

فصلنامه پژوهش های حسابداری مالی و حسابرسی

(نشریه علمی)

دوره ۱۷، شماره ۴، (پیاپی ۶۸)

زمستان ۱۴۰۴

شاپا (چاپی): ۳۷۹-۲۳۸۳

شاپا (الکترونیک): ۲۳۸۳X-۲۷۲

صاحب امتیاز: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
مدیر مسئول: دکتر فرزانه حیدرپور
سردبیر: دکتر رضوان حجازی
مدیر داخلی: دکتر امیررضا کیقبادی
ویراستار علمی: دکتر زهره حاجیهها
ویراستار ادبی: دکتر امیررضا کیقبادی
نسخه خوان: هلمن محمدزاده
ناظر فنی: رضا قاسمی

اعضای شورای تحریریه به ترتیب حروف الفبا:

دکتر حسین اعتمادی	استاد حسابداری	دانشگاه تربیت مدرس
دکتر زهرا پورزمانی	استاد حسابداری	دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
دکتر رضوان حجازی	استاد حسابداری	دانشگاه الزهرا
دکتر فرزانه حیدرپور	استاد مدیریت مالی	دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
دکتر محمدحسین ستایش	استاد حسابداری	دانشگاه شیراز
دکتر اسفندیار ملکیان کلهبستی	استاد حسابداری	دانشگاه مازندران
دکتر احمد یعقوب نژاد	دانشیار مدیریت مالی	دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

آدرس: تهران، انتهای بلوار ارتش، خیابان شهید سوهانی، بالاتر از میدان سوهانک، مجتمع دانشگاهی ولایت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

کدپستی: ۱۹۵۵۸۴۷۸۸۱

تلفن و دورنگار: ۷۳۶۸۱۴۵۲ (۰۲۱)

- **لیتوگرافی و چاپ:** سازمان چاپ و توزیع دانشگاه آزاد اسلامی
- **وبسایت:** <http://faar.lauctb.ac.ir>
- **رایانامه (پست الکترونیک):** faar@iauctb.ac.ir & faar.iau@gmail.com
- این نشریه در پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC) نمایه می شود.
- این نشریه در پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID) نمایه می شود.
- این نشریه در بانک اطلاعات نشریات کشور مگیران (magiran) نمایه می شود.
- این نشریه در پایگاه مجلات تخصصی نور مگز (noormags) نمایه می شود.
- مطالب عنوان شده در مقالات بیانگر نظرات نویسندگان است و لزوما نظرات نشریه نیست.

به استناد مجوز شماره ۳/۱۸/۱۹۷۱۲۴ مورخ ۹۲/۸/۲۱ وزارت علوم تحقیقات و فناوری در جلسه مورخ ۹۲/۸/۸ کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور، با اعطای رتبه علمی - پژوهشی از تابستان ۱۳۹۱ به این فصلنامه موافقت گردیده است.

فصلنامه پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی

صاحب امتیاز: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

شماره استاندارد بین‌المللی (شاپا - چاپی): ۲۳۸۳-۰۳۷۹

شماره استاندارد بین‌المللی (شاپا - الکترونیک): ۲۳۸۳X-۲۷۲

داوران این شماره عبارتند از :

- دکتر رحمت اله آزاد
- دکتر کاوه آذین فر
- دکتر وحید اسکو
- دکتر حسین اسلامی مفید آبادی
- دکتر نیما اصانلو
- دکتر مریم امامی میبدی
- دکتر یونس باد آور نهندی
- دکتر محمد امری اسرمی
- دکتر مهدی علی نژاد
- دکتر کاوه پرندین
- دکتر فرزانه حیدر پور
- دکتر نگار خسروی پور
- دکتر رضوان حجازی
- دکتر ایمان داداشی
- دکتر محسن دستگیر
- دکتر شکراله خواجوی
- دکتر امیررضا کیقبادی
- دکتر مهدی فیل سرایی
- دکتر فردین منصوری
- دکتر مجید مرادی
- دکتر مهدی ابوالفضل مومنی یانسری

راهنمای تدوین مقاله در فصلنامه "پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسي"

هدف از انتشار فصلنامه "پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسي" دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، توان‌افزایی از طریق پیوند میان خدمات آموزشی و پژوهشی بوده است. از این‌رو آخرین یافته‌های علمی و پژوهشی در زمینه حسابداری مالی، حسابرسي، بورس اوراق بهادار و هرگونه نظریه نوین در مباحث ذکر شده، مورد استقبال این فصلنامه قرار خواهد گرفت تا پس از مراحل ارزیابی و تأیید نهایی، برای چاپ استفاده گردد.

بایستی نکات زیر، برای ارسال مقاله‌ها، مورد توجه پژوهشگران محترم قرار گیرد:

- (۱) محتوای مقاله با اهداف نشریه متناسب بوده (تشخیص این مورد بر عهده هیئت تحریریه است) و حاصل مطالعات، تجربه‌ها و پژوهش‌های نویسنده باشد.
- (۲) فصلنامه عمدتاً مقاله‌های پژوهشی را می‌پذیرد.
- (۳) مقاله ارسال شده در هیچ همایشی ارائه نگردیده باشد و قبلاً در هیچ نشریه‌ای چاپ و یا هم‌زمان، به نشریه‌های دیگر فرستاده نشده باشد.
- (۴) فصلنامه در انتخاب، ویرایش، تلخیص یا اصلاح مقاله‌های دریافتی آزاد است.
- (۵) مسئولیت آراء و نظریات ارائه شده در مقاله‌ها برعهده نویسندگان است و چاپ مقاله به معنی تأیید مطالب آن نیست.
- (۶) مقاله روی کاغذ A4 و فقط در یک روی کاغذ چاپ شود.
- (۷) در متن مقاله تا حد امکان از معادل فارسی کلمات لاتین استفاده شود و چنانچه معادل فارسی به‌اندازه کافی رسا نباشد، عین کلمه لاتین در پانویس آورده شود.
- (۸) ارسال سه نسخه چاپی از مقاله تایپ شده، حداکثر در ۱۶ صفحه، با نرم‌افزار MS Word ویرایش ۲۰۰۷ یا ۲۰۱۰، فونت B Nazanin سایز ۱۱ به همراه CD مقاله و چکیده انگلیسی، الزامی است. همچنین ارسال از طریق پست الکترونیکی faar.iau@gmail.com امکان‌پذیر می‌باشد.
- (۹) صفحه اول مقاله باید دربرگیرنده موارد زیر باشد:
عنوان مقاله، مشخصات نویسنده یا نویسندگان شامل نام و نام خانوادگی، عنوان شغلی یا مرتبه دانشگاهی و تخصص، ذکر نام دانشگاه (در صورتیکه عضو هیئت علمی می‌باشید)، آدرس کامل منزل همراه با کدپستی، تلفن تماس (منزل و همراه)، پست الکترونیکی نویسنده (نویسندگان). لازم به ذکر است مشخصات نویسندگان صرفاً در این صفحه درج شود (ذکر کلیه موارد فوق به‌صورت فارسی و انگلیسی الزامی است).
- (۱۰) صفحه دوم مقاله شامل عنوان مقاله، چکیده مقاله (حدود ۱۵۰ و حداکثر در ۲۰۰ کلمه) و واژه‌های کلیدی (حداکثر ۵ واژه مرتبط) می‌باشد.

(۱۱) بخش‌های بعدی شامل مقدمه، چارچوب نظری، پیشینه و تحقیقات مرتبط، بیان مسأله و فرضیه‌ها، روش اجرای تحقیق، ارائه و تجزیه تحلیل یافته‌ها، تشریح و ارزشیابی نتایج و نتیجه‌گیری می‌باشد. پی‌نوشت‌ها و یادداشت‌های توضیحی در پایین هر صفحه مربوط به آن پی‌نوشت آورده شود.

(۱۲) جدول به تعداد محدود با شماره و عنوان مشخص در بالا و توضیحات و منبع جدول در زیر آن در اندازه ۱۵*۱۱ و مناسب برای چاپ باشد.

(۱۳) شکل‌ها، نمودارها و تصاویر به تعداد محدود با شماره و عنوان، توضیح و منبع مشخص در زیر آن در اندازه ۱۵*۱۱ و مناسب برای چاپ باشد.

(۱۴) برای ارجاع منابع در متن مقاله به شرح زیر عمل شود:

(۱۵) از " نام خانوادگی نویسنده - تاریخ - شماره صفحه " در متن برای ذکر کارهای دیگران استفاده شود. اگر به دو یا چند اثر یک نویسنده در یک سال اشاره شود، می‌توان بعد از سال از عبارت "الف" و "ب" یا "a" و "b" استفاده کرد.

(۱۶) فهرست منابع استفاده شده (ابتدا منابع فارسی و سپس منابع خارجی) به ترتیب حروف الفبای نام خانوادگی و بدون شماره با توجه به الگوی زیر درج شود:

- کتاب تألیف شده: نام خانوادگی نویسنده، نام، سال انتشار کتاب، عنوان کتاب (نوبت ویرایش یا چاپ)، محل نشر، نام انتشارات.
- کتاب ترجمه شده: نام خانوادگی مؤلف، نام مؤلف، تاریخ ترجمه، عنوان کتاب به فارسی، نام و نام خانوادگی مترجم، محل نشر، ناشر، (تاریخ انتشارات به زبان اصلی).
- مراکز آماری: نام مرکز آماری، نام نشریه آماری، سال‌های استفاده شده، نام اداره یا دفتر منتشر کننده آمار.
- مقاله: نام خانوادگی نویسنده، نام، عنوان مقاله، نام نشریه، دوره، شماره، ماه، سال.
- منابع اینترنتی: نام خانوادگی نویسنده، نام، عنوان مقاله به‌طور کامل، [تاریخ کامل انتشار مقاله]، [ذکر اصطلاح online]، <آدرس کامل منبع>، [تاریخ کامل دسترسی به مقاله].
- عنوان کتاب و عنوان نشریه به‌صورت Bold تایپ شود.

(۱۷) صفحه آخر مقاله شامل عنوان مقاله، چکیده مقاله (حدود ۱۵۰ و حداکثر در ۲۰۰ کلمه) و واژه‌های کلیدی (حداکثر ۵ واژه مرتبط) به زبان انگلیسی با قلم 11 Times New Roman می‌باشد

فهرست مطالب

۱-۳۰	• بررسی تأثیر مسئولیت پذیری اجتماعی بر سرعت تعدیل قیمت سهام با در نظر گرفتن نقش تعدیلگری مالکیت ... کاظم شمس الدینی و پروین خواجوی
۳۱-۵۴	• بررسی و رتبه‌بندی تأثیر عوامل خارج از کنترل حسابرس بر کیفیت حسابرسی دیوان محاسبات کشور امین اکبری، احمد خدابی پور و امید پورحیدری
۵۵-۱۰۶	• الگوی تبیین‌کننده کارایی اطلاعاتی قیمت سهام بر اساس انواع رویکردهای سرعت تعدیل قیمت سهام محمد نقی زاده آیدنلو، یونس بادآور نهندي، رسول برادران حسن‌زاده و علی‌اصغر متقی
۱۰۷-۱۴۰	• ارزیابی عملکرد حسابرسی داخلی با استفاده از روش فراترکیب مژگان حیدری، علی اکبر چهارمحالی و مهران متین فرد
۱۴۱-۱۶۶	• رابطه کم‌سرمایه‌گذاری و بیش‌سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی با کیفیت سود با در نظر گرفتن نقش ... مهدی فیل‌سرائی و مصطفی سامانی
۱۶۷-۱۸۸	• نقش دینداری مدیران و تنوع جنسیتی بر افشای گزارشگری مسئولیت اجتماعی فرهاد عزیزی و فاطمه علانی کردقشلاقی
۱۸۹-۲۱۰	• بررسی نقش تعدیل‌گری مالکیت نهادی بر تأثیر اجتناب مالیاتی بر قدرت‌طلبی مدیریت مهدی کاظمی و مریم امامی میبدی
۲۱۱-۲۴۰	• نقش واسطه‌ای کیفیت گزارشگری مالی بر رابطه اثربخشی حسابرسی داخلی با عدم تقارن اطلاعاتی مریم حقیقت شهرستانی، سینا خردیار و فاضل محمدی نوده
۲۴۱-۲۶۸	• بررسی نقش ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری مدیران بر سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی رضا مظاهری تهرانی و علی اسماعیل‌زاده
۲۶۹-۲۸۶	• تأثیر کیفیت کارکنان بر مسئولیت پذیری اجتماعی: شواهدی از شرکت های ایرانی یاسمن خلیلی، محمد تقی کبیری، کرامت الله حیدری رستمی و ابوالفضل مؤمنی یانسری
۲۸۷-۳۱۶	• امکان سنجی حسابداری مدیریت زیست محیطی و اجتماعی در شهرداری (مطالعه موردی شهرداری شیراز) مجتبی احمدی، فرزانه حیدپور و اسماعیل شمس الدینی
۳۱۷-۳۵۰	• تدوین الگوی عوامل موثر بر ارزیابی فرار مالیاتی شرکت‌ها در ایران با استفاده از روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد سیدحمیدرضا رخشا و محمد نمازی

بررسی تاثیر مسئولیت پذیری اجتماعی بر سرعت تعدیل قیمت سهام با در نظر گرفتن نقش تعدیلگری مالکیت خانوادگی

کازم شمس الدینی^۱

پروین خواجوی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۱۴

چکیده

امروزه همسو با توسعه شرکت‌ها، افزایش آگاهی سرمایه‌گذاران باعث شده که برای تصمیمات اقتصادی خود، خواهان اطلاعاتی فراتر از اطلاعات مالی از جمله اطلاعات مربوط به مسئولیت اجتماعی شرکت باشند، تا بتوانند با اطمینان بیشتری نسبت به تصمیمات بموقع مالی اقدام کنند. لذا هدف این پژوهش بررسی تاثیر مسئولیت پذیری اجتماعی بر سرعت تعدیل قیمت سهام در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می‌باشد. روش انجام این تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر نوع تحقیق و نحوه استنباط در خصوص فرضیه‌های پژوهش، در گروه تحقیقات توصیفی-همبستگی قرار می‌گیرد و جهت آزمون فرضیه‌ها از رگرسیون چندگانه استفاده شد. جامعه آماری این تحقیق، کلیه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال‌های ۱۳۹۱ لغایت ۱۴۰۰ می‌باشد. نمونه آماری تحقیق ۱۰۵ شرکت می‌باشد که با روش حذف سیستماتیک انتخاب شده‌اند. داده‌های مورد نیاز این تحقیق با نرم افزار Excel محاسبه و با نرم افزار Eviews از طریق رگرسیون چندگانه و آزمون‌های چاو (F لیمر) و آزمون هاسمن مورد تحلیل قرار گرفتند. نتایج فرضیه اول پژوهش نشان می‌دهد بین مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و سرعت تعدیل قیمت سهام شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. و همچنین نتایج فرضیه دوم پژوهش نیز حاکی از این بود که مالکیت خانوادگی بر رابطه بین مسئولیت پذیری اجتماعی با سرعت تعدیل قیمت سهام شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران تاثیر مثبت و معنی داری دارد. پژوهش حاضر ضمن پاسخگویی به سوال‌های پژوهش، درصدد درک نقش مسئولیت پذیری اجتماعی در زمینه تعدیل قیمت سهام و همچنین بررسی نقش تعدیلی مالکیت خانوادگی در این زمینه است و نشان می‌دهد مالکیت خانوادگی چه تاثیری بر قیمت سهام و رفتار اخلاقی شرکت‌ها می‌گذارد؛ که این موضوع به عنوان یک دستاورد علمی می‌تواند اطلاعات سودمندی را در اختیار استفاده‌کنندگان اطلاعات حسابداری قرار دهد.

واژه‌های کلیدی: افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، سرعت تعدیل قیمت سهام، واکنش سرمایه‌گذاران.

۱. گروه حسابداری، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران. (نویسنده مسئول). kshams@uk.ac.ir

۲. گروه حسابداری، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران. parvinkhajavi9@gmail.com

۱- مقدمه

شرکت‌های خانوادگی به خاطر حفظ ثروت اجتماعی- عاطفی خود در فعالیتهای مسئولیت اجتماعی شرکتی مشارکت می‌نمایند (رضایی پشته نویی و همکاران، ۱۴۰۰). با این وجود، آنها به خاطر منافع اقتصادی و تعارض نمایندگی بالا بین سهامداران جزء و عمده به انجام فعالیتهای دیگری نیز تمایل دارند که این موضوع بر سرعت تعدیل قیمت سهام نیز اثر گذار می‌باشد. مباحث مطرح سرعت تعدیل قیمت سهام شرکت‌های دارای مسئولیت اجتماعی با خلأ پژوهشی درباره تأثیر ساختار مالکیت، به خصوص مالکیت خانوادگی بر این رفتار پیوند خورده است. به طور کلی، ادبیات پژوهش بر تعهد بالای شرکت‌های خانوادگی در زمینه مسئولیت اجتماعی شرکتی تأکید دارد (برونی و همکاران، ۲۰۱۹). به عبارت دیگر، شرکت‌های خانوادگی ضمن توجه ویژه به قیمت سهام و تداوم فعالیتهای اجتماعی خود به دنبال ارائه یک عملکرد اجتماعی و محیطی پذیرفته شده از سوی خود هستند. امروزه سهامداران خواهان سرمایه‌گذاری در شرکت‌هایی هستند که به گونه‌ای مناسب، مسئولیتهای اجتماعی را انجام دهند. واژه مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها به ظهور جنبشی اشاره دارد که در تلاش برای وارد کردن عوامل محیطی و اجتماعی در تصمیم‌های تجاری شرکت‌ها، راهبرد تجاری و حسابداری است و هدف آن افزایش عملکرد اجتماعی و محیطی در کنار ابعاد اقتصادی است. یکی از ابزار مهم مدیران به منظور انتقال اطلاعات مربوط به عملکرد مالی و هدایت شرکت به سرمایه‌گذاران، اعتباردهندگان و سایر افراد ذینفع، افشای اطلاعات توسط شرکت‌ها می‌باشد و از طرفی دیگر از دلایل مهم تقاضا برای افشای اطلاعات مسائل نمایندگی و عدم تقارن اطلاعات است (هیلی و همکاران^۱، ۲۰۰۲). زمانی که عدم تقارن اطلاعاتی بین مدیران و سهامداران بیشتر است، شکاف منافع موجب تحمیل هزینه‌ها به سهامداران می‌شود (محمدزاده سالطه و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۲۷).

از ویژگی‌های اصلی بازارهای سرمایه تاثیرپذیری و واکنش به اطلاعات شفاف است به همین دلیل؛ اطلاعات مالی جزء بسیار مهم در بازارهای مالی به شمار می‌رود. به عبارتی دیگر افزایش هزینه مبادلات و ناتوانی بازار در تخصیص بهینه منابع نتیجه‌ی کمبود اطلاعات شفاف در بازار است (تجویدی، ۱۳۸۷). اهمیت مباحث اجتماعی و مطرح شدن مسئولیت پذیری اجتماعی به عنوان یکی از مهمترین شاخص‌های عملکرد شرکت‌ها، بر اهمیت بررسی تاثیر امتیاز مسئولیت‌های اجتماعی شرکت‌ها بر سرعت تعدیل قیمت سهام، صحنه می‌گذارد. گزارش مسئولیت پذیری اجتماعی، کاهش توزیع نامتقارن اطلاعات در میان اشخاص درونی و بیرونی سازمان و کاهش عدم تقارن اطلاعاتی و بهبود عملکرد را به دنبال دارد. طبق نظریه تأثیر اجتماعی، CSR به معنی سود برای سهامداران است (هائو و همکاران، ۲۰۱۸).

مسئولیت‌های اجتماعی می‌تواند اصطکاک‌های بازار یک شرکت را کاهش دهد و در نتیجه، بر شکاف بین هزینه‌های تامین مالی داخلی و خارجی از طریق کاهش عدم تقارن اطلاعاتی و کاهش هزینه‌های نمایندگی

¹ Healy & Palepu

و به طور کلی، بر ساختار سرمایه تأثیر بگذارد. به عبارت دیگر، مسئولیت پذیری اجتماعی می تواند به عنوان منبعی برای تامین اعتبار محسوب شود و از این طریق، بر تصمیمات تامین مالی و به طور کلی، تنظیم ساختار سرمایه بهینه و در نتیجه، سرعت تعدیل قیمت سهام تأثیر گذارد (سامولیک^۱، ۲۰۱۷؛ اولینیک^۲، ۲۰۲۲). شرکت ها جهت توضیح و توجیه عملیات و اقدامات خویش نمی توانند تنها اطلاعات مربوط به فعالیتهای اقتصادی را افشا کنند، بلکه باید اطلاعات مربوط به همه ی ابعاد فعالیتهای خود را در اختیار عموم جهت قضاوت و تصمیم گیری آنها قرار دهند (دوب^۳، ۲۰۰۷). به این ترتیب که شرکت ها با افشای اطلاعاتی فراتر از اطلاعات مالی می توانند بخشی از پاسخگویی خود را در برابر جامعه ایفا نمایند و زمینه تصمیم گیری بهتر را برای ذینفعان فراهم نمایند (مشایخ و همکاران، ۱۴۰۰: ۴۱). زیرا امروزه دامنه ی گسترده ای از ذینفعان خواهان اطلاعات در ارتباط با مسائل اجتماعی و زیست محیطی هستند (دوب، ۲۰۰۷).

مسئولیت اجتماعی شرکت ها به مشارکت داوطلبانه شرکت ها برای توسعه پایدار و فراتر از بایدهای قانونی اشاره دارند و یکی از راه ها برای کاهش شکاف بین شرکت ها و انتظارات ذینفعان گزارشگری و افشای اطلاعات اضافی با رویکرد پایندگی به شمار می رود (حاجیه و همکاران، ۱۳۹۸). واکنش های مختلفی از سوی شرکت ها برای پاسخ به تقاضای جدید دیده می شود و این امر به جایی رسیده که برخی شرکت ها اقدام به تغییر فرهنگ خود، مبنی بر پذیرش مسئولیت اجتماعی به عنوان مرکز اصلی فعالیتهای تجاری شرکت نموده اند (مولینا^۴، ۲۰۱۰). مسئولیت اجتماعی شرکت شامل موضوعات مختلفی است که حول تعامل شرکت با جامعه است. موضوعاتی شامل اخلاق، حاکمیت، انسان دوستانه، درگیری جامعه، ایمنی محصول، فرصت های برابر، حقوق بشر و فعالیتهای زیست محیطی است. موارد فعلی رسوایی شرکت ها دلیلی است که می تواند نگرانی در مورد چگونگی رعایت موضوعات اجتماعی توسط شرکت ها ایجاد کند (کالنس گوورو^۵، ۲۰۱۶). از طرفی مفهوم مسئولیت اجتماعی شرکت ها به طور فزاینده ای در شرایط تجاری امروز اهمیت دارد زیرا شرکت های فعال و بزرگ، رشد اقتصادی را از طریق بین المللی دنبال می کنند و این مسئولیت اجتماعی است که بصورت گسترده ابعاد جهانی اقدامات شرکت ها را، به رسمیت می شناسد (ژی-یوان فنگ^۶ و همکاران، ۲۰۱۸). برای شرکت ها داشتن محیطی شفاف می تواند نمایی جذاب تر برای همه ی ذینفعان بویژه سرمایه گذاران را به نمایش بگذارد، همچنین هماهنگی بیشتری را بین شرکت و سرمایه گذاران، جهت اخذ تصمیمات بهینه سرمایه گذاران در پی خواهد داشت (عباسی و همکاران، ۱۳۹۵).

¹ Samulik

² Olynyk

³ Daub

⁴ Molina

⁵ Collince Gworo

⁶ Zhi -Yuan Feng

یکی از عوامل مفید بر نوسانات قیمت و بازده سهام، سطح کیفیت گزارشات مالی و افشاء می باشد. کاهش تقارن اطلاعات و کاهش هزینه سرمایه مستلزم افشاء مطلوب اطلاعات حسابداری خواهد بود. با افزایش سطح افشاء اطلاعات، سهامداران اطلاعات مربوط به جریان های نقدی عملیاتی را که برای برآورد سودها یا آینده مفید می باشند؛ بهتر و صحیح تر ارزیابی می کنند و پیش بینی بازده سهام، توسط آنها با خطای کمتری همراه خواهد بود (موسوی شیری و همکاران، ۱۳۹۴). یکی از موارد افشاء که روز به روز برای دینفعان اهمیت بیشتری پیدا می کند افشای مسائل اجتماعی و محیطی می باشد. تاثیر مثبت افشای مسئولیت اجتماعی بر عملکرد مالی شرکت، همسو با تئوری دینفعان می باشد. براساس تئوری دینفعان، شرکت ها به دلیل گسترش دامنه ی فعالیت هایشان، دیگر مسئولیت آنها محدود به سهامداران نمی شود و باید در قبال بخش های عمده ای از جامعه پاسخگو باشند. اگر شرکت ها این مسائل را در فعالیت های خود مد نظر قرار ندهند. اختلاف بین توقعات تغییر یافته جامعه و محصولات سازمان، بیشتر خواهد شد. در نتیجه مشروعیت آن به خطر خواهد افتاد. مسائل مربوط به مسئولیت اجتماعی، به مسائل مالی تبدیل شده است. همه ی شرکت ها با جامعه در تماس هستند. به همین دلیل مسئولیت پذیری شرکت ها و افشای این مسائل، عامل کلیدی در تداوم شرکت ها می باشد و این جامعه است که در واقع حیات و بقای شرکت را در بلندمدت فراهم می کند (مرادی، ۱۳۹۵). از طرفی همواره مسئله نامتقارنی اطلاعات باعث تصمیمات نادرست سهامداران از یک سو و از طرفی نمایش چهره ی نه چندان شفاف همراه با تهدید احتمالی برای بقای شرکت، ضرورت افشای مسئولیت اجتماعی را بعنوان یک حالت برد برد برای شرکت ها به ارمغان می آورد. بنابراین با توجه به کاهش نامتقارنی اطلاعات که در نتیجه ی افشای ابعاد مسئولیت اجتماعی شرکت ها حاصل می شود؛ انتظار می رود افشای مسئولیت اجتماعی شرکت ها باعث افزایش سرعت تعدیل قیمت سهام گردد. سرعت اثر گذاری اطلاعات بر قیمت ها بعنوان مرکز اصلی کارایی بازار به معنای عکس العمل بلا درنگ پس از انتشار اطلاعات جدید است و باعث تغییر قیمت ها می شود (رحمانی و همکاران، ۱۳۹۱). یعنی کیفیت اطلاعات حسابداری با افزایش افشای مسئولیت اجتماعی، بهبود می یابد (مشایخ و همکاران، ۱۴۰۰) و با افزایش کیفیت اطلاعات، سرعت تعدیل قیمت افزایش می یابد (ورکچیا، ۱۹۸۰). در این پژوهش با بررسی واکنش سرعت تعدیل قیمت سهام به افشای مسئولیت اجتماعی اهمیت و ضرورت افشای این مسائل برای شرکت ها، سازمان ها، دولت و کلیه افرادی که به نحوی از مسئولیت اجتماعی شرکت ها اثر می گیرند و یا اثر می گذارند؛ روشن می گردد. تا اقدامات لازم برای افشا و انجام مسئولیت اجتماعی شرکت ها و در نتیجه اطلاعات با کیفیت تر و کارایی بیشتر بازار را شاهد باشیم.

مبانی نظری

پارامترهای مختلفی برای تعیین درجه کارایی بازار وجود دارند؛ اما دسترسی یکسان کلیه فعالان بازار نقش مهمی در تشخیص میزان کارایی بازار دارد. در یک بازار کارا، قیمت سهام هنگامی نوسان مهم می یابد که اطلاعات جدید در دسترس همگان قرار گیرد، زیرا قیمت در یک بازار کارا منعکس کننده کلیه اطلاعات موجود

می باشد و هرگونه نوسان قیمت، به دلیل انتشار اطلاعات پیش بینی نشده می باشد. تا هنگامی که اطلاعات آتی ناشناخته باشد، پیش بینی قیمت سهم در آینده غیرممکن است؛ بنابراین، کلیه سهام شانس یکسانی برای بالا رفتن یا پائین آمدن ارزش دارند؛ این پدیده حرکت تصادفی نامیده می شود. تا زمانی که نوسان قیمت سهام تابع حرکت تصادفی باشد، برای اشخاص غیرممکن خواهد بود که به صورت سیستماتیک بازار را فریب دهند. مسئولیت اجتماعی دیدگاهی تجاری است که اخلاق، کارکنان، جامعه و محیط را محترم می شمارد و راهبردی کامل است که توانایی بهبود موقعیت رقابتی شرکت را دارد (میتال و همکاران، ۲۰۱۷). مسئولیت اجتماعی، روشی است که شرکت از طریق آن، ملاحظه های اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی را با ارزش ها، فرهنگ، راهبردها، ساختار و فرایندهای خود یکپارچه می کند (سنویر و همکاران ۱۳۹۱). بر اساس تئوری سازگاری، جامعه از حسابرسان انتظار دارد تا با نظارت بر عملکرد شرکت ها موجب همراستا شدن منافع مدیران با ذینفعان برون سازمانی گردند. همچنین بر اساس نظریه تمکین فشار حسابرسی موجب اعمال فشار بر شرکت ها جهت رعایت استانداردهای حسابداری و قوانین و مقررات خواهد گردید (کاهیانی و همکاران، ۲۰۲۲). طی دهه های اخیر با مطرح شدن مسئولیت پذیری اجتماعی به عنوان وظیفه ی شرکت ها، تاثیر مولفه های مختلف این پدیده از قبیل گزارشگری پایداری زیست محیطی بر متغیرهای مختلف از جمله حسابرسی مورد بررسی قرار گرفته است. در حالی که دیدگاه های سنتی اقتصادی وظیفه شرکت ها را کسب سود معرفی می کردند و عقیده داشتند که شرکت ها صرفا با پرداختن به فعالیت های اصلی می توانند سود کسب نمایند و برای سهامداران ارزش ایجاد نمایند، مسئولیت پذیری اجتماعی دیدگاهی نوین از ذینفعان را معرفی نمود (پالترینری و همکاران^۱، ۲۰۲۰). اگرچه مبدا و تاریخ مسئولیت اجتماعی شرکت ها را نمی توان به طور دقیق مشخص کرد، اما می توان گفت: تاریخ مسئولیت اجتماعی شرکت ها در غرب به حدود ۳۰۰ سال قبل (قرن ۱۸) زمان انتشار کتاب «ثروت و ملل» نوشته فیلسوف و اقتصاددان برجسته اسکاتلندی به نام آدام اسمیت برمی گردد. وی در حمایت از بازار آزاد بیان کرد که اگرچه مشارکت افراد یا بنگاه ها در بازار از سر خودخواهی یا منفعت جویی شخصی است، اما همین منفعت جویی شخصی در نهایت رفاه جامعه را در بر خواهد گرفت (بدوری و همکاران، ۲۰۱۶). پس از آن بوون^۲ (۱۹۵۳)، برای اولین بار مفهوم مسئولیت اجتماعی را بصورت واضح و دقیق اینگونه تعریف کرد که شرکت ها نباید فقط دنباله رو منافع اقتصادی خود باشند بلکه باید به رفتارهای خود نیز توجه کنند تا عملکردشان در تناقض با الزامات اخلاقی و اجتماعی و مقررات دولت نباشد. در تایید نظر بوون، (کارول^۳، ۲۰۰۷؛ جمالی، ۲۰۱۵) بیان کردند که مسئولیت اجتماعی به این معناست که شرکت ها نه تنها به مزایای اقتصادی، بلکه به نیازهای جامعه، اقتصاد، محیط زیست و ذینفعان نیز باید توجه کنند، یعنی

¹ Paltrinieri et al

² Bowen

³ carroll

مرکز اصلی مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها توجه و پاسخگویی به مهم‌ترین دغدغه‌های مردم در مورد تجارت و روابط اجتماعی است.

رابیسون معتقد است که مسئولیت اجتماعی یکی از وظایف و تعهدات سازمان در جهت منتفع ساختن جامعه است، به نحوی که هدف اولیه سازمان، یعنی به حداکثر رساندن سود را صورتی متعالی بخشد (نوروش و همکاران، ۱۳۸۶). مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، از نظر هنجاری بر ارزش‌ها و اصول برای تحقق مسئولیت‌های اقتصادی، حقوقی، اخلاقی و بشردوستانه تمرکز دارد (کارول، ۱۹۹۱). بنابراین، موضوعات مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، با ارزیابی مفاهیمی مانند موضوعات اجتماعی، پایداری، حمایت از مصرف‌کننده، حاکمیت شرکت‌ها، قانونی و نظارتی همراه است (فرل^۱ و همکاران، ۲۰۱۷) از منظر توصیفی، مسائل مربوط به مسئولیت اجتماعی از طریق قوانین و مقررات قابلیت قانونی شدن را دارا می‌باشد. بنابراین، مسئولیت اجتماعی با تأثیر مثبت یا منفی بر ذینفعان همراه است. رهبران سازمان می‌توانند در مورد نحوه برخورد با ذینفعان که دارای پیامد حقوق مدنی و پیامدهای اخلاقی هستند، تصمیم بگیرند (فریلک و همکاران^۲، ۲۰۱۸). مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها مشابه مفهوم پایداری علاوه بر موفقیت مالی طولانی مدت یک شرکت مسائل اجتماعی و زیست محیطی را نیز در نظر می‌گیرد. در گذشته، مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها به عنوان معامله‌ای برای عملکرد مالی یک شرکت در نظر گرفته می‌شد؛ زیرا شامل یک کالای عمومی و یک کالای خصوصی است که صرفاً برای به حداقل رساندن اثرات بیرونی منفی انجام می‌شود (بانگولی و همکاران^۳، ۲۰۰۳). همچنین توسط شرکت‌ها به عنوان هزینه فرصت تلقی می‌شود؛ زیرا ممکن است از سرمایه‌گذاری بر روی مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها برای تقویت مزیت رقابتی موجود بنگاه‌ها استفاده شود (فریدمن، ۲۰۰۷). مطالعات اخیر حاکی از آن است که مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، به طور غیر مستقیم به عملکرد مالی یک شرکت کمک می‌کند. از طرفی دیگر، از زمان گسترش بیشتر سازمان‌ها و افزایش سرمایه‌گذاری و عدم امکان حضور مستقیم ذینفعان مستقیم و غیرمستقیم در سازمان‌ها بحث تئوری نمایندگی بیشتر شدت گرفت (زمانی و همکاران، ۱۳۹۶) رابطه نمایندگی، قراردادی است که براساس آن یک یا چند نفر مالک شخص دیگری را به عنوان نماینده یا عامل از جانب خود منصوب و اختیار تصمیم‌گیری را به وی تفویض می‌کنند (همان منبع). شکل‌گیری رابطه نمایندگی همراه با منافع متضادی است که در نتیجه جدایی مالکیت از مدیریت، هدف‌های متفاوت و عدم تقارن اطلاعاتی بین مدیران و سهامداران رخ می‌دهد. به‌طور کلی، در مورد نظریه نمایندگی مسائلی وجود دارد که در سایه وجود اطلاعات ناقص در بازار سرمایه به وجود می‌آیند. در این راستا ممکن است بعضی از افراد نسبت به اطلاعات و مسائل موجود بی‌اطلاع باشند و در نتیجه نتوانند نتایج قطعی و مطمئن را مورد توجه قرار دهند چنین حالتی را "نابرابری یا عدم تقارن اطلاعات" می‌نامند (جنسن و همکاران، ۱۹۸۶). شرکت‌هایی که بیشتر در معرض

¹ Ferrell

² Ferrell et al

³ Bagnoli et al

عدم تقارن اطلاعاتی هستند، با احتمال بیشتری از ارزیابی نادرست صدمه ببینند (بادآور نهندی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۵). هرچه عدم تقارن اطلاعاتی شرکتی افزایش یابد، در زمان تامین مالی برای تامین منابع مالی مورد نیاز بیشتر از منابع سرمایه استفاده کرده و کمتر از منابع بدهی استفاده میکند (همان، ۷۷).

از طرفی جنسن، (۱۹۷۰) با بیان اینکه "نابرابری اطلاعاتی و نامتقارنی اطلاعات، مهمترین مفهوم در حسابداری مالی است" (دانگ یانگ هائو^۱ و همکاران، ۲۰۱۸) اهمیت این مسئله را روشن ساخت. عدم تقارن اطلاعاتی زمانی ایجاد می شود که سهامداران به اطلاعات محرمانه ای که مدیران شرکت در اختیار دارند؛ دسترسی نداشته باشند. وجود اطلاعات کافی در بازار و انعکاس به موقع و سریع اطلاعات بر روی قیمت اوراق بهادار ارتباط تنگاتنگی با کارایی بازار دارد. در بازار کارا اطلاعاتی که در بازار پخش می شود به سرعت بر قیمت تاثیر می گذارد. در چنین بازاری، قیمت اوراق بهادار به ارزش ذاتی آن نزدیک است (زمانی و همکاران، ۱۳۹۶). به عبارت دیگر، ویژگی مهم بازار کارا این است که قیمت تعیین شده در بازار، شاخص مناسبی از ارزش واقعی اوراق بهادار است. بازار کارا باید نسبت به اطلاعات جدید حساس باشد. اگر اطلاعات جدید به اطلاع عموم برسد، قیمت سهام عادی شرکت متناسب با جهت اطلاعات یاد شده تغییر خواهد کرد. اگر بازار به اطلاعات جدید بی تفاوت باشد و عکس العمل لازم را نشان ندهد؛ یعنی تحلیل کننده ای در بازار برای ارزیابی و بررسی اثر اطلاعات جدید بر قیمت وجود ندارد و طبعاً آن بازار کارایی نخواهد داشت (جهانخانی و همکاران، ۱۳۹۲). در یک بازار کامل، اطلاعات جدید باید بلافاصله در قیمت سهام جذب شوند، بنابراین، شکافهای قیمتی به سمت بالا یا پایین باید منعکس کننده اطلاعات جدید باشد، بدون اینکه در طول روز معاملاتی تغییر قیمت قابل توجهی داشته باشد، مشروط بر اینکه اطلاعات اضافی تبلیغ شده ای، وجود نداشته باشد. هر چند واکنش به اطلاعات منفی در قیمت سهام سریع تر از اطلاعات مثبت انجام می گیرد و تعدیل قیمت برای اخبار بد سریع تر از اخبار خوب می باشد (آویشای و همکاران^۲، ۲۰۲۳).

با گستردگی فعالیت واحدهای تجاری، تاثیر بر محیط زیست و اجتماع امری غیرقابل انکار است که روز به روز با افزایش تعداد کارخانجات و واحدهای تجاری، ضرورت توجه به مسئله روشن تر می شود و افشای اثرات اجتماعی و محیطی فعالیت واحدها برای همه ذینفعان بویژه سهامداران اهمیت بیشتری پیدا کرده است. در این مورد نظرات ضد و نقیضی از افشای مسائل اجتماعی و اثرات آن بر شرکتها و واکنش سهامداران، افزایش اهمیت و نقش رهبری شرکت های تجاری در زمینه اجتماعی و زیست محیطی، پرسش هایی را در رابطه با مسئولیت اجتماعی شرکت های تجاری در ذهن به وجود آورده است. این حقیقت وجود دارد که نیاز و فرصت برای بررسی های جهانی و فراتر از آن مسئولیت اجتماعی و نگرانی های زیست محیطی وجود دارد (لارن^۳ و

¹ Dong Yang Hao et al

² Avishay et al

³ Larran Jorge

همکاران، ۲۰۱۱). هرچند سال‌های زیادی تنها هدف شرکت‌ها کسب رضایت سهامداران بوده (روبرتز^۱، ۱۹۹۲). اما در دهه‌های اخیر و در پی رسوایی‌های اخیر شرکت‌های بزرگ، افزایش آگاهی به جایگاه مسائل اجتماعی و زیست محیطی و اثرات آن، کیفیت محصول، حقوق کارکنان، حرکت به سمت شناسایی و افشای مسائل اجتماعی و زیست محیطی را سرعت بخشیده است (هاکستون و همکاران ۱۹۹۶؛ گیانا راکیس^۳، ۲۰۱۳). در دنیای تجارت امروز و با افزایش سطح آگاهی‌های استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی و بویژه سهامداران دیگر تنها بُعد مالی نمی‌تواند نشان‌دهنده‌ی تصویری کاملاً مطلوب و شفاف از یک شرکت باشد؛ چراکه بُعد دیگر از عملکرد و نقش شرکت‌ها، تحت عنوان مسئولیت اجتماعی و زیست محیطی، در کنار فعالیت‌های مالی شرکت‌ها، برای سرمایه‌گذاران حائز اهمیت بوده و اطمینان خاطر بیشتری را برای آنها به واسطه‌ی کاهش تقارن اطلاعاتی و احتکار اطلاعات توسط مدیران، به ارمغان می‌آورد. بی‌شک داشتن چهره‌ی مطلوب، به منزله‌ی فعال اجتماعی برای شرکت‌ها بدون هزینه نخواهد بود، اما تحقیقات انجام‌گرفته در این زمینه، بیانگر این هستند که این هزینه‌ها، در واقع نوعی سرمایه‌گذاری برای حفظ اعتبار و توسعه‌ی پایدار در شرکت‌ها می‌باشند. از طرفی مصرف‌کنندگان محصولات نیز در زمان‌هایی که نسبت به مزایای زیست محیطی شرکت تردید داشته باشند که اصطلاحاً به آن تردید سبز نیز می‌گویند، بر اهداف خریدشان تأثیر منفی می‌گذارد (لئندیو و همکاران ۲۰۱۷^۴). و این به معنای ضرورت توجه بیشتر شرکت‌ها به چگونگی تولید محصولات و خدماتشان، می‌باشد. عدم رعایت و افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، حیات و پایداری شرکت‌ها را با تردید مواجه می‌کند، به عبارتی رعایت مسئولیت اجتماعی، تا حد زیادی ضامن پایداری شرکت‌ها و حیات آنها می‌باشد (لارنت^۵ و همکاران، ۲۰۱۱).

این اصلاً بعید بنظر نمی‌رسد که در شرکت‌هایی که اقدام به افشا و انجام تعهدات اجتماعی نمی‌کنند، با ریزش تمایل سرمایه‌گذاران و اعتباردهندگان مواجه شوند؛ چرا که در دنیای امروز سرمایه‌گذاران و اعتباردهندگان گرایش به سرمایه‌گذاری و اعتماد بیشتر به شرکت‌هایی را دارند که مسئولیت‌های اجتماعی و محیطی را به نحو مناسب و شایسته انجام و اقدام به افشای آنها می‌کنند (حاجیها و همکاران، ۱۳۹۵). حرکت جریان فکری شرکت‌ها، در مورد عوامل مهم در بقا و موفقیت بلندمدت شرکت‌ها، موازی با مدیریت عملیات، توجه و اجرای ابعاد اجتماعی، را نیز امری ضروری قلمداد می‌کند (سامی^۶ و همکاران، ۲۰۰۸). در حقیقت در دنیای امروز که همه‌ی شرکت‌ها به دنبال کاهش هزینه‌ها، جذب سرمایه‌گذاری بیشتر و در نتیجه کسب بازدهی بیشتر در بازار هستند، جذب اعتماد سرمایه‌گذاران و اعتباردهندگان نقش اساسی در تحقق این اهداف

¹ Roberts

² Hoxton et al

³ Giannarakis

⁴ Leonidou & Skarmas

⁵ Larran

⁶ Samy

دارد، یکی از راه‌های حیاتی که موجب اعتماد سرمایه‌گذاران و اعتباردهندگان و همچنین تصمیمات بهینه و تعدیل به هنگام قیمت در بازار می‌شود، انتشار و افشای اطلاعات در همه‌ی ابعاد، موثر بر تصمیمات و اعتماد ذینفعان شرکت است، از موارد مهم افشا که در دهه‌های اخیر اجرا و افشای آن مورد بحث بوده، مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها می‌باشد. اجرای مسئولیت اجتماعی شرکت بر حسابداری و رفتارهای مالی و عملکرد بازار یک شرکت تأثیر خواهد گذاشت. تعدادی از مطالعات پیوند بین مسئولیت اجتماعی شرکت و حسابداری شرکت، عملکرد مالی یا عملکرد بازار را بررسی کرده‌اند. تحقیقاتی که تاکنون انجام گرفته‌اند، کمتر به اثر افشای مسئولیت اجتماعی بر سرعت تعدیل قیمت سهام پرداخته‌اند. هرچند پژوهش‌هایی در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه به بررسی اثرات مالی افشای مسئولیت اجتماعی پرداخته‌اند، اما نتایج این پژوهش‌ها در اکثر مواقع باهم ناسازگار بوده‌اند. پژوهش‌گران دلایل ناهمخوانی این نتایج را در نبود معیار افشای مسئولیت اجتماعی و عملکرد مالی شرکت‌ها می‌دانند (کردستانی و همکاران ۱۳۹۷). با توجه به توضیحات فوق، این تحقیق به دنبال پاسخگویی به سوال زیر می‌باشد: آیا افشای مسئولیت اجتماعی بر سرعت تعدیل قیمت سهام اثر دارد؟

پیشینه پژوهش

رضایی پسته‌نوی و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهش خود به بررسی نقش تعدیلی مالکیت خانوادگی به عنوان یکی از ساختارهای مالکیت، بر رابطه بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اجتناب مالیاتی شرکت‌ها پرداختند. نتایج پژوهش با توجه به نظریه ذینفعان نشان می‌دهد که بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اجتناب مالیاتی رابطه منفی معنادار وجود دارد. همچنین نتایج نشان داد که مالکیت خانوادگی، مطابق با نظریه ثروت اجتماعی-عاطفی و همسویی منافع بین مدیران و مالکان و مسائل نمایندگی کمتر در آن، رابطه منفی بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اجتناب مالیاتی شرکت‌ها را تعدیل (تشدید) می‌کند.

بادآورن‌پندی و همکاران (۱۳۹۹) تأثیر کیفیت گزارشگری مالی بر تعامل بین هزینه‌های نمایندگی و سرعت تعدیل قیمت سهام را در بازار ایران بررسی کردند و نشان دادند که شاخص‌های هزینه‌های نمایندگی بر سرعت انعکاس اطلاعات در قیمت سهام تأثیر منفی و معناداری دارد و با استناد به نتایج پژوهش‌های پیشین بیان کردند که در شرکت‌هایی با هزینه‌های نمایندگی بیشتر که بواسطه‌ی پدیده‌ی نامتقارنی اطلاعات ایجاد می‌شود، سرعت انعکاس اطلاعات در قیمت سهام کمتر است. بنابراین افزایش هزینه‌های نمایندگی باعث کاهش کارایی اطلاعاتی قیمت سهام و به دنبال آن باعث کاهش سرعت انعکاس اطلاعات در قیمت سهام می‌شود. همچنین بیان می‌کنند شرکت‌هایی که از کیفیت گزارشگری مالی مطلوبی برخوردارند، سرعت انعکاس اطلاعات در قیمت سهام آنها بیشتر است.

زمانی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهش خود تحت عنوان "بررسی تاثیر هزینه‌های نمایندگی بر سرعت تعدیل قیمت سهام" در بازار بورس اوراق بهادار تهران نشان دادند که هزینه‌های نمایندگی به دلیل وجود عدم تقارن اطلاعاتی که در بازارهای ناکارا شدت آن بیشتر بوده، موجب انحراف قیمت بازار سهام از ارزش ذاتی می‌شود و از این رو باعث کاهش سرعت انعکاس اطلاعات بر قیمت سهام می‌شود؛ زیرا از دید بازار شرکت‌هایی که دارای هزینه‌های نمایندگی بالاتری هستند محتوای اطلاعاتی کمتری دارند. همچنین نشان دادند که هزینه‌های نمایندگی بر سرعت تعدیل قیمت سهام تاثیر منفی و معنی‌داری دارد.

افلاطونی (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان بررسی تاثیر کیفیت گزارشگری مالی و متقارن نبودن اطلاعات بر واکنش تاخیر قیمت سهام در ۱۱۲ شرکت بورس اوراق بهادار تهران بین سال‌های ۸۲ تا ۹۲ پرداخت، به این نتیجه دست یافت که حجم اطلاعات موجود در مورد شرکت‌ها بصورت معمول زیاد است و برای پردازش اطلاعات حجیم اکثر سرمایه‌گذاران توانایی اندکی دارند. در این موقعیت آنان برای گرفتن تصمیمات سرمایه‌گذاری، زمان بیشتری را صرف جمع‌آوری اطلاعات بیشتر و دقیق‌تری می‌کنند. این مسئله باعث می‌شود تا اطلاعات، با تاخیر زمانی در قیمت‌های سهام انعکاس پیدا کند. کیفیت پایین اطلاعات منتشر شده و نبود تقارن اطلاعاتی نیز به مبهم بودن اطلاعات می‌افزاید و منجر به کاهش سرعت انعکاس اطلاعات در قیمت‌های سهام، می‌شود. پور ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۴) به پژوهشی با هدف تعیین واکنش نامتقارن سرعت تعدیل قیمت سهام به اطلاعات جدید در بورس تهران و با استفاده از مدل تعدیل جزئی قیمت سهام پرداختند و نتیجه گرفتند که سرعت تعدیل قیمت‌ها واکنش نامتقارنی به اطلاعات گذشته از خود نشان می‌دهد؛ یعنی ثبات بازدهی‌های مثبت در بازار بیش از سه برابر اخبار منفی است. به عبارتی دیگر تاثیر اخبار منفی (بازدهی‌های منفی) در مقایسه با اخبار مثبت (بازدهی‌های مثبت) با سرعت بیشتری در قیمت‌های بازار جذب شده و در آن انعکاس می‌یابد و یکی از علت‌های آن را در نحوه‌ی برداشت سرمایه‌گذاران در مواجهه با اخبار منفی، می‌دانند. چرا که سرمایه‌گذاران تصورشان بر این است که در صورت عدم واکنش به اخبار منفی، هزینه‌های بیشتری در مقایسه با اخبار مثبت به آنها تحمیل می‌شود. خدای پور و همکاران (۱۳۹۳) به تحقیق در بازار بورس ایران با هدف بررسی رابطه‌ی سرعت تعدیلات قیمت و تغییرات کیفیت سود پرداختند؛ نتایج تحقیق آنها بیانگر عدم معناداری رابطه بین تغییرات کیفیت سود و تغییرات سرعت تعدیل قیمت سهام بود. به عبارتی در بازار سرمایه ایران، با بهبود کیفیت سود، سرعت تعدیل قیمت سهام تغییر معناداری از خود نشان نمی‌دهد. همچنین نتایج نشان دهنده‌ی عدم اختلاف معنادار در میانگین سرعت تعدیل قیمت سهام نسبت به اخبار خوب و بد، می‌باشد و در واقع سرعت تعدیل قیمت سهام، نسبت به اخبار خوب و بد دارای الگوی رفتار متقارن است.

در مقاله ای در کشور چین، دینگ و همکاران^۱ (۲۰۲۰) به بررسی تعدیل قیمت سهام به اخبار منفی تحت ساختارهای مالکیت پرداختند و بیان کردند که در شرکت‌هایی با اطلاعات غیرشفاف، سرمایه‌گذاران بیشتر اهداف کوتاه‌مدت را دنبال می‌کنند. یعنی سرمایه‌گذاران بواسطه‌ی فروش‌های کوتاه مدت خود می‌توانند سرعت تنظیم قیمت سهام را افزایش دهند. که نشان دهنده‌ی تاثیر ساختار مالکیت بر استخراج اخبار منفی می‌باشد و سرمایه‌گذاری مجدد در فروش‌های کوتاه مدت جذب خبرهای بد را توسط قیمت سهام تشدید می‌کند. در نهایت ریسک سقوط سهام را افزایش می‌دهد. همچنین بیان کردند هرچه نسبت سهامداران نهادی بیشتر باشد؛ سرمایه‌گذاران نهادی بر مدیریت نظارت بیشتری خواهند داشت و مشکلات نمایندگی نیز کمتر خواهد بود (دئو و همکاران، ۲۰۰۹) و ممکن است مدیریت انگیزه کمتری برای پنهان کردن اخبار بد داشته باشد. در مقاله کیال و همکاران^۲ (۲۰۲۰)، با عنوان "سرعت تنظیم قیمت در بازار سهام هند: یک پارادوکس" بیان می‌کنند که یک پارادوکس در سرعت تعدیل قیمت مشاهده می‌کنیم زیرا شاخص سهام سیر مداوم تصادفی را نشان می‌دهد در حالی که بسیاری از سهام سازنده در همان بازه زمانی نوسانات بیش از حد از خود نشان می‌دهند. سرعت تعدیل قیمت برای سهامی که نوسان بیش از حد دارند؛ ممکن است جهش‌های غیرضروری در حرکت قیمت‌ها داشته باشد. این می‌تواند به دلیل فشار نقدینگی باشد که می‌تواند روند تنظیم قیمت را هدایت کند. نوسانات بیش از حد می‌تواند برای سرمایه‌گذاران میان مدت و مدیران صندوق سودآور باشد.

تویل و همکاران^۳ (۲۰۱۹)، در مقاله ای تحت عنوان محیط نهادی و عوامل تعیین کننده سرعت تعدیل بیان می‌کنند که محیط نهادی از دو طریق می‌تواند بر روند تعدیل سهام و ساختار مالی شرکت تاثیر بگذارد: ۱. یکی از طریق تاثیر بر سرعت تعدیل سهام نسبت به بدهی و ۲. از طریق کاهش یا تشدید رابطه بین سرعت تعدیل و عوامل تعیین کننده خاص. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که تأثیر منفی سودآوری شرکت در سرعت تعدیل با کیفیت خوب اجرای قانون تقویت می‌شود که عدم تقارن اطلاعات را کاهش می‌دهد.

هائو و همکاران^۴ (۲۰۱۸) در چین، به بررسی مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، کنترل داخلی و ریسک قیمت سهام پرداختند و در همان ابتدا به کم بودن مطالعات مرتبط با تاثیر مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها بر نوسانات قیمت بازار سهام اشاره کردند. آنها پس از تجزیه و تحلیل تجربی بیان کردند بین مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و ریسک سقوط قیمت سهام رابطه منفی وجود دارد. همچنین کنترل‌های داخلی به یک سیستم مهم برای شرکت‌های چینی تبدیل شده است تا مسئولیت‌های اجتماعی خود را بهبود بخشند و ریسک عملیاتی خود و به ویژه ریسک سقوط قیمت سهام را کاهش دهند. در این تحقیق یکی دیگر از مسایلی که به آن توجه شده

¹ Ding et al

² Kayal et al

³ Toil et al

⁴ Hao et al

و آن را باعث نگرانی می‌دانند، تعیین ابعاد مسئولیت اجتماعی و محیطی بعنوان عاملی جهت افزایش بهبود منافع سهامداران و یا عاملی که منجر به آسیب رساندن به منفعت سهامداران می‌باشد؛ قلمداد می‌کنند. بنابراین مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، باید خطر سقوط قیمت سهام را کاهش دهد و اگر مدیران از منافع اجتماعی برای منافع خود استفاده‌کنند؛ اخبار بد را پنهان می‌کنند و مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها خطر سقوط قیمت سهام را افزایش دهد.

کایال و همکاران^۱ (۲۰۱۸) به سنجش و مقایسه سرعت تعدیل قیمت سهام بین ۲۳ اقتصاد بزرگ و نوظهور با ۱۰ شاخص سهام رشد یافته از کشورهای توسعه‌یافته پرداختند. آن‌ها یک چارچوب تجربی ساده و یکنواخت به کار گرفتند. که به موجب آن، جهت مقایسه سرعت تعدیل سهام در پاسخ به کلیه اطلاعات موجود در بازار از یک واحد اندازه‌گیری برای نوسانات استفاده کردند. آنها دریافتند که شاخص کشورهای توسعه‌یافته از نظر تعدیل قیمت سهام در جریان اخبار و اطلاعات بسیار سریع‌تر است و علت آن، نتیجه این باور است که در مسیر تعدیل قیمت سهام در کشورهای توسعه‌یافته به طور کلی زمان بسیار کمتری نسبت به کشورهای نوظهور برای همسو شدن با اطلاعات و حرکت های تصادفی، صرف می‌شود. همچنین در جریان این تحقیق بیان کردند که تعدیل قیمت سهام، برای برخی از اطلاعات مورد انتظار متفاوت از اطلاعات غیر منتظره است و سرعت تنظیم قیمت موضوعی ثابت نیست و باید در یک چارچوب پویا درک شود.

گوردون و همکاران^۲ (۲۰۱۴) در پژوهشی تحت عنوان "تجارت آگاهانه، تجارت بدون اطلاع و تاخیر در قیمت سهام" بیان کردند وقتی عدم تقارن اطلاعاتی بین مدیریت و سهامداران نهادی باشد؛ قیمت سهام با تأخیری بیشتری به اطلاعات موجود عکس‌العمل نشان می‌دهد و دیرتر تعدیل می‌شود. همچنین نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که کیفیت بالاتر افشای اطلاعات شرکت‌ها موجب کاهش عدم تقارن اطلاعاتی شده و سرعت انعکاس اطلاعات در قیمت سهام را افزایش می‌دهد.

فرضیه های پژوهش

جهت بررسی رابطه افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها بر سرعت تعدیل قیمت سهام در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و نظر به مطلبی که در مبانی نظری بیان شد فرضیه این پژوهش به شرح زیر تدوین می‌گردد:

فرضیه اول: افشای مسئولیت اجتماعی بر سرعت تعدیل قیمت سهام تاثیر مثبت و معنی‌داری دارد.
فرضیه دوم: مالکیت خانوادگی بر رابطه بین مسئولیت پذیری اجتماعی و سرعت تعدیل قیمت سهام تاثیر مثبت و معنی‌داری دارد.

¹ Kayal et al

² Gordon et al

روش شناسی پژوهش

این پژوهش از لحاظ هدف کاربردی است. همچنین از آنجا که به دنبال ارزیابی ارتباط بین دو یا چند متغیر است از لحاظ ماهیت توصیفی - همبستگی است. مبانی نظری و ادبیات موضوع پژوهش از طریق روش کتابخانه ای جمع آوری شد و فرضیه های پژوهش با بهره مندی از مدل های رگرسیونی چند متغیره و به کمک داده های ترکیبی آزمون شدند. داده ها و اطلاعات مالی پژوهش از طریق مراجعه به صورت های مالی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و نرم افزار رهاورد نوین گردآوری شده و جمع بندی، محاسبه و تجزیه و تحلیل آنها در نرم افزارهای Excell و نسخه دهم Eviews انجام گرفت.

جامعه آماری پژوهش

جامعه آماری این پژوهش، شامل کلیه شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می باشد. در این تحقیق برای این که نمونه آماری، نماینده مناسبی از جامعه آماری مورد نظر در این تحقیق باشد، از روش حذف سیستماتیک استفاده خواهد شد. برای این منظور ۵ معیار زیر در نظر گرفته می شود و در صورتی که کلیه معیارها، را احراز کرده باشد به عنوان نمونه تحقیق انتخاب شده و مابقی حذف می شوند. روند انتخاب نمونه بصورت زیر می باشد:

- ۱) برای رعایت مقایسه پذیری، تا پایان اسفند ماه سال ۱۳۹۱ در بورس اوراق بهادار تهران پذیرفته شده؛
 - ۲) به منظور افزایش قابلیت مقایسه، سال مالی آنها منتهی به پایان اسفندماه باشد؛
 - ۳) طی دوره زمانی پژوهش، تغییر سال مالی نداشته باشند؛
 - ۴) جزء مؤسسه های مالی، سرمایه گذاری و بانک ها نباشند (شرکت های سرمایه گذاری به علت متفاوت بودن ماهیت فعالیت آنها با بقیه شرکت ها در نمونه آماری منظور نشدند).
 - ۵) اطلاعات مالی مورد نیاز شرکت ها طی سال های ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۰ در دسترس باشد.
- با توجه به محدودیت های فوق تعداد ۱۰۵ شرکت (۱۰۵۰ سال - شرکت) به عنوان جامعه آماری غربال گیری شده انتخاب گردید.

جدول ۱: جامعه و نمونه آماری پژوهش

تعداد شرکت	شرح
۳۹۸	زمان پذیرش در سازمان بورس اوراق بهادار قبل از سال ۱۳۹۱
۹۳	پایان سال مالی منتهی به ۲۹ اسفند نیست.
۲۷	شرکت های که طی دوره زمانی پژوهش، تغییر سال مالی داده اند
۱۰۳	شرکت های سرمایه گذاری، بانک ها، واسطه گری مالی، و...
۷۰	در بازه زمانی پژوهش اطلاعات مورد نیاز در دسترس نیست.

تعداد شرکت	شرح
۱۰۵	تعداد شرکت های مورد بررسی در پژوهش

منبع: یافته های پژوهشگر

مدل و متغیرهای پژوهش

پیش از تشریح مدل های به کار رفته برای آزمون فرضیه ها، نحوه محاسبه متغیرهای پژوهش توضیح داده می شود.

متغیرهای وابسته

به منظور آزمون فرضیه اول پژوهش از مدل رگرسیون چند متغیره شماره (۱)، بر مبنای مطالعه لوپز و همکاران (۲۰۱۱)، به شرح زیر استفاده شده است:

مدل ۱

$RSpeed_{it} = \beta_0 + \beta_1 CSR_{it} + \beta_2 SIZE_{it} + \beta_3 LEV_{it} + \beta_4 GROWTH_{it} + \beta_5 ROA_{it} + \varepsilon_{i,t}$
همچنین به منظور آزمون فرضیه دوم پژوهش از مدل رگرسیون چندمتغیره شماره (۲)، بر مبنای مطالعه لوپز - گونزالز و همکاران (۲۰۱۱)، به شرح زیر استفاده شده است:

مدل ۲

$RSpeed_{it} = \beta_0 + \beta_1 CSR_{it} + \beta_2 FAMILY_{it} + \beta_3 (CSR_{it} * FAMILY_{it}) + \beta_4 SIZE_{it} + \beta_5 LEV_{it} + \beta_6 GROWTH_{it} + \beta_7 ROA_{it} + \varepsilon_{i,t}$

بر اساس مدل اول متغیر وابسته این پژوهش سرعت تعدیل قیمت سهام می باشد. در این پژوهش برای اندازه گیری سرعت تعدیل سهام همانند پژوهش بادآورنهدی و همکاران (۱۳۹۷)، از روش هاو و مسکوویتز^۱ (۲۰۰۵) استفاده می گردد که در آن بر اساس معیار سنجش سرعت انعکاس اطلاعات در قیمت، ابتدا مدل زیر با استفاده از داده های ماهانه برای هر شرکت برآورد و ضریب تعیین مدل استخراج می شود:

رابطه ۱: رگرسیون محدود نشده

$$R_{it} = a_1 + B_i R_{mt} + \sum_{n=1}^4 \delta_{in} R_{Mt-n} + \varepsilon_{it}$$

در مدل فوق، R_{it} نشان دهنده بازده ماهانه سهام شرکت i در ماه t ام و R_{mt} بیانگر بازده ماهانه بازار (درصد تغییرات شاخص قیمت و نقدی) که با وقفه های ۱ تا ۴ رابطه فوق حضور دارد. ضرایب تعیین حاصل از برآورد رابطه (۱) برای هر شرکت ضرایب تعیین نامقید، ($R_{unrestricted}^2$) نامیده می شود سپس مدل زیر که در آن تمامی ضرایب δ_{in} مقید به صفر بودن هستند، برای هر شرکت برآورد می گردد:

¹ Hou & Moskowitz

رابطه ۲

$$R_{it} = a_1 + B_i R_{mt} + \varepsilon_{it}$$

ضرایب تعیین حاصل از برآورد رابطه (۲) برای هر شرکت، ضرایب تعیین مقید ($R^2_{Restricted}$) نامیده می شود. در پایان معیار زیر که نشان دهنده سرعت تاثیر اطلاعات در قیمت های سهام است با معکوس نمودن معیار واکنش تاخیری قیمت سهام، معرفی شده توسط هاو و همکاران، (۲۰۰۵)، برای هر شرکت محاسبه می شود: رابطه ۳: معکوس معیار واکنش تاخیری سهام بر مبنای ضریب تعیین

$$Rspeed = \frac{1}{delay} = \frac{R^2_{Unrestricted}}{R^2_{Unrestricted} - R^2_{Restricted}}$$

در رابطه (۳)، هر چه کسر بزرگتر باشد، سرعت انعکاس اطلاعات در قیمت های سهام بیشتر است، که در واقع همان سرعت تعدیل قیمت سهام می باشد.

متغیر مستقل

افشای مسئولیت اجتماعی (CSR_{it}):

برای اندازه گیری مسئولیت اجتماعی شرکت ها از روش تحلیل محتوا استفاده می شود. روش تحلیل محتوا یک روش کدگذاری متن برای گروه های مختلف با توجه به معیارهای از قبل تعریف شده است که به طور گسترده ای در پژوهش های مرتبط با مسئولیت اجتماعی شرکت ها به کار می رود. زیرا این روش برای پژوهشگران یک رویکرد سیستماتیک به منظور تحلیل داده های غیرساختاری بزرگ فراهم می کند (اسلام و همکاران، ۲۰۰۸). که به طور کلی دارای ۶ بُعد اجتماعی می باشد: مسئولیت های جامعه، تنوع، منابع انسانی، مسائل محیطی، محصولات و خدمات. در تحلیل محتوا پژوهش گر باید از ابزار چک لیست کدگذاری برای ارزیابی مسئولیت اجتماعی استفاده کند (اریبی و همکاران، ۲۰۱۰). معیارهای مورد استفاده برای سنجش طرح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت ها، براساس تلفیق رهنمودهای بین المللی گزارشگری مسئولیت اجتماعی و پایداری در سطح جهانی و منطقه ای و به ویژه رهنمود سازمان گزارشگری جهانی و استاندارد ۲۶۰۰۰ سازمان بین المللی استاندارد اقتباس شده است. ابزار چک لیست برای به رمز درآوردن اطلاعات کیفی موجود در گزارش های سالانه طراحی می شود (ویلیامز، ۱۹۹۹).

روش کدگذاری عبارت است از خواندن گزارش های سالانه و مشخص کردن هرگونه اطلاعات مرتبط با مسائل زیست محیطی و اجتماعی و طبقه بندی آنها به بخش و زیر بخش مناسب که به صورت داوطلبانه یا اجباری در گزارش های سالانه شرکت ها افشا می شود. بدین صورت که با مراجعه به گزارش های هیئت مدیره شرکت ها در بخش گزارش عملکرد اجتماعی شرکت، اگر هریک از اطلاعات موجود در چک لیست توسط

شرکت افشا شده باشد عدد ۱ و در غیر اینصورت عدد صفر تعلق گرفت و در انتها مجموع ابعاد مسئولیت اجتماعی به عنوان نمره مسئولیت اجتماعی شرکت خواهد بود. چک لیست نهایی به شرح زیر می باشد.

جدول ۲. چک لیست مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها

مسائل محیطی: کنترل آلودگی، جلوگیری از خسارات زیست محیطی، بازیافت یا جلوگیری از ضایعات، حفظ منابع طبیعی، سیاست زیست محیطی، سرمایه گذاری در پروژه های زیست محیطی، سایر مسائل محیطی

محصولات و خدمات: توسعه محصول/ سهم بازار، کیفیت محصول، ایمنی و سلامت محصول، توقف تولید، سایر محصولات و خدمات

منابع انسانی: تعداد کارکنان، حقوق ماهانه و پاداش نقدی و مزایا، سهام تحت تملک کارمندان، بازنشستگی و مزایای پایان خدمت، سلامتی و ایمنی در محیط کار، برنامه های آموزش و توسعه کارکنان، ورزشی و رفاهی، وام یا بیمه کارکنان، روحیه و ارتباطات کارمندان، سایر منابع انسانی

مشتریان: سلامتی مشتریان، شکایت ها و رضایتمندی مشتریان، سیاست پرداخت دیرتر برای مشتریان خاص، تدارک و تسهیلات خدمات پس از فروش، پاسخگویی به نیاز مشتریان، سایر مشتریان

مسئولیت های جامعه: سرمایه گذاری اجتماعی، حمایت از فعالیت های جامعه، هدایا و خدمات خیریه، اقدامات قانونی و دعوی قضایی، فعالیت های مذهبی و فرهنگی، سایر مسئولیت های جامعه

تنوع: حفظ و صرفه جویی در انرژی، توسعه و اکتشاف منابع جدید، استفاده از منابع جدید.

پس از تهیه چک لیست کد گذاری هر یک از آیتم ها تعیین شد. بدین صورت که هر یک از زیربخش ها به طور واضح و عملیاتی تعریف شد تا به طور دقیق مشخص شود که هر جمله به کدام بخش و زیر بخش مناسب تعلق دارد. ابتدا ۲۰ شرکت به طور تصادفی انتخاب شدند و پس از آنکه با مطالعه دقیق گزارش های سالانه توسط کدگذار، جمله های مرتبط با هریک از اقلام چک لیست به دست آمد قوانین کدگذاری اصلاح می شوند و به تهیه چک لیست برای کل شرکت های نمونه اقدام خواهد شد. مجموع تعداد جمله های افشا شده در زیر بخش های افشا، بیانگر فعالیت های مربوط به مسئولیت های اجتماعی شرکت است. برای مثال افشای ۶ جمله در بخش مسائل زیست محیطی (درصد کاهش آلاینده های هوا، بازیافت ضایعات تولید) ۴ جمله در بخش محصولات و خدمات (گواهینامه کیفیت محصول) ۳ جمله در بخش مشتریان (میزان پاسخگویی به نیاز مشتریان، درصد رضایتمندی مشتریان؛ سلامت مشتریان) ۲ جمله در بخش مسئولیت های جامعه (درصد مشارکت سازمان در مسئولیت های اجتماعی، حمایت از فعالیت های جامعه)

۱۰ جمله در بخش منابع انسانی (تعداد سهام تحت تملک کارکنان) و ۲ جمله در بخش منابع (کاهش مصرف انرژی) که در مجموع ۲۷ جمله افشای مسئولیت اجتماعی (جدول ارائه شده در پیوست) برای سال شرکت مد نظر قرار گرفته است.

همانگونه که در بالا اشاره شده برای سنجش رتبه مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها از روش تحلیل محتوای با رویکرد شاخص مطابق رابطه (۴) استفاده شده است.
رابطه (۴)

$$CSR\ Score = \frac{\text{تعداد اقلام افشاشده}}{\text{تعداد کل اقلام قابل افشا}}$$

در پژوهش حاضر، در صورتی که هر کدام از شاخص‌های مطرح شده در جدول ۲ در گزارش‌های فعالیت هیئت مدیره شرکت‌ها، افشا شده باشند به آن شاخص عدد یک (1) و در صورتی که افشا نشده باشد به آن عدد صفر (۰) تعلق می‌گیرد؛ سپس برای هر شرکت تعداد اقلام (شاخص‌ها) افشاشده به تعداد کل اقلام (شاخص‌ها) قابل افشا، بیان‌کننده درصد افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها است.

متغیر تعدیلگر

مالکیت خانوادگی (FAMILY DUMMY): برابر با متغیر موهومی یک است اگر شرکت از نوع خانوادگی باشد، در غیر این صورت مقدار آن صفر خواهد بود. در ایران، کمیته تدوین استانداردهای حسابداری در بند ۸ استاندارد حسابداری شماره ۲۰ عنوان می‌کند در صورتی که سهامداران حداقل بیست درصد از قدرت رأی در واحد سرمایه پذیر را داشته باشند، در این صورت بر شرکت نفوذ فراوان دارند. همچنین طبق ماده ۱۰۷ قانون تجارت ایران کلیه شرکت‌های سهامی عام ملزم به تشکیل هیئت مدیره ای از صاحبان سهام می‌باشند که می‌بایست تعداد این هیئت حداقل ۵ نفر باشند، لذا منطقی می‌توان گفت که چنانچه سهامداری مالک ۲۰ درصد سهام شرکت باشد به عنوان یکی از اعضای هیئت مدیره مطرح و از این طریق می‌تواند بر عملیات شرکت اعمال کنترل نماید. بنابراین شرکت‌های خانوادگی در این پژوهش مشابه با پژوهش مهرآذین و همکاران (۱۳۹۲)، شرکت‌هایی هستند که یکی از این دو شرط را دارا باشند: اولاً، سهامدار حقیقی مالک ۲۰ درصد سهام عادی شرکت باشد. ثانیاً یکی از اعضای هیئت مدیره و اعضای خانواده و فامیل وی، حداقل ۵ درصد سهام عادی و یا مجموع سهام عضو حقیقی هیئت مدیره و اعضای خانواده و فامیل وی، حداقل ۵ درصد مجموع سهام عادی شرکت باشد.

متغیرهای کنترلی

اندازه شرکت (SIZE_{it})، در این پژوهش از لگاریتم طبیعی کل دارایی‌ها به عنوان معیار اندازه‌ی شرکت استفاده شده است.

اهرم مالی (LEV_{it})، برابر است با تقسیم جمع کل بدهی‌های شرکت بر کل دارایی‌های شرکت.

رشد شرکت (GROWTH_{it})، فروش سال جاری منهای فروش سال گذشته تقسیم بر فروش امسال

نرخ بازده دارایی‌ها (ROA_{it})، این نسبت از تقسیم سود خالص سود پس از کسر مالیات بر کل دارایی‌ها بدست آمده است.

یافته های پژوهش

آمار توصیفی پژوهش

به منظور شناخت بهتر ماهیت جامعه‌ای که در پژوهش حاضر، مورد مطالعه قرار گرفته است و آشنایی بیشتر با متغیرهای پژوهش، قبل از تجزیه و تحلیل داده‌های آماری، لازم است تا این داده‌ها توصیف شوند جدول زیر شامل آمار توصیفی برای همه متغیرهای پژوهش است.

جدول ۱. نتایج آمار توصیفی مربوط به متغیرهای مدل رگرسیون

عنوان متغیر	علامت اختصاری	میانگین	میانه	حداکثر	حداقل	انحراف معیار
سرعت تعدیل قیمت سهام	Rspeed	-۰/۴۵۴	-۰/۳۹۴	۴/۴۶۸	-۵/۸۵۲	۰/۹۴۲۱
افشای مسئولیت اجتماعی	CSR	۰/۳۸۶	۰/۴۱۲	۰/۶۷۵	۰/۰۹۸	۰/۱۳۵
مالکیت خانوادگی	FAMILY DUMMY	۰/۲۵۲	۰	۱	۰	۰/۴۳۲
اندازه شرکت	SIZE	۱۴/۵۴۲	۱۳/۹۷۴	۱۹/۲۴۹	۱۰/۱۶۶	۱/۴۱۵
اهرم مالی	LEV	۰/۶۵۴	۰/۶۴۳	۰/۹۹۶	۰/۰۹۶	۰/۱۵۷
رشد فروش شرکت	GROWTH	۰/۱۲۴	۰/۱۱۷	۰/۷۴۳	-۰/۹۷۵	۰/۲۴۳
بازده دارایی	ROA	۰/۱۱۴	۰/۰۹۷	۰/۵۹۱	-۰/۲۳۳	۰/۱۱۷

ماخذ: یافته های پژوهشگر

شاخص‌های مرکزی دسته‌ای از شاخص‌های توصیف‌کننده یک توزیع آماری هستند که ویژگی داده‌ها را نسبت به مرکز توزیع بیان می‌کنند. میانگین به عنوان نقطه تعادل و مرکز ثقل یک توزیع آماری، یکی از شاخص‌های مرکزی مناسب برای نشان دادن مرکزیت داده‌هاست. برای مثال، مقدار میانگین برای متغیر اندازه شرکت (size) حدود ۱۴/۵۴۲ است و به این معناست که بیشتر داده‌ها حول این مقدار تمرکز یافته‌اند. میانه یک توزیع آماری یکی دیگر از شاخص‌های مرکزی توصیف‌کننده وضعیت جامعه است. چنانچه مشاهده می‌شود، مقدار میانه برای متغیر اندازه شرکت (size) حدود ۱۳/۹۷۴ است که نشان می‌دهد نیمی از داده‌ها بیشتر از این مقدار و نیمی دیگر کمتر از این مقدار هستند. شاخص‌های پراکندگی، دسته دیگری از شاخص‌های توصیف‌کننده توزیع‌های آماری هستند که میزان پراکندگی داده‌ها را نسبت به شاخص‌های مرکزی می‌سنجند. انحراف معیار یکی از مهم‌ترین شاخص‌های پراکندگی است که میزان انحراف داده‌ها از میانگین را اندازه‌گیری می‌کند. هر چقدر میزان انحراف معیار یک توزیع آماری بیشتر باشد، نشان‌دهنده این است که داده‌ها، دارای پراکندگی بیشتری هستند.

در میان متغیرهای الگو متغیر اندازه شرکت (size) و متغیر بازده دارایی‌ها (ROA) به ترتیب، بیشترین و کمترین میزان انحراف‌معیار را دارند. نکته درخور توجه دیگر این نگاره، میانگین (۰/۲۵) مربوط به متغیر مالکیت خانوادگی است که نشان می‌دهد حدود ۲۵ درصد شرکت‌های بررسی‌شده دارای مالکیت خانوادگی‌اند.

آزمون ریشه واحد (مانایی متغیرها)

در داده‌های سری زمانی معمولاً از آزمون‌هایی همچون دیکی-فولر و دیکی-فولر تعمیم‌یافته برای بررسی مانایی متغیرها (آزمون ریشه واحد) استفاده می‌شود. با این حال در مورد داده‌های پانل نمی‌توان برای بررسی مانایی متغیرها از چنین آزمون‌هایی استفاده نمود بلکه لازم است به نحوی مانایی جمعی متغیرها آزمون شود. برای این منظور باید از آزمون لوین، لین و چاو استفاده شود.

جدول ۲. نتیجه آزمون لوین، لین و چاو

عنوان متغیر	علامت اختصاری	T آماره	سطح معناداری
سرعت تعدیل قیمت سهام	Rspeed	-۲۵/۶۵۳	۰/۰۰۱
افشای مسئولیت اجتماعی	CSR	-۴۱۸/۱۳۱	۰/۰۰۰
مالکیت خانوادگی	FAMILY DUMMY	-۱۶/۶۷۳	۰/۰۰۰
اندازه شرکت	SIZE	-۱۵/۲۸۳	۰/۰۰۱
اهرم مالی	LEV	-۱۳/۱۶۵	۰/۰۰۰
رشد فروش شرکت	GROWTH	-۱۹/۵۴۲	۰/۰۰۰
بازده دارایی	ROA	-۱۸/۵۳۵	۰/۰۰۳

مأخذ: یافته‌های پژوهشگر

طبق این آزمون بایستی برای برقراری این فرض سطح معناداری زیر ۵ درصد باشد. همانگونه که در جدول ۲ ملاحظه می‌گردد، سطح معناداری و آماره t مربوط به متغیرهای پژوهش بیانگر مانایی (پایایی) متغیرهای تحقیق می‌باشد.

برازش مدل پژوهش

در این بخش با استفاده از رویکرد تحلیل رگرسیون چندگانه^۱ به بررسی الگوی پیشنهادی پژوهش پرداخته شده است که نتایج آن در ادامه آمده است. قبل از بررسی الگوی پیشنهادی پژوهش و بررسی فرضیه‌های پژوهش، پیش‌فرض‌ها به طور کامل مورد بررسی قرار گرفته است که به شرح زیر ارائه می‌گردد:

^۱ Multiple Regression

آزمون‌های تشخیصی در داده‌های ترکیبی

در جدول شماره ۳، مدل پژوهش بیانگر آن است که سطح معناداری برای آزمون F لیمر کمتر از ۰/۰۵ است در نتیجه داده‌ها از نوع تابلویی هستند و برای انتخاب نوع الگو اجرای آزمون هاسمن، ضروری است و با توجه به مقدار احتمال آزمون هاسمن که کمتر از ۰/۰۵ است برای مدل پژوهش به این نتیجه می‌رسیم که الگوی مدل از نوع اثرات ثابت است.

جدول ۳. نتایج آزمون F لیمر و هاسمن

شماره مدل	آزمون F لیمر		آزمون هاسمن	
	آماره F	مقدار احتمال	مدل	آماره
مدل ۱	۱۵/۴۳۸	۰/۰۰۰	تابلویی (پنل)	۱۸/۴۳
مدل ۲	۱۶/۲۳۷	۰/۰۰۰	تابلویی (پنل)	۱۸/۱۷۵

مأخذ: یافته‌های پژوهشگر

آزمون هم‌خطی

نتایج بررسی عامل تورم واریانس مدل پژوهش در جداول ۴ ارائه شده است. همانطور که مشاهده می‌شود عامل تورم واریانس کلیه متغیرها کمتر از ۱۰ می‌باشد و نشان می‌دهد مشکل همبستگی چندخطی وجود ندارد. لذا این فرض کلاسیک رگرسیون (عدم وجود هم‌خطی میان متغیرهای مستقل پژوهش) برقرار است.

جدول ۴. نتایج آزمون مربوط به خطی بودن متغیرهای مستقل پژوهش

عنوان متغیر	علامت اختصاری	VIF
افشای مسئولیت اجتماعی	CSR	۱/۳۴۵
مالکیت خانوادگی	FAMILY DUMMY	۱/۱۹۸
اندازه شرکت	SIZE	۱/۳۴۳
اهرم مالی	LEV	۲/۲۶۷
رشد فروش شرکت	GROWTH	۱/۲۳۲
بازده دارایی	ROA	۲/۱۶۵

مأخذ: یافته‌های پژوهشگر

با توجه به نتایج مندرج در جداول شماره (۴) مشخص شد که آماره VIF برای تمام متغیرهای پژوهش در مدل کمتر از ۱۰ است بنابراین مشکل هم‌خطی بین متغیرها وجود ندارد.

آزمون ناهمسانی واریانس

در این آزمون، در صورتی که سطح معناداری کمتر از ۵ درصد باشد، فرض H_0 رد نمی‌شود و اگر سطح معناداری بالای ۵ درصد باشد، فرض H_0 رد خواهد شد و فرض H_1 رد نمی‌شود. نتایج حاصل از انجام این آزمون در جدول ۵ نشان می‌دهد که در مدل (۱) پژوهش سطح معناداری کمتر از ۵٪ است که دارای ناهمسانی واریانس می‌باشد. برای رفع مشکل ناهمسانی واریانس در این مدل از ضریب تصحیح وایت استفاده می‌شود.

جدول ۵. نتایج آزمون ناهمسانی واریانس

مدل رگرسیونی	آماره F	سطح معنی داری	نتیجه آزمون
مدل ۱	۲۳۶۵/۱۶۳	۰/۰۰۰	وجود ناهمسانی واریانس
مدل ۱	۲۴۳۶/۶۰۳	۰/۰۰۰	وجود ناهمسانی واریانس

مأخذ: یافته های پژوهشگر

با توجه به جدول (۵) احتمال آماره بدست آمده برای آزمون عدم ناهمسانی واریانس برای مدل از سطح خطای ۰/۰۵ کمتر است. بنابراین، فرض صفر (وجود همسانی واریانس) رد می‌شود که نشان می‌دهد ناهمسانی واریانس وجود دارد. برای رفع ناهمسانی واریانس از روش حداقل مربعات تعمیم یافته (GLS) برای تخمین مدل استفاده شده است.

آزمون خودهمبستگی

بر اساس مباحث اقتصادسنجی، وجود خود همبستگی در پسماندهای هر مدل منجر به تخمین‌های غلطی از خطاهای معیار و در نتیجه استنباط‌های نادرست آماری برای ضرایب معادله می‌گردد. برای اجتناب از چنین خطایی در این پژوهش با استفاده از آزمون خودهمبستگی دوربین واتسون به بررسی این مسئله می‌پردازیم.

جدول ۶: نتایج آزمون خودهمبستگی

آزمون خودهمبستگی دوربین واتسون		
خودهمبستگی	آماره دوربین واتسون	مدل
ندارد	۱/۹۳۸	۱
ندارد	۱/۸۶۷	۲

مأخذ: یافته های پژوهشگر

نتایج حاصل از آزمون دوربین واتسون از آنجا که بین مقادیر بحرانی ۱/۵ تا ۲/۵ قرار دارد نشان می‌دهد، بین باقیمانده مدل‌های پژوهش مشکل خود همبستگی وجود ندارد.

نتایج آزمون فرضیه پژوهش

نتایج حاصل از آزمون فرضیه اول پژوهش در جدول شماره (۷) ارائه شده است.

جدول. نتایج آزمون فرضیه اول پژوهش

عنوان متغیر	علامت اختصاری	ضریب	انحراف معیار	t آماره	سطح معناداری
ضریب ثابت	C	-۵/۲۳۷	۲/۱۱۳	-۱/۳۵۶	۰/۰۰۱
افشای مسئولیت اجتماعی	CSR	۲/۴۶۳	۰/۵۶۷	۲/۵۴۳	۰/۰۰۱
اندازه شرکت	SIZE	۰/۴۵۸	۰/۱۴۴	۲/۹۸۷	۰/۰۰۰
اهرم مالی	LEV	-۰/۳۴۴	۰/۴۵۲	-۱/۱۲۴	۰/۰۹۲
رشد فروش شرکت	GROWTH	۰/۳۱۴	۰/۰۷۸	۱/۳۵۳	۰/۰۰۵
بازده دارایی	ROA	-۰/۴۵۳	۰/۳۴۱	-۲/۱۱۱	۰/۰۱۳
ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	آماره F	سطح معناداری آماره F	آماره دوربین واتسون	
۰/۶۸۲	۰/۵۷۸	۶/۶۵۲	۰/۰۰۰	۱/۹۳۸	

ماخذ: یافته های پژوهشگر

لازم به توضیح است همانطور که در جدول ۷ مشاهده می شود مقدار آماره F در سطح خطای ۵ درصد و میزان اطمینان ۹۵ درصد معناداری کل مدل رگرسیون برازش شده و فرض خطی بودن مدل آن پذیرفته می شود. با توجه به ضریب تعیین مدل برازش شده می توان ادعا کرد در مجموع متغیر استفاده شده در مدل توانسته است ۶۸ درصد تغییرات متغیر وابسته سرعت تعدیل قیمت سهام را توضیح دهند. مقدار دوربین واتسون با عدد ۲/۰۹۸ عدم همبستگی بین خطاها را نشان می دهد. نتایج حاصل از برازش مدل فرضیه پژوهش، حاکی از این است که: ضریب متغیر افشای مسئولیت اجتماعی (CSR) برابر با ۲/۷۸۳ می باشد. از آنجایی مقدار احتمال متغیر افشای مسئولیت اجتماعی برابر با ۰/۰۰۱ و کمتر از ۵٪ می باشد، لذا فرضیه صفر رد و فرضیه مقابل پذیرفته می شود. از طرفی با توجه به مثبت بودن ضریب متغیر افشای مسئولیت اجتماعی (CSR) نتیجه می شود که افشای مسئولیت اجتماعی بر سرعت تعدیل قیمت سهام تاثیر مثبت و معناداری دارد و فرضیه پژوهش تایید می شود.

نتایج آزمون فرضیه دوم پژوهش

نتایج حاصل از آزمون فرضیه اول پژوهش در جدول شماره (۷) ارائه شده است.

جدول. نتایج آزمون فرضیه دوم پژوهش

عنوان متغیر	علامت اختصاری	ضریب	انحراف معیار	t آماره	سطح معناداری
ضریب ثابت	C	-۵/۴۷۷	۲/۰۰۲	-۲/۷۳۵	۰/۰۰۶
مسئولیت پذیری اجتماعی	CSR	۲/۷۸۳	۰/۸۷۷	۳/۱۷۲	۰/۰۰۱
مالکیت خانوادگی	FAMILY DUMMY	۰/۸۷۳	۱/۸۵۴	۲/۲۹۸	۰/۰۰۰
مالکیت خانوادگی * مسئولیت پذیری اجتماعی	FAMILY* CSR	۰/۷۶۴	۱/۱۴۵	۲/۲۹۲	۰/۰۰۰۱
اندازه شرکت	SIZE	۰/۵۴۸	۰/۴۴۲	۲/۳۲۱	۰/۰۰۰
اهرم مالی	LEV	-۰/۳۶۴	۰/۵۱۴	-۱/۱۲۳	۰/۲۱۲
رشد فروش شرکت	GROWTH	۰/۴۳۱	۰/۱۵۹	۲/۲۷۳	۰/۰۰۸
بازده دارایی	ROA	۰/۶۳۷	۰/۲۲۵	۱/۱۱۸	۰/۰۰۲
ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	آماره F	سطح معناداری F آماره	آماره دوربین و واتسون	
۰/۶۶۵	۰/۵۷۸	۶/۰۱۷	۰/۰۰۰	۱/۸۶۷	

ماخذ: یافته های پژوهشگر

در جدول ۷ مشاهده می شود مقدار آماره F در سطح خطای ۵ درصد و میزان اطمینان ۹۵ درصد معناداری کل مدل رگرسیون برازش شده و فرض خطی بودن مدل آن پذیرفته می شود. با توجه به ضریب تعیین مدل برازش شده می توان ادعا کرد در مجموع متغیر استفاده شده در مدل توانسته است ۶۶ درصد تغییرات متغیر وابسته سرعت تعدیل قیمت سهام را توضیح دهند. مقدار دوربین و واتسون با عدد ۱/۸۶۷ عدم همبستگی بین خطاها را نشان می دهد. با توجه به مقادیر آماره های F در این نگاره، معناداری مدل های رگرسیونی برازش شده در سطح خطای ۵ درصد تأیید می شود؛ ضمن اینکه ضریب برآوردی و آماره t مربوط به متغیر تعاملی CSR*FAMILY در سطح خطای ۵ درصد معنادار است. بدین ترتیب، فرضیه دوم پژوهش نیز در سطح خطای ۵ درصد رد نمی شود. همچنین، یکسان بودن علامت ضریب متغیر CSR در مدل اول و متغیر تعاملی CSR*FAMILY در مدل دوم به این معنی است که مطابق با نظریه ثروت اجتماعی - عاطفی، مالکیت خانوادگی تأثیر مثبت مسئولیت های اجتماعی بر تعدیل قیمت سهام را تقویت می کند.

نتیجه گیری

در تحقیق حاضر به بررسی اثر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت ها بر سرعت تعدیل قیمت سهام پرداخته می شود. افشای مسئولیت اجتماعی شرکت ها که در دنیای امروز، و با افزایش میزان آگاهی عموم و بویژه

سرمایه‌گذاران به عنوان یک بُعد بسیار مهم تلقی می‌گردد؛ می‌تواند در سرعت تعدیل سهام اثر مثبت داشته و واکنش‌های بموقع‌تری را از سوی سهامداران به همراه داشته باشد. اما اگر همین افشای مسئولیت اجتماعی در شرکت‌ها صورت نگیرد و یا افشا انجام گیرد اما واکنش از سوی سرمایه‌گذاران به موقع انجام نگیرد، دیگر نمی‌توان شاهد یک بازار با حداقل میزان کارایی بود و سرمایه‌گذاران پس از مدتی بابت عدم واکنش بموقع و از طریق کاهش ارزش سهام خود متوجه زیان خواهند شد؛ زیرا در بازارهایی حتی با وجود سطح کارایی ضعیف، نیز وقتی اطلاعات و اخبار مربوط به مسئولیت اجتماعی، از انحصار مدیریت خارج و در اختیار عموم قرار بگیرد؛ با واکنش‌هایی شدید و حتی سقوط شدید ارزش سهام همراه خواهد بود. در این تحقیق و با بررسی‌های صورت گرفته این مطلب تایید شد که افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها بر سرعت تعدیل قیمت‌ها اثر مثبت خواهد داشت. جامعه آماری مورد استفاده جهت آزمون فرضیه‌ها شرکت‌های پذیرفته شده بورس اوراق بهادار تهران بودند که از سال ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۰ در بورس اوراق بهادار فعال بودند. در این تحقیق تعداد ۱۰۵ شرکت پس از غربالگری مورد بررسی قرار گرفت. پس از مرحله جمع‌آوری داده‌ها برای تجزیه و تحلیل و آزمون داده‌ها از روش رگرسیون چند متغیره استفاده می‌شود. جهت پاسخگویی به سوال اصلی و دستیابی به هدف تحقیق، یک فرضیه بعنوان فرضیه اصلی (افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها بر سرعت تعدیل قیمت سهام اثر مثبت و معنی داری دارد) مطرح شد. در این پژوهش با آزمون فرضیه‌ی اصلی تحقیق مبنی بر افشای مسئولیت اجتماعی بر سرعت تعدیل قیمت سهام تاثیر مثبت و معناداری دارد " نتایج آماری فرضیه اول پژوهش نشان دهنده‌ی رابطه‌ی مثبت بین افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها بر سرعت تعدیل قیمت سهام در سطح اطمینان ۹۵ درصد، می‌باشد. از طرفی با توجه به مثبت بودن ضریب متغیر افشای مسئولیت اجتماعی (CSR) نتیجه می‌شود که افشای مسئولیت اجتماعی بر سرعت تعدیل قیمت سهام تاثیر مثبت و معناداری دارد و فرضیه پژوهش تایید می‌شود. با توجه به نتایج ارائه شده فرضیه صفر رد و فرضیه مقابل پذیرفته می‌شود؛ به این معنی که افشای مسئولیت اجتماعی بر سرعت تعدیل قیمت سهام تاثیر مثبت و معناداری دارد. نتایج بدست آمده از این پژوهش با نتایج پژوهش لی و همکاران (۲۰۱۶) و گوردون و همکاران (۲۰۱۴) همخوانی دارد. همچنین نتایج آزمون فرضیه دوم نشان داد که مالکیت خانوادگی بر رابطه بین مسئولیت پذیری اجتماعی و سرعت تعدیل قیمت سهام تاثیر مثبت و معناداری دارد. لویز و همکاران (۲۰۱۹)، نیز به نتایج مشابه‌ای دست یافتند و دریافتند در شرکت‌های خانوادگی رابطه مثبت بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و تعدیل قیمت سهام، قوی‌تر است. در راستای پژوهش انجام شده و نتایج به دست آمده از آن به مدیران برای افزایش ارزش شرکت پیشنهاد می‌شود با توجه به اینکه در دورانی که شرکت‌ها به دنبال ایجاد مزیت رقابتی پایدار هستند، به انجام وظایف مربوط به اجتماع و کلیه ذینفعان شرکت در بحث مسئولیت اجتماعی - که تمرکز بیشتری بر روی افراد برون سازمان و جامعه و کسانی که سهامداران شرکت نیستند، دارد - اهتمام ورزند که این می‌تواند باعث یک نوع عامل مهم در سرعت تعدیل قیمت سهام برای شرکت باشد و از این طریق ارزش شرکت را افزایش دهد. و همچنین با توجه به نتایج حاصل از این تحقیق

مبنی بر رابطه مثبت و معنی‌دار بین اثر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و سرعت تعدیل قیمت سهام در بازار بورس تهران، پیشنهاد می‌شود که کلیه ذینفعان؛ از سرمایه‌گذاران فعلی و بالقوه برای تصمیم‌گیری‌های خویش به افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها توجه کنند، چرا که در دنیای تجارت امروز دیگر تنها بُعد مالی نمی‌تواند باعث جهت‌دهی صحیح برای تعدیل سهام باشد. از طرفی عدم واکنش بموقع ذینفعان می‌تواند میزان بازدهی آنها را کاهش دهد. از مهمترین محدودیت‌ها در پژوهش حاضر سطح پائین افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در بازار بورس ایران می‌باشد و عدم توجه لازم به این بُعد از مسئولیت شرکت‌ها و اثرات آن می‌باشد. هرچه میزان افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها توسط واحدهای بیشتری انجام گیرد؛ با اطمینان بیشتری می‌توان نتایج این تحقیق را تعمیم داد.

فهرست منابع

- افلاطونی، عباس (۱۳۹۲). بررسی دستکاری فعالیت‌های واقعی بنگاه‌های اقتصادی و تأثیر آن بر بهنگامی شناسایی زیان‌ها. بررسی‌های حسابداری، دوره اول، شماره ۱، صص ۲۰-۴۰.
- افلاطونی، عباس (۱۳۹۵). بررسی تأثیر کیفیت گزارشگری مالی و متقارن نبودن اطلاعات بر واکنش تأخیری قیمت سهام. مجله‌ی پیشرفتهای حسابداری دانشگاه شیراز، دوره‌ی هشتم، شماره‌ی اول، بهار و تابستان ۱۳۹۵، صص ۲۴-۱. انسانی، تهران.
- بادآورنهندي، یونس، پاک مرام، عسگر، و قادری، قدرت (۱۳۹۷). تأثیر کیفیت گزارشگری مالی بر تعامل بین هزینه‌های نمایندگی و سرعت تعدیل قیمت سهام. پیشرفت‌های حسابداری (علوم اجتماعی و انسانی شیراز)، ۱۰(۲)، پیاپی ۷۵/۳، صص ۶۲-۳.
- بادآورنهندي، یونس؛ قادری، قدرت؛ پاک مرام، عسگر (۱۳۹۷). تأثیر کیفیت گزارشگری مالی بر تعامل بین هزینه‌های نمایندگی و سرعت تعدیل قیمت سهام. مجله پیشرفت‌های دانشگاه شیراز، دوره‌ی دهم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۷، صص ۶۰-۳۱.
- بادآورنهندي، یونس؛ خجسته، هیوا؛ شریف زاده، غفور (۱۳۹۷). نقش تعدیلگری ارزشگذاری نادرست سهام بر رابطه بین عدم تقارن اطلاعاتی و ساختار سرمایه. مجله پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال دهم، شماره ۵۳، بهار ۱۳۹۷، صص ۸۳-۵۳.
- پورابراهیمی، محمدرضا؛ محمدی، احمد؛ طباطبائیان، پریسا (۱۳۹۴). بررسی واکنش نامتقارن سرعت تعدیل قیمت سهام به اطلاعات جدید در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه بورس اوراق بهادار شماره ۳۱، پائیز ۱۳۹۴ سال هشتم، صص ۵۳-۷۰.

- تاب، جعفر؛ جمالی، کوروش (۱۳۹۹). بررسی رابطه افشای مسئولیت اجتماعی و عملکرد شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران با نقش تعدیلگر استقلال هیئت مدیره. فصلنامه رویکردهای پژوهشی نو در علوم مدیریت شماره ۱۶، بهار ۱۳۹۹، صص ۳۳-۱۸.
- جواهری طهرانی، متین (۱۳۹۸). افشای مسئولیت پذیری اجتماعی و درماندگی مالی. چهارمین کنفرانس ملی در مدیریت، حسابداری و اقتصاد با تاکید بر بازاریابی منطقه‌ای و جهانی. صص ۱-۲۵.
- حاجیه‌ها، زهره؛ چناری بوکت، حسن (۱۳۹۵). مسئولیت پذیری اجتماعی شرکتی و چولگی بازده سهام. حسابداری ارزشی و رفتاری. بهار و تابستان (۱۳۹۵) - شماره ۱ علمی پژوهشی. صص ۹۸-۷۷.
- حیدری کرد زنگنه، غلامرضا؛ نوروش، ایرج؛ جعفری، محمدحسن (۱۳۹۶). مسئولیت اجتماعی و عملکرد مالی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. مجله اقتصادی، شماره‌های ۳ و ۴، خرداد و تیر ۱۳۹۶، صص ۷۸-۵۴.
- خاکی، غلامرضا (۱۳۸۶)، روش تحقیق با رویکردی به پایان‌نامه نویسی (چاپ سوم) تهران: انتشارات بازتاب.
- خدای پور، احمد؛ امید، محمد؛ محمدرضاخانی، وحید (۱۳۹۳). بررسی رابطه بین سرعت تعدیلات قیمت و تغییرات کیفیت سود در شرکت‌های پذیرفته شده بورس اوراق بهادار تهران. مجله پیشرفت‌های حسابداری شماره ۲ (علمی-پژوهشی/ISC)، پاییز و زمستان ۱۳۹۳، دوره ششم - صص ۲۷-۵.
- رحمانی، علی؛ یوسفی، فرزانه و ربا میلی، مژگان (۱۳۹۱). کیفیت اطلاعات حسابداری، تاخیر در تعدیل قیمت سهام و قابلیت پیش‌بینی بازده‌های آتی. فصلنامه بورس اوراق بهادار شماره ۲۰، زمستان ۱۳۹۱، سال پنجم. صص ۱۵۸-۱۳۷.
- رضائی پشته نوئی، یاسر، غلامرضا پور، محمد، کاظمی، سید پوریا، & امیرنیا، نرجس. (۱۴۰۰). بررسی نقش تعدیلی مالکیت خانوادگی بر رابطه بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اجتناب مالیاتی: آزمون نظریه ثروت اجتماعی-عاطفی و نمایندگی. نشریه پژوهش‌های حسابداری مالی، ۱۳(۱۱)، صص ۶۶-۴۵.
- زمانی، علی اصغر؛ انواری رستمی، علی اصغر؛ بادآورنهندي، یونس؛ سعیدی، علی (۱۳۹۶). شواهدی از بورس اوراق بهادار تهران. برگرفته از رساله دکتری مدیریت مالی. گروه حسابداری و مالی دانشگاه آزاد واحد اسلامی واحد امارت. صص ۴۴-۲۵.
- عباسی، ابراهیم؛ بذرافشان، محسن (۱۳۹۶). بررسی رابطه کیفیت سود، افشای داوطلبانه و رفتار نامتقارن اطلاعاتی با هزینه حقوق صاحبان سهام در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. پژوهش‌های تجربی حسابداری. پائیز (۱۳۹۶) - شماره ۷. صص ۶۰-۳۹.
- عبدی، حدیث؛ ابوانی، فرزاد؛ علیمزادی، مهری (۱۳۹۸). "افشای پایدار از مطالعات نوین کاربردی در مدیریت، اقتصاد و حسابداری" سال دوم، شماره ۴ (پیاپی ۸)، زمستان ۱۳۹۸. صص ۳۶-۲۰.

- کردستانی، غلامرضا؛ قادرزاده، سید کریم؛ حقیقت، حمید (۱۳۹۷). تأثیر افشای مسئولیت اجتماعی بر معیارهای حسابداری، اقتصادی و بازار ارزیابی عملکرد شرکت‌ها. مجله پیشرفت‌های حسابداری دانشگاه شیراز. بهار و تابستان ۱۳۹۷، دوره‌ی دهم، شماره‌ی ۱، پیاپی ۷۴/۳، صص ۲۱۰-۱۸.
- محمدزاده سالطه، حیدر؛ ابیضی، عیسی؛ محبعلیپور، مهدی (۱۳۹۹). تأثیر سرمایه اجتماعی بر هزینه سرمایه با تأکید بر عدم تقارن اطلاعاتی. پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی. سال دوازدهم، شماره ۶۴، تابستان ۱۳۹۹، صص ۳۰۲ - ۳۲۹.
- مشایخ، شهناز؛ پارسایی، منا؛ کرانی، اکرم (۱۴۰۰). رابطه بین مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها با کیفیت اطلاعات حسابداری و گزارش حسابرس. پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی. سال سیزدهم، شماره ۵۱، پائیز ۱۴۰۰، صص ۴۱-۶۴.
- نمازی، محمد و جلال اکبری قورقچی. (۱۳۹۱). بررسی عملکرد شرکت‌های خانوادگی و غیر خانوادگی پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه حسابداری مالی، سال چهارم، شماره ۱۳، صص ۴۳-۱۶.
- Aerts, W., Cormier, D., Magnan, M., 2007. The association between web based corporate performance disclosure and financial analyst behavior under different governance regimes. *Corporate Governance: An International Review* 15 (6), 1301-1329.
- Aribi, A., & Gao, S (2010). Corporate social responsibility disclosure. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 8(2), 72-91.
- Bagnoli, M., Kross, W., Watts, S.G., 2002. The information in management's expected earnings report date: a day late, a penny short. *J. Account. Res.* 40 (5), 1275-1296.
- Barney, J.: 1991, 'Firm Resource and Sustained Competitive Advantage', *Journal of Management* 17, 99-120.
- Belkaoui, A., 1980. The impact of socio-economic accounting statements on the investment decision: An empirical study. *Accounting, Organizations and Society* 5 (3), 263-283.
- Berrone, P., Cruz, C., Gómez-Mejía, L. R., and M. Larrazza-Kintana. (2019). Socioemotional Wealth and Corporate Responses to Institutional Pressures: Do Family-Controlled Firms Pollute less? *Administrative Science Quarterly*, Vol. 55, No. 1, Pp. 82-113.
- Bhaduri, S.N. & Selarka, E. (2016). Corporate governance and corporate social responsibility of Indian companies part of the series CSR,sustainability. *Ethics & Governance*, 11-32.
- Bleck, A. & Liu, X. (2007). Market transparency and the accounting regime. *Journal of Accounting Research*, 45 (2), 229-256.
- Carroll, A. B. and A. K. Buchholtz: 2002, *Business and Society with Infotrac: Ethics and Stakeholder Management*, 5th ed. (South-Western, Cincinnati).
- carroll, Archie, B. ,(1999) , Corporate social responsibility, evolution of a definitional construct , *Business and sociey, and sociey*, ABI/IN FORM GLOBAL PP 268.
- Chen, H., Zeng, S., Lin, H., and H. Ma. (۲۰۱۷). Munificence, Dynamism, and Complexity: How Industry Context Drives Corporate Sustainability. *Business Strategy and the Environment*, Vol. ۲۶, No. ۲, Pp. ۱۲۵-۱۴۱

- Choi, J.; Wang, H. Stakeholder Relations and the Persistence of Corporate Financial Performance. *Strateg. Manag. J.* 2009, 30, 895–907.
- Daub, C. H. (2007). Assessing the quality of sustainability reporting: An alternative methodological approach. *Journal of Cleaner Production*, 15 (1), 75-85.
- Davis K. and Blomstrom R. L. (1975), "Business and society: Environment and responsibility", New York: McGraw-Hill.
- Deephhouse, D.L., Carter, S.M., 2005. An examination of differences between organizational legitimacy and organizational reputation. *J. Manag. Stud.* 42 (2), 329–360.
- Ferrell, O. C., Fraedrich, J., & Ferrell, L. (2017). *Business Ethics: Ethical Decision Making and Cases*. Boston: Cengage Learning.
- Francis, B.; Hasan, I.; Li, L. Abnormal Real Operations, Real Earnings Management, and Subsequent Crashes in Stock Prices. *Rev. Quant. Financ. Account.* 2016, 46, 217–260.
- Friedman, M., (1970). The social responsibility of business is to increase its profits. *New York Times*, September 13, pp: 122± 126.
- Frooman, J.: 1997, 'Socially Irresponsible and Illegal Behavior and Shareholder', *Business and Society* 36(3), 221–250.
- Geva, A., (2008) , "Three Models of Corporate Social Responsibility: Interrelationships between Theory, Research, and Practice". *Business and Society Review*. Vol. 113, pp. 1-41.
- Gómez-Mejía, L. R., Haynes, K. T., Nunez-Nickel, M., Jacobson, K. J. L., and J. Moyano-Fuentes. (۲۰۰۷). Socieomotional Wealth and Business Risks in Family-Controlled Firms: Evidence from Spanish Olive Oil Mills. *Administrative Science Quarterly*, Vol. ۵۲, No. ۱, Pp. ۱۰۶–۱۳۷.
- Gray, R., Owen D. and Adams, C. (1996), *Accounting and Accountability*, Prentice Hall Europe, Great Britain.
- Healy, P., and Palepu, K. (2001). Information Asymmetry, Corporate Disclosure, and the Capital Markets: A Review of The Empirical Disclosure Literature. *Journal of Accounting & Economics*, 3: 405-440.
- Hou, K. & Moskowitz, T. (2005). Market friction, price delay and the crosssection of expected returns. *Review of Financial Studi* 18(3), 981-1020.
- Hutton, A.P.; Marcus, A.J.; Tehranian, H. Opaque Financial Reports, R2, and Crash Risk. *J. Financ. Econ.* 2009, 94, 67–86.
- Jensen, M., & Meckling, W. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3: 305-
- Johnson RA, Greening DW (1999) The effects of corporate governance and institutional ownership types on corporate social performance. *Acad Manag J* 42(5):564–576.
- Kim, J.; Zhang, L. Accounting Conservatism and Stock Price Crash Risk: Firm-Level Evidence. *Contemp. Account. Res.* 2016, 33, 412–441.
- Kim, J.B.; Li, Y.; Zhang, L. Corporate Tax Avoidance and Stock Price Crash Risk: Firm-Level Analysis. *J. Financ. Econ.* 2011, 100, 639–662.
- Kim, Y., Park, M.S., Wier, B., 2012. Is earnings quality associated with corporate social responsibility? *Account. Rev.* 87 (3), 761–796.

- López-González, E., Martínez-Ferrero, J., and E. García-Meca. (2019). Does Corporate Social Responsibility Affect Tax Avoidance: Evidence from Family Firms. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, Vol. 26, No. 2, Pp. 819-831.
- Marques, P., Presas, P., and A. Simon. (۲۰۱۴). The Heterogeneity of Family Firms in CSR Engagement: The Role of Values. *SAGE Journal*, Vol. ۲۷, No. ۳, Pp. ۲۰۶-۲۲۷.
- Matten, D., A. Crane and W. Chapple: 2003, 'Behind de Mask: Revealing the True Face of Corporate Citizenship', *Journal of Business Ethics* 45(1-2), 109-120.
- Mortal, S. & Deng, X. (2016). The real effects of short selling constraints: Cross-country evidence. *Journal of Accounting and Economics*. 28(6), 1737-1767.
- Oliinyk, O.O. Corporate social responsibility in the field of occupational safety and health. In *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*; State Higher Educational Institution National Mining University Ukraine: Dnipro, Ukraine, 2017;pp. 128-133.
- Petrack, J. and J. Quinn: 2001, 'The Challenge of Leadership Accountability for Integrity Capacity as a Strategic Asset', *Journal of Business Ethics* 34, 331-343.
- Pollock, T.G., Rindova, V.P., 2003. Media legitimization effects in the market for initial public offerings. *Acad. Manag. J.* 46 (5), 631-642.
- Samy, Martin; Odemilin-Godwin; Bampton, Roberta (2010). Corporate social responsibility: a strategy for sustainable business success. An analysis of 20 selected British companies, *Journal of Corporate Governance*, 10 (2), pp: 203-217.
- Samoliuk, N.; Bilan, Y.; Mishchuk, H.; Mishchuk, V. Employer brand: Key values influencing the intention to join a company. *Management & Marketing. Chall. Knowl. Soc.* 2022, 17, 61-72. [CrossRef].
- Su, L. Pan, U, Chen, X. (2017) Corporate social responsibility: Findings from the Chinese hospitality Industry, *Journal of Retailing and Consumer Services* , 34 PP.240-247.
- Zhang, c., (2017) Political Connections and Corporate Environmental Responsibility: Adopting or Escaping? *Energy Economy*, doi:10.1016/j.eneco.2017.10.036, Forthcoming.
- Williams, S. M. (1999). Voluntary Environmental and Social Accounting Disclosure Practices in the Asia-Pacific Region: An International Empirical Test of Political Economy Theory. *The International Journal of Accounting*, 34 (2), 209-238.

Abstract

Investigating the impact of social responsibility on the speed of stock price adjustment considering the moderating role of family ownership

Kazem Shamsadini¹

Parvin Khajavi²

Received: 06 / October / 2025 Accepted: 05 / December / 2025

Abstract

Today, in line with the development of companies, the increase in investors' awareness has made them want information beyond financial information, including information related to the company's social responsibility, for their economic decisions, so that they can make timely financial decisions with more confidence. Therefore, the purpose of this research is to investigate the effect of corporate social responsibility disclosure on the speed of stock price adjustments in companies listed on the Tehran Stock Exchange. The method of conducting this research is practical in terms of its purpose, and in terms of the type of research and the way of inference regarding the research hypotheses, it is included in the descriptive-correlation research group, and multiple regression will be used to test the hypotheses. In this research, disclosure of corporate social responsibility was considered as an independent variable and the speed of stock price adjustment as a dependent variable. The statistical population of this research is all the companies listed on the Tehran Stock Exchange during the years 2013 to 2020. The statistical sample of the research is 105 companies that were selected by the systematic elimination method. The data required for this research were calculated with Excel software and analyzed with Eviews software through multiple regression, Chow (Limmer F) and Hausman tests. The results of this research show that there is a positive and significant relationship between corporate social responsibility and the speed of stock price adjustments of companies listed on the Tehran Stock Exchange.

Keywords: corporate social responsibility disclosure, stock price adjustment speed, investors' reaction.

¹ . Department of Accounting, Faculty of Management and Economics, Shahid Bahner University of Kerman, Kerman, Iran. (Corresponding author). kshams@uk.ac.ir

² . Department of Accounting, Faculty of Management and Economics, Shahid Bahner University of Kerman, Kerman, Iran. parvinkhajavi9@gmail.com

بررسی و رتبه‌بندی تأثیر عوامل خارج از کنترل حسابرس بر کیفیت حسابرسی دیوان محاسبات کشور

امین اکبری^۱

احمد خدای پور^۲

امید پورحیدری^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۱۵

چکیده

کیفیت حسابرسی یک مفهوم مهم در بخش دولتی و خصوصی است که مدل واحدی برای تعریف و سنجش آن وجود ندارد. اکثر مطالعات قبلی به بررسی کیفیت حسابرسی از دیدگاه بخش خصوصی پرداخته‌اند، اما این مطالعه بر کیفیت حسابرسی بخش دولتی تمرکز دارد. این پژوهش از نوع کاربردی و روش انجام آن توصیفی-پیمایشی است. هدف پژوهش حاضر، بررسی تأثیر عوامل خارج از کنترل حسابرس بر کیفیت حسابرسی دیوان محاسبات کشور و رتبه‌بندی عوامل مذکور می باشد. جامعه آماری این پژوهش شامل حسابرسان و مدیران حسابرسی دیوان محاسبات کشور بوده و نمونه آماری مشتمل بر ۳۰۴ پرسشنامه می باشد که در زمستان ۱۴۰۱ و بهار ۱۴۰۲ توزیع و جمع‌آوری گردیده است. به منظور آزمون فرضیه‌های پژوهش از آزمون t و جهت رتبه‌بندی عوامل از آزمون فریدمن استفاده شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که عوامل خارج از کنترل حسابرس (حسابرسی ضمنی، حجم کار، گردش حسابرس، عوامل سیاسی، قوانین و مقررات، فشار زمانی، ساعت آموزش، پاداش، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حسابرسی، تعداد موارد واخواهی، پشتیبانی مدیریت ارشد، استفاده از خدمات کارشناس، اندازه دستگاه اجرایی، حسابرسی الزامی، حسابرسی عملکرد، ترکیب مالکیت دستگاه اجرایی، استانداردهای حسابرسی بخش عمومی و شواهد حسابرسی) بر کیفیت حسابرسی دیوان محاسبات کشور موثر بوده و عامل فشار زمانی از مهمترین عوامل موثر بر کیفیت حسابرسی دیوان محاسبات کشور است. نتایج این پژوهش می تواند در تصمیم‌گیری‌های حسابرسان و دیوان محاسبات کشور جهت بهبود کیفیت حسابرسی مورد استفاده قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: کیفیت حسابرسی، متغیرهای خارج از کنترل حسابرس، دیوان محاسبات کشور.

۱. گروه حسابداری، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه شهیدباهنر کرمان، ایران. aminakbari_1364@yahoo.com

۲. گروه حسابداری، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه شهیدباهنر کرمان، ایران (نویسنده مسئول). khodamipour@uk.ac.ir

۳. گروه حسابداری، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه شهیدباهنر کرمان، ایران. opourheidari@uk.ac.ir

۱- مقدمه

حسابرسان نقش کلیدی در اعتبار بخشیدن به صورتهای مالی ایفا می کنند. حسابرسی با کیفیت تضمین کننده ثبات مالی است. کیفیت حسابرسی به بهترین وجه در محیطی حاصل می شود که در آن حمایت و تعاملات مناسب بین شرکت کنندگان در زنجیره گزارشگری مالی وجود دارد. اکثر تحقیقاتی که به کیفیت حسابرسی پرداخته‌اند بر بخش خصوصی تمرکز داشته و تحقیقات صورت گرفته در بخش دولتی بسیار کمتر بوده و به صورت جامع به بررسی عوامل موثر بر کیفیت حسابرسی پرداخته نشده است. با توجه به اهمیت نظارت دیوان محاسبات کشور بر دستگاه‌های اجرایی، در رابطه با کیفیت حسابرسی دیوان محاسبات کشور، تحقیق جامعی انجام نشده است. در خصوص کیفیت حسابرسی تعاریف مختلفی صورت گرفته است اما تعریفی که در پژوهش‌های مختلف مورد استفاده قرار می گیرد، تعریفی است که توسط دی آنجلو^۱ (۱۹۸۱) ارائه شده و بیان گردیده که حسابرسان تحریفات با اهمیت را کشف و گزارش نماید. علیرغم اینکه تعاریف مختلفی از کیفیت حسابرسی وجود دارد لیکن به طور کلی دو عنصر اساسی در هنگام ارزیابی کیفیت مورد بررسی قرار می گیرند که عبارتند از توانایی حسابرسان برای یافتن و اعلام تحریف و استقلال حسابرسان. همچنین دتزن و گلد^۲ (۲۰۲۱) بیان می کنند کیفیت حسابرسان مفهومی چند وجهی است و ادبیات حسابرسان تا حد زیادی ماهیت چند وجهی کیفیت حسابرسان را به رسمیت می شناسد.

به طور متعارف، حسابرسی بخش عمومی در درجه اول به قانونی بودن، قابلیت اطمینان و یکپارچگی هزینه‌های دولت مربوط می شود. طی سال‌ها، عملکرد حسابرسان گسترش یافته و شامل نظارت بر برنامه‌ها و فعالیت‌های دولتی با توجه به مسئولیت‌پذیری، بازده، کارایی و ارزش پول شده است. حکمرانی خوب بخش عمومی به شدت به حسابرسان متکی است و حسابرسان بخش عمومی مسئول نظارت، بینش و آینده‌نگری بر منابع عمومی است. حسابرسان، بررسی بی طرفانه برنامه‌ها، سیاست‌ها، عملیات و نتایج بخش عمومی را در اختیار تصمیم‌گیرندگان قرار می دهد و برای دستیابی به هر یک از این وظایف، حسابرسان از ابزارهایی مانند حسابرسی مالی، حسابرسی عملکرد و خدمات مشاوره استفاده می کنند. هدف حسابرسان دولتی پیگیری، راستی‌آزمایی و ارزیابی مسئولیت‌های دولت و روشی برای تأیید و کنترل مدیریت دولتی است. (طاهر دستا^۳، ۲۰۲۳)

حسابرسان بخش عمومی از ضرورت بالایی برخوردار است زیرا اطلاعات و ارزیابی مستقل و هدفمندی را در خصوص مباشرت و اجرای خط‌مشی‌ها و برنامه‌های دولت برای نهادهای قانون‌گذاری و نظارتی و اشخاصی که دارای جایگاه حاکمیتی بوده و همچنین عموم مردم فراهم می‌آورد (استاندارد ۳۱۰۰ حسابرسان بخش عمومی، ۱۳۹۶).

1. DeAngelo
2. Detzen and Gold
3. Tahir Desta

بخش اساسی در فرآیند کنترل و پاسخگویی، حسابرسی و اظهارنظر نسبت به گزارش‌های دولتی است که از طریق جمع‌آوری و ارزیابی بی‌طرفانه شواهد و مدارک، سبب افزایش قابلیت اتکای اطلاعات گزارش شده توسط واحد مورد رسیدگی می‌گردد. (کرمی و همکاران، ۱۳۹۵).

قنبری و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش خود در خصوص تأثیرگذاری قوانین و مقررات بر کیفیت حسابرسی دیوان محاسبات کشور بیان نمودند که دلیل تعدد قوانین و مقررات و وجود قانون خاص در برخی دستگاه‌های اجرایی و عدم بیان شفاف و صریح نظر مرجع تصویب‌کننده، سبب می‌شود از یک سو دستگاهها برداشت سلیقه‌ای خود را اجرایی نمایند و از سوی دیگر ناظرین متفاوت از مجریان می‌باشند.

معتمد و همکاران ۱ (۲۰۲۲) در پژوهش خود بیان نمودند که توجه به تنوع مفهوم، در مورد چگونگی تفسیر کیفیت حسابرسی توافق کمی وجود دارد و استفاده‌کنندگان، حسابرسان، سیاست‌گذاران و سایر ذینفعان می‌توانند نظرات متفاوتی در مورد تعریف کیفیت حسابرسی داشته باشند. عوامل متعددی در محیط‌های کاری مختلف بر نتایج حسابرسی تأثیر می‌گذارند که اهمیت تأثیر این عوامل، بر عملکرد حسابرسی در بخش دولتی موثر است و با توجه به نتایج پژوهش، عملکرد، قوانین، آموزش و مدیریت ارشد بر اثربخشی حسابرسی تأثیر دارند.

با توجه به نتایج پژوهش طاهر دستا (۲۰۲۳) حکمرانی خوب بخش عمومی به شدت به حسابرسی متکی است و حسابرس بخش عمومی مسئول نظارت، بینش و آینده‌نگری بر منابع عمومی است. همچنین هدف حسابرسی دولتی پیگیری، راستی‌آزمایی و ارزیابی مسئولیت‌های دولت و روشی برای تأیید و کنترل مدیریت دولتی است.

برخی از مولفه‌های تأثیرگذار بر کیفیت حسابرسی که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند بعضاً توسط پژوهشگران پیشین نیز اثبات شده است اما آنچه در این پژوهش به طور خاص به دست آمده، این است که علاوه بر تعیین عوامل متعدد، به شناسایی عوامل موثر خارج از کنترل حسابرس بر کیفیت حسابرسی دیوان محاسبات کشور و میزان تأثیر هریک از آنها پرداخته شده است. با توجه به موضوعات مطروحه، این پژوهش در تلاش برای پاسخ به سوالات زیر است:

- ۱) آیا بین حسابرسی ضمنی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۲) آیا بین حجم کار و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۳) آیا بین گردش حسابرس و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۴) آیا بین عوامل سیاسی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۵) آیا بین قوانین و مقررات و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۶) آیا بین فشار زمانی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟

- ۷) آیا بین ساعت آموزش و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۸) آیا بین پاداش و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۹) آیا بین سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حسابرسی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۱۰) آیا بین تعداد موارد واخواهی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۱۱) آیا بین پشتیبانی مدیریت ارشد و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۱۲) آیا بین استفاده از خدمات کارشناس و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۱۳) آیا بین اندازه دستگاه اجرایی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۱۴) آیا بین حسابرسی الزامی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۱۵) آیا بین حسابرسی عملکرد و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۱۶) آیا بین ترکیب مالکیت دستگاه اجرایی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۱۷) آیا بین استانداردهای حسابرسی بخش عمومی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟
- ۱۸) آیا بین شواهد حسابرسی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد؟

۲- مبانی نظری و پیشینه پژوهش

عوامل خارج از کنترل حسابرسی

بکارگیری روشهایی که بتواند کیفیت حسابرسی را به صورت واقعی‌تر بیان کند، مفید خواهد بود. بینگ، هوانگ، لی و زو (۲۰۱۴) بیان نمودند که در پژوهش‌های پیشین، کیفیت حسابرسی به شیوه‌های متفاوتی مورد اندازه‌گیری قرار گرفته‌اند که هر کدام دارای محدودیت‌هایی به شرح زیر بوده‌اند:

۱. یک یا چند معیار محدود برای اندازه‌گیری کیفیت حسابرسی مورد استفاده قرار گرفته است، اما ضروری است به منظور تبیین دقیق‌تر کیفیت حسابرسی از مجموعه‌ای از معیارها استفاده شود.
۲. کیفیت حسابرسی معمولاً مبتنی بر خروجی کار حسابرسی اندازه‌گیری می‌شود و از طرفی استفاده از معیارهای خروجی، به تنهایی تبیین‌کننده دقیق کیفیت حسابرسی نیستند، لذا ضروری است به منظور تبیین دقیق‌تر کیفیت حسابرسی، معیارهای ورودی، فرایند و خروجی به صورت سیستمی‌نگر در نظر گرفته شوند.
۳. گاهی برداشت از کیفیت مبنای اندازه‌گیری کیفیت حسابرسی قرار می‌گیرد. مثلاً، برای اندازه‌گیری کیفیت حسابرسی، معیار اندازه مؤسسه حسابرسی مورد استفاده قرار می‌گیرد. به عبارتی، کیفیت کارهای انجام شده توسط مؤسسه حسابرسی بزرگتر، بیشتر فرض می‌شود و برعکس؛ یعنی تمام کارهای انجام شده توسط یک مؤسسه حسابرسی بزرگ باکیفیت است که ممکن است با واقعیت در تضاد باشد و برخی از کارهای انجام شده

توسط مؤسسه حسابرسی بزرگ، بی کیفیت باشد، لذا بایستی معیارهای واقع بینانه‌تری مورد استفاده قرار گیرد که با کیفیت حسابرسی رابطه مستقیم دارند.

شواهد حسابرسی قابل اتکا تأثیر بسزایی بر گزارش حسابرسی دارد و یک عامل تأثیرگذار مهم در گزارش حسابرسی است به طوری که وجود یا عدم وجود شواهد حسابرسی کافی و قابل اعتماد می تواند گزارش حسابرسی را تعدیل کند. شواهد حسابرسی به اطلاعاتی بستگی دارد که مبنایی واقعی را فراهم می کند تا حسابرس بتواند اظهارنظر حسابرسی را ارائه دهد. هیچ فرمول ریاضی یا مدل خاصی برای ارزیابی کیفیت شواهد حسابرسی وجود ندارد. شواهد حسابرسی قابل اتکا تأثیر بسزایی بر گزارش حسابرسی دارد و یک عامل مهم و تأثیرگذار در گزارش حسابرسی است به طوری که وجود یا عدم وجود شواهد حسابرسی کافی و قابل اعتماد می تواند گزارش حسابرسی را تعدیل کند.

برخی دستگاه‌های اجرایی دارای قانون خاص در امور مالی و یا استعلامی هستند، در حالیکه با تصویب قانون محاسبات عمومی کشور انتظار می‌رفت تمامی دستگاهها در شمول آن قرار گیرند لیکن در خصوص برخی دستگاه‌ها مانند دانشگاهها، موسسات و نهادهای عمومی غیر دولتی مانند شهرداری‌ها این اتفاق نیفتاده است. تعدد قوانین و مقررات و عدم بیان شفاف و صریح نظر مرجع تصویب کننده سبب می شود از یک سو دستگاهها عمدتاً یا سهواً برداشت سلیقه‌ای خود را اجرایی نمایند و از سوی دیگر ناظرین متفاوت از مجریان می‌باشند، لذا بر همین اساس قوانین و مقررات می‌تواند بر کیفیت حسابرسی دیوان محاسبات کشور تاثیرگذار باشند. (قنبری و همکاران، ۱۴۰۰)

رعایت دو اصل مهم و اساسی به موقع بودن و معتبر بودن در تهیه و ارائه گزارشات نقش بسزایی در تصمیم‌گیری صحیح استفاده‌کنندگان دارد. گزارش تفریغ بودجه به عنوان یکی از گزارشات مالی مهم در تصمیم‌گیری‌های کلان اقتصاد کشور توسط مجلس شورای اسلامی و دولت مورد استفاده قرار می‌گیرد ولی به دلیل زمان هزینه‌کرد دستگاه‌های اجرایی و در نتیجه زمان ارائه گزارش تفریغ بودجه یکی از اصول ارائه گزارش که به موقع بودن است، از دست می‌رود. به دنبال رفع این موضوع علاوه بر گزارش تفریغ بودجه گزارشات حسابرسی ضمنی تهیه و به مجلس شورای اسلامی ارائه می‌گردد. حسابرسی ضمنی در طول دوره مالی و قبل از پایان سال مالی و بستن حسابها توسط حسابرسان مستقل انجام می‌شود. این شیوه حسابرسی مستند به ماده (۱) قانون دیوان می‌باشد که نظارت مستمر مالی را برای پاسداری از بیت المال لازم شمرده است (لاری دشت بیاض و احمدی شادمهری، ۱۳۹۴). همچنین با توجه به بند (ط) تبصره (۱۹) قانون بودجه سال (۱۴۰۱) کل کشور کلیه دستگاه‌های اجرایی مشمول ماده (۲۹) قانون برنامه پنجساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مکلفند، عملکرد کلیه جداول، ردیف، اجزاء، بندها و تبصره‌های این قانون را در مقاطع زمانی دوماهه در قالب برگه (فرم)ها، چهارچوب‌ها و براساس دستورالعملی که دیوان محاسبات کشور پس از یک‌ماه از تاریخ ابلاغ این قانون تهیه می‌نماید، از طریق سامانه نظارت الکترونیکی (سنا) به دیوان ارائه نمایند که بیانگر توجه ویژه به حسابرسی ضمنی می‌باشد.

سامانه نظارت الکترونیکی (سنا) مکانیزمی است که کاربران و حسابرسان دیوان محاسبات را قادر می‌سازد با بیشترین میزان دقت در کمترین زمان، به اطلاعات موردنیاز جهت حسابرِس دستگاه‌های استفاده‌کننده از بودجه دست یابند و با صرفه جویی در وقت و هزینه، از تخلفات جلوگیری و به وظیفه پاسداری از بیت المال به نحو مطلوب‌تری عمل نمایند. (ضرونی و جلالیان، ۱۳۹۷)

در بخش عمومی پژوهش جامعی که در زمینه ی تقسیم بندی معیارهای اندازه‌گیری کیفیت حسابرِس باشد، صورت نگرفته است و اغلب پژوهش‌های انجام شده در برگیرنده یکی از معیارهای اندازه‌گیری می باشد. برخی از مولفه‌هایی که در این پژوهش بر کیفیت حسابرِس تأثیر داشتند بعضاً توسط پژوهشگران پیشین نیز اثبات شده است اما آنچه در این تحقیق به طور خاص به دست آمده، این است که به بررسی و رتبه بندی تأثیر عوامل خارج از کنترل حسابرِس بر کیفیت حسابرِس دیوان محاسبات کشور پرداخته شده است. در این پژوهش اثر متغیرهای خارج از کنترل حسابرِس شامل حسابرِس ضمنی، حجم کار، گردش حسابرِس، عوامل سیاسی، قوانین و مقررات، فشار زمانی، ساعات آموزش هر حسابرِس، پاداش حسابرِس، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حسابرِس، تعداد موارد واخواهی، پشتیبانی مدیریت ارشد، استفاده از خدمات کارشناس، اندازه دستگاه اجرایی، حسابرِس الزامی، حسابرِس عملکرد، ترکیب مالکیت دستگاه اجرایی، استانداردهای حسابرِس بخش عمومی و شواهد حسابرِس بر کیفیت حسابرِس دیوان محاسبات کشور مورد بررسی قرار می‌گیرد.

کیفیت حسابرِس

تعریفی که به طور گسترده از کیفیت حسابرِس استفاده می شود، تعریف دی آنجلو (۱۹۸۱) است که کیفیت حسابرِس را احتمال کشف و گزارش تحریف‌های با اهمیت در سیستم حسابداری صاحبکار توسط حسابرِس، تعریف می کند. علیرغم اینکه تعاریف مختلفی از کیفیت حسابرِس وجود دارد اما به طور کلی دو عنصر اساسی در هنگام ارزیابی کیفیت مورد توجه قرار می‌گیرد که عبارتند از توانایی حسابرِس برای یافتن و اعلام تحریف و مستقل بودن حسابرِس. دی فوند و ژانگ (۲۰۱۴) معتقدند که هر چه کیفیت حسابرِس بالاتر باشد، اطمینان بیشتری نسبت به گزارشگری مالی است. تعریف کیفیت حسابرِس می تواند با توجه به دیدگاه مشتریان، حسابرسان، تنظیم‌کننده ها و ذینفعان درگیر در فرآیند گزارشگری مالی متفاوت باشد، همچنین تعریف کیفیت حسابرِس در بخش دولتی با بخش خصوصی متفاوت خواهد بود زیرا بخش دولتی به طرق مختلف از جمله حسابداری و گزارشگری مالی با بخش خصوصی متفاوت است.

پیشینه خارجی پژوهش

به طور متعارف، حسابرسی بخش عمومی در درجه اول به قانونی بودن، قابلیت اطمینان و یکپارچگی هزینه‌های دولت مربوط می‌شود. در سال‌های اخیر، عملکرد حسابرسی گسترش یافته و شامل نظارت بر برنامه‌ها و فعالیت‌های دولتی با توجه به مسئولیت‌پذیری، بازده، کارایی و ارزش پول شده است. حکمرانی خوب بخش عمومی به شدت به حسابرسی متکی است و حسابرسان بخش عمومی مسئول نظارت، بینش و آینده‌نگری بر منابع عمومی است. حسابرسی، بررسی بی‌طرفانه برنامه‌ها، سیاست‌ها، عملیات و نتایج بخش عمومی را در اختیار تصمیم‌گیرندگان قرار می‌دهد و برای دستیابی به هر یک از این وظایف، حسابرسان از ابزارهایی مانند حسابرسی مالی، حسابرسی عملکرد و خدمات مشاوره استفاده می‌کنند. هدف حسابرسی دولتی پیگیری، راستی‌آزمایی و ارزیابی مسئولیت‌های دولت و روشی برای تأیید و کنترل مدیریت دولتی است. (طاهر دستا، ۲۰۲۳)

معتمض و همکاران (۲۰۲۲) در پژوهش خود به بررسی عواملی می‌پردازد که بر کیفیت حسابرسی داخلی دولت تأثیر می‌گذارند. نگرانی‌های متعددی در مورد کیفیت حسابرسی دولت در سال‌های اخیر ابراز شده است. کیفیت حسابرسی بسیار مورد بحث است، اما درک پایینی از آن وجود دارد و با توجه به تنوع مفهوم، در مورد چگونگی تفسیر کیفیت حسابرسی توافق کمی وجود دارد. بینایی استاندارد حسابرسی ممکن است به کیفیت چشم‌هایی که فرد با آن نگاه می‌کند متکی باشد. استفاده کنندگان، حساب‌رسان، سیاست‌گذاران و سایر ذینفعان می‌توانند نظرات متفاوتی در مورد آنچه که کیفیت حسابرسی را تعریف می‌کند، داشته باشند و بر نوع معیارهایی که می‌تواند برای ارزیابی کیفیت حسابرسی استفاده شود، تأثیرگذار باشد. پیش فرض این است که فرهنگ بر محیط حسابرسی و در نتیجه بر خروجی فرآیند حسابرسی تأثیر می‌گذارد. عوامل متعددی در محیط‌های کاری مختلف بر نتایج حسابرسی تأثیر می‌گذارند که اهمیت تأثیر این عوامل، بر عملکرد حسابرسی در بخش دولتی موثر است. نتایج این مطالعه نشان داد که عملکرد، قوانین، آموزش و مدیریت ارشد بر اثربخشی حسابرسی تأثیر دارند.

فادیلو و فیتیرانی^۱ (۲۰۲۱) مطالعه ای با هدف بررسی تأثیر اهمیت صاحبکار بر کیفیت حسابرسی با در نظر گرفتن قوانین چرخش موسسات حسابرسی قبل و بعد از لغو قانون تعهد چرخش مؤسسات حسابرسی در کشور اندونزی انجام داده اند. نتایج این مطالعه بیانگر این است که هیچ تفاوتی در تأثیر اهمیت صاحبکار بر کیفیت حسابرسی در دوره قبل و بعد از حذف قانون مذکور وجود ندارد.

دترن و گلد(۲۰۲۱) در پژوهش خود به ارائه یک مرور کلی از دیدگاه های مختلف در مورد کیفیت حسابرسی و عوامل تعیین کننده آن در ادبیات حسابرسی دانشگاهی پرداختند. نتایج پژوهش بینش های دانشگاهی مهمی را برای درک کیفیت و عملکرد حسابرسی ارائه می دهد. پژوهشگران در این پژوهش نشان

1 .Fadilah and Fitriany

پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی
دوره ۱۷ / پیاپی ۶۸ / زمستان ۱۴۰۴

می‌دهند که کیفیت حسابرسی برای افراد مختلف معانی متفاوتی دارد و ازجمله نتیجه‌گیری نموده‌اند که مفهوم سازی‌های آکادمیک کیفیت حسابرسی ماهیت چندوجهی حسابرسی را تشخیص می‌دهند. سووارنو^۱ (۲۰۲۰) پژوهشی را با هدف بررسی تأثیر حق الزحمه حسابرسی، دوره تصدی حسابرسی، چرخش حسابرسی و شهرت حسابرس بر کیفیت حسابرسی در شرکت‌های مواد غذایی و آشامیدنی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار اندونزی طی سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۸ انجام داد. نتایج نشان می‌دهد که حق الزحمه حسابرسی، دوره تصدی حسابرسی، چرخش حسابرسی و شهرت حسابرس هیچ تأثیری بر کیفیت حسابرسی ندارند.

ناریاناسوای و راقاناندان^۲ (۲۰۱۹) تأثیر چرخش اجباری شرکت حسابرسی را بر کیفیت حسابرسی، هزینه‌های حسابرسی و تمرکز بازار حسابرسی در هند مورد بررسی قرار دادند. نگرانی در مورد استقلال حسابرس و کیفیت حسابرسی باعث شده است که قانون‌گذاران و دولت، اصلاحات سازمانی را برای حسابرسی اعمال کنند. چرخش اجباری شرکت حسابرسی از جمله اقدامات توصیه شده برای بهبود استقلال حسابرس معرفی گردید. شواهد مربوط به شرکتها برای سالهای ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۷ نشان می‌دهد که چرخش اجباری مؤسسه حسابرسی از اول آوریل ۲۰۱۴ در هند، کیفیت حسابرسی را بهبود نداده است. علاوه بر این، چرخش اجباری حسابرس تأثیر قابل توجهی در هزینه حسابرسی نداشته است. سرانجام، چرخش اجباری شرکت حسابرسی با افزایش رقابت حسابرسی همراه نبوده و به طور کلی، به نظر می‌رسد که قبل از اجرای راه‌حل‌های بنیادی برای از بین بردن مشکلات کیفیت پایین حسابرسی، ضروری است تجزیه و تحلیل دقیق تر هزینه‌ها و درآمدها صورت گیرد.

پرسلین و همکاران^۳ (۲۰۱۸) دریافته‌اند که حجم کار حسابرسی به طور غیرمستقیم بر کیفیت حسابرسی با کاهش رضایت شغلی و متعاقباً گسترش رفتار خروج حسابرس تأثیر می‌گذارد. به طور کلی، یافته‌ها نشان داد زمانیکه حجم کاری بیش از حد وجود دارد، حجم کاری زیاد ممکن است بر کیفیت حسابرسی تأثیر معکوس بگذارد.

بلنکلی و همکاران^۴ (۲۰۱۵) در مطالعه خود به این نتیجه رسیدند که اگر تأخیر در گزارش حسابرسی افزایش یابد، فشار زمانی حسابرسان باعث کاهش دقت و کیفیت کار می‌شود، و کیفیت حسابرسی کاهش خواهد یافت.

لوپز و پیتز^۵ (۲۰۱۲) بررسی کردند که آیا فصل اوج کار و فشار حجم کاری بر کیفیت حسابرسی تأثیر می‌گذارد یا خیر. نتایج پژوهش بیانگر این بود که فصل اوج کار و اضافه بار کاری، کیفیت حسابرسی را از سال

1. Suwarno

2. Narayanaswamy and Raghunandan

3. Persellin et al

4. Blankley et al

5. Lopez and Peters

۲۰۰۶ تا ۲۰۰۹ تضعیف کرده است. تحقیقات تجربی و پیمایشی قبلی نشان داد که فشار حجم کار باعث رفتار ناکارآمد و کیفیت حسابرسی پایین‌تر در بین حسابرسان می‌شود. بنابراین، حجم کار که اغلب با فصول پرکار مرتبط است، به عنوان یک عامل استرس‌زا می‌باشد و نشان دهنده اثر منفی می‌باشد. پیش‌بینی می‌شود که حسابرسان احتمالاً حجم کار را به عنوان یک عامل استرس‌زا در نظر خواهند گرفت. با افزایش حجم کار حسابرسی، حسابرسان فشار شغلی بیشتری و رضایت شغلی کمتری را احساس می‌کنند که به ناچار منجر به کاهش کیفیت حسابرسی می‌شود.

چن و همکاران^۱ (۲۰۰۹) رابطه بین اندازه مؤسسه حسابرسی، کیفیت حسابرسی و حق الزحمه حسابرسی را با نمونه بزرگی از مؤسسات حسابرسی از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۵ مورد بررسی قرار دادند. با توجه به نتایج تحقیق آنها، اندازه مؤسسه حسابرسی با کیفیت حسابرسی همبستگی مثبت دارد، زیرا مؤسسه حسابرسی بزرگتر از نظر مالی کمتر به یک حسابرس خاص وابسته است و بنابراین بهتر می‌تواند در برابر فشارهای حسابرس از نظر صدور گزارشگری جانبدارانه مقاومت کند.

دیس و ژيرو^۲ (۱۹۹۲) تحقیقات مربوط به کیفیت حسابرسی را به بخش دولتی گسترش دادند و عواملی را که در بخش خصوصی بر کیفیت حسابرسی تأثیرگذار بود، در بخش دولتی مورد آزمون قرار دادند. آنها دریافتند که کیفیت حسابرسی در بخش دولتی با عواملی مانند دوره تصدی حسابرسی، تعداد مشتری حسابرسی، اندازه مشتری و سلامت مرتبط است. در انگلستان، قبل از سال ۲۰۱۲، کمیته حسابرسی، کار حسابرسی در بخش‌های دولتی را تنظیم می‌کرد.

پیشینه داخلی پژوهش

دلبری راغب و اسماعیل زاده مقری (۱۴۰۲) پژوهشی را با هدف تعیین مدل کیفیت حسابرسی مستقل با تأکید بر رفع نیازهای ذینفعان انجام داده‌اند. این مدل چند وجهی شامل چهار جزء مشترک و طبقه بندی سه گانه ذینفعان می‌باشد. اجزای مدل پژوهش دارای رابطه تعاملی با یکدیگر بوده که این رابطه وضعیتی را ایجاد می‌کند که هر جزء مدل، در شرایط اثرگذاری و اثرپذیری نسبت به دیگر جزء قرار می‌گیرد. این مدل ضمن تصدیق تئوری اخلاقی حسابرسی، دیدگاه و تصویر ذهنی مصاحبه شوندگان پژوهش از کیفیت حسابرسی مستقل با تأکید بر رفع نیازهای ذینفعان را نشان می‌دهد. اجرای مدل پژوهش و یا استفاده از اجزای آن، علاوه بر کمک به ذینفعان درخصوص کیفیت حسابرسی، منجر به افزایش اعتماد عمومی جامعه به اطلاعات مالی خواهد شد. مهدوی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهش خود به بررسی تأثیر دین‌داری و تعهد حرفه‌ای بر کیفیت حسابرسی پرداختند. نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش نشان می‌دهد که دین‌داری و تعهد حرفه‌ای تأثیر مثبت و معنی

1 .Chen et al
2 . Deis and Giroux

داری بر کیفیت حسابرسی دارد. بنابراین، هر چه حسابرس پایبندی بیشتری به دین‌داری و همچنین تعهد حرفه‌ای بالاتری داشته باشد، حسابرسی انجام شده کیفیت بالاتری خواهد داشت. همچنین، رفتار ناکارآمد حسابرس تأثیر منفی و معنی‌داری بر کیفیت حسابرسی دارد. کاهش رفتار ناکارآمد حسابرس، نیز منجر به افزایش کیفیت حسابرسی می‌شود.

دلبری راغب و همکاران (۱۴۰۱) به ارائه مؤلفه‌های کیفیت حسابرسی مستقل با تأکید بر رفع نیازهای ذینفعان پرداختند. در این تحقیق ۱۹ مؤلفه اصلی مؤثر بر کیفیت حسابرسی با به کارگیری روش خوشه‌بندی در سه سطح شامل سطح استفاده‌کنندگان (۴ مؤلفه)، سطح مؤسسه‌های حسابرسی و حساب‌رسان (۵ مؤلفه) و سطح نهادهای ناظر بر حساب‌رسان (۷ مؤلفه) طبقه‌بندی شدند و سه مؤلفه در این سطوح مشترک بودند. براساس نتایج تحقیق، تأمین نیازهای ذینفعان و برطرف شدن نسبی نارضایتی آنان از کیفیت خدمات ارائه شده در حوزه حسابرسی مستقل، مستلزم به کارگیری مؤلفه‌های مؤثر در ارتقای کیفیت خدمات مؤسسه‌های حسابرسی و حساب‌رسان، کاهش سطح نارضایتی ذینفعان و افزایش سهم نظارتی نهادهای ناظر می‌باشد.

برخی دستگاه‌های اجرایی دارای قانون خاص در امور مالی و یا استخدامی هستند، در حالیکه با تصویب قانون محاسبات عمومی کشور انتظار می‌رفت تمامی دستگاهها در شمول آن قرار گیرند لیکن در خصوص برخی دستگاهها مانند دانشگاهها، موسسات و نهادهای عمومی غیر دولتی مانند شهرداری‌ها این اتفاق نیفتاده است. تعدد قوانین و مقررات و عدم بیان شفاف و صریح نظر مرجع تصویب‌کننده سبب می‌شود از یک سو دستگاهها عمداً یا سهواً برداشت سلیقه‌ای خود را اجرایی نمایند و از سوی دیگر ناظرین متفاوت از مجریان می‌باشند، لذا بر همین اساس قوانین و مقررات می‌تواند بر کیفیت حسابرسی دیوان محاسبات کشور تأثیرگذار باشد. (قنبری و همکاران، ۱۴۰۰)

کریمی و همکاران (۱۴۰۰) پژوهشی را با هدف بررسی تأثیر سوگیری‌های روانشناختی و ابعاد شخصیتی حساب‌رسان بر کیفیت حسابرسی انجام داده‌اند. نتایج حاصل از پژوهش بیانگر این است که سوگیری‌های مذکور (برخلاف ابعاد شخصیتی حساب‌رسان)، اثری قابل توجه بر کیفیت حسابرسی خواهد گذاشت.

مهدوی و نمازی (۱۳۹۶) به بررسی الگوی رابطه بین متغیرهای کیفیت حسابرسی با استفاده از رویکرد علت و معلولی سیستمهای پویا در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداختند. نتایج پژوهش بیانگر این بود که رعایت استانداردها و اجرای حرفه‌ای به وسیله حسابرس، اندازه حسابرس، حق‌الزحمه حسابرس، درصد تحریفات کشف و گزارش شده، تعداد بندهای تعدیل در گزارش حسابرسی، شهرت حسابرس، تخصص حسابرس، طول دوره تصدی حسابرس، تأخیر در گزارش حسابرسی، نوع اظهارنظر حسابرس و شناخت وی از صنعت در الگوی علت و معلولی کیفیت حسابرسی، با لحاظ ارتباط متقابل، بر یکدیگر اثر معنادار دارند.

نیکبخت و همکاران (۱۳۹۶) به بررسی عوامل مؤثر بر کیفیت حسابرسی با توجه به شاخص‌های نظارت بر حسابداری شرکت‌های سهامی عام با رویکرد سیستمی پرداخته است و سپس با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتب فازی به رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر کیفیت حسابرسی پرداختند.

برادران حسن‌زاده و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش خود به بررسی تاثیر ساختار مالکیت بر کیفیت حسابرسي پرداختند. با توجه به نتايج پژوهش، ميزان تمرکز مالکيت و درصد سهام مالکان نهادی بر اندازه موسسه حسابرسي دارای تاثیر معنی‌دار و منفی و بر تخصص در صنعت موسسه حسابرسي تاثیر معنی‌دار و مثبت می‌باشد، در حالی که تمرکز مالکيت و مالکيت نهادی تاثیر معنی‌دار بر دوره تصدی موسسه حسابرسي ندارند. مشايخي و همکاران (۱۳۹۲) به ارائه مدلی برای کیفیت حسابرسي با توجه به ویژگی‌های محیطی و شرایط حاکم بر حرفه حسابرسي ایران پرداختند و با رویکردی کیفی مبتنی بر نظریه‌پردازی زمینه‌بنیان، عواملی چون اثربخشی نظام کنترل کیفیت در حرفه، وضعیت تأثیر صلاحیت حسابداران رسمی، تقاضا برای کیفیت حسابرسي، اثربخشی پاسخ‌خواهی از حساب‌رسان، تناسب تعداد مؤسسات حسابرسي و بازار کار، حسن شهرت و اعتبار مؤسسات حسابرسي و دوره تصدی و فشار زمانی را به عنوان مهمترین عوامل مؤثر بر کیفیت حسابرسي بیان نموده‌اند.

برزیده و خیراللهی (۱۳۹۰) دریافتند فشار زمانی می تواند احتمال کتمان شواهد متناقض بعدی را افزایش دهد، لذا پیشنهاد نمودند که حسابرسی ضمنی به منظور کاهش حجم عملیات حسابرسی برای حسابرسی نهائی در طی دوره مالی صورت گیرد. نتایج پژوهش نشان داد که مسئولیت پاسخگویی حسابرسان برای کار حسابرسی انجام شده سبب ایجاد تصور تضاد منافع در حسابرسان هنگام مواجه شدن با شواهد متناقض بعدی و در نتیجه کتمان شواهد در وضعیت تصمیم گیری متوالی می گردد، بنابراین پابندی حسابرسان به ارزشهای اخلاقی و انجام وظایف خود در چارچوب آن ارزشها می تواند منجر به کاهش تعقیب منافع فردی گردد.

۳- فرضیه‌های پژوهش

با توجه به مبانی نظری و پیشینه پژوهش، فرضیه های پژوهش به شرح زیر تدوین شد:

فرضیه ۱: بین حساب سه، ضمنی، و کیفیت حساب سه، ارتباط معناداری وجود دارد.

فرضیه ۲: بین حجم کار و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد.

فرضیه ۳: بین گردش حسابس و کیفیت حسابس، ارتباط معناداری وجود دارد.

فرضیه ۴: بین عوامل سیاسی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد.

فرضیه ۵: بین قوانین و مقررات و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد.

فرضیه ۶: بین فشار زمانی و کیفیت حسابداری ارتباط معناداری وجود دارد.

فرضیه ۷: بین ساعات آموزش حسابرس و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد.

فرضیه ۸: بین یاداش حسابرس و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد.

- فرضیه ۹: بین سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حسابرسی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد.
- فرضیه ۱۰: بین تعداد موارد واخواهی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد.
- فرضیه ۱۱: بین پشتیبانی مدیریت ارشد و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد.
- فرضیه ۱۲: بین استفاده از خدمات کارشناس و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد.
- فرضیه ۱۳: بین اندازه دستگاه اجرایی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد.
- فرضیه ۱۴: بین حسابرسی الزامی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد.
- فرضیه ۱۵: بین حسابرسی عملکرد و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد.
- فرضیه ۱۶: بین ترکیب مالکیت دستگاه اجرایی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد.
- فرضیه ۱۷: بین استانداردهای حسابرسی بخش عمومی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد.
- فرضیه ۱۸: بین شواهد حسابرسی و کیفیت حسابرسی ارتباط معناداری وجود دارد.

۴- روش‌شناسی پژوهش

از لحاظ هدف، این پژوهش از نوع پژوهش‌های کاربردی است زیرا نتایج حاصل از آن می‌تواند در تصمیمات حسابرسان و تصمیم‌گیری دیوان محاسبات کشور جهت بهبود کیفیت حسابرسی مورد استفاده قرار گیرد. روش پژوهش از نوع توصیفی-پیمایشی است که شامل چندین مرحله می‌باشد. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه و برای آزمون فرضیه‌ها از آزمون t و جهت رتبه‌بندی عوامل از آزمون فریدمن استفاده شده است. جامعه آماری این تحقیق شامل حسابرسان و مدیران حسابرسی دیوان محاسبات کشور در نظر گرفته شده است و به منظور تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد که بر این اساس تعداد نمونه‌در سطح خطای ۵ درصد ۳۰۴ نفر به دست آمد.

$$n = \frac{\frac{z^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left[\frac{z^2 pq}{d^2} - 1 \right]}$$

حجم جامعه تقریبی در دسترس (۱۴۶۲ نفر) در نظر گرفته شده و مقدار Z با توجه به جدول نرمال استاندارد برابر با ۱/۹۶ است. مقدار خطای قابل قبول ۵ درصد در نظر گرفته شد. P برابر است با نسبت موفقیت در جامعه که چون مقدار آن در اختیار نیست برابر ۰/۵ قرار داده شده است. پرسشنامه از نوع محقق ساخته می‌باشد که برای طراحی آن، در مرحله اول با مطالعه مقالات و منابع موجود پیش‌نویس اولیه پرسشنامه تهیه و در مرحله بعد با نظرخواهی از اساتید، پرسشنامه اولیه تدوین گردید. سپس آزمون محدود در خصوص پرسشنامه اولیه انجام و با کمک نتایج حاصل از آن پرسشنامه نهایی تدوین شد. به منظور بررسی روایی، از نظر صاحب نظران استفاده و بدین منظور پرسشنامه در اختیار صاحب نظران و افراد متخصص قرار گرفته تا اگر توصیه‌ای در ارتباط با سوالات مطرح شده وجود دارد، ارائه نمایند و با توجه به نظرات ارائه شده و حذف و اضافه

گویه‌ها، در نهایت ابعاد و گویه‌های موجود در قالب یک پرسشنامه طیف لیکرت تهیه گردید. سوالات پرسشنامه شامل اطلاعات فردی اعم از میزان سابقه در فعالیت حسابرسان، میزان تحصیلات و سایر اطلاعات فردی می‌باشد. پرسشنامه‌ها در سطح کشور بین حسابرسان دیوان محاسبات در زمستان ۱۴۰۱ و بهار ۱۴۰۲ به روش نمونه در دسترس توزیع و جمع‌آوری شد. به منظور سنجش پایایی پرسشنامه از آلفای کرونباخ استفاده گردید. با توجه به اطلاعات جدول ۱ برای تمام متغیرها مقدار آلفای کرونباخ بیشتر از ۰/۷ می‌باشد.

جدول ۱- آزمون آلفای کرونباخ

متغیر	آلفای کرونباخ
حسابرسی ضمنی	۰/۷۱
حجم کار	۰/۷۶
گردش حسابرسان	۰/۸۳
عوامل سیاسی	۰/۷۳
قوانین و مقررات	۰/۷۱
فشار زمانی	۰/۷۶
ساعات آموزش حسابرسان	۰/۷۶
پاداش حسابرسان	۰/۷۸
سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حسابرسان	۰/۷۴
تعداد موارد واخواهی	۰/۷۲
پشتیبانی مدیریت ارشد	۰/۷۵
استفاده از خدمات کارشناس	۰/۷۰
اندازه دستگاه اجرایی	۰/۷۲
حسابرسی الزامی	۰/۷۱
حسابرسی عملکرد	۰/۸۱
ترکیب مالکیت دستگاه اجرایی	۰/۸۴
استانداردهای حسابرسان بخش عمومی	۰/۷۸
شواهد حسابرسان	۰/۷۴

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۵- یافته‌های پژوهش

جمعیت شناختی

با توجه به نتایج حاصل از پرسشنامه‌ها، فراوانی مشارکت کنندگان شامل جنسیت، تحصیلات، پست سازمانی، سابقه کار و سن به شرح جدول ۲ می‌باشد.

جدول ۲- توزیع فراوانی مشارکت کنندگان پژوهش

ویژگی های فردی	زیر گروه	تعداد	درصد
جنسیت	مرد	۲۵۲	۸۲/۹
	زن	۵۲	۱۷/۱
مدرک تحصیلی	دکتری	۱۷	۵/۶
	کارشناسی ارشد	۲۴۶	۸۰/۹
	کارشناسی	۴۱	۱۳/۵
پست سازمانی	حسابرس کل	۵	۱/۶
	سر حسابرس ارشد یا همتراز	۶۲	۲۰/۴
	سر حسابرس یا همتراز	۷۷	۲۵/۳
	حسابرس ارشد یا همتراز	۹۲	۳۰/۳
	حسابرس یا همتراز	۶۸	۲۲/۴
سابقه کاری	بالاتر از ۲۰ سال	۷۲	۲۳/۷
	۱۶ تا ۲۰ سال	۶۵	۲۱/۴
	۱۱ تا ۱۵ سال	۷۰	۲۳
	۵ تا ۱۰ سال	۴۰	۱۳/۲
	کم تر از ۵ سال	۵۷	۱۸/۸

منبع: یافته های پژوهشگر

آمار توصیفی

به منظور تجزیه و تحلیل توصیفی اطلاعات، ابتدا لازم است آماره‌های توصیفی داده‌های تحت بررسی محاسبه شود. در جدول شماره ۳ شاخص‌های مرکزی و پراکندگی مربوط به متغیرهای تحقیق نشان داده شده است. نتایج انحراف معیار نشان می‌دهد متغیرهای حسابرسان ضمنی و عوامل سیاسی نمونه دارای بیشترین نوسان و پراکندگی می‌باشند.

جدول ۳- آماره های توصیفی متغیرهای خارج از کنترل حسابرس در کیفیت حسابرسی

متغیرها	کمینه	بیشینه	میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشدگی
حسابرسی ضمنی	۲	۵	۳/۶	۰/۷۷	۰/۲۷۱	-۰/۳۷۹
حجم کار	۲/۷	۵	۴/۱۱	۰/۴۷۵	-۰/۰۲۷	-۰/۸۹۹
گردش حسابرس	۱/۳	۵	۳/۸۷	۰/۶۳۶	-۰/۴۴۳	۰/۷۹۷
عوامل سیاسی	۱/۷	۵	۳/۶۴	۰/۷۲۳	-۰/۱۵	-۰/۱۸۹
قوانین و مقررات	۲	۵	۴/۰۴	۰/۵۲۳	-۰/۰۲۷	۰/۱۶۵
فشار زمانی	۲/۵	۵	۴/۳	۲/۴۹	-۰/۲۵۱	-۰/۳۸۲
ساعات آموزش هر حسابرس	۲/۸	۵	۴/۱۸	۰/۵۷۸	-۰/۰۳۸	-۰/۹۳۹
پاداش حسابرس	۱/۷	۵	۳/۶۹	۰/۵۳۶	۰/۲۸۷	۰/۵۲
سرمایه گذاری در زیرساخت های حسابرسی	۲	۵	۳/۸۴	۰/۶۵۱	۰/۱۵۷	-۰/۵۰۲
تعداد موارد واخواهی	۱/۸	۵	۳/۹۴	۰/۶۳۴	۰/۱۲۴	-۰/۴۳
پشتیبانی مدیریت ارشد	۲	۵	۴/۰۶	۰/۵۹۴	-۰/۲۷۴	-۰/۲۱۹
استفاده از خدمات کارشناس	۲/۷	۵	۴/۱۶	۰/۴۹۳	-۰/۲۲۷	-۰/۵۸۴
اندازه دستگاه اجرایی	۲/۵	۵	۳/۸۶	۰/۶۷۱	۰/۱۷۳	-۰/۸۴۵
حسابرسی الزامی	۱	۵	۳/۹۹	۰/۶۳۷	-۰/۴۴۶	۱/۵۳۷
حسابرسی عملکرد	۱	۵	۴/۱۲	۰/۷۰۹	-۰/۸۱۹	۰/۹۷۶
ترکیب مالکیت دستگاه اجرایی	۱	۵	۴/۱	۰/۷۰۷	-۰/۹۲۹	۱/۵۶۸
استانداردهای حسابرسی بخش عمومی	۱/۲	۵	۳/۸۷	۰/۶۹۸	-۰/۲۵۴	۰/۰۹۱
شواهد حسابرسی	۲/۵	۵	۴/۲۲	۰/۴۹۷	-۰/۲۲۴	۰/۰۴۷

منبع: یافته های پژوهشگر

آمار استنباطی

نتایج آزمون فرضیه های پژوهش

تحلیل استنباطی داده ها از طریق آزمون فریدمن نشان می دهد که معنی داری آماره فریدمن عوامل خارج از کنترل حسابرس بر کیفیت حسابرسی در دیوان محاسبات کشور کمتر از ۰/۰۵ می باشد. براین اساس فرضیه صفر رد می شود یعنی اولویت بندی عوامل خارج از کنترل حسابرس بر کیفیت حسابرسی در دیوان محاسبات کشور متفاوت است، بنابراین عامل فشار زمانی از مهمترین عوامل موثر خارج از کنترل حسابرس بر کیفیت حسابرسی در دیوان محاسبات کشور می باشد. میانگین و رتبه هریک از عوامل موثر خارج از کنترل حسابرس بر کیفیت حسابرسی در دیوان محاسبات کشور در جدول شماره ۴ ذکر شده است.

جدول ۴- آماره های آزمون فریدمن جهت الویت بندی عوامل موثر خارج از کنترل حسابرس بر کیفیت

حسابرسی

الویت بندی عوامل موثر خارج از کنترل حسابرس بر کیفیت حسابرسی	رتبه	میانگین
حسابرسی ضمنی	۱۳	۶/۳
حجم کار	۷	۱۰/۶۸
گردش حسابرس	۱۲	۸/۶۳
عوامل سیاسی	۱۷	۶/۶۳
قوانین و مقررات	۹	۱۰/۱۳
فشار زمانی	۱	۱۲/۹۴
ساعات آموزش هر حسابرس	۳	۱۱/۲۹
پاداش حسابرس	۱۸	۵/۸۴
سرمایه گذاری در زیرساخت های حسابرسی	۱۶	۷/۹۹
تعداد موارد واخواهی	۱۱	۹/۰۷
پشتیبانی مدیریت ارشد	۸	۱۰/۵
استفاده از خدمات کارشناس	۴	۱۱/۲۷
اندازه دستگاه اجرایی	۱۵	۸/۱۹
حسابرسی الزامی	۱۰	۹/۵۷
حسابرسی عملکرد	۵	۱۰/۹۷
ترکیب مالکیت دستگاه اجرایی	۶	۱۰/۸۸
استانداردهای حسابرسی بخش عمومی	۱۴	۸/۲
شواهد حسابرسی	۲	۱۱/۹۱
تعداد	۳۰۴	
درجه آزادی	۱۷	
آماره کای دو	۷۹۰/۸۱۲	
معنی داری	۰/۰۰۱	

منبع: یافته های پژوهشگر

بر اساس اطلاعات ارائه شده در جدول ۵، با توجه به آماره t ، چون مقدار p (معنا داری) برابر $۰/۰۰۱$ و کوچکتر از سطح اطمینان $\alpha = ۰/۰۵$ است لذا در این سطح تمامی فرضیه‌های پژوهش تایید می‌شود، به عبارتی دیگر عوامل حسابرسی ضمنی، حجم کار، گردش حسابرس، عوامل سیاسی، قوانین و مقررات، فشار زمانی، ساعات آموزش هر حسابرس، پاداش حسابرس، سرمایه گذاری در زیرساخت های حسابرسی، تعداد موارد واخواهی،

پشتیبانی مدیریت ارشد، استفاده از خدمات کارشناس، اندازه دستگاه اجرایی، حسابرسان الزامی، حسابرسان عملکرد، ترکیب مالکیت دستگاه اجرایی، استانداردهای حسابرسان بخش عمومی و شواهد حسابرسان بر کیفیت حسابرسان در دیوان محاسبات کشور تاثیر معناداری دارد.

جدول ۵- آماره های آزمون t

آماره ها	تعداد	میانگین	انحراف معیار	مقدار آزمون	اختلاف میانگین	آماره t	درجه آزادی	معناداری
حسابرسی ضمنی	۳۰۴	۳/۶	۰/۷۷	۳	۰/۵۹۶	۱۳/۵	۳۰۳	۰/۰۰۱
حجم کار	۳۰۴	۴/۱۱	۰/۵۷۵	۳	۱/۱۰۸	۳۳/۶۴	۳۰۳	۰/۰۰۱
گردش حسابرسان	۳۰۴	۳/۸۷	۰/۶۳۶	۳	۰/۸۶۸	۲۳/۷۹	۳۰۳	۰/۰۰۱
عوامل سیاسی	۳۰۴	۳/۶۴	۰/۷۲۳	۳	۰/۶۴	۱۵/۴۵	۳۰۳	۰/۰۰۱
قوانین و مقررات	۳۰۴	۴/۰۴	۰/۵۲۳	۳	۱/۰۳۸	۳۴/۶۲	۳۰۳	۰/۰۰۱
فشار زمانی	۳۰۴	۴/۳	۰/۴۹	۳	۱/۳۰۵	۴۶/۴۷	۳۰۳	۰/۰۰۱
ساعات آموزش هر حسابرسان	۳۰۴	۴/۱۸	۰/۵۷۸	۳	۱/۱۷۷	۳۵/۵۴	۳۰۳	۰/۰۰۱
پاداش حسابرسان	۳۰۴	۳/۶۹	۰/۵۳۶	۳	۰/۶۸۹	۲۲/۴	۳۰۳	۰/۰۰۱
سرمایه گذاری در زیرساخت های حسابرسان	۳۰۴	۳/۸۴	۰/۶۵۱	۳	۰/۸۳۷	۲۲/۴۳	۳۰۳	۰/۰۰۱
تعداد موارد واخواهی	۳۰۴	۳/۹۴	۰/۶۳۴	۳	۰/۹۴۴	۲۵/۹۷	۳۰۳	۰/۰۰۱
پشتیبانی مدیریت ارشد	۳۰۴	۴/۰۶	۰/۵۹۴	۳	۱/۰۶۴	۳۱/۲۵	۳۰۳	۰/۰۰۱
استفاده از خدمات کارشناس	۳۰۴	۴/۱۶	۰/۴۹۳	۳	۱/۱۶۵	۴۱/۲۵	۳۰۳	۰/۰۰۱
اندازه دستگاه اجرایی	۳۰۴	۳/۸۶	۰/۶۷۱	۳	۰/۸۵۸	۲۲/۳۲	۳۰۳	۰/۰۰۱
حسابرسی الزامی	۳۰۴	۳/۹۹	۰/۶۳۷	۳	۰/۹۸۶	۲۶/۹۷	۳۰۳	۰/۰۰۱
حسابرسی عملکرد	۳۰۴	۴/۱۲	۰/۷۰۹	۳	۱/۱۱۶	۲۷/۴۵	۳۰۳	۰/۰۰۱
ترکیب مالکیت دستگاه اجرایی	۳۰۴	۴/۱	۰/۷۰۷	۳	۱/۱۰۱	۲۷/۱۸	۳۰۳	۰/۰۰۱
استانداردهای حسابرسان بخش عمومی	۳۰۴	۳/۸۷	۰/۶۹۸	۳	۰/۸۷	۲۱/۷۶	۳۰۳	۰/۰۰۱
شواهد حسابرسان	۳۰۴	۴/۲۲	۰/۴۹۷	۳	۱/۲۲	۴۲/۸۲	۳۰۳	۰/۰۰۱

منبع: یافته های پژوهشگر

۶- بحث و نتیجه‌گیری

کیفیت حسابرِس در بخش عمومی به دلیل بستر خاصی که تحت تأثیر عوامل سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است، پیچیده‌تر می‌شود و استفاده از یک مدل یکسان برای ارزیابی کیفیت حسابرِس بسیار دشوار است. با در نظر گرفتن اینکه کیفیت حسابرِس یک تابع مهم از مکانیسم‌های پاسخگویی است، چنین تحقیقاتی برای قانونگذاران در سطوح ملی و فراملی مهم است.

کیفیت حسابرِس و عوامل تبیین‌کننده آن مدتهاست که توجه و علاقه سرمایه‌گذاران، محققان، تحلیلگران مالی، اعتباردهندگان و مدیران را به خود جلب کرده است. برای دستیابی به گزارش‌های مالی با کیفیت بالا، هر جزء از زنجیره تامین گزارشگری مالی باید به درستی عمل کند. حسابرِس یکی از اجزای این زنجیره است که نقش عمده‌ای در حفظ و ارتقای کیفیت گزارشگری مالی دارد. در نتیجه، دیگر نمی‌توانیم به سیستم‌ها و روش‌های سنتی تکیه کنیم و حرفه حسابرِس نیز از این قاعده مستثنی نیست. بنابراین با توجه به تغییرات اخیر در حرفه حسابرِس در ایران، تاسیس تعداد زیادی از موسسات حسابرِس، وجود رقابت شدید بین این موسسات، پیشرفت‌های صورت گرفته در امور مالی و نیاز روزافزون به اطلاعات مالی قابل اتکا، تداوم تحقیق در مورد عوامل مؤثر بر کیفیت حسابرِس در ایران ضروری است، زیرا حرفه حسابرِس باید با تغییرات سریع محیط، پیشرفت فناوری اطلاعات و دنیای در حال تغییر تجارت و حرفه سازگار شود. بنابراین عوامل و مدل‌های بهبود کیفیت حسابرِس باید به طور مستمر شناسایی و توسعه داده شوند. با توجه به ماهیت چند وجهی کیفیت حسابرِس، هیچ روش ایده‌آل و کاملی برای اندازه‌گیری و ارزیابی آن وجود ندارد و تنها تحت تأثیر حسابرِس و مؤسسه حسابرِس نیست، بلکه متأثر از عملکرد مشتری، بازار و مقررات می‌باشد، لذا تلاش برای بهبود کیفیت باید به کل عملکرد حسابرِس، یعنی فرآیند، افراد و انگیزه‌ای که بر خدمات ارائه‌شده توسط حسابرسان تأثیر می‌گذارند، معطوف شود.

برخی از مولفه‌های تأثیرگذار بر کیفیت حسابرِس که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند بعضاً توسط پژوهشگران پیشین نیز اثبات شده است اما آنچه در این پژوهش به طور خاص به دست آمده، این است که علاوه بر تعیین عوامل متعدد، به شناسایی عوامل مؤثر خارج از کنترل حسابرِس بر کیفیت حسابرِس دیوان محاسبات کشور و میزان تأثیر هریک از آنها پرداخته شده است. تحلیل استنباطی داده‌ها از طریق آزمون فریدمن نشان می‌دهد که معنا داری آماره فریدمن عوامل خارج از کنترل حسابرِس بر کیفیت حسابرِس در دیوان محاسبات کشور کمتر از $0/05$ می‌باشد. براین اساس فرضیه صفر رد می‌شود یعنی اولویت بندی عوامل خارج از کنترل حسابرِس بر کیفیت حسابرِس در دیوان محاسبات کشور متفاوت است، بنابراین عامل فشار زمانی از مهمترین عوامل مؤثر خارج از کنترل حسابرِس بر کیفیت حسابرِس در دیوان محاسبات کشور می‌باشد. با توجه به آماره t ، چون مقدار p (معنا داری) برابر $0/001$ و کوچکتر از سطح اطمینان $\alpha = 0/05$ است لذا در این سطح فرضیه صفر رد می‌شود پس می‌توان گفت که عوامل خارج از کنترل حسابرِس (حسابرِس ضمنی، حجم کار، گردش حسابرِس، عوامل سیاسی، قوانین و مقررات، فشار زمانی، ساعات آموزش، پاداش،

سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حسابرسی، تعداد موارد واخواهی، پشتیبانی مدیریت ارشد، استفاده از خدمات کارشناس، اندازه دستگاه اجرایی، حسابرسی الزامی، حسابرسی عملکرد، ترکیب مالکیت دستگاه اجرایی، استانداردهای حسابرسی بخش عمومی و شواهد حسابرسی) بر کیفیت حسابرسی در دیوان محاسبات کشور موثر می‌باشد.

در سال‌های اخیر مدل‌هایی از کیفیت حسابرسی در بخش خصوصی و حسابرسی داخلی ارائه شده است، لیکن با توجه به اهمیتی که حسابرسی بخش عمومی در جلوگیری از بروز تخلفات مالی و همچنین ارتقاء پاسخگویی و بهبود عملکرد مدیریت عمومی دارد تاکنون تحقیقی جامع که در برگرفته عوامل موثر خارج از کنترل حسابرس بر کیفیت حسابرسی دیوان محاسبات کشور باشد، کمتر صورت پذیرفته است. حکمرانی خوب بخش عمومی به شدت به حسابرسی متکی است. حسابرس بخش عمومی مسئول نظارت، بینش و آینده‌نگری بر منابع عمومی است. حسابرسی، بررسی بی طرفانه برنامه‌ها، سیاست‌ها، عملیات و نتایج بخش عمومی را در اختیار تصمیم‌گیرندگان قرار می‌دهد و برای دستیابی به هر یک از این وظایف، حسابرسان از ابزارهایی مانند حسابرسی مالی، حسابرسی عملکرد و خدمات مشاوره استفاده می‌کنند. هدف حسابرسی دولتی پیگیری، راستی‌آزمایی و ارزیابی مسئولیت‌های دولت و روشی برای تأیید و کنترل مدیریت دولتی است. انتظار بر این است که نتایج حاصل از این پژوهش، برای تدوین‌کنندگان استانداردهای حسابداری و حسابرسی بخش عمومی، حسابرسان دیوان محاسبات، دیوان محاسبات کشور و دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی و پژوهشگران قابل استفاده باشد.

یافته‌های پژوهش با نتایج حاصل از تحقیقات دییس و ژيرو(۱۹۹۲)، لویز و پیتز (۲۰۱۲)، پرسلین و همکاران (۲۰۱۸)، بلنکلی و همکاران (۲۰۱۵)، معتصم و همکاران (۲۰۲۲)، قنبری و همکاران (۱۴۰۰)، مشایخی و همکاران (۱۳۹۲) و مهدوی و نمازی (۱۳۹۶) سازگار است و با نتایج حاصل از تحقیقات ناریاناسوای و راقاناندان (۲۰۱۹) و سووارنو (۲۰۲۰) همسو نمی‌باشد.

با توجه به نتایج فرضیه‌های تحقیق، به مدیران دیوان محاسبات کشور پیشنهاد می‌شود به منظور تسهیل در فرایند اخذ اطلاعات از دستگاه‌های اجرایی و تجزیه و تحلیل آنها در جهت افزایش کیفیت حسابرسی از طریق حسابرسی ضمنی، امکان تصویب بند(ط) تبصره (۱۹) قانون بودجه سال ۱۴۰۱ کل کشور در مجلس شورای اسلامی را به صورت یک حکم دائمی فراهم آورند. همچنین پیشنهاد می‌گردد ضمن توجه به تأثیر مثبت قوانین و مقررات و ساعات آموزش بر کیفیت حسابرسی، به منظور افزایش کیفیت حسابرسی، آموزش‌های کاربردی و مستمر قوانین و مقررات جهت حسابرسی دستگاه‌های اجرایی را به صورت مجازی و کارگاهی در دستور کار قرار دهند. همچنین ضمن تفکیک و گروه‌بندی موارد واخواهی دستگاه‌های اجرایی، دوره‌های آموزشی لازم را در خصوص پیشگیری از تخلفات پرتکرار برای مسئولین مالی و مدیران دستگاه‌های اجرایی برگزار نمایند.

۷- محدودیت های پژوهش

استفاده از پرسشنامه به منظور جمع آوری اطلاعات، همواره با محدودیتهای ذاتی رو به رو است. یکی از مهمترین محدودیتهای ذاتی که بر پژوهش های مبتنی بر پرسشنامه تاثیرگذار است، ویژگی های فردی مشارکت کنندگان می باشد، لذا داده های جمع آوری شده می توانند تحت تاثیر چنین محدودیت هایی واقع شوند. در این راستا تلاش نویسندگان بر این بود که با استفاده از پرسشنامه های اصلاح شده به کمک خبرگان، این محدودیتها به حداقل ممکن کاهش یابد. همچنین ممکن است برخی از افراد از ارائه پاسخ واقعی خودداری کرده و پاسخ غیرواقعی داده باشند.

فهرست منابع

- برادران حسن زاده، رسول، یونس بادآور نهندی و سمیه اسماعیلی گنجینه کتاب، (۱۳۹۳)، "تأثیر ساختار مالکیت بر کیفیت حسابرسی"، **پژوهشهای حسابداری مالی و حسابرسی**، سال ۶، شماره ۲۳، صص ۹۹ - ۱۱۵
- برزیده، فرخ و مرشید خیراللهی، (۱۳۹۰)، "مسئولیت پاسخگویی، فشار زمانی، و کتمان شواهد حسابرسی"، **دانش حسابرسی**، سال یازدهم، شماره ۴۵، صص ۴-۲۷.
- بنی مهد، بهمن، مهدی عربی، شیوا حسن پور و شاهرخ بزرگمهریان، (۱۳۹۷). "مروری بر معیارهای اندازه گیری کیفیت حسابرسی: کاربردها و نقاط ضعف و قوت"، **پژوهش حسابداری**، دوره ۸، شماره ۳، صص ۳۳-۶۳.
- دلبری راغب، محسن و علی اسماعیل زاده مقری، (۱۴۰۲). "مدل کیفیت حسابرسی مستقل با تأکید بر رفع نیازهای ذینفعان"، **پژوهشهای حسابداری مالی و حسابرسی**، دوره ۱۵، شماره ۱، پیاپی ۵۷، صص ۶۹-۹۸.
- دلبری راغب، محسن، علی اسماعیل زاده مقری، امیر رضا کیقبادی و افسانه توانگر حمزه کلائی. (۱۴۰۱). "ارائه مؤلفه های کیفیت حسابرسی مستقل با تأکید بر رفع نیازهای ذینفعان"، **بررسی های حسابداری و حسابرسی**، ۲۹ (۲)، ۲۶۴-۲۸۶.
- ضرونی، داریوش و جلالیان، عسگر. (۱۳۹۷). "الگوی مطلوب نظارت مالی دیوان محاسبات"، **دانش حقوق مالیه**، دوره ۲، شماره ۴، صص ۳۹-۵۰.
- قنبری، محمدرضا، میرفیض فلاح شمس، مهدی معدنچی زاج و امیررضا کیقبادی، (۱۴۰۰). "الگوی مناسب نظارت مالی دیوان محاسبات کشور بر دستگاه های اجرایی جمهوری اسلامی ایران"، **دانش حسابرسی**، دوره ۲۱، شماره ۸۴، صص ۴۴۲-۴۶۹.

- DeAngelo, L. E. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3(3), 183-199.
- DeFond, Mark. Zhang, Jieying. (2014). A review of archival auditing research, *Journal of Accounting and Economics*, 58, 275-326.
- Deis Jr, D. R. and G. A. Giroux (1992), Determinants of Audit Quality in the Public Sector, *The Accounting Review*, 67(3), 462-79.
- Detzen, D., and A. Gold. (2021), "The different Shades of Audit Quality: A Review of the Academic Literature", *Monthly Accounting and Business Economics* 95(1/2), PP. 5-15.
- Fadilah, R. A., and F. Fitriany. (2021), "The Influence of Client Importance on the Audit Quality: A Study to understand External Auditor's Role as the Guardians of Strong and Justice Organizations (Goal 16 Sustainable Development Goals)", *The 1st Journal of Environmental Science and Sustainable Development Symposium IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science*.
- Fung, simon Yu Kit. Romman, KK. Zhu, Xindong kevin. (2017). Does the PACAOB international inspection program improve audit quality for non-US-listed foreign clients?, *Journal of Accounting and Economics*, 64, 15-36.
- Lo'pez, D.M., Peters, G.F., (2012). The effect of workload compression on audit quality. *Auditing: J. Practice Theory* 31 (4): 139-165.
- Moatasem M. Qaid, Meana Wadgule, Maged S. D. Khaled, (2022). Determinants of Audit Quality in Governmental Institutions, *Studies in Economics and Business Relations*, 3(1), 1-16.
- Narayanaswamy, R. Raghunandan, K. (2019). The Effect of Mandatory Audit Firm Rotation on Audit Quality, Audit Fees and Audit Market Concentration: Evidence from India. *The Digital Institutional Repository of IIM Bangalore*, 582.
- Niktaba, A., & Aslani, A. (2015). The Effect Of Audit Evidence On The Auditor's Report. *International Journal of Accounting Research*. Publisher: ZARSMI, UAE, and Regent Business School, South Africa, 2(6).
- Persellin, J., Schmidt, J.J., Vandervelde, S.D., & Wilkins, M. (2018). Auditor perceptions of audit workloads, audit quality, and job satisfaction, *S.S.R.N. Electronic Journal*. DOI: 10.2139/ssrn.2534492.
- Suwarno, A. E., Anggraini, Y. B., & Puspawati, D. (2020). Audit Fee, Audit Tenure, Auditor's Reputation and Audit Rotation on Audit Quality. *Riset Akuntansi Dan Keuangan Indonesia*, 5(1), 61-70.
- Tahir Desta, (2023). The Effects of Information Asymmetry and Documentation on Audit Quality: Evidence from Public Institutions in Ethiopia, *J Agri Horti Res*, 6(1), 151-162.

Abstract

Investigating and Ranking the Impact of Factors beyond the Auditor's Control on the Supreme Audit Court's Audit Quality

Amin akbari¹

Ahmad Khodamipour²

Omid Pourheidari³

Received: 07 / October / 2025 Accepted: 06 / December / 2025

Abstract

Audit quality as an important notion in private and governmental sector, is complicated to investigate. While, most researches concentrated on private auditing, the main purpose of the present research is to focus on the governmental audit quality. As an operational research, the present study has a descriptive-analytical approach. The main purpose of this research is to investigate the impact of factors beyond the auditor's control on the audit quality of the Supreme audit court and to rank these different factors. For this sake, auditors and audit managers of the Supreme Audit Court are considered as the statistical population of the research. Among them, 304 auditors and audit managers were selected as the statistical sample and are examined by a questionnaire. The data gathering period is from the January to June 2023. T-test was applied for checking hypothesis and the Friedman test was used to rank the factors. The findings of the research showed that all the factors beyond the auditor's control has a remarkable influence on the quality of the audit in the Supreme audit court; but among them, the time pressure factor is the most effective one. It seems that the results of the current research can be regarded by auditors and the Supreme audit court for improving the audit quality.

Key words: Audit quality, Factors beyond the auditor's control, Supreme Audit Court.

¹. Department of Accounting, Faculty of Management and Economics, Shahid Bahner University of Kerman, Iran. aminakbari_1364@yahoo.com

². Department of Accounting, Faculty of Management and Economics, Shahid Bahner University of Kerman, Iran (Corresponding author). khodamipour@uk.ac.ir

³. Department of Accounting, Faculty of Management and Economics, Shahid Bahner University of Kerman, Iran. opourheidari@uk.ac.ir

الگوی تبیین‌کننده کارایی اطلاعاتی قیمت سهام بر اساس انواع رویکردهای سرعت تعدیل قیمت سهام

محمد نقی زاده آیدنلو^۱

یونس بادآور نهندی^۲

رسول برادران حسن‌زاده^۳

علی‌اصغر متقی^۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۱۶

چکیده

آگاهی از کارایی اطلاعاتی در بازارهای سهام و سرعتی که بازارهای سهام با آن جریان اطلاعات را در قیمت دارایی‌ها ترکیب می‌کنند برای ذینفعان اهمیت فراوانی دارد. مطالعه حاضر با هدف شناسایی و تبیین عوامل مؤثر بر کارایی اطلاعاتی قیمت سهام به بررسی کارایی قیمت سهام و ارائه الگوی تبیین‌کننده برای آن در بورس اوراق بهادار تهران بین سال‌های ۱۳۹۰ - ۱۴۰۰ انجام گرفته است. برای این منظور با مطالعه عمیق ادبیات خارجی و داخلی موجود و نظرخواهی از خبرگان، تعداد ۶۵ متغیر شناسایی گردید و مطابق نظر خبرگان در ۱۲ گروه (متغیرهای اقتصادی، صنعت، کیفیت اطلاعات مالی، ریسک، بازار، حاکمیت شرکتی، نظارتی، سیاسی، مدیریتی، عملکردی، محدودیت مالی و استراتژی‌های شرکت) طبقه‌بندی گردید. برای اندازه‌گیری کارایی اطلاعاتی قیمت سهام از سرعت تعدیل قیمت سهام در رسیدن به ارزش ذاتی، واکنش به اطلاعات عمومی بازار و اطلاعات خاص شرکتی استفاده شده است. جهت شناسایی متغیرهای تأثیرگذار و ارائه الگوی تبیین‌کننده کارایی اطلاعاتی قیمت سهام از روش تحلیل مسیر در نرم‌افزار M_PLUS استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد، الگوهای مبتنی بر رویکرد سرعت تعدیل قیمت سهام در رسیدن به ارزش ذاتی به ترتیب از توان تبیین ۶۴ و ۵۲ درصد برخوردار هستند. الگوی مبتنی بر رویکرد سرعت تعدیل در واکنش به اطلاعات عمومی بازار و الگوی مبتنی بر رویکرد سرعت تعدیل به اطلاعات خاص شرکتی به ترتیب دارای توان تبیین ۷۴ و ۶۴ درصد می‌باشند. پژوهش حاضر با کسب شناخت از عوامل تبیین‌کننده ابعاد مختلف کارایی اطلاعاتی قیمت سهام، گام مهمی برای کمک به بهبود سطح کارایی بازار سهام کشور محسوب می‌شود.

واژه‌های کلیدی: کارایی اطلاعاتی قیمت سهام، سرعت تعدیل قیمت سهام، ارزش ذاتی سهام، همزمانی قیمت سهام، اطلاعات خاص شرکتی.

گروه حسابداری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. MO.NA1358@iaut.ac.ir

۲ گروه حسابداری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. (نویسنده مسئول) badavarnahandi@iaut.ac.ir

۳ گروه حسابداری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. Baradaran313@iaut.ac.ir

۴ گروه حسابداری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. Aliasghar.Mottaghi@iaut.ac.ir

۱- مقدمه

آگاهی از کارایی بازار در بازارهای سهام و سرعتی که بازارهای سهام با آن جریان اطلاعات را در قیمت‌داری‌ها ترکیب می‌کنند برای سرمایه‌گذاران، تدوین‌کنندگان مقررات و سیاست‌گذاران اهمیت دارد. فرضیه کارایی بازار سرمایه به فرآیند تعدیل آنی قیمت و بی‌طرفانه در نتیجه جریان اطلاعاتی که بلافاصله در قیمت‌ها منعکس می‌شود اشاره دارد. در عمل زمان لازم است تا یک بازار اطلاعات جدید را در قیمت‌داری بگنجاند. از دیدگاه سرمایه‌گذاران، این زمان فرصتی را برای آن‌ها فراهم می‌کند تا از آن برای سود موقت استفاده کنند و در نتیجه بازار را به سمت کارایی سوق دهند. بنابراین سرعت تعدیل قیمت در بازارها به دلیل کاربردهای عملی آن، جای بحث دارد. تعدادی از مطالعات، سرعت تعدیل قیمت‌ها را به‌طور کلی و یا بدون اشاره به رویداد خاصی مورد بررسی قرار دادند. مطالعاتی که مختص رویدادها یا انتشار خبرهای هستند، مطالعات رویدادی نامیده می‌شوند که با مطالعات اولیه فاما و همکاران^۱ (۱۹۶۹) مطرح شدند و سپس در ادبیات مالی و حسابداری سرعت تعدیل قیمت‌ها با توجه به رویدادهای مختلف مورد بررسی قرار گرفتند (بوس و گرین^۲، ۲۰۰۲؛ چوردیه و همکاران^۳، ۲۰۰۵؛ روبریدو و همکاران^۴، ۲۰۱۳). مشکل روش مطالعه رویدادی در این است که به رویدادهای خاص مربوط می‌شود و بررسی نمی‌کند که آیا سرعت تعدیل قیمت مشابه آنچه پس از رسیدن سایر اطلاعات جدید اتفاق می‌افتد یا خیر (جنینگ و استارکس^۵، ۱۹۸۶؛ وودراف و سنچاک^۶، ۱۹۸۸). این احتمال وجود دارد که میزان و یا سرعت تعدیل قیمت با انواع مختلف اطلاعات در بازارهای مختلف مطابقت داشته باشد. همچنین تعدیل قیمت برای برخی اطلاعات مورد انتظار با اطلاعات غیرمنتظره متفاوت خواهد بود. سرعت تعدیل قیمت سهام یک موضوع ثابت نیست و باید در چارچوب پویا درک شود. در این پژوهش سرعت تعدیل قیمت سهام بدون ارجاع به رویدادهای خاصی مانند اخبار سود سهام، اعلان‌های سود، اطلاعات کلان اقتصادی و ... بررسی می‌شود. برای این منظور به تخمین‌گرهایی نیاز داشتیم که تمام جریان اطلاعات را به‌صورت گروهی منعکس کرده و حالت تصادفی به میزان تأثیر متغیرها ارائه نماید تا حالت ثابت. لذا با استفاده از فرا تحلیل مبتنی بر نتیجه، مطالعات صورت گرفته در داخل و خارج از کشور بررسی شد و ضمن بهره‌گیری از مطالعات قبلی، نظرات خبرگان تعیین‌کننده تحکیم مبانی نظری پژوهش می‌باشد. از طرفی متغیرهای تبیین‌شونده پژوهش همزمان در سه رویکرد سرعت تعدیل به ارزش ذاتی، به اطلاعات بازار و شرکت مورد آزمون قرار می‌گیرد تا با ارائه الگویی از ابعاد مختلف فرآیند اطلاعاتی، شرکت و بازار به این مهم نگرسته شود و بتواند اطلاعات قابل مقایسه و مفیدتری را جهت تصمیم‌گیری در اختیار ذینفعان قرار دهد.

¹ Fama et al² Busse & Green³ Chordia et al⁴ Reboredo et al⁵ Jennings & Starks⁶ Woodruff & Senchack

مبانی نظری و مروری بر پیشینه پژوهش

کارایی بازار یک متغیر پنهان است، یعنی نمی‌توان آن را به‌طور مستقیم مشاهده کرد اما می‌توان آن را از متغیرهای قابل‌مشاهده استنباط کرد (پائولو^۱، ۲۰۲۲). تئوری بازار کارا ادعا می‌کند که قیمت سهام به‌طور مداوم تمام اطلاعات موجود در آن را در فرآیندهای کشف قیمت ترکیب کرده و بلافاصله به‌صورت تصادفی و غیرقابل پیش‌بینی و بدون هیچ‌گونه روند قابل‌شناسایی حرکت می‌کند (دیویس^۲، ۲۰۰۶؛ فاما^۳، ۱۹۶۵). از طرفی در دنیایی با اصطکاک بازار که در آن اطلاعات پرهزینه است و هزینه‌های مبادله وجود دارد، بازارها نمی‌توانند از نظر اطلاعاتی کاملاً کارآمد باشند (پائولو، ۲۰۲۲). در یک بازار کارآمد، این تعدیل اطلاعات جدید به دلیل رقابت زیاد به‌قدری سریع و پیوسته اتفاق می‌افتد که قیمت‌های واقعی دارایی‌ها همه اطلاعات جدید موجود را فوراً منعکس می‌کند. از این‌رو هیچ آربیتراژی در آن وجود ندارد و نمی‌توان پیشرفت آتی آن را به شیوه‌ای عقلایی پیش‌بینی کرد (مالکیل^۴، ۱۹۹۹). از طرفی با توجه به اینکه بسیاری از بازارها در اقیانوس زمانی مختلف به کارایی نزدیک بوده‌اند، یک سؤال طبیعی در مورد سرعت تعدیل قیمت مطرح می‌شود. بررسی برای یافتن سرعت تعدیل قیمت سهام چه پیامدهای مهمی برای معامله‌گران مالی، سرمایه‌گذاران و اقتصاد به‌عنوان یک کل دارد؟ محققان و سرمایه‌گذاران به دنبال یافتن شواهدی هستند که می‌تواند به‌طور سودآور برای به دست آوردن منافع اقتصادی بیشتر مورد بهره‌برداری قرار گیرد. در این راستا رویکردهایی مطرح شد از جمله مفهوم کارایی ضعیف بازار توسط فاما در سال ۱۹۷۰ و یا تأخیر در پیوستن بازار به قیمت‌ها توسط هو ماسکویتز^۵ (۲۰۰۵) و ضریب تعدیل جزئی آمیهود و مندلسون^۶ (۱۹۸۷) که به‌طور معمول خطاهای قیمت‌گذاری را نسبت به کارایی بازار یا سرعتی که با آن قیمت‌ها به یک تعادل جدید همراستا شوند. مطالعات قبلی از جمله دان و همکاران^۷ (۱۹۷۷) و کراوس و استول^۸ (۱۹۷۲)، پیشنهاد کردند که تعدیل قیمت سهام با اطلاعات جدید بسیار سریع است اگرچه نه به‌صورت آتی. در مقابل شواهدی مبنی بر تأخیر تعدیل روزانه قیمت‌ها به دنبال جریان اخبار وجود دارد (هاسبروک و هو^۹، ۱۹۷۷؛ پاتیل و ولفسان^{۱۰}، ۱۹۸۴؛ وودراف و سنچاک، ۱۹۸۸). دو مطالعه اول از گزارش‌های سود استفاده کردند در حالی که از همبستگی سریالی برای به دست آوردن این نتیجه استفاده کرد. در ادبیات اندازه‌گیری سرعت تعدیل قیمت اختلاف‌نظرهای قابل‌توجهی وجود دارد. اکثر مطالعات در این زمینه با استفاده از نظریه‌های مختلف، مجموعه داده‌های مختلف، مسئله را

¹ Paulo

² Davis

³ Fama

⁴ Malkiel

⁵ Hou & Moskowitz

⁶ Amihud & Mendelson

⁷ Dann et al

⁸ Kraus & Stoll

⁹ Hasbrouck & Ho

¹⁰ Patell & Wolfson

از زوایای مختلف مورد بررسی قرار داده‌اند. ایده تعدیل قیمت دارایی با اطلاعات توسط گراسمن^۱ (۱۹۷۶) و گراسمن و استیگلitz^۲ (۱۹۸۰) به‌طور رسمی و به‌صورت نظری توسعه یافت. آن‌ها استدلال کردند که قیمت‌های بازار به دلیل هزینه اطلاعات، تمام اطلاعات موجود را منعکس یا ترکیب نمی‌کند. بنابراین سرمایه‌گذاران آگاه با بهره‌گیری از انحرافات قیمت از ارزش‌های بنیادی، بازده بیشتری کسب می‌کنند. کورنل و رول^۳ (۱۹۸۱)، نیز با استفاده از مدلی که از زیست‌شناسی تکاملی به‌عاریه گرفته‌شده است، از این استدلال حمایت کردند. کاپلند^۴ (۱۹۷۶)، یک مدل نظری را ارائه کرد تا استدلال کند که قیمت‌ها به اطلاعات جدید به حجم معاملات و چولگی مثبت آن بستگی دارد. بعدها هیلمر و یو^۵ (۱۹۷۹)، استدلال کردند که سرمایه‌گذاران و آربیتراژورها بازار را از نزدیک دنبال کنند و موقعیت خود را در یک تجارت تغییر ندهند مگر اینکه به‌اندازه کافی از امکان کسب مزیت اقتصادی سریع متقاعد شوند. از این‌رو قیمت‌ها سریع اطلاعات جدید را در بر نمی‌گیرند. علاوه بر این چاکرابارتی و رول^۶ (۱۹۹۹) با استفاده از چارچوب معامله‌گران دوران منطق بیزی، مدل متفاوتی را ارائه دادند. شبیه‌سازی مدل آن‌ها نشان داد که وقتی آربیتراژورها به یکدیگر واکنش نشان می‌دهند، قیمت‌های بازار با اطلاعات جدید بسیار سریع تعدیل می‌شوند.

داموداران^۷ (۱۹۹۳)، یک مدل ساده از فرآیندهای بازده روزانه برای تخمین ضرایب خاص شرکت برای تعدیل قیمت ارائه داد. مطالعه او تحقیقات قبلی را به چالش کشید و نشان داد که قیمت سهام ممکن است حتی چند روز برای تعدیل، زمان ببرد. بریسی و تئوبالد^۸ (۱۹۹۶)، اصلاحاتی را در مدل داموداران انجام دادند اما اصلاح آن‌ها نتیجه‌گیری اساسی مطالعه داموداران را تغییر نداد. تئوبالد و یالوپ^۹ (۲۰۰۴)، ادعا کردند که مدل تخمینی سرعت تعدیل آن‌ها که بر اساس عینیت قیمت و واکنش‌های بیش از حد ایجاد شده و بهتر از مدل تخمینی داموداران (۱۹۹۳)، خواهد بود. در مطالعه دیگری تئوبالد و یالوپ (۲۰۰۵)، چارچوبی مبتنی بر نوسانات روزانه برای بررسی سرعت تعدیل شاخص سهام بریتانیا استفاده کردند. آن‌ها استدلال کردند که با ادامه تجارت و کشف اطلاعات در طول روز، تعدیل کامل قیمت‌ها باید سرعت پارامتر تعدیل را به یکپارچگی نزدیک‌تر کند. همچنین در این مدل سرعت تعدیل از منظر تغییر در نوسانات نیز بررسی شده است. با این حال نوسانات روزانه در نظر گرفته نمی‌شود اما مدل پیشنهادی استدلال مشابهی را ارائه می‌دهد که از مقادیر شدید روزانه استفاده می‌کنند تا زمانی که قیمت سهام به ارزش‌های بنیادی خود برسد، تغییرات متوالی قیمت جهش‌هایی را نشان می‌دهد و یک مسیر تصادفی را دنبال می‌کند. در نقطه کارایی، تغییرات تقریباً مداوم است

¹ Grossman

² Grossman & Stiglitz

³ Cornell & Roll

⁴ Copeland

⁵ Hillmer & Yu

⁶ Chakrabarti & Roll

⁷ Damodaran

⁸ Brisley & Theobald

⁹ Theobald & Yallup

و بنابراین تا زمانی که اطلاعات جدید به دست نیاید، جهش‌ها بعید است. یک فرآیند تعدیل کامل باید اندازه‌گیری ما را به یک نزدیک کند. در قرن ۲۱ بازارهای نوظهور محرک‌های اصلی رشد جهانی بوده‌اند و توجه محققان را از سراسر جهان برای مطالعه کارایی بازار سهام به خود جلب کرده‌اند. تعدیل قیمت‌ها با اطلاعات جدید نمی‌تواند به صورت آنی و یا سریع اتفاق بیفتد. بازار برای تطبیق با هر اطلاعاتی زمان می‌برد و قیمت‌ها منعکس‌کننده اصلی ارزش‌های واقعی هستند. اعتقاد بر این است که بازارهای نوظهور از نظر زمان صرف شده برای رسیدن به کارایی کامل عقب هستند. این فاصله زمانی تا حد زیادی به بلوغ بازار، سطح نقدینگی و در دسترس بودن عمومی اطلاعات برای همه عوامل بازار بستگی دارد. حال در کشوری مثل ایران که بازار سرمایه آن به عنوان یک بازار نوپا مطرح هست و با شرایط تحریمی روبرو هست، انتظار بر این است عوامل مختلف درون و برون‌سازمانی بر سرعت تعدیل قیمت سهام آن‌ها تأثیرگذار باشد. در این راستا پژوهش حاضر سعی دارد، الگویی را با در نظر گرفتن شرایط محیطی ایران برای تبیین کارایی قیمت سهام با رویکرد سرعت تعدیل قیمت ارائه نماید.

۲-۱- پیشینه تجربی پژوهش

هیت و همکاران^۱ (۲۰۲۳)، در مطالعه‌ای پیمایشی به بررسی تکنیک‌های انتخاب و استخراج ویژگی برای پیش‌بینی بازار سهام پرداختند و به این نتیجه دست یافتند که معیارهای همبستگی، درخت تصادفی، تجزیه و تحلیل مؤلفه اصلی و رمزگذاری خودکار پرکاربردترین انتخاب و استخراج ویژگی‌های پیش‌بینی در بازار سهام می‌باشد. عطیف و همکاران^۲ (۲۰۲۲)، ارتباط بین بازده سهام و تغییرات قیمت نفت را در کشورهای صادرکننده و واردکننده نفت بررسی کردند و نتایج نشان داد که پس از سقوط قیمت نفت به دلیل همه‌گیری کرونا، وابستگی متقابل بین قیمت نفت و سهام افزایش یافت. بوسال و گوتام^۳ (۲۰۲۲)، به بررسی رابطه بلندمدت بین قیمت طلا و بورس اوراق بهادار نپال پرداختند و یافته‌های آن‌ها نشان داد که هیچ رابطه بلندمدت و میان‌مدت بین میانگین قیمت طلا و شاخص سهام نپال وجود ندارد. پائولو پریرا داسیلوا^۴ (۲۰۲۱)، در پژوهشی با عنوان ارتباط بین شاخص‌های کارایی بازار و ظرفیت قیمت سهام برای پیش‌بینی عملکرد اقتصادی آتی شرکت به این نتیجه رسیدند که ارتباط قوی بین میانگین امتیاز کارایی بازار و حساسیت بازده سهام با سودآوری آتی وجود دارد. روهماوانی و همکاران^۵ (۲۰۲۱)، به مطالعه تأثیر سه عامل نرخ ارز، قیمت نفت و قیمت طلا بر تلاطم‌های شاخص قیمت اندونزی پرداختند و نتایج نشان داد که طلا هیچ اثری بر تغییرات شاخص قیمت سهام اندونزی نداشت این در حالی بود که نفت دارای اثر منفی بر شاخص قیمت سهام بود. از طرفی دیگر نرخ ارز اثر مثبتی بر شاخص قیمت

¹ Htet Htet Htun

² Atif et al

³ Bhusal & Gautam

⁴ Paulo Pereira da Silva

⁵ Rohmawati et al

آن کشور نشان می‌داد. عالم^۱ (۲۰۲۰)، رابطه بین متغیرهای منتخب، تورم، نرخ بهره کوتاه‌مدت، عرضه پول، قیمت نفت خام و شوک‌های قیمت نفت را با قیمت سهام نشان دادند که یک رابطه تعادلی بلندمدت بین بازار سهام عربستان و متغیرهای انتخاب شده برای این مطالعه وجود دارد. به‌طور خلاصه او بین عرضه پول و بازار سهام رابطه مثبت یافت و رابطه بین تورم، نرخ بهره کوتاه‌مدت و قیمت نفت خام منفی به دست آمد. نورمن سی و تامرین^۲ (۲۰۲۰)، به تحلیل رابطه کوتاه‌مدت و بلندمدت بین پنج متغیر کلان اقتصادی مانند نرخ ارز، تورم، تولید ناخالص داخلی، نرخ SBI و عرضه پول بر شاخص قیمت سهام اندونزی به این نتیجه رسیدند که در کوتاه‌مدت، نرخ ارز، نرخ تورم، تولید ناخالص داخلی، نرخ SBI و عرضه پول بر شاخص قیمت سهام تأثیر ندارد. در بلندمدت نیز، نرخ ارز دارای تورم مثبت، نرخ SBI و عرضه پول است که بر شاخص قیمت سهام تأثیر منفی دارد اما تولید ناخالص داخلی تأثیر معناداری ندارد.

پو و همکاران^۳ (۲۰۱۷)، اثر تنوع سازی جغرافیایی بر کارایی اطلاعاتی را مورد بررسی قرار دادند. آن‌ها از چهار شاخص تنوع سازی جغرافیایی برای به دست آوردن درجه تنوع سازی جغرافیایی شرکت استفاده نمودند و دریافتند که تنوع سازی جغرافیایی تأخیر قیمت سهام را افزایش داده و بنابراین کارایی اطلاعاتی را کاهش می‌دهد. کیون و همکاران^۴ (۲۰۱۷)، به این نتیجه رسیدند که حجم معاملات رابطه مثبتی با معیارهای ابهام و توجه سرمایه‌گذار دارد در حالی که با معیارهای نقدینگی رابطه منفی دارد. به‌علاوه، اجزای حجم معاملات که با عدم اطمینان و نقدینگی در ارتباط هستند اثر مثبتی بر تأخیر در قیمت سهم دارد. در کل آن‌ها رابطه مثبتی بین حجم معاملات و تأخیر در قیمت سهام پیدا نمودند. ژانگ و همکاران^۵ (۲۰۱۷)، رابطه بین رقابت در بازار سرمایه و کارایی قیمت سهام را بررسی نمودند. نتایج آن‌ها نشان می‌دهد که رابطه قوی بین رقابت در بازار سرمایه و کارایی قیمت سهام رابطه مثبتی وجود دارد. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که رقابت کارگزاران به دو صورت کارایی قیمت سهام را افزایش می‌دهد. اول اینکه رقابت هزینه‌های معامله را کاهش می‌دهد. دوم اینکه کارگزاران ناآگاه از سفارش‌های انجام شده به‌وسیله کارگزاران آگاه مطلع می‌شوند. لی و همکاران^۶ (۲۰۱۷)، اثر فروش استقراضی بر نقدینگی و کارایی قیمت سهام را بررسی نمودند. نتایج آن‌ها نشان می‌دهد که فروش استقراضی کارایی قیمت سهام و نقدینگی سهام را بهبود می‌دهد.

داد و گیلبرت^۷ (۲۰۱۶)، رابطه بین تغییرات در عدم تقارن اطلاعاتی و کارایی اطلاعاتی سهام در شرکت‌های پذیرفته شده بورس آمریکا را بررسی نمودند. آن‌ها به این نتیجه دست یافتند که پذیرفته شدن شرکت در چند بورس کیفیت محیط اطلاعاتی و کارایی سهام را در بازار سهام محل شرکت بهبود می‌دهد. آن‌ها همچنین

¹ Alam

² Nurmansyah & Hakimian Thamrin

³ Poh et al

⁴ Qian et al

⁵ Zhang et al

⁶ Li et al

⁷.Dodd and Gilbert

نشان دادند که این بهبود مخصوصاً بعد از پذیرش قانون ساربنیز آکسلی اتفاق افتاده است. گارتون و همکاران^۱ (۲۰۱۶)، اظهار می‌کنند که رابطه ضعیفی بین کارایی بازار و کارایی اقتصادی که در آن قیمت سهام دارای محتوای اطلاعاتی بیشتری زمانی که اطلاعات ارزش اجتماعی کمی داشته باشد وجود دارد. بنابراین، آن‌ها این رابطه را با توجه به گردش مدیران اجرایی ارشد بررسی نمودند. آن‌ها نشان دادند که وقتی نظارت هیأت مدیره بیشتر می‌شود محتوای اطلاعاتی قیمت سهام به‌طور منفی با نظارت هیأت مدیره در ارتباط است. همچنین نتایج آن‌ها نشان می‌دهد که قانون ساربنیز آکسلی در حالی که حاکمیت شرکتی را تقویت نموده است اثر منفی بر محتوای اطلاعاتی قیمت سهام مخصوصاً در شرکت‌هایی با ساختار سازمانی پیچیده دارد. کیم و همکاران^۲ (۲۰۱۶)، در پژوهشی با این عنوان آیا افشای رسانه‌ای کارایی قیمت سهام را بهبود می‌دهد و چرا؟ به نتایج زیر دست یافتند: وقتی پوشش رسانه‌ای افزایش می‌یابد ۱- همزمانی قیمت سهام کاهش می‌یابد. ۲- احتمال معامله آگاهانه سهام افزایش می‌یابد. ۳- اندازه‌ای که قیمت سهام از گام تصادفی منحرف می‌شود کاهش می‌یابد. نتایج پژوهش آن‌ها نشان می‌دهد که اثر رسانه بر کاهش همزمانی قیمت سهام، افزایش احتمال معامله آگاهانه و کاهش انحراف قیمت سهام از فرضیه گام تصادفی در استان‌هایی که توسعه نهادی ضعیف‌تر است بیشتر می‌باشد. یافته‌های آن‌ها نشان می‌دهد که رسانه می‌تواند نقش جبرانی برای نهادهای راهبری توسعه‌نیافته در اقتصادهای گذرایی مثل چین ایفا کند. کاجینالپ و دیسانتس^۳ (۲۰۱۶)، بررسی نمودند که آیا کارایی قیمت سهام با افزایش حجم معاملات افزایش می‌یابد یا نه؟ نتایج آن‌ها نشان داد که رابطه بین حجم معاملات و کارایی قیمت سهام غیرخطی است. کارایی قیمت سهام با افزایش حجم معاملات از حجم کم تا حجم نسبتاً بالا افزایش می‌یابد اما با افزایش بیشتر کارایی قیمت کاهش می‌یابد. لیم و همکاران^۴ (۲۰۱۶)، رابطه بین سهامداران خارجی و کارایی قیمت سهام را بررسی نمودند. نتایج آن‌ها نشان می‌دهد که سهامداران خارجی باعث بهبود کارایی قیمت سهام تا سطحی از سهامداری می‌شود. با این وجود، چنانچه سطح سهامداری خارجی از یک سطحی تجاوز نماید کارایی قیمت کاهش می‌یابد. چن و همکاران^۵ (۲۰۱۶)، اثر کیفیت حسابرسی بر تأخیر تعدیل قیمت سهام و اینکه آیا این تأثیر بین دو گروه شرکت چینی (شرکت‌های دولتی و غیردولتی) متفاوت است را بررسی نمودند. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که شرکت‌هایی که مؤسسات بزرگ آن‌ها را حسابرسی می‌کنند تأخیر قیمت سهام کمی دارند و این رابطه منفی برای شرکت‌های دولتی ضعیف‌تر از شرکت‌های غیردولتی است. بنابراین، نتایج آن‌ها نشان می‌دهد که کیفیت حسابرسی نقش مهمی در فرایند شکل‌گیری قیمت سهام ایفا می‌کند که در آن قیمت سهم تأخیر کمتری دارد و این نقش بین شرکت‌هایی با

¹ Gorton et al

² Kim

³ Caginalp and DeSantis

⁴ Lim et al

⁵ Chen et al

ساختار مالکیت متفاوت فرق می‌کند. بوش و آبرنبرگر^۱ (۲۰۱۶)، اثر بازخرید سهام بر کارایی قیمت سهام را بررسی نمودند. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که بازخرید سهام کارایی قیمت سهام را افزایش و ریسک غیر سیستماتیک را کاهش می‌دهد. هاو و همکاران^۲ (۲۰۱۵)، تأثیر معامله‌گران نهادی خارجی بر کارایی قیمت سهام را مورد بررسی قرار دادند. آن‌ها نشان دادند که با وجود افزایش عمده معامله نهادی خارجی در کل بورس، کارایی اطلاعاتی قیمت بازار در واقع کاهش یافته است. بارینو^۳ (۲۰۱۴)، نشان دادند که حجم معاملات با چندین معیارهای جایگزین ریسک نقدینگی ارتباطی ندارد. در حالی که حجم معاملات با نقدینگی رابطه منفی دارد. وی عقیده دارد که حجم معاملات می‌تواند به‌عنوان نمادی برای ابهام به‌خصوص شرکت و همچنین توجه سرمایه‌گذار استفاده شود. با این وجود، اگر حجم معاملات نقدینگی یا توجه سرمایه‌گذار را اندازه‌گیری کند رابطه مثبت بین حجم معاملات و تأخیر در قیمت سهام مختلط است. با این وجود، مدل‌های ساختار خرد بازار عنوان می‌کند که ابهام بیشتر نقدینگی کمتر را به وجود می‌آورد. کالن و همکاران^۴ (۲۰۱۳)، شواهد تجربی ارائه نمودند که در آن شرکت‌هایی با کیفیت حسابداری بالا تأخیر قیمت سهام کمتری دارند. بنابراین می‌تواند انتظار داشت که کیفیت حسابداری و حسابرسی بر تأخیر در قیمت سهام اثرگذار باشد. اصلان و همکاران^۵ (۲۰۱۱)، در پژوهشی با عنوان ویژگی‌های شرکت و معاملات داخلی: کاربردهایی برای قیمت‌گذاری دارایی‌ها به این نتیجه رسیدند که شرکت‌های جوان‌تر، شرکت‌های کوچک‌تر، شرکت‌هایی با سهام داخلی بیشتر و شرکت‌های با پوشش تحلیل‌گر کمتر به‌احتمال بیشتری معاملات مبتنی بر اطلاعات داشته باشند. فریا و همکاران^۶ (۲۰۱۱)، رابطه بین ساختار هیأت مدیره و محتوای اطلاعاتی قیمت سهام را بررسی نمودند. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که محتوای اطلاعاتی قیمت سهام نیاز برای هیأت مدیره را کاهش می‌دهد و محتوای اطلاعاتی قیمت خارجی و حاکمیت شرکتی داخلی جایگزین یکدیگر هستند. لی^۷ (۲۰۱۱)، رابطه بین قابلیت خواندن گزارش‌های اجباری فصلی و کارایی اطلاعاتی قیمت سهام را مورد بررسی قرار دادند. نتایج وی نشان می‌دهد که اطلاعات مربوط به سود بر قیمت سهام طی سه روز بعد از انتشار گزارش فصلی در شرکت‌هایی با گزارش‌های طولانی و سخت اثر می‌گذارد. شو^۸ (۲۰۰۷)، با بررسی تأثیر مالکیت نهادی بر کارایی قیمت سهام به این نتیجه رسید که مالکیت نهادی بر کارایی قیمت اثر معنی‌داری می‌گذارد. ابراهیم (۱۹۹۹)، رابطه بین متغیرهای اقتصادی کلان و قیمت سهام را مورد بررسی قرار داد. نتایج وی نشان می‌دهد که بین قیمت سهام و برخی متغیرهای اقتصادی کلان رابطه دو طرفه وجود دارد.

¹ Busch and Obernberger

² Hao et al

³ Barinov

⁴ Callen et al

⁵ Aslan et al

⁶ Ferreira et al

⁷ Lee

⁸ Shu

هوشمند نقابی و همکاران (۱۴۰۱)، در بررسی رابطه بازدهی سهام و نوسانات بازده با نقد شوندگی بازار سهام شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در دوره شیوع بیماری ویروس کرونا به این نتیجه دست یافتند، بین بازدهی سهام و نوسانات با نقد شوندگی بازار سهام در طی شیوع بیماری کرونا رابطه مستقیم معناداری وجود دارد. فدایی و زارع بهنمیری (۱۴۰۱)، به بررسی پیش‌بینی شوک منفی قیمت سهام با تأکید بر نسبت‌های مالی پرداختند و نتایج حاصل از RSME مدل‌های بررسی شده به ترتیب برای شوک دائم (الگوریتم ژنتیک)، شوک دائم (الگوریتم تکاملی بهینه‌سازی ازدحام ذرات)، شوک موقت (الگوریتم ژنتیک) و شوک موقت (الگوریتم تکاملی بهینه‌سازی ازدحام ذرات)، می‌باشد. RSME در شوک دائم بر اساس الگوریتم ژنتیک، بیشتر از RSME مدل شوک دائم بر اساس الگوریتم تکاملی بهینه‌سازی ازدحام ذرات می‌باشد. همچنین در مدل شوک موقت بر اساس الگوریتم ژنتیک RSME مدل، بیشتر از RSME مدل شوک موقت بر اساس الگوریتم تکاملی بهینه‌سازی ازدحام ذرات می‌باشد. خادم پور آرانی و همکاران (۱۴۰۱)، در مدل تلفیقی چند هدف و اقتصادسنجی جهت بهینه‌سازی پرتفوی به این نتیجه دست یافتند که وزن بهینه گروه‌هایی که واریانس کمتری دارند در سبد بهینه بیشتر است. ضمن اینکه تأثیر حذف مفهوم نقد شوندگی از مدل منجر به افزایش وزن صنایعی می‌شود که نقد شوندگی کمتری دارند و به همراه افزایش ریسک، بازده پرتفوی بهینه نیز در این حالت افزایش می‌یابد. همچنین با حذف محدودیت شاخص متنوع سازی شانون، نتایج خروجی نشان می‌دهند این محدودیت تقریباً تأثیری بر اوزان بهینه (حداقل در این مدل) نمی‌گذارد. غریب وند (۱۴۰۱)، در پژوهشی با عنوان پیش‌بینی قیمت سهام با استفاده از هوش مصنوعی به این نتیجه رسید که ANN‌ها بهترین روش برای پیش‌بینی قیمت سهام هستند و انتخاب پارامترهای ورودی صحیح به مجموعه ANN متشکل از پارامترهای اساسی مالی است که می‌تواند دقت پیش‌بینی قیمت سهام را بهبود بخشد. حمیدیان و قدمگاهی (۱۴۰۱)، در بررسی تأثیر افشای ریسک بر محتوای اطلاعاتی قیمت سهام و همزمانی بازده سهام در شرکت‌های پذیرفته شده بورس اوراق بهادار تهران به این نتیجه رسیدند، رابطه معکوس بین افشای ریسک و همزمانی قیمت سهام وجود دارد که با افزایش افشای ریسک، همزمانی قیمت سهام کاهش می‌یابد. همچنین رابطه مستقیم بین افشای ریسک و محتوای اطلاعاتی قیمت سهام وجود دارد که با افزایش افشای ریسک، محتوای اطلاعاتی قیمت سهام افزایش می‌یابد. حاتم راد و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهشی با عنوان ارزیابی عوامل کلان اقتصادی بر شاخص قیمت سهام با استفاده از رویکرد میانگین‌گیری بیزین به این نتیجه رسیدند که برای پیش‌بینی و ارزیابی شاخص قیمت سهام برای کشورهای واردکننده نفت، باید به سه متغیر شاخص نرخ ارز، شاخص قیمت مصرف‌کننده و رشد اقتصادی در مقایسه با سایر متغیرها اهمیت بیشتری داد، در حالی که برای کشورهای صادرکننده نفت، سه متغیر رشد پول گسترده، نرخ ارز و واردات مهم‌ترین متغیرهایی هستند که باید مورد توجه قرار گیرند. برای کشورهای واردکننده نفت از میان متغیرهای کلان مورد مطالعه قیمت نفت اوپک دارای رابطه کاملاً منفی با شاخص قیمت سهام آن کشورها هستند اما در کشورهای واردکننده نفت قیمت جهانی طلا با شاخص قیمت سهام در این کشورها رابطه‌ای کاملاً معکوس دارد. نبوی و باغانی (۱۴۰۰)،

در بررسی کیفیت اطلاعات حسابداری بر روابط بین قدرت مدیران اجرایی برتر و کارایی قیمت سهام به این نتیجه رسیدند، قدرت مدیران اجرایی مشتمل بر مالکیت مدیریتی؛ دوگانگی نقش مدیرعامل و سهامداران کنترلی در تعامل کیفیت اطلاعات حسابداری بر کارایی قیمت سهام تأثیر معنادار دارد و با توجه به ضرایب مثبت شاخص مای قدرت مدیران اجرایی در تعامل کیفیت اطلاعات حسابداری، وجود رابطه‌ی مستقیم بین قدرت مدیران اجرایی در تعامل کیفیت اطلاعات حسابداری با کارایی قیمت سهام شرکت استنتاج می‌شود؛ لذا می‌توان گفت کیفیت اطلاعات حسابداری بر روابط بین قدرت مدیران اجرایی برتر و کارایی قیمت سهام به‌طور معناداری اثرگذار است. حسینی طالقانی و سپندارند (۱۴۰۰)، در بررسی تأثیر نوسانات سطح عمومی قیمت‌ها (نرخ تورم) بر قیمت سهام در شرکت‌های بورس اوراق بهادار تهران به این نتیجه دست یافتند که بین سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۳ و همچنین بین سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۸، نرخ تورم بر قیمت سهام تأثیر مثبت و معناداری دارد. اما بین سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۰ ارتباط معناداری مشاهده نگردید. حکمت و همکاران (۱۳۹۹)، در بررسی اطلاعات حسابداری و کارایی بازار سهام در سطح نیمه قوی بازار سرمایه پرداختند و نتایج حاکی از این بود که امکان کسب بازده اضافی غیرقابل تبیین توسط اندازه و ریسک سیستماتیک و انحراف قیمت‌های بازار از ارزش بنیادی است. لذا کارایی بازار سرمایه ایران در سطح نیمه قوی را نمی‌توان تأیید کرد. همچنین در میان ۱۷ نسبت حسابداری مورد استفاده برای پیش‌بینی جهت تغییرات بازدهی، نسبت‌های تغییر در جمع دارایی‌ها، هزینه مالی به فروش، تغییر در سود نقدی هر سهم، تغییر در نسبت فروش به جمع دارایی‌ها، سود ناخالص به فروش و سود قبل از مالیات بیشترین دفعات معناداری مدل‌های برازش شده را دارند. بادآور نهندی و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان تأثیر سازوکارهای حاکمیت شرکتی بر کارایی اطلاعاتی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران نشان دادند که مالکیت سرمایه‌گذاران نهادی بر کارایی اطلاعاتی تأثیر معکوسی دارد، اما سازوکارهای دیگر حاکمیت شرکتی مورد استفاده در این پژوهش از جمله سهام شناور آزاد، استقلال اعضای هیأت مدیره و تمرکز مالکیت بر کارایی اطلاعاتی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران تأثیر ندارند. افلاطونی (۱۳۹۵)، پژوهشی با عنوان تأثیر کیفیت گزارشگری مالی و متقارن نبودن اطلاعات بر واکنش تأخیری قیمت سهام مورد بررسی قرار دادند، یافته‌های پژوهش نشان داد که افزایش در کیفیت گزارشگری مالی و کاهش در میزان نامتقارن بودن اطلاعات، کاهش واکنش تأخیری قیمت سهام را به دنبال دارد. فغانی ماکرانی (۱۳۹۴)، در پژوهشی با عنوان بررسی میزان مربوط بودن ارزش دفتری، سود حسابداری و جریان وجه نقد با قیمت سهام به این نتیجه دست یافتند که مربوط بودن ارزش دفتری بیشتر از سود حسابداری و جریان‌های نقدی با قیمت سهام می‌باشد و این مربوط بودن با گذشت زمان کاهش می‌یابد، همچنین سود ده یا زیان ده بودن شرکت نیز با گذشت زمان، هیچ تأثیری بر روند مربوط بودن ترکیب همزمان ارزش دفتری و سود حسابداری و مربوط بودن ترکیب همزمان ارزش دفتری و جریان‌های نقدی در ارتباط با قیمت سهام نمی‌گذارد. افلاطونی (۱۳۹۳)، پژوهشی با عنوان بررسی رابطه بین عامل‌های ریسک تأخیر حسابداری و غیرحسابداری قیمت سهام با نوسانات صرف ریسک سال آتی انجام دادند و نتایج نشان می‌دهد

در شرکت‌هایی که کیفیت گزارشگری بالاتر است و اطلاعات مالی به‌صورت بهنگام تری منتشر می‌شوند، سرعت عکس‌العمل قیمت سهام به اطلاعات منتشره بیشتر از سایر شرکت‌ها است و هر چه ریسک ناشی از اجرای حسابداری و غیرحسابداری تأخیر قیمت سهام یک شرکت بیشتر باشند، صرف ریسک سال آتی شرکت نیز بیشتر است. این موضوع بدان معناست که سهامداران برای سرمایه‌گذاری در سهام شرکت‌هایی که واکنش تأخیری قیمت سهام آن‌ها بالاتر است، بازده بیشتری مطالبه می‌کنند. حساس یگانه و امید (۱۳۹۳)، پژوهشی با عنوان بررسی رابطه کیفیت اطلاعات حسابداری، تأخیر واکنش قیمت و بازدهی آتی سهام انجام دادند و نتایج نشان می‌دهد که کیفیت اقلام تعهدی با تأخیر واکنش قیمت سهام رابطه مستقیم و مربوط بودن با تأخیر واکنش سهام رابطه معکوس دارند. در این تحقیق بین پایداری سود و تأخیر واکنش سهام رابطه معناداری مشاهده نگردیده است. همچنین، در رابطه با فرضیه گروه دوم مشاهده گردید که تأخیر واکنش قیمت سهام قدرت تبیین بازده غیرعادی را ندارد. بحری ثالث و همکاران (۱۳۹۲)، در پژوهشی با عنوان ویژگی‌های هیأت مدیره و مربوط بودن اطلاعات حسابداری نشان دادند که ویژگی‌های هیأت مدیره یعنی اندازه هیأت مدیره، استقلال هیأت مدیره، دوگانگی نقش مدیرعامل از رئیس هیأت مدیره و دانش مالی هیأت مدیره بر مربوط بودن اطلاعات حسابداری تأثیر ندارد و ویژگی‌های هیأت مدیره از عوامل اصلی مؤثر بر مربوط بودن اطلاعات حسابداری نیست. همچنین نتایج نشان می‌دهد که بین اندازه موسسه حسابرسی و سودآوری شرکت و مربوط بودن اطلاعات حسابداری رابطه معناداری وجود دارد و بین اهرم مالی شرکت و اندازه شرکت و مربوط بودن اطلاعات حسابداری رابطه معناداری وجود ندارد. رهنمای رودپشتی و همکاران (۱۳۹۱)، طی پژوهشی با عنوان بررسی کارایی اطلاعاتی و حباب عقلایی قیمت بورس اوراق بهادار تهران و زیر بخش‌های آن با استفاده از آزمون نسبت واریانس و آزمون پایایی قیمت-سود نشان دادند که همبستگی بین متغیرهای مستقل با تغییرات ارزش سهام در همه سال‌های مورد مطالعه معنی‌دار نبوده و همبستگی در بین متغیرها با گذشت زمان بهبود نیافته است. مهرآذین و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی با عنوان شفافیت اطلاعات مالی و محتوای اطلاعاتی سود به این نتیجه رسیدند که در شرکت‌های شفاف‌تر، اطلاعات مرتبط با سود پیشاپیش در قیمت سهام لحاظ می‌شود. از این رو محتوای اطلاعاتی سود در این شرکت‌ها نسبت به دیگر شرکت‌ها کمتر است. مهرانی و همکاران (۱۳۹۱)، پژوهشی با عنوان رابطه بین مالکیت نهادی، تمرکز مالکیت نهادی و مربوط بودن ارزش اطلاعات حسابداری را انجام دادند و یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند بین مالکیت نهادی و تمرکز مالکیت نهادی با مربوط بودن ارزش اطلاعات حسابداری روابط معناداری وجود دارد، ولی جهت این روابط متفاوت است. افزایش مالکیت نهادی، مربوط بودن ارزش اطلاعات صورت سود و زیان را افزایش می‌دهد؛ ولی مربوط بودن ارزش اطلاعات ترازنامه‌ای را کاهش می‌دهد. این در حالی است که افزایش تمرکز مالکیت نهادی، کیفیت اطلاعات حسابداری مندرج در صورت سود و زیان و به تبع آن مربوط بودن ارزش اطلاعات صورت سود و زیان را کاهش داده است؛ ولی مربوط بودن ارزش اطلاعات مندرج در ترازنامه را افزایش می‌دهد. خدای پور و محرمی (۱۳۹۱)، در پژوهشی با عنوان تأثیر افشای داوطلبانه بر مربوط بودن سود هر سهم به این نتیجه

دست یافتند که افشای داوطلبانه اثر معناداری بر مربوط بودن سود هر سهم ندارد. یک دلیل مهم برای این نتیجه‌گیری، می‌تواند ناتوانی سرمایه‌گذاران و سایر استفاده‌کنندگان از گزارش‌های مالی در استفاده از اطلاعات حسابداری افشا شده باشد. ستایش و ابراهیمی (۱۳۹۰)، پژوهشی با بررسی تأثیر سازوکارهای حاکمیت شرکتی بر محتوای اطلاعاتی سود انجام داده و نتایج نشان می‌دهد که محتوای اطلاعاتی سود با تمرکز مالکیت و مالکیت نهادی رابطه مثبت و معناداری دارد. در این پژوهش، شواهدی دال بر وجود رابطه معنادار بین متغیرهای مالکیت مدیریتی، مالکیت نهادی، مالکیت شرکتی، ترکیب هیأت مدیره و اندازه هیأت مدیره با محتوای اطلاعاتی سود یافت نشد. دارابی و مرادلو (۱۳۹۰)، در پژوهشی با عنوان بررسی رابطه بین شفافیت اطلاعات و محتوای اطلاعاتی سود حسابداری به این نتیجه رسیدند که عدم وجود رابطه مثبت بین شفافیت اطلاعات با محتوای اطلاعاتی سود حسابداری است. پورحیدری و همکاران (۱۳۸۹)، در پژوهشی با عنوان بررسی محتوای اطلاعاتی سود حسابداری با در نظر گرفتن میزان کارایی بازار نشان دادند، ناکارایی بازار بر روی محتوای اطلاعاتی سودهای آتی و جریان‌های نقدی عملیاتی آتی تأثیر منفی دارد و بر روی محتوای اطلاعاتی اقلام تعهدی آتی و سود جاری تأثیری ندارد. ایزدی نیا و دری سدره (۱۳۸۹)، در پژوهشی با عنوان محتوای اطلاعاتی جزء غیرعملیاتی سود حسابداری در رابطه با پیش‌بینی سود و ارزش‌گذاری حقوق صاحبان سهام به این نتیجه دست یافتند که جزء غیرعملیاتی سود حسابداری در رابطه با پیش‌بینی سود غیرعادی آتی و همچنین در رابطه با ارزش بازار حقوق صاحبان سهام شرکت، دارای محتوای فزاینده اطلاعاتی است. علاوه بر این، جزء غیرعملیاتی سود حسابداری از ویژگی‌های "ارتباط با پیش‌بینی"، "ارتباط با ارزش" و "پیش‌بینی پذیری" برخوردار است. بالاخره، یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که مطابق با پیش‌بینی اولسن، بین دو ویژگی اجزای سود؛ یعنی ارتباط با پیش‌بینی و ارتباط با ارزش، پیوند و رابطه وجود دارد.

روش‌شناسی پژوهش

با توجه به اینکه، نتایج این پژوهش می‌تواند توسط سازمان بورس اوراق بهادار، سرمایه‌گذاران، شرکت‌ها، دانشگاه‌ها، سایر مراکز علمی - پژوهشی مورد استفاده قرار گیرد، از این‌رو، جزو پژوهش‌های کاربردی می‌باشد. از طرفی با بررسی ارتباط بین چند متغیر، در زمره تحقیقات همبستگی قرار دارد و از آنجا که جهت ارزیابی وضعیت موجود و تبیین آن از اطلاعات گذشته (پس از وقوع) بهره می‌برد، جزو تحقیقات پس رویدادی است. از لحاظ نوع استدلال در زمره پژوهش‌های استدلال استقرایی و از منظر تئوری جزو تئوری‌های اثباتی می‌باشد. احصاء متغیرها و جمع‌آوری داده‌ها در سه مرحله به شرح زیر انجام گرفت:

مرحله اول؛ برای شناسایی متغیرهای اثرگذار، به بررسی مطالعات صورت گرفته در داخل و خارج از کشور تا آخر خردادماه سال ۱۴۰۱ اقدام گردید. نتایج اولیه با شناسایی و مطالعه ۵۱۰ پژوهش (۱۸۵ مطالعه خارجی

و ۳۲۵ مطالعه داخلی) صورت گرفت، سپس با تعیین متغیرهای تبیین‌کننده در قالب ۸۳ متغیر و ۱۴ گروه در اختیار خبرگان قرار گرفت.

مرحله دوم: متغیرهای شناسایی شده در مرحله اول، با نظرخواهی از ۳۰ نفر از خبرگان مطابق با جدول ۱ طی دو مرحله مجزا در گروه‌های مختلف طبقه‌بندی گردید و در اختیار خبرگان امر قرار گرفت تا از روایی آن اطمینان حاصل شود.

جدول ۱- جمعیت شناسی مصاحبه شونده‌گان

مدرک تحصیلی	تعداد مصاحبه شونده‌گان	درصد تشکیل دهنده	جنسیت	تعداد مصاحبه شونده‌گان	درصد تشکیل دهنده	گروه	شرح	تعداد خبرگان
دکتری تخصصی	۲۶	۸۶/۶۶	آقا	۲۴	۸۰/۰۰	۱	اعضای هیأت علمی	۲۴
کارشناسی ارشد	۴	۱۴/۳۳	خانم	۶	۲۰/۰۰	۲	مدیران سازمان و شرکت بورس اوراق بهادار	۶
جمع	۳۰	۱۰۰/۰۰	جمع	۳۰	۱۰۰/۰۰		جمع	۳۰

منبع: یافته‌های پژوهشگر

با توجه به جدول ۱، انتخاب خبرگان به صورت هدفمند و از اعضای هیأت علمی با درجه دانشیاری به بالا و دارای پژوهش و تجربه در زمینه بازار سرمایه و همچنین کارشناسان بازار سرمایه نیز شامل مدیران سازمان و شرکت بورس اوراق بهادار می‌باشد که نظرسنجی لازم صورت گرفت و ۶۵ متغیر در قالب ۱۲ گروه احصاء گردید.

مرحله سوم: جمع‌آوری اطلاعات شرکت‌ها با در نظر گرفتن شرایط زیر:

با توجه به اطلاعات جدول ۲، برای انتخاب نمونه آماری از روش حذف سیستماتیک استفاده گردید و شرایطی برای شرکت‌ها در نظر گرفته شد. در نهایت ۱۳۰ شرکت نمونه آماری پژوهش را بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ تشکیل دادند. لازم به توضیح است در اندازه‌گیری برخی متغیرها به اطلاعات حداقل ۶ سال گذشته نیاز بود که در این حالت از اطلاعات ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۰ نیز استفاده گردید.

جدول ۲- انتخاب نمونه بر اساس محدودیت‌های پژوهش

۳۱۶	جامعه آماری در پایان سال ۱۴۰۰	
	(۸۴)	کسر می‌شود: شرکت‌هایی که سال مالی آن‌ها منتهی به ۲۹ اسفند نیست
	(۴۲)	کسر می‌شود: شرکت‌های سرمایه‌گذاری، بانک‌ها و بیمه‌ها
	(۲۶)	کسر می‌شود: شرکت‌های دارای توقف نماد بیش از ۶ ماه
	(۱۶)	کسر می‌شود: شرکت‌های دارای تغییر سال مالی
	(۱۸)	کسر می‌شود: به دلیل محاسبات در سطح صنعت، صنایع کمتر از ۵ شرکت
(۱۸۶)		شرکت‌های حذف شده از جامعه آماری پژوهش
۱۳۰	نمونه نهایی پژوهش	

منبع: یافته‌های پژوهشگر

تعریف عملیاتی متغیرها

نحوه اندازه‌گیری متغیرهای احصاء شده در پژوهش برای الگوسازی تبیین کارایی اطلاعاتی قیمت سهام به شرح جدول‌های ۳ و ۴ نشان داده می‌شود:

جدول ۳- تعریف عملیاتی متغیرهای وابسته

متغیر تبیین شونده	تعریف عملیاتی
	$P_{i,t} = V_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$ $V_{i,t} = \beta_{i,t} + \frac{(x_{i,t} - R_e * B_{i,t-1})\theta}{(1 + R_e - \theta)}$ $R_e = \left(\frac{DPS_t}{P_{t-1}} \right) + g_t$ $g_t = ROE_t * \left[1 - \left(\frac{DPS_t}{EPS_t} \right) \right]$ $X_{i,t+1} = \alpha_{i,t} + \theta_{i,t} X_{i,t}$
سرعت تعدیل قیمت سهام به ارزش ذاتی اوراق بهادار (مدل بلک)	$P_{i,t}$: قیمت سهام در پایان دوره $V_{i,t}$: ارزش ذاتی سهام در پایان دوره $\varepsilon_{i,t}$: عبارت اخلاص مدل در پایان دوره که مبنای سنجش رویکرد تعدیل قیمت سهام به ارزش ذاتی می‌باشد (قدر مطلق * ۱-) $x_{i,t}$: سود خالص هر سهم R_e : نرخ هزینه سرمایه ارزش ویژه: بر اساس مدل گوردون به‌صورت زیر اندازه‌گیری می‌شود. DPS_t : سود نقدی هر سهم در پایان دوره P_{t-1} : قیمت هر سهم در اول دوره ROE_t : نرخ بازده حقوق صاحبان سهام (سود خالص تقسیم بر حقوق صاحبان سهام) $B_{i,t-1}$: ارزش دفتری حقوق صاحبان سهام هر سهم عادی در ابتدای دوره θ : ضریب استمرار سود باقیمانده

متغیر تبیین شونده	تعریف عملیاتی
سرعت تعدیل قیمت سهام به ارزش ذاتی اوراق بهادار (مدل آمیهود)	$P_{i,t} - P_{i,t-1} = \beta_0 + \beta_1(V_{i,t} - P_{i,t-1})$ $P_{i,t}$: قیمت سهام در پایان دوره $P_{i,t-1}$: قیمت سهام در اول دوره $V_{i,t}$: ارزش ذاتی سهام در پایان دوره
سرعت تعدیل قیمت به اطلاعات عمومی بازار (مدل همزمانی قیمت سهام)	$R_{it} = \beta_0 + \beta_1 r_{m,t} + \varepsilon$ R_{it} : بازده شرکت $r_{m,t}$: بازده بازار $SYNCH_{i,t} = \log\left(\frac{R_{i,t}^2}{1 - R_{i,t}^2}\right)$
سرعت تعدیل قیمت به اطلاعات خاص شرکت (مدل فاما)	$R_{it} - R_{ft} = \phi_0 + \phi_1(R_{mt} - R_{ft}) + \phi_2SMB_{it} + \phi_3HML_{it} + \varepsilon_{it}$ R یا همان بازده سالانه سهام، RF همان بازده بدون ریسک (نرخ سود سالانه اعلام شده بانک مرکزی) می‌باشد. $R - RF$ صرف ریسک، Rm یا درصد تغییرات شاخص بازده نقدی و قیمت (بازده بازار)، $Rm - Rf$ صرف بازار، از خطای مدل قدر مطلق گرفته شده و در منفی یک ضرب شده است. خطای کمتر نشان دهنده سرعت تعدیل بیشتر می‌باشد.

متغیرهای تبیین شونده پژوهش در جدول ۳، بر اساس مطالعات رهنمای رودپشتی و همکاران (۱۳۹۱) شناسایی و انتخاب گردید.

جدول ۴- تعریف عملیاتی متغیرهای مستقل (تبیین‌کننده)

متغیر تبیین‌کننده	تعریف عملیاتی متغیرها
چرخه تجاری	متغیرهای اقتصادی $\min \sum_{t=1}^T (y_t - \hat{y}_t)^2 + \lambda \sum_{t=2}^{T-1} [(y_{t+1} - y_t) - (y_t - y_{t-1})]^2$ در رابطه مذکور پارامتر خطی λ فرآیند یکنواخت سازی جزء روند را کنترل می‌کند، به گونه‌ای که با افزایش ضریب خطی، سری مورد مطالعه یکنواخت‌تر می‌شود. در نرم‌افزار Eviews به صورت پیش فرض برای آن مقدار ۱۰۰ در نظر گرفته شده است اما با توجه به شرایط متفاوت در ایران و به پیروی از کرمی و افتخاری (۱۳۹۲) مقدار عدد λ در نرم‌افزار Eviews عدد ۴۰۰ در نظر گرفته شده است. لذا در این پژوهش نیز و با استفاده از فیلتر هادریک- پراسکات نمودار چرخه‌های تجاری به دست آمده است.
نوسانات تولید ناخالص داخلی	$\Delta \text{EconomicsGrowth}_t = \frac{\text{EconomicsGrowth}_t - \text{EconomicsGrowth}_{t-1}}{\text{EconomicsGrowth}_{t-1}}$ EconomicsGrowth_t: تولید ناخالص داخلی در پایان سال
نوسانات نرخ ارز	$\Delta \text{ExchangeRate}_t = \frac{\text{ExchangeRate}_t - \text{ExchangeRate}_{t-1}}{\text{ExchangeRate}_{t-1}}$

متغیر تبیین‌کننده	تعریف عملیاتی متغیرها
	$ExchangeRate_t$: نرخ ارز در پایان سال
نوسانات نرخ تورم	$\Delta InflationRate_t = \frac{InflationRate_t - InflationRate_{t-1}}{InflationRate_{t-1}}$
نوسانات حجم نقدینگی	$\Delta ExchangeCash\ volume_t = \frac{ExchangeCash\ volume_t - ExchangeCash\ volume_{t-1}}{ExchangeCash\ volume_{t-1}}$ $ExchangeCash\ volume_t$: حجم نقدینگی در سال
نوسانات نرخ بهره	$\Delta InterestRate_t = \frac{InterestRate_t - InterestRate_{t-1}}{InterestRate_{t-1}}$
نوسانات قیمت نفت	$\Delta Exchangeoil\ price_t = \frac{Exchangeoil\ price_t - Exchangeoil\ price_{t-1}}{Exchangeoil\ price_{t-1}}$ $Exchangeoil\ price_t$: قیمت نفتایران
عدم قطعیت سیاست اقتصادی	$MII_t = \frac{\left(\frac{CPI_t - CPI_{t-1}}{CPI_{t-1}}\right)}{\delta_{CPI}} + \frac{\left(\frac{EX_t - EX_{t-1}}{EX_{t-1}}\right)}{\delta_{EX}} + \frac{\left(\frac{M2_t - M2_{t-1}}{M2_{t-1}}\right)}{\delta_{M2}}$ مجموع وزنی درصد تغییر در سطح عمومی قیمت‌ها (CPI)، درصد تغییر در نرخ ارز غیررسمی (EX) و درصد تغییر در حجم نقدینگی (M2) تعریف شده است. وزن هر متغیر معکوس انحراف معیار است. مقدار بیشتر این شاخص به معنای بی‌ثباتی بیشتر است
عوامل صنعت	
تعداد شرکت‌های فعال صنعت	در پژوهش حاضر به علت اینکه سرعت گردش محصول و جریان‌های نقدی در صنایع غذایی و دارویی بیشتر از سایر صنایع می‌باشد، لذا این دو صنعت به‌صورت آنی تحت تأثیر سایر عوامل کلان اقتصادی و خرد قرار دارند اما صنایع سرمایه‌ای تأثیرپذیری کمتری دارند. برای این منظور صنایع غذایی و دارویی عدد یک و بقیه صنایع عدد صفر اختیار کردند.
نوع صنعت	تعداد شرکت‌های فعال در هر صنعت نشانگر پویایی اقتصادی و رقابت‌پذیری بیشتر در آن صنعت می‌باشد. برای این منظور از تعداد شرکت‌های فعال در بورس تهران میانه گرفته شد و صناعی که بیشتر از میانه باشند عدد یک به‌منزله صنایع پویا و بقیه عدد صفر اختیار کردند.
کیفیت اطلاعات مالی	
کیفیت اطلاعات مالی (مدل جونز)	$TACct/At-1 = \beta_0 + \beta_11/At-1 + \beta_2\Delta REVt/At-1 + \beta_3PPEt/At-1 + \varepsilon$ TACC: کل اقلام تعهدی (سود خالص - جریان‌های نقد عملیاتی) REV: درآمد شرکت PPE: اموال و ماشین‌آلات ناخالص ε : خطای مدل بیانگر کیفیت گزارشگری مالی می‌باشد. از خطای قدر مطلق گرفته شده و در منفی یک ضرب می‌شود. هر چه خطا به صفر نزدیک‌تر باشد، به میزان کیفیت اطلاعات افزوده می‌شود.
کیفیت اطلاعات مالی (مدل تعدیل شده جونز)	$TACCt = \beta_0 + \beta_11/TA_{t-1} + \beta_2(\Delta REVt - \Delta REct) + \beta_3PPEt + \varepsilon$ TACC: کل اقلام تعهدی (سود خالص - جریان‌های نقد عملیاتی) REV: درآمد شرکت REC: حساب‌های دریافتنی

متغیر تبیین‌کننده	تعریف عملیاتی متغیرها
	PPE: اموال و ماشین‌آلات ناخالص ε: خطای مدل بیانگر کیفیت گزارشگری مالی می‌باشد. از خطای قدر مطلق گرفته شده و در منفی یک ضرب می‌شود. هرچه خطا به صفر نزدیک‌تر باشد، به میزان کیفیت اطلاعات افزوده می‌شود.
کیفیت اطلاعات مالی (مدل کازنیک)	$TACc_t = \beta_0 + \beta_1 1/TAt-1 + \beta_2 (\Delta REV_t - \Delta REC_t) + \beta_3 PPE_t + \beta_4 \Delta CFO_t + \varepsilon$ TACC: کل اقلام تعهدی (سود خالص - جریان‌های نقد عملیاتی) REV: درآمد شرکت REC: حساب‌های دریافتنی PPE: اموال و ماشین‌آلات ناخالص CFO: جریان‌های نقدی ε: خطای مدل بیانگر کیفیت گزارشگری مالی می‌باشد. از خطای قدر مطلق گرفته شده و در منفی یک ضرب می‌شود. هرچه خطا به صفر نزدیک‌تر باشد، به میزان کیفیت اطلاعات افزوده می‌شود.
کیفیت اطلاعات مالی (مدل کوتاری)	$TACc_t = \beta_0 + \beta_1 1/TAt-1 + \beta_2 (\Delta REV_t - \Delta REC_t) + \beta_3 PPE_t + \beta_4 ROAt + \varepsilon$ TACC: کل اقلام تعهدی (سود خالص - جریان‌های نقد عملیاتی) REV: درآمد شرکت REC: حساب‌های دریافتنی PPE: اموال و ماشین‌آلات ناخالص ROA: نرخ بازده دارایی‌ها ε: خطای مدل بیانگر کیفیت گزارشگری مالی می‌باشد. از خطای قدر مطلق گرفته شده و در منفی یک ضرب می‌شود. هرچه خطا به صفر نزدیک‌تر باشد، به میزان کیفیت اطلاعات افزوده می‌شود.
قابلیت مقایسه اطلاعات مالی	$E(NI)_{iit} = \hat{\beta}_{0i} + \hat{\beta}_{1i} RET_{it}$ $E(NI)_{ijt} = \hat{\beta}_{0j} + \hat{\beta}_{1j} RET_{it}$ $ACOMP_{ijt} = -\frac{1}{4} \sum_{t=3}^t E(NI)_{iit} - E(NI)_{ijt}$ $ACOMP_{ijt} = \frac{\sum_{j=1}^{n-1} ACOMP_{ijt}}{n-1}$ RET: بازده شرکت NI: سود خالص
کیفیت افشا	چک لیست افشای جنسن (۱۹۷۶)
هموارسازی سود	$ES = \frac{SD \text{ net income}}{SD CFO}$ net income: سود خالص CFO: جریان‌های نقد عملیاتی
پایداری سود	$Et = \beta_0 + \beta_1 Et-1 + \varepsilon$ Et: سود خالص

تعریف عملیاتی متغیرها	متغیر تبیین‌کننده
$CFO_t = \beta_0 + \beta_1 Et_{-1} + \varepsilon$ CFO: جریان‌های نقد عملیاتی Et: سود خالص	قابلیت پیش‌بینی سود
$CAR_i = \alpha + b(SUE_i) + e_i$ CAR _i : بازده‌های غیرعادی شرکت که از طریق مدل فاما و فرنچ محاسبه می‌گردد: e _{iq} : سود تحقق یافته هر سهم در سال جاری	ضریب واکنش سود
معیارهای ریسک	
$ROA = \frac{Opincome}{Asset}$ Opincome: سود عملیاتی	انحراف معیار بازده دارایی‌ها
اگر شرکت سه سال مستمر زیان ده بوده و همزمان مشمول ماده ۱۴۱ قانون تجارت باشد و سود تقسیمی بیش از ۴۰٪ کاهش داشته باشد، شرکت به‌عنوان شرکت با ریسک بحران مالی محسوب می‌شود.	ریسک بحران مالی
$Opincome = \beta_0 + \beta_1 income + \varepsilon$ Opincome: سود عملیاتی Income: سود خالص	ریسک تجاری
$netincome = \beta_0 + \beta_1 opincome + \varepsilon$	ریسک مالی
$Beta = \frac{cov(\text{بازدهی بازار (بازدهی سهام)}, \text{بازدهی بازار})}{var(\text{بازار (بازار)})}$	ریسک سیستماتیک
واریانس تفاوت بازده بازار و بازده واقعی شرکت	ریسک غیرسیستماتیک
ویژگی‌های نظارتی	
$\text{مجموع فروش‌های تمام صاحبکاران یک مؤسسه حسابرسی خاص در یک صنعت خاص} = \frac{\text{مجموع فروش‌های صاحبکاران کل آن صنعت}}{\text{مجموع فروش‌های صاحبکاران کل آن صنعت}}$	تخصص صنعت حسابرسان
اگر حسابرسان مستقل واحد مورد بررسی یکی از مؤسسات حسابرسی مفید راهبر، سازمان حسابرسی و مؤسسات رتبه الف باشد عدد ۱ تعلق می‌گیرد و اگر مؤسسات دارای رتبه ب، ج، د باشد عدد صفر اختیار کرده است.	اندازه حسابرسان
اگر اظهارنظر حسابرسان مقبول باشد، عدد یک و در صورت گزارش تعدیل‌شده (مشروط، عدم اظهارنظر، مردود) عدد صفر اختیار کرده است.	نوع اظهارنظر حسابرسان
اگر دوره تصدی حسابرسان بیشتر از میانه حسابرسان باشد، عدد یک و در غیر این صورت عدد صفر اختیار کرده است.	دوره تصدی حسابرسان
از نسبت اعضای مستقل (خارج از مجموعه‌های گروه) به کل اعضای کمیته حسابرسی محاسبه شده است.	استقلال کمیته حسابرسی

متغیر تبیین‌کننده	تعریف عملیاتی متغیرها
تخصص مالی رئیس کمیته حسابرسی	چنانچه رئیس کمیته حسابرسی از اعضای دارای مدارک حرفه‌ای از قبیل عضویت در جامعه حسابداران رسمی ایران و انجمن حساب‌رسان داخلی و انجمن‌های حرفه‌ای بین‌المللی و حداقل مدرک کارشناسی حسابداری باشد، عدد ۱ در غیر این صورت ۰ در نظر گرفته شده است.
تخصص مالی اعضای کمیته حسابرسی	از نسبت اعضای دارای مدارک حرفه‌ای از قبیل عضویت در جامعه حسابداران رسمی ایران و انجمن حساب‌رسان داخلی و انجمن‌های حرفه‌ای بین‌المللی حداقل مدرک کارشناسی حسابداری باشد. برای سنجش اعضای متخصص مالی از نسبت اعضای دارای مدارک فوق به کل اعضا استفاده شده است
توان حاکمیت شرکتی	
مالکیت نهادی	مجموع سهام نگهداری شده به‌وسیله سهامداران با مالکیت بیش از ۵٪
تعداد اعضای هیأت مدیره	از تعداد اعضای هیأت مدیره میانه گرفته شده و شرکت‌های بالای میانه عدد یک و کمتر از میانه صفر
استقلال هیأت مدیره	از تقسیم تعداد اعضای غیرموظف هیأت مدیره به تعداد کل اعضای هیأت مدیره
مالکیت مدیریتی	درصد سهام نگهداری شده از کل سرمایه شرکت توسط اعضای هیأت مدیره به‌عنوان مالکیت مدیریتی تعریف می‌شود
مالکیت دولتی	از نسبت سهام تحت تملک دولت به کل سرمایه شرکت استفاده شده است.
دوگانگی مدیرعامل	منظور از دوگانگی نقش مدیرعامل آن است که مدیرعامل هم‌زمان رئیس یا نائب رئیس هیأت مدیره باشد، عدد یک و در غیر این صورت عدد صفر اختیار کرده است
دانش مالی مدیرعامل	در این تعریف افرادی دارای دانش مالی می‌باشند که مدرک دانشگاهی یا مدرک حرفه‌ای داخلی یا معتبر بین‌المللی در امور مالی حسابداری، حسابرسی، مدیریت مالی، اقتصاد، سایر رشته‌های مدیریت با گرایش مالی یا اقتصادی را داشته باشند عدد یک و در غیر این صورت عدد صفر اختیار کردند.
جنسیت زن در هیأت مدیره	شرکت‌هایی که از خانم‌ها در هیأت مدیره آن‌ها استفاده شود، عدد یک و در غیر این صورت عدد صفر اختیار کردند.
توانایی مدیریت	$\text{Max}\theta = \frac{\text{Sales}}{v_1 \text{COGS} + v_2 \text{SG\&A} + v_3 \text{PPA} + v_3 \text{Opleas} + v_3 \text{R\&D} + v_3 \text{GOODWILL} + v_4 \text{INTANG}}$ $\text{Firm Efficiency}_{j,t} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{Size}_{j,t} + \alpha_2 \text{Marketshare}_{j,t} + \alpha_3 \text{FreeCashFlowIndicator}_{j,t} + \alpha_4 \text{Age}_{j,t} + \alpha_5 \text{ForeignCurrencyIndicator}_{j,t} + \varepsilon_{j,t}$ متغیرهای ورودی: Sales: فروش شرکت i در سال t متغیرهای خروجی: COGS = بهای تمام شده کالای فروش رفته شرکت i در سال t SG&A = هزینه‌های فروش، عمومی و اداری شرکت i در سال t PPA = خالص اموال، ماشین‌آلات و تجهیزات شرکت i در سال t INTANG = خالص دارایی‌های نامشهود شرکت i در سال t

متغیر تبیین‌کننده	تعریف عملیاتی متغیرها
	$Opleas_t$ = هزینه اجاره عملیاتی شرکت i در سال t $R\&D_t$ = هزینه تحقیق و توسعه شرکت i در سال t $GOODWILL_t$ = سرقتی خریداری شده شرکت i در سال t
سهام شناور	مقدار سهمی است که انتظار می‌رود در آینده نزدیک قابل معامله باشد. به عبارتی در اختیار شرکت برای فروش قرار دارد.
معیارهای بازار	
معیار حجم معاملات	میانگین حسابی حجم ریالی معاملات.
نسبت گردش سهام	تعداد سهام معامله شده روزانه تقسیم بر تعداد سهام در دست سهامداران.
نرخ رشد قیمت سهام	برابر است با میزان تغییرات قیمت هر سهم در هر سال.
بازده سهام	$R_{i,t} = \frac{P_{i,t}(1+\alpha+\beta) - (P_{i,t-1} + c\alpha) + DPS}{P_{i,t-1} + c\alpha}$
ارزش بازار به ارزش دفتری	از طریق تقسیم ارزش بازار هر سهم به ارزش دفتری هر سهم به دست آمده است.
قیمت به سود هر سهم	از طریق قیمت هر سهم به سود هر سهم به دست آمده است.
قیمت به فروش هر سهم	از طریق تقسیم قیمت هر سهم به فروش به دست آمده است.
ویژگی‌های سیاسی	
اندازه شرکت	$F_size_{i,t} = \ln(Assets_{i,t})$
نسبت بدهی‌های بلندمدت	$F_Lev_{i,t} = \frac{liability_{i,t}}{Assets_{i,t}}$
نسبت فروش صادراتی	$F_sales_{i,t} = \frac{Foreign\ sales_{i,t}}{Total\ sales_{i,t}}$
ویژگی‌های مدیریت	
توانایی مدیریت	$Max\theta = \frac{Sales}{v_1 COGS + v_2 SG\&A + v_3 PPA + v_4 Opleas + v_5 R\&D + v_6 GOODWILL + v_7 INTANG}$
ویژگی‌های عملکردی	
نرخ بازده دارایی‌ها	از تقسیم سود (زیان) عملیاتی به کل دارایی‌ها به دست آمده است

تعریف عملیاتی متغیرها							متغیر تبیین‌کننده
از تقسیم ارزش بازار حقوق صاحبان سهام به کل دارایی‌ها به دست آمده است.							نرخ بازده حقوق صاحبان سهام
برابر است با تغییرات سود هر سهم.							رشد سود هر سهم
از تقسیم ارزش دفتری حقوق صاحبان سهام به کل دارایی‌ها به دست آمده است.							حقوق صاحبان سهام به دارایی‌ها
استراتژی‌های شرکت							
(۱) شدت تبلیغات: هزینه تبلیغات تقسیم بر کل فروش (۲) شدت تحقیق و توسعه: هزینه‌های تحقیق و توسعه تقسیم بر کل فروش (۳) تازگی ماشین‌آلات و تجهیزات: خالص اموال، ماشین‌آلات و تجهیزات تقسیم بر ناخالص اموال، ماشین‌آلات و تجهیزات (۴) سربار غیر تولیدی: هزینه‌های اداری، عمومی و فروش تقسیم بر کل دارایی‌ها (۵) سطح موجودی: موجودی مواد و کالا تقسیم بر کل دارایی‌ها (۶) اهرم مالی: کل بدهی تقسیم بر کل دارایی‌ها- ابتدا ۶ منبع استقرار استراتژی برای هر شرکت در هر صنعت محاسبه می‌گردد؛ سپس هر بعد استراتژیک را استانداردسازی می‌کنیم از طریق این فرمول: $Z = \frac{x-\mu}{\sigma}$ (لازم به ذکر است در این فرمول Z نمره استاندارد برای داده‌های X می‌باشد، X مقدار مشاهده متغیر در هر سال، μ میانگین صنعت در هر سال، σ انحراف معیار متغیر در سه سال گذشته می‌باشد. در نهایت عدد به دست آمده به ۱۰۰ تقسیم می‌شود تا درصد انحراف استراتژیک محاسبه گردد.							انحراف استراتژیک از صنعت
$\text{Business diversification} = \sum_{i=1}^n (P_i \text{LN} \frac{1}{p_i})$ P_i : قسمتی از فروش بخش تجاری به‌عنوان درصدی از کل فروش شرکت است. N : تعداد بخش‌های تجاری شرکت.							متنوع سازی تجاری
$\text{Geographical diversification} = \sum_{i=1}^n (P_i \text{LN} \frac{1}{p_i})$ P_i : قسمتی از فروش صادراتی بخش تجاری به‌عنوان درصدی از کل فروش شرکت است.							متنوع سازی جغرافیایی
	نسبت دارایی‌های ثابت به کل دارایی‌ها	نسبت ارزش بازار به ارزش دفتری	تعداد کارکنان به فروش	هزینه تبلیغات به فروش	رشد فروش	متغیر پنجم	
	۵	۱	۱	۱	۱	پنجم اول	
	۴	۲	۲	۲	۲	پنجم دوم	
	۳	۳	۳	۳	۳	پنجم سوم	
	۲	۴	۴	۴	۴	پنجم چهارم	
	۱	۵	۵	۵	۵	پنجم پنجم	
ویژگی‌های محدودیت مالی							

متغیر تبیین‌کننده	تعریف عملیاتی متغیرها
سن شرکت	از لگاریتم طبیعی تفاوت سال مورد بررسی و سال تأسیس شرکت به دست آمده است.
چرخه عمر شرکت	با استفاده از مدل آنتونی و رامش (شرکت‌های فعال در گروه شرکت‌های نوپا عدد یک و بقیه صفر)
سود نقدی به سود هر سهم	از تقسیم سود نقدی هر سهم به سود هر سهم به دست آمده است.
سود انباشته به دارایی‌ها	از تقسیم سود انباشته به کل دارایی‌های هر سال به دست آمده است.

* لازم به ذکر است به غیر از متغیرهایی که فرآیند جمع‌آوری و گزارشگری آن‌ها ذاتاً به‌صورت مجازی (صفر و یک) ختم می‌شود، بقیه متغیرها از طریق اعمال میانه و انتخاب مقادیر بالای میانه، تحلیل‌های آماری صورت گرفته است.
منبع: یافته‌های پژوهشگر

یافته‌های پژوهش

در ادامه پژوهش ابتدا یافته‌های توصیفی و سپس یافته‌های استنباطی ارائه می‌گردد.

جدول ۵- آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیرهای پژوهش	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
نوسانات تولید ناخالص داخلی	۰/۳۶۳۰	۰/۷۹۱۲	-۰/۰۴۹	۲/۷۱۰۴
نوسانات نرخ ارز	۰/۴۴۷۶	۰/۵۷۲۸	۰/۰۲۶۰	۱/۶۳۱۹
نوسانات نرخ تورم	۰/۱۹۰۷	۰/۸۳۳۰	-۰/۹۸۸۸	۲/۲۵
نوسانات حجم نقدینگی	۰/۷۵۵	۰/۱۵۲۰	۰/۵۵۸۷	۰/۹۷۶۴
نوسانات نرخ بهره	۰/۰۱۳۴۴	۰/۱۷۱۶	-۰/۲۲۵	۰/۴
نوسانات قیمت نفت	۰/۱۹۶۲	۰/۷۷۶۳	-۰/۵۶۶۰	۱/۷۳۵۲
عدم قطعیت سیاست اقتصادی	۲/۵۸۴۰	۱/۰۸۷۶	۱/۴۱۵۲	۵/۱۵۱۲
کیفیت اطلاعات مالی (مدل جونز)	-۰/۰۹۵۰	۰/۱۵۵۶	-۰/۹۷۰۰	-۰/۰۰۰۱
کیفیت اطلاعات مالی (مدل تعدیل‌شده جونز)	-۰/۱۳۵۲	۰/۱۵۰۴	-۰/۹۹۳۰	۰/۰۰۰۰
کیفیت اطلاعات مالی (مدل کازنیک)	-۰/۱۰۰۲	۰/۱۳۶۶	-۰/۹۶۱۹	۰/۰۰۰۰
کیفیت اطلاعات مالی (مدل کوتاری)	-۰/۰۶۳۴	۰/۰۸۴۳	-۰/۹۲۲۹	۰/۰۰۰۰
قابلیت مقایسه اطلاعات مالی	-۰/۰۶۰۸	۰/۰۷۶۰	-۰/۷۶۴۴	-۰/۰۰۴۴
کیفیت افشا	۰/۲۱۴۷	۰/۰۴۸۹	۰/۰۸۰۶	۰/۴۱۹۳

پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی
دوره ۱۷/ پیاپی ۶۸/ زمستان ۱۴۰۴

متغیرهای پژوهش	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
هموارسازی سود	۱/۴۲۶۱	۲/۵۶۶۲	۰/۰۱۲۵	۵۰/۴۴۶۵
پایداری سود	۰/۳۳۰۸	۱/۰۶۷۲	-۱۱/۸۲۵	۱۰/۸۲۷۲
قابلیت پیش‌بینی سود	۰/۶۵۸۹	۰/۷۰۲۵	۰/۰۳۵۱	۶/۲۸۷۳
ضریب واکنش سود	۰/۳۴۳۵	۰/۲۹۸۰	۰/۰۰۱۷	۰/۹۲
انحراف معیار بازده دارایی‌ها	۰/۰۷۴۲	۰/۰۴۲۶	۰/۰۰۲۷	۰/۲۸۷۴
ریسک تجاری	۰/۳۶۶۲	۰/۲۶۱۴	۰/۰۰۰۱	۰/۹۹۲۰
ریسک مالی	۰/۸۰۸۲	۰/۲۲۵۶	۰/۰۱۵۵	۰/۹۹۸۷
ریسک سیستماتیک	۰/۵۱۷۸	۰/۹۰۸۲	-۳/۷۸۱۰	۶/۵۵۵۸
ریسک غیرسیستماتیک	۰/۶۱۸۸	۱/۱۸۲۹	-۴/۵۴۱۶	۱۰/۲۹۵۵
تخصص صنعت حسابرسان	۰/۱۵۱۱	۰/۲۰۷۵	۰/۰۰۰۱	۰/۹۲۱۶
دوره تصدی حسابرسان	۴/۰۱	۱/۹۶	۱	۶
استقلال کمیته حسابرسان	۰/۴۰۰۸	۰/۳۰۷۰	۰	۰/۸۰
تخصص مالی اعضای کمیته حسابرسان	۰/۲۶۸۵	۰/۲۷۱۱	۰	۱
مالکیت نهادی	۰/۷۱۳۸	۰/۱۸۵۱	۰/۰۷	۰/۹۵
تعداد اعضای هیأت مدیره	۵/۰۱۴۵	۰/۲۴۴۳	۳	۷
استقلال هیأت مدیره	۰/۶۴۱۷	۰/۱۶۷۶	۰	۰/۸۰
مالکیت مدیریتی	۰/۲۳۳۹	۰/۲۱۵۵	۰/۰۵۲۵	۰/۸۱۸۸
مالکیت دولتی	۰/۰۵۸۵	۰/۱۲۲۲	۰	۰/۵۱
توانایی مدیریت	۰/۰۰۲	۰/۰۹۶۱	-۰/۵۸۱۸	۰/۱۴۳۸
سهام شناور	۰/۳۰۸۶	۰/۱۹۷۲	۰/۰۵۰۰	۰/۹۳۳۱
معیار حجم معاملات	۰/۰۰۲۳	۰/۰۰۳۱	۰/۰۰۰۰	۰/۰۳۲۰
نسبت گردش سهام	۰/۰۱۹۹	۰/۰۲۵۶	۰/۰۰۳۹	۰/۳۷۴۴
نرخ رشد قیمت سهام	۰/۷۰۹۵	۱/۹۱۸۷	-۰/۹۶۵۹	۲۴/۲۳۴۲
بازده سهام	۰/۹۸۰۱	۱/۹۴۰۶	-۰/۹۳۲۴	۲۴/۲۴۷۵
ارزش بازار به ارزش دفتری	۲/۸۵۰۶	۳/۸۴۴۰	-۳/۶۴۷۹	۷۳/۰۵۲۹
قیمت به سود هر سهم	۷/۴۸۴	۹/۱۹۵	-۲۳/۸۴۰	۲۴/۰۱۹
قیمت به فروش هر سهم	۰/۹۷۳	۰/۹۱۹	۰/۱۲۷	۳/۷۲۶
اندازه شرکت	۱۴/۴۵	۱/۵۰۱۶	۱۰/۳۵۲۱	۲۰/۷۶۸۶
نسبت بدهی‌های بلندمدت	۰/۰۷۳۶	۰/۰۹۳۷	۰/۰۰۰۰	۰/۸۹۱۵
نسبت فروش صادراتی	۰/۱۳۳۳	۰/۹۱۲۹	۰/۰۰۰۰	۰/۸۱۳۰

متغیرهای پژوهش	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
توانایی مدیریت	۰/۰۰۲	۰/۰۹۶۱	-۰/۵۸۱۸	۰/۱۴۳۸
نرخ بازده دارایی‌ها	۰/۱۳۵۴	۰/۱۵۳۱	-۰/۵۸۱۱	۰/۸۳۰۳
نرخ بازده حقوق صاحبان سهام	۰/۴۶۱	۰/۳۷۶	-۰/۹۲۴	۲/۵۴۷
رشد سود هر سهم	۰/۰۳۸۸	۰/۶۸۸۳	۰/۹۸۷۲	-۰/۹۶۳۱
حقوق صاحبان سهام به دارایی‌ها	۰/۶۳۶۷	۰/۷۶۹۹	-۰/۴۶۹۱	۰/۹۰۰۳
انحراف استراتژیک از صنعت	۰/۵۹۹۰	۱/۱۷۵۶	۰/۰۰۸۷	۴/۶۵۳۲
متنوع سازی تجاری	۰/۹۰۹۹	۰/۵۳۵۵	۰/۱۱۰۰	۱/۸۶۶۸
متنوع سازی جغرافیایی	۱/۱۱۰۴	۰/۵۵۱۶	۰/۰۲۵۵	۰/۰۵۰۱
سن شرکت	۳/۶۱۴۶	۰/۳۷۴۹	۲/۳۹۷۸	۰/۲۳۴۱
سود نقدی به سود هر سهم	۰/۲۴۰۱	۰/۳۵۶۰	۰/۰۲۸۱	۰/۹۰۲۳
سود انباشته به دارایی‌ها	۰/۱۶۱۸	۰/۲۲۹۸	-۰/۸۳۱۷	۰/۸۴۰۴
نرخ رشد	۰/۰۰۶۲	۲/۱۰۱۸	-۷۲/۶۹۵۶	۷/۶۵۹
نرخ هزینه سرمایه	۰/۰۸۴۸	۲/۱۰۴۲	-۷۲/۶۹۵۶	۷/۱۸۶۵
تتا (ضریب استمرار)	۰/۴۳۰۹	۲/۲۱۴۴	-۱۳/۰۹۹۹	۴۱/۳۰۵۰
سرعت تعدیل قیمت سهام به ارزش ذاتی اوراق بهادار (مدل بلک)	-۱/۰۹۵۴	۱/۴۵۷۱	-۲۳/۵۳۸۳	-۰/۰۰۰۲
سرعت تعدیل قیمت سهام به ارزش ذاتی اوراق بهادار (مدل آمیهود)	-۴/۳۰۰۰	۱/۳۵۸۰	-۱/۴۶۹۲	۷/۲۶۴۶
سرعت تعدیل قیمت به اطلاعات عمومی بازار (مدل همزمانی قیمت سهام)	-۰/۰۹۸۷	۰/۹۱۷۸	-۶/۰۲۲۱	۱/۹۹۰۳
سرعت تعدیل قیمت به اطلاعات خاص شرکت (مدل فاما)	-۰/۴۰۰۷	۰/۱۵۵۱	-۰/۷۰۲۹	-۰/۰۵۴۸

منبع: یافته های پژوهشگر

مطابق جدول ۵، یافته‌های پژوهش برای متغیرها نشان می‌دهد، به‌طور میانگین نوسانات تولید ناخالص داخلی برابر با ۳۶ درصد می‌باشد. به عبارتی سالانه شاهد افزایش ۳۶ درصدی طی ۱۰ سال اخیر در تولید ناخالص داخلی بودیم. میانگین نوسانات نرخ ارز نشان می‌دهد، شاهد افزایش ۴۴ درصدی در این متغیر بودیم. میانگین تورم نیز نشان از افزایش ۱۹ درصدی طی دوره پژوهش حکایت می‌کند. میانگین خطای کیفیت گزارشگری مالی برای مدل تعدیل‌شده جونز بیشتر از سایر مدل‌ها می‌باشد. میانگین ریسک مالی نیز نشان می‌دهد که از ریسک سیستماتیک و ریسک تجاری بیشتر بوده است. میانگین توانایی مدیران نیز از عملکرد پایین میزان در

بورس تهران حکایت دارد. میانگین متغیرهای مربوط به کارایی قیمت سهام نیز نشان می‌دهد در پایین‌ترین سطح ممکن قرار دارد و میزان انحرافات بیشتر بوده که حکایت از کارایی ضعیف بازار سرمایه ایران دارد. میانگین رویکرد سرعت تعدیل قیمت سهام به ارزش ذاتی در مدل‌های بلک و آمیهود به ترتیب برابر با (۱۰۹۵-) و (۴/۳۰۰-) می‌باشد. در رویکرد سرعت تعدیل قیمت به اطلاعات عمومی بازار، میانگین نسبت به رویکرد ارزش ذاتی و اطلاعات خاص شرکت پایین‌تر می‌باشد.

جدول ۶- توزیع فراوانی اندازه حسابرس

توضیحات	تعداد	درصد
سایر مؤسسات	۹۰۰	۶۵/۶۹
سازمان حسابرسی-مفید راهبر و الف	۴۷۰	۳۴/۳۱
مجموع	۱۳۷۰	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۶ نشان می‌دهد، توزیع فراوانی متغیر اندازه حسابرس از رسیدگی ۳۵ درصدی مؤسسات الف، مفید راهبر و سازمان حسابرسی در امر حسابرسی حکایت دارد.

جدول ۷- توزیع فراوانی متغیر نقش دوگانه مدیرعامل

توضیحات	تعداد	درصد
۰	۱۱۴۱	۸۳/۲۸
۱	۲۲۹	۱۶/۷۲
مجموع	۱۳۷۰	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۷ نشان می‌دهد، ۱۶ درصد مدیران همزمان در هیأت مدیره شرکت‌ها به‌عنوان عضو هیأت مدیره فعال هستند.

جدول ۸- توزیع فراوانی متغیر نقش جنسیت

توضیحات	تعداد	درصد
عدم حضور بانوان	۱۳۳۵	۹۷/۵۲
حضور بانوان	۳۴	۲/۴۸
مجموع	۱۳۷۰	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول (۸) نشان می‌دهد، ۲/۴۸ هیأت مدیره شرکت‌های بورسی را بانوان تشکیل می‌دهد.

جدول ۹- توزیع فراوانی متغیر استراتژی کسب‌وکار

توضیحات	تعداد	درصد
شرکت‌هایی که تدافعی هستند	۵۹۹	۴۳.۷
شرکت‌هایی که تهاجمی هستند	۷۷۱	۵۶.۳
مجموع	۱۳۷۰	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۹ نشان می‌دهد، ۵۶ درصد شرکت‌های بورسی استراتژی تهاجمی را در کسب‌وکارهای خود الگو قرار می‌دهند.

جدول ۱۰- توزیع فراوانی متغیر ریسک بحران مالی

توضیحات	تعداد	درصد
شرکت‌های فاقد ریسک بحران مالی	۹۵۴	۶۹.۶۳
شرکت‌های دارای ریسک بحران مالی	۴۱۶	۳۰.۳۷
مجموع	۱۳۷۰	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۱۰ نشان می‌دهد، ۳۰ شرکت‌های فعال در بورس تهران دارای ریسک بحران مالی را تجربه می‌کنند.

جدول ۱۱- توزیع فراوانی اظهارنظر حسابرس

توضیحات	تعداد	درصد
اظهارنظر تعدیل‌شده	۸۱۳	۶۹.۶۳
اظهارنظر تعدیل نشده	۵۵۷	۳۰.۳۷
مجموع	۱۳۷۰	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۱۱ نشان می‌دهد، طی سال‌های مطالعه این پژوهش تقریباً ۷۰ درصد گزارش‌های شرکت‌های فعال در بورس تهران اظهارنظر تعدیل شده را از حساب‌رسان دریافت می‌کنند.

جدول ۱۲- متغیر تخصص مالی رئیس کمیته حسابرسی

توضیحات	تعداد	درصد
عدم تخصص	۶۷۸	۵۵/۰۱
تخصص	۵۵۵	۴۰/۹۹
مجموع	۱۲۳۳	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۱۲ نشان می‌دهد، میزان تخصص مالی روسای کمیته حسابرسی در ایران ۴۱ درصد می‌باشد.

جدول ۱۳- توزیع فراوانی نوع صنعت

توضیحات	تعداد	درصد
صنایع مصرفی	۴۲۰	۳۰/۶۶
سایر صنایع	۹۵۰	۶۹/۳۴
مجموع	۱۳۷۰	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۱۳ از مصرفی بودن ۳۱ درصدی شرکت‌های بورسی حکایت دارد.

جدول ۱۴- توزیع فراوانی متغیر چرخه تجاری

سال	چرخه تجاری	
۱۳۸۹	رکود	۱
۱۳۹۰	رکود	۱
۱۳۹۱	رونق	۰
۱۳۹۲	رونق	۰
۱۳۹۳	رونق	۰
۱۳۹۴	رونق	۰
۱۳۹۵	رونق	۰
۱۳۹۶	رونق	۰
۱۳۹۷	رکود	۱
۱۳۹۸	رکود	۱
۱۳۹۹	رکود	۱
۱۴۰۰	رونق	۰

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۱۴ توزیع فراوانی متغیر چرخه تجاری نشان از رکود اقتصادی در سال‌های ۸۹، ۹۰ و ۹۷ تا ۹۹ حکایت دارد.

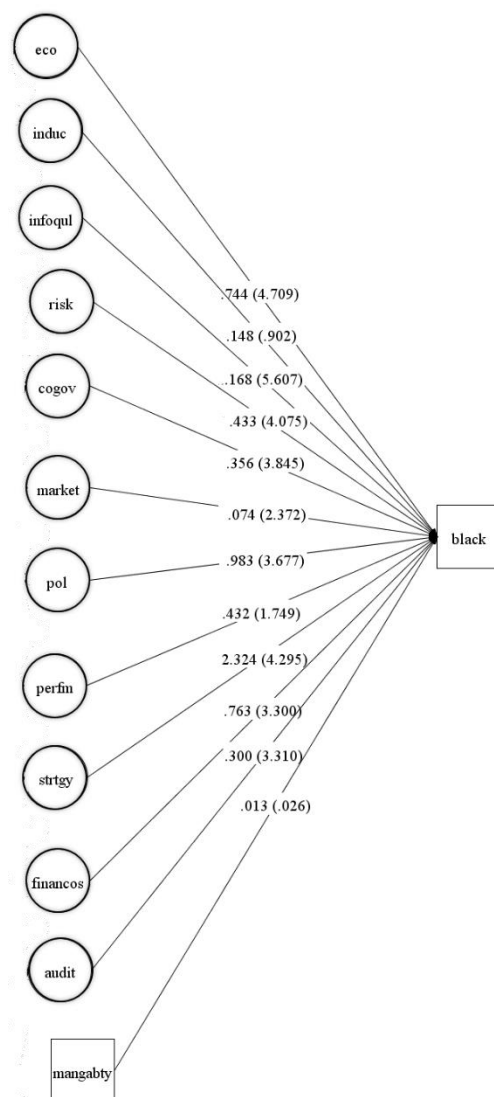
جدول ۱۵- توزیع فراوانی متغیر چرخه عمر شرکت

درصد فراوانی	تعداد مشاهدات	وجود/عدم وجود	مراحل عمر شرکت
۸۵/۶۹	۱۱۷۴	۰	مرحله رشد
۱۴/۳۰	۱۹۶	۱	
۱۰۰/۰۰	۱۳۷۰		
۳۱/۳۱	۴۲۹	۰	مرحله بلوغ
۶۸/۶۹	۹۴۱	۱	
۱۰۰/۰۰	۱۳۷۰		
۸۵/۳۲	۱۱۶۹	۰	مرحله افول
۱۴/۶۸	۲۰۱	۱	
۱۰۰/۰۰	۱۳۷۰		

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۱۵ نشان می‌دهد، ۱۵ درصد شرکت‌های بورسی دوران رشد، ۶۹ درصد دوران بلوغ و ۱۵ درصد شرکت‌ها نیز در مرحله افول عمر خود قرار دارند.

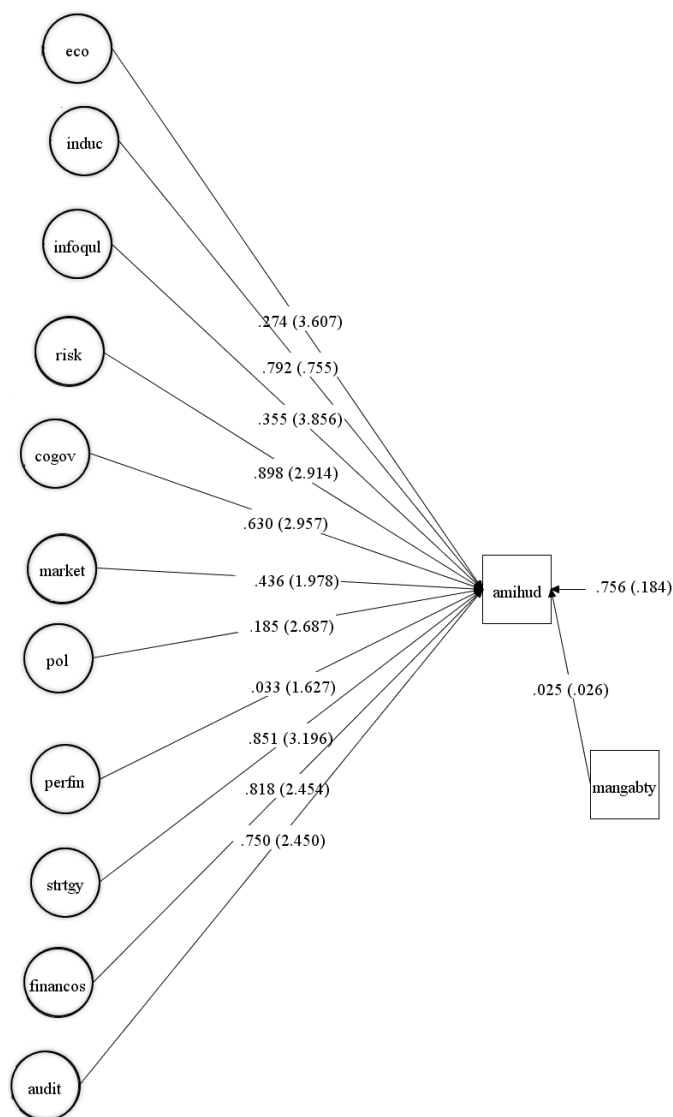
یافته‌های استنباطی تحلیل مسیر

شکل ۱ الگوی ساختاری پژوهش بر اساس رویکرد سرعت تعدیل قیمت در رسیدن به ارزش ذاتی اوراق بهادار (مدل بلک)

*توضیحات مرتبط و تکمیلی با شکل ۱ در جدول ۱۸ ارائه شده است.

منبع: یافته های پژوهشگر

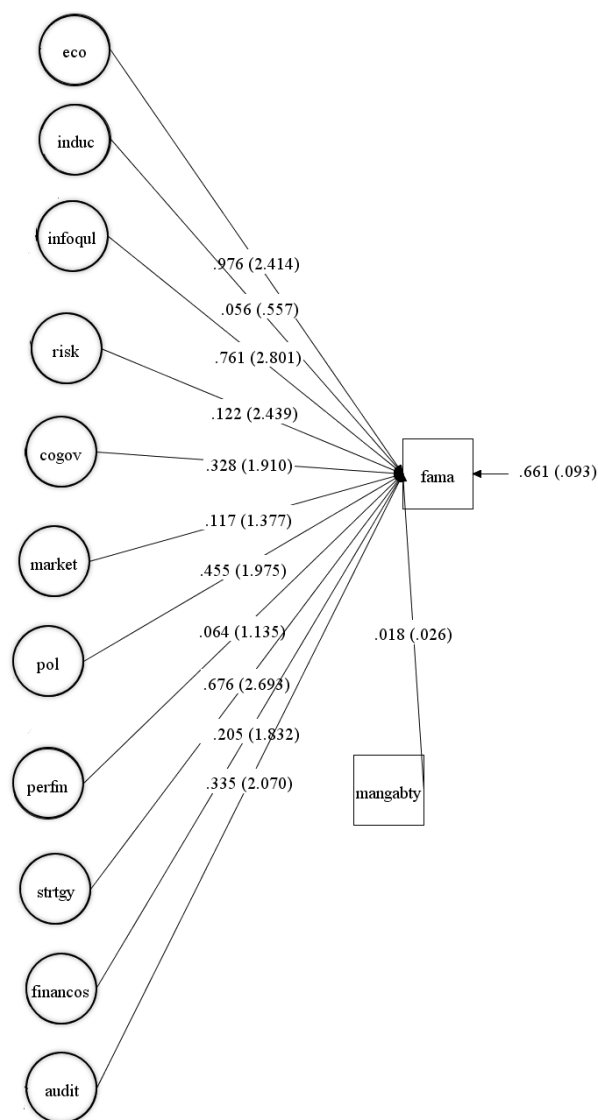

شکل ۲ الگوی ساختاری پژوهش بر اساس رویکرد سرعت تعدیل قیمت در رسیدن به ارزش ذاتی اوراق

بهادار (مدل آمیهود و مندلسون)

*توضیحات مرتبط و تکمیلی با شکل ۲ در جدول ۱۹ ارائه شده است.

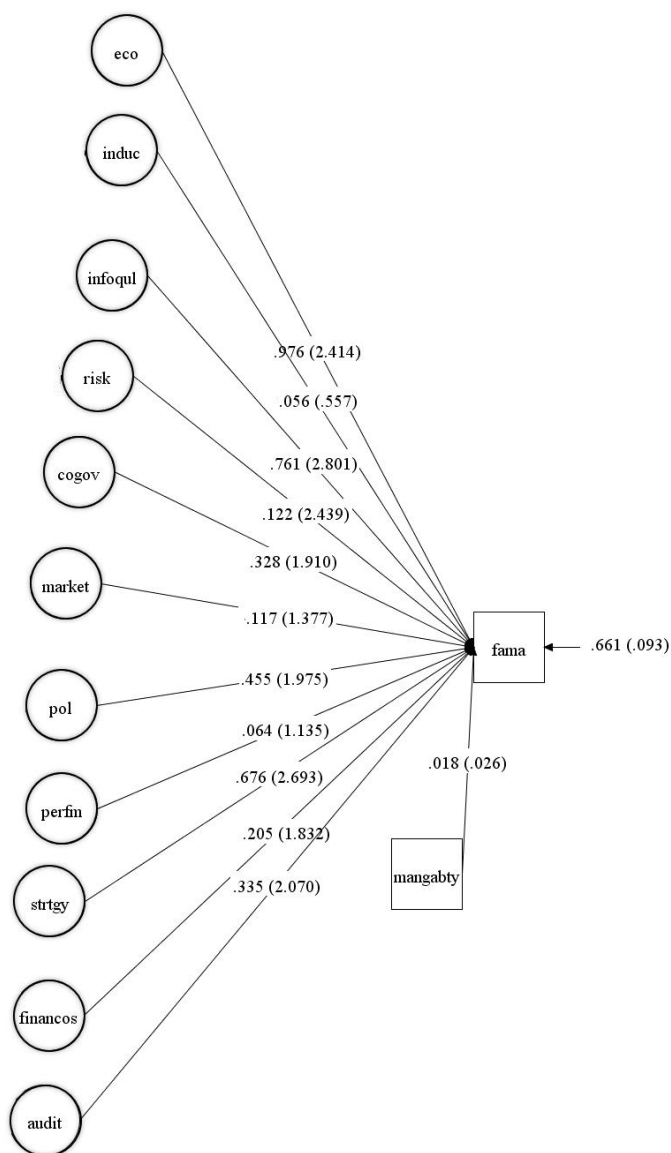
منبع: یافته‌های پژوهشگر

شکل ۳ مدل ساختاری پژوهش بر اساس رویکرد سرعت تعدیل قیمت در واکنش به اطلاعات (مدل همزمانی قیمت سهام)

*توضیحات مرتبط و تکمیلی با شکل ۳ در جدول ۲۰ ارائه شده است.

منبع: یافته های پژوهشگر

شکل ۴ الگوی ساختاری پژوهش بر اساس رویکرد سرعت تعدیل قیمت در واکنش به اطلاعات (مدل فاما)
 *توضیحات مرتبط و تکمیلی با شکل ۴ در جدول ۲۱ ارائه شده است.
 منبع: یافته‌های پژوهشگر

ارزیابی برازش مدل (Model Fit)

اولین گام بررسی شاخص‌های برازش مدل است. به‌طور کلی شاخص‌هایی که برای بررسی برازش مدل استفاده می‌شوند به سه دسته تقسیم می‌شوند. برازش مطلق (Absolute fit)، برازش تطبیقی (Comparative fit) و برازش مقتصد (Parsimonious fit).

شاخص‌های از نوع برازش مطلق نشان می‌دهند که تا چه میزان مدل فرضی پیشنهادی شبیه به مدل مشاهدات است. مقدار این دسته از شاخص‌ها بر اساس ماتریس مانده‌ها (Residual)، درجه آزادی و تعداد نمونه‌ها تعیین می‌شود و از آنجایی که این محاسبه بر اساس مقایسه‌ی مدل با مدل‌های دیگر نیست به آن برازش مطلق می‌گویند. RMSEA، SRMR، GFI و کای دو از جمله شاخص‌های برازش مطلق هستند. شاخص‌های برازش تطبیقی نشان‌دهنده‌ی موقعیت نسبی مدل بین بدترین برازش (صفر) و بهترین برازش (یک) هستند. CFI، IFI، RFI، NFI و TLI از جمله شاخص‌های تطبیقی هستند. آستانه‌ی پذیرش این گروه برای برازش خوب، همان ۰.۹ است. در پایان شاخص‌های برازش مقتصد، برای مقایسه مدل‌های مختلف با پارامترهای متفاوت استفاده می‌شوند و مقدار آن‌ها برای تصمیم‌گیری روی پذیرش یا رد کردن مدل به کار نمی‌رود و آستانه‌ی پذیرشی برای این منظور ندارند. PCFI، PNFI، AGFI و AIC از جمله شاخص‌های گروه برازش مقتصد هستند. جکارد و وان (۱۹۹۶) معتقدند از هر گروه از برازش مطلق، برازش تطبیقی و برازش مقتصد باید حداقل یک شاخص را گزارش کنیم. میرز و همکارانش (۲۰۰۵) گزارش کردن مقادیر RMSEA، CFI و NFI و کای دو را بسیار مهم می‌دانند. به‌طور کلی زمانی که حداقل سه شاخص مقادیری در بازه‌ی قابل قبول داشته باشند می‌توانیم ادعا کنیم که برازش مدل خوب و قابل قبول است.

جدول ۱۶ آستانه‌ی موردپذیرش برای متداول‌ترین شاخص‌ها را نشان می‌دهد. پس برای تصمیم‌گیری در مورد نیکویی برازش مدل نتایج به‌دست‌آمده از شاخص‌های برازش را با معیارهای ارائه‌شده در جدول زیر مقایسه می‌کنیم.

جدول ۱۶- آستانه‌ی موردپذیرش متداول‌ترین شاخص‌های برازش مدل

شاخص‌های برازش	منبع (authors)	مقادیر پیشنهادی
X^2	Meyers, et al(2005)	p-value>.05
CMIN/DF	Marsh & Hooever, 1985	<5
	Bentlar, 1990	<5 reported if n>200
	Hair, et al(2009)	<3 Good; <5 sometimes acceptable
	Chain (1997)	>0.90
CFI	Sears & Geover (1993)	>0.90
	Bentlar(1990)	>0.90
	Hatcher (1994)	>0.90
	Byrne (2001)	<0.08
RMSEA		

<0.05	Hu & Bentlar (1999)	
<0.03: good fit;	Meyers, et al (2005)	
0/08 to 1 moderate fit;		
>1 poor fit		
>0.09	Hair, et al (2009)	SRMR
>0.9	Bentlar & Bonett (1980)	NFI
Reported if n between 100 and 200	Tabachenik & Fidell (1996)	CMIN
>0.90	Meyers, et al (2005)	RFI
>0.90	Meyers, et al (2005)	IFI

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۱۷ خروجی برخی از معیارهای اساسی برای رویکرد سرعت تعدیل قیمت سهام در رسیدن به ارزش ذاتی (مدل بلک و مدل آمیهود)، رویکرد سرعت تعدیل قیمت در رسیدن به اطلاعات جدید در بازار (مدل همزمانی قیمت سهام) و رویکرد سرعت تعدیل قیمت در رسیدن به اطلاعات خاص شرکت (مدل فاما) را نشان می‌دهد.

جدول ۱۷- نتایج شاخص‌های برازش برای مدل‌های چهارگانه بلک، آمیهود و مندلسون، همزمانی قیمت سهام و مدل فاما

مقادیر محاسبه‌شده				آستانه قابل قبول	شاخص‌های برازش
مدل فاما	همزمانی قیمت سهام	آمیهود و مندلسون	بلک		
۱۲۳۴/۲۵	۱۴۷۸/۹۶۸	۱۲۷۴/۰۷۴	۵۶۷۶/۳۹۸	--	Chi-sqaure (CMIN)
۱۱۳۶	۱۲۱۹	۴۷۵	۵۰۵۹	--	DF
۱/۰۸۶	۱/۲۱۳	۲/۶۸	۱/۱۱۲	بین ۱ و ۳	CMIN/DF
۰/۹۱۲	۰/۹۷۰	۰/۹۲۱	۰/۹۵۸	>0.90	CFI
۰/۹۸۱	۰/۹۶۲	۰/۹۱۰	۰/۹۵۶		TLI
۰/۰۲	۰/۰۲۸	۰/۰۶	۰/۰۴۳	<0.08	SRMR
۰/۰۴	۰/۰۲۴	۰/۰۵	۰/۰۱۸	<0.06	RMSEA

منبع: یافته‌های پژوهشگر

بر اساس یافته‌های جدول ۱۷، مقدار کاسکور و درجه آزادی، برای همه مدل‌های بلک، آمیهود، همزمانی و فاما گزارش شده است. حاصل تقسیم Chi-sqaure روی مقدار درجه آزادی باید عددی بزرگ‌تر از ۱ و کمتر از ۳ باشد. مقدار حاصل‌شده معروف به شاخص CMIN/DF بوده که برابری هر ۴ مدل در بازه قابل قبول ذکر

شده قرار گرفته است. در نتیجه مدل مفهومی پیشنهادی پژوهش از حیث شاخص کا اسکور یا خی دو، در سطح بسیار مطلوبی قرار دارد. شاخص‌های CFI و TLI باید بالاتر از مقدار ۰.۹۰ باشد. در چنین حالتی می‌توانیم برازش مدل مطلوب مدل مفهومی را بر اساس دو شاخص ذکر شده برای هر چهار تا مدل، تأیید کنیم. نتایج جدول فوق حاکی از آن است که دو شاخص ذکر شده به ترتیب برای مدل‌های بلک برابر ۰.۹۵۸ و ۰.۹۵۶ برای مدل آمیهود برابر با ۰.۹۲۱ و ۰.۹۱۰، برای مدل همزمانی برابر با ۰.۹۷۰ و ۰.۹۶۲ و در نهایت، برای مدل فاما برابر با ۰.۹۱۲ و ۰.۹۸۱ بوده که نشان‌دهنده برازش بسیار مطلوب مدل مفهومی پژوهش است. همچنین مقدار مناسب برای شاخص SRMR مقدار کمتر از ۰.۰۸ برای هر چهار مدل محاسبه شده است. بر اساس نتایج تجزیه و تحلیل شده، همچنین برای شاخص رمزی یا RMSEA مقادیر کمتر از مقدار شاخص ۰.۰۱۸ باشد. این شاخص نیز در بازه بسیار مطلوب خود قرار دارد. در نتیجه، کلیه شاخص‌های برازش در وضعیت بسیار مناسب و قابل قبولی قرار دارند. حال در ادامه، برای بررسی میزان تأثیرگذاری هریک از متغیرهای مستقل روی چهار متغیر وابسته از شاخص ضریب تعیین یا r^2 استفاده شده است. همان‌طور که می‌دانیم رایج‌ترین سنجه مورد استفاده برای ارزیابی مدل ساختاری ضریب تعیین (مقدار R^2) است. مقدار R^2 برابر با ۰.۷۵، ۰.۵۰ یا ۰.۲۵ برای متغیرهای مکنون درون‌زا، به‌عنوان یک قاعده کلی، به ترتیب به‌عنوان قابل توجه، متوسط و ضعیف می‌تواند توصیف شود. جداول ۱۸، ۱۹، ۲۰ و ۲۱ مقدار ضریب تعیین برای همه سازه‌های مستقل روی متغیر وابسته را به‌طور تجمیع و مستقل و جداگانه گزارش می‌کند.

جدول ۱۸- ضریب تعیین سازه‌های تبیین‌کننده رویکرد سرعت تعدیل قیمت سهام در رسیدن به ارزش

ذاتی (بر اساس مدل بلک)

متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری	متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری
عدم قطعیت سیاست اقتصادی	۰/۳۰۳	۰/۰۳۳	۱۴/۳۴۰	سهام شناور	۰/۳۴۸	۰/۰۲۷	۱۶/۴۵۸
نوسانات قیمت نفت	۰/۲۹۲		۱۳/۸۹۷	توانایی مدیریت	۰/۲۸۳		۱۳/۶۱۴
نوسانات نرخ بهره	۰/۳۱۲		۱۴/۴۷۰	جنسیت زن در هیأت مدیره	۰/۳۰۴		۱۴/۵۱۶
نوسانات نرخ تورم	۰/۲۹۴		۱۳/۹۳۷	دانش مالی مدیرعامل	۰/۲۸۷		۱۳/۸۵۲
نوسانات حجم نقدینگی	۰/۲۸۰		۱۳/۳۶۷	نقش دوگانگی مدیرعامل	۰/۲۹۴		۱۴/۲۰۴
نوسانات نرخ ارز	۰/۲۸۰		۱۳/۳۲۶	مالکیت دولتی	۰/۳۰۷		۱۴/۶۵۸
نوسانات تولید ناخالص داخلی	۰/۲۹۸		۱۴/۱۵۲	مالکیت مدیریتی	۰/۲۷۶		۱۳/۳۵۹
چرخه تجاری	۰/۲۹۸		۱۴/۱۲۵	استقلال هیأت مدیره	۰/۲۹۱		۱۳/۹۶۳
تعداد شرکت‌های فعال صنعت	۰/۲۷۶	۰/۰۴۷	۱۰/۰۴۱	اندازه هیأت مدیره	۰/۲۹۵		۱۴/۱۶۰
نوع صنعت	۰/۲۸۱		۱۰/۱۱۷	مالکیت نهادی	۰/۲۵۹		۱۴/۲۳۱

پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی
دوره ۱۷/ پیاپی ۶۸/ زمستان ۱۴۰۴

متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری	متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری
ضریب واکنش	۰/۲۸۷	۰/۰۶۲	۱۳/۸۰۴	قیمت به فروش	۰/۲۹۷	۰/۰۵۸	۱۲/۶۴۴
کیفیت افشا	۰/۲۸۴		۱۳/۶۷۷	قیمت به سود هر سهم	۰/۳۱۹		۱۵/۱۸۰
هموارسازی سود	۰/۳۰۷		۱۴/۷۱۰	ارزش بازار به ارزش دفتری	۰/۳۰۸		۱۴/۶۷۹
قابلیت پیش‌بینی سود	۰/۲۹۳		۱۴/۰۳۰	بازده سهام	۰/۲۸۵		۱۳/۶۲۳
پایداری سود	۰/۲۹۰		۱۳/۹۶۴	نرخ رشد قیمت سهام	۰/۳۰۸		۱۴/۶۱۶
قابلیت مقایسه سود	۰/۳۲۲		۱۵/۳۷۷	نسبت گردش سهام	۰/۲۹۴		۱۴/۰۲۶
کیفیت اطلاعات مالی (مدل کوتاری)	۰/۳۲۷		۱۵/۴۷۸	حجم معاملات	۰/۲۸۵		۱۳/۶۱۰
کیفیت اطلاعات مالی (مدل کازنیک)	۰/۲۸۸	۰/۰۴۳	۱۳/۸۲۸	نسبت فروش صادراتی	۰/۳۲۱	۰/۰۴۳	۱۳/۱۵۴
کیفیت اطلاعات مالی (مدل تعدیل شده جونز)	۰/۲۸۶		۱۳/۸۱۴	نسبت بدهی‌های بلندمدت	۰/۲۹۴		۱۲/۹۵۸
کیفیت اطلاعات مالی (مدل جونز)	۰/۲۸۴		۱۳/۷۲۴	اندازه شرکت	۰/۳۱۰		۱۳/۱۶۹
ریسک غیرسیستماتیک	۰/۲۸۴	۰/۰۴۶	۱۳/۲۸۴	حقوق صاحبان سهام به دارایی‌ها	۰/۳۱۹	۰/۰۳۳	۱۴/۴۹۸
ریسک سیستماتیک	۰/۳۰۵		۱۴/۰۹۷	رشد سود هر سهم	۰/۲۸۴		۱۳/۰۷۱
ریسک مالی	۰/۳۱۶		۱۴/۵۸۰	نرخ بازده حقوق صاحبان سهام	۰/۲۸۷		۱۳/۳۷۷
ریسک تجاری	۰/۳۱۷		۱۴/۵۱۶	نرخ بازده دارایی‌ها	۰/۳۰۵		۱۴/۰۸۲
ریسک بحران مالی	۰/۳۰۶	۰/۰۵۰	۱۴/۲۲۱	استراتژی‌های تهاجمی کسب‌وکار	۰/۳۰۲	۰/۰۴۳	۱۴/۰۲۴
انحراف معیار بازده دارایی‌ها	۰/۳۲۷		۱۴/۸۶۱	متنوع سازی جغرافیایی	۰/۲۹۵		۱۳/۳۷۳
تخصیص مالی اعضای کمیته حسابرسی	۰/۲۹۱		۱۳/۷۲۵	متنوع سازی تجاری	۰/۳۱۷		۱۴/۲۰۴
تخصیص مالی رئیس کمیته حسابرسی	۰/۲۹۵		۱۳/۹۳۴	انحراف استراتژیک از صنعت	۰/۳۰۹		۱۴/۰۷۳
استقلال کمیته حسابرسی	۰/۳۱۵		۱۴/۷۳۱	سود انباشته به دارایی‌ها	۰/۲۸۳	۰/۰۷۵	۱۲/۹۹۳

متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری	متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری
دوره تصدی حسابرس	۰/۳۱۵		۱۴/۸۱۳	سود نقدی به سود هر سهم	۰/۳۱۲		۱۳/۹۰۲
نوع اظهارنظر حسابرس	۰/۲۹۴		۱۳/۸۲۰	چرخه عمر شرکت	۰/۲۸۹		۱۳/۳۱۶
اندازه حسابرس	۰/۲۹۹		۱۴/۰۰۲	سن شرکت	۰/۳۰۵		۱۳/۷۸۴
تخصص صنعت حسابرس	۰/۲۹۰		۱۳/۷۹۷	توانایی مدیریت	۰/۲۸۳	۰/۰۱۱	۱۳/۶۱۴
				مدل بلک	--	۰/۵۲۸	

منبع: یافته‌های پژوهشگر

مطابق جدول ۱۸ با توجه به مدل ساختاری پژوهش، سطح معناداری تمامی متغیرهای تبیین‌کننده پژوهش کمتر از ۵ درصد بوده و مورد پذیرش قرار می‌گیرند. آماره معناداری متغیرها نیز نشان از ارتباط معنادار با متغیر تبیین‌شونده (سرعت تعدیل در رسیدن به ارزش ذاتی) حکایت دارد. از متغیرهای تبیین‌کننده پژوهش در این رویکرد، میزان ضریب مسیر سهام شناور برابر با (۰/۳۴۸) می‌باشد که از قدرت تبیین‌کنندگی بیشتری نسبت به سایر متغیرها برخوردار است. به عبارتی با افزایش میزان سهام شناور به میزان نزدیکی به ارزش ذاتی اوراق بهادار افزوده می‌شود. همچنین قابلیت مقایسه اطلاعات مالی و نسبت فروش صادراتی نیز در رتبه‌های بعدی تبیین‌کنندگی قرار می‌گیرد. مقدار ضریب تعیین مدل تقریباً برابر با ۵۳ درصد هست که نشان می‌دهد ۶۵ متغیر انتخاب شده می‌تواند به میزان ۵۳ درصد رویکرد سرعت تعدیل قیمت به ارزش ذاتی را توضیح دهد. همچنین در سطح متغیرها نیز میزان تبیین‌کنندگی محدودیت‌های مالی نیز با ضریب تعیین ۰/۰۷۵ بیشترین تبیین‌کنندگی را دارند که بعد از آن کیفیت اطلاعات حسابداری با ۰/۰۶۲ و اطلاعات بازار با ۰/۰۵۸ میزان ضریب تعیین، توان تبیین سرعت تعدیل در رسیدن به ارزش ذاتی را برخوردارند.

جدول ۱۹- ضریب تعیین سازه‌های تبیین‌کننده رویکرد سرعت تعدیل قیمت سهام در رسیدن به ارزش

ذاتی (آمیهدود و مندلسون)

متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری	متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری
عدم قطعیت سیاست اقتصادی	۰/۳۰۴		۱۴/۳۵۴	سهام شناور	۰/۳۴۹		۱۶/۴۵۸
نوسانات قیمت نفت	۰/۲۹۳		۱۳/۹۵۶	توانایی مدیریت	۰/۲۸۱		۱۳/۶۱۴
نوسانات نرخ بهره	۰/۳۱۲		۱۴/۷۳۴	جنسیت زن در هیأت مدیره	۰/۳۰۵	۰/۰۳۰	۱۴/۵۱۶
نوسانات نرخ تورم	۰/۲۹۳		۱۳/۸۸۵	دانش مالی مدیرعامل	۰/۲۸۸		۱۳/۸۵۲

پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی
دوره ۱۷ / پیاپی ۶۸ / زمستان ۱۴۰۴

متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری	متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری
نوسانات حجم نقدینگی	۰/۲۸۰		۱۳/۳۵۵	نقش دوگانگی مدیرعامل	۰/۲۹۳		۱۴/۲۰۴
نوسانات نرخ ارز	۰/۲۸۰		۱۳/۳۲۲	مالکیت دولتی	۰/۳۰۸		۱۴/۶۵۸
نوسانات تولید ناخالص داخلی	۰/۲۹۹		۱۴/۱۷۳	مالکیت مدیریتی	۰/۲۷۶		۱۳/۳۵۹
چرخه تجاری	۰/۲۹۷		۱۴/۰۹۰	استقلال هیأت مدیره	۰/۲۹۱		۱۳/۹۶۳
تعداد شرکت‌های فعال صنعت	۰/۲۷۶	۰/۰۶۵	۱۰/۰۳۷	اندازه هیأت مدیره	۰/۲۹۵		۱۴/۱۶۰
نوع صنعت	۰/۲۸۱		۱۰/۱۰۷	مالکیت نهادی	۰/۲۹۶		۱۴/۲۳۱
ضریب واکنش	۰/۲۸۷		۱۳/۸۲۴	قیمت به فروش	۰/۲۶۰		۱۲/۶۴۴
کیفیت افشا	۰/۲۸۵		۱۳/۷۲۶	قیمت به سود هر سهم	۰/۳۲۰		۱۵/۱۸۰
هموارسازی سود	۰/۳۰۶		۱۴/۶۸۵	ارزش بازار به ارزش دفتری	۰/۳۰۷		۱۴/۶۷۹
قابلیت پیش‌بینی سود	۰/۲۹۳		۱۴/۰۲۷	بازده سهام	۰/۲۸۵	۰/۰۵۶	۱۳/۶۲۳
پایداری سود	۰/۲۹۰		۱۳/۹۶۴	نرخ رشد قیمت سهام	۰/۳۰۵		۱۴/۶۱۶
قابلیت مقایسه سود	۰/۳۲۱		۱۵/۳۶۹	نسبت گردش سهام	۰/۲۹۴		۱۴/۰۲۶
کیفیت اطلاعات مالی (مدل کوتاری)	۰/۳۲۶	۰/۰۶۸	۱۵/۴۳۴	حجم معاملات	۰/۲۸۵		۱۳/۶۱۰
کیفیت اطلاعات مالی (مدل کازنیک)	۰/۲۸۷		۱۳/۷۹۶	نسبت فروش صادراتی	۰/۳۲۰		۱۳/۱۵۴
کیفیت اطلاعات مالی (مدل تعدیل شده جونز)	۰/۲۸۷		۱۳/۸۷۴	نسبت بدهی‌های بلندمدت	۰/۲۹۳	۰/۰۶۸	۱۲/۹۵۸
کیفیت اطلاعات مالی (مدل جونز)	۰/۲۸۴		۱۳/۷۳۱	اندازه شرکت	۰/۳۱۲		۱۳/۱۶۹
ریسک غیرسیستماتیک	۰/۲۸۵		۱۳/۲۹۴	حقوق صاحبان سهام به دارایی‌ها	۰/۳۲۰		۱۴/۴۹۸
ریسک سیستماتیک	۰/۳۰۵		۱۴/۰۸۳	رشد سود هر سهم	۰/۲۸۴	۰/۰۴۶	۱۳/۰۷۱
ریسک مالی	۰/۳۱۷	۰/۰۵۰	۱۴/۶۰۷	نرخ بازده حقوق صاحبان سهام	۰/۲۸۷		۱۳/۳۷۷
ریسک تجاری	۰/۳۱۷		۱۴/۵۱۵	نرخ بازده دارایی‌ها	۰/۳۰۴		۱۴/۰۸۲
ریسک بحران مالی	۰/۳۰۶		۱۴/۲۰۷	استراتژی‌های تهاجمی کسب‌وکار	۰/۳۰۲	۰/۰۵۸	۱۴/۰۲۴
انحراف معیار بازده دارایی‌ها	۰/۳۲۷		۱۴/۸۳۶	متنوع سازی جغرافیایی	۰/۲۹۶		۱۳/۳۷۳

متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری	متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری
تخصص مالی اعضای کمیته حسابرسی	۰/۲۹۱		۱۳/۷۱۲	متنوع سازی تجاری	۰/۳۱۶		۱۴/۲۰۴
تخصص مالی رئیس کمیته حسابرسی	۰/۲۹۵		۱۳/۹۵۴	انحراف استراتژیک از صنعت	۰/۳۰۹		۱۴/۰۷۳
استقلال کمیته حسابرسی	۰/۳۱۴	۰/۰۶۳	۱۴/۶۹۰	سود انباشته به دارایی‌ها	۰/۲۸۴		۱۲/۹۹۳
دوره تصدی حسابرس	۰/۳۱۵		۱۴/۸۲۵	سود نقدی به سود هر سهم	۰/۳۱۲	۰/۰۶۹	۱۳/۹۰۲
نوع اظهارنظر حسابرس	۰/۲۹۴		۱۳/۸۱۵	چرخه عمر شرکت	۰/۲۸۸		۱۳/۳۱۶
اندازه حسابرس	۰/۲۹۹		۱۴/۰۱۸	سن شرکت	۰/۳۰۵		۱۳/۷۸۴
تخصص صنعت حسابرس	۰/۲۹۰		۱۳/۷۸۹	توانایی مدیریت	۰/۲۸۱	۰/۰۱۴	۱۳/۶۱۴
				مدل آمیهود و مندلسون	--	۰/۶۴۴	

منبع: یافته های پژوهشگر

مطابق جدول ۱۹ با توجه به مدل ساختاری پژوهش، سطح معناداری متغیرهای تبیین‌کننده پژوهش کمتر از ۵ درصد بوده و مورد پذیرش قرار می‌گیرند. آماره معناداری متغیرها نیز نشان از ارتباط معنادار با متغیر تبیین‌شونده (سرعت تعدیل در رسیدن به ارزش ذاتی) حکایت دارد. از متغیرهای تبیین‌کننده پژوهش در این رویکرد، میزان ضریب مسیر تعیین سهام شناور برابر با (۰/۳۴۹) می‌باشد که از قدرت تبیین‌کنندگی بیشتری نسبت به سایر متغیرها برخوردار است. به عبارتی با افزایش میزان سهام شناور به میزان نزدیکی به ارزش ذاتی اوراق بهادار افزوده می‌شود. همچنین قابلیت مقایسه اطلاعات مالی، کیفیت اطلاعاتی مالی بر اساس مدل کوتاری و نسبت فروش صادراتی نیز در رتبه‌های بعدی تبیین‌کنندگی قرار می‌گیرد. مقدار ضریب تعیین مدل تقریباً برابر با ۶۴ درصد هست که نشان می‌دهد ۶۵ متغیر انتخاب شده می‌تواند به میزان ۶۴ درصد رویکرد سرعت تعدیل قیمت به ارزش ذاتی را توضیح دهد. همچنین در سطح متغیرها نیز میزان تبیین‌کنندگی محدودیت های مالی نیز با ضریب تعیین ۰/۰۶۹ بیشترین تبیین‌کنندگی را دارند که بعد از آن کیفیت اطلاعات حسابداری با ۰/۰۶۸ و معیارهای سیاسی با ۰/۰۶۸ میزان ضریب تعیین، توان تبیین سرعت تعدیل در رسیدن به ارزش ذاتی را برخوردارند.

جدول ۲۰- ضریب تعیین سازه‌های تبیین‌کننده رویکرد سرعت تعدیل قیمت به اطلاعات عمومی بازار

(مدل همزمانی قیمت سهام)

متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری	متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری
عدم قطعیت سیاست اقتصادی	۰/۳۰۴	۰/۰۵۲	۱۴/۳۶۷	سهام شناور	۰/۳۵۱	۰/۰۵۸	۱۶/۴۵۸
نوسانات قیمت نفت	۰/۲۹۳		۱۳/۹۴۲	توانایی مدیریت	۰/۲۸۲		۱۳/۶۱۴
نوسانات نرخ بهره	۰/۳۱۲		۱۴/۷۲۷	جنسیت زن در هیأت مدیره	۰/۳۰۴		۱۴/۵۱۶
نوسانات نرخ تورم	۰/۲۹۳		۱۳/۹۱۲	دانش مالی مدیرعامل	۰/۲۸۷		۱۳/۸۵۲
نوسانات حجم نقدینگی	۰/۲۸۰		۱۳/۳۴۵	نقش دوگانگی مدیرعامل	۰/۲۹۴		۱۴/۲۰۴
نوسانات نرخ ارز	۰/۲۷۹		۱۳/۳۰۳	مالکیت دولتی	۰/۳۰۸		۱۴/۶۵۸
نوسانات تولید ناخالص داخلی	۰/۲۹۹		۱۴/۱۸۰	مالکیت مدیریتی	۰/۲۷۵		۱۳/۳۵۹
چرخه تجاری	۰/۲۹۷		۱۴/۱۰۳	استقلال هیأت مدیره	۰/۲۹۱		۱۳/۹۶۳
تعداد شرکت‌های فعال صنعت	۰/۲۷۷	۰/۰۸۱	۱۰/۰۶۰	اندازه هیأت مدیره	۰/۲۹۳		۱۴/۱۶۰
نوع صنعت	۰/۲۸۰		۱۰/۱۱۰	مالکیت نهادی	۰/۲۹۶		۱۴/۲۳۱
ضریب واکنش	۰/۲۸۷	۰/۰۷۶	۱۳/۸۰۲	قیمت به فروش	۰/۲۶۱	۰/۰۸۱	۱۲/۶۴۴
کیفیت افشا	۰/۲۸۴		۱۳/۶۷۷	قیمت به سود هر سهم	۰/۳۲۰		۱۵/۱۸۰
هموارسازی سود	۰/۳۰۷		۱۴/۷۱۲	ارزش بازار به ارزش دفتری	۰/۳۰۷		۱۴/۶۷۹
قابلیت پیش‌بینی سود	۰/۲۹۳		۱۴/۰۳۱	بازده سهام	۰/۲۸۶		۱۳/۶۲۳
پایداری سود	۰/۲۹۰		۱۳/۹۶۲	نرخ رشد قیمت سهام	۰/۳۰۵		۱۴/۶۱۶
قابلیت مقایسه سود	۰/۳۲۲		۱۵/۳۷۵	نسبت گردش سهام	۰/۲۹۳		۱۴/۰۲۶
کیفیت اطلاعات مالی (مدل کوتاری)	۰/۳۲۷		۱۵/۴۷۷	حجم معاملات	۰/۲۸۵		۱۳/۶۱۰
کیفیت اطلاعات مالی (مدل کازنیک)	۰/۲۸۸		۱۳/۸۳۰	نسبت فروش صادراتی	۰/۳۲۰	۰/۰۸۷	۱۳/۱۵۴
کیفیت اطلاعات مالی (مدل تعدیل شده جونز)	۰/۲۸۶		۱۳/۸۲۳	نسبت بدهی‌های بلندمدت	۰/۲۹۳		۱۲/۹۵۸
کیفیت اطلاعات مالی (مدل جونز)	۰/۲۸۴		۱۳/۷۱۳	اندازه شرکت	۰/۳۱۲		۱۳/۱۶۹
ریسک غیرسیستماتیک	۰/۲۸۶	۰/۰۷۶	۱۳/۳۶۱	حقوق صاحبان سهام به دارایی‌ها	۰/۳۱۹	۰/۰۶۶	۱۴/۴۹۸

متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری	متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری
ریسک سیستماتیک	۰/۳۰۵		۱۴/۱۱۰	رشد سود هر سهم	۰/۲۸۴		۱۳/۰۷۱
ریسک مالی	۰/۳۱۷		۱۴/۶۱۶	نرخ بازده حقوق صاحبان سهام	۰/۲۸۶		۱۳/۳۷۷
ریسک تجاری	۰/۳۱۷		۱۴/۵۰۱	نرخ بازده دارایی‌ها	۰/۳۰۶		۱۴/۰۸۲
ریسک بحران مالی	۰/۳۰۶		۱۴/۲۱۷	استراتژی‌های تهاجمی کسب‌وکار	۰/۳۰۱		۱۴/۰۲۴
انحراف معیار بازده دارایی‌ها	۰/۳۲۷		۱۴/۸۶۱	متنوع سازی جغرافیایی	۰/۲۹۶		۱۳/۳۷۳
تخصص مالی اعضای کمیته حسابرسی	۰/۲۹۱		۱۳/۷۴۳	متنوع سازی تجاری	۰/۳۱۷	۰/۰۶۵	۱۴/۲۰۴
تخصص مالی رئیس کمیته حسابرسی	۰/۲۹۵		۱۳/۹۶۳	انحراف استراتژیک از صنعت	۰/۳۰۹		۱۴/۰۷۳
استقلال کمیته حسابرسی	۰/۳۱۲		۱۴/۸۵۶	سود انباشته به دارایی‌ها	۰/۲۸۴		۱۲/۹۹۳
دوره تصدی حسابرس	۰/۳۱۶		۱۴/۸۶۱	سود نقدی به سود هر سهم	۰/۳۱۳	۰/۰۷۶	۱۳/۹۰۲
نوع اظهارنظر حسابرس	۰/۲۹۴		۱۳/۷۹۳	چرخه عمر شرکت	۰/۲۸۹		۱۳/۳۱۶
اندازه حسابرس	۰/۲۹۹		۱۴/۰۲۹	سن شرکت	۰/۳۰۴		۱۳/۷۸۴
تخصص صنعت حسابرس	۰/۲۹۱		۱۳/۸۵۶	توانایی مدیریت	۰/۲۸۲	۰/۰۲۲	۱۳/۶۱۴
				مدل همزمانی قیمت سهام	--	۰/۷۹۲	

منبع: یافته‌های پژوهشگر

مطابق جدول ۲۰ با توجه به مدل ساختاری پژوهش، سطح معناداری متغیرهای تبیین‌کننده نشان از ارتباط معنادار با متغیر تبیین‌شونده (سرعت تعدیل در رسیدن به اطلاعات عمومی بازار) حکایت دارد. از متغیرهای تبیین‌کننده پژوهش در این رویکرد، میزان ضریب مسیر سهام شناور برابر با (۰/۳۵۱) می‌باشد که از قدرت تبیین‌کنندگی بیشتری نسبت به سایر متغیرها برخوردار است. به عبارتی با افزایش میزان سهام شناور به میزان نزدیکی به ارزش ذاتی اوراق بهادار افزوده می‌شود. همچنین قابلیت مقایسه اطلاعات مالی، کیفیت اطلاعاتی مالی بر اساس مدل کوتاری و نسبت فروش صادراتی نیز در رتبه‌های بعدی تبیین‌کنندگی قرار می‌گیرد. مقدار ضریب تعیین مدل تقریباً برابر با ۷۹ درصد هست که نشان می‌دهد ۶۵ متغیر انتخاب شده می‌تواند به میزان ۷۹ درصد رویکرد سرعت تعدیل قیمت به اطلاعات عمومی بازار را توضیح دهد. همچنین

در سطح متغیرها نیز میزان تبیین‌کنندگی معیارهای سیاسی با ضریب ۰/۰۸۷، عوامل صنعت و معیارهای بازار نیز با ضریب تعیین ۰/۰۸۱ بیشترین تبیین‌کنندگی را دارند که بعد از آن کیفیت اطلاعات حسابداری و ویژگی‌های محدودیت مالی با ۰/۰۷۶ میزان ضریب تعیین، توان تبیین سرعت تعدیل در رسیدن به ارزش ذاتی را برخوردارند.

جدول ۲۱- ضریب تعیین سازه‌های تبیین‌کننده رویکرد سرعت تعدیل قیمت به اطلاعات خاص شرکت

(مدل فاما)

متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری	متغیر تبیین‌کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری
عدم قطعیت سیاست اقتصادی	۰/۳۰۳	۰/۰۴۳	۱۴/۳۲۰	سهام شناور	۰/۳۴۸	۰/۰۴۰	۱۶/۴۵۸
نوسانات قیمت نفت	۰/۲۹۳		۱۳/۹۵۵	توانایی مدیریت	۰/۲۸۱		۱۳/۶۱۴
نوسانات نرخ بهره	۰/۳۱۱		۱۴/۷۲۶	جنسیت زن در هیأت مدیره	۰/۳۰۴		۱۴/۵۱۶
نوسانات نرخ تورم	۰/۲۹۳		۱۳/۹۰۹	دانش مالی مدیرعامل	۰/۲۸۷		۱۳/۸۵۲
نوسانات حجم نقدینگی	۰/۲۸۰		۱۳/۳۶۴	نقش دوگانگی مدیرعامل	۰/۲۹۲		۱۴/۲۰۴
نوسانات نرخ ارز	۰/۲۷۹		۱۳/۲۹۷	مالکیت دولتی	۰/۳۰۸		۱۴/۶۵۸
نوسانات تولید ناخالص داخلی	۰/۲۹۹		۱۴/۱۷۶	مالکیت مدیریتی	۰/۲۷۶		۱۳/۳۵۹
چرخه تجاری	۰/۲۹۸		۱۴/۱۲۵	استقلال هیأت مدیره	۰/۲۹۲		۱۳/۹۶۳
تعداد شرکت‌های فعال صنعت	۰/۲۷۷	۰/۰۶۱	۱۰/۰۴۶	اندازه هیأت مدیره	۰/۲۹۶		۱۴/۱۶۰
نوع صنعت	۰/۲۸۰		۱۰/۱۰۶	مالکیت نهادی	۰/۲۹۶	۰/۰۵۹	۱۴/۲۳۱
ضریب واکنش	۰/۲۸۸	۰/۰۳۹	۱۳/۸۵۲	قیمت به فروش	۰/۲۶۱		۱۲/۶۴۴
کیفیت افشا	۰/۲۸۴		۱۳/۷۱۷	قیمت به سود هر سهم	۰/۳۱۹		۱۵/۱۸۰
هموارسازی سود	۰/۳۰۶		۱۴/۶۷۸	ارزش بازار به ارزش دفتری	۰/۳۰۸		۱۴/۶۷۹
قابلیت پیش‌بینی سود	۰/۲۹۳		۱۴/۰۵۶	بازده سهام	۰/۲۸۶		۱۳/۶۲۳
پایداری سود	۰/۲۹۱		۱۴/۰۱۴	نرخ رشد قیمت سهام	۰/۳۰۶		۱۴/۶۱۶
قابلیت مقایسه سود	۰/۳۲۲		۱۵/۴۱۸	نسبت گردش سهام	۰/۲۹۴		۱۴/۰۲۶
کیفیت اطلاعات مالی (مدل کوتاری)	۰/۳۲۷		۱۵/۴۶۶	حجم معاملات	۰/۲۸۴		۱۳/۶۱۰
کیفیت اطلاعات مالی (مدل کازنیک)	۰/۲۸۵		۱۳/۶۸۸	نسبت فروش صادراتی	۰/۳۲۰	۰/۰۹۶	۱۳/۱۵۴

متغیر تبیین کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری	متغیر تبیین کننده	ضرایب مسیر	ضرایب تعیین	آماره معناداری
کیفیت اطلاعات مالی (مدل تعدیل شده جونز)	۰/۲۸۷		۱۳/۸۶۳	نسبت بدهی های بلندمدت	۰/۲۹۳		۱۲/۹۵۸
کیفیت اطلاعات مالی (مدل جونز)	۰/۲۸۳		۱۳/۷۲۸	اندازه شرکت	۰/۳۱۱		۱۳/۱۶۹
ریسک غیرسیستماتیک	۰/۲۸۴		۱۳/۲۸۹	حقوق صاحبان سهام به دارایی ها	۰/۳۱۹		۱۴/۴۹۸
ریسک سیستماتیک	۰/۳۰۳		۱۴/۰۰۵	رشد سود هر سهم	۰/۲۸۵	۰/۰۶۰	۱۳/۰۷۱
ریسک مالی	۰/۳۱۶		۱۴/۶۱۱	نرخ بازده حقوق صاحبان سهام	۰/۲۸۶		۱۳/۳۷۷
ریسک تجاری	۰/۳۱۸		۱۴/۵۶۰	نرخ بازده دارایی ها	۰/۳۰۵		۱۴/۰۸۲
ریسک بحران مالی	۰/۳۰۸		۱۴/۳۰۸	استراتژی های تهاجمی کسب و کار	۰/۳۰۱		۱۴/۰۲۴
انحراف معیار بازده دارایی ها	۰/۳۲۸		۱۴/۹۱۰	متنوع سازی جغرافیایی	۰/۲۹۷	۰/۰۴۶	۱۳/۳۷۳
تخصص مالی اعضای کمیته حسابرسی	۰/۲۸۹		۱۳/۶۶۵	متنوع سازی تجاری	۰/۳۱۶		۱۴/۲۰۴
تخصص مالی رئیس کمیته حسابرسی	۰/۲۹۵		۱۳/۹۷۵	انحراف استراتژیک از صنعت	۰/۳۰۹		۱۴/۰۷۳
استقلال کمیته حسابرسی	۰/۳۱۶		۱۴/۷۹۳	سود انباشته به دارایی ها	۰/۲۸۴	۰/۰۷۰	۱۲/۹۹۳
دوره تصدی حسابرس	۰/۳۱۴		۱۴/۷۹۰	سود نقدی به سود هر سهم	۰/۳۱۲		۱۳/۹۰۲
نوع اظهار نظر حسابرس	۰/۲۹۳		۱۳/۷۸۴	چرخه عمر شرکت	۰/۲۸۹		۱۳/۳۱۶
اندازه حسابرس	۰/۳۰۱		۱۴/۱۲۵	سن شرکت	۰/۳۰۵		۱۳/۷۸۴
تخصص صنعت حسابرس	۰/۲۸۹		۱۳/۷۴۶	توانایی مدیریت	۰/۲۸۱	۰/۰۱۸	۱۳/۶۱۴
				مدل فاما	--	۰/۶۳۹	

منبع: یافته های پژوهشگر

مطابق جدول ۲۱ نشان می دهد سطح معناداری متغیرهای تبیین کننده پژوهش کمتر از ۵ درصد بوده و مورد پذیرش قرار می گیرند. آماره معناداری متغیرها نیز نشان از ارتباط معنادار با متغیر تبیین شونده (سرعت تعدیل در رسیدن به اطلاعات خاص شرکتی) حکایت دارد. از متغیرهای تبیین کننده پژوهش در این رویکرد، میزان ضریب مسیر سهام شناور برابر با (۰/۳۴۸) می باشد که از قدرت تبیین کنندگی بیشتری نسبت به سایر متغیرها

برخوردار است. به عبارتی با افزایش میزان سهام شناور به میزان نزدیکی به ارزش ذاتی اوراق بهادار افزوده می‌شود. همچنین انحراف معیار بازده دارایی‌ها، قابلیت مقایسه اطلاعات مالی، کیفیت اطلاعاتی مالی بر اساس مدل کوتاری و نسبت فروش صادراتی نیز در رتبه‌های بعدی تبیین‌کنندگی قرار می‌گیرد. مقدار ضریب تعیین مدل تقریباً برابر با ۶۴ درصد هست که نشان می‌دهد ۶۵ متغیر انتخاب شده می‌تواند به میزان ۶۴ درصد رویکرد سرعت تعدیل قیمت به ارزش ذاتی را توضیح دهد. همچنین در سطح متغیرها نیز میزان تبیین‌کنندگی معیارهای سیاسی با ضریب ۰/۰۹۶ و محدودیت‌های مالی نیز با ضریب تعیین ۰/۰۷۰ بیشترین تبیین‌کنندگی را دارند.

بحث و نتیجه‌گیری

در سال‌های اخیر با افزایش تعداد شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار به‌ویژه سهام به یکی از موضوعات داغ در حوزه مالی تبدیل شده است. از یک سو روند قیمت سهام، روند بسیاری از رفتارهای اقتصادی را تا حد معینی تعیین می‌کند. بنابراین پیش‌بینی قیمت سهام نیز مورد توجه هر چه بیشتر سرمایه‌گذاران و تحلیل‌گران مالی است. از سوی دیگر، با افزایش سالانه تعداد سرمایه‌گذاران در بورس، تنها با تحلیل دقیق روند آتی قیمت سهام می‌توان سرعت روند بازار را درک کرد و بازده سرمایه‌گذاری بیشتری را به دست آورد. پیش‌بینی قیمت سهام، محور تحقیقات مالی است که به دلیل بی‌ثباتی زیاد بازارهای مالی عموماً به‌عنوان یک کار چالش برانگیز در نظر گرفته می‌شود. با این حال، به‌منظور کسب سود یا درک ماهیت بازار سهام، بسیاری از فعالان یا محققان بازار سعی می‌کنند از روش مختلفی برای پیش‌بینی قیمت سهام استفاده کنند. جامعه دانشگاهی و محققان بر این باورند که پیش‌بینی قیمت سهام معادل پیش‌بینی نرخ بازده سهام است. نرخ بازده سهام قابل پیش‌بینی است که با فرضیه بازارهای کارآمد ناسازگار نیست. در واقع هر متغیری با همبستگی غیر صفر می‌تواند بازده را پیش‌بینی کند. بر اساس رویکرد سرعت تعدیل قیمت سهام به ارزش ذاتی و فرضیه بازار کارا معادل این واقعیت است که قیمت سهام اطلاعات شناخته شده را به‌طور کامل منعکس کرده است، بنابراین هر اطلاعاتی که بر قیمت تأثیر می‌گذارد می‌تواند نرخ بازده سهام را پیش‌بینی کند. در این راستا پژوهش حاضر با بررسی مطالعات گذشته و ترکیب آن‌ها با نظرات خبرگان مربوطه، الگوی تبیین کارایی اطلاعاتی قیمت سهام بر اساس انواع رویکردهای سرعت تعدیل قیمت سهام را ارائه کرد. نتایج حاصل از آزمون‌های تحلیل مسیر نشان می‌دهد، افراد فعال در بازار سرمایه به اطلاعات عمومی بازار در مقایسه با ارزش ذاتی و اطلاعات خاص شرکتی، واکنش سریع‌تری خواهند داشت. به‌عبارت‌دیگر اطلاعات در بازار نسبت به فرآیند خروج آن از طریق مبادی رسمی شرکتی، بیشتر در جریان بوده و همچنین سرمایه‌گذاران بعد از واکنش به اطلاعات جدید در بازار، رفتار مالی شرکت را مورد بررسی قرار خواهند داد و در نتیجه با تحلیل‌های خود سعی خواهند کرد فعالیت خود را جهت ادامه یا خروج از بازار سهام به اطلاعات ذاتی شرکت متکی نمایند. از این‌رو مشخص گردید رویکرد تعدیل قیمت به اطلاعات عمومی بازار (مدل همزمانی قیمت سهام) نسبت به

رویکردهای دیگر از ضریب تعیین بالایی معادل ۷۹ درصد برخوردار است که نشان می‌دهد، متغیرهای تبیین‌کننده از جمله سهام شناور آزاد، قابلیت مقایسه اطلاعات مالی و کیفیت اطلاعات مالی می‌توانند به میزان ۷۹ درصد، کارایی اطلاعاتی سهام را تبیین نماید. این رویکرد نشان می‌دهد همزمانی قیمت سهام نشان‌دهنده حرکت قیمت سهام در بازار و سطح کشور بر اساس اطلاعات خاص شرکت‌ها می‌باشد. در این رویکرد با توجه به ضرایب تعیین در سطح هر گروه از متغیرها، معیارهای سیاسی و معیارهای بازار و نیز معیار عوامل صنعت که عامل بیرونی هستند بیشترین واکنش را در سرعت تعدیل قیمت سهام خواهند داشت و از عوامل درون‌سازمانی نیز کیفیت اطلاعات و محدودیت‌های مالی می‌تواند قیمت سهام را با تعدیل‌هایی همراه کند. همچنین رویکردهای سرعت تعدیل قیمت در رسیدن به ارزش ذاتی اوراق بهادار (مدل آمیهود و مندلسون) با ضریب تعیین ۶۴ درصد نشان می‌دهد عواملی همچون معیارهای سیاسی، عوامل صنعت و معیارهای اقتصادی می‌تواند از بعد برون‌سازمانی نسبت به سرعت تعدیل قیمت سهام در رسیدن به ارزش ذاتی مؤثر واقع شود و از ابعاد درون‌سازمانی نیز کیفیت اطلاعات حسابداری و محدودیت‌های مالی اثرگذار خواهد بود. رویکرد سرعت تعدیل قیمت به اطلاعات خاص شرکت (مدل فاما) نیز تقریباً ۶۴ درصد توضیح و تبیین‌کنندگی قیمت سهام را برخوردار است. به عبارتی دیگر اطلاعات خاص شرکت از ویژگی‌های نظارتی و محدودیت‌های مالی از بازده‌های غیرعادی کاسته و نقش ویژگی‌های صنعت را نیز نباید نادیده گرفت که تأثیر بسزایی در این مهم دارد. کمترین مقدار ضریب تعیین متغیرهای مستقل به رویکرد سرعت تعدیل قیمت سهام در رسیدن به ارزش ذاتی (مدل بلک) به میزان ۵۲ درصد توضیح می‌دهد، مربوط می‌شود. می‌توان نتیجه گرفت نتایج به دست آمده با ادبیات نظری و تجربی مطرح شده از جمله مطالعات ژانگ و همکاران (۲۰۱۷)، کیون و همکاران (۲۰۱۷)، پو و همکاران (۲۰۱۷)، گارتون و همکاران (۲۰۱۶)، روهماوانی و همکاران (۲۰۲۱)، عالم (۲۰۲۰) و نورمن سی و تایرمن (۲۰۲۰) همراستا می‌باشد. بر این اساس به سرمایه‌گذاران پیشنهاد می‌گردد با توجه به نتایج الگوی سوم پژوهش، کارایی بازار یک مفهوم کلیدی در اقتصاد مالی است و علاقه شدیدی بین سرمایه‌گذاران به ارزیابی میزان کشف قیمت کارآمد در موقع سرمایه‌گذاری وجود دارد، لذا به ارزش‌های ذاتی شرکت به معیارهایی از قبیل توان حاکمیت شرکتی (به خصوص سهام شناور)، میزان عملکرد مدیران (بازده دارایی‌ها) و کیفیت اطلاعات توجه بیشتری داشته باشند. همچنین معیارهای صنعت از جمله نوع صنعت و تعداد شرکت‌های فعال هر صنعت، معیارهای نظارتی از جمله کیفیت حسابداری و استراتژی‌های شرکت به عنوان عوامل مؤثر تقویت‌کننده کارایی اطلاعاتی قیمت سهام و به معیارهای همچون محدودیت مالی، عدم قطعیت سیاست اقتصادی و ریسک شرکت به عنوان عوامل کاهنده کارایی قیمت سهام توجه داشته باشند. مطابق نتایج الگوهای پژوهش، معیارهای سیاسی، بازار و صنعت تعیین‌کننده قیمت سهام در بازار هستند. از اینرو در انتخاب سهم بایستی به این عوامل دقت کرده و اقدام به سرمایه‌گذاری نمایند تا سرمایه‌گذاری آنها در بهترین شرایط ممکن به سودآوری و نقدینگی برسد. از طرفی دیگر به مدیران پیشنهاد می‌گردد با کاهش در محدودیت‌های مالی شرکت و برنامه‌ریزی در شرایط عدم قطعیت اقتصادی و مدیریت ریسک به کارایی قیمت

سهام و کارایی بازار کمک نمایند. نتایج هر چهار الگو از نقش با اهمیت محدودیت های مالی در بازار سرمایه و کمک به بهبود کارایی دارد. به سازمان بورس اوراق بهادار نیز پیشنهاد می‌گردد در سرعت تعدیل قیمت سهام و کارایی بازار سرمایه ویژگی‌های نظارتی و راهبری شرکتی را در شرکت‌ها با سطوح جهانی همراستا کرده و توجه ویژه‌ای به صنایع مصرفی داشته باشند تا بتوان شاهد افزایش کارایی اطلاعاتی قیمت سهام گردید. همچنین شرکت های دارای وابستگی به شرایط سیاسی را با توجه به نتایج الگوهای آمیهد، تعدیل جزئی قیمت سهام و الگوی فاما شناسایی و به عنوان مزیت رقابتی معرفی یا رتبه بندی نمایند.

فهرست منابع

- افلاطونی، عباس (۱۳۹۳). بررسی رابطه بین عامل‌های ریسک تأخیر حسابداری و غیر حسابداری قیمت سهام با نوسانات صرف ریسک در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه حسابداری مالی، سال ۶، شماره ۲۳، صص ۲۲-۴۲.
- افلاطونی، عباس (۱۳۹۵). بررسی تأثیر کیفیت گزارشگری مالی و متقارن نبودن اطلاعات بر واکنش تأخیری قیمت سهام در بورس اوراق بهادار تهران، فصلنامه پیشرفت‌های حسابداری دانشگاه شیراز، دوره ۸، شماره ۱، صص ۱-۲۴.
- ایزدی نیا، ناصر و دری سدره، مصطفی (۱۳۸۹). محتوای اطلاعاتی جزء غیرعملیاتی سود حسابداری در رابطه با پیش‌بینی سود و ارزش‌گذاری حقوق صاحبان سهام در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه پژوهش‌های حسابداری مالی، شماره ۱، صص ۱۷-۳۲.
- بادآور نهندي، یونس؛ زینالی، مهدی و نیکویان، الهه (۱۳۹۵). تأثیر سازوکارهای حاکمیت شرکتی بر کارایی اطلاعاتی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، سال ۵، شماره ۱۹، صص ۱-۱۶.
- بحری ثالث، جمال؛ بهنمون، یعقوب و قاسم‌زاده، حسین (۱۳۹۲). ویژگی‌های هیأت مدیره و مربوط بودن اطلاعات حسابداری در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه دانش حسابداری و حسابرسی، سال ۲، شماره ۶.
- پورحیدری، امید و کرمشاهی، بهنام، (۱۳۸۹). بررسی محتوای اطلاعاتی سود حسابداری با در نظر گرفتن میزان کارایی بازار در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه بورس اوراق بهادار تهران، سال ۳، شماره ۱۲، صص ۸۷-۱۰۸.
- حاتم راد، سامان؛ حقیقت، جعفر؛ اصغرپور، حسین و آدرنگی، بهرام (۱۴۰۱). ارزیابی عوامل کلان مؤثر اقتصادی بر شاخص قیمت سهام با رویکرد میانگین‌گیری بیزین. فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، شماره ۳۷، صص ۷۳-۱۱۱.

- حساس یگانه، یحیی و امیدی، الهام (۱۳۹۳). بررسی رابطه کیفیت اطلاعات حسابداری، تأخیر واکنش قیمت و بازدهی آتی سهام در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه مطالعات تجربی حسابداری مالی، سال ۱۱، شماره ۴۲، صص ۳۱-۵۸.
- حسینی طالقانی، هدی و سپندارند، صادق (۱۴۰۰). تأثیر نوسانات سطح عمومی قیمت‌ها (نرخ تورم) بر قیمت سهام در شرکت‌های بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه مطالعات اقتصاد مدیریت مالی و حسابداری، دوره ۷، شماره ۱، صص ۴۲۴-۴۳۶.
- حکمت، هانیه؛ رحمانی، علی؛ ملانظری، مهناز و موسوی، میرحسین (۱۳۹۹). اطلاعات حسابداری و کارایی بازار سهام در سطح نیمه قوی. فصلنامه پژوهش‌های تجربی حسابداری، سال ۹، شماره ۳۶، صص ۲۳-۴۹.
- حمیدیان، محسن و قدمگاهی، مجید (۱۴۰۱). بررسی تأثیر افشای ریسک بر محتوای اطلاعاتی قیمت سهام و همزمانی بازده سهام در شرکت‌های پذیرفته شده بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه مطالعات مدیریت و حسابداری، دوره ۸، شماره ۲، صص ۸-۲۵.
- خادم پور آرانی، عباس؛ کیقبادی، امیررضا؛ معدنچی زاج، مهدی و زمردیان، غلامرضا (۱۴۰۱). مدل تلفیقی چند هدفه و اقتصادسنجی جهت بهینه‌سازی پرتفوی سهام. فصلنامه پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، دوره ۱۴، شماره ۵۴، صص ۲۶۳-۲۹۲.
- خدامی پور، احمد؛ محرمی، رامین (۱۳۹۱). تأثیر افشای داوطلبانه بر مربوط بودن سود هر سهم در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه حسابداری مدیریت، سال ۵، شماره ۱۴، صص ۱-۱۲.
- دارابی، رویا و مرادلو، حسین (۱۳۹۰). بررسی رابطه بین شفافیت اطلاعات و محتوای اطلاعاتی سود حسابداری در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه مدیریت حسابداری، سال ۴، شماره ۱۱.
- رهنمای رودپشتی، فریدون؛ مهدنچی زاج، مهدی (۱۳۹۱). بررسی کارایی اطلاعاتی و حباب عقلایی قیمت بورس اوراق بهادار تهران و زیر بخش‌های آن با استفاده از آزمون نسبت واریانس و آزمون پایایی قیمت-سود. فصلنامه دانش مالی تحلیل اوراق بهادار، سال ۲، شماره ۱۴، صص ۵۹-۷۵.
- ستایش، محمدحسین و ابراهیمی، فهیمه (۱۳۹۰). بررسی تأثیر سازوکارهای حاکمیت شرکتی بر محتوای اطلاعاتی سود در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه دانش حسابداری، سال ۳، شماره ۸، صص ۳۱-۴۸.
- غریب‌وند، سمانه (۱۴۰۱). پیش‌بینی قیمت سهام با استفاده از هوش مصنوعی. فصلنامه تحقیقات میان رشته‌ای در مدیریت و علوم انسانی، دوره ۴.
- فدایی، ابراهیم و زارع بهنمیری، محمد جواد (۱۴۰۱). پیش‌بینی شوک منفی قیمت سهام با تأکید بر نسبت‌های مالی. فصلنامه پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، دوره ۱۴، شماره ۳، صص ۱۸۱-۲۰۳.

فغانی ماکرانی، خسرو (۱۳۹۴). بررسی میزان مربوط بودن ارزش دفتری، سود حسابداری و جریان وجه نقد با قیمت سهام در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه حسابداری مدیریت، سال ۸، شماره ۲۴، صص ۳۱-۵۸.

مهرانی، ساسان؛ فعال قیومی، علی و مرادی، محمد (۱۳۹۱). رابطه بین مالکیت نهادی، تمرکز مالکیت نهادی و مربوط بودن ارزش اطلاعات حسابداری در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه دانش حسابداری، سال ۳، شماره ۱۱، صص ۳۱-۵۵.

مهرآذین، علیرضا؛ مسیح آبادی، علیرضا و دهنوی، محمدعلی (۱۳۹۱). شفافیت اطلاعات مالی و محتوای اطلاعاتی سود بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه دانش حسابداری، سال ۳، شماره ۱۴، صص ۱۱۳-۱۳۰.

نبوی، نیوشا و باغانی، علی (۱۴۰۰). بررسی کیفیت اطلاعات حسابداری بر روابط بین قدرت مدیران اجرایی برتر و کارایی قیمت سهام. فصلنامه مطالعات اقتصاد مدیریت مالی و حسابداری، دوره ۷، شماره ۲، صص ۶۳-۷۲.

هوشمند نقابی، زهرا؛ اسلامی مفید آبادی، حسین و آقاسی، محمد (۱۴۰۱). رابطه بازدهی سهام و نوسانات بازده با نقدشوندگی بازار سهام شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در دوره شیوع بیماری ویروس کرونا. فصلنامه پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی. دوره ۱۴، شماره ۵۶، صص ۱۹۱-۲۲۰.

Alam, N. (2020). Do oil price shock, and other macroeconomic variables affect the stock market: A study of the Saudi Stock Market? *Humanities & Social Sciences Reviews*, 8(3), 1234-1242.

Aslan, H., Easley, D., Hvidkjaer, S., and O'Hara, M. (2011) Firm characteristics and informed trading: Implications for asset pricing, *Journal of Empirical Finance* 18, 782-801.

Atif, M., Raza Rabbani, M., Bawazir, H., Hawaldar, I. T., Chebab, D., Karim, S., & AlAbbas, A. (2022). Oil price changes and stock returns: Fresh evidence from oil exporting and oil importing countries. *Cogent Economics & Finance*, 10(1), 2018163.

Barinov, A., (2014). Turnover: liquidity or uncertainty? *Manag. Sci.* 60, 24782495.

Bhusal, A., & Gautam, M. S. (2022). Impact of Gold Prices on Stock Exchange: An Empirical Case Study of Nepal. *arXiv preprint arXiv:2202.00007*.

Brisley, N., & Theobald, M. (1996). A simple measure of price adjustment coefficients: A correction. *Journal of Finance*, 51(1), 381-382.

Busch, P., Obernberger, S. (2016). Actual Share Repurchases, Price Efficiency, and the Information Content of Stock Prices, *The Review of Financial Studies*, doi:10.1093/rfs/hhw071.

Busse, J. A., & Green, T. C. (2002). Market efficiency in real time. *Journal of Financial Economics*, 65(3), 415-437.

Caginalp, G., DeSantis, M. (2016). Does price efficiency increase with trading volume? Evidence of nonlinearity and power laws in ETFs, *Physica A*, <http://dx.doi.org/10.1016/j.physa.2016.10.039>.

- Callen, J. L., Khan, M., Lu, H. 2013. "Accounting Quality, Stock Price Delay, and Future Stock Returns." *Contemporary Accounting Research* 30: 269–295.
- Chakrabarti, R., & Roll, R. (1999). Learning from others, reacting, and market quality. *Journal of Financial Markets*, 2(2), 153–178.
- Chen, J., Dong, W., Li, S., Zhang, Y. (2016): Perceived audit quality, state ownership, and stock price delay: evidence from China, *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, DOI: 1080/16081625.2016.1208573
- Chordia, T., Roll, R., & Subrahmanyam, A. (2005). Evidence on the speed of convergence to market efficiency. *Journal of Financial Economics*, 76(2), 271–292.
- Copeland, T. (1976). A model of asset trading under the assumption of sequential information arrival. *Journal of Finance*, 31(4), 1149–1168.
- Cornell, B., & Roll, R. (1981). Strategies for pairwise competitions in markets and organizations. *Bell Journal of Economics*, 12(1), 201–213. DOI: 10.2307/3003517
- Damodaran, A. (1993). A simple measure of price adjustment coefficients. *Journal of Finance*, 48(1), 387–400.
- Dann, L. Y., Mayers, D., & Raab, R. J. (1977). Trading rules, large blocks and the speed of price adjustment. *Journal of Financial Economics*, 4(1), 3–22.
- Davis, M. (2006). Louis Bachelier's theory of speculation (trans. Mark Davis & Alison Etheridge). Princeton; Oxford: Princeton University Press.
- Dodd O., Gilbert, A. (2016). The Impact of Cross-Listing on the Home Edelen, R. M., O. S. Ince, and G. S. Kadlec. (2016). Institutional investors and stock return anomalies. *Journal Financial Economics* 119:472–488.
- Fama, E. F. (1965). The behavior of stock-market prices. *Journal of Business*, 38(1), 34–105.
- Fama, E. F., Fisher, L., Jensen, M. C., & Roll, R. (1969). The adjustment of stock prices to new information. *International Economic Review*, 10(1), 1–21.
- Ferreira, D., Ferreira, M. A., and Raposo, C. C. (2011) Board structure and price informativeness, *Journal of Financial Economics* 99, 523–545.
- Gorton, G.B., Huang, L., Kang, Q. (2016). The Limitations of Stock Market Efficiency: Price Informativeness and CEO Turnover, *Review of Finance*, 1–48. doi: 10.1093/rof/rfw008.
- Grossman, S. (1976). On the efficiency of competitive stock markets where trades have diverse information. *Journal of Finance*, 31(2), 573–585.
- Grossman, S. J., & Stiglitz, J. E. (1980). On the impossibility of informationally efficient markets. *American Economic Review*, 70(3), 393–408.
- Hao, Y., Chou, R.K. Ho, K.Y., Weng, P.S. (2015). The impact of foreign institutional traders on price efficiency: Evidence from the Taiwan futures market, *Pacific-Basin Finance Journal* 34, 24–42.
- Hasbrouck, J., & Ho, T. S. (1987). Order arrival, quote behavior, and the return generating process. *Journal of Finance*, 42(4), 1035–1048.
- Htet Htet Htet, Michael Biehl, and Nicolai Petkov. (2023). Survey of feature selection and extraction techniques for stock market prediction. *Financ Innov.* 2023; 9(1): 26. Published online 2023 Jan 12. doi: 10.1186/s40854-022-00441-7.
- Ibrahim, M.H., (1999). Macroeconomic Variables and Stock Prices in Malaysia: An Empirical Analysis, *Asian Economic Journal*, Vol 3, No 2. Pp.219-231.
- Jennings, R., & Starks, L. (1986). Earnings announcements, stock price adjustment, and the existence of option markets. *Journal of Finance*, 41(1), 107–125.

- Kim, J. B., Yu, Z., & Zhang, H. (2016). Can media exposure improve stock price efficiency in China and why?. *China Journal of Accounting Research*, 9(2), 83-114.
- Kraus, A., & Stoll, H. R. (1972). Price impacts of block trading on the New York Stock Exchange. *Journal of Finance*, 27(3), 569-588.
- Li, Z., Lin, B., Zhang, T., Chen, C. (2017): Does short selling improve stock price efficiency and liquidity? Evidence from a natural experiment in China, *The European Journal of Finance*, DOI:10.1080/1351847X.2017.1307772.
- Lim, K.P., Hooy, C. W., Chang, K.B., Brooks, R. (2016). Foreign investors and stock price efficiency: Thresholds, underlying channels and investor heterogeneity, *North American Journal of Economics and Finance* 36 (2016) 1-28.
- Malkiel, B. G. (1999). *A random walk down Wall Street: including a life-cycle guide to personal investing*. New Jersey: Princeton University Press.
- Nurmansyah, A. R., & Thamrin, H. (2022). Analysis of The Influence of Exchange, Inflation, Gross Domestic Product, Interest Rate, and The Amount of Money Circulation On The LQ45 Index In The Indonesia Stock Exchange Between 2016-2020. *Jurnal Syntax Admiration*, 3(1), 1-27.
- Paulo Pereira da Silva. (2022). Market Efficiency and the capacity of Stooock Prices to track a firms future profitability. *Borsa Istanbul Review* Volume 22, Issue 3, May 2022, Pages 452-464
- Patell, J. M., & Wolfson, M. A. (1984). The intraday speed of adjustment of stock prices to earnings and dividend announcements. *Journal of Financial Economics*, 13(2), 223-252.
- Please cite this article as: P. Pereira da Silva, Market efficiency and the capacity of stock prices to track a firm's future profitability, *Borsa _Istanbul Review*, <https://doi.org/10.1016/j.bir.2021.06.010>
- Poh, P., Hooy, C.W., Lim, K.P. (2017) "Effect of Geographical Diversification on Informational Efficiency in Malaysia", *Economics Bulletin*, Volume 37, Issue 1, pages 19-29.
- Reboredo, J. C., Rivera-Castro, M. A., Miranda, J. G., & García-Rubio, R. (2013). How fast do stock prices adjust to market efficiency? Evidence from a detrended fluctuation analysis. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 392(7), 1631-1637.
- Rohmawati, S., Mutmainnah, M., Asas, F., & Khasanah, U. (2022). Analysis Of The Effect Of The Rupiah Exchange, World Oil Price, World Gold Price On The Joint Stock Price Index In The Indonesia Stock Exchange. *International Journal of Science, Technology & Management*, 3(1), 153-166.
- Shu, T. (2007). *Institutional Trading and Stock Price Efficiency*, Doctor of Philosophy Dissertation, The University of Texas at Austin.
- Theobald, M., & Yallup, P. (2004). Determining security speed of adjustment coefficients. *Journal of Financial Markets*, 7(1), 75-96.
- Theobald, M., & Yallup, P. (2005). Intradaily volatility and adjustment. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 15(5), 407-424.
- Woodruff, C. S., & Senchack, A. J. (1988). Intradaily price-volume adjustments of NYSE stocks to unexpected earnings. *Journal of Finance*, 43(2), 467-491.
- Zhang, W., Huang, K., Feng, X., Zhang, Y., (2017). Market maker competition and price efficiency: Evidence from China, *Economic Modelling*, <http://dx.doi.org/10.1016/j.econmod.2017.06.004>.

Abstract

A Model Explaining the Informational Efficiency of Stock Price Based on Various Stock Price Adjustment Speed Approaches

Mohammad Naghizadeh Aydanlu¹

Younes Badavar Nahandi²

Rasoul Baradaran Hassanzadeh³

Ali Asghar Mottaghi⁴

Received: 08 / October / 2025 Accepted: 07 / December / 2025

Abstract

Knowing the information efficiency in stock markets and the speed with which stock markets incorporate information flow into asset prices is very important for stakeholders. The present study tried identifying and explaining the factors affecting the information efficiency of stock prices, investigating the efficiency of stock prices and providing an explanatory model for it in the Tehran Stock Exchange since 2011 to 2021. So, by investigating the literature reviews and analyzing experts' perspectives, 65 variables were identified, and classified into 12 groups (economic variables, industry, quality of financial information, risk, market, corporate governance, regulatory, political, managerial, functional, financial limitation and company strategies). To measure the information efficiency of the stock price, the speed of the stock price adjustment in reaching the intrinsic value, the reaction to the general market information and the specific company information have been used. To identify the influential variables and provide a model explaining the efficiency of stock price information, the path analysis method was used in M_PLUS software. The models based on the stock price adjustment speed approach in reaching the intrinsic value had the explanatory power of 64 and 52 percent. The model based on the adjustment speed approach in response to general market information and the model based on the adjustment speed approach to company-specific information have an explanatory power of 74 and 64 percent. The current research, is considered an important step to help improve the level of efficiency of the country's stock market.

Key Words: Information Efficiency of Stock Price, Speed of Stock Price Adjustment, Stock Intrinsic Value, Stock Price Synchronicity, Firm Specific Information.

¹ Department of Accounting, Ta.C., Islamic Azad University, Tabriz, Iran. MO.NA1358@iaut.ac.ir

² Department of Accounting, Ta.C., Islamic Azad University, Tabriz, Iran. (Corresponding author). badavarnahandi@iaut.ac.ir

³ Department of Accounting, Ta.C., Islamic Azad University, Tabriz, Iran. Baradaran313@iaut.ac.ir

⁴ Department of Accounting, Ta.C., Islamic Azad University, Tabriz, Iran. Aliasghar.Mottaghi@iaut.ac.ir

ارزیابی عملکرد حسابداری داخلی با استفاده از روش فراترکیب

مژگان حیدری^۱

علی اکبر چهارمحالی^۲

مهران متین فرد^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۱۷

چکیده

حسابداری داخلی نقش مهم و حیاتی در حاکمیت و عملیات سازمان دارد. زمانیکه فعالیت این واحد در سازمان به شکل موثر و تاثیرگذار باشد و در خدمت عملیات و مدیریت سازمان باشد، کمک بزرگی به سازمان در دستیابی به هدفهایش خواهد بود. لذا، سازمانهایی که دارای واحد حسابداری داخلی اثربخش هستند، ارزیابی کامل‌تری نسبت به شناسایی خطرهای محیط کسب و کار، فرآیندها و سیستم تجاری خود دارند. پژوهش حاضر با اتخاذ رویکرد فراترکیب به بررسی مولفه‌های تاثیرگذار بر عملکرد حسابداری داخلی می‌پردازد. بر اساس نتایج تحلیل، ۴ بعد و ۸ مفهوم و ۵۰ کد شناسایی و آزمون کیفیت آنها تایید شد. حسابداری داخلی با به کارگیری رویکرد منظم و سیستماتیک به منظور ارزیابی و بهبود اثربخشی فرآیندهای راهبری، مدیریت ریسک و کنترل‌های داخلی به سازمان برای دستیابی به اهدافش کمک می‌کند. به این ترتیب استقرار واحد حسابداری داخلی در هر سازمانی لازمه بقا و تداوم فعالیت در محیط پویا و همواره در حال تغییر است.

واژه‌های کلیدی: حسابداری داخلی، ارزیابی عملکرد، فراترکیب.

۱ گروه حسابداری، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. mozghan.heidari@iau.ac.ir

۲ گروه حسابداری، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول). m_matinfard@iau.ac.ir

۳ گروه حسابداری، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. a_chaharmahali@iau-tnb.ac.ir

۱- مقدمه

حسابرسی یکی از مهمترین عناصر ساختار حاکمیت شرکتی در یک سازمان است. یکی از مهم ترین دلایل ایجاد حسابرسی (اعم از داخلی و خارجی) تفکیک نقش مدیریت از مالکیت شرکت ها می باشد و در همه شرکت های داخلی و بین المللی پیاده سازی گردیده است. در حالی که حسابرسی خارجی شامل بررسی قانونی اطلاعات مالی تولید شده توسط مدیریت به منظور ابراز نظر مستقل در مورد صحت و انصاف آن است، حسابرسی داخلی نقش اطمینان از عملکرد مؤثر فرآیندهای مدیریت ریسک، حاکمیت و کنترل داخلی سازمان را ایفا می کند (موسسه رسمی حسابرسان داخلی، ۲۰۱۷). این امر باعث می شود که عملکرد حسابرسی داخلی^۱ در راستای موفقیت کل بخش های سازمان مرکزی باشد زیرا دامنه آن همه واحدهای سازمانی را در بر می گیرد (اوکودو و همکاران، ۲۰۱۹). در نتیجه، نقش حسابرسان داخلی موضوع بحث در میان حسابداران حرفه ای و دانشگاهیان بوده است، به ویژه در پرتو تجدید نظر در تعریف آن توسط مؤسسه حسابرسان داخلی (IIA, 2001)، که دامنه حسابرسی داخلی را گسترش داد و به عنوان یک سرویس ارزش افزا برای سازمان ها در نظر گرفت (آرنا و آزون^۲، ۲۰۰۹؛ سلیمان و داندگو^۳، ۲۰۱۴). الرجوب و احمد (۲۰۱۷) خاطرنشان کردند که حسابرسی داخلی قبل از دهه ۱۹۸۰ به شکل ابتدایی وجود داشت و تا حد زیادی به بررسی انطباق با خط مشی ها و رویه های سازمانی و تأیید وجود دارایی ها محدود می شد. با این حال، بر اساس تعریف موسسه حسابرسان داخلی جدید، حسابرسی داخلی به عنوان یک مفهوم، اکنون شامل وظایفی است که فراتر از اطمینان از عملیات مالی داخلی است. هدف اصلی عملکرد حسابرسی داخلی مدرن، کمک به مدیریت در تصمیم گیری با ارائه یک رویکرد منظم برای ارزیابی و بهبود اثر مدیریت ریسک، کنترل و فرآیند حاکمیت است (اوده و انوادیا^۴، ۲۰۱۶).

به طور خاص، انجمن حسابرسان داخلی^۵ در آخرین تعریف خود حسابرسی داخلی را به عنوان یک فعالیت تضمینی و مشاوره مستقل و عینی تعریف می کند که برای ارزش افزوده و بهبود عملیات سازمان طراحی شده است. این به سازمان کمک می کند تا با ارائه یک رویکرد سیستماتیک و منظم برای ارزیابی و بهبود اثربخشی فرآیندهای مدیریت ریسک، کنترل و حاکمیت، به اهداف خود دست یابد. این نقش بزرگ، اهمیت حسابرسی داخلی را به عنوان بخشی از سیستم کنترل مدیریت سازمان افزایش می دهد. نقش جدید آنها نیاز به مهارت و دانش بالاتری نسبت به قبل دارد. این بدان معناست که مسئولیت های حسابرسان داخلی در حال حاضر گسترده تر و سخت تر شده است. بر اساس این مسئولیت ها، حسابرس داخلی نقش مهمی در بالا بردن قابلیت اطمینان سیستم کنترل داخلی و بهبود فرآیند مدیریت ریسک دارد.

¹.internal audit function (IAF)

².Arena & Azzone

³.Suleiman & Dandago

⁴.Udeh and Nwadior

⁵. Institute of Internal Auditors

عملکرد حسابرسی داخلی به عنوان یک قطعه جدایی ناپذیر از "اجزای حاکمیت" قرار می‌گیرد که اطمینان از کنترل‌های داخلی، مدیریت ریسک و انطباق را فراهم می‌کند (سو و مارتینوف-بنی ۲۰۱۱). در واقع حسابرسان داخلی در صورت ارائه عملکرد مناسب می‌توانند در ارتقاء و ایجاد ارزش در شرکت متمرکز باشند (گریما^۱ و همکاران، ۲۰۲۳). تعیین معیارهای اندازه‌گیری عملکرد در حوزه فعالیت حسابرسی داخلی، یک کار با اهمیت و حیاتی در رسیدن به هدف‌ها و مقاصد فعالیت‌های حسابرسی مطابق با بالاترین ویژگی‌های کیفی و استانداردهاست (انجمن حسابرسان داخلی ۲۰۱۴). مطابق با رهنمود اجرایی ارزیابی کیفیت حسابرسی داخلی (۲۰۱۵) حسابرسی داخلی در محیط‌های متنوع به لحاظ قانونی و فرهنگی و برای سازمان‌هایی با اهداف، اندازه، پیچیدگی و ساختار متفاوت و توسط افراد درون یا برون سازمانی انجام می‌شود. با وجود این تفاوت‌ها، رعایت استانداردهای بین‌المللی در انجام مسئولیت‌های حسابرسان داخلی و فعالیت ایشان، الزامی است. با توجه به تصویب دستورالعمل کنترل‌های داخلی بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۳۹۱ و تشکیل انجمن حسابرسان داخلی در همان سال، مدت زمان زیادی نیست که حرفه حسابرسی داخلی به شکل جدی پا به عرصه ظهور در ایران گذشته است. تعداد پژوهش‌های انجام شده در این حرفه برای توصیف عملکرد آن بر طبق استانداردها بسیار اندک است (نیکبخت و قدس، ۱۳۹۷). بدین ترتیب نیاز به انجام تحقیقات کاربردی در این زمینه احساس می‌شود. با توجه به بررسی پژوهش‌های داخلی و خارجی، چارچوب جامعی که ابعاد و مولفه‌های عملکرد حسابرسی داخلی را به روشنی بیان کند، وجود ندارد. بر پایه نکات یادشده، مساله اصلی در این پژوهش آن است که نشان دهد با توجه به مطالعات صورت گرفته در این حوزه، اساساً آیا می‌توان تصویر جامع و روشنی از عملکرد حسابرسی داخلی مبتنی بر مفاهیم اصلی و مقولات کلیدی آن را ارائه داد؟ ساختار تحقیق به این ترتیب ادامه می‌یابد؛ ابتدا به بررسی پیشینه تحقیق پرداخته شده است و پس از آن، شرحی از روش‌شناسی پژوهش ارائه می‌شود. در ادامه شرح مبسوطی از یافته‌ها و گام‌های پژوهش بین شده است؛ در نهایت، پیشنهادهایی ارائه شده است.

۲. ادبیات موضوع

۲-۱- حسابرسی داخلی

به طور خاص، موسسه حسابرسان داخلی در آخرین تعریف خود حسابرسی داخلی را به عنوان یک فعالیت تضمینی و مشاوره مستقل و عینی تعریف می‌کند که برای ارزش افزوده و بهبود عملیات سازمان طراحی شده است. حسابرسی داخلی به سازمان کمک می‌کند تا با ارائه یک رویکرد سیستماتیک و منظم برای ارزیابی و بهبود اثربخشی فرآیندهای مدیریت ریسک، کنترل و حاکمیت، به اهداف خود دست یابد (اوکودو و همکاران، ۲۰۱۹).

¹. Grima

سازمان‌ها عموماً دارای اهداف استراتژیک، عملیاتی، گزارشگری و رعایت هستند که حسابرسی داخلی متناسب با اهداف سازمان دارای ابعاد متنوع و شرح وظایف متفاوت و تماماً با هدف ارتقا و بهبود عملکرد سازمان و ایجاد ارزش افزوده در فعالیت‌ها است. حسابرسی داخلی یکی از اجزای مهم سیستم حاکمیت شرکتی باکیفیت بالا محسوب می‌شود. لذا از اهمیت واحد حسابرسی داخلی همین که طبق مدل حاکمیت شرکتی که توسط انجمن حسابرسان داخلی مطرح شده است، از واحد حسابرسی داخلی اثربخش به عنوان یکی از چهار سنگ بنای حاکمیت شرکتی همراه با کمیته حسابرسی، مدیریت اجرایی و حسابرسان مستقل نامبرده شده است. حسابرسی داخلی ابزاری پویا برای ارزیابی مسئولیت‌های مدیران در خصوص فرآیندهای کنترلی مؤثر در ارتباط با فعالیت‌های مدیران است. اما به طور واقعی نمی‌توان حسابرس داخلی را تنها به ارزیابی سیستم‌های کنترلی سازمان محدود نمود. بلکه آن بخش جدایی‌ناپذیر از اهداف سازمان است که اتفاقاً برای رسیدن سازمان به اهداف متنوع خود، برنامه‌ها و عملیات حسابرسی برنامه‌ریزی می‌نماید (مدیرکیاسرای و همکاران، ۱۴۰۲).

طبق تعریف موسسه حسابرسان داخلی (۲۰۰۹)، حسابرسی داخلی نیز می‌تواند به سه حوزه مختلف طبقه بندی شود. مدیریت ریسک، حاکمیت شرکتی و کنترل داخلی. حسابرسان داخلی نه تنها در مدیریت ریسک بلکه در ارائه خدمات مشاوره و اطمینان به مدیران اجرایی نقش اساسی دارند. پیش از این، موسسه حسابرسی "نقش حسابرسی داخلی در مدیریت ریسک گسترده سازمانی" به عنوان مسیری برای حسابرسان داخلی که قرار است نقش خود را در رویه مدیریت ریسک شرکت ایفا کنند، بیان نمود. اخیراً، گزارش موسسه حسابرسی در ارتباط با خدمات مشاوره، چهار فعالیت ضروری را برای حسابرس داخلی به منظور پاسخگویی نشان می‌دهد که عبارتند از: هماهنگی فعالیت‌های مدیریت ریسک در سطح سازمان، تسهیل شناسایی و ارزیابی ریسک‌ها، حفظ و توسعه چارچوب مدیریت ریسک در سطح سازمانی و برای پشتیبانی از توسعه استراتژی مدیریت ریسک.

اینوف، مگبامه، اوسارهابور و اهیوروبو^۱ (۲۰۱۳) معتقدند که هدف حسابرسی داخلی بهبود کارایی و اثربخشی سازمان از طریق انتقاد سازنده است. این بدان معناست که شناسایی نقاط ضعف و پیشنهادات برای بهبود، محور اصلی حسابرسی داخلی است. جای تعجب نیست که ساویر (۱۹۹۵) بیان می‌کند که کار حسابرس داخلی تا زمانی که عیوب تصحیح نشده و تصحیح نشده باشد انجام نمی‌شود. سایر محققین مانند دیپاک (۲۰۱۰) اهداف حسابرسی داخلی را شامل موارد زیر می‌دانند: اثربخشی و کارایی عملیات (برنامه‌ها و پروژه‌ها)، قابلیت اطمینان اطلاعات مالی و عملیاتی، حفاظت از دارایی‌ها، رعایت قوانین و مقررات و پیشگیری و کشف تقلب. بارکر^۲ (۱۹۹۹) ضمن تأیید نظرات اولر و براون^۳ (۱۹۹۹)، هدف حسابرسی داخلی را به بررسی عملیات و سوابق شرکت گسترش می‌دهد و در طی این بررسی‌ها، بسیاری از جزئیات کار سازمان در رابطه با صورت‌های

^۱. Enofe, Mgbame, Osa-Erhabor, Ehiorobo

^۲. Barker

^۳. Owler and Brown

مالی و سایر صورت‌های مالی به طور مؤثر حسابرسی می‌شوند. ووس^۱ (۱۹۹۷) همچنین بیان می‌کند که هدف اصلی حسابرسی داخلی ارزیابی اثربخشی کنترل مالی و عملیاتی، تأیید انطباق با خط مشی‌های شرکت، رویه، حفاظت از دارایی‌ها و تأیید صحت و سازگاری گزارش‌های خارجی و داخلی سازمان است. اولر و براون (۱۹۹۹) استدلال می‌کنند که هدف حسابرسی داخلی حفاظت از مدیریت در برابر اشتباهات اصولی و غفلت از وظیفه است (اوکودو و همکاران، ۲۰۱۹).

مرور مختصر ادبیات در زمان تهیه طرح تحقیق از نبود مدلی برای ارزیابی عملکرد حسابرسی داخلی در ایران خبر می‌داد. پژوهش‌های خارجی بیشتری در خصوص ارزیابی عملکرد حسابرسی پرداخته شده که اغلب آنها نسبت به موضوع تحقیق رویکرد کمی پژوهش را انتخاب کرده‌اند.

۲-۲- پیشینه پژوهش

پژوهش‌هایی که به ارزیابی عملکرد حسابرسی داخلی پرداخته‌اند، همگی حاکی از وجود معیارهای مختلفی برای ارزیابی عملکرد حسابرسی داخلی هستند (انجمن حسابرسان داخلی، ۲۰۱۰)؛ موسسه پروتیوتی، (۲۰۱۰). این موضوع نشان می‌دهد که این معیارها در بستر زمان و مکان در حال تغییر است و پژوهش‌ها تا رسیدن به بهترین رویه در این زمینه ادامه دارند.

زیگنفس (۲۰۰۰) در پژوهشی که شبکه اطلاعات حسابرسی انجمن حسابرسان داخلی از سال ۱۹۹۳ راه‌اندازی کرده بود، نتایج پژوهشی را ارائه داد که در آن نظر مدیران حسابرسی داخلی در رابطه با ارزیابی عملکرد واحدهای حسابرسی داخلی زیرنظرشان مورد سوال قرار گرفته بود. این پژوهش که بر اساس معیارهای ارزیابی عملکرد و اولویت آنها برای مدیران حسابرسی داخلی انجام شده، ۲۰ معیار ارزیابی عملکرد را به ترتیب اولویت برای مدیران حسابرسی در سال‌های مختلف نشان می‌دهد. مدل ایشان عملکرد را از چند بعد مورد بررسی قرار می‌دهد:

- ورودی
- فرآیند
- محیط حسابرسی
- خروجی

فریگو ام.ال^۲ (۲۰۰۰) استفاده از ابزار کارت امتیازی متوازن را در ارزیابی عملکرد یک بخش حسابرسی داخلی از طریق مقاله خود که کاملاً به این مشکل اختصاص داده شده است، پیشنهاد می‌کند. مدل کارت امتیازی متوازن ارائه شده توسط فریگو ام.ال عملکرد را از چند منظر مورد بررسی قرار می‌دهد:

- مشتریان حسابرسی داخلی (کمیته حسابرسی، مدیریت و حسابرسی شده)

^۱. Vos

^۲. Frigo M.L

- فرآیند حسابرسی داخلی
- نوآوری‌ها و قابلیت‌ها

انجمن حسابرسان داخلی در سال (۲۰۰۹) رهنمودی را به عنوان فصل الخطاب برای اندازه‌گیری کارایی و اثربخشی حسابرسی داخلی به عنوان دو مولفه مهم عملکرد ارائه کرده است. در این رهنمود شاخص‌هایی با استفاده از رویکرد کارت امتیازی متوازن پیشنهاد شده است. فعالیت حسابرسی داخلی باید گروه‌های اصلی معیار عملکرد از قبیل رضایتمندی ذینفعان، فرآیندهای حسابرسی و قابلیت‌ها و نوآوری در حسابرسی داخلی را شناسایی کند. فرآیندهای حسابرسی داخلی می‌تواند شامل مدیریت ریسک، برنامه‌ریزی و روش‌شناسی حسابرسی باشد. نوآوری و قابلیت‌های حسابرسی می‌تواند شامل استفاده موثر از فناوری، آموزش و دانش صنعت باشد.

پژوهش‌های بنیاد پژوهشی انجمن حسابرسان داخلی (IIARF) با عنوان پیکره عمومی دانش (CBOK)، شش شیوه برتر ارزیابی کیفیت یا عملکرد واحد حسابرسی داخلی را گزارش می‌کند که شامل: ۱- ارزیابی میزان درصد طرح‌های تکمیل شده حسابرسی داخلی، ۲- پذیرش و اجرای توصیه‌های حسابرسی داخلی، ۳- ارزیابی از طریق پیمایش و بازخورد از هیئت مدیره، کمیته حسابرسی و مدیران ارشد، ۴- ارزیابی‌های حاصل از پیمایش صاحبکاران واحدهای حسابرسی شده، ۵- اطمینان از مدیریت ریسک و کنترل‌های داخلی و ۶- میزان اتکای حسابرس مستقل بر کار واحد حسابرسی داخلی، است (اندرسن و کرسفرد، ۲۰۱۱).

در گزارش پژوهشی CBOK سال ۲۰۱۵، به اعتقاد روسای واحدهای حسابرسی داخلی (۲۶۴۱ نفر)، اطمینان بخشی در خصوص اثربخشی کنترل‌های داخلی، توصیه و پیشنهاد جهت بهبود عملیات تجاری، اطمینان بخشی پیرامون فرآیند مدیریت ریسک، اطمینان بخشی پیرامون رعایت قوانین و مقررات، توجه دهی و مشاوره به مدیریت، شناسایی ریسک‌های نوظهور، اطمینان بخشی پیرامون فرآیند راهبری بنگاه، بازرسی و کشف تقلب، توجه‌دهی و مشاوره به کمیته حسابرسی را به عنوان فعالیت‌های حسابرسی داخلی که دارای بیشترین ارزش افزوده (۵ انتخاب اول روسای حسابرسی داخلی) هستند نام برده است (سیگو، ۲۰۱۵).

در گزارش پژوهشی CBOK سال ۲۰۱۵، سنجه‌های اندازه‌گیری عملکرد واحد حسابرسی داخلی از نگاه روسای واحدهای حسابرسی داخلی (۲۶۴۱ نفر) با عنوان درصد طرح‌های تکمیل شده حسابرسی، نسبت ساعت بودجه شده به ساعت کار واقعی، افشای به موقع موضوعات حسابرسی، میزان عملکرد در مقایسه با بودجه مالی حسابرسی داخلی، افشای به موقع موضوعات حسابرسی، میزان عملکرد در مقایسه با بودجه مالی حسابرسی داخلی، تکمیل و پوشش موضوعات قانونی، میزان دوره زمانی از زمان تکمیل کار حسابرسی الی صدور گزارش نهایی، رضایت اهداف مشتریان، میزان دوره زمانی از تاریخ شروع و اولین مصاحبه الی صدور پیش‌نویس گزارش، انجام انتظارات خاص ذینفعان اصلی که تنظیم و بر سر آن توافق شده، ارائه شده است (سیگو، ۲۰۱۵).

در تحقیقی دیگر، آکسوی و کی آقلو (۲۰۱۳) پژوهشی را در کشور ترکیه انجام دادند. آنان به این نتیجه رسیدند که در خصوص حسابرسی داخلی در بافت این کشور سه گروه اصلی معیارهای عملکرد وجود دارد که عبارتند از رضایت ذینفعان، فرآیندهای حسابرسی داخلی و ابداعات و قابلیت‌ها. آنان در تحقیق خود دریافتند که فارغ از معیارها و روش‌شناسی مورد استفاده به عنوان ابزار مدیریت عملکرد حسابرسی داخلی، مدیران حسابرسی داخلی باید برای ایجاد تناسب عملکرد خود با اهداف استراتژیک، فرهنگ سازمانی، نیازها و چشم‌انداز سازمان را در نظر بگیرند. این امر نشان می‌دهد که عوامل بیرونی بر عملکرد حسابرسی داخلی تاثیرگذارند. چایونگ (۲۰۱۲) به تحقیقی تحت عنوان، بررسی عوامل موثر بر کارایی عملکرد حسابرسی داخلی و ارتباط کارایی عملکرد حسابرسی داخلی و نتایج عملیاتی، پرداخت. ایشان عوامل موثر بر عملکرد حسابرسی داخلی را، تکمیل سیستم‌های اطلاعاتی و عملیاتی، درک و پذیرش درون سازمانی، دانش، مهارت و روابط انسانی، ارتباط بین واحدهای حسابرسی داخلی و سایر واحدها، تکمیل سیستم‌های اطلاعاتی و عملیاتی، درک و پذیرش درون سازمانی، دانش، مهارت و روابط انسانی، ارتباط بین واحدهای حسابرسی داخلی و سایر واحدها، بیان می‌کند.

اوکودو و همکاران (۲۰۱۹) به تحقیقی تحت عنوان، ارزیابی قابلیت اطمینان عملکردهای حسابرسی داخلی، پرداخت. ایشان به طور خاص بینش‌های مفهومی و عملی را در مورد برخی از مسائل مهم در ارزیابی قابلیت اطمینان عملکردهای حسابرسی داخلی ارائه می‌دهد. به ویژه، این مقاله چهار مورد از این موضوعات را شناسایی و مورد بحث قرار داد: شایستگی حسابرسان داخلی، سطح حمایت/تاثیر مدیریت، استقلال و عینیت حسابرسان داخلی و مسائل نظارتی. آلبرتا^۱ (۲۰۰۵) با توجه به کارکردهای ذکر شده در بالا، همانطور که در تحقیق موازو و سیتی (۲۰۱۳) ذکر شده است، بیان می‌کند که حسابرسان داخلی باید ویژگی‌های زیر را داشته باشند تا به طور مؤثر وظایف فوق را انجام دهند: توانایی همسوسازی ساختار حسابرسی داخلی با پویایی عملیات سازمانی؛ باید بین مهارت‌های مدیریت برای حفظ دید مناسب و نیازها و انتظارات کمیته حسابرسی رابطه قوی وجود داشته باشد؛ باید قابلیت‌های ارائه خدمات قوی وجود داشته باشد (ثبات در رویکرد، استانداردها و ارائه)؛ همچنین باید مهارت‌های مدیریتی قوی وجود داشته باشد که تضمین کند تیم‌های حسابرسی داخلی از مهارت و انگیزه مناسب برخوردار هستند. علاوه بر ویژگی‌های مورد نیاز فوق، سطح آموزش، تحصیلات، تجربیات و همچنین صلاحیت‌های حرفه‌ای حسابرسان داخلی نیز به همان اندازه ضروری است.

در ایران نیز تعداد بسیار کمی از محققان به بررسی ابعاد عملکرد حسابرسی داخلی پرداخته‌اند و بیشتر بعد اثربخشی حسابرسی داخلی را مورد بررسی قرار داده‌اند. از کاملترین تحقیقات انجام شده در حوزه عملکرد حسابرسی داخلی در ایران، می‌توان به تحقیقی، با عنوان، "عملکرد حسابرسی داخلی در ایران از دیدگاه مدیران

^۱. Alberta

حسابرسی داخلی، رویکرد کلاسیک نظریه بنیانی^۱ که توسط نیکبخت و قدس در سال (۱۳۹۷) و مقاله‌ای دیگری که توسط ایشان در سال (۱۳۹۸) با عنوان، "ارائه مدل ارزیابی عملکرد حسابرسی داخلی در ایران"، انجام شد، اشاره نمود. این دو نویسنده در مقاله اول نشان دادند که فاصله عملکرد حسابرسی داخلی در ایران از نظر مدیران حسابرسی داخلی در مقایسه با تعریف حسابرسی داخلی در استانداردهای بین‌المللی انجمن حسابرسی داخلی زیاد است و نیاز به باز تعریف آن در ایران است. در مقاله دوم با اتخاذ رویکرد کلاسیک نظریه بنیانی به استخراج مدل ذهنی حسابرسان داخلی از ارزیابی عملکرد حسابرسی داخلی در ایران پرداختند. این مدل نشان داد، مهمترین مفهوم در ذهن مدیران حسابرسی داخلی مشروعیت است. این پژوهش با اتخاذ رویکرد کیفی نسبت به ارزیابی عملکرد حسابرسی داخلی در مقایسه با کارایی و اثربخشی در پژوهش‌های انجام شده، سه مفهوم خروجی، کیفیت و اثربخشی را معرفی می‌کند که در ارزیابی عملکرد حسابرسی داخلی در ایران مورد نظر مدیران حسابرسی داخلی است. ایشان در این مقاله بیان می‌کنند که:

- ۱) مدیران حسابرسی داخلی، با وجود خروجی می‌توانند نشان دهند که در حال انجام کار هستند. آنان خروجی کار را در انطباق کار حسابرسی داخلی با برنامه از پیش تعیین شده و ارائه گزارش می‌بینند.
- ۲) کیفیت، مفهومی است که در سخن تمامی مصاحبه شونده‌گان به انحاء مختلف بر آن تاکید شده است. کیفیت در بردارنده دو زیر مقوله اصلی است که عبارتند از چگونگی انجام کار و چگونگی خروجی کار.

- ۳) اثربخشی، از نظر مصاحبه شونده‌گان بدین معناست که حسابرسی منشاء تغییرات در سازمان بوده و انعکاس کار حسابرسی داخلی در نظر ذینفعان، مثبت باشد. مدیران حسابرسی داخلی دو مولفه برای اثربخشی حسابرسی داخلی در نظر می‌گیرند که عبارتند از بازخورد ذینفعان و ایجاد تغییرات در سازمان.

همانطور که گفته شد، تعداد زیادی از پژوهش‌ها، عملکرد حسابرسی داخلی را از بعد اثربخشی مورد نظر قرار داده و از طریق پرسشنامه مولفه‌های موثر بر آن را مانند مهارت‌های فردی، دسترسی به اطلاعات، بی‌طرفی حسابرسی داخلی مشخص کرده‌اند (زمان و تحریری (۱۳۹۴)؛ رحمانی و محمودخانی (۱۳۹۶)). برخی دیگر نیز به بررسی اثربخشی حسابرسی داخلی و عوامل موثر بر آن در سازمانی خاص و به شکل مطالعه موردی پرداخته‌اند؛ که در ادامه به تعدادی از آنها اشاره می‌شود:

مرادی و بحری (۱۳۹۷) و اکابری کروکی و زاینده رودی (۱۳۹۵) و صالحی (۲۰۱۶)، اندازه واحد حسابرسی را به عنوان عامل موثر بر اثربخشی حسابرسی داخلی معرفی می‌نمایند.

مدیرکیاسرایی و همکاران (۱۴۰۲)، اندازه شرکت، اندازه کمیته حسابرسی، نوع گزارش حسابرسی، استقلال هیئت مدیره، تعداد جلسات برگزار شده هیئت مدیره، سخت کوشی کمیته حسابرسی، فروش خارجی به کل فروش، دوگانگی مسئولیت مدیر عامل، چرخش‌های دوره ای حسابرسان داخلی، مالکیت نهادی، حسابرسی مستمر، مالکیت دولتی، اخلاق، استرس حسابرس داخلی، اندازه هیئت مدیره، مدت تصدی حسابرس، رقابت

در صنعت، کیفیت حسابرسی مستقل، اندازه موسسه حسابرسی، جریان نقدی عملیاتی، اهرم مالی را به عنوان معیارها و زیر معیارهای عوامل موثر بر کیفیت عملکرد حسابرسی داخلی بیان می کنند.

عبداللهی و آقای (۱۳۹۶)، استقلال سازمانی، منشور رسمی، دسترسی نامحدود، بودجه کافی، درک مدیر سازمان از حسابرسی داخلی، کارکنان شایسته، حمایت مدیریت ارشد و انطباق با استانداردهای حسابرسی حرفه ای را به عنوان عوامل موثر در اثربخشی حسابرسی داخلی در مدیریت سازمانهای دولتی می دانند.

رحمانی و محمودخانی (۱۳۹۶)، (۱) برخوردار بودن حسابرسان داخلی از مهارت های ارتباطی شفاهی، نوشتاری، گوش دادن و بین فردی در انجام وظایف (۲) عدم محدودیت واحد حسابرسی داخلی در دسترسی به اسناد و مدارک، کارکنان، دارایی ها، بخش ها و منابع (۳) برخوردار بودن حسابرسان داخلی از نگرش ذهنی بی طرفانه و بدون پیش داوری و پرهیز از ارائه نمودن خدمات اطمینان بخشی برای فعالیتی که قبلا مسئول آن بوده اند، را به عنوان عوامل موثر بر اثربخشی حسابرسی داخلی در مدیریت، معرفی می نمایند.

فتحی عبداللهی و آقای (۱۳۹۶)، عوامل موثر بر اثربخشی حسابرسی داخلی را به شرح زیر ارائه می نماید: استقلال سازمانی، منشور رسمی، دسترسی نامحدود، بودجه کافی، درک مدیر سازمان از حسابرسی داخلی، کارکنان شایسته، حمایت مدیریت ارشد، انطباق با استانداردهای حسابرسی حرفه ای.

کیان مهر و نصیرزاده (۱۳۹۵)، صلاحیت کارکنان حسابرسی داخلی، تخصص مالی حسابرسان داخلی، همکاری حسابرسان داخلی و حسابرسان مستقل، حمایت مدیریت ارشد، استقلال حسابرسان داخلی را به عنوان عوامل اثرگذار بر اثربخشی حسابرسی داخلی در سازمان آستان قدس رضوی بر شمرد.

رضاخوانی و همکاران (۱۳۹۵)، داشتن تجربه و تخصص کافی حسابرسان داخلی، افزایش مهارت حسابرسان داخلی از طریق شرکت در دوره های آموزشی، برگزاری جلسات منظم بین مدیران و حسابرسان داخلی، گزارش نتایج حسابرسی داخلی به بالاترین مقام دستگاه را به عنوان عوامل موثر بر اثربخشی عملکرد حسابرسی داخلی در سطح سازمان شهرداری کرج، معرفی نمود.

درویش و همکاران (۱۳۹۵)، صلاحیت کارکنان بخش حسابرسی داخلی، بزرگتر بودن اندازه بخش حسابرسی داخلی، رابطه بین حسابرس داخلی و حسابرس مستقل، پشتیبانی مدیریت از حسابرسی داخلی و استقلال حسابرسی داخلی را از عوامل موثر بر اثربخشی حسابرسی داخلی به شمار آورد.

محمد (۱۳۹۳)، افزایش آگاهی و مهارت حسابرسان داخلی از طریق شرکت در دوره های آموزشی، تامین جایگاه سازمانی و استقلال حسابرسان داخلی، برقراری جلسات منظم بین مدیران و حسابرسان داخلی و پیگیری اجرای گزارش حسابرسان داخلی را به عنوان عوامل موثر بر اثربخشی حسابسی داخلی در دستگاه های داخلی در دستگاه های دولتی حکومت اقلیم کردستان-عراق، شناسایی نمود.

انای^۱ (۲۰۲۱)، بیان نمود که عوامل موثر بر اثربخشی حسابرسی داخلی به ترتیب عبارتند از حمایت مدیریت، شایستگی، استقلال، مشارکت در فعالیت‌های مدیریت ریسک و همکاری با حسابرس خارجی. حلیمه، عثمان و جوزف (۲۰۱۷)، پشتیبانی مدیریت ارشد، صلاحیت حرفه‌ای حسابرسان داخلی را به عنوان اثربخشی حسابرسی داخلی در بخش عمومی مالزی معرفی می‌نمایند.

بدارا و سایدین (۲۰۱۳)، تجربه و استقلال، حمایت مدیریت ارشد، رضایت صاحبکار، دانش حسابرس، منابع حسابرسی داخلی، خبرگی و شایستگی حسابرس داخلی، جایگاه سازمانی حسابرسی داخلی، اجرای عملیات حسابرسی داخلی، ارتباطات، فرهنگ سازمانی، برنامه‌ریزی صحیح، کارکنان دارای صلاحیت، اخلاق حرفه‌ای، پذیرش حسابرسی داخلی از سوی ذینفعان، سیستم کنترل داخلی اثربخش را به عنوان اهم مولفه‌های اثربخشی یا عوامل موثر بر آن که از مجموع پژوهش‌های انجام شده استخراج گردیده، بیان می‌نمایند.

همانگونه که مشاهده شد تعداد مطالعات انجام شده در حوزه حسابرسی داخلی جهت توصیف عملکرد آن مطابق با استانداردهای حرفه‌ای بسیار اندک است. در واقع اگرچه درک کاملی از اهمیت فرآیند حسابرسی داخلی داریم، اما هنوز مشکل قابل توجهی در اندازه‌گیری عملکرد آن و تعیین معیاری برای ارزیابی ایجاد شده از جمله همسویی آن با اهداف سازمان در بلندمدت پایدار وجود دارد. لذا با عنایت به جوان بودن حرفه حسابرسی داخلی در ایران و عدم توافق میان اجراکنندگان و قانون‌گذاران در خصوص کیفیت و عملکرد حسابرسی داخلی، یافتن عوامل موثر بر عملکرد حسابرسی داخلی ضروری به نظر می‌رسد، چراکه عمده شرکت‌ها به دنبال پاسخ به این سوال هستند که در مقابل مبالغ سرمایه‌گذاری شده و اهداف مدنظر قرار گرفته شده برای حسابرسی داخلی، آیا خدمات حسابرسی داخلی از عملکرد مطلوب برخوردار است و چه عواملی در بالا بردن عملکرد آن تاثیرگذار است؟ بنابراین محقق سعی می‌نماید با مطالعه تحقیقات گذشته به جمع‌بندی در این زمینه دست یابد.

۳. روش پژوهش

در تحقیق حاضر، روش کیفی فراترکیب بکارگرفته شده است. سه روش کلیدی در بازنگری ادبیات وجود دارد: فراتحلیل، بازنگری روایت‌گونه، فراترکیب (کریچهر، پوهلنر و چالس، ۲۰۱۶). نقطه قوت روش فراترکیب در توانایی‌اش نسبت به شناسایی مقوله‌های مشترک و ایجاد یک چارچوب مفهومی از دل پیشینه است (کالرسون و پالمر^۲، ۲۰۱۶). در فراترکیب؛ بازنگری مطالعات پیشین و فرآیند چارچوب‌بندی مجدد مفاهیم از طرق ادغام تفسیری نتایج پیشین، صورت می‌پذیرد (سندلوسکی و بارسو، ۲۰۰۷) و محقق سعی می‌کند ضمن بررسی اسناد و مطالعات مرتبط، نتیجه‌ای بزرگتر از مجموع بخش‌هایش به‌دست آورد (فینالیسیون و دیکسون، ۲۰۰۸؛ چنیل و وس، ۲۰۰۷).

¹.Onay

².Carlson, Palmer

فراترکیب در مقایسه با رویکرد فراتحلیل کمی-که بر داده‌های کمی ادبیات موضوع و رویکردهای آماری تکیه دارد- تمرکز بر مطالعات کیفی است و به ترجمه مطالعات کیفی به یکدیگر و فهم عمیق پژوهشگر بر می‌گردد؛ به عبارت دیگر فراترکیب، ترکیب تفسیر داده‌های اصلی مطالعات منتخب است (زیمر، ۲۰۰۶). فراترکیب با فراهم کردن نگرش نظاممند برای پژوهشگران از راه ترکیب پژوهشهای کیفی مختلف، موضوعات و استعاره‌های جدید و اساسی را کشف می‌کند و با این روش دانش جاری را ارتقاء می‌دهد و دیدی جامع و گسترده را در زمینه مسائل پدید می‌آورد. فراترکیب مستلزم این است که پژوهشگر یک بازنگری دقیق و عمیق انجام دهد و یافته‌های پژوهش‌های کیفی مرتبط را ترکیب کند.

همانطور که بیان شد فراترکیب نوعی مطالعه ثانویه است، به این معنا که عصاره‌هایی از تفسیرهای پژوهش‌های مشابه نیست، بلکه یکپارچه‌سازی تفسیر یافته‌های اصلی مطالعه‌های منتخب به منظور ایجاد یافته‌های جامع و تفسیری است. این چالش در رابطه با تحقیقات کیفی مطرح است که اغلب به صورت ایزوله انجام می‌گیرند و هیچ ارتباطی با تحقیقات عملی که در گذشته صورت گرفته ندارد و به ندرت در دانش عملی آن حوزه خاص دانش‌افزایی دارد. روش فراترکیب روش تقریباً جدیدی در حوزه تحقیقات کیفی می‌باشد که می‌تواند پاسخی با این چالش‌ها باشد. این روش، تحقیقات کیفی مجزا را با یکدیگر در یک سطحی انتزاعی با فرآیند ترجمه و ترکیب گردآوری می‌کند (زیمر، ۲۰۰۶).

در قیاس با فراتحلیل، فراترکیب برای یکپارچه کردن مطالعات چندگانه به منظور ایجاد یافته‌های تفسیری و جامع مورد استفاده قرار می‌گیرد. در واقع فراتحلیل مطالعات کمی را به میانگین‌ها تقلیل می‌دهد. در حالی که فراترکیب یافته‌های کیفی را از طریق ارزیابی مطالعات و ایجاد یک کل جامع و تفسیری غنی می‌سازد. هدف این روش توسعه تئوری تبیینی و یا مدلی که یافته‌های گروهی از مطالعات مشابه را تشریح می‌کند. این هدف یکی از تفاوت‌های کلیدی بین این روش و فراتحلیل ر برجسته می‌سازد. در فراتحلیل هدف افزایش قطعیت و اطمینان در نتایج علت و معلولی در یک حوزه خاص است، در حالی‌که فراترکیب بیشتر هرمنوتیکی است و به دنبال درک و تشریح یک پدیده است (والش و دان، ۲۰۰۵).

۴. برآورد مدل و تجزیه و تحلیل آن

سندلوسکی و باروسو برای فراترکیب روشی هفت گامی را معرفی می‌کنند. در این پژوهش از روش هفت مرحله‌ای سندلوسکی و باروسو (۲۰۰۳) استفاده شد؛ گام اول، تنظیم پرسش پژوهش؛ گام دوم، جستجوی نظاممند مقالات در مجلات مختلف، گام سوم، تبیین مقالات مورد تایید؛ گام چهارم، استخراج اطلاعات متون؛ گام پنجم، تحلیل و تلفیق یافته‌های کیفی؛ گام ششم، کنترل کیفیت پژوهش و گام هفتم، ارائه یافته‌ها می‌باشد. در ادامه هریک از این هفت گام تشریح می‌گردد. واحد تحلیل تحقیق حاضر، تحقیقات علمی پژوهشی چاپ شده، همایش‌ها و کنفرانس‌های معتبر در ژورنال‌های مختلف است.

۴-۱- گام اول: طرح سوال‌های تحقیق

در مرحله اول تمرکز بر "چه چیزی" است. این تحقیق به بررسی تشریح و شناسایی عوامل و مولفه‌های موثر بر عملکرد حسابرسی داخلی می‌پردازد. در این مرحله باید به سوال‌های ذیل جواب داده شود:

- (۱) چه کسی: ناظر به تبیین جامعه مدنظر است. در این پژوهش ژورنال‌ها و مجلات مختلف علمی، پایگاه‌ها و سایت‌های مختلف مدنظر قرار گرفته شده است.
- (۲) محدوده زمانی مدنظر: تحقیقات انجام شده در این پژوهش در بازه زمانی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۳ میلادی و ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۱ خورشیدی صورت گرفته است.
- (۳) روش تحقیق: تحلیل نوع روش مقالات در جریان فراترکیب و مقالاتی که مورد تایید قرار می‌گیرند، است.

جدول ۱. سوال‌های تحقیق

پارامتر	سوال‌ات پژوهش
چیستی (what)	شناسایی مولفه‌ها و عناصر و شاخص‌ها و مفاهیم مطرح در ادبیات مربوط به عملکرد حسابرسی داخلی
جامعه مورد مطالعه (who)	آثا مختلف اعم از مقاله، فصل کتاب و پایان نامه که در آن بیشتر به تشریح و شناسایی عوامل و مولفه‌های موثر بر عملکرد حسابرسی داخلی پرداخته شده است.
محدودیت زمانی (when)	کلیه آثار بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۳ میلادی و ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۱ خورشیدی.
چگونگی روش (How)	بررسی موضوعی آثار، شناسایی و یادداشت‌بردای نکات کلیدی، تحلیل مفاهیم، دسته‌بندی مفاهیم و مقولات شناسایی شده.

منبع: یافته‌های پژوهشگر

در بخش ابتدایی مرحله فراترکیب، به پرسش‌های کلی مطرح در این زمینه پاسخ داده شد تا از ابهام‌های بیشتر در این زمینه جلوگیری شود. بدین ترتیب تنها آثاری باید در این مطالعه گنجانده شوند که در آنها بیشتر به مولفه‌ها و ابعاد مهم و تاثیرگذار در حسابرسی داخلی و عملکرد آن پرداخته یا به آن اشاره شده باشد.

۴-۲- گام دوم: تحلیل نظامند منابع

در این مرحله، به جستجوی نظامند مقالات در مجلات مختلف، پرداخته با در نظر گرفتن کلیدواژه‌های مدنظر در مقالات و پژوهش‌های مختلف تعداد ۱۵۷ مقاله استخراج شد. واژه‌های کلیدی مورد استفاده فارسی و لاتین استفاده شده در جدول ۲ مشخص گردیده است.

جدول ۲. کلیدواژه‌های مورد استفاده در جستجوی منابع

کلید واژه فارسی	کلید واژه لاتین
حسابرسی داخلی	Internal Audit
کیفیت حسابرسی	Audit quality
عملکرد حسابرسی داخلی	Internal audit function
عوامل موثر بر حسابرسی داخلی	Factors affecting internal audit
اثربخشی حسابرسی داخلی	Effectiveness of internal audit
کیفیت حسابرسی داخلی	Internal audit quality
نقش حسابرسی داخلی	The role of internal audit
عناصر کلیدی حسابرسی داخلی	Key elements of internal audit

منبع: یافته‌های پژوهشگر

همچنین پایگاه‌های داده و ژورنال‌های مورد استفاده در این پژوهش در جدول ۳ مشخص شده است:

جدول ۳. پایگاه‌های داده و ژورنال‌های مورد استفاده

نام پایگاه		
Ensani	Google scholar	Science direct
CIVILICA	Sid	Springer
sika	Magiran	Emerald
همایش‌ها	noormags	Irandoc

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۳-۴-گام سوم: تبیین مقالات مورد تایید

در فراترکیب نویسنده باید بتواند جزئیات جستجو بین مقالات را به طور صریح و شفاف شرح دهد و میزان جامع بودن آن را توضیح دهد. متون و مقالات بررسی شده در این پژوهش همه مطالعاتی است که با هدف تحقیق مرتبط باشند. به این منظور، مقالات با استفاده از واژه‌های کلیدی منتخب شناسایی شد. متون و مقالات بررسی شده در این پژوهش همه مطالعاتی است که با هدف تحقیق مرتبط باشند. به این منظور، مقالات با استفاده از واژه‌های کلیدی منتخب شناسایی شد. هدف این مرحله حذف مقاله‌ها و کتب‌هایی است که به یافته‌های ارائه شده در آنها اعتمادی نیست. بنابراین از ابزار ارزیابی کیفی "برنامه مهارت‌های ارزیابی حیاتی" استفاده گردید. با طرح ۱۰ سوال، دقت، اعتبار و اهمیت مطالعات کیفی مشخص شده؛ که این سوالات بر موارد زیر تمرکز دارند: (۱) اهداف پژوهش (۲) منطق روش (۳) طرح پژوهش (۴) روش نمونه‌برداری (۵)

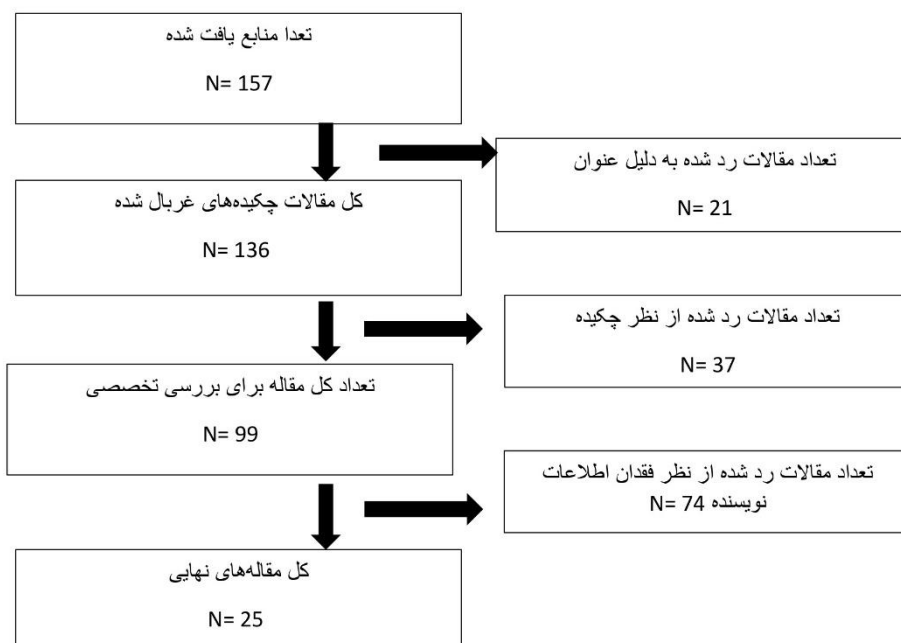
جمع‌آوری داده‌ها (۶) انعکاس‌پذیری که شامل رابطه بین پژوهشگر و شرکت‌کنندگان (۷) ملاحظه اخلاقی (۸) دقت تجزیه و تحلیل داده‌ها (۹) بیان واضح و روشن یافته‌ها و (۱۰) ارزش پژوهش. در این مرحله به هر کدام از این سوالات یک امتیاز کمی داده و سپس یک فرم ایجاد کرده سپس امتیازاتی را که به هر مقاله داده جمع کردیم. پژوهش‌های با امتیاز کمتر از ۳۰ حذف گردید. پس از آنکه آثار مناسب شناسایی گردید، گام بعدی پالایش نهایی مقالات برای استخراج اطلاعات بوده است.

جدول ۴. مهارت‌های ارزیابی حیاتی

ابعاد casp	ضعیف ۱۰-۰	متوسط ۲۰-۱۱	خوب ۳۰-۲۱	بسیار خوب ۴۰-۳۱	عالی ۵۰-۴۱
اهداف پژوهش					
منطبق روش					
طرح پژوهش					
روش نمونه‌برداری					
جمع‌آوری داده‌ها					
انعکاس‌پذیری					
ملاحظات اخلاقی					
دقت تجزیه و تحلیل داده‌ها					
بیان واضح و روشن یافته‌ها					
ارزش پژوهش					

منبع: یافته‌های پژوهشگر

پس از شناسایی مدارک مناسب بر پایه مهارت ارزیابی حیاتی، گام بعدی پالایش نهایی و چاپ مدارک برای استخراج اطلاعات است؛ شکل زیر به کار برده شده برای پالایش آثار و انتخاب نمونه‌های مناسب را نشان می‌دهد.

شکل ۱. الگوریتم انتخاب مقاله های نهایی

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۴-۴-گام چهارم: استخراج اطلاعات متون

در ادامه گام چهارم و پس از انتخاب و گزینش منابع، تعدادی کد استخراج گردید. کدها و منابع استخراج کدها در جدول ۵ ارائه شده است. در مجموع، ۵۰ کد شناسایی شد؛ که برخی از کدها دارای فراوانی بیشتر هستند. که نشان‌دهنده اهمیت بیشتر آنان نزد پژوهشگران مختلف است.

جدول ۵. کدها و منابع استخراج کدها

ردیف	کد	برخی از منابع استخراج شده	فراوانی کد
۱	تجربه حسابرسان	Ziegenfuss (2000), Frigo M.L. (2002), The Institute of Internal Auditor (2009), Badara. & Saidin (2013) protiviti ولی‌زاده و لاریجانی (۱۴۰۰)	۶
۲	ساعت آموزش هر حسابرس داخلی	The Institute of Internal Auditor (2009), Ziegenfuss (2000), محمد (۱۳۹۳)، پورحیدری و رضایی (۱۳۹۱)	۴

ردیف	کد	برخی از منابع استخراج شده	فراوانی کد
۳	درصد کارکنان دارای گواهینامه	The Institute of Internal Auditor (2009), Ziegenfuss (2000)	۲
۴	دانش حسابرسی داخلی	The Institute of Internal Auditor (2009), Ziegenfuss (2000), Chaiwong, Donlaya, (2012), Badara. & Saidin (2013) (۲۰۱۶) نوان بوییک و نوادیالور، (۲۰۱۶)، نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)، ولیزاده و لاریجانی (۱۴۰۰)، استاندارد ۱۲۰۰، رضاخوانی و همکاران (۱۳۹۵)	۹
۵	شمار جابجایی حسابرسان	The Institute of Internal Auditor (2009), Ziegenfuss (2000)، مدیرکیاسرای و همکاران (۱۴۰۲)	۳
۶	میانگین ماههای بودن در یک سمت	The Institute of Internal Auditor (2009), Ziegenfuss (2000)	۲
۷	توسعه و تعمیق دانش فنی مرتبط	The Institute of Internal Auditor (2009), Ziegenfuss (2000), Badara. & Saidin (2013) استاندارد ۱۲۰۰، رضاخوانی و همکاران (۱۳۹۵)	۵
۸	توسعه عمیق صنایع دانش محور	The Institute of Internal Auditor (2009), Ziegenfuss (2000)	۲
۹	توسعه و مشارکت در مسائل و تجربه‌های در حال ظهور و روند صنعت	The Institute of Internal Auditor (2009), Ziegenfuss (2000)	۲
۱۰	دسترسی به منابع اطلاعاتی و سازمانی	The Institute of Internal Auditor (2009), Ziegenfuss (2000), Chaiwong, Donlaya, (2012) نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)	۴
۱۱	رتبه بندی رضایت مشتریان	The Institute of Internal Auditor (2009), Ziegenfuss (2000), Frigo M.L. (2002), Aksoy, Kahyaoglu (2013), CBOK, 2010.	۵
۱۲	رتبه بندی رضایت کارکنان	The Institute of Internal Auditor (2009), Ziegenfuss (2000), Frigo M.L. (2002), Aksoy, Kahyaoglu (2013)	۴
۱۳	پاسخگویی به درخواست‌های ویژه	The Institute of Internal Auditor (2009), Frigo (2002), Aksoy, Kahyaoglu (2013)	۳
۱۴	ارتباط حسابرسی داخلی با وظایف و انتظارات ذینفعان	The Institute of Internal Auditor (2009), Frigo (2002), Aksoy, Kahyaoglu (2013), Chaiwong, Donlaya, (2012)	۴
۱۵	سطح قانونمندی و تمکین به قانون	The Institute of Internal Auditor (2009), Frigo (2002), Arena & Azzone (2009), Cohen, Sayag (2010). قلیزاده و مبشری (۱۳۹۲)	۵

ردیف	کد	برخی از منابع استخراج شده	فراوانی کد
۱۶	ماهیت سازمان	The Institute of Internal Auditor (2009), Chaiwong, Donlaya, (2012)	۲
۱۷	توجه به ذینفعان خاص	The Institute of Internal Auditor (2009), Ziegenfuss (2000), Frigo (2002), Aksoy, Kahyaoglu (2013),	۴
۱۸	سطح پوشش ریسک	The Institute of Internal Auditor (2009), Frigo (2002), Aksoy, Kahyaoglu (2013), CBOK, 2010. Rakipi & et al (2020) استاندارد ۱۲۰۰	
۱۹	درصد حسابرسیهای تکمیل شده به حسابرسیهای برنامه‌ریزی شده	The Institute of Internal Auditor (2009), Frigo (2002), Badara. & Saidin (2013), CBOK, 2010. Arena & Azzone (2009), Turetken, Oktay, Stevens Jethefer, and Baris Ozkan. 2019, Ziegenfuss (2000), Aksoy, Kahyaoglu (2013), Arena & Azzone (2009)	۹
۲۰	تعداد پیشنهادهای حسابرسیها	The Institute of Internal Auditor (2009), Frigo M.L. (2002), Badara. & Saidin (2013), CBOK, 2010. Arena & Azzone (2009), Turetken, Oktay, Stevens Jethefer, and Baris Ozkan. 2019	۶
۲۱	هزینه های واقعی در مقابل هزینه های برنامه‌ریزی شده	The Institute of Internal Auditor (2009), Frigo (2002), Badara. & Saidin (2013), CBOK, 2010. Arena & Azzone (2009), Turetken, Oktay, Stevens Jethefer, and Baris Ozkan. 2019, Ziegenfuss (2000)	۷
۲۲	مدت زمان صرف شده برای همه حسابرسی (از زمان شروع تا خاتمه عملیات)	Ziegenfuss (2000), The Institute of Internal Auditor (2009), Frigo M.L. (2002), Aksoy, Kahyaoglu (2013), CBOK, 2010. Turetken, Oktay, Stevens Jethefer, and Baris Ozkan. 2019	۶
۲۳	میزان انطباق با سیاستها و استانداردها	The Institute of Internal Auditor (2009), Frigo M.L. (2002), Badara. & Saidin (2013), CBOK, 2010. Arena & Azzone (2009), Turetken, Oktay, Stevens Jethefer, and Baris Ozkan. 2019, Ziegenfuss (2000), Aksoy, Kahyaoglu (2013), Arena & Azzone (2009)	۶
۲۴	درجه اطمینان کیفی روشهای توسعه‌ای	The Institute of Internal Auditor (2009), CBOK, 2010.	۲
۲۵	استفاده از فناوری‌های نوین در حسابرسی‌ها	The Institute of Internal Auditor (2009), Chaiwong, Donlaya, (2012), Aksoy, Kahyaoglu (2013), وو و (۲۰۲۴) ; De santis, federika.; Donza, Giuseppe, (2020). استاندارد ۱۲۰۰	۶
۲۶	تفکر رهبری	The Institute of Internal Auditor (2009),	۱

ردیف	کد	برخی از منابع استخراج شده	فراوانی کد
۲۷	نوآوری و حرفه‌ای‌گری سازمانی	The Institute of Internal Auditor (2009), Aksoy, Kahyaoglu (2013), Frigo (2002), Rakipi & et al (2020), وو و همکاران در سال (۲۰۲۴) استاندارد ۱۲۰۰	۶
۲۸	تجربه کارکنان	Ziegenfuss (2000), Frigo (2002), The Institute of Internal Auditor (2009), Badara. & Saidin (2013) ولی‌زاده و لاریجانی (۱۴۰۰)	۶
۲۹	ساعات آموزش / ساعات حسابرسی	The Institute of Internal Auditor (2009), رضاخوانی و همکاران (۱۳۹۵)	۲
۳۰	تعداد نوآوری و بهبود صورت گرفته در عملیات	Frigo M.L. (2002), The Institute of Internal Auditor (2009), Aksoy, Kahyaoglu (2013), استاندارد ۱۲۰۰	۴
۳۱	تعداد فرآیندهای بهبود یافته	The Institute of Internal Auditor (2009), Ziegenfuss (2000),	۲
۳۲	درصد ریسک وقوع رویدادهای غیرمتعارف	The Institute of Internal Auditor (2009),	
۳۳	تعداد توصیه‌های عمده یافته-های حسابرسی	Ziegenfuss (2000), CBOK, 2010.	۲
۳۴	میزان پس انداز حسابرسی	Ziegenfuss (2000),	۱
۳۵	تعداد یافته‌های تکراری	Ziegenfuss (2000),	۱
۳۶	تعداد روزها از پایان کار میدانی تا صدور گزارش	Ziegenfuss (2000), The Institute of Internal Auditor (2009),	۲
۳۷	میزان بهبود فرآیند	Ziegenfuss (2000), The Institute of Internal Auditor (2009),	۲
۳۸	اهمیت موضوع حسابرسی	Ziegenfuss (2000),	۱
۳۹	انطباق با برنامه از پیش تعیین شده	The Institute of Internal Auditor (2009), CBOK, 2010. Arena & Azzone (2009), Tureken, Oktay, Stevens Jethefer, and Baris Ozkan. 2019, Cohen, A., & Sayag, G. (2010). نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)، قلیزاده و مبشری (۱۳۹۲)	۷
۴۰	ارائه گزارش	The Institute of Internal Auditor (2009), Arena & Azzone (2009), rakipi & et al (2020) نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)، رضاخوانی و همکاران (۱۳۹۵)، محمد (۱۳۹۳)	۶
۴۱	کامل بودن رسیدگی	The Institute of Internal Auditor (2009),	۲

ردیف	کد	برخی از منابع استخراج شده	فراوانی کد
		نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)	
۴۲	ارتباط موثر	Chaiwong ,Donlaya, (2012), The Institute of Internal Auditor (2009), Badara. & Saidin (2013), rakipi & et al (2020) Cohen, A., & Sayag, G. (2010). نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)	۶
۴۳	کامل بودن یافته‌ها	نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)	۱
۴۴	دقت یافته‌ها	نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)	۱
۴۵	اهمیت یافته	نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)	۱
۴۶	مدیریت زمان	The Institute of Internal Auditor (2009), Cohen, & Sayag (2010). نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)	۳
۴۷	کیفیت گزارش	The Institute of Internal Auditor (2009), Cohen, & Sayag (2010). نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)، قلیزاده و مبشری (۱۳۹۲)	۴
۴۸	ارائه پیشنهادات قابل اجرا	The Institute of Internal Auditor (2009), Arena & Azzone(2009), Turetken, Oktay, Stevens Jethefer, and Baris Ozkan. 2019 نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)	۴
۴۹	بازخورد ذینفعان	The Institute of Internal Auditor (2009), Frigo M.L. (2002), Aksoy, Kahyaoglu (2013), Badara. & Saidin (2013), CBOK, 2010. Arena & Azzone(2009), Turetken, Oktay, Stevens Jethefer, and Baris Ozkan. 2019 نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)	۸
۵۰	ایجاد تغییر در سازمان	Badara. & Saidin (2013), Arena & Azzone(2009), Turetken, Oktay, Stevens Jethefer, and Baris Ozkan. 2019 نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)	۴

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۵-۴-گام پنجم: تحلیل و تلفیق یافته‌های کیفی

به منظور تجزیه و تحلیل مطالعات انجام شده در رابطه با موضوع تحقیق از کدگذاری استفاده شده است. هدف فراترکیب ایجاد تفسیر یکپارچه و جدیدی از یافته‌ها می‌باشد. این روش برای شفاف‌سازی مفاهیم، الگوها و نتایج در پالایش حالت‌های موجود دانش و ظهور مدل‌های عملیاتی و تئوریها پذیرفته شده است (فینگلد، ۲۰۰۳). کدگذاری باز قصد دارد تا داده‌ها و پدیده‌ها را در قالب مفاهیم درآورد. سپس این کدها را بر اساس پدیده‌های کشف شده در داده‌ها که مستقیماً به پرسش تحقیق مربوط می‌شوند، دسته‌بندی کنیم (فلیک، ۱۳۹۱). در پژوهش حاضر ابتدا مفاهیم خلق و سپس ابعاد و روابط آنها بر اساس متن و سوالات تحقیق بیان

شده است. با توجه به ارتباط مفاهیم با هم ابعاد شکل گرفته‌اند. نتایج این فرایند برای شناسایی و دسته‌بندی عوامل موثر بر عملکرد حسابرسی داخلی در جدول ۶ ارائه شده است:

جدول ۶. مقوله‌بندی یافته‌ها

ابعاد	مفاهیم	کد
ورودی	توسعه نیروی کار	تجربه حسابرسان
		ساعت آموزش هر حسابرس داخلی
		درصد کارکنان دارای گواهینامه
		دانش حسابرسی داخلی
		شمار جابجایی حسابرسان
		میانگین ماههای بودن در یک سمت
	توسعه دانش و مهارت	توسعه و تعمیق دانش فنی مرتبط
		توسعه عمیق صنایع دانش محور
		توسعه و مشارکت در مسائل و تجربه‌های در حال ظهور و روند صنعت
		دسترسی به منابع اطلاعاتی و سازمانی
	رضایت ذینفعان	رتبه بندی رضایت مشتریان
		رتبه بندی رضایت کارکنان
		پاسخگویی به درخواست‌های ویژه
		ارتباط حسابرسی داخلی با وظایف و انتظارات ذینفعان
		سطح قانونمندی و تمکین به قانون
		ماهیت سازمان
		توجه به ذینفعان خاص
فرآیند	مدیریت ریسک	سطح پوشش ریسک
	برنامه‌ریزی	درصد حسابرسیهای تکمیل شده به حسابرسیهای برنامه‌ریزی شده
	روش‌شناسی حسابرسان	تعداد پیشنهادهای حسابرسیها
		هزینه های واقعی در مقابل هزینه های برنامه‌ریزی شده
		مدت زمان صرف شده برای همه حسابرسی (از زمان شروع تا خاتمه عملیات)
		میزان انطباق با سیاستها و استانداردها
		درجه اطمینان کیفی روشهای توسعه‌ای
نوآوری و قابلیت‌ها		استفاده از فناوری‌های نوین در حسابرسی‌ها
		تفکر رهبری

ابعاد	مفاهیم	کد
(استفاده موثر از فناوری، آموزش و دانش صنعت)		نوآوری و حرفه‌ای‌گری سازمانی
		تجربه کارکنان
		ساعات آموزش/ساعات حسابرسی
		تعداد نوآوری و بهبود صورت گرفته در عملیات
		تعداد فرآیندهای بهبود یافته
		درصد ریسک وقوع رویدادهای غیرمتعارف
خروجی	کیفیت	تعداد توصیه‌های عمده یافته‌های حسابرسی
		میزان پس انداز حسابرسی
		تعداد یافته‌های تکراری
		تعداد روزها از پایان کار میدانی تا صدور گزارش
		میزان بهبود فرآیند
		اهمیت موضوع حسابرسی
		انطباق با برنامه از پیش تعیین شده
		ارائه گزارش
	اثر بخشی	کامل بودن رسیدگی
		ارتباط موثر
		کامل بودن یافته‌ها
		دقت یافته‌ها
		اهمیت یافته
		مدیریت زمان
		کیفیت گزارش
		ارائه پیشنهادات قابل اجرا
		بازخورد ذینفعان
		ایجاد تغییر در سازمان

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۷. استاندارد کدها و مقوله‌ها

ابعاد	منابع	
	منابع فارسی	منابع لاتین
ورودی	نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)، ولی‌زاده و لاریجانی (۱۴۰۰)، محمد (۱۳۹۳)،	Ziegenfuss (2000), Frigo M.L. (2002), The Institute of Internal Auditor (2009), Badara. & Saidin

پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی
دوره ۱۷/ پیاپی ۶۸/ زمستان ۱۴۰۴

ابعاد		منابع
	منابع فارسی	منابع لاتین
	پورحیدری و رضایی (۱۳۹۱)، استاندارد ۱۲۰۰، رضاخوانی و همکاران (۱۳۹۵)، مدیرکیاسرایی و همکاران (۱۴۰۲)، قلیزاده و مبشری (۱۳۹۲)	نوان بوییک و (2012), Chaiwong, Donlaya, (2013), Aksoy, Kahyaoglu (2013), CBOK, (2010), Kahyaoglu (2013), Donlaya, (2012), Arena & Azzone (2009), Cohen, Sayag (2010).
فرآیند	استاندارد ۱۲۰۰	The Institute of Internal Auditor (2009), Frigo M.L. (2002), Aksoy, Kahyaoglu (2013), CBOK, 2010, rakipi & et al (2020), Badara. & Saidin (2013), Arena & Azzone(2009), Turetken, Oktay, Stevens Jethefer, and Baris Ozkan. 2019
نوآوری و قابلیت‌ها	استاندارد ۱۲۰۰، ولی‌زاده و لاریجانی (۱۴۰۰)، رضاخوانی و همکاران (۱۳۹۵)	The Institute of Internal Auditor (2009), Chaiwong, Donlaya, (2012), Aksoy, Kahyaoglu (2013), CBOK, 2010, و و ^۱ و (2024), Rakipi, Romina. ; De santis, federika.; Donza, Giuseppe, (2020). Frigo (2002), Ziegenfuss (2000), Badara. & Saidin (2013), Kahyaoglu (2013)
خروجی	نیکبخت و قدس (۱۳۹۸)، قلیزاده و مبشری (۱۳۹۲)، رضاخوانی و همکاران (۱۳۹۵)، محمد (۱۳۹۳)	Ziegenfuss (2000), CBOK, 2010, Arena & Azzone (2009), Turetken, Oktay, Stevens Jethefer, and Baris Ozkan. 2019, Cohen, Sayag (2010). Rakipi & et al (2020), Chaiwong, Donlaya, (2012), Badara. & Saidin (2013), Aksoy, Kahyaoglu (2013), Oktay, Stevens Jethefer, and Baris Ozkan. 2019

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۶-۴- گام ششم: کنترل کیفیت پژوهش

نحوه اعتبارسنجی در مطالعات کیفی فراترکیب از ابتدا مورد بحث بوده است؛ اما آنچه مورد اجماع اکثر پژوهشگران می‌باشد، اعتبارسنجی یا کنترل کیفیت این مطالعات به یکی از دو روش زیر است:

۱- استفاده از نظر خبرگان در دستاوردهای پژوهش؛ ۲- ارائه یک نتیجه جامع از مطالعه مبانی نظری و پژوهش-های قبلی که با استفاده از مطالعات جدید اثبات می‌شود (حسین‌پور و همکاران، ۱۴۰۱).

در این پژوهش تلاش شده که همه مقالات مورد استفاده از ژورنالها و پایگاه‌های معتبر انتخاب شوند؛ لذا مقالاتی که دارای اعتبار کافی نبودند، از فرایند فراترکیب حذف شدند.

این مرحله از فراترکیب پالایش کیفی یافته‌های بدست آمده است؛ به عبارت دیگر روایی و پایایی مدل است. از روش دلفی برای سنجش روایی محتوی به وسیله نظر خبرگان استفاده گردید. که خبرگان به صورت

¹. Wu

نمونه‌گیری غیراحتمالی و ترکیبی از روش‌های هدفمند یا قضاوتی انتخاب شده‌اند. جامعه آماری پژوهش افرادی هستند که به نحوی با حسابرسی، حسابرسی داخلی در ارتباط بوده‌اند. با این افراد به صورت مستقیم که ۱۵ نفر بودند تماس حاصل شد که همه مفاهیم مورد تایید خبرگان بوده است. که ۵ نفر از خبرگان زن و ۱۰ نفر مرد می‌باشند، ۸ نفر کارشناس دانشگاهی بوده‌اند و ۷ نفر کارشناس مرتبط که تجربه داشته‌اند؛ ۶ نفر از خبرگان دارای مدرک کارشناسی و ۹ نفر فوق لیسانس و بالاتر بوده‌اند. مقادیر درصد توافق خبرگان و ضریب کندال بدست آمده نشان از روایی بالاست.

جدول ۸. روایی

ابعاد	کد	میانگین	انحراف معیار
ورودی	تجربه حسابرسان	۶.۲۰	۰.۵۶
	ساعت آموزش هر حسابرس داخلی	۶.۲۰	۰.۵۶
	درصد کارکنان دارای گواهینامه	۵.۵۳	۰.۵۱
	دانش حسابرسی داخلی	۵.۹۳	۰.۷۰
	شمار جایجایی حسابرسان	۵.۰۷	۰.۸۸
	میانگین ماههای بودن در یک سمت	۵.۴۰	۰.۶۳
	توسعه و تعمیق دانش فنی مرتبط	۵.۷۳	۰.۵۹
	توسعه عمیق صنایع دانش محور	۶.۲۷	۰.۵۹
	توسعه و مشارکت در مسائل و تجربه‌های در حال ظهور و روند صنعت	۶.۲۷	۰.۵۹
	دسترسی به منابع اطلاعاتی و سازمانی	۵.۵۳	۰.۵۱
	رتبه بندی رضایت مشتریان	۵.۸۷	۰.۵۱
	رتبه بندی رضایت کارکنان	۶	۰.۶۵
	پاسخگویی به درخواست‌های ویژه	۵.۷۳	۰.۵۹
	ارتباط حسابرسی داخلی با وظایف و انتظارهای ذینفعان	۵.۹۳	۰.۴۵
	سطح قانونمندی و تمکین به قانون	۵.۸۰	۰.۵۶
	ماهیت سازمان	۶.۲۰	۰.۶۷
	توجه به ذینفعان خاص	۵.۸۷	۰.۷۴
فرآیند	سطح پوشش ریسک	۶.۰۷	۰.۷۰
	درصد حسابرسیهای تکمیل شده به حسابرسیهای برنامه‌ریزی شده	۶.۰۷	۰.۶۷
	تعداد پیشنهادهای حسابرسیها	۵.۸۰	۰.۶۳
	هزینه های واقعی در مقابل هزینه های برنامه‌ریزی شده	۵.۶۰	۰.۶۷

انحراف معیار	میانگین	کد	ابعاد
۰.۶۷	۶.۲۰	مدت زمان صرف شده برای همه حسابرسی (از زمان شروع تا خاتمه عملیات)	
۰.۶۷	۶.۲۰	میزان انطباق با سیاستها و استانداردها	
۰.۶۷	۶.۲۰	درجه اطمینان کیفی روش‌های توسعه‌ای	
۰.۷۰	۶.۰۷	استفاده از فناوری‌های نوین در حسابرسی‌ها	نوآوری و قابلیت‌ها
۰.۷۰	۵.۹۳	تفکر رهبری	
۰.۷۵	۶	نوآوری و حرفه‌ای‌گری سازمانی	
۰.۸۴	۶	تجربه کارکنان	
۰.۷۰	۵.۷۳	ساعات آموزش/ساعات حسابرسی	
۰.۶۱	۵.۶۷	تعداد نوآوری و بهبود صورت گرفته در عملیات	
۰.۶۴	۵.۸۷	تعداد فرآیندهای بهبود یافته	
۰.۶۵	۶	درصد ریسک وقوع رویدادهای غیرمترعارف	
۰.۶۴	۶.۱۳	تعداد توصیه‌های عمده یافته‌های حسابرسی	
۰.۵۹	۶.۲۷	میزان پس انداز حسابرسی	
۰.۵۹	۶.۲۷	تعداد یافته‌های تکراری	خروجی
۰.۷۰	۶.۰۷	تعداد روزها از پایان کار میدانی تا صدور گزارش	
۰.۷۵	۶	میزان بهبود فرآیند	
۰.۷۵	۶	اهمیت موضوع حسابرسی	
۰.۷۰	۶	انطباق با برنامه از پیش تعیین شده	
۰.۴۸	۶.۰۷	ارائه گزارش	
۰.۵۹	۵.۶۷	کامل بودن رسیدگی	
۰.۵۹	۶.۲۷	ارتباط موثر	
۰.۵۶	۶.۲۷	کامل بودن یافته‌ها	
۰.۵۹	۶.۲۰	دقت یافته‌ها	
۰.۷۹	۶.۰۷	اهمیت یافته	
۰.۵۶	۶.۰۷	مدیریت زمان	
۰.۵۹	۶.۲۰	کیفیت گزارش	
۰.۷۵	۶.۲۷	ارائه پیشنهادات قابل اجرا	
۰.۷۵	۶	بازخورد ذینفعان	
۰.۷۴	۶.۱۳	ایجاد تغییر در سازمان	

منبع: یافته‌های پژوهشگر

برای کنترل کدها و مقوله‌های استخراجی از دو کدگذار استفاده شده و شاخص مورد نظر در این زمینه، شاخص کاپا است. برای کنترل مفاهیم استخراجی از مقایسه نظر پژوهشگر با یک خبره استفاده شد. مقدار شاخص کاپا بین صفر تا یک نوسان دارد، هرچقدر مقدار این سنجه به عدد یک نزدیک باشد، نشان‌دهنده توافق بیشتر بین رتبه‌دهندگان است، اما زمانی که مقدار کاپا به عدد صفر نزدیک باشد، توافق کمتری بین این دو رتبه‌دهنده وجود دارد (ارفعی و نمایان، ۱۴۰۱).
بر اساس شاخص کاپا می‌توان ادعا نمود که استخراج کدها از پایایی مناسبی برخوردار هستند.

جدول ۹- ضریب کاپا

عدد معناداری	مقدار	
۰.۰۰	۰.۶۰	کاپای مورد توافق
	۵۰	تعداد مواد معتبر

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۷-۴- گام هفتم: ارائه یافته‌ها

در نهایت در مرحله هفتم، یافته‌های تحقیق بیان می‌شود. در این پژوهش پس از مطالعه تحقیقات انجام شده در این زمینه، چهار بعد، شامل ورودی، فرآیند، نوآوری و قابلیت‌ها و خروجی که هر یک دارای مفاهیمی هستند، در نظر گرفته شد:

بعد ورودی شامل مفاهیم توسعه نیروی کار، توسعه دانش و مهارت و رضایت ذینفعان می‌باشد که پس از مطالعه تحقیقات داخلی و خارجی انجام شده، ۱۷ کد شناسایی شد؛ در میان کدهای شناسایی شده از بعد ورودی، مطالعات بیشتری کد دانش حسابرسی را به عنوان معیار ارزیابی عملکرد حسابرسی داخلی در نظر گرفته‌اند. پس از آن به ترتیب کدهای تجربه حساب‌رسان، توسعه و تعمیق دانش فنی مرتبط، رتبه بندی رضایت مشتریان، سطح قانونمندی و تمکین به قانون به عنوان پرترفدارترین معیارهای ارزیابی عملکرد در میان محققان محسوب می‌شود.

بعد فرآیند، شامل مفاهیم، مدیریت ریسک، برنامه‌ریزی، روش‌شناسی حساب‌رس، می‌باشد که ۷ کد از میان مطالعات استخراج گردید. ۳ کد درصد حسابرسیهای تکمیل شده به حسابرسیهای برنامه‌ریزی شده، هزینه های واقعی در مقابل هزینه های برنامه‌ریزی شده و میزان انطباق با سیاستها و استانداردها بالاترین اتفاق نظر را در میان محققان داشته است. سایر کدها در رتبه های بعدی قرار گرفتند.

از میان ۷ کد شناسایی شده در **بعد نوآوری و قابلیت‌ها**، کد استفاده از فناوری‌های نوین در حسابرسی‌ها و نوآوری و حرفه‌ای‌گری سازمانی بالاترین امتیاز را داشته‌اند. یعنی تعداد مطالعات بیشتری بر آن تاکید داشته‌اند.

حسابرسان داخلی باید از دانش کافی در مورد ریسک‌های مهم فن‌آوری اطلاعات و کنترل‌ها و نرم‌افزارهای حسابرسی داخلی برای اجرای وظایف محول برخوردار باشند. البته انتظار نمی‌رود کلیه حساب‌رسان داخلی به اندازه فردی که مسئولیت اصلی وی حسابرسی فناوری اطلاعات است خبره باشند.

بعد خروجی شامل دو مفهوم، کیفیت و اثربخشی می‌باشد. در میان کدهای شناسایی شده از بعد خروجی، مطالعات بیشتری کد بازخورد ذینفعان را به عنوان معیار ارزیابی عملکرد حسابرسی داخلی در نظر گرفته‌اند. پس از آن به ترتیب کدهای انطباق با برنامه از پیش تعیین شده، ارائه گزارش و ارتباط موثر به عنوان پرتعدادترین معیارهای ارزیابی عملکرد از این بعد در میان محققان محسوب می‌شود.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

حسابرسی داخلی، یک فعالیت مستقل و بی‌طرفانه اطمینان‌بخش و مشاوره است که به منظور ایجاد ارزش افزوده و بهبود عملکرد یک سازمان، طراحی و اجرا می‌شود (مدیرکیاسرای و همکاران، ۱۴۰۲). حسابرسی داخلی با به کارگیری رویکرد منظم و سیستماتیک به منظور ارزیابی و بهبود اثربخشی فرآیندهای راهبری، مدیریت ریسک و کنترل‌های داخلی به سازمان برای دستیابی به اهدافش کمک می‌کند. به این ترتیب استقرار واحد حسابرسی داخلی در هر سازمانی لازمه بقاء و تداوم فعالیت در محیط پویا و همواره در حال تغییر است. به دنبال تقاضای روزافزون برای ایجاد واحد حسابرسی داخلی و گسترش قوانین و مقررات در این خصوص، شناخت عمیق این حرفه می‌تواند به طراحی و استقرار هرچه بهتر این حرفه کمک کند. تعیین معیارهای اندازه‌گیری عملکرد در حوزه فعالیت حسابرسی داخلی، یک کار مهم و حیاتی در رسیدن به هدف‌ها و مقاصد فعالیت‌های حسابرسی مطابق با بالاترین ویژگی‌های کیفی و استاندارد است. در تحقیق حاضر، روش کیفی فراترکیب با استفاده از روش هفت مرحله‌ای سندلوسکی و باروسو (۲۰۰۳) بکار گرفته شده است. در بخش ابتدایی مرحله فراترکیب، به پرسش‌های کلی مطرح در این زمینه پاسخ داده شد تا از ابهام‌های بیشتر در این زمینه جلوگیری شود، در مرحله دوم، به جستجوی نظام‌مند مقالات در مجلات مختلف، پرداخته با در نظر گرفتن کلیدواژه‌های مدنظر در مقالات و پژوهش‌های مختلف تعداد ۱۵۷ مقاله استخراج شد. در مرحله سوم با استفاده از ابزار ارزیابی کیفی برنامه مهارت‌های ارزیابی حیاتی، مقاله‌ها و کتاب‌هایی که به یافته‌های ارائه شده در آنها اعتمادی نیست، حذف شد؛ پس از آنکه آثار مناسب شناسایی گردید (۲۵ مقاله)، گام بعدی پالایش نهایی مقالات برای استخراج اطلاعات بوده است. به منظور تجزیه و تحلیل مطالعات انجام شده در رابطه با موضوع تحقیق از کدگذاری استفاده شده است. در مجموع، ۵۰ کد شناسایی شد؛ که برخی از کدها دارای فراوانی بیشتر هستند. که نشان‌دهنده اهمیت بیشتر آنان نزد پژوهشگران مختلف است. سپس این کدها را بر اساس پدیده‌های کشف شده در داده‌ها که مستقیماً به پرسش تحقیق مربوط می‌شوند، دسته‌بندی شد؛ در پژوهش حاضر ابتدا مفاهیم خلق و سپس ابعاد و روابط آنها بر اساس متن و سوالات تحقیق بیان شده است. با توجه به ارتباط مفاهیم با هم ابعاد شکل گرفته‌اند. در مرحله ششم، از روش دلفی برای سنجش روایی

محتوی به وسیله نظر خبرگان استفاده گردید. جامعه آماری پژوهش افرادی هستند که به نحوی با حسابرسی، حسابرسی داخلی در ارتباط بوده‌اند. مقادیر درصد توافق خبرگان و ضریب کندال بدست آمده نشان از روایی بالاست. برای کنترل کدها و مقوله‌های استخراجی از دو کدگذار استفاده شده و شاخص مورد نظر در این زمینه، شاخص کاپا است. مقدار شاخص ۰.۶۰۴ بدست آمد، پس می‌توان ادعا کرد استخراج کدها، پایایی مناسبی داشته است. لذا چهار بعد، شامل ورودی، فرآیند، نوآوری و قابلیت‌ها و خروجی که هر یک دارای مفاهیمی هستند، در نظر گرفته شد. **بعد ورودی** شامل مفاهیم توسعه نیروی کار، توسعه دانش و مهارت و رضایت ذینفعان می‌باشد که ۱۷ کد بری آن شناسایی شد؛ در میان کدهای شناسایی شده از بعد ورودی، مطالعات بیشتری کد دانش حسابرسی را به عنوان معیار ارزیابی عملکرد حسابرسی داخلی در نظر گرفته‌اند. پس از آن به ترتیب کدهای تجربه حسابرسان، توسعه و تعمیق دانش فنی مرتبط، رتبه بندی رضایت مشتریان، سطح قانونمندی و تمکین به قانون به عنوان پرترفدارترین معیارهای ارزیابی عملکرد در میان محققان محسوب می‌شود. **بعد فرآیند**، شامل مفاهیم، مدیریت ریسک، برنامه‌ریزی، روش‌شناسی حسابرس، می‌باشد که ۷ کد از میان مطالعات استخراج گردید. ۳ کد درصد حسابرسیهای تکمیل شده به حسابرسیهای برنامه‌ریزی شده، هزینه‌های واقعی در مقابل هزینه‌های برنامه‌ریزی شده و میزان انطباق با سیاستها و استانداردها بالاترین اتفاق نظر را در میان محققان داشته است. سایر کدها در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند. از میان ۷ کد شناسایی شده در **بعد نوآوری و قابلیت‌ها**، کد استفاده از فناوری‌های نوین در حسابرسی‌ها و نوآوری و حرفه‌ای‌گری سازمانی بالاترین امتیاز را داشته‌اند. **بعد خروجی** شامل دو مفهوم، کیفیت و اثربخشی می‌باشد. در میان کدهای شناسایی شده از بعد خروجی، مطالعات بیشتری کد بازخورد ذینفعان را به عنوان معیار ارزیابی عملکرد حسابرسی داخلی در نظر گرفته‌اند. پس از آن به ترتیب کدهای انطباق با برنامه از پیش تعیین شده، ارائه گزارش و ارتباط موثر به عنوان پرترفدارترین معیارهای ارزیابی عملکرد از این بعد در میان محققان محسوب می‌شود.

با توجه به نتایج بدست آمده می‌توان پیشنهاداتی به شرح زیر ارائه نمود:

- اگر حسابرسان داخلی فاقد دانش، توانایی‌ها و ویژگی‌های حرفه‌ای لازم برای انجام تمام یا بخشی از کار حسابرسی باشند، مدیر حسابرسی داخلی باید کمک و مشورت لازم را ارائه دهد.
- همچنین حسابرسان داخلی باید دانش کافی برای ارزیابی ریسک تقلب و ارزیابی مدیریت آن در سازمان را داشته باشند.
- حسابرسان داخلی باید از دانش کافی در مورد ریسک‌های مهم فن‌آوری اطلاعات و کنترل‌ها و نرم-افزارهای حسابرسی داخلی برای اجرای وظایف محول برخوردار باشند.
- فعالیت واحد حسابرسی باید قادر باشد، ابعاد اصلی اندازه‌گیری عملکرد را شناسایی، ارزیابی و نسبت به ارائه راهکارهای مناسب اقدام کند.

- از آنجا که در ایران، عملکرد حسابرسی داخلی از استانداردهای بین‌المللی فاصله زیادی دارد، نیاز به بازتعریف این حرفه مطابق با استانداردهای بین‌المللی و آموزش آن می‌باشد تا از این طریق، حسابرسی داخلی بتواند در سازمان‌ها به عنوان یک واحد مستقل به کارکرد اصلی خود که ایجاد ارزش و بهبود عملیات سازمان است، بپردازد.
- حسابرسان ارشد اجرایی باید توسعه و حفظ برنامه‌های بهبود و تضمین کیفیت که تمام جنبه‌های فعالیتی حسابرسی داخلی را پوشش می‌دهد، نظارت کنند.
- ضروری است، جامعه حسابداران رسمی، سازمان حسابرسی و موسسات حسابرسی نظارت موثر بر اجرای استاندارد حسابرسی ۶۱۰ (ارزیابی کار واحد حسابرسی داخلی) به منظور اتکا بر کار حسابرسان داخلی، تدوین چک‌لیست‌های کنترل کیفیت و ارزیابی واحدهای حسابرسی داخلی صاحبکار، ارائه خدمات در چارچوب اصول و ضوابط حرفه‌ای، آموزش داشته باشند.
- پیشنهاد می‌گردد دولت، سرمایه‌گذاری در حسابرسی داخلی، ایجاد بسترهای قانونی و ضمانت اجرایی قوانین و مقررات، استقرار نظام راهبری شرکتی و حسابرسی داخلی در بخش دولتی به عنوان الگو، اختصاص بودجه به حسابرسی داخلی، اختصاص بودجه مناسب به پژوهش‌های حسابرسی داخلی، داشته باشد.
- نیاز است که برای رسیدن به سطح مطلوب از عملکرد حسابرسی داخلی، دانشگاه‌ها و موسسات متولی امر آموزش، اختصاص واحدهای درسی به حسابرسی داخلی، ایجاد رشته حسابرسی داخلی در دانشگاه‌ها، ارائه آموزش‌های حرفه‌ای، تقویت منابع آموزشی، شناسایی نیازهای حرفه‌ای داشته باشند.
- همچنین با توجه به کمبود پژوهش در حوزه حسابرسی داخلی در ایران و جوان بودن این حرفه، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های بیشتری با رویکرد کیفی به این مهم بپردازند.

فهرست منابع

- ارفعی، عزیز؛ نمایان، فرشید؛ (۱۴۰۱). شناسایی مولفه‌های بازاریابی گردشگری با استفاده از روش فراترکیب، دو فصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری، سال دهم، دوره بیستم، صص ۲۱۱-۲۳۴.
- انصاری، ع؛ ده‌یادگاری، س.ی؛ (۱۳۸۹). بررسی اثربخشی حسابرسی داخلی و نقش فن‌آوری اطلاعات در آن: مطالعه موردی شرکت سهامی بیمه ایران. دانش و پژوهش حسابداری، ۲۲، ۸-۱۱.
- پورحیدری، امید؛ رضایی، امید (۱۳۹۱). بررسی عوامل موثر بر ارزش افزوده حسابرسی داخلی در شرکتهای پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، فصلنامه تحقیقات حسابداری و حسابرسی، ۴ (۱۴)، ۱-۲۳.

حسین پور، مهدی؛ محمدی فر، یوسف؛ خدایی، عطیه؛ (۱۴۰۱). نقش افراد تاثیرگذار در بازریابی (رویکرد فراترکیب). نشریه چشم انداز مدیریت بازرگانی، سال بیست و یکم، شماره ۴۹، صص ۱۳-۳۶.

درویش، زهرا؛ طالب نیا، قدرت الله؛ وکیلی فرد، حمیدرضا. (۱۳۹۵). بررسی عوامل موثر اثربخشی حسابرسی داخلی در ایران، چهارمین کنفرانس بین المللی پژوهش های کاربردی در مدیریت و حسابداری.

رحمانی، علی؛ محمودخانی، مهناز (۱۳۹۶). بررسی مولفه های ارزیابی اثربخشی حسابرسی داخلی در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، شماره ۲۴، صص ۵۷-۷۷.

رضاخوانی، مجید؛ اللهویی نظری، احمد؛ زاهدی، فرهاد. (۱۳۹۵). بررسی عوامل موثر ب اثربخشی حسابرسی داخلی در سازمانهای غیردولتی (مورد مطالعه: مناطق و سازمانهای تابعه شهرداری کرج)، کنفرانس جهانی مدیریت، اقتصاد حسابداری و علوم انسانی در آغاز هزاره سوم.

زمان، الهه؛ تحریری، آرش؛ (۱۳۹۴). بررسی عوامل موثر بر اثربخشی حسابرسی داخلی، پایان نامه دانشگاه تهران.

سازمان بورس اوراق بهادار، (۱۳۹۱)، "منشور فعالیت حسابسی داخلی"

فتحی عبدالهی، آ؛ آقایی، م، ع؛ (۱۳۹۶). بررسی اثربخشی حسابرسی داخلی در عملکرد مدیریت ریسک حسابداری و حسابرسی سازمان حسابرسی، ۱۳۶، ۱-۲۳۶.

کمیته تدوین استانداردهای حسابرسی، (۱۳۹۳). استانداردهای حسابرسی، سایر خدمات اطمینان بخشی و خدمات مرتبط، تهران، سازمان حسابرسی (کمیته تدوین استانداردهای حسابرسی).

کیان کهر، شهرام؛ نصیرزاده، فرزانه، (۱۳۹۵). عوامل اثرگذار بر اثربخشی حسابرسی داخلی (مطالعه موردی: آستان قدس رضوی)، اولین همایش ملی حسابرسی و نظارت مالی ایران.

لشکری، زهرا؛ شمشیری یگانه، سمیه؛ (۱۳۹۴). عوامل موثر بر حسابرسی داخلی در شرکت ملی نفت ایران و شرکت های تابعه، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.

مرادی، بابک؛ بحری ثالث، جمال؛ (۱۳۹۷). عوامل موثر بر اثربخشی حسابرسی داخلی در بهبود کنترل های داخلی مطالعه موردی: بانک ها و شرکت های دولتی آذربایجان غربی، فصلنامه دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، سال هفتم، شماره ۲۸، صص ۱۰۷-۱۲۱.

محمد، اکرم (۱۳۹۳). شناسایی عوامل موثر بر اثربخشی حسابسی داخلی در دستگاه های دولتی حکومت اقلین کردستان-عراق، پایان نامه کارشناسی ارشد حسابداری، قزوین، دانشگاه بین المللی امام خمینی.

محمدتقی زاده، سمانه (۱۳۹۴). بررسی عوامل موثر بر اثربخشی حسابرسی داخلی. پایان نامه کارشناسی ارشد حسابداری، رفسنجان، دانشگاه ولیعصر.

مدیرکیاسرایی، پروانه؛ فغانی ماکرانی، خسرو؛ فاضلی، نقی؛ (۱۴۰۲). شناسایی و رتبه بندی عوامل موثر بر کیفیت حسابرسی داخلی، دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، دوره ۱۲، شماره ۳، صص ۲۵۹-۲۷۴.

مشایخی، بیتا؛ یزدانیان، عالمه؛ (۱۳۹۷). شناسایی عناصر کلیدی حسابرسی داخلی، بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، دوره ۲۵، شماره ۱، صص ۱۳۵-۱۵۸.

نیکبخت، محمدرضا؛ رضایی، ذبیح‌الله؛ منتی، وحید؛ (۱۳۹۶). راهبردهای ارتقای کیفیت حسابرسی داخلی، مطالعات تجربی حسابداری مالی، شماره ۵۵، صص ۳۱-۷۰.

نیکبخت، محمدرضا؛ قدس حسن‌آباد، مریم، (۱۳۹۷). عملکرد حسابرسی داخلی در ایران از دیدگاه مدیران حسابرسی داخلی: رویکرد کلاسیک نظریه بنیانی، دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، سال هفتم، شماره ۲۸، صص ۱۸۷-۱۹۹.

وحیدی، ابراهیم؛ گرامی مقدم، مرضیه؛ (۱۳۹۵). ارزیابی عوامل موثر بر اثربخشی حسابرسی داخلی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، تحقیقات حسابداری و حسابرسی، شماره ۳۱.

ولی‌زاده لاریجانی، اعظم؛ خدایی، مونا؛ (۱۴۰۰). اثر تعدیل‌کننده عملکرد حسابرسی داخلی بر رابطه بین کیفیت حاکمیت شرکتی و عملکرد شرکت، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، دوره ۱۳، شماره ۴، صص ۱-۲۰.

- Adams, M. B. (1994). Agency Theory and the Internal Audit. *Managerial Auditing Journal*, 9(8), 8-12.
- Adeniji, A.A. (2011). *Auditing and Investigations*. Wyse Associates Limited, Ikeja Nigeria
- Ali, Basel, J. A.; Bakar, Rosni; Omar, Wan Ahmad Wan, (2016), "The critical success factors of accounting", *International Journal of Economics, Commerce and Management*, United Kingdom Vol. IV, Issue 4, April 2016.
- Aksoy, T; Kahyaoglu, S. (2013), "Measuring the. Internal Audit Performance: Tips for Successful Implementation in Turkey," *American International Journal of Contemporary Research*, 3 (4) pp 71-82.
- Alrjoub, A.M.S., & Ahmad, M.A. (2017). Internal audit and its impact on risk management at the Islamic banks listed in Amman Stock Exchange.
- Al Matari, E. M., & Mgammal, M. H. (2022), "The Moderating Effect of Internal Audit on the Relationship between Corporate Governance Mechanisms and Corporate Performance among Saudi Arabia Listed Companies", *Contaduría y Administración*, 64(4), PP. 9.
- Alzeban, A., & Sawan, N. (2013). The role of internal audit function in the public sector context in Saudi Arabia. *African Journal of Business Management*, 7(6), 443-454.
- Alzeban, A., Gwilliam D. (2014). Factors affecting the internal audit effectiveness: A survey of the Saudi public sector. *Journal of international accounting auditing and taxation*, 23(2), 74-86.
- Anderson, R. J. and J. Christopher Svare. (2011). "Imperatives for Change: The IIA's Global Internal Audit Survey in Action", *The IIA's Global Internal Audit Survey: A Component of the CBOK Study, Report V, the IIA research Foundation (IIARF)*.
- Arena, M. & Azzone, G. (2009). Identifying organizational drivers of internal audit effectiveness. *International Journal of Auditing*, 13, 43 – 60
- Badara, M.S. & Sadin, S.Z. (2013). "The Journey so far on Internal Audit Effectiveness: a Calling for Expansion", *international Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, Vol. 3, No.3: 340-351.
- Barker, E. (1999). *Organisation and management accounting*. Hill Book Company Inc. New York.

- Chaiwong, Donlaya, (2012), "Factors affecting efficiency in internal auditing performance and operational outcome of the large Thai listed companies", *International Journal of Arts & Sciences*, ISSN: 1944-6934, 5(1):311–322 (2012)
- Cohen, A., & Sayag, G. (2010). The effectiveness of internal auditing: An empirical examination of its determinants in Israeli organizations. *Australian Accounting Review*, 20(3), 296–307.
- Carlson, A., Palmer, C. (2016). A qualitative meta-synthesis of the benefits of eco-labeling in developing countries. *Ecological Economics*, 127, 129-145.
- Deepak, J. (2010). PFM blog: internal audit in the public sector: Underdeveloped and underused. <http://blog-PFM.IMF.org/PFMblog/2010/08>. Retrieved on December 15, 2017.
- Enofe, A.O., Mgbame, C.J., Osa-Erhabor, V.E. & Ehioroba, A.J. (2013). The role of internal audit in effective management in public sector. *Research Journal of Finance and Accounting*, 4(6), 162 – 168.
- Finlayson, K., Dixon, A. (2008). Qualitative meta-synthesis: a guide for the novice. *Nurs.Res*, 15 (2), 59–71.
- Grima, steven., baldacchino, Peter J., Grima, Simon., Kizilkaya, Murat., Tabone, Norbert., Ellul, Lauren. (2023). Designing a Characteristics Effectiveness Model for Internal Audit, *Journal of Risk and Financial Management* 16: 56. <https://doi.org/10.3390/jrfm16020056>
- Halimah, A. N., Othman, R., Othman, R. & Jusoff, K. (2017). The effectiveness of internal audit in Malaysian public sector. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 5 (9), 53-62.
- IIA (1999). The institute of internal auditors. Retrieved from www.theiia.org/index.cfm?doc_id=123
- IIA (2011). Measuring internal audit effectiveness and efficiency. IPPF – Practice guide. The Institute of Internal Auditors.
- Jaekson, S. B., and Pitman, M. K. (2006). Auditors and Earing Mamagement. *The CPA journal*, 5(1), 73–87
- Jiang, Like; André, Paul and Richard, Chrystelle. (2017). An international study of internal audit function quality, *Accounting and Business Research*
- Muqattash, R. (2013). Audit Committees Effectiveness and its Impact on the Objectivity of the Internal Auditors: Evidence from United Arab Emirates. *Journal of Finance and Accounting*, 16(4), 23-31.
- Muqattash, R. (2011). The Effect of the Factors in the Internal Audit Department on the Internal Auditors Objectivity in the Banks Operating in the United Arab Emirates: (A Field Study). *Research Journal of Finance and Accounting*, 6(3), 92-100.
- Nwannebuike, U.S. & Nwadiakor, E.O. (2016). Evaluation of Effectiveness of Internal Audit in the Nigerian Public Sector. *European Journal of Business, Economics and Accountancy*, 4
- rogalas, G., Karagiorgos T. & Arampatzis K. (2015). Factors associated with Internal Audit Effectiveness: Evidence from Greece. *Journal of Accounting and Taxation*, 7(7), 113 - 122
- Owler, L. & Brown, J.L. (1999). *Cost and management accounting methods*. London: Macdonald and Evans Press.
- Onay, Ahmet (2021). Factors Affecting the Internal Audit Effectiveness: A Research of the Turkish Private Sector Organizations, *Cilt 21 • Sayı 1 • Ocak 2021, SS. 1 / 15*, Doi: 10.21121/eab.873867
- Payne, G. T. and Petrenko, O. V. (2020). Agency Theory in Business and Management Research. *Business and Management*, 1, 1-20.
- Rakipi, Romina. ; De santis, federika.; Donza, Giuseppe, (2020). Correlates of the internal audit function's use of data analytics in the Big Data Era: Global evidence, *Journal of*

- International Accounting, Auditing and Taxation (2020), doi: <https://doi.org/10.1016/j.intaccaudtax.2020.100357>
- Sandelowski, M.; Barroso, J. (2007). Handbook for Synthesizing Qualitative Research. New York: Springer.
- Salehi, Tabandeh (2016) Investigation Factors Affecting the Effectiveness of Internal Auditors in the Company: Case Study Iran. Review of European Studies; Vol. 8, No. 2, 224-235.
- Seago, J. (2015).” Delivering on the Promise: Measuring Internal Audit Value and Performance”, The Global Internal Audit Common Body of Knowledge, CBOK 2015 Practitioner Survey, the IIA research Foundation (IIARF).
- Suleiman, D.M., & Dandago, K.I. (2014). The extent of internal audit functions outsourcing by Nigerian deposit money banks. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 164(14) 222 – 229
- Turetken, Oktay, Stevens Jethefer, and Baris Ozkan. 2019. Internal audit effectiveness: Operationalization and influencing factors. Managerial Auditing Journal 35: 238–71.
- Udeh, S.N., & Nwadior, E.O. (2016). Evaluation of effectiveness of internal audit in the Nigerian public sector. European Journal of Business, Economics and Accountancy, 3(4), 44-58.
- Unegbu, A.O. & Obi, B.C. (2012). Auditing Hipuks, Enugu. Additional Press
- Vos, P.M. (1997). Auditing practice. London: Macdonald & Evans Press Ltd.
- Walsh, D. & Downe, S., 2005. Meta-synthesis method for qualitative research: a literature review. Journal of Advanced Nursing, 50(2), p. 204–11.
- Wu, Tung-Hsien., Yan Huang, Shaio., chio, An-An., C.yen, David. (2024). IT governance and IT controls: Analysis from an internal auditing perspective, International Journal of Accounting Information Systems, Volume 52, March 2024, 100663
- Xiangdong, W. (1997), “Development Trends and Future Prospects of Internal Audit”, Managerial Auditing Journal.
- Zimmer, L. (2006). Qualitative meta-synthesis: A question of dialoguing with texts, Journal of Advanced Nursing, 53(3): 311– 318

Abstract

Evaluation of internal audit performance using metacombination method

Mozhgan Heidari ¹
Aliakbar Charmahali ²
Mehran Matinfard ³

Received: 09 / October / 2025 Accepted: 08 / December / 2025

Abstract

Internal audit plays an important and vital role in the governance and operation of the organization. When the activity of this unit in the organization is effective and effective and serves the operation and management of the organization, it will be a great help to the organization in achieving its goals. Therefore, organizations that have an effective internal audit unit have a more complete assessment of identifying the risks of their business environment, processes and business system.

The present research examines the factors influencing the performance of internal audit by adopting a meta-composite approach. Based on the analysis results, 4 dimensions, 8 concepts and 50 codes were identified and their quality test was confirmed..

Key word: Internal Audit, performance evaluation, Ultracombination

¹ Department of Accounting, NT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran. mozhgan.heidari@iau.ac.ir

² Department of Accounting, NT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding author). m_matinfard@iau.ac.ir

³ Department of Accounting, NT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran. a_chaharmahali@iau-tnb.ac.ir

رابطه کم‌سرمایه‌گذاری و بیش‌سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی با کیفیت سود با در نظر گرفتن نقش تعدیل‌گر کیفیت حسابرسی

مهدی فیل‌سرائی^۱

مصطفی سامانی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۱۸

چکیده

هدف پژوهش حاضر رابطه بین کم‌سرمایه‌گذاری و بیش‌سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی با کیفیت سود در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می‌باشد. این تحقیق به لحاظ هدف، کاربردی و از نظر نوع روش تحقیق، توصیفی و همبستگی می‌باشد. جامعه آماری پژوهش، کلیه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال‌های ۱۴۰۰ – ۱۳۹۶ است. به منظور انتخاب نمونه آماری، از روش حذف هدفمند استفاده شده که پس از اعمال معیارهای مربوطه، تعداد ۱۷۲ شرکت به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. در تحقیق حاضر به منظور آزمون فرضیه پژوهش از تحلیل رگرسیونی استفاده شده است نرم‌افزارهای مورد استفاده در این تحقیق R و SPSS است. نتایج حاصل از آزمون فرضیه پژوهش نشان داد که بین بیش‌سرمایه‌گذاری (کم‌سرمایه‌گذاری) در مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کیفیت سود، رابطه مستقیم (معکوس) و معناداری وجود دارد. همچنین کیفیت حسابرسی، رابطه‌ی بین بیش‌سرمایه‌گذاری (کم‌سرمایه‌گذاری) و مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کیفیت سود را تقویت می‌کند.

واژه‌های کلیدی: مسئولیت‌پذیری اجتماعی، سود، کیفیت سود، کیفیت حسابرسی.

۱ گروه حسابداری، مؤسسه آموزش عالی حکیم طوس، مشهد، ایران (نویسنده مسئول). filsaraei@yahoo.com

۲ گروه حسابداری، مؤسسه آموزش عالی حکیم طوس، مشهد، ایران. mostafa.samani1987@gmail.com

۱- مقدمه

سود پیش بینی شده از جمله اطلاعات مهمی است که توسط مدیریت بصورت دوره ای به بازار عرضه می‌شود. اهمیت این اطلاعات از این جهت است که امکان برآورد و پیش بینی عملکرد و جریان‌های نقدی شرکت‌ها را، برای ذی‌نفعان فراهم می‌آورد. مسلماً، کیفیت اطلاعات افشا شده می‌تواند با تعبیرهای متفاوت ذی‌نفعان از اطلاعات، منجر به تصمیمات مختلف شود. با فرض کامل نبودن بازار و درک متفاوت ذی‌نفعان، می‌توان انتظار داشت که ارائه اطلاعات تأثیر متفاوتی بر عوامل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی همچون قراردادهای کاری، هزینه تأمین سرمایه، و رقابت در بازار محصول داشته باشد (فخاری و حسن‌ناتج‌کردی، ۱۳۹۷، ص ۲۱۲). از طرفی اعمال قضاوت توسط مدیران در تهیه صورت‌های مالی، نگرانی‌هایی را در مورد قابلیت اتکا سود حسابداری ایجاد کرده است. چنانچه مدیران از طریق اعمال اختیارات خود در زمینه‌گزینش‌های حسابداری در گزارشگری مالی انگیزه‌هایی برای همراه کردن استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی داشته باشند، احتمال دستکاری یا مدیریت سود وجود دارد. در پی رسوایی‌های مالی اخیر، اطمینان و اعتماد سرمایه‌گذاران به سیستم گزارشگری مالی تضعیف شده و کیفیت سود به عنوان عامل مهمی در تعیین اعتبار و قابلیت اعتماد ارقام گزارش شده پدیدار گشت. در نتیجه تعیین کیفیت اطلاعات حسابداری و نتایج حاصل از آن، مورد علاقه سرمایه‌گذاران، مدیران، قانون‌گذاران و تدوین‌کنندگان استانداردها است (احمدپور و احمدی، ۱۳۸۷، ص ۴). کیفیت سود، مفهومی است که دارای جنبه‌های متفاوتی است. به همین دلیل، تعاریف مختلف، سودی را باکیفیت‌تر می‌داند که پایدارتر باشد و معیارهای اندازه‌گیری متفاوتی در رابطه با آن مطرح شده باشد. برای تحلیل گران گزارش مالی، درک پایداری سود، عوامل تعیین‌کننده آن‌ها و اهمیت و ارتباطشان برای فعالیت‌های احتمالی حائز اهمیت خواهد بود (معمدی و تاروی‌وردی، ۱۴۰۱، ص ۳۲). با وجود اهمیت موضوع کیفیت سود، این مفهوم، موضوعی پیچیده به شمار می‌رود و تاکنون هیچ محققى نتوانسته است تعریف جامعی از این مفهوم ارائه نماید یا شاخص کاملی بر آن بیابد (فابریزی و همکاران^۱، ۲۰۱۴، ص ۳۱۱).

از سوی دیگر اخیراً در میان پژوهشگران و فعالان حوزه مالی، این نظریه مطرح است که فعالیت‌های تجاری نباید فقط سبب ایجاد سودآوری و افزودن بر ثروت سهام‌داران گردد؛ بلکه بایستی مسئولیت‌هایی در ارتباط با نیروی کار، محیط زیست و جامعه را تقبل نماید. این دیدگاه که به مسئولیت اجتماعی شرکت شناخته می‌شود، تبدیل به یکی از خصوصیات واحدهای تجاری گشته است. مسئولیت اجتماعی واحدهای تجاری، برآیند چهار مؤلفه که عبارت‌اند از مسئولیت‌های اقتصادی، قانونی، اخلاقی و نیز مسئولیت‌های عام‌المنفعه و بشردوستانه می‌باشد (کارول، ۱۹۷۹، ص ۴۹۸). به عبارت دیگر، می‌توان چنین گفت که مسئولیت‌پذیری اجتماعی به معنی ملزم بودن به پاسخگویی و برآوردن خواسته‌های گروه‌های ذی‌نفع خارج از سازمان در کنار حفظ حقوق و منافع گروه‌های ذی‌نفع داخل سازمان است (عظیمی و گنجی ارجنکی، ۱۳۹۵، ص ۹۶).

¹ Fabrizio et al.

یکی از چالش‌های موجود، بروز عدم تقارن اطلاعات بین نیروهای درون‌سازمانی و برون‌سازمانی و امکان رخداد گزینش نادرست و خطر اخلاقی می‌باشد. همچنین سهل‌انگاری شرکت‌ها در زمینه‌ی گزارشگری و افشای مسئولیت اجتماعی و بطور کلی قصور در انجام مسئولیت پاسخ‌گویی باعث کیفیت پایین گزارشگری مالی و به دنبال آن کیفیت سود گردیده است. برای حل این مسئله، محققان حسابداری به دنبال افزایش کیفیت گزارشگری مالی به عنوان ابزاری برای ادای مسئولیت پاسخگویی و ایفای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها بوده‌اند. افزایش کیفیت گزارشگری مالی به عنوان منبع اطلاعاتی بسیار مهم و کاربردی برای گروه‌های مختلف به خصوص اعتباردهندگان و سرمایه‌گذاران را قادر می‌سازد تا تصمیمات بهتری اتخاذ کنند. کیفیت بالای گزارشگری مالی می‌تواند از طریق تقلیل عدم تقارن اطلاعات بین نیروهای درون‌سازمانی و سهامداران و اعتباردهندگان امکان گزینش نادرست و خطر اخلاقی را کاهش دهد. یکی از معیارهایی که بدان وسیله می‌توان کیفیت گزارشگری مالی را افزایش داد، کیفیت سود است. بنابراین برای داشتن اطلاعاتی با کیفیت به منظور رسیدن به اهداف گزارشگری مسئولیت اجتماعی بایستی مفاهیم کیفیت سود شناسایی و مورد توجه قرار گیرند. هدف انتزاعی و مفهومی شرکت‌ها در بخش انتفاعی، حداکثر کردن ثروت سهامداران است. بنابراین تعهد به ایفای هرچه بهتر مسئولیت اجتماعی از منظر بعد اقتصادی متضمن بقای هیئت‌مدیره و کسب مطلوبیت برای سهامداران می‌باشد. در این راستا، شرکت‌ها برای تحقق نظریه مشروعیت و نظریه ذی‌نفعان و رعایت ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، مقید به رعایت الزامات محیطی و اجتماعی می‌باشند. در صورتی که شرکت‌ها بتوانند حدود اجتماعی را رعایت نمایند به اهداف اصلی بنگاه‌های انتفاعی دست یافته و به طور کلی، ایفای مسئولیت اجتماعی نموده‌اند (موسوی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۱۷۴).

مدیران شرکت‌ها نیز برای آنکه در برابر مخاطبان خود کیفیت گزارشگری مالی را برتر نشان داده و ارتباط با ذی‌نفعان را مدیریت کنند، لازم است تا به طور واقعی در مواجهه با مخاطبان با رعایت کمترین عدم تقارن اطلاعاتی و خطر اخلاقی عمل کنند تا قرارداد اجتماعی را تأیید نمایند. مفهوم قرارداد اجتماعی تأکید می‌کند که وجود یک سازمان متکی بر حمایت همه جانبه جامعه است. افشای داوطلبانه مسئولیت اجتماعی شرکت از طریق بهبود نقدشوندگی سهام، کاهش هزینه سرمایه و افزایش واسطه‌های اطلاعاتی و مالی شرایط ارتقای کارایی بازار سرمایه را فراهم می‌آورد (موسوی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۹۱-۹۰). طبق تئوری علامت‌دهی، شرکت‌ها مسئولیت اجتماعی را ابزاری برای دستیابی به اهداف مختلف می‌دانند. شرکت‌ها برای کاهش عدم تقارن اطلاعاتی بین گروه‌های مختلف، درگیر مسئولیت اجتماعی هستند (اسپنس^۱، ۲۰۰۲، ص ۴۳۷). محققان حسابداری به دنبال افزایش کیفیت گزارشگری مالی به عنوان ابزاری برای ادای مسئولیت پاسخگویی و ایفای مسئولیت اجتماعی شرکت بوده‌اند. افزایش کیفیت گزارشگری مالی به عنوان منبع اطلاعاتی بسیار مهم و کاربردی برای گروه‌های مختلف به خصوص اعتباردهندگان و سرمایه‌گذاران را قادر می‌سازد تا تصمیمات

¹ Spence

بهتری اتخاذ کنند. کیفیت بالای گزارشگری مالی می‌تواند از طریق تقلیل عدم تقارن اطلاعات بین نیروهای درون‌سازمانی و سهام‌داران و اعتباردهندگان، امکان‌پذیرش نادرست و خطر اخلاقی را کاهش دهد (کامیابی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۱۲۷). با توجه به مطالب فوق، هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه سطوح مختلف مسئولیت‌پذیری اجتماعی یعنی بیش و کم‌سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی با کیفیت سود می‌باشد. در مقایسه با ادبیات فراوان در مورد رابطه بین فعالیت‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی و عملکرد مالی شرکت، مطالعات مربوط به رابطه تلاش‌های مسئولیت اجتماعی و کیفیت گزارشگری مالی نسبتاً کم است و شواهد متفاوتی در این رابطه وجود دارد (سنگ و ریمل^۱، ۲۰۲۰، ص ۲۵۴). مسئولیت‌پذیری اجتماعی نقشی مهم در توسعه اقتصادی دارد و بازتاب‌کننده تعهد مستمر سازمان‌ها برای رفتار مسئولانه است. طبق تئوری ذی‌نفعان، ذی‌نفعان متعدد (به طور مثال، صاحبان سهام، کارمندان، مشتریان، تأمین‌کننده‌ها، محیط زیست و جامعه) نقشی مرکزی در حمایت از شرکت و عملیات آن دارند و تمرکز بر این گروه‌ها، از مجرای مسئولیت‌پذیری اجتماعی، در نهایت برای صاحبان سهام ارزش‌آفرینی می‌کند (جنسن^۲، ۲۰۰۱، ص ۹-۱۰). از این‌رو، عملکرد قوی مسئولیت‌پذیری اجتماعی، محیط اطلاعاتی و کیفیت اطلاعات حسابداری را بهینه می‌بخشد و در نتیجه از عدم تقارن اطلاعاتی بین مسئولان اجرایی و صاحبان سهام می‌کاهد. در واقع، تعهد به عملکرد مسئولیت‌پذیری اجتماعی قوی منجر به ایجاد قرارداد ضمنی با تعداد زیادی از ذی‌نفعان خواهد شد و از این‌رو نظارت و نظم‌بخشی به رفتار مسئولان اجرایی را تقویت می‌کند (بیتار و بنلملیح^۳، ۲۰۱۶، ص ۲). در راستای تعیین شاخص‌ها و معیارهای افشای ابعاد مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها برخی رهنمودهای کلی در استانداردهای گزارشگری جهانی پایداری و ایزو ۲۶۰۰۰ ارائه شده است. اما در حال حاضر مقررات مشخصی برای افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در گزارش‌های سالانه در سطح شرکت‌ها به صورت یکپارچه وجود ندارد که بتوان مشخص نمود که تا چه میزان شرکت‌ها در ایفای مسئولیت اجتماعی شرکت به صورت کارا عمل کرده‌اند (موسوی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۹۲). اگر شاخص کیفیت گزارشگری مالی را از منظر کیفیت سود مورد بررسی قرار دهیم، سؤال اصلی این پژوهش آن است که آیا شرکت‌هایی که به لحاظ ایفای مسئولیت اجتماعی از کارایی بالایی برخوردار هستند، از کیفیت سود بالاتری نیز برخوردار هستند؟ و آیا بیش‌سرمایه‌گذاری و کم‌سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی تاثیری بر کیفیت سود دارد؟

از دیگر سو، کیفیت حسابرسی به عنوان تعیین‌کننده عملکرد حسابرسی، تابع عوامل متعددی، از قبیل توانایی‌های حسابرس (شامل دانش، تجربه، قدرت تطبیق و کارایی فنی) و اجرای حرفه‌ای (شامل استقلال، عینیت، مراقبت حرفه‌ای، تضاد منافع و قضاوت) است (حق‌بین و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۱۹۶). چنانچه کیفیت حسابرسی پایین باشد، امکان مدیریت سود افزایش یافته و به تبع آن کیفیت سود نیز تحت تاثیر قرار می‌گیرد.

¹ Song & Rimmel

² Jensen

³ Bitar & Benlemlih

کیفیت حسابرسی مستقل بر میزان راستی، درستی و صحت صورت‌های مالی و اطلاعات مالی تاثیرگذار است. کیفیت حسابرسی به عنوان یک مکانیزم نظارتی عمل می‌کند که به بازدارندگی مدیران برای دستکاری سودها کمک می‌کند. نظریه قرارداد پیشنهاد می‌کند که سهامداران محدودیت‌های مبتنی بر حسابداری را برای محدود کردن دستکاری ثروت از طریق مدیران اعمال می‌کنند. همچنین، شرکت‌هایی که صورت‌های مالی حسابرسی شده ارائه کنند، دارای محتوای اطلاعاتی و سود با کیفیت بیشتری هستند. حسابرسی با کیفیت بالاتر، با احتمال بیشتری عملکردهای حسابداری مورد تردید را کشف می‌کند. زیرا موسسه‌های حسابرسی با کیفیت، دارای تخصص، منابع و انگیزه‌های بیشتری برای کشف اشتباه و تقلب هستند. لذا این‌گونه موسسات، می‌توانند هم باعث پایداری سود بیشتر گردیده و از طرفی در شرکت‌هایی که سرمایه‌گذاری بیشتری در افشای مسئولیت اجتماعی صورت می‌پذیرد و به دنبال آن کیفیت سود نیز بالاتر می‌گردد، این موسسات می‌توانند رابطه بین مسئولیت اجتماعی و کیفیت سود را تقویت کنند. با توجه به توضیحات سؤال دیگر پژوهش این است که آیا کیفیت حسابرسی بر کیفیت سود تاثیر دارد؟ و آیا کیفیت حسابرسی می‌تواند رابطه بیش‌سرمایه‌گذاری و کم‌سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کیفیت سود را تقویت یا تضعیف نماید؟

مبانی نظری پژوهش

کم‌سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کیفیت سود

با توجه به تجزیه و تحلیل هزینه و منفعت اقتصادی، منطقی است که فرض کنیم مدیران، سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی شرکت را تا زمانی که سود نهایی (هرچند حداقل) بیشتر از هزینه‌های نهایی باشد، متوقف نخواهند کرد (شیپر و وینست، ۲۰۱۰، ص ۳۱۲). سرمایه‌گذاری‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، تا جایی که منافع آن با هزینه‌ها برابر باشد، معمولاً نقشی دوگانه دارند، یعنی موجب حفظ وجهه اجتماعی و افزایش ارزش شرکت می‌گردند. براساس تئوری مشروعیت، منابع مهم شرکت‌ها توسط هر گروه از اعضای سازنده تأمین می‌شود که در ازای آن مطالبات مشخص شده در قراردادهای صریح یا ضمنی را درخواست می‌کنند (به عنوان مثال، حقوق و دستمزد، امنیت شغلی، محصولات و خدمات با کیفیت بالا) (ساچمن^۱، ۱۹۹۵، ص ۵۷۲). اگر خواسته‌های مختلف این گروه‌ها از طریق تلاش‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها کاملاً در نظر گرفته شود، این ذی‌نفعان تمایل بیشتری به حمایت از فعالیت‌های تجاری دارند، بنابراین عملکرد عملیاتی و ارزش شرکت را افزایش می‌دهند (تانگ و همکاران^۲، ۲۰۱۵، ص ۱۳۳۸). در مقابل، بنگاه‌ها اگر نتوانند نیازهای ذی‌نفعان مختلف را شناسایی و برآورده کنند، قرارداد اجتماعی را نقض می‌کنند و از تهدیدهای قانونی رنج می‌برند. فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی شرکت ممکن است به عنوان ابزاری برای مدیریت خواسته‌های

¹ Suchman

² Tang et al.

ذی‌نفعان مختلف عمل کند تا گروه‌های مختلف بتوانند از حقانیت موجودیت یک نهاد مطمئن شوند (هان و لولف^۱، ۲۰۱۴، ص ۴۰۳). بنابراین در کنار دستیابی به اهداف اجتماعی، وضعیت بنگاه‌ها نیز بهتر می‌شود زیرا منافع اقتصادی بیش از هزینه‌های مربوطه است. در نتیجه، مجموع مزایای اجتماعی و اقتصادی فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها به حداکثر می‌رسد. مسلماً، این همان سطح سرمایه‌گذاری مسئولیت اجتماعی شرکت است که هر شرکت دنبال می‌کند. سطح سرمایه‌گذاری‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در زیر سطح بهینه به عنوان کمبود سرمایه‌گذاری مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها تعریف می‌شود. بر اساس تحلیل فوق، هر چقدر شرکت، کمتر در فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی سرمایه‌گذاری کند (کم‌سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی)، کمتر می‌تواند اهداف اجتماعی و عملکرد مالی خود را هماهنگ کند و در نتیجه بیشتر احتمال دارد که مدیران سود شرکت را دستکاری کنند تا عملکرد عملیاتی نامطلوب را پنهان نمایند (کیفیت سود کاهش می‌یابد). بر اساس نظر سانگ و ریمل سطح سرمایه‌گذاری ناکافی در مسئولیت اجتماعی (CSR) به طور مثبت با میزان مدیریت سود مبتنی بر تعهدی (AEM) و در نتیجه کیفیت سود مرتبط است. یعنی کم‌سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی، باعث مدیریت سود شده و در نتیجه آن، کیفیت سود پایین‌تری را شاهد خواهیم بود (سانگ و ریمل، ۲۰۲۱، ص ۳). از جنبه نظریه نمایندگی، فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی با انحراف نظارت سهامداران همراه است که ممکن است مسائل عدم تقارن اطلاعاتی را تشدید کند و اعتبار شرکت‌ها را مختل کند و در نتیجه محدودیت‌های سرمایه بالاتری ایجاد کند. مدیران در فعالیت‌های اجتماعی سرمایه‌گذاری می‌کنند تا منافع خود را (به هزینه سهامداران و ذی‌نفعان) به حداکثر برسانند و این منجر به هزینه‌های نمایندگی و به تبع آن، کاهش ارزش شرکت می‌شود. تئوری نمایندگی همچنین استدلال می‌کند که سرمایه‌گذاری بیشتر در CSR منجر به هزینه‌های اضافی می‌شود که شرکت را در نقطه ضعف در برابر رقبای خود قرار می‌دهد و عملکرد مالی آن را کاهش می‌دهد و کیفیت سود شرکت را برای سرمایه‌گذاران بالقوه کمتر جلوه می‌دهد (دخلی^۲، ۲۰۲۲، ص ۹۵۳).

بیش‌سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کیفیت سود

به اعتقاد فازاری و همکاران^۳ بنگاه‌های اقتصادی در صورت پیش‌بینی تضعیف بیشتر وضعیت مالی در دوره‌های آینده، احتمالاً در پروژه‌های خاص سرمایه‌گذاری می‌کنند (فازاری و همکاران، ۱۹۸۸، ص ۱۴۱). همچنین لیز و همکاران^۴ معتقدند که سطح غیر طبیعی بالای سرمایه‌گذاری مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها می‌تواند نشانه‌ای از اطلاعات خصوصی در مورد چشم‌اندازهای مالی آینده باشد (لیز و همکاران، ۲۰۱۵، ص ۵۶). به عبارت دیگر،

¹ Hahn & Lülfs

² Dakhli

³ Fazzari et al.

⁴ Lys et al.

شرکت‌هایی که انتظار دارند منابع مالی بیش از حد در دوره‌های آینده داشته باشند، در فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی سرمایه‌گذاری‌های بیش از حد انجام می‌دهند. بنابراین، سرمایه‌گذاری بیش از حد در مسئولیت‌پذیری اجتماعی ممکن است به دلیل انگیزه‌های فرصت‌طلبانه مدیران نباشد اما به دلیل دسترسی خصوصی مدیران به اطلاعات مربوط به چشم‌انداز مالی آینده پیش‌بینی شده باشد. در چنین شرایطی، مدیران کمتر از مدیریت سود برای پنهان‌سازی عملکرد مالی استفاده می‌کنند که منجر به افزایش کیفیت سود می‌شود. البته طبق نظریه رقیب، فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی ممکن است نوعی پوشش برای اقدامات نادرست و فرصت‌طلبانه باشد و در نتیجه با کاهش کیفیت سود در ارتباط باشد (سانگ و ریمل، ۲۰۲۱، ص ۴). با این وجود، به اعتقاد سانگ^۱ ویژگی‌های کمیته حسابرسی و در نتیجه آن کیفیت حسابرسی بر رابطه بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت و کیفیت سود برای شرکت‌های کره‌ای تأثیر می‌گذارد (سانگ، ۲۰۲۲، ص ۱۳۱۲). مطالعات تجربی در مورد اثرات فعالیت‌های CSR بر کیفیت سود شرکت به نتایج متفاوتی منجر شد. محققانی که رابطه منفی بین مسئولیت اجتماعی و عملکرد مالی را پیشنهاد کرده اند، استدلال کردند که مسئولیت اجتماعی بالا منجر به هزینه‌های اضافی می‌شود که یک شرکت را در مقایسه با سایر شرکت‌های دارای مسئولیت اجتماعی کم، در وضعیت نامناسب اقتصادی قرار می‌دهد. این هزینه‌های اضافی ممکن است ناشی از اقداماتی مانند انجام کمک‌های خیریه گسترده، ترویج طرح‌های توسعه جامعه، نگهداری از گیاهان در مکان‌های ضعیف اقتصادی و ایجاد رویه‌های حفاظت از محیط زیست باشد. بر اساس تئوری نمایندگی، CSR می‌تواند به شرکت آسیب برساند؛ زیرا می‌تواند باعث هزینه‌های نمایندگی و هدر دادن هزینه‌های اضافی و در نتیجه بدتر شدن عملکرد و ارزش شرکت شود. این هزینه‌های نمایندگی ناشی از تضاد منافع بین سهامدارانی است که افزایش هزینه‌های CSR را تلاشی برای بهبود تصویر مثبت شرکت می‌دانند که تأثیر مطلوبی بر ارزش شرکت خواهد داشت، اما می‌تواند به اتلاف منابع شرکت نیز دلالیت کند، به‌ویژه اگر چنین باشد، بهبود قابل توجهی در عملکرد شرکت به دنبال نداشته و مدیریت برای جبران آن، مجبور به دستکاری سود می‌شود. از آنجایی که مدیران برای منافع شخصی، بیش از حد برای فعالیت‌های CSR هزینه می‌کنند، هزینه‌های نمایندگی افزایش می‌یابد، بنابراین به منافع سهامداران آسیب می‌رساند و در نهایت ارزش شرکت را کاهش می‌دهد. از سوی دیگر، برخی از مطالعات هرگونه ارتباط بین CSR و کیفیت سود را رد می‌کنند و معتقدند هیچ رابطه معنی‌داری بین CSR و کیفیت سود شرکت وجود ندارد. آن‌ها استدلال می‌کنند که اگر مدل‌های تحقیق با جزئیات بیشتر طراحی شوند، همبستگی مثبت گزارش شده در مطالعات قبلی ضعیف می‌شود. بنابراین، آن‌ها بیان می‌کنند که CSR نمی‌تواند کیفیت سود شرکت را افزایش دهد. با این حال، سیل عظیمی از تحقیقات نشان می‌دهند که مشارکت در فعالیت‌های CSR به طور مثبت بر کیفیت سود شرکت تأثیر می‌گذارد. این پژوهش‌ها بر اساس تئوری‌های ذی‌نفعان هستند و بر نقش اجتماعی شرکت‌ها تأکید دارند. فریمن (۱۹۸۴) و سایر طرفداران نظریه‌ی ذی‌نفعان

¹ Song

بیان می‌کنند که فعالیت‌های CSR می‌تواند تضاد منافع بین شرکت‌ها و سهام‌داران را کاهش دهد و در نهایت کیفیت سود شرکت را افزایش دهد (دخلی، ۲۰۲۲، ص ۹۵۶).

با توجه به توضیحات فوق **فرضیه‌های این پژوهش** به صورت زیر تدوین گردیده است:

- بین بیش‌سرمایه‌گذاری (کم‌سرمایه‌گذاری) در مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کیفیت سود، رابطه مستقیم (معکوس) و معناداری وجود دارد.
- کیفیت حسابرسی رابطه‌ی بین بیش‌سرمایه‌گذاری (کم‌سرمایه‌گذاری) در مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کیفیت سود را تعدیل می‌کند.

پیشینه پژوهش

کائو و همکاران^۱ (۲۰۲۳) در مقاله‌ای به بررسی رابطه بین مسئولیت اجتماعی شرکت (CSR) و مدیریت سود در زمینه تغییر رژیم‌های نظارتی و بحران مالی پرداختند. با استفاده از نمونه‌ای از ۱۸۴۷۲ مشاهدات سالانه شرکت ایالات متحده که بیش از ۲۵۰۰ شرکت را در دوره ۱۹۹۳ تا ۲۰۱۸ نشان می‌دهد، از چندین مدل رگرسیون داده‌های تابلویی استفاده نمودند و متوجه شدند که شرکت‌هایی با مشارکت CSR بالاتر، اقلام تعهدی اختیاری بالاتری قبل از قانون سابینز-آکسلی دارند ولی پس از آن قانون کاهش می‌یابد.

احمد و همکاران^۲ (۲۰۲۳) در مطالعه‌ای با استفاده از داده‌های تابلویی برای ۱۰۰ شرکت فهرست شده در برای دوره ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰ رابطه مسئولیت‌پذیری اجتماعی و مدیریت سود را با نقش تعدیل‌گر ساختار سرمایه بررسی نمودند. نتایج نشان می‌دهد که هزینه‌های CSR با مدیریت سود واقعی مرتبط است. نتایج همچنین نشان می‌دهد که سطوح بالاتر مالکیت خارجی رابطه بین مخارج CSR و فعالیت‌های مدیریت سود را تضعیف می‌کند.

جیائو و همکاران^۳ (۲۰۲۲) در مطالعه‌ای ارتباط بین مدیریت سود (EM) و مسئولیت اجتماعی شرکت (CSR)، و همچنین اینکه آیا جهت‌گیری CSR یک شرکت، مبادله بین مدیریت سود تعهدی (AEM) و مدیریت سود واقعی (REM) را مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان داد که یک رابطه منفی بین EM و CSR، وجود دارد.

سانگ و ریمل (۲۰۲۰) پژوهشی را با عنوان ناهمگنی در فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها: آیا سرمایه‌گذاری مسئولیت اجتماعی شرکت به طور یکنواخت با کیفیت سود همراه است؟ انجام دادند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که بین کم‌سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کیفیت سود رابطه

¹ Cao et al.

² Ahmad et al.

³ Giao et al.

معکوس و معناداری وجود دارد. اما شواهدی که حاکی از وجود ارتباط بین بیش‌سرمایه‌گذاری و کیفیت سود باشد، یافت نشد.

سامی باچا و همکاران^۱ (۲۰۲۰) پژوهشی را با عنوان عملکرد مسئولیت‌پذیری اجتماعی و هزینه بدهی: آیا کیفیت حسابرسی مهم است؟ انجام دادند. این پژوهش در بازه زمانی بین سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۶ صورت گرفته است. نتایج نشان می‌دهد رابطه منفی و معناداری بین عملکرد مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و هزینه بدهی وجود دارد. این یافته‌ها همچنین نشان می‌دهد که کیفیت حسابرسی بالا، هزینه بدهی شرکت‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها را کاهش می‌دهد.

زنگ و همکاران^۲ (۲۰۱۹) در پژوهشی به بررسی تأثیر پاسخگوپذیری اجتماعی سازمان‌ها و فعالیت‌های محیط زیست سازمان‌ها بر بهینه شدن ارزش ویژه سرمایه‌گذاری با توجه به نقش تعدیل‌کننده‌ای محیط نهادی و مصرف‌کننده زیست محیطی در دوره هنگامی ۲۰۱۱-۲۰۱۶ پرداختند. نتایج پژوهش آنان حاکی از آن بود که فعالیت‌های پاسخگوپذیری اجتماعی و زیست محیطی می‌توانند، افشای اطلاعات شرکتی را بهینه ببخشند، در بدست آوردن حمایت خارجی و سوبسید دولتی کمک کند و همچنین ناکارآمدی ارزش ویژه سرمایه‌گذاری را بهینه ببخشند.

یوتومو و همکاران^۳ (۲۰۱۹) پژوهشی را با عنوان اثرات تعدیل مالکیت مدیریتی بر روی محافظه‌کاری حسابداری و کیفیت سود در ۳۹ شرکت بورس سهام اندونزی (IDX) در دوره سال‌های ۲۰۱۴-۲۰۱۶ انجام دادند. می‌باشد. نتایج نشان داد که محافظه‌کاری تأثیر مثبتی بر کیفیت سود دارد.

کوک و همکاران^۴ (۲۰۱۸) در پژوهشی به بررسی رابطه بین پاسخگوپذیری اجتماعی سازمان‌ها و بهینه شدن ارزش ویژه سرمایه‌گذاری و نوآوری پرداختند. نتایج پژوهش آنان نشان داد که سازمان‌هایی که دارای امتیاز بالای مسئولیت اجتماعی هستند، منجر به بهینه شدن ارزش ویژه سرمایه‌گذاری شرکت می‌شوند. همچنین، شرکت‌هایی که عملکرد مسئولیت اجتماعی بالاتری دارند سودآورتر و با ارزش‌تر هستند.

ماشوکا و ابرهوموس^۵ (۲۰۱۸) در پژوهش انجام شده در بورس اوراق بهادار اردن مبنی بر بررسی اثر محافظه‌کاری بر کیفیت سود، به این نتیجه رسیدند که با افزایش سطوح سرمایه‌گذاری و نسبت مالکیت نهادی، بر میزان محافظه‌کاری افزوده می‌شود و کیفیت سود به همان نسبت کاهش می‌یابد.

لیز و همکاران (۲۰۱۵) بر این باورند که مخارج مسئولیت اجتماعی شرکت ("CSR") شکلی از خیریه مربوط به شرکت نیست و عملکرد مالی آینده را بهبود نمی‌بخشد. آن‌ها نشان دادند که علیت ارتباط مثبت بین مخارج CSR و عملکرد آتی شرکت با آنچه در اکثریت قریب به اتفاق متون ادعا می‌شود متفاوت است.

¹ Sami Bacha et al.

² Zeng et al.

³ Utomo et al.

⁴ Cook et al.

⁵ Mashoka & Abuhommous

سام دلیری و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با هدف تبیین مؤلفه‌های پیش‌برنده و بازدارنده مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها جهت ارتقاء کیفیت صورت‌های مالی از روش کتابخانه‌ای و جهت آزمون فرضیه‌های تحقیق برای اندازه‌گیری مسئولیت اجتماعی از پرسشنامه استاندارد مسئولیت‌پذیری اجتماعی شوآرتز (۱۹۹۸) استفاده نمودند. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که بعد ویژگی‌های فردی و مؤلفه‌های پیش‌برنده آن و مؤلفه‌های بازدارنده آن بر ارتقا کیفیت صورت‌های مالی تأثیرگذار است.

خوشکار و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی به بررسی تأثیر کیفیت حسابرسی بر ارتباط بین اجتناب مالیاتی و کیفیت سود در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۹ پرداختند. داده‌های مورد نیاز برای آزمون‌های فرضیه پژوهش در این تحقیق از صورت‌های مالی سالانه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار، استخراج شد. نتایج نشان داد بین اجتناب مالیاتی و کیفیت سود رابطه معناداری وجود داشته و همچنین کیفیت حسابرسی بر رابطه بین اجتناب مالیاتی و کیفیت سود اثر دارد.

احمدی مبارکه و مقتدری زاده (۱۴۰۰) پژوهشی را با عنوان بررسی ارتباط بین گزارش مسئولیت‌های اجتماعی شرکت‌ها، بازده دارایی‌ها و کیوتوبین ۱۰۷ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۹۶ انجام دادند. نتایج نشان داد که بین گزارش مسئولیت‌های اجتماعی شرکت‌ها با بازده دارایی‌ها رابطه معنی‌داری وجود دارد اما رابطه‌ی معناداری بین گزارش مسئولیت‌های اجتماعی شرکت‌ها با کیوتوبین وجود ندارد.

فاضلی و همکاران (۱۳۹۹) پژوهشی را با عنوان مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، ابعاد و عوامل اثرگذار انجام دادند. روش جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش، کتابخانه‌ای است که به وسیله مطالعه کتب و مقالات از سایت‌های اینترنتی و پایگاه‌های معتبر داخلی و خارجی جمع‌آوری گردیده است. با تشریح مبانی و چارچوب نظری نشان دادند ابعاد و مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها با هم ارتباط داشته و بر هم اثر گذارند.

محمدی (۱۳۹۸) پژوهشی را با عنوان تأثیر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت بر حق الزحمه حسابرسی و کیفیت گزارشگری مالی در ۱۰۳ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۵ انجام داد. نتایج نشان می‌دهد که بین مسئولیت‌های سازمانی و حق الزحمه حسابرسی ارتباط منفی و معناداری وجود دارد، اما نتایج در رابطه با مسئولیت‌های محیطی ارتباط معناداری را نشان نمی‌دهد، همچنین بین مسئولیت اجتماعی (مسئولیت‌های سازمانی و محیطی) و کیفیت گزارشگری مالی ارتباط مثبت و معناداری وجود دارد.

ابوالبشر و عباسی استمال (۱۳۹۸) پژوهشی را با عنوان رابطه بین کیفیت سود و افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی در ۱۳۵ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران بین ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۶ انجام دادند. نتایج حاصل از آزمون فرضیات نشان داد بین کیفیت سود با افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی رابطه معکوس معناداری وجود دارد. همچنین کیفیت حسابرسی بر رابطه بین کیفیت سود و افشای مسئولیت‌پذیری تأثیرگذار است.

موسوی و همکاران (۱۳۹۷) پژوهشی را با عنوان تبیین الگوی ایفای مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها و تأثیر آن بر کیفیت سود برای ۸۷ شرکت طی دوره‌ی زمانی ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۳ انجام دادند. نتایج بدست آمده نشان داد که ایفای مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها با کیفیت سود رابطه معنادار و مثبت دارد.

نصیری و همکاران (۱۳۹۷) پژوهشی را با عنوان بررسی رابطه بین مسئولیت اجتماعی با هزینه سرمایه، هزینه بدهی و هزینه حقوق صاحبان سهام در ۱۲۶ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در سال‌های ۱۳۸۷ الی ۱۳۹۵ انجام دادند. نتایج نشان داد که بین افشای مسئولیت اجتماعی و هزینه سرمایه شرکت و بین افشای مسئولیت اجتماعی و هزینه حقوق صاحبان سهام شرکت و بین افشای مسئولیت اجتماعی و هزینه بدهی شرکت رابطه معناداری وجود دارد.

حسین زاده گنابادی و همکاران (۱۳۹۶) پژوهشی را با عنوان بررسی رابطه بین مسئولیت اجتماعی و کیفیت سود مبتنی بر مدیریت سود مبتنی بر اقلام تعهدی انجام دادند. نتایج پژوهش بیانگر این است که بین مسئولیت اجتماعی و کیفیت سود مبتنی بر مدیریت سود مبتنی بر اقلام تعهدی ارتباط معنی‌داری وجود ندارد.

عظیمی و گنجی ارجنکی (۱۳۹۵) پژوهشی را با عنوان تأثیر مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت بر کیفیت گزارشگری مالی انجام دادند. در این پژوهش از ۶۹ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران برای دوره یک ساله ۱۳۹۰ بودند، استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت و میزان محافظه‌کاری رابطه معناداری وجود ندارد. همچنین بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت و کیفیت اقلام تعهدی نیز رابطه معناداری یافت نشد.

همان‌طور که قبلاً تشریح گردید، مدیران در فعالیت‌های اجتماعی سرمایه‌گذاری می‌کنند تا منافع خود را به حداکثر برسانند و این منجر به هزینه‌های نمایندگی و به تبع آن، کاهش ارزش شرکت و افزایش دستکاری در سود (کاهش کیفیت سود) می‌شود. زیرا سرمایه‌گذاری بیشتر در CSR منجر به هزینه‌های اضافی می‌شود که شرکت را در نقطه ضعف در برابر رقبای خود قرار می‌دهد. در نتیجه، مدیران برای رفع این مشکل، متوسل به دستکاری در سود می‌گردند که این مسئله، منجر به کاهش کیفیت سود می‌گردد. از طرفی، بدون در نظرگیری نظریه نمایندگی، اغلب پژوهش‌ها از وجود رابطه‌ی مثبت بین افزایش سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های اجتماعی و کیفیت سود، خبر می‌دهند. با توجه به نتایج متناقض مبتنی بر نظریه‌ی نمایندگی نسبت به عدم در نظرگیری این نظریه، رابطه بین CSR و کیفیت سود شرکت باید دوباره مورد بررسی قرار گیرد تا بینش بیشتری به دست آید. علاوه بر توضیحات پیش گفته، این مسئله قابل ذکر است که مکانیسم‌های تعدیل کننده بالقوه نیز نادیده گرفته شده‌اند. به ویژه، اثر تعدیل کننده برخی مکانیسم‌های حاکمیت شرکتی که بر تصمیم‌گیری، انگیزه و جهت‌گیری سازمانی تأثیر می‌گذارد، در نظر گرفته نشده است (دخلی، ۲۰۲۲، ص ۹۵۳). مطالعات تجربی اخیر به این نتیجه رسیدند که حتی اگر مطالعات تجربی در مورد رابطه کیفیت سود و مسئولیت اجتماعی شرکت شاهد یک رابطه مثبت باشند، این رابطه ممکن است تحت تأثیر متغیرهای

احتمالی مختلف (تعدیل کننده یا میانجی) قرار گیرد. در این منظر، مکانیسم خاصی از راهبری شرکتی، مانند کیفیت حسابرسی ممکن است نقش کلیدی در ارتقای کیفیت تصمیمات استراتژیک و تضمین اجرای موفقیت‌آمیز استراتژی‌های نوآورانه، از جمله CSR ایفا کند. کیفیت حسابرسی به عنوان یک مکانیسم حاکمیتی مهم در نظر گرفته می‌شود که برای مدیریت کردن تضادهای نمایندگی استفاده می‌شود. از منظر نمایندگی، عدم تقارن اطلاعاتی بین ذینفعان و مدیران، هزینه‌های نمایندگی را ایجاد می‌کند. بنابراین، شرکت‌ها به منظور کاهش رفتارهای فرصت‌طلبانه، از حساب‌رسان مستقل تقاضا می‌کنند. بنابراین، هدف این مطالعه، بررسی تاثیر CSR بر کیفیت سود شرکت و برجسته کردن اثر تعدیل کننده کیفیت حسابرسی بر این رابطه است.

با توجه به توضیحات فوق و با عنایت به اینکه در اغلب پژوهش‌ها از جمله عظیمی و گنجی ارجحی (۱۳۹۵)، حسین زاده گنابادی و همکاران (۱۳۹۶)، موسوی و همکاران (۱۳۹۷)، ابوالبشر و عباسی استمال (۱۳۹۸)، محمدی (۱۳۹۸) و سام دلیری و همکاران (۱۴۰۲) به بررسی ارتباط مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت و کیفیت گزارشگری مالی یا کیفیت سود پرداخته‌اند و همچنین برخی پژوهش‌ها نظیر خوشکار و همکاران (۱۴۰۱) صرفاً به ارتباط بین کیفیت حسابرسی و کیفیت سود پرداخته‌اند. خلا انجام پژوهشی که به بررسی همزمان رابطه بین کیفیت حسابرسی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت و کیفیت سود بپردازد، احساس گردید. انتظار می‌رود با انجام این پژوهش اولاً مبانی نظری مرتبط با ارتباط بین کیفیت حسابرسی، بیش‌سرمایه‌گذاری و کم‌سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت و کیفیت سود توسعه یافته و در ثانی بتواند سهمی در ارتقا دانش سرمایه‌گذاران هنگام تصمیم‌گیری جهت سرمایه‌گذاری و توجه به عناصر تاثیرگذار بر کیفیت سود گردد.

روش‌شناسی پژوهش

مطالعه حاضر از منظر جهت‌گیری‌های پژوهش، کاربردی می‌باشد و روش پژوهش، همبستگی است. همچنین این پژوهش از نوع پژوهش‌های پس‌رویدادی است. در این تحقیق اطلاعات مورد نیاز برای بیان کلیات تحقیق، مبانی نظری، پیشینه‌ها و به روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری گردیده است. داده‌های کمی مورد نیاز این تحقیق از صورت‌های مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، نرم‌افزار ره‌آورد نوین و سایت کدال استخراج شده است.

جامعه آماری مطالعه حاضر شامل شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ می‌باشند. در این پژوهش برای انتخاب نمونه آماری، از روش حذف هدفمند استفاده گردید. مشاهده‌ها می‌بایست واجد شرایط ذیل باشند:

- (۱) در فاصله زمانی ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ در بورس فعالیت داشته باشند.
- (۲) سال مالی آن‌ها منتهی به ۲۹ اسفند باشد و تغییر سال مالی نداشته باشند.
- (۳) جزء شرکت‌های اعتباری، بیمه‌ای، سرمایه‌گذاری، بانکی و لیزینگ نباشد.

۴) اطلاعات مالی آن‌ها در دسترس باشد.

با در نظر گرفتن معیارهای فوق و روش حذف هدفمند، تعداد ۱۷۲ شرکت به عنوان نمونه انتخاب شده و اطلاعات آن‌ها جهت تجزیه و تحلیل وارد نرم‌افزار آماری شدند. به منظور آزمون فرضیه پژوهش، مدل رگرسیونی زیر اجرا شد:

$$EQ_{it} = \beta_0 + \beta_1 OI_CSR_{it} + \beta_2 AQ_{it} + \beta_3 OI_CSR_{it} \times AQ_{it} + \beta_4 Size_{it} + \beta_5 AGE_{it} + \beta_6 ROA_{it} + e_{it}$$

در مدل فوق:

EQ متغیر وابسته و بیانگر کیفیت سود است.

OI_CSR متغیر مستقل و بیانگر بیش (کم) سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی است.

سایر متغیرها به عنوان متغیر کنترلی وارد مدل شده و به شرح زیر می‌باشند:

AQ متغیر تعدیلی کیفیت حسابرسی بوده و یک متغیر مجازی است؛ بدین صورت که اگر حسابرسی شرکت توسط سازمان حسابرسی انجام شده باشد، بیانگر کیفیت حسابرسی بالاتر بوده و مقدار ۱ را دریافت خواهد کرد و در غیر این صورت مقدار صفر را خواهد پذیرفت.^۱

تعریف جامعی از کیفیت حسابرسی که دربرگیرنده همه رویکردها باشد وجود ندارد. بر اساس نظر دی‌آنجلو (۱۹۸۱) و پژوهش علوی و همکاران (۱۴۰۰) و همچنین مهدوی و رستگاری (۱۳۹۷) اندازه مؤسسه حسابرسی به عنوان نماینده‌ای از کیفیت حسابرسی است.

SIZE متغیر کنترلی اندازه شرکت و برابر با لگاریتم طبیعی مجموع دارایی‌های شرکت است.

اندازه شرکت اندازه یک شرکت است که می‌تواند بر اساس روش‌های مختلف طبقه‌بندی شود، از جمله میزان درآمد، جمع دارایی‌ها و جمع حقوق صاحبان سهام. بر اساس پژوهش پراتیوی و پراتیوی (Pratiwi., & Pralita., 2021, pp. 28) اندازه شرکت به عنوان یک عامل تاثیرگذار بر روی کیفیت سود مورد بررسی قرار گرفته است.

AGE متغیر کنترلی سن شرکت و برابر با تعداد سال‌هایی است که از تاسیس شرکت می‌گذرد.

^۱ از دیدگاه حسابرسان، اندازه مؤسسه حسابرسی یکی از ویژگی‌هایی است که بر کیفیت حسابرسی اثر دارد. همچنین دی‌آنجلو (۱۹۸۱) معتقد است که مؤسسات حسابرسی بزرگتر، خدمات حسابرسی با کیفیت بالاتر ارائه می‌کنند، زیرا علاقه‌مند هستند که شهرت بهتری در بازار کار به دست آورند و به دلیل اینکه تعداد مشتریان آنان زیاد است، نگران از دست دادن مشتریان خود نیستند (قلی‌پور خاگاه و همکاران، ۱۴۰۰، ص ۳۸۱). لذا بر اساس این توضیحات، در این پژوهش، سازمان حسابرسی، به عنوان کیفیت حسابرسی در نظر گرفته شد. البته این به این مفهوم نیست که خدمات ارائه شده توسط تمام مؤسسات حسابرسی، بی‌کیفیت است. جامعه حسابداران رسمی ایران در اجرای مفاد ماده 31 اساسنامه و انجام نظارت حرفه‌ای، باید سالیانه کیفیت حسابرسی در سطوح مؤسسه حسابرسی و کار حسابرسی اعضای خود را بررسی و نتیجه آن را در پایگاه اطلاع‌رسانی خود منتشر نماید. لذا جامعه حسابداران رسمی ایران از طریق مراجعه حضوری همکاران کارگروه کنترل کیفیت به مؤسسات حسابرسی عضو و تکمیل پرسشنامه کنترل کیفیت مشتمل بر اندازگیری ۳۶ شاخص مربوط، بر مبنای 1000 امتیاز و انتشار امتیاز مکتسبه، کیفیت حسابرسی در مؤسسات حسابرسی عضو را اندازگیری و بصورت عام اطلاع‌رسانی می‌نماید (حقیقین و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۱۹۶).

به عقیده داجومو (Dachomo., 2020, pp. 2) شرکت‌های جوان اساساً در مقایسه با شرکت‌های قدیمی «سریع و غیرمحافظه‌کار» هستند و به همان اندازه که شرکت‌های قدیمی نسبت به همتایان جوان‌تر خود «کند و محتاط‌تر» هستند. ایشان به بررسی چگونگی تنوع سنی شرکت‌ها بر رابطه بین ویژگی‌های شرکت و کیفیت سود پرداختند.

ROA بیانگر بازده دارایی‌های شرکت و برابر با نسبت سود خالص به مجموع دارایی‌های شرکت است. واران (Warrad., 2017, pp. 63) تاثیر سودآوری را با استفاده از شاخص نرخ بازده دارایی‌ها بر کیفیت سود سنجیده است و ارتباط مستقیمی را بین این شاخص و کیفیت سود دریافته است. جهت سنجش کیفیت سود به پیروی از حسین زاده گنابادی و همکاران (۱۳۹۶) از معیار مدیریت سود به عنوان معیاری برای ارزیابی کیفیت سود استفاده گردید. بدین منظور از مدل کوتاری و همکاران (۲۰۰۵) به صورت زیر استفاده شد:

$$\frac{TA_{it}}{A_{it-1}} = a_1 \left(\frac{1}{A_{it-1}} \right) + a_2 \left(\frac{\Delta REV_{it}}{A_{it-1}} \right) + a_3 \left(\frac{PPE_{it}}{A_{it-1}} \right) + a_4 ROA_{it} + \varepsilon_{it}$$

TA_{it} اقلام تعهدی شرکت و برابر با تفاوت بین سود عملیاتی و جریان وجه نقد عملیاتی می‌باشد.

A_{it-1} مجموع دارایی‌های سال قبل.

ΔREV_{it} تغییر در درآمد فروش شرکت بین سال جاری و سال قبل.

PPE_{it} جمع اموال، ماشین آلات و تجهیزات.

ROA_{it} بازده دارایی‌های شرکت و برابر با نسبت سود خالص به مجموع دارایی‌های شرکت است.

ε_{it} باقیمانده مدل فوق و بیانگر مدیریت سود می‌باشد. بنابراین هرچه قدر قدرمطلق باقیمانده مدل فوق بیشتر باشد، بیانگر مدیریت سود بیشتر بوده و در نتیجه کیفیت سود کمتر خواهد بود. بنابراین قدر مطلق باقی مانده‌ها در منفی یک ضرب گردیده و به عنوان شاخص مستقیم استفاده می‌شود.

سطوح مسئولیت‌پذیری اجتماعی

در این پژوهش، متغیر مستقل مسئولیت‌پذیری اجتماعی است. مؤسسه پژوهشی کیندر، لیدنبرگ و دومینی هر ساله سازمان‌ها را بر اساس معیارهایی (معیارهای اجتماعی و زیست‌محیطی) رتبه‌بندی می‌کند. رتبه‌بندی این مؤسسه شامل 13 موضوع از ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت است و به دو گروه موضوع‌های کیفی (بعد) و موضوع‌های بحث‌برانگیز کسب و کار (6 بعد) تقسیم می‌شود. هفت موضوع کیفی شامل جامعه، تنوع، روابط کارکنان، محیط زیست، ویژگی‌های محصول، حقوق انسانی و حاکمیت شرکتی است. شش موضوع کسب و کار عبارت است از: مشروبات الکلی، قمار، سلاح گرم، جنگ، انرژی هسته‌ای و مواد مخدر. موضوع‌های کیفی شامل رتبه‌های مثبت و منفی (نقاط قوت و ضعف) است. در این پژوهش نیز مطابق با پژوهش تقی‌زاده خانقاه

و زینالی در محاسبه نمره‌ی کلی مسئولیت‌پذیری اجتماعی شاخص حاکمیت شرکتی حذف شد. بنابراین، نمره‌ی کلی مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر اساس شش موضوع محاسبه شده است. از تفاوت نقاط قوت و نقاط ضعف نمره‌ی مربوط به هر بعد به‌دست می‌آید. سرانجام، با جمع تمام این ابعاد یک نمره‌ی کلی برای مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌دست خواهد آمد. در صورت وجود هر نقطه ضعف یا نقطه قوت برای آن 1 و ۱- و در صورت نبود صفر در نظر گرفته می‌شود. ابعاد مختلف مسئولیت‌پذیری اجتماعی در جدول شماره 1 ارائه شده است. الگوی بکار گرفته شده در این پژوهش به منظور برآورد نمره‌ی مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها الگوی جامع است که به شرح زیر محاسبه می‌گردد (تقی‌زاده خانقاه و زینالی، ۱۳۹۵، ص ۱۵-۱۲).

$$CSR\ Score = CSR_COM + CSR_DIV + CSR_EMPL + CSR_ENV + CSR_PRO + CSR_HUM$$

که در رابطه فوق:

CSR Score: نمره‌ی کلی مسئولیت‌پذیری اجتماعی؛ CSR_COM: نمره‌ی افشای مشارکت اجتماعی؛ CSR_DIV: نمره افشای تنوع؛ CSR_EMPL: نمره‌ی افشای روابط کارکنان؛ CSR_ENV: نمره‌ی افشای محیط زیست؛ CSR_PRO: نمره‌ی افشای ویژگی‌های محصول؛ CSR_HUM: نمره‌ی افشای حقوق انسانی است.

جدول ۱. ابعاد کیفی مسئولیت‌پذیری اجتماعی

ابعاد	نقاط ضعف	نقاط قوت
مشارکت اجتماعی	ضعف سرمایه‌گذاری	کمک‌های خیریه
	تأثیر اقتصادی منفی	فعالیت‌های نوآورانه (کمک به سازمان‌های غیرانتفاعی)
	فرار از مالیات (کنمان درآمد)	حمایت از مسکن
		حمایت تحصیلی
		برنامه‌های داوطلبانه
تنوع	پرداخت نکردن جریمه	ارتقای مدیرعامل
	نداشتن نمایندگی	تعداد متنوع اعضای هیئت مدیره
		اشتغال معلولین
روابط کارکنان	تعدیل نیروی کار	روابط اتحادیه‌ها
	دغدغه بهداشتی و ایمنی	سیاست اخراج نکردن
		سهیم شدن کارکنان در سود نقدی
		مشارکت کارکنان
		مزایای بازنشستگی

ابعاد	نقاط ضعف	نقاط قوت
محیط‌زیست	تولید زباله‌های خطرناک	ارتقای بهداشت و ایمنی
	مشکلات قانونی	جلوگیری از آلودگی
	مواد شیمیایی مخرب لایه اوزون	بازیافت زباله
	مواد شیمیایی کشاورزی	انرژی پاک
	تولید گازهای گلخانه‌ای	ماشین‌آلات و تجهیزات
	تغییر آب و هوا	
	ضعف بازاریابی	کیفیت محصول
ویژگی‌های محصول	پرداخت جریمه برای ایمنی محصول	ایمنی محصول
	پرداخت جریمه برای تبلیغات منفی	
حقوق انسانی	دغدغه حقوق کارگران	ارتقا حقوق کارگران
	استخدام نکردن افراد بومی منطقه	استخدام افراد بومی منطقه

منبع: یافته‌های پژوهشگر

آمار توصیفی داده‌های تحقیق

به منظور تشریح متغیرهای پژوهش آمار توصیفی تمامی متغیرها را ارائه می‌نماییم. به منظور شناخت بهتر در مورد پژوهش و آشنایی بیشتر با متغیرهای پژوهش قبل از تجزیه و تحلیل داده‌های آماری لازم است این داده‌ها توصیف شوند.

جدول ۲. آمار توصیفی

متغیر	میانگین	میان	انحراف معیار	مینیمم	ماکسیمم
کیفیت سود	-۰/۸۱۵	-۰/۶۲۲	۰/۱۱۶	-۱/۳۷	۰/۰۰۰
مسئولیت اجتماعی	۸/۱۵۶	۷	۲/۷۴۳	۴	۱۵
اندازه شرکت	۱۴/۹۴	۱۴/۶۶	۱/۶۲	۱۱/۳۶	۲۰/۷۷
سن شرکت	۴۰/۶۵	۴۲	۱۳/۲۱	۱۳	۶۹
بازده دارایی‌ها	۰/۱۴۱	۰/۱۱۴	۰/۱۶۳	-۰/۵۸۱	۰/۶۸۲

منبع: یافته‌های پژوهشگر

آزمون فرضیه‌های پژوهش

پس از محاسبه هر یک از متغیرها روش رگرسیون چندگانه از نرم‌افزار آماری R استفاده شد. در این پژوهش به دلیل وجود مقاطع (تعداد شرکت‌ها) زیاد و سری زمانی کم از آزمون مادالا و ویو (۱۹۹۹) استفاده شده است. نتیجه این آزمون در جدول ۳ آمده است.

جدول ۳. آزمون ریشه واحد جمعی برای متغیرها

کیفیت سود	مسئولیت‌پذیری اجتماعی	کیفیت حسابرسی
P-مقدار آزمون	<0.000	<0.000
اندازه شرکت	سن شرکت	بازده دارایی‌ها
P-مقدار آزمون	<0.000	<0.000

منبع: یافته‌های پژوهشگر

همان‌طور که ملاحظه می‌شود برای تمامی متغیرها P-مقدار از ۰/۰۵ کمتر بوده است. از این رو می‌توان ایستایی تمامی متغیرها را پذیرفت.

جدول ۴. نتایج آزمون بروش باگن برای مدل فرضیه پژوهش

آماره BP	درجه آزادی	P-مقدار	نتیجه
۲۲/۱۲	۵	۰/۰۰۰	همسانی واریانس‌ها برقرار نیست

منبع: یافته‌های پژوهشگر

همان‌طور که نتیجه نشان می‌دهد همسانی واریانس‌ها برقرار نیست زیرا P-مقدار آزمون کمتر از ۰/۰۵ بوده است. پس از بررسی آزمون‌های تشخیصی این نتیجه حاصل شد که باید از روش تعمیم یافته به منظور برازش مدل استفاده شود. نتایج این رگرسیون در جدول ۶ آمده است:

جدول ۶. نتایج مدل فرضیه پژوهش

متغیرها	VIF	ضریب	انحراف استاندارد خطا	آماره t	p-مقدار	نتیجه
عرض از مبدا	-	-۰/۳۰۱	۰/۰۵۷	-۵/۲۸	۰/۰۰۲	معناداری در مدل
مسئولیت اجتماعی	۱/۲۵	۰/۰۴۷	۰/۰۰۳۸	۱۲/۳۶	۰/۰۰۰	معناداری در مدل
کیفیت حسابرسی	۱/۱۸	۰/۰۲۲	۰/۰۰۲۰	۱۱	۰/۰۰۰	معناداری در مدل

متغیرها	VIF	ضریب	انحراف استاندارد خطا	آماره t	p-مقدار	نتیجه
مسئولیت اجتماعی ^x کیفیت حسابرسی	۱/۳۷	۰/۱۱۶	۰/۰۱۹	۶/۱۰	۰/۰۰۱	معناداری در مدل
اندازه شرکت	۱/۱۰	۰/۰۱۲	۰/۰۰۳۹	۳/۰۷	۰/۰۲۴	معناداری در مدل
سن شرکت	۱/۱۹	۰/۰۰۲	۰/۰۰۱	۲/۱۰	۰/۰۴۴	معناداری در مدل
بازده دارایی‌ها	۱/۲۲	-۰/۰۴۱	۰/۰۴۸	-۰/۸۵	۰/۴۲۳	عدم معناداری در مدل
ضریب تعیین		۰/۴۲				
آزمون دوربین واتسون		۲/۳۱				
آماره آزمون		۰/۳۷				
P-مقدار		۰/۰۰۰				

منبع: یافته‌های پژوهشگر

بر مبنای شاخص VIF، بین متغیرهای مستقل هم‌خطی وجود ندارد زیرا ماکسیمم این شاخص در بین متغیرها کمتر از ۵ بوده است. از طرفی در مدل برازش داده شده، خودهمبستگی خطا وجود ندارد زیرا آزمون دوربین واتسون معنی‌دار نبوده است. از این رو می‌توان مدل برازش شده را معتبر دانست و آزمون F و شاخص‌های اعتبار آن از جمله ضریب تعیین را مورد بررسی قرار داد. آزمون F نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل مدل قابلیت پیش‌بینی متغیر وابسته را داشته‌اند، زیرا P-مقدار این آزمون کمتر از ۰/۰۵ بوده است. همچنین ضریب تعیین نشان می‌دهد که ۴۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل تبیین می‌شود.

در بررسی فرضیه‌های پژوهش، برای متغیر مستقل OI_CSR، آماره t (۱۲/۳۶) نشان می‌دهد که این متغیر در سطح ۹۵٪ اطمینان، از لحاظ آماری معنادار می‌باشد زیرا اولاً مقادیر قدر مطلق این آماره بیشتر از ۱/۹۶ بوده ثانياً P-مقدار (۰/۰۰۰) نیز کمتر از ۵ درصد می‌باشد. از طرفی ضریب این متغیر در مدل مثبت می‌باشد. بنابراین بین بیش‌سرمایه‌گذاری (کم‌سرمایه‌گذاری) در مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کیفیت سود، رابطه مستقیم (معکوس) و معناداری وجود دارد. همچنین نتایج نشان‌دهنده آن است کیفیت حسابرسی رابطه بین بیش‌سرمایه‌گذاری (کم‌سرمایه‌گذاری) در مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کیفیت سود را تقویت می‌کند. به عبارتی اثر متقابل متغیرهای کیفیت حسابرسی و بیش‌سرمایه‌گذاری (کم‌سرمایه‌گذاری) در مسئولیت‌پذیری اجتماعی در مدل معنی‌دار است.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از آزمون فرضیه پژوهش نشان داد که بین بیش‌سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کیفیت سود ارتباط مثبت و معناداری وجود داشته و بین کم‌سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کیفیت سود ارتباط منفی و معناداری وجود دارد. با عنایت به اینکه برای بدست آوردن کیفیت سود، مقادیر قدرمطلق باقیمانده‌ها در عدد منفی یک ضرب می‌گردد، نتایج حاصله چنانچه کمتر شوند، کیفیت سود پایین‌تر می‌گردد؛ به عبارتی، مقادیر کیفیت سود، حالت معکوس کیفیت را نشان می‌دهند. یعنی چنانچه مبالغ سرمایه‌گذاری در مسئولیت اجتماعی بیشتر گردند، در صورت نزدیک شدن مقدار کیفیت سود به عدد صفر، کیفیت سود افزایش می‌یابد و چنانچه کاهش در مبلغ سرمایه‌گذاری در مسئولیت اجتماعی صورت پذیرد، در صورت دور شدن مقادیر کیفیت سود از عدد صفر، کیفیت سود کمتر می‌گردد. مقدار ضریب متغیر مستقل یعنی بیش‌سرمایه‌گذاری (کم‌سرمایه‌گذاری) در مسئولیت‌پذیری اجتماعی بیانگر این است که تغییرات متغیر وابسته یعنی کیفیت سود به میزان $0/047$ در صورت ثابت بودن سایر شرایط از طریق بیش‌سرمایه‌گذاری (کم‌سرمایه‌گذاری) در مسئولیت‌پذیری اجتماعی تبیین می‌شود. نتایج این فرضیه بیانگر این است که هر چقدر در یک شرکت، نسبت به انجام فعالیت‌های مرتبط با مسئولیت‌پذیری اجتماعی یا عام‌المنفعه، دغدغه بیشتری (کمتری) وجود داشته باشد، کیفیت سود در آن شرکت بالاتر (پایین‌تر) خواهد بود. در تحلیل این نتایج باید گفت که بنگاه‌های اقتصادی در صورت پیش‌بینی تضعیف بیشتر وضعیت مالی در دوره‌های آینده، احتمالاً در پروژه‌های خاص سرمایه‌گذاری می‌کنند. لیس و همکاران (۲۰۱۵) مستند می‌کند که سطح غیر طبیعی بالای سرمایه‌گذاری مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها می‌تواند نشانه‌ای از اطلاعات خصوصی در مورد چشم‌اندازهای مالی آینده باشد. به عبارت دیگر، شرکت‌هایی که انتظار دارند منابع مالی بیش از حد در دوره‌های آینده داشته باشند، در فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی سرمایه‌گذاری‌های بیش از حد انجام می‌دهند. بنابراین، سرمایه‌گذاری بیش از حد در مسئولیت‌پذیری اجتماعی ممکن است به دلیل انگیزه‌های فرصت‌طلبانه مدیران نباشد اما به دلیل دسترسی خصوصی مدیران به اطلاعات مربوط به چشم‌انداز مالی آینده پیش‌بینی شده باشد. در چنین شرایطی، مدیران کمتر از مدیریت سود برای پنهان سازی عملکرد مالی استفاده می‌کنند که منجر به افزایش کیفیت سود می‌شود. در نقطه مقابل، بنگاه‌ها اگر نتوانند نیازهای ذی‌نفعان مختلف را شناسایی و برآورده کنند، قرارداد اجتماعی را نقض می‌کنند و از تهدیدهای قانونی رنج می‌برند. فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی شرکت ممکن است به عنوان ابزاری برای مدیریت خواسته‌های ذی‌نفعان مختلف عمل کند تا گروه‌های مختلف بتوانند از حقانیت موجودیت یک نهاد مطمئن شوند (هان و لوفر، ۲۰۱۴). بنابراین در کنار دستیابی به اهداف اجتماعی، وضعیت بنگاه‌ها نیز بهتر است زیرا منافع اقتصادی بیش از هزینه‌های مربوطه است. در نتیجه، مجموع مزایای اجتماعی و اقتصادی فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها به حداکثر می‌رسد. مسلماً این همان سطح سرمایه‌گذاری مسئولیت اجتماعی شرکت است که هر شرکت دنبال می‌کند. سطح سرمایه‌گذاری‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در زیر سطح بهینه به عنوان کمبود سرمایه‌گذاری

مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها تعریف می‌شود. بر اساس تحلیل فوق، هر چقدر شرکت، کمتر در فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی سرمایه‌گذاری کند (کم‌سرمایه‌گذاری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی)، کمتر می‌تواند اهداف اجتماعی و عملکرد مالی خود را را هماهنگ کند و در نتیجه بیشتر احتمال دارد که مدیران سود شرکت را دستکاری کنند تا عملکرد عملیاتی نامطلوب را پنهان نمایند (کیفیت سود کاهش می‌یابد). شایان ذکر است هر چه کیفیت حسابرسی بالاتر باشد (سازمان حسابرسی)، با توجه به رعایت الزامات بیشتر، باعث توجه بیشتر شرکت‌ها به مسئولیت‌پذیری اجتماعی شده و لذا سود نیز از کیفیت بالاتری برخوردار خواهد بود. نتایج حاصل از این پژوهش، همسو با نتایج تحقیقات خوشکار و همکاران (۱۴۰۱)، سانگ و ریمل (۲۰۲۱)، سانگ (۲۰۲۲)، دخلی (۲۰۲۲)، جیائو و همکاران (۲۰۲۲)، کائو و همکاران (۲۰۲۳) و احمد و همکاران (۲۰۲۳) می‌باشد.

با توجه به نتایج این پژوهش، پیشنهاد کاربردی این پژوهش به قرار زیر می‌باشند:

- ✓ به شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار توصیه می‌شود که در ساختار سازمانی خود واحد یا کمیته مستقل مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها را جهت تدوین استراتژی‌ها و اهداف ایفای مسئولیت اجتماعی در شرکت‌ها دایر کنند، تا چگونگی افشای آن را مدنظر قرار دهند.
- ✓ به سرمایه‌گذاران پیشنهاد می‌شود تا در شرکت‌هایی سرمایه‌گذاری نمایند که نسبت به فعالیت‌های مرتبط با مسئولیت‌پذیری اجتماعی دغدغه بیشتری داشته و سرمایه‌گذاری‌های مناسبی در این زمینه انجام داده‌اند، چراکه با توجه به نتایج این پژوهش، در چنین شرکت‌هایی کیفیت سود از سطح بالاتری برخوردار است و سرمایه‌گذاران می‌توانند تصمیمات اقتصادی مفیدتر و بهینه‌تری را اتخاذ نمایند.
- ✓ به سازمان حسابرسی که مرجع تدوین کننده استاندارد در کشور است پیشنهاد می‌شود که استانداردهایی را در جهت افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها تدوین نماید.
- ✓ به مدیران پیشنهاد می‌گردد در صورت عدم وجود محدودیت بودجه‌ای جهت انجام حسابرسی صورت‌های مالی، سرمایه‌گذاران را در انتخاب حسابرس و بازرس قانونی با توجه مولفه‌ی اندازه موسسه حسابرسی متقاعد نمایند که این خود منجر به افزایش کیفیت حسابرسی شده و به دنبال آن شاخص‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی بیشتر رعایت گردیده و در نهایت کیفیت سود نیز افزایش خواهد یافت. همچنین به مدیران پیشنهاد می‌شود جهت جذب سرمایه‌گذاران بیشتر نسبت به انجام سرمایه‌گذاری بیشتر در مسئولیت‌های اجتماعی و افشای آن‌ها در صورت‌های مالی اقدام نمایند تا با این کار کیفیت سود خود را افزایش داده و سرمایه‌گذاران با نگرانی کمتری جهت سرمایه‌گذاری، ورود نمایند.
- ✓ به سازمان امور مالیاتی پیشنهاد می‌شود، جهت ترغیب بیشتر شرکت‌ها در انجام سرمایه‌گذاری در مسئولیت اجتماعی و فعال‌تر نمودن صنایع به دلیل اشتیاق سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در شرکت‌ها، معافیت‌های بیشتر مالیاتی برای این قبیل شرکت‌ها در نظر بگیرد تا سود شرکت‌ها نیز با کیفیت بالاتری گزارش شود.

- ✓ به سازمان بورس و اوراق بهادار پیشنهاد می‌شود تدابیری اتخاذ نماید که شرکت‌ها را بر اساس امتیاز کارایی ایفای مسئولیت‌پذیری اجتماعی رتبه‌بندی نماید.
- (۱) همچنین پیشنهادات برای پژوهش‌های آتی به شرح زیر هستند:
- (۲) بررسی نقش دانش مالی مدیران در رابطه بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کیفیت سود.
- (۳) مقایسه رابطه بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کیفیت سود در شرکت‌های دولتی و غیردولتی.
- (۴) انجام پژوهش حاضر به تفکیک صنعت و مقایسه نتایج صنایع مختلف با یکدیگر.

تعارض منافع

هیچ گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

فهرست منابع

- ابوالبشر، محمدرضا و عباسی استمال، محمدرضا. (۱۳۹۸). رابطه بین کیفیت سود و افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی با تأکید بر کیفیت حسابرسی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، دومین کنفرانس ملی تحقیقات بنیادین در مدیریت و حسابداری، تهران.
- احمدپور، احمد و احمدی، احمد. (۱۳۸۷). استفاده از ویژگی‌های کیفی اطلاعات مالی در ارزیابی کیفیت سود، بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، (3) 15، صص ۱۶-۳.
- احمدی مبارکه، مهدی و مقتدری‌زاده، کامران. (۱۴۰۰). بررسی ارتباط بین گزارش مسئولیت‌های اجتماعی شرکت‌ها، بازده دارایی‌ها و کیوتوبین شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، دومین کنفرانس بین‌المللی چالش‌ها و راهکارهای نوین در مهندسی صنایع و مدیریت و حسابداری، دامغان.
- تقی زاده خانقاه، وحید و زینالی، مهدی. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها بر کارایی سرمایه‌گذاری و نوآوری. حسابداری سلامت، (۲) ۵، ۲۷-۱.
- حسین زاده گنابادی، حسین؛ رازدار، محمدرضا؛ جوان، علی اکبر (۱۳۹۶). بررسی رابطه بین مسئولیت اجتماعی و کیفیت سود مبتنی بر مدیریت سود مبتنی بر اقلام تعهدی. مطالعات مدیریت و حسابداری، دوره ۳، شماره ۴، صص ۲۲۶-۲۱۵.
- حق بین، پرویز؛ آزادی، کیهان؛ پورعلی لاکلایه، محمدرضا و صمدی لرگانی، محمود. (۱۴۰۱). تأثیر هویت اجتماعی و انعطاف‌پذیری بر کیفیت حسابرسی با تأکید بر نقش استرس. پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۴ (۵۳)، صص ۲۲۲-۱۹۱.
- خوشکار، فرزین؛ مرادی، سحر و فرامرزی، عاطفه. (۱۴۰۱). تأثیر کیفیت حسابرسی بر ارتباط بین اجتناب مالیاتی و کیفیت سود. نشریه علمی رویکردهای پژوهشی نوین مدیریت و حسابداری، (۲۱) ۶، ۵۶۸-۵۴۸.

- سام دلیری، بهنام؛ آذین فر، کاوه؛ نبوی چاشمی، سید علی و پورعلی، محمدرضا. (۱۴۰۲). تبیین مؤلفه‌های پیش‌برنده و بازدارنده اجتماعی شرکت‌ها جهت ارتقاء کیفیت صورت‌های مالی. پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۵(۵۷)، ۲۳۸-۲۱۱.
- عظیمی، مجید؛ گنجی ارجنکی، سمیه (۱۳۹۵). تاثیر مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت بر کیفیت گزارشگری مالی. مطالعات حسابداری و حسابرسی، ۵(۱۷)، صص ۹۶-۱۱۱.
- علوی، سید محمد و وکیلی فرد، حمیدرضا. (۱۴۰۰). تاثیر اندازه موسسه حسابرسی بر کیفیت حسابرسی در موسسات حسابرسی عضو جامعه حسابداران رسمی ایران. دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، ۳۷(۱۰)، ۱۱-24.
- فاضلی، حامد؛ بهمنی، اکبر؛ حسین زاده، فاطمه. (۱۳۹۹). مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، ابعاد و عوامل اثرگذار، هفتمین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم انسانی، مدیریت و کارآفرینی ایران، تهران.
- فخاری، حسین و حسن نتاج کردی، محسن. (۱۳۹۷). اثر تعدیل‌کنندگی راهبری شرکتی بر ارتباط بین رقابت در بازار محصول و کیفیت سود پیش‌بینی شده توسط مدیریت. پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۰(۳۸)، صص ۲۳۷-۲۰۹.
- قلی پور، مهدی؛ جعفرپور، هومن و صارمی‌نیا، مهسا. (۱۴۰۰). ارتباط کیفیت حسابرسی و مدیریت سود در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، ۱۰(۴۰)، صص ۳۹۰-۳۷۹.
- کامیابی، یحیی؛ شهنساری، معصومه؛ سلمانی، رسول (۱۳۹۵). بررسی تاثیر مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها بر عدم تقارن اطلاعاتی. تحقیقات حسابداری و حسابرسی، ۸(۳۰)، صص ۱۴۵-۱۲۶.
- محمدی، منصور (۱۳۹۸). تاثیر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت بر حق الزحمه حسابرسی و کیفیت گزارشگری مالی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، فصلنامه پژوهش‌های کاربردی در مدیریت و حسابداری، ۴(۱۳)، ۴۳-۲۵.
- معتدلی، پگاه، تاروردی، ید اله. (۱۴۰۱). تأثیر عدم اطمینان محیطی بر پایداری سود، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۴(۵۳)، صص ۴۹-۳۱.
- موسوی، احمد؛ رضایی، فرزین؛ شاه ویسی، فرهاد. (۱۳۹۷). تبیین الگوی ایفای مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها و تأثیر آن بر کیفیت سود. حسابداری مدیریت، ۱۰(۳۳)، صص ۱۰۸-۸۹.
- موسوی، سیداحمد، شاه ویسی، فرهاد، و رضایی، فرزین. (۱۳۹۷). تبیین الگوی ایفای مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها و تأثیر آن بر کیفیت سود. تحقیقات حسابداری و حسابرسی، ۱۰(۳۹)، ۱۶۷-۱۸۸.
- مهدوی، غلامحسین و رستگاری، نجمه. (۱۳۹۷). کیفیت حسابرسی و محدودیت در تأمین مالی. مدیریت دارایی و تأمین مالی، ۶(۳)، ۱۱۷-۱۳۲.

- نصیری، مجید؛ میرزاعلی، رامین؛ نارویی، یونس. (۱۳۹۷). بررسی رابطه بین مسئولیت اجتماعی با هزینه سرمایه، هزینه بدهی و هزینه حقوق صاحبان سهام مطالعه موردی: شرکتهای پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، کنفرانس نوین پژوهش های نوین کاربردی در مدیریت، اصفهان.
- Abolbashar, M. R. & Abbasi Estmal, M. R. (2019). The relationship between profit quality and social responsibility disclosure with an emphasis on audit quality in companies listed on the Tehran Stock Exchange, the second national conference on fundamental research in management and accounting, Tehran. (in Persian).
- Ahmad, G., Hayat, F., Almaqtari, F. A., Farhan, N. H., & Shahid, M. (2023). Corporate social responsibility spending and earnings management: The moderating effect of ownership structure. *Journal of Cleaner Production*, 384, 135556.
- Ahmadi Mubarekeh, M. & Moqtadridzadeh, K. (2022). Examining the relationship between corporate social responsibilities, return on assets and Qotubin companies accepted in Tehran Stock Exchange, the second international conference on new challenges and solutions in industrial engineering, management and accounting, Damghan. (in Persian).
- Ahmadpour, A. & Ahmadi, A. (2009). Using the qualitative characteristics of financial information in evaluating the quality of profit, *Accounting and Auditing Reviews*, 15 (3), pp. 3-16. (in Persian).
- Alavi, S. M., & Vakilifard, H. (2021). The Impact of the Public Accounting Firm Size on Quality of Audit Reports issued by Iranian Association of Certified Public Accountants (IACPA) Member Firms. *Journal of Management Accounting and Auditing Knowledge*, 10(37), 11-24. (in persian).
- Azimi, M., & Ganji Arjangi, S. (2016). The Impact of Corporate Social Responsibility (CSR) on Financial Reporting Quality. *Accounting and Auditing Studies*, 5(17), 96-111. (in persian).
- Benlemlih, M., & Bitar, M. (2016). Corporate social responsibility and investment efficiency. *Journal of Business Ethics*, 148, 1-25.
- Cao, Z., Rees, W., & Rodionova, T. (2023). Corporate Social Responsibility and Earnings Quality in the Context of Changing Regulatory Regimes and the Financial Crisis, *Spanish Accounting Review*, 26(1), 124-137.
- Carroll, A. (1979). A three-dimensional conceptual model of corporate social performance. *Academy of Management Review*, 4(4), 497-505.
- Cook, K. A., Romia, A. M., Sanchezb, D., & Sanchezb, J. M. (2018). The Influence of Corporate Social Responsibility on Investment Efficiency and Innovation. *Journal of Business Finance & Accounting*, 46 (3-4), 2010-2050.
- Dachomo, G. P. (2020). Corporate attributes and earnings quality: the moderating effect of corporate age. *Accounting and taxation review*, 1-10.
- Dakhli, A. (2022). The impact of corporate social responsibility on firm financial performance: does audit quality matter?. *Journal of Applied Accounting Research*, 23(5), 950-976.
- Fabrizi, M. Mallin, C. A. & Michelon, G. (2014). The role of CEO's personal incentives in driving corporate social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 124(2), 311-326.
- Fakhari, H. & Hasan Natajkordi, M. (2018). The moderating effect of corporate governance on the relationship between competition in the product market and the quality of earnings predicted by management. *Financial Accounting and Auditing Research*, 10(38), 209-237. (in Persian).

- Fazeli, H.; Bahmani, A.; Hosseinzadeh, F. (2019). Corporate social responsibility, dimensions and influencing factors, the 7th National Conference of Modern Studies and Researches in Human Sciences, Management and Entrepreneurship of Iran, Tehran. (in Persian).
- Fazzari, S., Hubbard, G., & Petersen, B. (1988). Finance constraints and corporate investment. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1988(1), 141–206.
- Gaio, C., Goncalves, T., & Sousa, M. V. (2022). Does corporate social responsibility mitigate earnings management? *Management Decision*.
- Gholipour, M., Jafarpour, H., & Saremi nia, M. (2021). The Relationship between Audit Quality and Earnings Management in Companies Accepted Tehran Stock Exchange. *Journal of Management Accounting and Auditing Knowledge*, 10(40), 379-390. (in Persian).
- Hahn, R., & Lülfs, R. (2014). Legitimizing negative aspects in GRI-oriented sustainability reporting: A qualitative analysis of corporate disclosure strategies. *Journal of Business Ethics*, 123(3), 401– 420.
- Haghibin, P. Azadi, K. Poorali, M.R. & Samadilargani, M. (2022). The Effect of Social Identity and Flexibility on Audit Quality with Emphasis on the Stress Role. *Financial Accounting and Auditing Research*, 14(53), 191-222. (in Persian).
- Hosseinzadeh Gonabadi, H.; Razdar, M. R.; Javan, A. A. (2016). Investigating the relationship between social responsibility and profit quality based on accrual-based profit management. *Management and Accounting Studies*, Volume 3, Number 4, pp. 226-215. (in Persian).
- Jensen, M. C. (2001). Value maximization, stakeholder theory, and the corporate objective function. *Journal of Applied Corporate Finance*, 14 (3), 8-21.
- Kamyabi, Y., Shahsavari, M., & Soltani, R. (2016). Corporate Social Responsibility and Information Asymmetry (Companies listed on the Tehran Stock Exchange). *Accounting and Auditing Research*, 8(30), 126-135. (in Persian).
- Khoshkar, F. Moradi, S. & Faramarezi, A. (2022). The effect of audit quality on the relationship between tax avoidance and earnings quality. *Scientific journal of modern research approaches in management and accounting*, 6(21), 568-548. (in Persian).
- Lys, T., Naughton, J. P., & Wang, C. (2015). Signaling through corporate accountability reporting. *Journal of Accounting and Economics*, 60(1), 56–72.
- Mahdavi, G., & Rastegari, N. (2018). Audit Quality and Financial Constraints. *Journal of Asset Management and Financing*, 6(3), 117-132. (in Persian).
- Mashoka, T. Z., & Abu-hommous, A. (2018). The effect of conservatism on earnings quality. *Jordan journal of business Administration*, 14(1), 165-175.
- Mohammadi, M. (2018). The effect of corporate social responsibility disclosure on audit fees and financial reporting quality in companies listed on the Tehran Stock Exchange, *Quarterly Journal of Applied Research in Management and Accounting*, Volume: 4, Number: 13. (in Persian).
- Motamedi, P. & Tariverdi, Y. (2022). The Effect of Environmental Uncertainty on Earnings Persistence. *Financial Accounting and Auditing Research*, 14(53), 31-49. (in Persian).
- Mousavi, S. A., Rezaei, F., & Shahveisi, F. (2017). Developing the corporate social responsibility Model and its impact on the Qualitative Characteristics of Financial Information. *Management Accounting*, 10(33), 89-108. (in Persian).

- Mousavi, S. A., Shahveisi, F., & Rezaei, F. (2018). Developing the Corporate Social Responsibility Model and its Impact on the Earnings Quality. *Accounting and Auditing Research*, 10(39), 167-188. (in Persian).
- Nasiri, M.; Mirza Ali, R.; Naroei, Y. (2017). Investigating the relationship between social responsibility and cost of capital, cost of debt and cost of equity, a case study: companies listed on the Tehran Stock Exchange, New Conference of Applied New Researches in Management, Isfahan. (in Persian).
- Pratiwi, W., & Pralita, T. (2021). The influence of corporate governance mechanism, accounting conservatism, and company size on earnings quality. *Journal of Economics, Finance and Management Studies*, 4(01), 26-34.
- Sam Daliri, B., Azinfar, K., Nabavi Chashmie, S. A., & Pourali, M. (2023). Explaining the Promoting and Inhibiting Social Components of Companies to Improve the Quality of Financial Statements. *Financial Accounting and Auditing Research*, 15(57), 211-238. (in Persian).
- Sami Bacha, Aymen Ajina and Sourour Ben Saad (2020). CSR performance and the cost of debt: does audit quality matter? *CORPORATE GOVERNANCE*. DOI 10.1108/CG-11-2019-0335.
- Schipper, K. & Vinsent (2010). How can we measure the costs and benefits of changes in financial reporting standards? *Accounting and Business Research*, 40(3), 309–327.
- Spence, M. (2002). Signaling in retrospect and the informational structure of markets. *American Economic Review*, 92(3), 434-459.
- Song, H. & Rimmel, G. (2020): Heterogeneity in CSR activities: is CSR investment monotonically associated with earnings quality? *Accounting Forum*, DOI: 10.1080/01559982.2020.1810428
- Song, B. (2022). The Influence of Audit-Committee Characteristics on the Association between Corporate Social Responsibility and Earnings Quality. *Sustainability*, 14(17), 10496.
- Suchman, M. C. (1995). Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. *Academy of Management Review*, 20(3), 571–610.
- Taghizade Khanghah, V., & Zeynali, M. (2017). Investigating the Effect of Corporate Social Responsibility on the Investment Efficiency and Innovation. *Journal of Health Accounting*, 5(No 2), 1-27. (in Persian).
- Tang, Y., Qian, C., Chen, G., & Shen, R. (2015). How CEO hubris affects corporate social (ir) responsibility. *Strategic Management Journal*, 36(9), 1338–1357.
- Utomo, B. T., & Laksmiwati, M. (2019, September). Effect of Return on Assets, Debt to Equity Ratio, Earning Per Share, Dividend Payout Ratio, Price to Book Value and Earning Growth to Price Earnings Rasio (In Companies Incorporated in the LQ45 Index for the Period 2011-2015). In *Proceedings of the 1st Workshop on Multidisciplinary and Its Applications Part 1*, WMA-01 2018, 19-20 January 2018, Aceh, Indonesia.
- Warrad, L. H. (2017). The influence of leverage and profitability on earnings quality: Jordanian case. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 7(10), 62-81.
- Zeng, S., Qin, Y., & Zeng, G. (2019). Impact of Corporate Environmental Responsibility on Investment E_cieny: The Moderating Roles of the Institutional Environment and Consumer Environmental Awareness. *Sustainability*, 11, 1-21.

Abstract

The relationship between underinvestment and overinvestment in social responsibility with Earnings quality: the moderating role of audit quality

Mahdi Filsaraei¹
Mostafa Samani²

Received: 10 / October / 2025 Accepted: 09 / December / 2025

Abstract

The aim of the current research is the relationship between underinvestment and overinvestment in social responsibility with Earnings quality in listed companies on the Tehran Stock Exchange. This research is applied in terms of purpose and descriptive and correlational in terms of research method. The statistical population of the research is all the companies listed on the Tehran Stock Exchange during the years 2017-2021. In order to select the statistical sample, the targeted elimination method was used, and after applying the relevant criteria, 172 companies were selected as the statistical sample. In this research, regression analysis has been used to test the research hypotheses. The softwares used in this research are R and SPSS. The results of the research hypothesis test showed that there is a direct (inverse) and significant relationship between overinvestment (underinvestment) in social responsibility and earnings quality. Also, audit quality strengthens the relationship between overinvestment (underinvestment) in social responsibility and profit earnings.

Keywords: Social responsibility, Earnings, Earnings quality, Audit quality.

¹ Accounting Department, Hakim Tous Institute of Higher Education, Mashhad, Iran (Corresponding Author).
filsaraei@yahoo.com

² Accounting Department, Hakim Tous Institute of Higher Education, Mashhad, Iran.
mostafa.samani1987@gmail.com

نقش دینداری مدیران و تنوع جنسیتی بر افشای گزارشگری مسئولیت اجتماعی

فرهاد عزیزی^۱

فاطمه علانی کردقشلاقی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۱۹

چکیده

مدیران با باورهای دینی قوی ممکن است به دلیل ارزش‌های اخلاقی و مسئولیت‌پذیری مبتنی بر اعتقاداتشان، تمایل بیشتری به شفافیت و تعهد به گزارشگری مسئولیت اجتماعی نشان دهند، زیرا این ارزش‌ها اغلب با اصول عدالت، انصاف و خدمت به جامعه هم‌راستا هستند. از سوی دیگر، تنوع جنسیتی در تیم‌های مدیریتی می‌تواند دیدگاه‌های متنوع‌تری را به تصمیم‌گیری‌ها وارد کند و با ارتقای حساسیت به مسائل اجتماعی و زیست‌محیطی، کیفیت و جامعیت گزارش‌های مسئولیت اجتماعی را بهبود بخشد. ترکیبی از این دو عامل می‌تواند به تقویت فرهنگ سازمانی مسئولانه و افزایش اعتماد ذی‌نفعان به گزارش‌های مسئولیت اجتماعی منجر شود. لذا بر پایه این استدلال، هدف از پژوهش حاضر نقش دینداری مدیران و تنوع جنسیتی بر افشای گزارشگری مسئولیت اجتماعی است. این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی بوده و از بعد روش‌شناسایی، همبستگی و در زمره تحقیقات توصیفی می‌باشد. جامعه آماری پژوهش بورس اوراق بهادار تهران است و نمونه پژوهش ۱۶۷ شرکت پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران در دوره زمانی ۹ ساله بین سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۳ می‌باشد. به‌منظور آزمون فرضیه‌های پژوهش از رگرسیون چند متغیره با داده‌های ترکیبی و نرم‌افزار ایویوز استفاده شده است. نتایج یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مذهب مدیران از طریق رعایت مسائل اخلاقی باعث افزایش افشای مسئولیت اجتماعی شرکت می‌شود. همچنین تنوع جنسیتی در اعضای هیئت‌مدیره باعث شفافیت بالای افشای اطلاعات از جمله مسئولیت اجتماعی می‌شود که تاثیر تنوع جنسیتی بر مسئولیت اجتماعی را تایید می‌کند.

واژه‌های کلیدی: دینداری مدیران، تنوع جنسیتی، افشای گزارشگری مسئولیت اجتماعی.

۱. گروه حسابداری، واحد شهرقدس، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرقدس، ایران (نویسنده مسئول). F.azizi@iau.ac.ir

۲. گروه حسابداری، واحد شهرقدس، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرقدس، ایران. Alaeefatemeheh@iau.ac.ir

۱- مقدمه

در طول دو دهه گذشته، مسئولیت اجتماعی شرکتی توجه بسیاری از سوی قانون‌گذاران، مدیران، دانشگاهیان و جامعه را به خود جلب کرده است. مطابق با ادبیات نظری بین دینداری مدیران و عملکرد مسئولیت اجتماعی شرکت رابطه معناداری وجود دارد که توسط برخی محققان به این مسئله پرداخته شده است (نائم و همکاران^۱، ۲۰۲۵؛ جونایدی و همکاران^۲، ۲۰۲۵). همچنین برخی پژوهشگران بر این باورند که تنوع جنسیتی اعضای هیئت‌مدیره بر عملکرد مسئولیت اجتماعی تاثیرگذار است (دانشمندی و زارع، ۱۴۰۳). با بررسی‌های صورت گرفته در ادبیات نظری پژوهش همچنان هنجارها و ارزش‌های اجتماعی (مذهب) به عنوان عامل تعیین‌کننده رفتار مدیران بر فعالیت‌های مربوط به مسئولیت اجتماعی شرکت نادیده گرفته شده است و به عنوان یک خلاء تحقیقاتی در ادبیات حسابداری و مالی وجود دارد. در همین راستا، علی (۲۰۲۵) استدلال کردند که شدت فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی (چگونگی و چرایی تغییر و پیامدهای آن) در فرهنگ‌ها و محیط‌های سازمانی مختلف متفاوت است. در کشور ایران با توجه به اینکه حمایت‌های نسبتاً ضعیف‌تری نسبت به سایر کشورها از سرمایه‌گذاران می‌شود؛ لذا شرکت‌ها از مسائل حاکمیت شرکتی و اخلاقی رنج می‌برند. کشور ایران همچنین به عنوان یکی از کشورهای آسیایی با غنی‌ترین میراث مذهبی و اعتقادات دینی همراه است. بنابراین، تاثیر مذهب و مظاهر آن در حفظ نظام اجتماعی و نقش آن در تقویت حس مسئولیت‌پذیری اجتماعی بین افراد باعث شده است که بسیاری از علمای اجتماعی و جامعه‌شناسان بومی آن را به عنوان هسته مرکزی مطالعات خود قرار دهند.

دینداری و باورهای دینی به عنوان عاملی برای تقویت و استحکام ارزش‌های فردی و اجتماعی افراد به شمار می‌آید که منجر به وحدت بشریت خواهد شد. به عبارت دیگر، وجود دین و باورهای دینی به افراد این فرصت را خواهد داد که تمایلات مغرورانه خود را کنار بگذارد و به یکدیگر محبت بدارند (خوشبخت و همکاران، ۱۴۰۱). بنابراین می‌توان اظهار داشت که از اصلی‌ترین بخش‌هایی که دین می‌تواند به تقویت و بهبود آن بیانجامد و روابط و پیوندهای اجتماعی را مستحکم نماید، مسئولیت اجتماعی شرکت است که در همین جهت، دینداری مدیران به عنوان مهم‌ترین ابزارهای سازمان‌دهنده اعتماد بین افراد است (عبدالخالق^۳، ۲۰۲۵). در واقع مذهب و دینداری مدیران، امکان برقراری روابط موثر و مفید را با اعضای هیئت‌مدیره، سرمایه‌گذاران، جامعه و ذی‌نفعان فراهم می‌آورد که به تبع آن نوعی اعتماد را در سطح جامعه بین افراد برقرار می‌سازد. بنابراین مشارکت اجتماعی در فعالیت‌های بشردوستانه یکی از شاخص‌های اصلی است که دین تاثیر بسزایی بر آن می‌گذارد (فیلی و همکاران، ۱۴۰۲؛ نقی امیری و بنافی، ۱۴۰۳). در محیط ایران، مذهب مدیران می‌تواند به عنوان یک نیروی محرکه برای ترویج فرهنگ پاسخگویی و شفافیت در حسابداری عمل کند. این تأثیر به‌ویژه

¹ Naeem et al

² Junaidi et al

³ Abdel-Khalek

زمانی برجسته‌تر است که مدیران بتوانند ارزش‌های دینی خود را با اهداف استراتژیک سازمان و انتظارات ذی‌نفعان هم‌راستا کنند. با توجه به اهمیت روزافزون گزارشگری مسئولیت اجتماعی در سطح جهانی و نقش آن در پایداری سازمان‌ها، مدیران دیندار در ایران می‌توانند با بهره‌گیری از اصول اسلامی، نه تنها به بهبود عملکرد سازمان در حوزه مسئولیت اجتماعی کمک کنند، بلکه به تقویت جایگاه ایران در چارچوب‌های جهانی گزارشگری پایداری نیز یاری رسانند. این امر می‌تواند به افزایش اعتماد بین‌المللی به سازمان‌های ایرانی و جذب سرمایه‌گذاری‌های مسئولانه منجر شود. لذا با توجه به استدلال‌های فوق، در پژوهش حاضر درصدد بررسی این موضوع خواهیم بود که آیا دینداری مدیران بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت تاثیرگذار است یا خیر؟ در صورت مثبت بودن پاسخ فوق، نوع رابطه به چه شکل است. همچنین بین تنوع جنسیتی اعضای هیئت‌مدیره با افشای مسئولیت اجتماعی شرکت چه رابطه‌ای وجود دارد.

۲- مبانی نظری و پیشینه پژوهش

مذهب تأثیر گسترده‌ای بر زندگی، انتخاب‌ها و ارزش‌های افراد، جوامع و سازمان‌ها در سراسر جهان دارد و شواهد تأثیر آن بر تصمیم‌گیری‌ها و نتایج شرکتی نیز در مطالعات اخیر مستند شده است. به‌ویژه، تأثیرات مذهبی خارجی از جامعه و باورهای مذهبی شخصی مدیران شرکت‌ها نشان داده شده که رفتار سازمانی از کاهش ریسک‌پذیری گرفته تا کاهش مدیریت سود را شکل می‌دهند (جعفری و همکاران، ۱۳۹۷). با توجه به اینکه دینداری با ارزش‌های اخلاقی، قانون‌مداری بیشتر و ریسک‌گریزی مرتبط است، ممکن است شرکت را به سمت رفتارهای مسئولیت‌پذیرتر اجتماعی سوق دهد. ادیان اصلی جهان همگی دستورالعمل‌هایی در مورد رفتار اخلاقی برای پیروان خود ارائه می‌دهند و پیروان آن‌ها تا حدی با اصول وفاداری به این دستورالعمل‌ها آشنا هستند. تأثیر ناشی از پایبندی به دین می‌تواند از طریق دو مسیر اصلی تغییر را ترغیب کند (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۹۱). نخست، باورهای مذهبی به‌وضوح می‌توانند حس قوی اخلاق شخصی را از طریق وجدان و احساس گناه تقویت کنند و به امور خیریه، شفقت و فروتنی منجر شوند. با این حال، شواهد مربوط به تأثیر باورهای مذهبی بر اخلاق و معنویت فردی به طور قطعی نیست و این رابطه می‌تواند تحت تأثیر ویژگی‌های شخصی مانند جنسیت، سن و تحصیلات قرار گیرد (یودها و همکاران^۱، ۲۰۲۵). دوم، ادیان جهانی از اقتدار اخلاقی و قدرت نهادی قابل توجهی برخوردارند که به آن‌ها اجازه می‌دهد ارزش‌ها، نگرش‌ها، سیاست‌ها و مقررات عمومی را شکل دهند. این دو مسیر در کنار هم احتمال این را افزایش می‌دهند که باورهای مذهبی نه تنها بر نهادهای غیرمذهبی تأثیر بگذارند، بلکه رفتار سازمانی را نیز با اصول مشروعیت‌بخش هم‌راستا کنند (هارجاتو و راسی^۲، ۲۰۱۹).

¹ Yudha et al

² Harjoto and Rossi

استدلال‌های نظری درباره اینکه چرا دینداری و ارزش‌های مذهبی ممکن است بر مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها تأثیر بگذارند، از سه نظریه مرتبط با یکدیگر استخراج می‌شوند که روابط پویا بین سازمان‌ها، ذی‌نفعان و جوامع اطراف آن‌ها را توصیف می‌کنند. به طور کلی، این نظریه‌ها انگیزه‌ای برای فرضیه‌سازی درباره ارتباط مثبت بین دینداری و مشارکت در مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها فراهم می‌کنند. نخست، نظریه مشروعیت که توسط باتماز و همکاران^۱ (۲۰۲۵) توسعه یافته، بیان می‌کند که اقدامات یک شرکت باید با هنجارهای اجتماعی سازگار باشد تا بتواند حق فعالیت در جامعه خود را حفظ کند. بنابراین، می‌توان استدلال کرد که ابتکارات مرتبط با مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها می‌توانند ناشی از تلاش شرکت‌ها برای ایجاد شهرت و کسب مشروعیت در چارچوب محیط اجتماعی‌شان باشند، که این نیز نشان می‌دهد که مشارکت در مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها ممکن است تحت تأثیر ارزش‌های مذهبی مورد حمایت جامعه قرار گیرد. علاوه بر این، ادبیات موجود در زمینه مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها به طور کلی ادعا می‌کند که رفتار مسئولانه اجتماعی ممکن است تا حدی ناشی از نیاز به مشروعیت باشد. از آنجا که دینداری و مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها هر دو به ادراک عمومی از اخلاق مرتبط هستند، شرکت‌هایی که به طور آگاهانه تصویر عمومی مذهبی را با انگیزه انتظارات اجتماعی می‌سازند، احتمالاً بیشتر با استانداردهای اخلاقی و رویه‌هایی که مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها را تشکیل می‌دهند، هم‌راستا خواهند شد (نظری پور و زکی‌زاده، ۱۴۰۵).

دوم، نظریه نهادی تمایل به هم‌نوایی درون‌سازمانی و بین‌سازمانی برای کسب مشروعیت را بیشتر توصیف می‌کند (به عنوان مثال، رافدینال و همکاران^۲، ۲۰۲۵؛ هاددود و همکاران^۳، ۲۰۲۵). این نظریه به‌ویژه به تأثیرات اقتدارآمیز ساختارهای اجتماعی بر رفتار سازمانی مربوط می‌شود و می‌تواند برای مطالعه فرآیندهایی که از طریق آن‌ها هنجارهای تثبیت‌شده بر شرکت‌ها تأثیر می‌گذارند، استفاده شود. در زمینه دینداری، می‌توان استدلال کرد که از آنجا که ادیان اصلی جهان به طور کلی، و به‌ویژه مسیحیت، از طریق سازمان‌دهی این ساختارهای اجتماعی عمل می‌کنند، دینداری یک شرکت مستقیماً در حوزه نظریه نهادی قرار می‌گیرد. به طور مشابه، اصول اخلاقی و استانداردهای عملی که مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها را تشکیل می‌دهند، به عنوان روش‌های تثبیت‌شده‌ای از عملکرد شرکتی در جامعه نهادینه شده‌اند (راسیدی و همکاران^۴، ۲۰۲۵). بنابراین، ما معتقدیم که سازگاری محیطی آن‌ها باعث می‌شود شرکت‌های مذهبی‌تر نیز به طور مسئولانه‌تری از نظر اجتماعی عمل کنند.

در نهایت، بر اساس نظریه ذی‌نفعان؛ موفقیت یک شرکت به توانایی آن در مدیریت انتظارات ذی‌نفعان مختلف، از جمله کارکنان، مشتریان، تأمین‌کنندگان، جامعه گسترده و حتی دولت، وابسته است (پانی و

¹ Batmaz et al

² Rafdinal et al

³ Haddoud et al

⁴ Rosyidi et al

همکاران^۱، ۲۰۲۴). با تکیه بر نظریه ذی‌نفعان، می‌توان فرض کرد که مشارکت در مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها با دینداری مرتبط است. همان‌طور که راسیدی و همکاران (۲۰۲۵) استدلال کرده‌اند، مدیرانی که بیشتر با نیازهای گروه‌های مختلف ذی‌نفعان هماهنگ هستند، به طور منطقی به انتظارات اجتماعی اضافی که لزوماً در حوزه مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها قرار ندارند، پاسخگوتر خواهند بود. این امر به‌طور قابل‌توجهی به افزایش درجه دینداری خاص شرکت در جوامع مذهبی‌تر منجر می‌شود. با این حال، نظریه ذی‌نفعان همچنین نشان می‌دهد که ارتباط بین دینداری منطقه‌ای و دینداری خاص شرکت تحت تأثیر نفوذ بالقوه قابل‌توجه ذی‌نفعان غیرمنطقه‌ای، مانند سرمایه‌گذاران نهادی، مخدوش می‌شود.

نظریه اجتماعی‌شدن جنسیتی پیشنهاد می‌کند که زنان و مردان معمولاً اخلاق و رفتار اخلاقی را به شیوه‌های متفاوتی می‌نگرند. می‌توان استدلال کرد، همان‌طور که گیلیگان (۱۹۸۲) در اخلاق مراقبت خود مطرح می‌کند، که زنان بیش از مردان تمایل به رفتارهای مراقبتی و اخلاقی دارند. اخلاق مراقبت تشخیص می‌دهد که انسان‌ها حداقل در سال‌های اولیه زندگی خود به والدین (عمدتاً مادران) وابسته‌اند و یک زن از طریق نقش خود به عنوان مادر می‌آموزد که جنبه‌های اخلاقی حیاتی وجود دارند که زیربنای توسعه روابط مراقبتی را تشکیل می‌دهند و به انسان‌ها امکان زندگی و پیشرفت می‌دهند. نظریه اخلاق مراقبت همچنین نشان می‌دهد که رشد اخلاقی زنان آن‌ها را در مقایسه با مردان قادر می‌سازد تا نیازهای دیگران را بهتر برآورده کنند (پانی و همکاران، ۲۰۲۴). مطالعات تجربی موجود رابطه مثبتی بین حضور زنان در هیئت‌مدیره و عملکرد مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها نشان می‌دهند (هادود و همکاران، ۲۰۲۵). لذا مطابق با مطالعات تجربی پژوهش تعداد مدیران زن با رتبه‌بندی مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها یک شرکت رابطه مثبت دارد. مهم‌تر از آن، یک مطالعه متاآنالیز اخیر نشان می‌دهد که حضور زنان در اتاق هیئت‌مدیره با عملکرد بالاتر مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها رابطه مثبت دارد.

۳- پیشینه تجربی

راسیدی و همکاران (۲۰۲۵) در پژوهشی به بررسی جهت‌گیری بازار و قابلیت تغییر بر عملکرد بانکداری شرعی در کشور اندونزی با نقش تعدیل‌کننده دینداری مدیران پرداختند. یافته‌ها نشان‌دهنده آن است که بازارگرایی توانایی سازمان را برای تغییر قابل توجه تعیین می‌کند، که منجر به تعدیل عملکرد سازمانی به‌طور قابل توجهی توسط دینداری می‌شود. در یادگیری سازمانی از طریق فرآیندهای تغییر بر زمینه تغییر تأثیر می‌گذارد و در نهایت بر عملکرد سازمانی تأثیر می‌گذارد. ابو-رجب و همکاران (۲۰۲۴) به بررسی تأثیر دینداری اسلامی مدیران بر رفتار تهاجمی مالیاتی در شرکت‌های خانوادگی پرداختند. نتایج یافته‌ها حاکی از آن است که بین میزان دینداری اسلامی مدیران عامل و میزان رفتار تهاجمی مالیاتی رابطه منفی وجود دارد. علاوه‌براین، نتایج

¹Puni et al

نشان می‌دهد که افزایش سهام مالکیت مدیرعامل، ارتباط منفی بین دینداری مدیرعامل و میزان رفتار تهاجمی مالیاتی را تقویت می‌کند. در نهایت، مشارکت مدیرعامل در پرداخت زکات نشان داده شده است که ارتباط منفی بین دینداری مدیرعامل و میزان رفتار تهاجمی مالیاتی را کاهش می‌دهد. آریوگلو و همکاران (۲۰۲۴) در پژوهش خود تحت عنوان دینداری زادگاه مدیران و کیفیت گزارشگری مالی پرداختند. نتایج یافته‌ها نشان‌دهنده آن است که شرکت‌هایی با رؤسای زادگاه‌های مذهبی گزارش‌های مالی با کیفیت بالا تولید می‌کنند. تست‌های اضافی، مانند مدل انتخاب هکمن و رگرسیون متغیر ابزار، استحکام نتایج اصلی را تایید می‌کنند. کنترل سطح دینداری شهر زادگاه مدیرعامل، یافته‌های منسجمی را با نتایج اصلی به دست می‌دهد. در نهایت، نتایج اضافی نشان می‌دهد که سطوح دینداری زادگاه مدیران نقش مهمی در افزایش کیفیت گزارشگری مالی در شرکت‌هایی با حاکمیت شرکتی ضعیف دارد. نظری پور و زکی‌زاده (۱۴۰۵) در پژوهشی به بررسی تاثیر دینداری درونی اسلامی بر قضاوت حسابرسان با استفاده از یک نمونه متشکل از ۲۰۵ حسابرس به این نتیجه دست یافتند که بین قضاوت حسابرسان دارای نمره دینداری درونی اسلامی بالاتر و کمتر تفاوت معناداری وجود دارد. بدین معنی که حسابرسان دارای نمره دینداری درونی اسلامی بیشتر، ضمن برقراری تعامل راحت‌تر با صاحبکاران، به مستندات ارائه شده از سوی آنان اعتماد بیشتری دارند. همچنین در پژوهش حاضر برای سنجش قضاوت حسابرسان سناریویی درخصوص ارزیابی کفایت ذخیره مطالبات مشکوک‌الوصول طراحی گردید. طبق نتایج مدل‌های رگرسیونی ترتیبی و باینری از ۱۱ متغیر مطالعه شده تنها سه متغیر (سن، تجربه و نمره دین‌داری درونی اسلامی) بر مبلغ ذخیره پیشنهادی حسابرسان برای مطالبات مشکوک‌الوصول اثرگذار هستند. بنابر یافته‌های پژوهش حاضر اعتقادات و ارزش‌های اسلامی مورد قبول حسابرسان بر قضاوت آنان اثرگذار هستند. محمودی یکه باغی و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهشی به بررسی مدیریت لحن و مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت: نقش تعدیل‌کنندگی تنوع جنسیتی هیئت‌مدیره با استفاده از یک نمونه متشکل از ۱۱۲ شرکت طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۰ پرداختند. نتایج نشان داد تنوع جنسیتی هیئت‌مدیره رابطه بین لحن غیرعادی، لحن غیرعادی سال قبل و لحن گزارش فعالیت هیئت‌مدیره با گزارش مسئولیت‌پذیری اجتماعی را تعدیل می‌نماید. همچنین، بین لحن غیرعادی گزارش فعالیت هیئت‌مدیره سال قبل و گزارش مسئولیت‌پذیری اجتماعی رابطه منفی معنی‌داری وجود دارد. بهبودی و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهش خود تحت عنوان بررسی نقش میانجی رفتار غیراخلاقی در رابطه تعهد حرفه‌ای، رضایت شغلی و دینداری با کیفیت حسابرسی با استفاده از یک نمونه متشکل از ۲۵۶ نفر از حسابرسان موسسه‌های حسابرسی در کشور عراق به این نتیجه دست یافتند که تعهد سازمانی، رضایت شغلی و دینداری بر کیفیت حسابرسی حسابرسان در عراق تاثیر معناداری دارد. همچنین نقش میانجی رفتارهای غیر اخلاقی در بین اثرات تعهدسازمانی، رضایت شغلی و دینداری بر کیفیت حسابرسی حسابرسان عراقی تایید شد.

۴- فرضیه‌های پژوهش

فرضیه اول: دینداری مدیران در سطح شرکت می‌تواند عملکرد مسئولیت اجتماعی شرکت را بهبود بخشد.
فرضیه دوم: تنوع جنسیتی مدیران، عملکرد مسئولیت اجتماعی شرکت را افزایش می‌دهد.

۵- روش‌شناسی پژوهش

تحقیق حاضر از نظر هدف، پژوهشی کاربردی و از نظر شیوه گردآوری داده‌ها از نوع تحقیقات نیمه تجربی پس‌رویدادی در حوزه تحقیقات اثباتی حسابداری است، یعنی بر مبنای تجزیه و تحلیل اطلاعات گذشته انجام گرفته است. از نظر روش تحلیل داده‌ها نیز تحقیق همبستگی است، زیرا پژوهش حاضر در پی یافتن رابطه بین متغیرهای پژوهش در یک جامعه آماری است. داده‌های پژوهش از پایگاه اینترنتی بورس اوراق بهادار تهران و نرم‌افزار ره‌آورد نوین گردآوری گردید. در نهایت، با توجه به حجم نمونه‌ها، از نرم‌افزار ایویوز نسخه سیزدهم و استاتاستا برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شد. جامعه آماری مورد مطالعه در این پژوهش شامل کلیه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۳ است. نمونه انتخابی پژوهش در جدول (۱) خلاصه شده است.

پس از اعمال محدودیت‌های اعمال شده تعداد ۱۶۷ شرکت و ۱۵۰۳ مشاهده (سال-شرکت) به‌عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند.

جدول (۱): فرآیند انتخاب نمونه و پراکندگی شرکت‌ها بر اساس صنعت

بخش (الف) فرآیند انتخاب نمونه			
ردیف	محدودیت اعمال شده	مشاهده	شرکت
۱	تعداد کل شرکت‌ها تا پایان سال ۱۴۰۲	۵۰۶۷	۵۶۳
۲	شرکت‌هایی که تغییر سال مالی یا فعالیت داشته‌اند.	(۷۵۶)	(۸۴)
۳	شرکت‌هایی که طی دوره پژوهش دارای فعالیت نبوده یا از بورس خارج شده‌اند.	(۹۵۴)	(۱۰۶)
۴	شرکت‌های عضو گروه مالی، واسطه‌گری، بانک و بیمه	(۸۰۱)	(۸۹)
۵	شرکت‌هایی که پایان سال مالی آن‌ها منتهی به ۲۹ اسفندماه نیست.	(۱۰۵۳)	(۱۱۷)
نمونه نهایی			
بخش (ب) پراکندگی شرکت‌ها بر اساس نوع صنعت			
۱	خودرو و ساخت قطعات	۲۷	۱۶٪
۲	فلزات اساسی و محصولات فلزی	۲۰	۱۳٪
۳	مواد و محصولات دارویی	۲۰	۱۳٪
۴	پتروشیمی، فرآورده‌های نفتی، شیمیایی، لاستیک و پلاستیک	۱۸	۱۱٪
۵	محصولات کانی، غیرفلزی و سایر معادن	۱۷	۱۰٪

۶	مواد غذایی (شامل قند و شکر)	۱۵	۹٪
۷	سیمان، آهک و گچ	۱۵	۹٪
۸	ماشین‌آلات، تجهیزات و دستگاه‌های برقی	۱۴	۸٪
۹	کاشی و سرامیک	۶	۴٪
۱۰	محصولات کاغذی	۴	۳٪
۱۱	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۳	۲٪
۱۲	رایانه	۲	۱٪
۱۳	زراعت و خدمات وابسته	۲	۱٪
۱۴	سایر	۴	۲٪
	جمع	۱۶۷	۱۰۰٪

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۶- متغیرهای پژوهش و نحوه اندازه‌گیری آن‌ها

متغیر مستقل: مذهب

متغیرهای مستقل در این پژوهش مذهب است که با توجه به نظریه هنجار اجتماعی که پیش‌بینی می‌کند هنجارهای اجتماعی بر رفتار افراد تأثیر می‌گذارند، تنظیم گردیده است. نظریه هنجارهای اجتماعی پیش‌بینی می‌کند که دین‌داری مدیران متأثر از هنجارهای مذهبی و دینی در یک منطقه جغرافیایی محلی خواهد بود، به این دلیل که هنجارهای اجتماعی دینی مردم محلی یک عنصر مهم محیطی می‌باشد که مدیران در آن زندگی می‌کنند و به کار و فعالیت مشغول‌اند. اهمیت هنجارهای اجتماعی دینی در یک جامعه نقش مهمی در پایداری افراد به یک هنجار اجتماعی را ایفا می‌کند (سپاسی و حسنی، ۱۳۹۵).

مدیران شرکت‌هایی با سطح دین‌داری بالا که در مناطقی از فضای مذهبی قرار دارند نسبت به شرکت‌هایی که در این ناحیه قرار نگرفته‌اند دارای سطح دین‌داری بالاتری هستند. در پژوهش حاضر با توجه به پژوهش دو (۲۰۱۳)، دو و همکاران (۲۰۱۴) و لی و کائی (۲۰۱۶) با استفاده از فاصله بین شرکت‌های ثبت‌شده در اداره ثبت با مساجد مذهبی به بررسی این موضوع خواهیم پرداخت که تا چه میزان ریسک سقوط قیمت سهام تحت تأثیر مسائل دینی قرار می‌گیرند. روش اندازه‌گیری مذهب در پژوهش حاضر بدین‌صورت است که ابتدا با استفاده از گوگل ارث، طول و عرض جغرافیایی شرکت‌های ثبت‌شده را مشخص کرده و سپس موقعیت جغرافیایی هر شرکت را با توجه به فاصله آن‌ها با مساجد اطراف موردسنجش قرار داده و در نهایت منجر به معیاری برای طول و عرض جغرافیایی شرکت شده و پس از آن فاصله هر شرکت را با مکان‌هایی که دارای فعالیت‌های مذهبی می‌باشند با توجه به طول و عرض جغرافیایی (طول قوس جزی در سرتاسر سطح زمین) بررسی می‌گردد. به‌طورکلی شاخص مذهب با استفاده از فواصل مشخص‌شده بین دفتر مرکزی شرکت و

مساجد اطراف آن در شعاع ۱۰۰ کیلومتری آدرس شرکت‌های ثبت شده موردسنجش قرار خواهد گرفت. بدین معنی که هرچه این فاصله زیاد باشد مدیران کمتر تحت تأثیر مذهب قرار می‌گیرند و مطابق با پژوهش لی و کائی (۲۰۱۶) هرچه فاصله مساجدی که در شعاع ۱۰۰ کیلومتری در اطراف شرکت قرار گرفته باشند، کمتر باشد، دین‌داری مدیران بیشتر است یا به عبارتی دیگر مدیران نسبت به مسائل دینی اهمیت زیادی قائل هستند. بنابراین طبق پژوهش لی و کائی (۲۰۱۶) رابطه‌های ذیل مطرح می‌گردد:

رابطه (۵):

$$\cos \theta = \sin lat_r \times \sin lat_f + \cos lat_r \times \cos lat_f \times \cos (lon_r - lon_f)$$

رابطه (۶):

$$rad = (40075.04/360) \times (180/\pi)$$

رابطه (۷):

$$d = rad \times \left(\frac{\pi}{2} - \arctang(\cos \theta / \sqrt{1 - \cos^2 \theta}) \right)$$

که در آن (d) فاصله بین آدرس ثبت شده شرکت با مساجد اطراف شرکت می‌باشد و lon_r ، lat_r ، lon_f و lat_f به ترتیب طول و عرض فاصله جغرافیایی است

متغیر مستقل: تنوع جنسیتی مدیران

دومین متغیر مستقل پژوهش حاضر تنوع جنسیتی هیئت مدیره است که به صورت نسبت تعداد زنان در هیئت مدیره به کل اعضای هیئت مدیره محاسبه می‌شود.

متغیر وابسته: مسئولیت اجتماعی شرکت

متغیر وابسته پژوهش مسئولیت اجتماعی شرکت است که از سه شاخص، افشای اطلاعات زیست محیطی، افشای اطلاعات منابع انسانی، افشای اطلاعات مسئولیت‌های جامعه و شاخص افشای اطلاعات محصولات بر اساس پژوهش رشیدی و همکاران (۱۴۰۱)، سام دلیری و همکاران (۱۴۰۲) و گیوکی و همکاران (۱۴۰۲) استفاده شده است. بدین صورت که برای رعایت هر کدام از موارد فوق چکلیست تهیه و بر اساس آن امتیازهای کسب شده به مجموع امتیازها، شاخص مسئولیت اجتماعی شرکت را می‌رساند. اطلاعات مربوطه از متن یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی استخراج می‌گردد.

متغیرهای کنترلی

در این پژوهش برخی از مهم‌ترین متغیرهایی که بر مبنای مطالعات قبلی به عنوان عوامل موثر بر مسئولیت اجتماعی شرکت و مذهب شناخته شده‌اند، به عنوان متغیرهای کنترلی مدنظر قرار گرفتند که عبارتند از:

اندازه شرکت: بر اساس پژوهش عبد-الهالیم و همکاران (۲۰۲۵) و کامارودین و همکاران (۲۰۲۵) اندازه شرکت از طریق از لگاریتم کل دارایی‌های شرکت اندازه‌گیری می‌شود.

اهرم مالی: بر اساس پژوهش علی و همکاران (۲۰۲۵) اهرم مالی از تقسیم مجموع بدهی بر ارزش دفتری دارایی‌های شرکت محاسبه می‌شود.

فرصت‌های رشد: شرکت‌های با فرصت رشد بالا بازده سهام آن‌ها پر نوسان‌تر است و احتمال بیشتری وجود دارد که زبان‌های بزرگی را تجربه کنند که این حاکی از ریسک‌پذیری بالا در این گونه شرکت‌ها است (راسی و همکاران، ۲۰۲۵). بنابراین، در این پژوهش نسبت ارزش بازار به ارزش دفتری حقوق صاحبان سهام به عنوان معیار فرصت‌های رشد و یکی دیگر از متغیرهای کنترلی لحاظ شده است.

نرخ بازده دارایی: متغیر حاضر برابر است با نسبت سود خالص به مجموع دارایی‌های ابتدای دوره شرکت (آگوس-هارجاتو و همکاران، ۲۰۱۹).

مدل رگرسیونی پژوهش

مطابق با پژوهش آگوس-هارجاتو و همکاران (۲۰۱۹) از رابطه‌های رگرسیونی زیر جهت برازش فرضیه‌های مطرح شده استفاده شده است.

مدل (۱): آزمون فرضیه‌های پژوهش

$$CSR_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 Religion_{i,t} + \beta_2 FD_{i,t} + \beta_3 LEV_{i,t} + \beta_4 GROWTH_{i,t} + \beta_5 SIZE_{i,t} + \beta_6 ROA_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

که در آن:

$CSR_{i,t}$: مسئولیت اجتماعی شرکت i در سال t (متغیر وابسته)؛ $Religion_{i,t}$: مذهب مدیران شرکت i در سال t (متغیر مستقل)؛ $FD_{i,t}$: تنوع جنسیتی اعضای هیئت‌مدیره شرکت i در سال t (متغیر مستقل)؛ $LEV_{i,t}$: اهرم مالی شرکت i در سال t (متغیر کنترلی)؛ $GROWTH_{i,t}$: نسبت رشد شرکت i در سال t (متغیر کنترلی)؛ $SIZE_{i,t}$: اندازه شرکت i در سال t (متغیر کنترلی)؛ $ROA_{i,t}$: نرخ بازده دارایی شرکت i در سال t (متغیر کنترلی)

۷- یافته‌های پژوهش

۷-۱- یافته‌های توصیفی

جدول (۲)، آمار توصیفی متغیرهای مورد آزمون که شامل برخی شاخص‌های مرکزی و پراکندگی می‌باشد را نشان می‌دهد.

جدول ۲. اطلاعات آمار توصیفی

متغیر	نماد متغیر	فاصله	میانگین	میان	انحراف معیار	بیشینه	کمینه
مذهب		۱۰۰ کیلومتر	۳۸/۶۳۳	۴۰/۰۷۷	۱۰/۳۰۲	۷۳/۴۹۳	۱/۳۷۶
تنوع جنسیتی	RELIGION	----	۰/۰۱۸	۰/۰۰۰	۰/۰۵۷	۰/۲۰۰	۰/۰۰۰
مسئولیت اجتماعی	FD	----	۱۲/۳۱۰	۱۱/۵۰۶	۱/۶۸۹	۱۷/۰۰۰	۸/۰۰۰
نرخ بازده دارایی	CSR	----	۰/۱۲۴	۰/۰۸۷	۰/۰۵۳	۲/۲۹۲	-۰/۶۷۲
اندازه شرکت	ROA	----	۱۵/۱۳۹	۱۴/۸۵۳	۱/۴۴۲	۲۰/۱۸۳	۱۲/۰۳۱
اهرم مالی	SIZE	----	۰/۵۲۵	۰/۵۳۱	۰/۲۰۸	۱/۰۸۴	۰/۱۱۳
فرصت‌های رشد	LEV	----	۱۱/۵۸۳	۷/۸۱۳	۲/۷۳۲	۹۹/۳۹۴	۹/۳۰۷
	GROWTH	----					

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول شماره (۲) آمار توصیفی متغیرهای پژوهش را نشان می‌دهد که شامل برخی شاخص‌های مرکزی و پراکندگی است. یافته‌ها نشان می‌دهند که مقادیر میانگین مذهب در فاصله ۱۰۰ کیلومتری این مطلب را بیان می‌کند که به‌طور متوسط فاصله بین نزدیک‌ترین مسجد تا دفتر مرکزی شرکت‌ها دارای ۳۸/۶۳۳ کیلومتر می‌باشد که این نشان می‌دهد هر چه میزان فاصله شرکت‌های نمونه از مساجد کمتر باشد، اعتقادات مذهبی مدیران آن‌ها بیشتر است. فلذا کمترین میزان فاصله بین مسجد و دفتری اصلی شرکت در تهران به میزان ۱/۳۷ کیلومتر می‌باشد. همچنین میانگین مسئولیت اجتماعی شرکت‌های نمونه حاکی از آن است که در اکثر شرکت‌ها از نظر افشای مسئولیت اجتماعی در وضعیت نسبتاً خوبی قرار دارند متغیر اندازه شرکت با مقدار ۱/۴۴۲ از انحراف معیار و دامنه گسترده‌تری کمتری برخوردار است. همچنین انحراف معیار متغیرهای استفاده شده صفر نیست، لذا می‌توان متغیرهای مدنظر را در مدل وارد کرد. میانگین مشاهدات و میانه آن‌ها اختلاف اندکی دارند. نزدیک بودن مقادیر میانگین و میانه مشخص می‌کند که داده‌ها از توزیع نرمال برخوردارند.

۸- آزمون فرضیه‌های پژوهش (یافته‌های استنباطی)

۸-۱- آزمون مانایی و انتخاب نوع مدل

برای بررسی ایستایی (مانایی) متغیرهای پژوهش از آزمون آزمون مانایی لوین، لین و چو^۱ (۱۹۶۰) و آیم، پسران و شین^۲ (۲۰۰۳) استفاده گردیده است که نتایج آن در جدول (۳) ارائه شده است.

^۱ Levin, Lin, and Chu

^۲ Im, Pesaran & Shin

جدول ۳. آزمون بررسی مانایی متغیرهای پژوهش

متغیر	مذهب	تنوع جنسیتی	مسئولیت اجتماعی	اندازه شرکت	اهرم مالی	رشد شرکت
نماد متغیر	CI	FD	CSR	SIZE	LEV	GROWTH
آماره آیم، پسران و شین	-۴/۷۴	-۳/۲۵	-۲/۶۴	-۱/۵۵	-۲/۳۵	-۱/۷۷
سطح معناداری	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
نتیجه آزمون	I(۰)	I(۰)	I(۰)	I(۰)	I(۰)	I(۰)
سطح مانایی	تفاضل گیری (مانا)	تفاضل گیری (مانا)	تفاضل گیری (مانا)	تفاضل گیری (مانا)	تفاضل گیری (مانا)	بدون تفاضل گیری (مانا)
آماره لوین، لین و چو	-۳/۳۶	-۲/۷۱	-۳/۱۴	-۳/۸۶	-۱/۵۴	-۲/۰۶
سطح معناداری	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
نتیجه آزمون	I(۰)	I(۰)	I(۰)	I(۰)	I(۰)	I(۰)
سطح مانایی	تفاضل گیری (مانا)	تفاضل گیری (مانا)	تفاضل گیری (مانا)	تفاضل گیری (مانا)	تفاضل گیری (مانا)	بدون تفاضل گیری (مانا)

منبع: یافته‌های پژوهشگر

همان‌طور که در جدول (۳) قابل مشاهده است، هر یک از متغیرهای پژوهش در سطح درجه انباشتگی آن متغیر صفر $I(۰)$ است که حاکی از ساختگی نبودن روابط موجود در رگرسیون و معنادار بودن متغیرها می‌باشد. به طور نمونه؛ متغیر عملکرد مسئولیت اجتماعی در آماره آیم، پسران و شین (۲۰۰۳) بدون تفاضل‌گیری متغیر معنادار می‌باشد و نشان‌دهنده ساختگی نبودن روابط موجود این متغیر در مدل است. همچنین در آماره لوین، لین و چو (۱۹۶۰) با توجه به عدد (۰/۰۰) حاکی از تایید عدم ساختگی این متغیر در مدل پژوهش می‌باشد. بنابراین، با توجه به نتایج بدست آمده در جدول (۳) کلیه متغیرهای پژوهش را می‌توان به صورت فوق تفسیر کرد که نتایج کلیه متغیرها در دو آماره مانایی آیم، پسران و شین (۲۰۰۳) و آماره مانایی لوین، لین و چو (۱۹۶۰) با توجه به سطح معناداری (۰/۰۰) می‌توان اظهار داشت که متغیرهای این پژوهش در مدل حاضر از عدم ساختگی در مدل (به عبارت دیگر عدم رگرسیون ساختگی) برخوردار هستند.

۹- آزمون‌های تشخیص مدل و فروض کلاسیک

جدول (۴) نتایج مربوط به آزمون‌های تعیین نوع داده‌های ترکیبی و همچنین آزمون فروض کلاسیک رگرسیون را برای هر دو مدل پژوهش به تفکیک نشان داده است. در این پژوهش برای تعیین نوع داده‌های ترکیبی،

تعیین نوع داده‌های پنل، تشخیص خودهمبستگی و تشخیص همسانی واریانس به ترتیب از آزمون‌های اف لیمر، هاسمن، براش-گادفری و ویگینز و پوی (۲۰۰۳، ص ۶) استفاده شده است. همچنین برای بررسی همخطی از معیار عامل تورم واریانس^۱ کمک گرفته شده است. همان‌طور که در جدول (۴) قابل مشاهده است، آزمون لیمر بیانگر آن است که داده‌های مورد آزمون به صورت ترکیبی از نوع تابلویی می‌باشد و آزمون هاسمن نشان‌دهنده تابلویی از نوع اثرات ثابت است.

جدول ۴. نتایج آزمون‌های تعیین نوع داده‌های ترکیبی و فروض کلاسیک رگرسیون

موضوع آزمون	نام آزمون	آماره آزمون	معناداری آماره	نتیجه
تعیین نوع داده‌های ترکیبی	F لیمر	۱/۳۰۸	۰/۰۳۴	ترکیبی از نوع تابلویی
تعیین نوع داده‌های تابلویی	هاسمن	۱۷/۵۶۷	۰/۰۰۵	تابلویی از نوع اثرات ثابت
خودهمبستگی مرتبه اول	براش-گادفری	Chi ² : ۸/۶۳۴	۰/۰۰۳	خودهمبستگی مرتبه اول
	براش-گادفری	F= ۹/۱۴۷	۰/۰۰۱	خودهمبستگی مرتبه اول
همسانی واریانس	ویگینز و پوی (۲۰۰۳)	Chi ² : ۴۹۸/۲۳۵	۰/۰۰۰	ناهمسانی واریانس

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۱۰- تخمین نهایی مربوط به فرضیه‌های پژوهش

جدول ۵. نتایج آزمون آماری فرضیه‌های پژوهش

متغیرها				متغیر وابسته: مسئولیت اجتماعی شرکت	
				سطح معناداری	عامل تورم واریانس
				ضریب	آماره t
				۰/۱۰۰	۳/۰۶۸
				۰/۲۹۶	۲/۲۷۹
				۰/۱۶۸	۳/۲۱۸
				۰/۰۰۸	۳/۹۱۴
				۲/۲۸۶	۳/۴۱۵
				۰/۷۰۵	۳/۶۶۸
				۰/۳۲۳	۲/۶۳۱

^۱ Variance Inflation Factor (VIF)

$CSR_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 Religion_{i,t} + \beta_2 FD_{i,t} + \beta_3 LEV_{i,t} + \beta_3 GROWTH_{i,t} + \beta_4 SIZE_{i,t} + \beta_5 ROA_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$				متغیرها
متغیر وابسته: مسئولیت اجتماعی شرکت				
ضریب	آماره t	سطح معناداری	عامل تورم واریانس	
۰/۵۴۷				ضریب تعیین
۱۵/۷۱۲۵				F آماره
۰/۰۰۰۰۰				F احتمال
۱/۶۴۱				دوربین واتسون

منبع: یافته‌های پژوهشگر

پیش از تخمین مدل‌های پژوهش، ضمن تعیین روش تخمین داده‌های ترکیبی، به بررسی مفروضات الگوهای رگرسیونی پرداخته شد. آزمون‌های صورت گرفته حاکی از روش اثرات ثابت برای تخمین داده‌های ترکیبی پژوهش حمایت کرد که نتایج آن در جدول (۳) آورده شده است. جدول (۵) بیانگر رگرسیون برازش شده در سطح خطای ۵ درصد است. با توجه به جدول فوق، بر اساس مدل اول از آنجایی که سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است، لذا می‌توان نتیجه گرفت که مذهب بر مسئولیت اجتماعی شرکت تاثیرگذار می‌باشد. بنابراین، اینگونه می‌توان استنباط کرد که دینداری مدیران می‌تواند از طریق تأثیر بر ارزش‌ها و تصمیم‌گیری‌های اخلاقی آن‌ها، با مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها ارتباط داشته باشد. نظریه‌های مشروعیت، نهادی و ذی‌نفعان نشان می‌دهند که باورهای مذهبی مدیران، با تقویت حس اخلاقی، وجدان و تعهد به خیر عمومی، می‌تواند رفتارهای مسئولانه اجتماعی را در شرکت ترویج کنند. به‌ویژه، ادیان جهانی با ارائه دستورالعمل‌های اخلاقی، مدیران را به سمت تصمیم‌گیری‌هایی سوق می‌دهند که نه تنها به سودآوری، بلکه به بهبود شرایط کارکنان، جامعه و محیط‌زیست نیز توجه دارد. این ارتباط به‌ویژه در جوامعی که ارزش‌های مذهبی قوی دارند، از طریق فشارهای اجتماعی و هنجارهای نهادی تقویت می‌شود، و مدیران مذهبی‌تر ممکن است به دلیل پایبندی به اصول اخلاقی دینی، بیشتر به ابتکارات مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها اولویت دهند. همچنین بر اساس یافته‌های پژوهش، بین تنوع جنسیتی و مسئولیت اجتماعی تأثیر معناداری وجود دارد که نتیجه بدست آمده را می‌توان اینگونه استدلال کرد که از منظر نظری، تنوع جنسیتی در هیئت‌مدیره می‌تواند از طریق تأثیر بر دیدگاه‌ها و اولویت‌های اخلاقی، با مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها ارتباط داشته باشد. نظریه اجتماعی‌شدن جنسیتی و اخلاق مراقبت نشان می‌دهند که زنان به دلیل تمایل به رفتارهای مراقبتی و اخلاق محور، اغلب به مسائل اجتماعی و زیست‌محیطی حساسیت بیشتری نشان می‌دهند. حضور زنان در هیئت‌مدیره می‌تواند تصمیم‌گیری‌های شرکت را به سمت ابتکارات مسئولیت اجتماعی شرکت هدایت کند، زیرا آن‌ها ممکن است به نیازهای ذی‌نفعان مختلف، از جمله کارکنان، جامعه و محیط‌زیست، توجه بیشتری داشته باشند. علاوه بر این، نظریه ذی‌نفعان تأکید می‌کند که تنوع جنسیتی می‌تواند با افزایش حساسیت به انتظارات اجتماعی و بهبود مشروعیت شرکت،

عملکرد مسئولیت اجتماعی شرکت را تقویت کند، به‌ویژه در محیط‌هایی که تنوع و شمول ارزش‌های اجتماعی برجسته‌ای هستند.

۱۱- نتیجه‌گیری و پیشنهادهای پژوهش

این پژوهش با هدف بررسی نقش مذهب و تنوع جنسیتی اعضای هیئت‌مدیره بر مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها به انجام رسیده است. بر اساس نتایج فرضیه اول پژوهش، مذهب مدیران بر افشای مسئولیت اجتماعی تأثیرگذار است که این مطلب را می‌توان از جنبه‌های نظری مورد بررسی قرار داد که نظریه نهادی نیز چارچوبی برای درک تأثیر دینداری مدیران بر مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها ارائه می‌دهد. در این راستا، دینداری مدیران می‌تواند به عنوان یک عامل نهادی عمل کند که تصمیم‌گیری‌های شرکت را به سمت انطباق با ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی سوق می‌دهد. همچنین بر اساس نظریه ذی‌نفعان موفقیت شرکت به توانایی آن در مدیریت انتظارات ذی‌نفعان مختلف، از جمله کارکنان، مشتریان و جامعه، وابسته می‌داند. مدیران مذهبی، که اغلب به ارزش‌های اخلاقی مانند مراقبت از دیگران و عدالت اجتماعی پایبند هستند، ممکن است حساسیت بیشتری نسبت به نیازهای ذی‌نفعان نشان دهند. این حساسیت می‌تواند به تصمیم‌گیری‌هایی منجر شود که نه تنها منافع مالی شرکت، بلکه تأثیرات اجتماعی و زیست‌محیطی آن را نیز در نظر می‌گیرند، و در نتیجه مشارکت در مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها را تقویت می‌کند. مذهب مدیران می‌تواند نقش مهمی در افشای گزارشگری مسئولیت اجتماعی در محیط حسابداری ایران ایفا کند، به‌ویژه با توجه به فرهنگ دینی و ارزش‌های اسلامی غالب در این کشور. مدیران با باورهای مذهبی قوی، تحت تأثیر اصول اخلاقی اسلام مانند امانت‌داری، صداقت، و مسئولیت‌پذیری در قبال جامعه، تمایل بیشتری به افشای شفاف و جامع اطلاعات مربوط به مسئولیت اجتماعی دارند. این امر می‌تواند به بهبود کیفیت گزارشگری مالی و غیرمالی منجر شود، زیرا ارزش‌های دینی اغلب مدیران را به سمت تصمیم‌گیری‌های اخلاق‌محور سوق می‌دهند که با اهداف گزارشگری مسئولیت اجتماعی، مانند حمایت از محیط‌زیست، کمک به جوامع محلی، و رعایت حقوق ذی‌نفعان، هم‌راستا است. در ایران، جایی که استانداردهای حسابداری و گزارشگری تحت تأثیر قوانین داخلی و انتظارات فرهنگی-مذهبی قرار دارند، مدیران دیندار ممکن است با تأکید بر شفافیت و پاسخگویی، گزارش‌های گزارشگری مسئولیت اجتماعی دقیق‌تری ارائه دهند که اعتماد سرمایه‌گذاران، مشتریان و نهادهای نظارتی را جلب کند. علاوه بر این، مدیران ممکن است با بهره‌گیری از اصول اسلامی مانند زکات و خیرات، پروژه‌های اجتماعی و زیست‌محیطی را در گزارش‌های خود برجسته‌تر کنند، که این امر به تقویت جایگاه سازمان در جامعه و افزایش مشروعیت اجتماعی آن کمک می‌کند. با این حال، این تأثیر مثبت ممکن است به عواملی مانند سطح پایداری مذهبی مدیر، فشارهای نهادهای نظارتی، و فرهنگ سازمانی بستگی داشته باشد. نقش مذهب مدیران در افشای گزارشگری مسئولیت اجتماعی در حوزه حسابداری، به‌ویژه در محیط ایران، موضوعی چندوجهی است که تحت تأثیر فرهنگ دینی، ارزش‌های اسلامی و انتظارات اجتماعی قرار دارد. در ایران، جایی که دین اسلام

به عنوان یک نیروی محوری در فرهنگ و هنجارهای اجتماعی عمل می کند، باورهای مذهبی مدیران می توانند انگیزه های قوی برای ارتقای شفافیت و پاسخگویی در گزارشگری مالی و غیرمالی فراهم کنند. اصول اسلامی مانند صداقت، امانت داری و عدالت، مدیران دیندار را به سمت تصمیم گیری های اخلاق محور هدایت می کند که با اهداف گزارشگری مسئولیت اجتماعی، از جمله توجه به مسائل زیست محیطی، حمایت از جوامع محلی و رعایت حقوق ذی نفعان، هم راستاست. این مدیران ممکن است به دلیل تعهد به ارزش های دینی، تمایل بیشتری به ارائه گزارش های جامع و صادقانه در مورد فعالیت های مسئولیت اجتماعی سازمان داشته باشند، که این امر می تواند به افزایش اعتماد عمومی و مشروعیت سازمان در جامعه منجر شود.

از منظر حسابداری، افشای مسئولیت اجتماعی به معنای ارائه اطلاعات شفاف در مورد تأثیرات اجتماعی، زیست محیطی و اقتصادی فعالیت های سازمان است. در ایران، مدیران دیندار ممکن است این نوع افشا را نه تنها به عنوان یک الزام قانونی یا حرفه ای، بلکه به عنوان یک وظیفه اخلاقی و دینی تلقی کنند. برای مثال، مفاهیمی مانند زکات، خیرات و وقف در فرهنگ اسلامی می توانند به عنوان انگیزه هایی برای مدیران عمل کنند تا پروژه های اجتماعی و زیست محیطی را با جدیت بیشتری دنبال کرده و نتایج آن ها را در گزارش های گزارشگری مسئولیت اجتماعی به صورت شفاف منعکس کنند. این امر به ویژه در سازمان هایی که تحت نظارت نهادهای دولتی یا عمومی هستند، می تواند به بهبود کیفیت گزارشگری و جلب اعتماد ذی نفعان، از جمله سرمایه گذاران، مشتریان و نهادهای نظارتی، کمک کند. علاوه بر این، در محیط ایران که انتظارات اجتماعی از سازمان ها برای مشارکت در فعالیت های خیرخواهانه و مسئولانه بالاست، مدیران دیندار ممکن است با تأکید بر این فعالیت ها در گزارش های خود، جایگاه رقابتی سازمان را تقویت کنند.

با این حال، تأثیر مثبت مذهب مدیران بر افشای گزارشگری مسئولیت اجتماعی ممکن است به عوامل مختلفی بستگی داشته باشد. برای مثال، سطح پایبندی مذهبی مدیر، فرهنگ سازمانی، و فشارهای خارجی مانند الزامات قانونی یا انتظارات سهامداران می توانند این تأثیر را تعدیل کنند. در برخی موارد، مدیران ممکن است به دلیل محدودیت های مالی یا فشارهای رقابتی، نتوانند به طور کامل ارزش های دینی خود را در گزارشگری گزارشگری مسئولیت اجتماعی منعکس کنند. همچنین، در محیط ایران، استانداردهای حسابداری و گزارشگری ممکن است هنوز به طور کامل با چارچوب های بین المللی گزارشگری مسئولیت اجتماعی هم راستا نباشند، که این موضوع می تواند چالش هایی برای مدیران در ارائه گزارش های جامع ایجاد کند. با وجود این موانع، تأثیر مثبت باورهای مذهبی مدیران می تواند به عنوان یک کاتالیزور برای بهبود کیفیت گزارشگری و تقویت مسئولیت پذیری سازمان ها در قبال جامعه عمل کند. در نهایت، در محیط ایران، مذهب مدیران می تواند به عنوان یک نیروی محرکه برای ترویج فرهنگ پاسخگویی و شفافیت در حسابداری عمل کند. این تأثیر به ویژه زمانی برجسته تر است که مدیران بتوانند ارزش های دینی خود را با اهداف استراتژیک سازمان و انتظارات ذی نفعان هم راستا کنند. با توجه به اهمیت روزافزون گزارشگری مسئولیت اجتماعی در سطح جهانی و نقش آن در پایداری سازمان ها، مدیران دیندار در ایران می توانند با بهره گیری از اصول اسلامی، نه تنها به بهبود

عملکرد سازمان در حوزه مسئولیت اجتماعی کمک کنند، بلکه به تقویت جایگاه ایران در چارچوب‌های جهانی گزارشگری پایداری نیز یاری رسانند. این امر می‌تواند به افزایش اعتماد بین‌المللی به سازمان‌های ایرانی و جذب سرمایه‌گذاری‌های مسئولانه منجر شود.

بر اساس نتایج فرضیه دوم پژوهش، تنوع جنسیتی اعضای هیئت‌مدیره بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت تأثیرگذار است. یافته‌های فرضیه دوم را می‌توان اینگونه مورد استدلال قرار داد که هیئت‌مدیره‌های با تنوع جنسیتی بالا اغلب رویکردی جامع‌تر به افشای مسئولیت اجتماعی اتخاذ می‌کنند. زنان در هیئت‌مدیره معمولاً به مسائل اخلاقی، اجتماعی و زیست‌محیطی حساس‌تر هستند و این حساسیت می‌تواند به افزایش تعهد شرکت به انتشار گزارش‌های دقیق و جامع مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها کمک کند. علاوه بر این، حضور زنان می‌تواند فشار بیشتری بر مدیریت برای پاسخگویی به انتظارات ذی‌نفعان ایجاد کند، که منجر به افشای اطلاعات با کیفیت‌تر و کاهش ریسک‌های مرتبط با آن می‌شود. پژوهش‌ها نشان می‌دهند شرکت‌هایی با درصد بالاتر زنان در هیئت‌مدیره، گزارش‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها معتبرتر و شفاف‌تری ارائه می‌دهند. تنوع جنسیتی در هیئت‌مدیره سازمان‌ها می‌تواند تأثیر مثبت و قابل توجهی بر افشای گزارشگری مسئولیت اجتماعی در حوزه حسابداری در ایران داشته باشد. حضور زنان و مردان در هیئت‌مدیره، دیدگاه‌های متنوعی را به فرآیند تصمیم‌گیری وارد می‌کند که می‌تواند حساسیت به مسائل اجتماعی، زیست‌محیطی و اخلاقی را افزایش دهد. در محیط ایران، جایی که فرهنگ و انتظارات اجتماعی نقش مهمی در شکل‌دهی رفتار سازمانی ایفا می‌کنند، تنوع جنسیتی می‌تواند به بهبود کیفیت گزارشگری مسئولیت اجتماعی منجر شود. زنان در هیئت‌مدیره اغلب به دلیل تمایل به شفافیت و تمرکز بر ارزش‌های اجتماعی، ممکن است بر افشای دقیق‌تر و جامع‌تر اطلاعات مرتبط با مسئولیت اجتماعی تأکید کنند. این امر با استانداردهای حسابداری که بر شفافیت و پاسخگویی تأکید دارند، هم‌راستاست و می‌تواند اعتماد ذی‌نفعان، از جمله سرمایه‌گذاران و مشتریان، را تقویت کند. از منظر حسابداری، افشای مسئولیت اجتماعی شامل ارائه اطلاعات دقیق در مورد تأثیرات سازمان بر جامعه، محیط‌زیست و اقتصاد است. در ایران، تنوع جنسیتی در هیئت‌مدیره می‌تواند به کاهش تصمیم‌گیری‌های یک‌جانبه و افزایش جامعیت در گزارشگری منجر شود. برای مثال، حضور زنان در هیئت‌مدیره ممکن است به توجه بیشتر به موضوعاتی مانند برابری جنسیتی در نیروی کار، حمایت از جوامع محلی و کاهش اثرات زیست‌محیطی منجر شود، که این موارد در گزارش‌های مسئولیت اجتماعی به‌طور برجسته‌تری منعکس می‌شوند. این تنوع همچنین می‌تواند به بهبود فرآیندهای نظارتی در حسابداری کمک کند، زیرا دیدگاه‌های مختلف به شناسایی ریسک‌های مرتبط با عدم رعایت مسئولیت‌های اجتماعی کمک می‌کنند. در نتیجه، گزارش‌های مسئولیت اجتماعی با کیفیت بالاتر و مطابق با استانداردهای بین‌المللی، می‌توانند جایگاه سازمان را در بازار رقابتی ایران تقویت کنند.

علاوه بر این، در محیط ایران، تنوع جنسیتی در هیئت‌مدیره می‌تواند به پاسخگویی به انتظارات فرهنگی و اجتماعی کمک کند. با توجه به افزایش آگاهی عمومی نسبت به مسائل اجتماعی و زیست‌محیطی،

سازمان‌هایی که هیئت‌مدیره‌ای با تنوع جنسیتی دارند، ممکن است بهتر بتوانند به این انتظارات پاسخ دهند و از طریق گزارش‌های شفاف و مسئولانه، مشروعیت اجتماعی خود را ارتقا دهند. این امر به‌ویژه در بخش‌هایی مانند بانکداری، صنایع تولیدی و شرکت‌های دولتی که تحت نظارت دقیق نهادهای قانونی هستند، اهمیت دارد. با این حال، تأثیر مثبت تنوع جنسیتی ممکن است به عواملی مانند سطح تحصیلات اعضای هیئت‌مدیره، فرهنگ سازمانی و حمایت‌های قانونی از برابری جنسیتی بستگی داشته باشد. در برخی موارد، مقاومت‌های فرهنگی یا سازمانی ممکن است مانع از تحقق کامل پتانسیل تنوع جنسیتی شود. در نهایت، تنوع جنسیتی در هیئت‌مدیره می‌تواند به‌عنوان یک کاتالیزور برای بهبود کیفیت گزارشگری مسئولیت اجتماعی در ایران عمل کند. این تنوع نه تنها به افزایش شفافیت و پاسخگویی در حسابداری کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به تقویت جایگاه سازمان‌ها در برابر ذی‌نفعان داخلی و خارجی منجر شود. با توجه به روند جهانی شدن و اهمیت روزافزون گزارشگری مسئولیت اجتماعی، سازمان‌های ایرانی که از تنوع جنسیتی در سطح هیئت‌مدیره بهره می‌برند، می‌توانند با ارائه گزارش‌های دقیق و جامع، مزیت رقابتی کسب کنند و به جذب سرمایه‌گذاری‌های مسئولانه کمک کنند. این امر در نهایت به توسعه پایدار و بهبود تصویر سازمانی در سطح ملی و بین‌المللی کمک خواهد کرد. لذا یافته‌های پژوهش حاضر با هادود و همکاران (۲۰۲۵) و رافدینال و همکاران (۲۰۲۵) و هارجاتو و همکاران (۲۰۱۹) همسو می‌باشد.

فهرست منابع

امیری، علی نقی و بنافی، مسعود. (۱۴۰۳). تحلیلی بر گرایش به مطالعات دینی و معنوی در رشته مدیریت در عرصه ملی و بین‌المللی. پژوهش‌های مدیریت عمومی، ۱۷(۶۴)، ۴-۴۰.

بهبودی، امید؛ غفوریان شاگردی، امیر؛ وقفی، سید حسام و کریم مجید ابو الحب، دعا. (۱۴۰۳). بررسی نقش میانجی رفتار غیراخلاقی در رابطه تعهد حرفه‌ای، رضایت شغلی و دینداری با کیفیت حسابرسی (مورد مطالعه: حساب‌رسان موسسات حسابرسی در عراق). تأملات اخلاقی، مقالات آماده انتشار.

خدایاری‌فرد، محمد؛ احمدپور داریانی، محمود؛ هدهدی، بهزاد و مؤمنی، لیلا. (۱۳۹۱). بررسی رابطه‌ی دینداری با موفقیت کارآفرینان ایرانی. فصلنامه علمی پژوهشی توسعه کارآفرینی، ۵(۴)، ۷-۲۵.

خوشبخت، اسماعیل؛ تائبی نقندری، امیرحسین و زینلی، حدیث. (۱۴۰۱). دینداری، اخلاق حرفه‌ای حسابداران و تقلب‌های گزارشگری مالی. پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۴(۵۳)، ۲۲۳-۲۵۴.

دانشمندی، نجمه و زارع، ایمان. (۱۴۰۳). بررسی تأثیر دین‌داری بر کیفیت افشای اختیاری اطلاعات حسابداری با تأکید بر نقش میانجی خودشیفتگی مدیران. بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، ۳۱(۳)، ۴۶۱-۴۹۱.

سام دلیری، بهنام؛ آذین‌فر، کاوه؛ نبوی چاشمی، سیدعلی و پورعلی، محمدرضا. (۱۴۰۲). تبیین مؤلفه‌های پیش‌برنده و بازدارنده اجتماعی شرکت‌ها جهت ارتقاء کیفیت صورت‌های مالی. پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۵۷(۱۵)، ۲۱۱-۲۳۸.

عابدی جعفری، حسن؛ نوه ابراهیم، عبدالرحیم؛ حسن پور، اکبر و پیرملکی، پویا. (۱۳۹۷). تبیین الگوی تأثیر دینداری درونی بر تصمیم‌گیری اخلاقی در کسب و کار. مطالعات رفتار سازمانی، ۷(۲)، ۹۳-۱۲۸. فیلی، اردلان؛ تقی ملائی، مهین و ثابت، عباس. (۱۴۰۲). بررسی تأثیر باورهای دینی بر عملکرد پایدار کسب‌وکار با نقش واسطه‌ای نظام آراستگی (مورد مطالعه: شرکت‌های شهرک‌های صنعتی استان فارس). فصلنامه مطالعات دین، معنویت و مدیریت، ۱۰(۱۸)، ۵۶-۲۵.

گیوکی، اکبر؛ گرکز، منصور؛ صفری گرایلی، مهدی و معطوفی، علیرضا. (۱۴۰۲). تدوین و تبیین الگوی عوامل موثر بر گزارشگری یکپارچه. پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۵۸(۱۵)، ۲۳۷-۲۷۰. محمودی یکه باغی، رقیه؛ درویشی، میلاد و عباس زاده، محمدرضا. (۱۴۰۳). مدیریت لحن و مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت: نقش تعدیل‌کنندگی تنوع جنسیتی هیئت‌مدیره. پژوهش‌های تجربی حسابداری، ۱۴(۳)، ۷۵-۱۰۲.

نظری پور، محمد و زکی زاده، بابک. (۱۴۰۳). بررسی تأثیر دینداری درونی اسلامی بر قضاوت حسابرسان. دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، ۱۵(۵۷)، ۲۱-۴۰.

Rosyidi, L.N., Sukoco, B.M., Mawardi, I. and Aslan, H. (2025), "Market orientation and change capability on an Indonesian sharia banking performance: the moderating effect of leadership religiosity", *Journal of Islamic Marketing*, Vol. 16 No. 3, pp. 955-975. <https://doi.org/10.1108/JIMA-07-2024-0287>.

Abu-Rajab, L., Steijvers, T., Corten, M., Lybaert, N. and Alsharairi, M. (2024), "The impact of the CEO's Islamic religiosity on tax aggressive behavior in family firms", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, Vol. 17 No. 5, pp. 955-973.

Arioglu, E., Borak, M. and Ocak, M. (2024), "Hometown religiosity and financial reporting quality: evidence from chairpersons", *Managerial Auditing Journal*, Vol. 39 No. 5, pp. 443-476.

Puni, A., Hilton, S.K. and Mohammed, I. (2024), "Religiosity and corruption acceptability in a developing country: does patriotism mediate the relationship?", *International Journal of Ethics and Systems*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/IJOES-05-2024-0126>.

Rafdinal, W., Wibisono, N., Setiawati, L. and Juniarti, C. (2025), "Virtual reality (VR) meets religiosity: introducing the Q-R CAT model to predict visit intention to religious destinations", *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JHTI-08-2024-0796>.

Haddoud, M.Y., Al-Aalawi, A., Al-Jubari, I., Amjed, S. and Elbaz, A.M. (2025), "Religiosity and resilience in entrepreneurship: uncovering the underlying mechanism through the lens of spiritual capital", *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, Vol. 31 No. 5, pp. 1287-1310. <https://doi.org/10.1108/IJEBr-02-2024-0187>.

- Batmaz, H., Mohammed Abdullah Alkhulayfi, A. and Yıldırım, M. (2025), "Religiosity and psychological adjustment: a chain mediation model of social media addiction and loneliness", *Mental Health and Social Inclusion*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/MHSI-02-2025-0067>.
- Yudha, A.T.R.C., Atiya, N., Faidah, A.R., Febriyanti, N. and Masrufah, N. (2025), "Maslahah value optimization in exploring Muslim consumption behavior: a study of impulse buying on e-wallet users in East Java, Indonesia", *Journal of Islamic Marketing*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JIMA-03-2024-0118>.
- Abdel-Khalek, A.M. (2025), "The associations between the Big Five personality factors and religiosity among university students from Egypt", *Mental Health and Social Inclusion*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/MHSI-01-2025-0030>.
- Ali, J. (2025), "Does religiosity influence corruption and sustainable development across countries?", *International Journal of Social Economics*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/IJSE-01-2025-0083>.
- Junaidi, J., Dewi, R. and Rahmawati, R. (2025), "Religiosity's role in Islamic bank consumers' ethics, materialism and social responsibility (CnSR): a divine command theory (DCT) perspective", *Journal of Islamic Marketing*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JIMA-01-2024-0001>.
- Naeem, S., Lee, M.S.W. and Ayyub, R.M. (2025), "Understanding the impact of religion on consumption: Is religiosity or religiocentrism more appropriate?", *Journal of Islamic Marketing*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JIMA-11-2024-0551>.

Abstract

The Role of Managers' Religiosity and Gender Diversity in Corporate Social Responsibility Disclosure

Farhad Azizi¹

Fatemeh Alaei kord gheslaghi²

Received: 11 / October / 2025 Accepted: 10 / December / 2025

Abstract

Managers with strong religious beliefs may exhibit a greater inclination toward transparency and commitment to corporate social responsibility (CSR) reporting due to their ethical values and sense of responsibility rooted in their faith, which often align with principles of justice, fairness, and service to society. On the other hand, gender diversity in management teams can introduce a broader range of perspectives into decision-making processes, enhancing sensitivity to social and environmental issues and thereby improving the quality and comprehensiveness of CSR reports. The combination of these two factors can foster a responsible organizational culture and increase stakeholders' trust in CSR disclosures. Based on this rationale, the present study aims to investigate the role of managers' religiosity and gender diversity in CSR disclosure. This research is applied in purpose, correlational in method, and falls within the category of descriptive studies. The statistical population consists of companies listed on the Tehran Stock Exchange, with a sample of 167 companies over a 9-year period from 2016 to 2024. To test the research hypotheses, multivariate regression with panel data and EViews software were utilized. The findings indicate that managers' religiosity, through adherence to ethical principles, enhances CSR disclosure. Additionally, gender diversity among board members leads to greater transparency in information disclosure, including CSR, confirming the positive impact of gender diversity on social responsibility reporting.

Keywords: Managers' Religiosity, Gender Diversity, Corporate Social Responsibility Disclosure.

¹ . Accounting Department, ShQ.C., Islamic Azad University, Shahr-e-Quds, Iran (Corresponding Author).
F.azizi@iau.ac.ir

² . Accounting Department, ShQ.C., Islamic Azad University, Shahr-e-Quds, Iran . Alaei.fatemehh@iau.ir

بررسی نقش تعدیل‌گری مالکیت نهادی بر تأثیر اجتناب مالیاتی بر قدرت‌طلبی مدیریت

مهدی کاظمی^۱

مریم امامی میبدی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۰

چکیده

توان و اختیار بالای مدیریت می‌تواند به کارایی بیشتر یا رفتار فرصت‌طلبانه منجر شود. همانطوری‌که، در ادبیات مربوط به انگیزه‌های اجتناب مالیاتی بحث شده است، فرصت‌طلبی مدیریتی می‌تواند، از طریق فعالیت‌های اجتناب مالیاتی شرکت‌ها تشدید شود. بر این اساس، هدف از انجام این پژوهش بررسی نقش تعدیل‌گری مالکیت نهادی بر تأثیر اجتناب مالیاتی بر قدرت‌طلبی مدیریت است. پژوهش حاضر از نظر رویکرد، خردگرایانه و از منظر هدف، کاربردی است و در زمره پژوهش‌های توصیفی-همبستگی قرار دارد. همچنین روش پژوهش از نظر نوع استدلال قیاسی بوده و از نظر زمان نیز یک پژوهش گذشته‌نگر است. جامعه آماری پژوهش دربرگیرنده ۱۲۰ شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران که از صنایع مختلف با روش حذف سامانمند در بازه زمانی ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۱ انتخاب‌شده و برای آزمون فرضیه‌های پژوهش، از مدل رگرسیون خطی چندگانه به شیوه داده‌های تابلویی با اثرات تصادفی و روش حداقل مربعات تعمیم‌یافته استفاده‌شده است. نتایج تحقیق مبین آن است که، اجتناب مالیاتی بر قدرت‌طلبی مدیریت در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بهابازار اوراق بهادار تهران تأثیر مثبت دارد. مالکیت نهادی بر تأثیر اجتناب مالیاتی بر قدرت‌طلبی مدیریت در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران نقش تعدیل‌گری مثبت دارد.

واژه‌های کلیدی: مالکیت نهادی، اجتناب مالیاتی، قدرت‌طلبی مدیریت.

۱ گروه حسابداری، واحد شاهین‌شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهین‌شهر، ایران، 5279563722@iaui.ir

۲ گروه حسابداری، واحد شاهین‌شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهین‌شهر، ایران (نویسنده مسئول)، 1111759154@iaui.ir

۱- مقدمه

از دیدگاه سنتی اجتناب از مالیات، فعالیتی باارزش افزوده برای شرکت‌ها است، که موجب انتقال ثروت از دولت به سهام‌داران می‌شود (پارک و همکاران^۱، ۲۰۱۶). منظور از اجتناب مالیاتی، تلاش در جهت کاهش مالیات‌های پرداختی است. درواقع اجتناب از مالیات، نوعی استفاده از خلاءهای قانونی در قوانین مالیاتی در جهت کاهش مالیات است. اجتناب از مالیات یک فعالیت گریز از مالیات بدون شکستن خطوط قوانین و درون چارچوب قوانین مالیات است (هانلون و هیتزین^۲، ۲۰۱۰). اجتناب مالیاتی می‌تواند، موجب ترغیب مدیران در شرکت‌های با سطوح بالای اجتناب مالیاتی به فعالیت‌های پر هزینه جهت پنهان کردن و کاهش شفافیت صورت‌های مالی جهت دستیابی کم هزینه‌تر به منافع شود، که می‌توان آن را رفتاری فرصت طلبانه تلقی کرد (حسن و همکاران^۳، ۲۰۲۲).

براساس مطالعات دسای و دارماپالا^۴ (۲۰۰۶)، چن و همکاران^۵ (۲۰۱۰) و رگو و ویلسون^۶ (۲۰۱۲) اجتناب از مالیات می‌تواند قدرت‌طلبی شرکت‌ها را تشدید کرده و به‌صورت دستکاری درآمد و انحراف مستقیم منابع برای استفاده شخصی مدیران اتفاق بیفتد. در واقع، فعالیت‌های اجتناب از مالیات می‌توانند سپر حفاظتی برای فرصت‌طلبی مدیریتی و انحراف رانت‌ها فراهم کنند (شامس و همکاران^۷، ۲۰۲۲).

ازطرفی، ادبیات مالیاتی نشان می‌دهد که فعالیت‌های اجتناب از مالیات با عدم تقارن اطلاعاتی و رفتار فرصت‌طلبانه مدیریتی مرتبط است. بالاکریشنن و همکاران^۸ (۲۰۱۹) معتقدند، که اجتناب مالیاتی پیچیدگی مالی و سازمانی را افزایش می‌دهد، که به نوبه خود مانع از درک سرمایه‌گذاران از عملیات مالی شرکت می‌شود. بدان معنا که، مدیران تراکنش‌های فرار مالیاتی را پنهان کرده و گزارش‌های مالی غیرشفاف ارائه می‌کنند، تا از حسابرسی شدن توسط مقامات مالیاتی جلوگیری نمایند.

سرمایه‌گذاران نهادی با داشتن سهام عمده و حق رأی ناشی از آن، مدیران را مجبور می‌کنند تا بر عملکرد اقتصادی تمرکز کنند و در پی حداکثر کردن منافع شرکت باشند. یکی از فعالیت‌هایی که باعث حداکثر شدن منافع شرکت می‌شود، مدیریت مالیات است. مدیریت مالیات، فعالیتی ارزش‌زا است و سهام‌داران شرکت معتقدند که باید توسط مدیریت شرکت، نرخ مالیاتی شرکت مدیریت شود (گراهام و همکاران^۹، ۲۰۱۴). همچنین مدیریت مالیات در نهایت سود خالص شرکت را افزایش داده و منجر به کاهش جریان نقدی خروجی ناشی از مالیات می‌شود، که این امر خود می‌تواند افزایش ارزش شرکت را در پی داشته باشد. بنابراین، با توجه

¹ Park et al

² Hanlon, M. & Heitzman

³ Hasan et al

⁴ Desai and Darmapala

⁵ Chen et al

⁶ Rego and Wilson

⁷ Shams et al

⁸ Balakrishnan et al

⁹ Graham et al

به نقش سرمایه‌گذاران نهادی در افزایش ارزش شرکت، می‌توان انتظار داشت که این سرمایه‌گذاران در راستای مدیریت مالیات نقشی فعال داشته باشند. کورانا و موسر^۱ (۲۰۱۰) معتقدند که، اثرگذاری سهام‌داران نهادی بر مدیران شرکت‌ها تحت تأثیر اهداف آنها می‌باشد. به‌طوری‌که، سهام‌داران نهادی با افق اهداف بلندمدت با توجه به مسائل راهبردی شرکتی و جلوگیری از ضررهای جبران‌ناپذیر از سمت فرار مالیاتی کنترل متمرکزی بر قدرت‌طلبی مدیران شرکت‌ها داشته، تا منافع تمامی سهام‌داران را محافظت و هم‌سو نمایند. اما، در مقابل مدیران شرکت‌های تحت کنترل مالکیت نهادی با افق اهداف کوتاه‌مدت عموماً از پرداخت مالیات، بیشتر اجتناب می‌کنند. چراکه، هدف اصلی حداکثر کردن ارزش شرکت در کوتاه‌مدت است و یک عملکرد سوداگران را مورد توجه دارند. (شامس و همکاران، ۲۰۲۲).

براساس مطالب بیان شده ضرورت اجتناب مالیاتی و قدرت‌طلبی مدیریت بر هیچ کس پوشیده نیست. اجتناب مالیاتی موضوعی است، که همواره مورد توجه مدیران، سرمایه‌گذاران و دولت می‌باشد. نتایج پژوهش می‌تواند گامی در جهت شناخت هر چه بهتر و بیشتر روابط اجتناب مالیاتی و قدرت‌طلبی مدیریت و متغیرهای تأثیرگذار آنها باشد، تا از این طریق بتوانند تصمیمات مالی بهتری را در زمینه‌های کاری خود داشته باشند. برای نمونه، سرمایه‌گذاران می‌توانند در تصمیمات سرمایه‌گذاری در بازار سهام برای مدیران در جهت انتخاب گزینه‌های تامین مالی و سرمایه‌گذاری از یافته‌های پژوهش استفاده نمایند. تحقیق حاضر به دنبال پاسخگویی به این سوالات است، که آیا اجتناب مالیاتی بر قدرت‌طلبی مدیریت در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران رابطه معنادار دارد؟ و آیا مالکیت نهادی بر تأثیر اجتناب مالیاتی بر قدرت‌طلبی مدیریت در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران نقش تعدیلگری دارد؟

۲- مبانی نظری

۲-۱ اجتناب مالیاتی

اجتناب مالیاتی یک نوع سوء استفاده رسمی از قوانین مالیاتی است و با یافتن راه‌های گریز از پرداخت مالیات در قوانین مالیاتی یا تلاش در جهت یافتن راه‌های قانونی به‌منظور کاهش میزان مالیات پرداختی مرتبط هست (ضیایی‌بیگدلی، ۱۳۸۳). در ادبیات حسابداری، اجتناب مالیاتی از دو بعد گسترده و محدود تعریف شده است. در بعد گسترده، اجتناب مالیاتی به‌صورت کاهش آشکار مالیات به‌ازای هر ریال سود حسابداری قبل از مالیات تعریف می‌گردد. طبق این تعریف، تمام معاملاتی که بر بدهی مالیاتی آشکار شرکت اثر م‌گذارند، در زمره اجتناب مالیاتی قرار می‌گیرند و بین فعالیت‌های واقعی با مطلوبیت مالیاتی، فعالیت‌های اجتنابی که به‌منظور کاهش مالیات انجام می‌شوند و لابی‌هایی که برای کسب مزایای مالیاتی انجام می‌شوند، تفاوتی قائل نمی‌شود (موسوی‌جهرمی و همکاران، ۱۳۹۱). طبق این تعریف اگر اجتناب مالیاتی را به‌صورت طیفی از

¹ Khuruna and Muser

استراتژی‌های برنامه‌ریزی مالیاتی در نظر بگیریم، در یکسر طیف اجتناب مالیاتی قانونی (نظیر سرمایه گذاری در اوراق مشارکت) و در سر دیگر طیف اجتناب مالیاتی غیرقانونی قرار می‌گیرد (هالنون و هیتزمن، ۲۰۱۰). باتوجه به مطالعه‌ی عابد و دمک^۱ (۲۰۲۲)، در جدول (۱) تفاوت بین اجتناب مالیاتی با برنامه‌ریزی مالیاتی و فرار از مالیات به صورت خلاصه بیان شده است.

جدول (۱) تفاوت بین اجتناب از مالیات با برنامه‌ریزی مالیاتی و فرار از مالیات

تفاوت بین اجتناب از مالیات با برنامه‌ریزی مالیاتی	هدف برنامه‌ریزی مالیاتی کاهش بدهی مالیاتی طبق قوانین در شکل و محتوا است.	هدف اجتناب از مالیات و کاهش بدهی مالیاتی طبق قوانین در شکل است ولی در محتوا نیست.
برنامه‌ریزی مالیاتی به وسیله بکارگیری مزایای ماده‌های مفید در قوانین انجام می‌شود.	اجتناب از مالیات به وسیله بکارگیری مزایای روزنه و خلاءهای موجود در قوانین انجام می‌شود.	
در برنامه‌ریزی مالیاتی حسن نیت وجود دارد.	در اجتناب از مالیات سوءنیت وجود دارد.	
فرار از مالیات از یک روش غیرقانونی برای کاهش مالیات استفاده می‌کند.	اجتناب از مالیات از یک روش قانونی برای کاهش مالیات استفاده می‌کند.	
فرار از مالیات به وسیله بکارگیری روش‌های غیرمنصفانه انجام می‌شود.	اجتناب از مالیات به وسیله بکارگیری مزایای روزنه و خلاءهای موجود در قوانین انجام می‌شود.	
فرار از مالیات یک روش غیرقانونی است و ممکن است منجر به مجازات شود.	اجتناب از مالیات با سوءنیت همراه است، اما طبق قوانین انجام می‌شود و مجازاتی به دنبال ندارد.	
فرار از مالیات یک تقلب آشکار است و بعد از اینکه بدهی مالیاتی افزایش یابد انجام می‌شود.	اجتناب از مالیات مشابه برنامه‌ریزی مالیاتی است و قبل از افزایش بدهی مالیاتی انجام می‌شود.	

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۲-۲ عوامل موثر بر اجتناب از مالیاتی

پژوهش‌های متعددی به بررسی رابطه‌ی بین ویژگی‌های سطح شرکت و اجتناب از مالیات با استفاده از تعدادی از مقیاس‌های بحث شده در بالا پرداخته‌اند. به عبارتی تفاوت‌های مالیاتی، نرخ موثر مالیات، استفاده از پناهگاه مالیاتی، و غیره را بررسی نموده‌اند. برای نمونه، گوپتا^۲ (۱۹۹۷) طیف وسیعی از عوامل نرخ موثر مالیات

^۱ -Abid and Dammak

^۲ - Gupta and Newberry

حسابداری را بررسی کردند. ریگو^۱ (۲۰۰۳) شواهدی را نشان داد که عملیات بین‌المللی منجر به فرصت‌های بیشتر اجتناب از مالیات و در نتیجه نرخ موثر مالیات حسابداری پایین‌تر، می‌شود. علاوه بر این، شرکت‌های متهم به استفاده از پناهگاه‌های مالیاتی تفاوت مالیات دفتری بزرگتر، عملیات خارجی بیشتر، شرکت‌های تابعه در پناهگاه‌های مالیاتی، نرخ موثر مالیات پایین‌تر، خسارات و زیان‌های دعاوی حقوقی بیشتری دارند (یاتاو و یان^۲، ۲۰۱۷).

اگر فعالیت‌های اجتناب ایجاد ارزش می‌کند و انگیزه‌های جبران پاداش منافع مدیران را با سهامداران هم‌سو می‌کند، پس شرکت‌هایی که از مشوق‌های مبتنی بر عملکرد پس از کسر مالیات استفاده می‌کنند، باید در اجتناب از مالیات بیشتر درگیر باشند. فی و هادلوک^۳ (۲۰۰۳) نشان داد که جبران پاداش مدیران واحد کسب و کار بر اساس درآمد پس از کسر مالیات منجر به کاهش نرخ‌های موثر مالیات حسابداری و در نتیجه افزایش اجتناب از مالیات می‌شود. دسای و همکاران^۴ (۲۰۰۷)، با مدل‌سازی اثر جبران پاداش انگیزشی و حاکمیت شرکتی روی اجتناب از مالیات در سطح شرکت، یک ارتباط منفی بین جبران پاداش مبتنی بر حقوق صاحبان سهام و اجتناب از مالیات یافتند (اجتناب مالیاتی توسط تفاوت مالیات دفتری غیرعادی اندازه‌گیری شد). با استفاده از تغییرات مقطعی در آزمون آن‌ها، ارتباط منفی فقط در میان شرکت‌هایی با حقوق سهامداران ضعیف‌تر و مالکیت نهادی پایین‌تر، وجود داشت. اگر مدیران به منظور افزایش انحراف مدیریتی در اجتناب از مالیات شرکت درگیر هستند، پس افزایش مشوق‌های حقوق صاحبان سهام برای هم‌سویی بیشتر مدیران و سهامداران، انحراف را کاهش می‌دهد، که پس از آن اجتناب از مالیات را کاهش خواهد داد (دسای و همکاران، ۲۰۰۷).

۳-۲ پیامدهای اجتناب از مالیاتی

اجتناب مالیاتی را می‌توان از جمله فعالیت‌هایی تلقی نمود، که پیامدهای مستقیم و غیرمستقیمی بر واحد تجاری و جامعه دارند. به‌طوری‌که، هانلون و هیتزمن (۲۰۱۰) کاهش هزینه مالیات، افزایش جریان‌های نقدی و افزایش ثروت سهامداران را از جمله پیامدهای مستقیم و کاهش پناهگاه‌های مالیاتی، احتمال وضع مالیات بیشتر، جرایم مالیاتی، کاهش مسئولیت اجتماعی و به‌دنبال آن کاهش ارزش شرکت را از جمله پیامدهای غیرمستقیم آن قلمداد نموده است. از آنجایی که ممکن است، پیامدهای غیرمستقیم اجتناب مالیاتی بر شرکت از اهمیت بیشتری برخوردار باشد، در ادامه ادبیات مربوط به این زمینه ارایه می‌شود. مرور ادبیات مالی و حسابداری نشان می‌دهد، که اجتناب مالیاتی به‌عنوان عاملی که تبادل اطلاعات شرکت را محدود می‌نماید،

^۱ - Rego

^۲ - Yutao and Yan

^۳ - Fee and Hadlock

^۴ - Desai et al

نگریسته شود. دسای و دارماپال^۱ (۲۰۰۹) و چن و همکاران (۲۰۱۰) معتقدند که، به جهت این که اجتناب مالیاتی با هدف پنهان نمودن مالیات واقعی شرکت‌ها صورت می‌پذیرد، ممکن است بر محیط اطلاعاتی شرکت‌ها تأثیر منفی گذاشته و عدم تقارن اطلاعاتی بین مدیران و سهامداران را افزایش دهد. همچنین، اجتناب مالیاتی، برقراری ارتباط واحد تجاری با منابع برون سازمانی را دچار مشکل ساخته که این امر شفافیت گزارشگری مالی را کاهش می‌دهد. علاوه بر این، هانلون و اسلمرد^۲ (۲۰۰۹) معتقدند که، بازار ممکن است، نسبت به پناهگاه‌های مالیاتی شرکت‌ها واکنش منفی نشان داده و در رابطه احتمال ترکیب پناهگاه‌های مالیاتی با رفتارهای فرصت-طلبانه مدیران از جمله دستکاری معیارهای عملکرد نگرانی‌هایی دارند. این نگرانی بازار با نتایج پژوهش فرنگ و همکاران^۳ (۲۰۰۹) مبنی بر این که، رابطه مثبت و قوی بین اجتناب مالیاتی و گزارشگری مالی متقابلانه وجود دارد، مضاعف گردد. از سوی دیگر، دسای و دارماپال (۲۰۰۹) اگرچه معتقد بوده‌اند که اجتناب مالیاتی بر ارزش شرکت تأثیر ندارد اما وجود ساز و کارهای نظارتی مانند سرمایه‌گذاران نهادی می‌تواند این رابطه را معنادار و مستقیم نماید. به بیان دیگر می‌توان چنین نتیجه‌گیری نمود که با فرض وجود فعالیتهای اجتناب مالیاتی، ساز و کارهای راهبری شرکتی می‌تواند آن را به فعالیتی همسوی منافع شرکت و سهامداران تبدیل نماید (شامس و همکاران، ۲۰۲۲).

۲-۴ روش‌های اجتناب از مالیات شرکت‌ها

در شرکت‌های چندملیتی، درآمد شرکت‌های تابعه خارجی مشمول مالیات نیست، تا زمانی که این درآمدها به عنوان سود نقدی به شرکت اصلی کشور مبدأ بازگردانده شود. اگرچه، برخی از درآمدهای شرکت وابسته به راحتی منتقل می‌شوند. ولی در حال حاضر این درآمدها تحت قوانین ضد سوءاستفاده مودی مالیاتی، مشمول مالیات می‌شوند. اگر یک شرکت بتواند سود خود را از یک حوزه دارای مالیات بالا به حوزه کم‌مالیات انتقال دهد، مالیات‌هایش کاهش خواهد یافت. تفاوت‌های مالیات روی فعالیت‌های واقعی اقتصادی تأثیر گذار است، که به نوبه خود روی درآمدها تأثیر می‌گذارد. در این راستا، شرکت‌ها از دو روش انتقال درآمد و قیمت‌گذاری انتقالی از پرداخت مالیات اجتناب می‌نمایند^۴ (گراهام و همکاران، ۲۰۱۴).

۲-۵ ساختارهای مالکیت

به طور کلی دو دیدگاه رقیب در خصوص اثرات مدیریت ارشد بر پیامدهای سازمانی شرکت‌ها ارائه شده است. براساس، دیدگاه اول هانان و فریمن^۵ (۱۹۷۷) ادعا کردند؛ مدیریت ارشد شرکت‌ها تأثیر اندکی بر پیامدهای

^۱ - Desai & Dharmapala

^۲ - Hanlon & Slemrod

^۳ - Frang et al

^۴ - به لحاظ محدودیت فضای ارائه، این قسمت خلاصه تفسیر شده است.

^۵ - Hannan & Freeman

سازمانی دارند. زیرا سازمان‌های بزرگ از نوعی لختی و کژری رنج می‌برند و با کمک نیروهای بیرونی به حرکت درمی‌آیند. اما، دیدگاه جایگزین که به‌طور معمول از آن با عنوان دیدگاه رده‌های بالایی یاد می‌شود را که باتوجه به مطالعه‌ی هامبریک و میسون^۱ (۱۹۸۴) پیامدهای سازمانی شامل گزینه‌های راهبردی و سطوح عملکرد، تابعی از ویژگی‌های مدیریت شرکت باشد. ازطرفی، در سال‌های اخیر حضور سرمایه‌گذاران مختلف در جمع سهامداران شرکت‌های سهامی عام از رشد چشم‌گیری برخوردار بوده است. کمیت و کیفیت حضور این سرمایه‌گذاران در جمع مالکین شرکت‌های صنعتی به‌لحاظ تأثیری که بر ساختار مالکیت و نیز نحوه حاکمیت بر سازمان بر جای می‌گذارد در خور توجه است. زیرا، حاکمیت ضعیف در شرکت‌ها نه‌تنها باعث کاهش هزینه‌های نمایندگی نمی‌شود. بلکه با افزایش هزینه جذب سرمایه قدرت رقابت شرکت‌ها را نیز کاهش می‌دهد. بدین سبب این اثر مهم مالکانه این سرمایه‌گذاران در شرکت‌های صنعتی نکته‌ای در خور دقت است (خرمی و غلامی‌جمکرانی، ۱۳۹۳).

بوشی (۱۹۹۸) سرمایه‌گذاران نهادی را به‌صورت سرمایه‌گذاران بزرگ نظیر بانک‌ها، شرکت‌های بیمه، شرکت‌های سرمایه‌گذاری و نهادها و موسسه‌هایی از این قبیل تعریف می‌کند. در کشورهای توسعه یافته مانند آمریکا و انگلیس، چهار نوع اصلی از سهامداران نهادی شامل؛ صندوق‌های بازنشستگی، شرکت‌های بیمه، شرکت‌های سرمایه‌گذاری و بانک‌ها وجود دارد. ازطرفی، فرض می‌شود که، این سهامداران از توانایی لازم جهت تأثیرگذاری بر تصمیم‌ها و سیاست‌های شرکت سرمایه‌پذیر برخوردار هستند. با استناد با بیانیه مطرح شده و نیز با توجه به تقسیم‌بندی سهامداران بر اساس درصد مالکیت (سهامداران جزئی، اثرگذار و کنترل کننده) این امکان وجود دارد، که سهامداران نهادی با درصد مالکیت کمتر از ۲۰٪ در برخی از شرکت‌ها تأثیر و نفوذ قابل ملاحظه‌ای بر تصمیمات و سیاست‌های مالی شرکت داشته باشند. ولی در برخی دیگر از شرکت‌ها فاقد چنین تأثیرگذاری باشند. به‌طوری‌که، سرمایه‌گذاران نهادی از لحاظ اندازه سهام، تخصص در جمع‌آوری اطلاعات و نظارت بر مدیران تفاوت‌های زیادی با سهامداران جزء دارند. آنها منابعی برای نفوذ و نظارت بر مدیران دارند (وقفی و همکاران، ۱۳۹۵).

۲-۶ اجتناب مالیاتی و قدرت‌طلبی مدیران

دو دیدگاه در مورد شکل‌گیری اجتناب مالیاتی و عکس‌العمل مدیران مطرح شده است. دیدگاه اول؛ نظریه ارزش آفرینی اجتناب مالیاتی است و دیدگاه دوم؛ نظریه هزینه نمایندگی ناشی از اجتناب مالیاتی است. در دیدگاه اول؛ اجتناب مالیاتی سبب کاهش هزینه‌های شرکت و رشد ثروت سهامداران است. در این راستا، ویلسون^۲ (۲۰۰۹) معتقد است، که اجتناب از مالیات سبب منفعت برای شرکت و رشد ارزش سهام و ثروت

^۱ - Hambrick & Mason
^۲ Wilson

سهامداران می‌شود. در واقع، عملکرد سیاست‌های مالیاتی مشابه تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاری در اجتناب مالیاتی برای شرکت‌ها سبب منفعت اقتصادی است (فرانسیس و همکاران^۱، ۲۰۱۵). اما، در دیدگاه دوم؛ اجتناب مالیاتی به عنوان ابزاری سبب فرصت‌طلبی مدیران در کسب منفعت مدیران و رشد قدرت آنها می‌شود و بزرگ‌ترین مسئله سهامداران یافتن راه‌حل برای کاهش هزینه نمایندگی ناشی از اجتناب مالیاتی است. چراکه، سبب دست‌کاری صورت‌های مالی، کاهش سود شرکت و درخواست پاداش‌های غیرمعارف توسط مدیران می‌شود (وانگ^۲، ۲۰۱۰). مطابق این نظریه، دسای و همکاران (۲۰۰۷) معتقدند که، اجتناب مالیاتی در سطوح بالا، سبب تشویق مدیران در جهت فعالیت‌های هزینه‌بر برای کاهش شفافیت صورت‌های مالی شرکت می‌شود، که نشان از رفتار فرصت‌طلبانه مدیران است. براترند و مولایناتان^۳ (۲۰۰۳) نیز معتقد است که، اجتناب مالیاتی سبب افزایش قدرت و نفوذ مدیران می‌شود (قادرزاده و علوی، ۱۴۰۱).

۲-۷ مالکیت نهادی، اجتناب مالیاتی و قدرت‌طلبی مدیران

ریگو^۴ (۲۰۰۳)، گراهام و توکر^۵ (۲۰۰۶) و لیم^۶ (۲۰۱۱) معتقدند که، بعضی از شرکت‌ها به لحاظ عواملی هم‌مانند؛ ویژگی‌های شرکت شامل: اندازه، نوع صنعت، عمر و انگیزه‌های مثل: پاداش، ساختار مالکیت و شکل سازمانی در پرداخت مالیات به سمت اجتناب از پرداخت مالیات تمایل نشان می‌دهند. از طرفی، صورت‌های مالی شرکت‌ها برای سرمایه‌گذاری مورد توجه سهامداران است و تغییر رفتار مدیران شرکت‌ها در ارائه گزارش‌گری مالی تحت تأثیر مالکیت شرکت می‌تواند، است. حال زمانی که، ترکیب مالکیت اعضاء هیئت مدیره به صورتی باشد، که برآنان کنترل صورت گیرد و یا سهامداران اکثریت با نفوذ در هیئت مدیره قدرتی را ایجاد کرده، که یک تضاد منافع بین سهامداران اکثریت و اقلیت ایجاد می‌شود. در این حالت سهامداران کنترل کننده می‌توانند بر پرداخت‌های نقدی مربوط به سهامداران اقلیت و سودهای غیر معمول آنها، کنترل و اعمال قدرت نمایند (بن علی و لسیج^۷، ۲۰۱۲).

البته ساختار مالکیت شرکت‌ها می‌تواند، با پوشش طیف وسیعی از سهامداران حقیقی و حقوقی شکل گرفته شده باشد. از طرفی، بر اساس تئوری حاکمیت شرکتی سرمایه‌گذاران نهادی در قالب مالکیت نهادی می‌توانند بر قدرت مدیران شرکت کنترل داشته باشند. سرمایه‌گذاران نهادی می‌توانند با کنترل مدیریت شرکت منافع

Francis et al^۱
Wang^۲
Bertrand and Mullainathan^۳
Graham and Tucker^۴
lim^۵
Ben Ali and Lesage^۶

سهام‌داران را حفظ نمایند. به‌طوری‌که، سرمایه‌گذاران نهادی که دارای منابع مالی عظیمی هستند، نفوذ به-سزایی بر ارزش شرکت‌ها در بازار سرمایه دارند. در واقع، عملکرد مطلوب مالکیت نهادی در بازار سرمایه یک ثبات را در بر دارد (ناظمی و نصیری، ۱۳۹۳).

۳- پیشینه پژوهش

آزاد و رستگاری‌راد (۱۴۰۲)، در مقاله‌ای تحت عنوان تأثیر غیرخطی مالکیت مدیریتی بر نسبت بدهی‌های کوتاه و بلندمدت با استفاده از روش تابلویی در ۱۶۵ شرکت پذیرفته‌شده بورس اوراق بهادار تهران فرضیه‌های تحقیق را بررسی نموده‌اند. باتوجه به نتایج تحقیق مشخص شد، که مدیریت مالکیتی بر نسبت بدهی کوتاه مدت و کل بدهی در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران اثر معنادار و غیرخطی نداشته و مدیریت مالکیتی بر نسبت بدهی بلندمدت در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران اثر معنادار و غیرخطی و U شکل معکوس داشته است.

اسماعیل‌زاده آملی (۱۴۰۰)، پژوهشی با عنوان بررسی رابطه بین رقابت بازار محصول و اجتناب مالیاتی شرکت‌ها: نقش سودآوری و حاکمیت شرکتی در ۱۳۷ شرکت پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران برای دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۸ با استفاده از داده‌های ترکیبی و رگرسیون حداقل مربعات معمولی پرداخته‌اند. نتایج معرف آن است که، بین رقابت بازار محصول و اجتناب مالیاتی شرکت‌ها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد و نیز سودآوری شرکت و حاکمیت شرکتی بر رابطه بین رقابت بازار محصول و اجتناب مالیاتی شرکت‌ها اثر مثبت دارد.

بدیعی‌نژاد و توانگر (۱۴۰۱)، در مقاله‌ای تحت عنوان اثر تمرکز مالکیت نهادی منفعل، دوره تصدی مدیرعامل و رقابت بازار محصول بر رابطه بین اغفال توجه سرمایه‌گذاران نهادی منفعل و عدم شفافیت اطلاعاتی شرکت‌ها با استفاده از روش تابلویی با اثرات ثابت در ۱۵۰ شرکت پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران فرضیه‌های تحقیق را بررسی نموده‌اند. با توجه به نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌های پژوهش مشخص گردید که، اغفال توجه سرمایه‌گذاران نهادی منفعل تأثیر منفی و معناداری بر شفافیت اطلاعاتی شرکت‌ها داشته و علی‌رغم این‌که تمرکز مالکیت سرمایه‌گذاران نهادی منفعل در دو سطح تمرکز بیشتر از ۵٪ و تمرکز بیشتر از ۱۵٪، تأثیر مثبت و معناداری بر شفافیت اطلاعاتی شرکت‌ها داشته، ولی اغفال توجه سرمایه‌گذاران نهادی منفعل تنها در شرکت‌های دارای سطح تمرکز مالکیت نهادی منفعل بیشتر از ۱۵٪، تأثیر منفی و معناداری بر شفافیت اطلاعاتی شرکت‌ها داشته است.

کرمی و همکاران (۱۳۹۹)، اهمیت کیفیت محیط اطلاعات داخلی در اجتناب مالیاتی با استفاده روش تابلویی در ۱۴۲ شرکت پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران فرضیه‌های تحقیق را بررسی نموده‌اند. باتوجه به نتایج تحقیق مشخص گردید که، زمانی‌که برای اندازه‌گیری کیفیت محیط اطلاعات داخلی از معیار «دقت پیش‌بینی مدیریت» استفاده می‌شود، محیط‌های اطلاعاتی داخلی با کیفیت‌تر با ریسک مالیاتی کمتری مواجه

می‌شود و زمانی که از معیار «عدم تجدید ارائه صورت‌های مالی» استفاده شده، هیچ رابطه معناداری بین کیفیت محیط اطلاعات داخلی و ریسک مالیاتی ملاحظه نمی‌شود.

وین و^۱ و همکاران (۲۰۲۳)، در مقاله‌ای تحت عنوان مشوق‌های عدالت مدیریت و اجتناب از مالیات شرکت: نقش تعدیل‌کننده کنترل داخلی در شرکت‌های چینی در فاصله زمانی ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ فرضیه‌ها تحقیق را بررسی نموده‌اند. نتایج تحقیق مزبور معرف آن بوده که، یک رابطه مثبت بین مشوق‌های حقوقی مدیریت و اجتناب مالیاتی شرکتی وجود داشته و فقدان کنترل داخلی رابطه مثبت بین مشوق‌های حقوق صاحبان سهام و رفتار اجتناب از مالیات شرکت را افزایش داده و نیز تأثیر مشوق‌های سهام مدیریت بر رفتار اجتناب از مالیات شرکت در شرکت‌های دولتی بیشتر از شرکت‌های خصوصی بوده است.

شامس و همکاران (۲۰۲۲)، پژوهشی با عنوان آیا اجتناب مالیاتی شرکت‌ها باعث ایجاد قدرت‌طلبی مدیریتی می‌شود؟، با استفاده از ۳۵۰۶۰ مشاهدات سالانه شرکت از ایالات متحده برای دوره ۱۹۹۱-۲۰۱۵ بررسی نموده‌اند. نتایج نشان داد، مشکلات نمایندگی بر شرکت‌هایی تحمیل می‌شود که از راهبرد اجتناب از مالیات استفاده می‌کنند، که به نوبه خود، انباشت دارایی‌ها تسهیل می‌کند. علاوه بر این، رابطه اجتناب از مالیات شرکتی با ایجاد قدرت‌طلبی مدیریتی در شرکت‌هایی با حکمرانی ضعیف، مکانیسم‌های نظارت ضعیف، قدرت مدیر ارشد اجرایی (مدیرعامل) بیشتر و عملکرد ضعیف مسئولیت اجتماعی شرکتی بارزتر است. همچنین نتایج نشان داده است، که اجتناب مالیاتی با انگیزه قدرت مدیریت منجر به کاهش ارزش شرکت می‌شود.

حسن و همکاران (۲۰۲۲)، پژوهشی با عنوان تأثیر مالکیت نهادی خارجی بر اجتناب مالیاتی شرکت: شواهد بین‌المللی انجام داده‌اند. نتایج نشان داده، که سرمایه‌گذاران نهادی خارجی اجتناب مالیاتی شرکت‌های سرمایه پذیر خود را کاهش می‌دهند. در نهایت، اگر شرکت سطح بالاتری از اجتناب مالیاتی داشته باشد، سرمایه‌گذاران نهادی به احتمال زیاد علیه مدیریت رای می‌دهند.

فاروق و آنجی^۲ (۲۰۲۰)، در مقاله‌ای تحت عنوان ساختار مالکیت و اجتناب مالیاتی: شواهدی از شرکت‌های کوچک و متوسط هند از روش داده‌های تابلویی در دوره‌ی ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۴ موضوع تحقیق را بررسی نموده‌اند. نتایج معرف آن بوده که، شرکت‌های کوچک و متوسط با مالکیت متمرکز ارتباط منفی با اجتناب از مالیات دارند و نیز در پی تامین سرمایه در شرکت‌های کوچک و متوسط با سطوح مشابهی از تمرکز مالکیت امکان اجتناب از مالیات وجود دارد.

کاستر و همکاران^۳ (۲۰۱۶)، پژوهشی با عنوان بررسی تأثیر توانایی مدیریت بر اجتناب مالیاتی انجام داده‌اند. نتایج پژوهش معرف آن بوده که، مدیران توانمند به دلیل درک بالایی که از محیط عملکردی شرکت‌ها دارند، می‌توانند تصمیمات تجاری را با راهبردهای مالیاتی هم‌سو کرده و فرصت‌های برنامه‌ریزی مالیاتی موثر

¹ Wenwu et al

² Farooq and Angie

³ Koester et al

را شناسایی کنند. آنها به شواهد قابل اعتمادی مبنی بر مشارکت مدیران توانمند در فعالیت‌های اجتناب مالیاتی که پرداخت مالیات نقدی شرکت‌ها را کاهش می‌دهد، دست یافتند.

۴- فرضیه‌های تحقیق

با توجه به توضیحات در بخش مبانی نظری و پیشینه تحقیق و مهم‌تر از آن تفسیر هدف اصلی تحقیق دو فرضیه مطرح و بررسی شده است؛

فرضیه اول: اجتناب مالیاتی بر قدرت‌طلبی مدیریت در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران تأثیر مثبت دارد.

فرضیه دوم: مالکیت نهادی بر تأثیر اجتناب مالیاتی بر قدرت‌طلبی مدیریت در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران نقش تعدیلگری مثبت دارد.

۵- روش تحقیق

۵-۱ جامعه آماری

این پژوهش از پژوهش‌های همبستگی و از جهت هدف پژوهش، از نوع پژوهش کاربردی می‌باشد. به دلیل، این‌که از داده‌های شرکت‌های بورسی در سال‌های گذشته استفاده شده، از نوع پژوهش پس‌رویدادی است و به لحاظ این‌که دخل و تصرفی در داده‌های نداشته و صرفاً شرایط موجود را توصیف می‌نماید، یک پژوهش توصیفی است. جامعه آماری مورد بررسی در این پژوهش، کلیه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در بازه زمانی ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۱ است، که ویژگی‌های زیر را داشته‌اند:

- (۱) شرکت‌ها نباید سال مالی خود را در طی دوره مورد مطالعه تغییر داده باشند.
- (۲) اطلاعات مالی شرکت‌های مورد بررسی به منظور استخراج داده‌های مورد نیاز در سایت کدال در دسترس باشد.
- (۳) شرکت‌های مورد بررسی در بازه زمانی پژوهش از بورس خارج نشده باشند.
- (۴) شرکت‌های مورد نظر جزء بانک‌ها و واسطه‌گری مالی، لیزینگ، هلدینگ، بیمه‌ای و سرمایه‌گذاری نباشند.

با توجه به شرایط مذکور از بین ۵۰۴ شرکت عضو بورس اوراق بهادار تهران، با استفاده از روش حذف سیستماتیک ۱۲۰ شرکت به عنوان نمونه آماری انتخاب شده است.

۲-۵ مدل و متغیرهای تحقیق

به پیروی از مطالعه‌ی شامس (۲۰۲۲)، جهت آزمون فرضیه‌های پژوهش از مدل‌های رگرسیونی چند متغیره و داده‌های ترکیبی از مدل (۱) و (۲) برای آزمون فرضیه اول و دوم به شرح زیر استفاده شده است.

$$Empire - Build_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 Tax - Avoid_{it} + \alpha_2 Lev_{it} + \alpha_3 Roa_{it} + \alpha_4 Size_{it} + \alpha_5 Sgrowth_{it} + \alpha_6 Face_{it} + \varepsilon_{it} \quad (۱)$$

$$Empire - Build_{it} = \beta_0 + \beta_1 Tax - Avoid_{it} + \beta_2 Own_{it} + \beta_3 Tax - Avoid_{it} * Own_{it} + \beta_4 Lev_{it} + \beta_5 Roa_{it} + \beta_6 Size_{it} + \beta_7 Sgrowth_{it} + \beta_8 Face_{it} + \varepsilon_{it} \quad (۲)$$

که در آن؛ متغیرهای تحقیق از جهت، محاسبه در جدول (۲) تفسیر شده اند.

جدول (۲) تعریف متغیرهای پژوهش و نحوه اندازه‌گیری

نوع متغیر	نام متغیر	معیار اندازه‌گیری	نحوه اندازه‌گیری
متغیرواب سته	قدرت‌طلبی مدیران	$Empire - Build_{it}$	با استفاده از آزمون مولفه‌های اصلی ^۱ (PCA)، که از اندازه‌گیری ترکیبی و امتیازی عاملی به سه مولفه؛ سطح مخارج سرمایه‌ای ^۲ ، رشدکل‌دارایی‌ها ^۳ و رشد در اموال و ماشین‌آلات و تجهیزات ^۴ است، متغیر قدرت‌طلبی مدیران بدست می‌آید. که مقادیر بالاتر معرف قدرت‌طلبی بالای مدیران و بالعکس.
متغیر مستقل	اجتناب مالیاتی	$Tax - Avoid_{it}$	باتوجه به مطالعه‌ی نئی فر و آجیلی (۲۰۱۹)، از رابطه‌ی زیر اجتناب مالیاتی به‌دست می‌آید ^۵ ؛ $Tax - Avoid_{it} = \frac{\sum_{i=0}^{T-i} Cash\ Taxes\ Paidx_{it}}{\sum_{i=0}^{T-i} Pre\ Taxes\ Income_{it}}$
متغیر تعدیلگر	مالکیت نهادی	Own_{it}	معرف میزان سهام عادی شرکت نمونه که در مالکیت سرمایه‌گذاران نهادی قرار دارد، می‌باشد. برای محاسبه آن، تعداد سهام مالکین نهادی بر کل تعداد سهام عادی شرکت در ابتدای دوره (پایان دوره قبل) تقسیم می‌گردد (یعنی تعداد سهام در دست توسط سرمایه-گذاران نهادی تقسیم بر کل تعداد سهام در دست در ابتدای دوره).

^۱ Principal Component Analysis

^۲ CAPEX؛ مخارج سرمایه‌ای از تغییر دارایی ثابت بین سال‌های t و t-1
^۳ AGROWTH؛ برابر است با تقاضا کل دارایی‌های سال جاری و کل دارایی‌های سال قبل، تقسیم بر کل دارایی‌های سال قبل
^۴ PPEGROWTH؛ از ارزش ناخالص اموال و ماشین‌آلات و تجهیزات تقسیم بر کل دارایی‌ها در پایان دوره
^۵ Cash Taxes Paid_{i,t}؛ هزینه مالیات شرکت؛ در سال Pre Tax Income_{i,t}؛ سود قبل از مالیات شرکت

نوع متغیر	نام متغیر	معیار اندازه‌گیری	نحوه اندازه‌گیری
			این میزان برای هر سهامدار نهادی باید بزرگتر یا برابر با ۵ درصد کل سهام شرکت باشد. $= \frac{\text{تعداد سهام عادی در اختیار سرمایه گذاران نهادی}}{\text{تعداد کل سهام عادی شرکت در ابتدای دوره}} \geq 0/05$
متغیرهای کنترلی	اهرم مالی	Lev_{it}	نسبت مجموع بدهی به مجموع دارایی‌ها
	بازده دارایی	Roa_{it}	نسبت سود خالص بر کل فروش‌های ^۱ شرکت در پایان سال مالی
	اندازه شرکت	$Size_{it}$	لگاریتم ارزش دارایی‌های شرکت
	رشد سالانه شرکت	$Sgrowth_{it}$	نسبت ارزش بازار به ارزش دفتری حقوق صاحبان سهام
	سن شرکت	$Face_{it}$	فاصله زمانی بین تاریخ پذیرش در بورس تا پایان دوره زمانی پژوهش، اندازه‌گیری می‌شود

منبع؛ یافته‌های پژوهشگر

۶- یافته‌های پژوهش

۶-۱ آزمون مولفه‌های اصلی

در جدول (۳)، با استفاده از آزمون مولفه‌های اصلی (PCA)، همبستگی مولفه‌های اصلی تحقیق برآورد شده است. مقادیر ویژه از مجموع مجذورات همبستگی بین گونه‌ها با محور اصلی محاسبه می‌شود که سهم نسبی هر مولفه در تبیین کل داده‌ها را ارائه می‌دهد. اندازه مقدار ویژه برای یک مولفه اهمیت آن مولفه را در تشریح کل تغییرات در داخل مجموعه داده‌ها به‌طور مستقیم نشان می‌دهد. مولفه اول که مقدار ویژه آن‌ها بزرگتر از یک است را در نظر گرفته و از سایر مولفه‌ها صرف نظر می‌کنیم. درصد واریانس مربوط به هر مولفه، معیار دیگری است، که مولفه‌هایی که درصد بیشتری از پراکندگی را توضیح می‌دهند برای ادامه کار کفایت می‌کنند، معمولاً مولفه اول بیشترین واریانس را در نظر می‌گیرد. براین اساس، با توجه به نتایج جدول (۳) و توضیحات فوق متغیر قدرت‌طلبی مدیریت از رابطه‌ی (۳)، محاسبه می‌شود؛

$$Empire - Build_{it} = 0/6998CAPEX + 0/6945AGROWTH + 0/1672PPEGROWTH \quad (4)$$

^۱ - به دلیل شرایط تورمی در اقتصاد ایران در شاخص بازده دارایی به‌جای کل دارایی از کل فروش استفاده شده است.

جدول (۳) همبستگی مولفه‌های اصلی

مولفه ها	مقدار ویژه	درصد واریانس هر مولفه	درصد واریانس انباشته
مولفه ۱	۱/۹۴۹	۰/۹۷۴	۰/۶۴۹
مولفه ۲	۰/۹۷۴	۰/۸۹۸	۰/۳۲۴
مولفه ۳	۰/۷۶	۰	۰/۲۵

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۲-۶ آمار توصیفی

در جدول (۴)، آمار توصیفی متغیرهای تحقیق از جهت شاخص‌های مرکزی و پراکندگی بیان شده است. از طرفی، در جدول (۴)، احتمال آماره جارکو- برا، برای تمام متغیرهای پژوهش کمتر ۰/۰۵ است، که معرف غیر نرمال بودن توزیع متغیرها می‌باشد. اما، به لحاظ بالا بودن تعداد داده‌های تحقیق، متغیرهای تحقیق نرمال فرض می‌گردد.

جدول (۴) آمار توصیفی

متغیر	تعداد	میانگین	میان	حداکثر	حداقل	انحراف معیار	چولگی	کشدگی	آماره (جارکو- برا)
قدرت طلبی مدیران	۹۶۰	۰/۲۸۹	۰/۲۱۱	۱/۴۸۷	-۰/۲۹۱	۰/۳۲۷	۱/۳۸۱	۴/۸۵۶	۴۴۰(۰/۰۰۰)
اجتناب مالیاتی	۹۶۰	۰/۱۰۸	۰/۱۰۴	۰/۲۱۰	۰/۰۰۰	۰/۱۳۲	۱/۱۲۰	۳/۷۷۹	۲۲۴(۰/۰۰۰)
مالکیت نهادی	۹۶۰	۰/۵۷۴	۰/۶۹۲	۰/۹۸۰	۰/۰۰۰	۰/۳۱۸	-۰/۷۴۱	۲/۰۹۷	۱۱۹(۰/۰۰۰)
اهرم مالی	۹۶۰	۰/۵۴۸	۰/۵۵۹	۰/۸۹۷	۰/۰۳۱	۰/۱۹۷	-۰/۳۴۷	۲/۳۹۰	۳۳/۹(۰/۰۰۰)
بازده دارایی	۹۶۰	۰/۱۳۹	۰/۱۰۳	۰/۵۹۹	-۰/۲۸۹	۰/۱۵۷	۰/۶۳۲	۳/۲۷۸	۶۶/۶(۰/۰۰۰)
اندازه شرکت	۹۶۰	۱۲/۶۹۱	۱۲/۵۷۴	۱۵/۵۱	۱۰/۹۳	۰/۸۵۱	۰/۴۱۷	۲/۶۱۱	۳۳/۷(۰/۰۰۰)
رشد سالانه شرکت	۹۶۰	۰/۳۴۵	۰/۲۶۸	۲/۴۹۹	-۱/۰۰	۰/۴۹۷	۱/۱۱۹	۵/۹۰۱	۵۳۴(۰/۰۰۰)
سن شرکت	۹۶۰	۱/۲۹۵	۱/۳۰۱	۱/۷۳۲	۰/۸۴۵	۰/۱۴۲	۰/۲۰۱	۳/۵۷۱	۱۹/۴(۰/۰۰۰)

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۳-۶ آمار استنباطی

قبل از برآورد مدل به منظور اطمینان از نتایج تحقیق و ساختگی نبود روابط موجود در رگرسیون و معنی‌دار بودن متغیرها، از روش دیکی فولر تعمیم یافته بررسی شده است و نتایج معرف آن بوده که، تمامی متغیرها در

سطح مانا هستند^۱. در ادامه، براساس نتایج در جدول (۵)، چون سطح معناداری آزمون اف لیمر (چاو) در همه مدل‌های تحقیق کمتر از ۵ درصد است، از این‌رو، رویکرد داده‌های تابلویی در مقابل رویکرد داده‌های تلفیقی استفاده می‌شود.

جدول (۵) نتایج آزمون اف لیمر (چاو)

مدل	آماره آزمون	سطح معنی داری	نتیجه
اول	۵/۸۹	۰/۰۰۰	داده‌های تابلویی
دوم	۶/۸۳	۰/۰۰۰	داده‌های تابلویی

منبع: یافته‌های پژوهشگر

و در نهایت، براساس نتایج در جدول (۶)، چون سطح معناداری آزمون در همه مدل‌های تحقیق بالاتر از ۵ درصد است، از این‌رو، اثرات تصادفی در مقابل اثرات ثابت مورد پذیرش قرار می‌گیرد.

جدول (۶) نتایج آزمون هاسمن

مدل	آماره آزمون	سطح معنی داری	نتیجه
اول	۲/۰۳	۰/۵۶	اثرات تصادفی
دوم	۱/۵۶	۰/۶۳	اثرات تصادفی

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۴-۶ نتایج و تجزیه و تحلیل فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اول: اجتناب مالیاتی بر قدرت طلبی مدیریت در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران تأثیر مثبت دارد.

به‌منظور آزمون فرضیه اول، نتایج تخمین مدل (۱)، در جدول (۷) بیان شده، استفاده شده است. با توجه به مقدار احتمال F و سطح معناداری آن که کمتر از ۰/۰۵ است، فرض صفر بودن ضرایب تخمین در سطح اطمینان ۹۵ درصد رد شده، بدان معنا که مدل برای تفسیر فرضیه اول قابل اتکا است. مقدار آماره دوربین-واتسون ۲/۱۰۳ است، که این مقدار، عدم وجود خودهمبستگی خطاها را نشان می‌دهد. نتایج مربوط به ضریب تعیین تعدیل شده معرف آن است، که، تقریباً ۳۵ درصد تغییرات متغیر وابسته به‌وسیله متغیرهای مستقل و کنترلی مدل، تفسیر می‌گردد.

^۱ - به‌لحاظ محدودیت فضای ارائه صرفاً نتیجه آزمون بیان شده است.

نتایج نشان می‌دهد، که در سطح اطمینان ۹۹ درصد اجتناب مالیاتی تأثیر معناداری بر متغیر قدرت‌طلبی مدیریت داشته است. بنابراین، این فرضیه تایید شده و نیز، در بخش متغیرهای کنترلی اهرم مالی، بازده دارایی و رشد سالانه شرکت بر قدرت‌طلبی مدیریت موثر بوده است.

جدول (۷) نتایج تخمین مدل (۱)

متغیرهای مستقل	نماد	ضریب رگرسیون	خطای استاندارد	T آماره	سطح معنی‌داری
اجتناب مالیاتی	$Tax - Avoid_{it}$	۰/۱۵۹	۰/۰۷۹	۲/۰۱۶	۰/۰۴۴۱
اهرم مالی	Lev_{it}	۰/۲۶۹	۰/۰۸۹	۲/۹۹۸	۰/۰۰۲۸
بازده دارایی	Roa_{it}	۰/۸۹۸	۰/۱۱۶	۷/۷۴۶	۰/۰۰۰۰
اندازه شرکت	$Size_{it}$	۰/۰۸۹	۰/۰۶۷	۱/۳۲۷	۰/۱۸۴۷
رشد سالانه شرکت	$Sgrowth_{it}$	۰/۰۸۶	۰/۰۱۹	۴/۵۲۲	۰/۰۰۰۰
سن شرکت	$Face_{it}$	۰/۴۳۱	۰/۵۴۸	۰/۷۸۵	۰/۴۳۲۱
عدد ثابت	C	-۱/۶۸۱	۰/۸۱۳	-۲/۰۶۶	۰/۰۳۹۱
ضریب تعیین		۰/۴۴۳۰		آماره F	۴/۹۵
ضریب تعیین تعدیل‌شده		۰/۳۵۳۶		سطح	۰/۰۰۰
آماره دوربین واتسون		۲/۱۰۳		معنی‌داری F	

منبع: یافته‌های پژوهشگر

فرضیه دوم: مالکیت نهادی بر تأثیر اجتناب مالیاتی بر قدرت طلبی مدیریت در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران نقش تعدیلگری مثبت دارد.
به‌منظور آزمون فرضیه دوم، از نتایج تخمین مدل (۲)، که در جدول (۸) ارائه شده، استفاده شده است.

جدول (۸) نتایج تخمین مدل (۲)

متغیرهای مستقل	نماد	ضریب رگرسیون	خطای استاندارد	T آماره	سطح معنی‌داری
اجتناب مالیاتی	$Tax - Avoid_{it}$	۰/۱۵۵	۰/۰۶۷	۲/۳۰	۰/۰۲۱۴
مالکیت نهادی	Own_{it}	۰/۰۹۶	۰/۰۴۶	۲/۰۶	۰/۰۳۹۱
اثر تعاملی بین اجتناب مالیاتی و مالکیت نهادی	$Tax - Avoid_{it} * Own_{it}$	۰/۱۲۷	۰/۲۱۹	۰/۵۸	۰/۰۵۶

پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی
دوره ۱۷/ پیاپی ۶۸ / زمستان ۱۴۰۴

متغیرهای مستقل	نماد	ضریب رگرسیون	خطای استاندارد	آماره T	سطح معنی داری
اهرم مالی	Lev_{it}	۰/۳۷۱	۰/۰۶۷	۴/۰۳	۰/۰۰۰۱
بازده دارایی	Roa_{it}	۰/۷۷۵	۰/۰۹۰	۸/۵۵	۰/۰۰۰
اندازه شرکت	$Size_{it}$	۰/۰۷۶	۰/۰۱۳	۵/۱	۰/۰۰۰
رشد سالانه شرکت	$Sgrowth_{it}$	۰/۱۲۹	۰/۰۲۱	۶/۱۶	۰/۰۰۰
سن شرکت	$Face_{it}$	۰/۰۶۱	۰/۰۷۵	۰/۸۰	۰/۴۱۹۹
عدد ثابت	C	-۰/۹۹۹	۰/۱۷۴	-۵/۷۳	۰/۰۰۰
ضریب تعیین		۰/۵۷۸۹		آماره F	۴۴/۱۰
ضریب تعیین تعدیل شده		۰/۵۶۹۸		سطح معنی داری F	۰/۰۰۰
آماره دوربین واتسون		۱/۷۲۸			

منبع: یافته‌های پژوهشگر

با توجه به مقدار احتمال F و سطح معناداری آن که کمتر از ۰/۰۵ است، فرض صفر بودن ضرایب تخمین در سطح اطمینان ۹۵ درصد رد شده، بدان معنا که مدل برای تفسیر فرضیه دوم قابل اتکا است. مقدار آماره دوربین- واتسون ۱/۷۲۸ است، که این مقدار، عدم وجود خودهمبستگی خطاها را نشان می‌دهد. نتایج مربوط به ضریب تعیین تعدیل شده معرف آن است، که، تقریباً ۵۷ درصد تغییرات متغیر وابسته به وسیله متغیرهای مستقل و کنترلی مدل، تفسیر می‌گردد.

نتایج نشان می‌دهد، که در سطح اطمینان ۹۹ درصد، اجتناب مالیاتی و مالکیت نهادی تأثیر مثبت معناداری بر متغیر قدرت‌طلبی مدیریت داشته‌اند. اما، متغیر اثر تعاملی بین اجتناب مالیاتی و مالکیت نهادی بر قدرت‌طلبی مدیریت تأثیر مثبت را نشان می‌دهد. بنابراین، این فرضیه تایید شده و نیز، در بخش متغیرهای کنترلی به جزء سن شرکت، مابقی متغیرهای کنترلی بر قدرت‌طلبی مدیریت موثر می‌باشند

۵- نتیجه‌گیری و پیشنهادهای پژوهش

هدف اصلی پژوهش مزبور بررسی نقش تعدیلگری مالکیت نهادی بر تأثیر اجتناب مالیاتی بر قدرت‌طلبی مدیریت با استفاده از روش تابلویی با اثرات تصادفی در طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۱ بوده و داده‌های پژوهش از میان ۵۰۴ شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران از روش حذف سیستماتیک ۱۲۰ شرکت انتخاب شده است.

در فرضیه اول؛ رابطه‌ی اجتناب مالیاتی بر قدرت‌طلبی مدیریت تأثیر دارد. بر این اساس، قدرت‌طلبی مدیریتی می‌تواند، توسط فعالیت‌های اجتناب مالیاتی شرکت‌ها تشدید شود، این نتیجه با مطالعه‌ی دسای و

دارماپالا (۲۰۰۶)، دسای و همکاران (۲۰۰۷)، دسای و دارماپالا (۲۰۰۹) و چن و همکاران (۲۰۱۰) و شامس و همکاران (۲۰۲۰) هم‌سو بوده و مشخص است، که راستای اجتناب از مالیات در شرکت‌ها مدیران با اعمال قدرت و نفوذ به سمت مدیریت سود و دستکاری صورت‌های مالی و انحراف منابع برای استفاده شخصی مدیران حرکت می‌نمایند. لذا، دست‌اندرکاران و تدوین‌کنندگان قوانین مالیاتی، باید با وضع مقرراتی شرکت‌ها را ملزم نمایند، تا فعالیت‌ها و رویه‌های مالیاتی خود را به صورت شفاف‌تری افشا کنند و نیز تمامی شرکت‌های پذیرفته-شده بورس اوراق بهادار ملزم به تهیه صورت تطبیق سود حسابداری و سود مشمول مالیات گردند، تا اطلاعاتی مفید و قابل اتکا برای استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی فراهم شود. همچنین، در سازمان امور مالیاتی کشور بررسی اظهارنامه‌های مالیاتی و درآمد مشمول مالیات ابزاری شرکت‌ها، کیفیت افشاء شرکتی آن‌ها توسط سازمان بورس اوراق بهادار افشاء شده، به عنوان شاخصی از اجتناب مالیاتی مورد توجه قرار گیرد.

اما، در فرضیه دوم؛ مالکیت نهادی بر تأثیر اجتناب مالیاتی بر قدرت‌طلبی مدیریت در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران از جهت نقش تعدیلگری بررسی شده است. نتایج مثبت اثر تعاملی بین اجتناب مالیاتی و مالکیت نهادی با مطالعه‌ی کورانا و موسر (۲۰۱۰) و شامس و همکاران (۲۰۲۰) هم‌سو بوده و مشخص‌کننده آن است، که در شرکت‌هایی که در جامعه آماری این تحقیق قرار گرفته، مبحث کنترل از سمت سهام‌داران نهادی با افق کوتاه‌مدت بوده و مطابق مطالعه‌ی کورانا و موسر (۲۰۱۰)، عملکرد این سهام‌داران نهادی سبب می‌شود، که مدیران را به اجتناب مالیاتی بیشتر و حداکثر کردن ارزش شرکت در کوتاه‌مدت تشویق می‌نمایند. البته به جرات می‌توان، شرایط حاکم بر بازار سرمایه کشور که در فضایی بی‌ثبات و سوداگرانه حرکت می‌نماید، گواه بر این مدعا می‌باشد. با توجه به نتایج فرضیه دوم پژوهش، حساب‌رسان مالیاتی باید هنگام مشاهده وضعیت توانایی‌های مدیریتی شرکت، احتمال وجود اجتناب مالیاتی را در هنگام برآورد ریسک حسابرسی مد نظر قرار دهند. همچنین، سرمایه‌گذاران و فعالان بازار سرمایه هنگام اتخاذ تصمیمات سرمایه‌گذاری در کنار بررسی صورت‌های مالی به میزان شفافیت اطلاعاتی و اجتناب مالیاتی شرکت به قدرت مدیریت شرکت نیز توجه نموده، چراکه، تمامی این عوامل بر بازده آتی و ارزش شرکت تأثیرات به‌سزایی ایفا می‌نماید. درنهایت، به مدیران شرکت‌های پذیرفته‌شده بورس اوراق بهادار پیشنهاد می‌شود، برای جذب سرمایه و برخورداری از تشویق و پاداش عملکرد مطلوب مدیریت و حرکت به سمت ثبات بازار سرمایه از انتخاب استراتژی اجتناب مالیاتی به عنوان روشی برای جلوگیری از خروج منابع خودداری کرده و زمان و منابع شرکت را در فرصت‌های سودآور، سرمایه‌گذاری نمایند.

از مهم‌ترین محدودیت تحقیق تأثیر اجتناب مالیاتی بر عملکرد مدیران به سطوح مدیریت آنان در شرکت و نیز تأثیر اجتناب مالیاتی در شرایط اقتصادی شامل؛ رونق، رکود و تورم بر عملکرد سهام‌داران نهادی در کنترل قدرت‌طلبی مدیران در سطوح مختلف مدیریت بوده است. لذا، تعمیم نتایج تحقیق به دوره‌ای قبل یا بعد از دوره تحقیق مزبور با احتیاط باید صورت گیرد.

فهرست منابع

- آزاد، رحمت‌الله و رستگاری‌راد، یاسر (۱۴۰۲)، تأثیر غیرخطی مالکیت مدیریتی بر نسبت بدهی‌های کوتاه و بلندمدت، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۵(۵۹)، ۱۷۷-۱۹۸.
- اسماعیل‌زاده‌آملی، مریم (۱۴۰۰)، بررسی رابطه بین رقابت بازار محصول و اجتناب مالیاتی شرکت‌ها: نقش سودآوری و حاکمیت شرکتی، چهارمین همایش بین‌المللی دانش و فناوری هزاره سوم اقتصاد، مدیریت و حسابداری ایران، تهران.
- بدیعی‌نژاد، علی و توانگر، افسانه (۱۴۰۱)، اثر تمرکز مالکیت نهادی منفعل، دوره تصدی مدیرعامل و رقابت بازار محصول بر رابطه بین اغفال توجه سرمایه‌گذاران نهادی منفعل و عدم شفافیت اطلاعاتی شرکت‌ها، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۴ (۵۴)، ۲۶۲-۲۳۳.
- خرمی، داریوش و غلامی جمکرانی، رضا (۱۳۹۳)، سازوکارهای نظام راهبری شرکتی و خوش بینی مدیریتی، دانش حسابداری، ۷(۲۳)، ۱۵۹-۱۸۱.
- ضیایی‌بیگدلی، محمدرضا (۱۳۸۳)، نگرشی بر مسئولیت بین‌المللی از نقض حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، پژوهش حقوق عمومی، ۱۳، ۵-۱۸.
- قادرزاده، سیدکریم و علوی، سیدمصطفی (۱۴۰۱)، اجتناب مالیاتی، مسئولیت اجتماعی و نقش تعدیل‌گر مالکیت خانوادگی، مجله دانش حسابداری، ۱۲(۳)، ۱۱۱-۱۲۸.
- کرمی، غلامرضا، فیروزنیا، امیر و کلهرنیا، حمید (۱۳۹۹)، اهمیت کیفیت محیط اطلاعات داخلی در اجتناب مالیاتی، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۲(۴۵)، ۴۷-۸۰.
- موسوی جهرمی، یگانه، غلامی، نوبخت، الهام و جواد، سیاه‌رودکلایی (۱۳۹۱)، بررسی عوامل موثر بر پذیرش مالیات الکترونیک از دیدگاه مودیان مالیات بر ارزش افزوده، مجمع همایش سیاست‌های مالی و مالیاتی ایران، تهران.
- ناظمی، امین و نصیری، طاهر (۱۳۹۳)، بررسی ارتباط میان کیفیت حاکمیت شرکتی و میزان مالکیت نهادی با افشای اطلاعات شرکتهای پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، فصلنامه حسابداری مالی، ۲۳(۱)، ۹۹-۱۲۰.
- وقفی، سیدحسام، خواجه‌زاده، سامیران، قمیان، محمدمهدی و پرندین، کاوه (۱۳۹۵)، بررسی رابطه بین مؤلفه‌های نگرش سازمانی با جو سازمانی (مطالعه موردی بانک ملی)، مهندسی مدیریت نوین، ۲(۱۳)، ۴۷-۵۹.
- Abid, S. and Dammak, S. (2022). Corporate social responsibility and tax avoidance: the case of French companies", Journal of Financial Reporting and Accounting. 2(3,4). 618-638.
- Balakrishnan, K., Blouin, J.L., & Guay, W.R. (2019). Tax aggressiveness and corporate transparency. The Accounting Review, 94(1), 45-69.
- Ben Ali, C. & Lesage, C. (2012), Audit pricing and nature of controlling shareholders: Evidence from France, China. Journal of Accounting Research, 6 (1): 21-34.

- Bertrand, M. and Mullainathan, S. (2003). Enjoying the quiet life? Corporate governance and managerial preferences. *Journal of political Economy*, 111(5), 1043-1075.
- Chen, S., Chen, X., Cheng, Q., Shevlin, T. (2010). Are family firms more tax aggressive than non-family firms?. *Journal Finance Economic*. 95(1). 41-61.
- Desai, M. A. Dyck, A. and Zingales, L. (2007). Theft and taxes. *Journal of financial economics*, 84(3), 591-623.
- Desai, M.A. and Dharmapala, D., (2009). Corporate tax avoidance and firm value. *Review Economic Statistic*. 91(3), 537-546.
- Desai, M.A., Dharmapala, D. (2006). Corporate tax avoidance and high-powered incentives. *Journal Finance Economic*. 79 (1), 145-179.
- Fang, V.W., Maffett, M., & Zhang, B. (2015). Foreign institutional ownership and the global convergence of financial reporting practices. *Journal of Accounting Research*, 53, 593-631.
- Farooq, O. and Zaher, A.A. (2020). Ownership Structure and Tax Avoidance: Evidence from Indian SMEs. *Review of Pacific Basin Financial Markets and Policies* . 23(2). 1-19.
- Fee, C., C. Hadlock (2003). Raids, rewards, and reputations in the market for managerial talent. *Reviwer Financial Student*. 16(4) 1315-1357.
- Francis, B.B, Sun, X, Qiang, W. (2015). Managerial ability and tax avoidance. Working Paper, Available at: WWW.SSM.COM.
- Graham, J.R., Hanlon, M., Shevlin, T., Shroff, N. (2014). Incentives for tax planning and avoidance: Evidence from the field. *Accounting Review*, 89(3), 991-1023.
- Graham, J.R., Tucker, A (2006). Tax Shelters and Corporate Debt Policy. *Journal of Financial Economics*. 81, 563-594.
- Gupta, S., and K. Newberry (1997). Determinants of the Variability in Corporate Effective Tax Rates: Evidence from Longitudinal Data. *Journal of Accounting and Public Policy* 16: 1-34.
- Hambrick, D., and P. Mason. (1984). Upper Echelons: The Organization as a Reflection of its Top Managers. *The Academy of Management Review*, 9(1), 193-206.
- Hanlon, M. and Heitzman, S. (2010). A review of tax research. *Journal of Accounting and Economics*, 50(2- 3), 127-178.
- Hanlon, M., & Slemrod, J. (2009). What does tax aggressiveness signal? Evidence from stock price reactions to news about tax shelter involvement. *Journal of Public Economics*, 93, 126-141.
- Hannan, M., and J.Freeman. (1977). The Population Ecology of Organizations. *American Journal of Sociology*, 82(5). 929-964.
- Hasan, I., Kim, I., Teng, H., and Wu, Q. (2022). The effect of foreign institutional ownership on corporate tax avoidance: International evidence. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 46, 100440.
- Koester, A., Shevlin, T., & Wangerin, D. (2016). The Role of Managerial Ability in Corporate Tax Avoidance. *Management Science*. 56 (2-3), 3285-3310.
- Lim, Y.D (2011). Tax Avoidance, Cost of Debt and Shareholder Activism : Evidence from Korea. *Journal of Banking and Finance*. 456-470.
- Park, J., Ko, C.Y., Jung, H. & Lee, Y.S. (2016). Managerial ability and tax avoidance: Evidence from Korea. *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, 23(4), 1-29.
- Rego, S. O. (2003). Tax Avoidance activities of U. S multinational corporations. *Contemporary Accounting Research* 20: 805-833.

- Rego, S.O., Wilson, R., (2012). Equity risk incentives and corporate tax aggressiveness. *Journal Accounting Rescuers*, 50, 775-810.
- Shams, S., Bose, S., & Gunasekarage, A. (2022). Does corporate tax avoidance promote managerial empire building?. *Journal of Contemporary Accounting & Economics*, 18(1), 100293.
- Wang, G.Y. (2010). The impacts of free cash flows and agency costs on firm performance. *Journal of Service Science and Management*, 3, 408-418.
- Wenwu. X, Khurram. MU, Qing. L and Rafiq. A (2023). Management equity incentives and corporate tax avoidance: Moderating role of the internal control, *Front. Psychol.* 14:1096674. doi:10.3389/fpsyg.2023.1096674
- Wilson, R. J. (2009). An examination of corporate tax shelter participants. *The Accounting Review*, 84(3), 969-999.
- Yutao, L., and L. Yan. (2017). The Contextual Nature of the Association Between Managerial Ability and Audit Fees. *Review of Accounting and Finance*. 16(1). 2-20.

Abstract

Examining the moderating role of institutional ownership on the effect of tax avoidance on management's power-seeking

Mehdi Kazemi¹

Maryam Emamimibody[†]

Received: 12 / October / 2025 Accepted: 11 / December / 2025

Abstract

High management power and authority can lead to greater efficiency or opportunistic behavior. As discussed in the literature related to tax avoidance motives, managerial opportunism can be intensified through the tax avoidance activities of companies. Based on this, the purpose of this research is to examine the moderating role of institutional ownership on the impact of tax avoidance on management power-seeking. The present research is rationalistic in terms of its approach and practical in terms of its goal, and it is among descriptive-correlational researches. Also, the research method is deductive in terms of the type of reasoning and it is a retrospective research in terms of time. The statistical population of the research includes 120 companies admitted to the Tehran Stock Exchange, which were selected from different industries using the systematic elimination method in the period from 1394 to 1401, and to test the hypotheses of the research, using the multiple linear regression model in the panel data method with Random effects and generalized least squares method have been used. The results of the research show that tax avoidance has a positive effect on management's power-seeking in companies listed on the Tehran Stock Exchange. Institutional ownership has a positive moderating role on the effect of tax avoidance on managerial power-seeking in companies listed on the Tehran Stock Exchange.

Key words: institutional ownership, tax avoidance, management power seeking.

¹ Department of Accounting, Shahi.C., Islamic Azad University, ShahinShahr, Iran, 5279563722@iau.ir

² Department of Accounting, Shahi.C., Islamic Azad University, ShahinShahr, Iran, (Corresponding Author) 1111759154@iau.ir

نقش واسطه‌ای کیفیت گزارشگری مالی بر رابطه اثربخشی حسابرسی داخلی با عدم تقارن اطلاعاتی

مریم حقیقت شهرستانی^۱

سینا خردیار^۲

فاضل محمدی نوده^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۱

چکیده

جستجوی حسابرسان داخلی برای نقشی با جایگاه مناسب و به رسمیت شناخته شدن در سال‌های اخیر، به شدت از نیاز انجمن‌های مالی برای اطمینان‌دهی بیشتر از کیفیت گزارشگری تأثیر می‌گیرد. مطابق با تئوری بازی‌ها حسابرسی داخلی به عنوان یکی از مکانیزم‌های نظام راهبری از یک طرف می‌تواند منجر به کاهش تضاد بین حسابرس مستقل و شرکت شود و از طرف دیگر می‌تواند منجر به بهبود کیفیت گزارشگری مالی گردد. بنابراین هدف پژوهش حاضر بررسی نقش واسطه‌ای کیفیت گزارشگری مالی بر رابطه اثربخشی حسابرسی داخلی با عدم تقارن اطلاعاتی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است. بدین منظور نمونه آماری متشکل از ۱۱۴ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران برای سال‌های ۱۳۹۴ الی ۱۴۰۰ انتخاب گردید. تجزیه و تحلیل داده‌ها از طریق روش رگرسیون چند متغیره با استفاده از نرم افزار استاتا انجام گرفت. نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش نشان داد که بین اثربخشی حسابرسی داخلی و عدم تقارن اطلاعاتی رابطه معکوس وجود دارد. همچنین بین اثر بخشی حسابرسی داخلی و کیفیت گزارشگری مالی رابطه مستقیم وجود دارد و بین کیفیت گزارشگری مالی و عدم تقارن اطلاعاتی رابطه معکوس وجود دارد. در نهایت در رابطه اثربخشی حسابرسی داخلی و عدم تقارن اطلاعاتی، کیفیت گزارشگری مالی نقش واسطه‌ای دارد. یافته‌های پژوهش شواهدی از نقش نظارتی حسابرس داخلی بر فرایند گزارشگری مالی و کاهش عدم تقارن اطلاعاتی فراهم می‌کند.

واژه‌های کلیدی: اثربخشی حسابرسی داخلی، کیفیت گزارشگری مالی، کیفیت حسابرسی، عدم تقارن اطلاعاتی.

۱. گروه حسابداری، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران. 5189900681@iau.ir

۲. گروه حسابداری، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران (نویسنده مسئول). sina.kheradyar@iau.ac.ir

۳. گروه مدیریت، واحد لاهیجان، دانشگاه آزاد اسلامی، لاهیجان، ایران. fazel1364@iau.ac.ir

۱- مقدمه

یکی از عوامل مؤثر در تصمیم‌گیری، وجود اطلاعات با کیفیت است. در صورتی که اطلاعات مورد نیاز به صورتی نامتقارن بین افراد توزیع شود، می‌تواند نتایج متفاوتی را به بار آورد (چن و گنگ^۱، ۲۰۱۹). عدم تقارن اطلاعاتی زمانی اتفاق می‌افتد که یک طرف از دانش بیشتری نسبت به طرف دیگر برخوردار باشد. بالابودن عدم تقارن اطلاعاتی نظارت حسابرسان بر مدیران را دشوار می‌کند (جیراپورن و همکاران^۲، ۲۰۰۸). از اینرو همواره نگرانی پیرامون کیفیت گزارشگری مالی و اطلاعات مالی وجود دارد. اطلاعات با کیفیت ضمن اینکه قابل اتکا و مربوط هستند، به گونه‌ای ارایه می‌شوند که عدم تقارن اطلاعاتی را کاهش دهند. ایزلی و اوهارا^۳ (۲۰۰۴) معتقدند که عدم تقارن اطلاعاتی بر روی قیمت‌ها تأثیر گذاشته و هزینه سرمایه را افزایش می‌دهد. افزایش ورشکستگی - ها، بحران و تقلب‌ها در جهان و ایران کیفیت گزارشگری مالی را تضعیف نموده است و منجر به کاهش اعتماد ذینفعان نسبت به فرایند گزارشگری مالی شده است. از اینرو نهادهای حرفه‌ای و قانونگذار همواره به دنبال وضع مقررات و استانداردهایی هستند تا کیفیت گزارشگری مالی را ارتقا دهند (دیزورت و همکاران^۴، ۲۰۰۲). به عنوان مثال در امریکا قانون ساربینز-اکسلی^۵ (۲۰۰۲) تصویب گردید. این قانون تا حدودی به ارتقای کیفیت گزارشگری مالی از طریق بهبود مکانیزم‌های حاکمیت شرکتی کمک کرده است. طبق مدل حاکمیت شرکتی انجمن حسابرسان داخلی، از واحد حسابرسی داخلی اثربخش به‌عنوان یکی از چهار سنگ بنای حاکمیت شرکتی همراه با کمیته حسابرسی، مدیریت اجرایی و حسابرسان مستقل نام برده شده است (اسمیت^۶، ۲۰۰۵). رسوایی‌های حسابداری در سال‌های اخیر در سطح عموم به‌طور گسترده‌ای انتشار یافته و موجب شده است توجه بیشتری به واحد حسابرسی داخلی به‌عنوان عامل مهم در ایجاد گزارشگری مالی برون‌سازمانی دارای کیفیت شود.

عدم تقارن اطلاعاتی عمدتاً از طریق کسب دانش در خصوص ویژگی‌های خاص صاحبکار کاهش می‌یابد و لزوماً داشتن تخصص حسابرسان در صنعت ناقرینگی اطلاعاتی را حذف نمی‌کند. عاملی که می‌تواند تا حد زیادی عدم تقارن اطلاعاتی را میان مدیر و حسابرس مستقل کاهش دهد، حسابرسی داخلی اثر بخش است (چانگ و همکاران، ۲۰۱۹).

در خصوص تأثیر مکانیزم‌های حاکمیت شرکتی بر کیفیت گزارشگری مالی و عدم تقارن اطلاعاتی تحقیقات متعددی انجام شده است. به عنوان مثال تقی زاده خانقاه (۱۳۹۲) نشان داد کیفیت حسابرسی منجر به افزایش کیفیت گزارشگری مالی می‌شود. خواجه‌وی و همکاران (۱۳۹۲) به بررسی ارتباط ویژگی‌های هیات مدیره بر

¹ Chen & Gong

² Giraporn et al

³ Easley & O'Hara

⁴ DeZoort et al

⁵ . Sarbanes-Oxley Act

⁶ . Smith

کیفیت گزارشگری مالی پرداخته اند. همچنین طیف دیگری از ادبیات مربوط به ارتباط بین کمیته حسابرسی با کیفیت گزارشگری مالی است (صالحی و همکاران، ۱۳۹۵). با وجود اینکه در قانون ساربینز-اکسلی به نقش برجسته حسابرسان داخلی در فرایند حاکمیت شرکتی پرداخته شده است اما، تحقیقات خارجی اندکی به بررسی ارتباط بین اثربخشی حسابرسی داخلی با کیفیت گزارشگری مالی و عدم اطلاعاتی پرداخته اند. از اینرو ضروری است با انجام پژوهش‌های بیشتر در این زمینه ادبیات حاضر را گسترش داده و از این طریق سرمایه گذاران در بازار سرمایه ایران را از نقش حسابرسان داخلی در فرایند گزارشگری مالی آگاه سازد.

حسابرسی داخلی نوعی فعالیت اطمینان‌بخش و مشاوره‌ای مستقل و بی‌طرفانه است که به منظور ایجاد ارزش افزوده و بهبود عملیات سازمان طراحی می‌شود. حسابرسی داخلی با بکارگیری رویکرد منظم و سیستماتیک به منظور ارزیابی و بهبود اثربخشی فرایندهای راهبری، مدیریت ریسک و کنترل‌های داخلی به سازمان برای دستیابی به اهدافش کمک می‌کند. به این ترتیب، استقرار واحد حسابرسی داخلی در هر سازمانی، لازمه بقا و تداوم فعالیت در محیط پویا و همواره در حال تغییر است (مشایخی و یزدانیان، ۱۳۹۷). طرفداران حاکمیت شرکتی همواره بر نقش واحد حسابرسی داخلی در بهبود کیفیت گزارشگری مالی تأکید دارند؛ اما با وجود این، پژوهشگران مذکور بر این باورند که نقش واحد حسابرسی داخلی در فرایند گزارشگری مالی هنوز به‌طور کامل بررسی نشده و شواهد تجربی اندکی درباره تأثیر کیفیت واحد حسابرسی داخلی در دسترس است. از طرفی الزام سازمان بورس و اوراق بهادار ایران مبنی بر تشکیل واحد حسابرسی داخلی موجب تحمیل مخارج چشمگیری بر شرکت‌های ایرانی در راستای اجرای حسابرسی داخلی (از جمله مخارج استخدام حسابرسان داخلی یا برون‌سپاری آن) شده است و این امر، انتظارات از حسابرسان داخلی مبنی بر انجام عملیات حسابرسی داخلی دارای کیفیت را هر چه بیشتر افزایش داده است؛ بنابراین، سؤالاتی که مطرح می‌شود این است که آیا کیفیت گزارشگری مالی بر عدم تقارن اطلاعاتی تأثیر دارد؟ آیا اثربخشی حسابرسی داخلی با عدم تقارن اطلاعاتی ارتباط دارد؟ و در نهایت آیا در رابطه اثربخشی حسابرسی داخلی و عدم تقارن اطلاعاتی، کیفیت گزارشگری مالی نقش واسطه‌ای دارد؟ در قسمت‌های بعدی مقاله مبانی نظری و مبنای تئوریک فرضیه‌ها ارائه گردیده است. در نهایت به روش شناسی پژوهش شامل جامعه و نمونه آماری و نحوه اندازه‌گیری و تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته شده است.

۲ - مبانی نظری و پیشینه پژوهش

نقش کیفیت گزارشگری مالی در سیستم‌های مالی و اقتصادی تأثیر بسزایی در تصمیمات سرمایه‌گذاران و تمامی ذینفعان ایفا می‌کند. پایین بودن کیفیت گزارشگری مالی سبب خواهد شد تا منابع بصورت بهینه تخصیص پیدا نکنند. همواره نگرانی‌هایی پیرامون کیفیت اطلاعات و گزارشگری مالی ارائه شده وجود داشته و تجربه جهانی نیز بر این امر دلالت دارد که در نبود سازوکارهای کنترلی مدون و ساختاریافته، دریافت اطلاعات با کیفیت، امری ساده انگارانه است. افزایش شمار تقلب‌ها که با ورشکستگی شرکت‌های بزرگ در آمیخته بود،

نگرانی‌هایی را درباره کیفیت گزارش‌های مالی به همراه داشت. اگر گزارشگری مالی به شیوه مناسبی ارائه شود و اطلاعات عمومی را افزایش و اطلاعات محرمانه را تا حد زیادی کاهش می‌دهد؛ لذا دسترسی بیشتری برای سرمایه‌گذاران و سهامداران عادی به اطلاعات فراهم می‌شود و بهتر تصمیم می‌گیرند آیا نسبت به خرید و سرمایه‌گذاری در مورد سهمی خاص اقدام کنند یا نه. به عبارتی می‌تواند منجر به کاهش عدم تقارن اطلاعاتی گردد (کلاوase و همکاران^۱، ۲۰۲۱).

رسوایی‌های مالی در سال‌های اخیر سبب شده است که توجه بیشتری به واحد حسابرسی داخلی به عنوان یک عامل مهم در کیفیت گزارشگری مالی و افزایش شفافیت مالی گردد. بورس اوراق بهادار نیویورک از سال ۲۰۰۶ میلادی کلیه شرکت‌های عضو را ملزم به تشکیل واحد حسابرسی داخلی اثربخش موجب خواهد شد کمیته حسابرسی و سایر ذی‌نفعان گزارش‌های مالی، اطلاعات مربوط به ریسک‌های شرکت از جمله ریسک گزارشگری مالی و نیز اطلاعات مرتبط با کنترل‌های داخلی شرکت را کسب کنند (پراویت و همکاران^۲، ۲۰۰۹). بنابراین، حامیان حاکمیت شرکتی بر نقش واحد حسابرسی داخلی در ارتقای کیفیت گزارشگری مالی تأکید دارند (انجمن حسابرسان داخلی، ۲۰۱۳).

بخش قابل توجهی از سوابق مطالعاتی نشان می‌دهد که کارایی مکانیزم‌های حاکمیت شرکتی، با کاهش رفتارهای فرصت‌طلبانه‌ی مدیران، کیفیت گزارشگری مالی را افزایش می‌دهند و در نهایت منجر به کاهش عدم تقارن اطلاعاتی می‌شود (اندرو و همکاران^۳، ۲۰۱۳).

جنسن و مک‌لینگ^۴ (۱۹۷۶) تئوری نمایندگی را به عنوان قراردادی بین سهامداران به عنوان کارگزار و مدیریت را به عنوان کارگزار تعریف می‌کنند. به مدیریت اختیارات تصمیم‌گیری برای منافع سهامداران داده می‌شود. با این حال، اگر هر دو طرف منافع مختلفی داشته باشند، غیرممکن است که نماینده با منافع سهامداران رفتار مناسبی داشته باشد. سهامداران ممکن است فعالیتهای انحرافی نمایندگان را با افزایش ابزار کنترل بر فعالیتهای مدیریتی مانند کیفیت حسابرسان داخلی محدود کنند (لنز و همکاران^۵، ۲۰۱۲).

دو انگیزه اصلی که مدیران کیفیت گزارشگری را تحت تأثیر قرار می‌دهند اهداف فرصت‌طلبانه و علامت دهی به سرمایه‌گذاران است (اسکات^۶، ۲۰۱۵). اهداف فرصت‌طلبانه ممکن است برای کاربران صورتهای مالی مضر باشد زیرا اطلاعات ارسالی توسط مدیریت نادرست می‌شوند و همچنین ارزش بنیادی شرکت را مخفی می‌کند. علامت دهی احتمالاً تأثیر خوبی برای استفاده کنندگان از صورتهای مالی خواهد داشت. اطلاعات

¹ Kaawaase et al

² Prawitt et al

³ Andreou et al

⁴ Jensen & MacLing.

⁵ Lenz et al.

⁶ Scott

مطلوب در خصوص عملکرد مالی به سرمایه گذاران نشان می دهد که سرمایه گذاری آنها سودآور است. بنابراین، مدیران سعی می کنند فرصت هایی را که می تواند توسط شرکت در آینده حاصل شود، اطلاع دهند. اگر کنترل های موجود در واحد تجاری به طور موثر اجرا شود، مشکل بی نظمی های بی شماری مانند تهیه صورتهای مالی تقلبی رخ نخواهد داد. بنابراین، سیستم کنترل داخلی باید از طریق عملکرد حسابرسی داخلی موثر بهبود یابد (فادزیل و همکاران^۱، ۲۰۰۵). مطابق با تئوری علامت دهی مدیران انگیزه دارند تا سطح بالایی از اطلاعات ریسک را که به طور موثری مدیریت شده است افشا کنند تا در مقابل سایر شرکت هایی که ریسک را به طور موثر مدیریت نمی کنند متمایز باشند (کردستانی و محمدی نسب، ۱۴۰۲).

حسابرسان مستقل کیفیت حسابرسی داخلی را از دو زاویه صلاحیت حسابرسان داخلی و سطح استقلال عملکرد حسابرسی داخلی مشاهده می کنند (کاواسه و همکاران^۲، ۲۰۲۱). حسابرسان داخلی و اعضای کمیته حسابرسی کیفیت حسابرسی داخلی را بر اساس چگونگی نشان دادن گزارش های حسابرسی داخلی مفید تنظیم می کنند بعلاوه، بانانوکا و همکاران^۳ (۲۰۱۸) بیان نمودند که حسابرس داخلی عملکرد اثربخشی کنترل های داخلی را ارزیابی می کند، در مدیریت ریسک مشارکت می کند و مطابقت با قوانین و مقررات را تضمین می کند. این بدان معنی است که، هنگامی که حسابرسی داخلی توانایی بررسی اثربخشی کنترل های داخلی را کسب کرد و در مدیریت ریسک مشارکت داشت، پس صلاحیت آن را دارد. اگر کارکنان حسابرسی داخلی صالح، مستقل و مطابق با استانداردهای حرفه ای نباشند، پس نمی توانند نقش خود را ایفا کنند و در نتیجه عملکردی ندارند.

هرچه واحد حسابرسی داخلی، نظارت مؤثرتری بر فعالیتهای سازمان داشته باشد، معرف کارا و اثربخش بودن نقش این واحد در سازمان مربوطه است. حسابرسان داخلی به خاطر ویژگیهای منحصر به فردی مانند دانش عمیق سازمانی، مهارت های حسابرسی و بی طرفی، یک منبع ارزشمند برای مدیریت و کمیته حسابرسی محسوب می گردند (دسای و همکاران^۴، ۲۰۱۷). در بسیاری از موارد، واحدهای حسابرسی داخلی توسط مدیریت سازمان برای ارزیابی سیستم کنترل های داخلی ایجاد می گردند. پژوهش های پیشین نظیر جاسمن و امین^۵ (۲۰۱۷)، لین و همکاران^۶ (۲۰۱۱) نشان داده اند در صورت کارا بودن واحد حسابرسی داخلی، کیفیت و کفایت اطلاعات خصوصی منتشر شده توسط مدیریت افزایش یافته که این موضوع سبب کاهش سطح عدم تقارن اطلاعاتی در شرکت خواهد شد (اندرو و همکاران، ۲۰۱۳). از طرفی شرکت هایی با عدم تقارن اطلاعاتی بالا احتمالاً شرکت هایی هستند که نیاز به اطلاعات منحصر به فرد برای حسابرس را بیشتر می کنند و حسابرس

^۱ Fadzil et al

^۲ Kaawaase et al.

^۳ Bananuka et al.

^۴ Desai et al

^۵ Jasman & Amin

^۶ Lin et al.

نمی تواند این اطلاعات را از طریق تجربه یا صنعت به دست آورد (لیانگ و همکاران^۱، ۲۰۱۷). همراهی و همکاری حسابرسی داخلی با حسابرسی مستقل می تواند منجر به انتقال اطلاعات و شواهدی برای حسابرسی گردد که ضمن افزایش کارایی و اثربخشی حسابرسی به حل مناقشات بین حسابرسی و مدیریت کمک می کند. مدیران با آزادی عمل خود در انتخاب رویه های حسابداری به دنبال افزایش ثروت هستند، از طرفی حسابرسی نیز با تلاش در افزایش کیفیت حسابرسی سعی در کسب شهرت و افزایش سهم بازار و در نهایت افزایش درآمد خود دارد. مطابق با تئوری بازی ها، واکنش بازیکنان یعنی حسابرسی و مدیر بر یکدیگر اثرگذار است. یعنی هر چقدر کیفیت حسابرسی به عنوان یکی از مکانیزم های حاکمیت شرکتی افزایش یابد، مدیران بازی کم خطرتری شروع می کنند. در نتیجه انگیزه خود را برای دستکاری سود کاهش می دهند. حسابرسی داخلی به عنوان یک راهبر و ناظر می تواند یک استراتژی برد-برد برای مدیر و حسابرسی باشد که می تواند منجر به کاهش تضاد بین حسابرسی مستقل و شرکت شود و از طریق کاهش رفتار فرصت طلبانه مدیران تضاد منافع بین مدیر و سهامدار را نیز کاهش خواهد داد و از طرف دیگر می تواند منجر به بهبود کیفیت گزارشگری مالی گردد که منتهی به دستیابی به بازاری کارا می شود (چانگ و چنگ^۲، ۲۰۱۹).

در واقع کنترل داخلی با کیفیت بالا به بهبود حاکمیت شرکتی، کیفیت اطلاعات و کاهش هزینه های نمایندگی کمک می کند بنابراین استقرار یک سیستم کنترل داخلی خوب می تواند عدم تقارن اطلاعاتی بین مدیریت و سهامداران را به طرز اثربخشی کاهش داده و در عین حال به افزایش اثربخشی حاکمیت شرکتی بینجامد (مومنی یانسی، ۱۴۰۲).

جوشی و مارتاندان^۳ (۲۰۲۳) در پژوهشی تحت عنوان "عوامل موثر بر اثربخشی حسابرسی داخلی در شرکت های هندی" به ارزیابی شواهد تجربی در مورد عوامل تعیین کننده اثربخشی حسابرسی داخلی در ۵۰۰ شرکت هندی پرداختند. در این پژوهش از نمونه گیری طبقه ای استفاده شد که با استفاده از تحلیل عاملی و مدل های رگرسیون ترکیبی عوامل اثربخشی حسابرسی داخلی عبارتند از: تعامل بین حسابرسی داخلی و کمیته حسابرسی، برنامه ریزی و دستورالعمل های مبتنی بر ریسک، نقش تعدیل کننده پشتیبانی مدیریت با تجزیه و تحلیل داده های بزرگ. نتایج نشان داد که این عوامل به طور بالقوه روی اثربخشی محیط کسب و کار و فناوری در هند تاثیرگذار هستند و برای اهداف و سیاست های تصمیم گیری بسیار بااهمیت می باشند.

آلکودا و همکاران^۴ (۲۰۲۳) در پژوهشی تحت عنوان "بررسی عوامل حیاتی اثربخشی حسابرسی داخلی از دیدگاه حسابرسان داخلی: نقش تعدیل کننده پاداش های بیرونی" بیان داشتند که حسابرسی داخلی

¹ Leung et al

² Chen & Gong

³ Joshi & Marthandan

⁴ . Alqudah et al

اثربخش می تواند سازمان را در دستیابی به اهدافش کمک کند و از دارایی ها و سرمایه های آن محافظت نماید. با این حال، برای اثربخشی، حسابرسان داخلی باید با منابع مرتبط توانمند شوند. هدف این مطالعه بررسی تاثیر توانمندسازها (حمایت مدیریت، همکاری حسابرسان مستقل، استقلال، اندازه واحد های حسابرسی داخلی و پاداش) بر اثربخشی حسابرسان داخلی است و این که آیا پاداش بیرونی ارتباط بین عوامل توانمندساز و اثربخشی حسابرسی داخلی بخش عمومی اردن را تعدیل می کند یا خیر. نتایج نشان داد که حمایت مدیریت، همکاری حسابرسان داخلی، استقلال و پاداش همگی تاثیر قابل توجهی بر اثربخشی حسابرسی داخلی دارند اما تاثیر اندازه بخش حسابرسی داخلی ناچیز بوده است.

ادریسی (۲۰۲۲) نشان داد که کنترل داخلی و حسابرسی داخلی به طور موثر به کاهش عدم تقارن اطلاعات در شرکت های مراکشی کمک می کند.

کاواسه و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان "حاکمیت شرکتی، کیفیت حسابرسی داخلی و کیفیت گزارشگری مالی در موسسات مالی" رابطه بین ویژگی های حاکمیت شرکتی (تخصص هیئت مدیره، استقلال هیئت مدیره و عملکرد هیئت مدیره)، کیفیت حسابرسی داخلی با کیفیت گزارشگری مالی را بررسی نمودند. نتایج آنها نشان داد که تخصص هیئت مدیره و عملکرد هیئت مدیره به طور قابل توجهی با کیفیت گزارشگری مالی ارتباط دارند. همچنین، کیفیت حسابرسی داخلی با کیفیت گزارشگری مالی ارتباط معناداری دارد. اما استقلال هیئت مدیره با کیفیت گزارشگری مالی ارتباط ندارد.

چانگ و چنگ (۲۰۱۹)، در پژوهشی تحت عنوان "تاثیر ویژگی های حسابرسی داخلی بر اثربخشی کنترل های داخلی عملیاتی و رعایت" بیان داشتند که یک تیم حسابرسی داخلی بزرگتر می تواند عملکرد حسابرسی داخلی را هم برای انجام عملیات و هم برای رعایت افزایش دهد، همچنین سایر یافته های پژوهش نشان داد در حالی که صلاحیت حسابرسی داخلی با اثربخشی کنترل داخلی رعایت ارتباط مثبتی دارد اما با کنترل های داخلی عملیاتی ارتباطی ندارد. نتایج یافته های آنها موید این است که کنترل های داخلی عملیاتی و رعایت بر کیفیت گزارشگری مالی و موفقیت واحد تجاری اثر گذار هستند.

جاسمن و امین^{۳۰} (۲۰۱۷) در پژوهش خود تحت عنوان "نقش حسابرسی داخلی بر ارتباط عدم تقارن اطلاعاتی و مدیریت واقعی سود" به این نتیجه دست یافتند که عدم تقارن اطلاعاتی در الگوی جریان های نقدی و هزینه های تولید اثر مثبتی بر مدیریت سود واقعی دارد. اما در الگوی هزینه های اختیاری، عدم تقارن اطلاعاتی تاثیری در مدیریت سود ندارد. نتایج همچنان نشان می دهد که کیفیت حسابرسی داخلی تاثیر معنی داری در کاهش تاثیر عدم تقارن اطلاعاتی و مدیریت سود واقعی در الگوی جریان های نقدی عملیاتی و هزینه های تولید دارد. از طرفی کیفیت حسابرسی داخلی نقش مهمی در کاهش مدیریت سود واقعی در الگوی هزینه های اختیاری ندارد.

آبوت و همکاران^۱ (۲۰۱۶) در پژوهش خود تحت عنوان "کیفیت حسابرسی داخلی و کیفیت گزارشگری مالی: تشریک مساعی استقلال و صلاحیت" دریافتند که حضور مشترک صلاحیت و استقلال یک پیشینه ضروری برای نظارت مؤثر حسابرس داخلی عملکرد بر گزارشگری مالی است. تأثیر صلاحیت حسابرسی داخلی (استقلال) بر کیفیت گزارشگری مالی بستگی به استقلال (صلاحیت) حسابرس داخلی دارد.

وود و همکاران^۲ (۲۰۱۶) در پژوهش خود تحت عنوان "چرخش حسابرسان داخلی و کیفیت گزارشگری مالی" نشان دادند که شرکت هایی که از الگوی کارکنان چرخشی برای حسابرسی داخلی عملکرد استفاده می کنند نسبت به شرکت هایی که این کار را نمی کنند، از کیفیت گزارشگری مالی پایین تری برخوردار هستند. آنها نشان دادند که شرکت هایی که از الگوی کارکنان چرخشی برای حسابرسی داخلی عملکرد استفاده می کنند نسبت به شرکت هایی که این کار را نمی کنند، از کیفیت گزارشگری مالی پایین تری برخوردار هستند. کردستانی و محمدی نسب (۱۴۰۲) در پژوهش خود تحت عنوان "تأثیر اثربخشی کنترل های داخلی بر افشای ریسک در متن گزارش های مالی" نشان دادند که شرکت هایی با سیستم کنترل داخلی ضعیف نسبت به شرکت هایی با کنترل داخلی کارآمد، سطوح پایین تری از افشای ریسک متنی را گزارش می کنند. همچنین نتایج نشان داد که تکرار ادواری ضعف کنترل های داخلی و انتشار عمومی آن منجر به افشای سطح بالاتری از ریسک توسط مدیران می شود و توجه حسابرسان به ضعف کنترل های داخلی و تقویت ساختار کنترل های داخلی شرکت می تواند افشای ریسک بیشتر را بهبود بخشد.

بامری و شورورزی (۱۴۰۲) در پژوهش خود تحت عنوان "بررسی و تبیین رابطه بین حسابرسی داخلی و کیفیت اقلام تعهدی" بیان داشتند که حسابرسی داخلی نقش مهمی در کمک به سازمان ها برای دستیابی به اهداف و حفاظت از دارایی های خود ایفا می کند. هدف این پژوهش بررسی و تبیین رابطه بین حسابرسی داخلی و کیفیت اقلام تعهدی به عنوان نماینده کیفیت گزارشگری مالی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می باشد. نتایج حاصل از آزمون فرضیه ها نشان داد که اجرای حسابرسی داخلی بر کیفیت اقلام تعهدی تأثیر معنادار و منفی داشته است.

ولی زاده و خدایی (۱۴۰۰) در پژوهش خود تحت عنوان "اثر تعدیل کننده کیفیت عملکرد حسابرسی داخلی بر رابطه بین کیفیت حاکمیت شرکتی و عملکرد شرکت" نشان دادند که بین کیفیت عملکرد واحد حسابرسی داخلی و کیفیت حاکمیت شرکتی با عملکرد شرکت رابطه مثبت و معناداری وجود دارد اما کیفیت واحد حسابرسی داخلی بر رابطه بین کیفیت حاکمیت شرکتی و عملکرد شرکت اثر تعدیل کننده ندارد.

موسوی شیرینی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهش خود تحت عنوان "نقش چرخش حسابرسان داخلی بر کیفیت گزارشگری مالی" نشان دادند که، رابطه معناداری بین چرخش سیستماتیک حسابرسان به سمت جایگاه مدیریتی و نیز چرخش کارمندان واحد حسابرسی داخلی در درون واحد حسابرسی با کیفیت گزارشگری

¹ Abbott et al.

² Wood et al

مالی وجود ندارد؛ و نظارت کمیته حسابرسی و نیز تخصص مالی حسابرسان داخلی نیز بر این ارتباط بی تأثیر است.

عبدلی و نادری (۱۳۹۴) در پژوهش خود تحت عنوان " بررسی تاثیر وجود حسابرس داخلی بر کاهش رخداد تحریف های مالی و قانونی و مالیاتی در شرکت ها "، دریافتند که شرکت هایی که دارای حسابرسی داخلی هستند، تعداد بندهای حسابرسی مربوط به تحریف های قانونی، مالیاتی و حسابداری کمتری در مقایسه با سایر شرکت ها دارند. علاوه بر این اظهار نظر حسابرس مستقل در شرکت های فاقد حسابرس داخلی عمدتاً غیرمقبول می باشد.

حاجیه و رفیعی (۱۳۹۳) در پژوهش خود تحت عنوان " تاثیر کیفیت عملکرد حسابرسی داخلی بر به هنگام بودن گزارش حسابرسی مستقل "، نشان دادند بین بیطرفی و قدمت واحد حسابرسی داخلی با تأخیر گزارش حسابرسی مستقل رابطه معکوس و معناداری وجود دارد. به نظر می رسد که به کارگیری حسابرسی داخلی هر چند ناقص، کنترل هایی را در سازمان ها ایجاد کرده است ولی عملکرد آن به مفهومی که حسابرسی داخلی موجب اطمینان بخشی گزارشگری مالی و مدیریتی شود نبوده است. حسابرسی داخلی در ایران محدود به سندرسی ختم می شود (عبدلی و نادعلی، ۱۳۹۴). با مرور ادبیات مربوط به این قسمت و پژوهش های انجام شده می توان بیان کرد کیفیت حسابرسی داخلی به عنوان پیشگیری موثر برای کاهش کیفیت گزارشگری مالی عمل می کنند، زیرا در صورت کشف و اشتباهات و تحریف های با اهمیت در صورت های مالی، اعتبار مدیریت آسیب می بیند در نهایت دلیل عدم شفافیت و ابهام در ساختار کنترل های داخلی حسابرسان ناقرینگی اطلاعات خود با شرکت را در سطح بالاتری ارزیابی می کنند. از طرفی اگر عملکرد حسابرسی داخلی اثر بخش نباشد، نظارت مناسبی بر رفتارهای مدیران شرکت صورت نمی گیرد و انجام عملیات حسابرسی برای حسابرس مستقل پیچیده تر و زمان برتر می گردد از این رو سطح عدم تقارن اطلاعاتی شرکت با حسابرس افزایش می یابد.

۳- فرضیه های پژوهش

فرضیه اول: بین اثربخشی حسابرسی داخلی و عدم تقارن اطلاعاتی رابطه معکوس وجود دارد.

فرضیه دوم: بین اثر بخشی حسابرسی داخلی و کیفیت گزارشگری مالی رابطه مستقیم وجود دارد.

فرضیه سوم: بین کیفیت گزارشگری مالی و عدم تقارن اطلاعاتی رابطه معکوس وجود دارد.

فرضیه چهارم: در رابطه اثربخشی حسابرسی داخلی و عدم تقارن اطلاعاتی، کیفیت گزارشگری مالی نقش واسطه ای دارد.

۴- روش پژوهش

پژوهش حاضر بر اساس هدف، از نوع کاربردی است، چرا که نتایج آن مستقیماً می‌تواند توسط افراد مختلف استفاده گردد. بر اساس روش، از نوع توصیفی-همبستگی است. از بعد ماهیت داده‌ها، نوع پژوهش کمی است. افزون بر این، از بعد نوع استدلال، یک پژوهش استقرایی است؛ یعنی درصدد طراحی یک مدل کلی بر اساس مشاهدات تجربی و جمع‌آوری داده‌های کمی است. از نظر بعد زمانی نیز یک پژوهش گذشته‌نگر و از نظر بعد طول زمان، یک پژوهش ترکیبی (مقطعی - سری زمانی) است. از لحاظ روش‌ها و فنون جمع‌آوری اطلاعات از نوع آرشویی می‌باشد. از لحاظ ماهیت پژوهش نیز اصیل (دست‌اول) است. و نهایتاً، بر اساس طرح پژوهش، پس‌رویدادی است. در این پژوهش برای مطالعه مبانی نظری و بررسی پیشینه پژوهش، از روش کتابخانه‌ای با بهره‌گیری از کتب و مقالات تخصصی فارسی و لاتین و پایان‌نامه‌ها استفاده شده است. از آنجاکه اطلاعات مربوط به این پژوهش مربوط به بسیاری از اقلام مالی مندرج در صورت‌های مالی شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران است، داده‌های موردنیاز از طریق اسناد کاوی در صورت‌های مالی موجود در سایت‌های مدیریت پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی وابسته به سازمان بورس اوراق بهادار تهران، سیستم‌های جامع اطلاع‌رسانی ناشران (کدال^۱ و فیپ ایران^۲) و لوح‌های فشرده سازمان بورس اوراق بهادار استخراج شده است. همچنین جهت آماده‌سازی داده‌ها از نرم‌افزار Excel استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش، شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است. روش نمونه‌گیری، روش حذف سیستماتیک است. بدین منظور، شرکت‌هایی که دارای شرایط زیر بوده جزء نمونه آماری لحاظ شده و آن دسته از شرکت‌هایی که این شرایط را نداشته‌اند از نمونه آماری حذف گردیده‌اند. شرایط مذکور به شرح زیر هستند:

جدول (۱): نحوه انتخاب نمونه

۵۲۲	تعداد کل شرکت‌های پذیرفته شده در بورس در پایان سال ۱۴۰۰
(۱۸۵)	تعداد شرکت‌هایی که در قلمرو زمانی پژوهش در بورس فعال نبوده‌اند
(۷۴)	تعداد شرکت‌هایی از سال ۱۳۹۴ به بعد در بورس پذیرفته شده‌اند
(۴۵)	تعداد شرکت‌هایی که جزه‌لدینگ، سرمایه‌گذاری‌ها، واسطه‌گری‌های مالی، بانک‌ها و یا لیزینگ‌ها بوده‌اند
(۵۳)	شرکت‌هایی که سال مالی آنها منتهی به ۲۹ اسفند نبوده و یا در قلمرو زمانی تحقیق تغییر سال مالی داده‌اند
(۱۷)	تعداد شرکت‌هایی که حداقل هر سه ماه یکبار سهام آنها مبادله شده باشد
(۳۴)	تعداد شرکت‌هایی که در قلمرو زمانی تحقیق اطلاعات مورد آن‌ها در دسترس نیست
۱۱۴	تعداد شرکت‌های نمونه

منبع: یافته‌های پژوهشگر

^۱ Codal

^۲ Fipiran

با توجه به شرایط و محدودیت‌های فوق، از بین شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، در مجموع ۱۱۴ شرکت انتخاب شدند. قلمرو زمانی پژوهش یک بازه زمانی ۷ ساله از سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۰ است.

۵ - متغیرهای پژوهش

متغیرهای پژوهش شامل متغیر وابسته، مستقل، واسطه ای و کنترلی می‌باشد.

۵.۱. متغیر وابسته

متغیر وابسته در پژوهش حاضر عدم تقارن اطلاعاتی^۱ می‌باشد. برخی از سرمایه گذاران درون سازمانی نظیر مدیران، تحلیل گران آنها و موسساتی که از این افراد اطلاعات دریافت می‌کنند به اخبار محرمانه دسترسی دارند. هرچه اطلاعات محرمانه‌تر باشد دامنه تفاوت قیمت‌های پیشنهادی خرید و فروش سهام بیشتر می‌شود و در نتیجه بازده سرمایه‌گذاران که به این اطلاعات دسترسی ندارند کاهش می‌یابد (لافوند و واتس^۲، ۲۰۰۸). تفاوت در قیمت پیشنهادی خرید و فروش سهام در نتیجه عرضه و تقاضای غیرعادی رخ می‌دهد. که عرضه و تقاضای غیرعادی نیز در نتیجه وجود اطلاعات محرمانه رخ می‌دهد. به طوری که هنگام اخبار محرمانه بد، عرضه سهام زیاد می‌شود و قیمت پیشنهادی فروش نیز کاهش می‌یابد. و برعکس هنگام بروز اخبار محرمانه خوب، تقاضا زیاد می‌شود و قیمت پیشنهادی خرید افزایش می‌یابد. پس تفاوت در قیمت پیشنهادی خرید و فروش سهام به خاطر عدم تقارن اطلاعاتی میان عرضه کنندگان اطلاعات و استفاده کنندگان از اطلاعات است. در این پژوهش به پیروی از مدل ونکاتش و چیانگ^۳ (۱۹۸۶)؛ قائمی و وطن پرست (۱۳۸۴) و احمد پور و رسائی (۱۳۸۵) از معیار دامنه قیمت پیشنهادی خرید و فروش سهام استفاده خواهد شد که از طریق رابطه (۱) به شرح زیر محاسبه می‌شود:

$$INASY_{it} = \frac{AP_{it} - BP_{it}}{(AP_{it} + BP_{it})/2} \times 100 \quad \text{رابطه (۱)}$$

که در رابطه (۱):

$INASY_{it}$: دامنه تفاوت قیمت پیشنهادی خرید و فروش سهام

AP_{it} (ASK PRICE): میانگین پیشنهادی خرید سهام شرکت i در دوره t

BP_{it} (BID PRICE): میانگین پیشنهادی فروش سهام شرکت i در دوره t

منظور از بهترین قیمت پیشنهادی خرید سهم عبارت است از بالاترین قیمت پیشنهادی برای خرید سهم در هر روز و بهترین قیمت پیشنهادی فروش نیز عبارت است از کمترین قیمت پیشنهادی برای فروش هر سهم

^۱ INASY

^۲ LaFond & Watts

^۳ Venkatesh and Chiang

در هر روز) سپس بر اساس مدل، میانگین ارقام محاسبه شده برای روزهای مختلف هر یک از سالهای تحت بررسی شرکت های نمونه، به عنوان دامنه تفاوت قیمت پیشنهادی خرید و فروش سهام آن شرکت طی آن سال در نظر گرفته می شود.

طبق مدل بالا، هرچه دامنه تفاوت قیمت پیشنهادی خرید و فروش سهام عدد بزرگتری باشد، حاکی از عدم تقارن اطلاعاتی بیشتر است. در آزمون فرضیه ها، قدر مطلق عدد حاصل از این مدل مورد استفاده قرار می گیرد. اطلاعات مورد نیاز جهت محاسبه این متغیر از سایت بورس اوراق بهادار تهران استخراج شده است.

۵.۲. متغیر واسطه ای (میانجی)

متغیر واسطه ای در پژوهش حاضر کیفیت گزارشگری مالی^۱ است. کیفیت گزارشگری مالی را می توان اندازه دقت گزارشگری مالی در انعکاس اطلاعات مربوط به عملیات و جریان های نقدی واحد انتفاعی تعریف کرد. در ارزیابی کیفیت گزارشگری مالی دو رویکرد وجود دارد: رویکرد نیازهای استفاده کنندگان و رویکرد حمایت از سرمایه گذاران. در این زمینه کیفیت گزارشگری مالی عبارت است از اطلاعات مالی کامل و شفاف که مانع گمراهی یا ایجاد ابهام برای استفاده کنندگان می شود (بادآور نهندی و همکاران ۱۳۹۷). به منظور اندازه گیری کیفیت گزارشگری مالی از متغیر جانشین با عنوان کیفیت اقلام تعهدی استفاده می شود. این اندازه مبتنی بر رویکرد پیشنهادی توسط مک نیکولز (۲۰۰۲)^۲ از طریق تعدیل مدل مقطعی دیچو و دیچاو^۳ (۲۰۰۲) است. براساس این رویکرد، کیفیت سود در وهله نخست توسط کیفیت اقلام تعهدی تعیین می شود. خطای اندازه گیری در تعیین اقلام تعهدی می تواند توانایی اقلام تعهدی را برای پیش بینی جریان های نقدی آتی یا انعکاس جریان های نقدی گذشته و حال به صورت بالقوه تحریف کند.

مک نیکولز (۲۰۰۲) اندازه محاسبه شده برای سود را با کنترل دو عامل تعیین کننده اقلام تعهدی یعنی رشد درآمد فروش و میزان دارایی های ثابت مشهود (اموال، ماشین آلات و تجهیزات) بهبود بخشید. مدل زیر برای هر صنعت به صورت مقطعی برای اندازه گیری کیفیت گزارشگری مالی تخمین زده می شود:

$$\frac{TCA_{it}}{A_{it-1}} = \beta_0 + \beta_1 \frac{cfo_{it-1}}{A_{it-1}} + \beta_2 \frac{cfo_{it}}{A_{it-1}} + \beta_3 \frac{cfo_{it+1}}{A_{it-1}} + \beta_4 \frac{\Delta REV_{it}}{A_{it-1}} + \beta_5 \frac{PPE_{it}}{A_{it-1}} + \varepsilon_{it} \quad \text{رابطه (۲)}$$

TCA_{it} : اقلام تعهدی جاری شرکت (برابر است با تغییر در دارایی های جاری غیر از وجه نقد منهای تغییر در بدهی های جاری غیر از اسناد پرداختنی و سایر بدهی های کوتاه مدت بهره دار)
 A_{it-1} : ارزش دفتری کل دارایی ها در ابتدای دوره

^۱ FRQ

^۲ McNichols

^۳ Dechow and Dichev

cfo:خالص جریان نقدی عملیاتی در سال قبل، سال جاری و سال بعد.

ΔREV_{it} : تغییرات فروش شرکت i در سال t

PPE_{it} : ارزش دفتری اموال، ماشین آلات و تجهیزات (دارایی های ثابت مشهود) شرکت i در سال t

ε_{it} : خطای برآورد اقلام تعهدی

پس از مشخص نمودن باقیمانده مدل فوق، انحراف معیار باقیمانده ها طی سال های جاری (t) تا چهار سال قبل محاسبه خواهد شد. انحراف معیار محاسبه شده بیانگر شاخص معکوس کیفیت اقلام تعهدی (کیفیت سود) هر شرکت در یک سال خواهد بود. هر قدر انحراف معیار باقیمانده ها بالاتر باشد، به نشانه اقلام تعهدی ضعیف تر و کیفیت سود پایین تر تعبیر می شود. برای سادگی در تفسیر نتایج مقادیر انحراف معیار در عدد ۱- ضرب می شود تا تفسیر نتایج براساس یک رابطه مستقیم بیان شود.

۵.۳. متغیر مستقل

متغیر مستقل در پژوهش حاضر اثر بخشی حسابرسی داخلی^۱ است. در پژوهش حاضر به منظور ارزیابی اثربخشی حسابرسی داخلی، از پژوهش چانگ و همکاران (۲۰۱۹)، جاسمن و امین (۲۰۱۷)، ابوت و همکاران (۲۰۱۶)، مارگارت و همکاران^۲ (۲۰۱۵)، پیزینی و همکاران^۳ (۲۰۱۰)، پراویت و همکاران (۲۰۰۹) و حاجیها و رفیعی (۱۳۹۳) استفاده شده است. مقدار این امتیاز می تواند صفر تا هشت باشد. امتیاز صفر نشان دهنده پایین ترین اثربخشی و امتیاز هشت نشان دهنده بالاترین اثربخشی می باشد. جهت اندازه گیری اثربخشی حسابرسی داخلی از هشت معیار زیر استفاده شد:

- (۱) تجربه (Experience)
- (۲) مدرک (certification)
- (۳) آموزش (Training)
- (۴) اندازه واحد حسابرسی داخلی (ASize)
- (۵) ضعف در کنترل های داخلی (weakness)
- (۶) منابع (Resource)
- (۷) تخصص (Specialist)
- (۸) عضویت (member)

^۱ IAE

^۲ Margaret et al

^۳ Pizzini et al

به هر شرکت برای هر یک از شاخص‌های هشت گانه فوق امتیاز صفر یا یک داده می‌شود، سپس مجموع امتیازهای بدست آمده برای هر شرکت تقسیم بر عدد هشت می‌شود تا درصد اثر بخشی حسابرسی داخلی بدست آید.

$$IAE_{it} = \sum X_{it} / 8 \quad \text{رابطه (۳)}$$

تجربه: میانگین تعداد سال‌های تجربه حسابرسان داخلی مشغول به فعالیت در واحد حسابرسی داخلی را برای هر شرکت محاسبه کرده و سپس میانگین کل نمونه برای این شاخص را محاسبه می‌کنیم، اگر میانگین بدست آمده برای این شاخص در هر شرکت بیشتر از میانگین کل نمونه باشد مقدار یک و در غیر این صورت مقدار صفر را می‌گیرد؛

مدرک: اگر دو سوم کارکنان واحد حسابرسی داخلی دارای مدرک حسابداری یا حسابرسی باشند مقدار یک و در غیر این صورت مقدار صفر را می‌گیرد؛

آموزش: اگر شرکت‌ها برای کارکنان واحد حسابرسی داخلی آموزش ضمن خدمت داشته باشند مقدار یک و در غیر این صورت مقدار صفر را می‌گیرد؛

اندازه واحد حسابرسی داخلی: نسبت تعداد کارکنان واحد حسابرسی داخلی به تعداد کل کارکنان هر شرکت را محاسبه کرده و سپس میانگین کل نمونه برای این شاخص را محاسبه می‌کنیم، اگر نسبت بدست آمده برای هر شرکت بزرگ‌تر یا مساوی میانگین کل نمونه باشد مقدار یک و در غیر این صورت مقدار صفر را می‌گیرد. ضعف در کنترل‌های داخلی: چنانچه حسابرسان مستقل در گزارش خود به ضعف کنترل‌های داخلی اشاره نکرده باشد عدد یک در غیر اینصورت عدد صفر.

منابع: میانگین هزینه‌های عملیاتی سالانه حسابرسان داخلی برای کل نمونه را محاسبه می‌کنیم، اگر هزینه عملیاتی سالانه هر شرکت بیشتر یا مساوی میانگین کل نمونه باشد عدد یک در غیر اینصورت عدد صفر. تخصص: اگر حسابرسان داخلی دارای حداقل سه سال تجربه کار در یک موسسه حسابداری یا مالی باشد عدد یک در غیر اینصورت عدد صفر.

عضویت: چنانچه حسابرسان داخلی عضو جامعه حسابداران رسمی یا انجمن حسابرسان داخلی ایران باشد، عدد یک در غیر اینصورت عدد صفر.

جهت جمع‌آوری اطلاعات مربوط به اثر بخشی حسابرسان داخلی از صورت‌های مالی، گزارش حسابرسان مستقل، گزارش‌های هیات مدیره و سایت اطلاع‌رسانی شرکت‌ها استفاده شد. برخی از معیارهای مورد نظر از طریق مصاحبه حضوری، تلفنی و مکاتبه با بخش حسابرسی داخلی هر شرکت جمع‌آوری گردید.

۵.۴. متغیرهای کنترلی

اندازه شرکت: لگارتیم طبیعی مجموع دارایی های شرکت
 نرخ بازده دارایی ها: نسبت سود خالص بر مجموع دارایی ها.
 اهرم مالی: تقسیم کل بدهی ها بر کل دارایی ها بدست می آید.
 نسبت ارزش بازار به ارزش دفتری سهام: ارزش بازار به ارزش دفتری حقوق صاحبان سهام
 مالکیت نهادی: برابر است با مجموع درصد سهام در دست سرمایه گذاران نهادی.
 کیفیت حسابرسی: متغیر اسمی است. چنانچه حسابرسی توسط سازمان حسابرسی انجام شود عدد یک در غیر اینصورت عدد صفر).
 چرخه عملیات: هر قدر طول چرخه عملیات بیشتر باشد، شرکت نیازمند برآوردها و تخمین های بیشتری است که این امر باعث افزایش خطای برآورد و در نتیجه کاهش کیفیت اقلام تعهدی می گردد (دستگیر و محمدی، ۱۳۸۹). چرخه عملیات برابر است با حاصل جمع دوره وصول مطالبات و دوره گردش موجودی ها $DSO_t =$ دوره وصول حساب های دریافتنی شرکت i در سال t ، که از طریق رابطه (۴) اندازه گیری شد.

$$DSO = \frac{365}{\text{رابطه (۴)}} * [\text{فروش} / \text{حساب های دریافتنی}]$$

$$DPI_{i,t} = \text{دوره گردش موجودی های شرکت } i \text{ در سال } t \text{ که از طریق رابطه (۵) اندازه گیری شد.}$$

رابطه (۵)

$$DSI = \frac{365}{\text{بهای تمام شده کالای فروش رفته} / \text{موجودی کالا}} \quad (۵)$$

۶- روش تجزیه و تحلیل داده ها

در پژوهش حاضر، تجزیه و تحلیل داده ها در دو بخش آمار توصیفی و آمار استنباطی با استفاده از نرم افزار استتا صورت گرفت. مدل های آزمون فرضیه ها برگرفته از پژوهش کاواسه و همکاران (۲۰۲۱) منطبق با روش آماری بارون و کنی (۱۹۸۶) به شرح زیر استفاده شده است.
 برآورد مدل رگرسیون بین اثربخشی حسابرسی داخلی و عدم تقارن اطلاعاتی (آزمون فرضیه اول):

$$INASY_{it} = \beta_0 + \beta_1 IAE_{it} + \beta_2 SIZE_{it} + \beta_3 ROA_{it} + \beta_4 LEV_{it} + \beta_5 MTB_{it} + \beta_6 INST_{it} + \beta_9 BIG_{it} + \beta_{10} OPCYCLE_{it} + \varepsilon_{it}$$

مدل (۱)

برآورد مدل رگرسیون بین اثر بخشی حسابرسی داخلی و کیفیت گزارشگری مالی (آزمون فرضیه دوم):

$$FRQ_{it} = \beta_0 + \beta_1 IAE_{it} + \beta_2 SIZE_{it} + \beta_3 ROA_{it} + \beta_4 LEV_{it} + \beta_5 MTB_{it} + \beta_6 INST_{it} + \beta_7 BIG_{it} + \beta_8 OPCYCLE_{it} + \varepsilon_{it}$$

مدل (۲)

برآورد مدل رگرسیون بین کیفیت گزارشگری مالی و عدم تقارن اطلاعاتی (آزمون فرضیه سوم):

$$INASY_{it} = \beta_0 + \beta_1 FRQ_{it} + \beta_2 SIZE_{it} + \beta_3 ROA_{it} + \beta_4 LEV_{it} + \beta_5 MTB_{it} + \beta_6 INST_{it} + \beta_7 BIG_{it} + \beta_8 OPCYCLE_{it} + \varepsilon_{it}$$

مدل (۳)

برآورد هم‌زمان اثربخشی حسابرسی داخلی و کیفیت گزارشگری مالی با عدم تقارن اطلاعاتی (آزمون فرضیه چهارم):

$$INASY_{it} = \beta_0 + \beta_1 IAE_{it} + \beta_2 FRQ_{it} + \beta_3 SIZE_{it} + \beta_4 ROA_{it} + \beta_5 LEV_{it} + \beta_6 MTB_{it} + \beta_7 INST_{it} + \beta_8 BIG_{it} + \beta_9 OPCYCLE_{it} + \varepsilon_{it}$$

مدل (۴)

در مدل های فوق:

INASY: عدم تقارن اطلاعاتی

FRQ_i: کیفیت گزارشگری مالی

IAE: اثربخشی حسابرسی داخلی

SIZE: اندازه شرکت

ROA: نرخ بازده دارایی ها

LEV: اهرم مالی

MTB: ارزش بازار به ارزش دفتری حقوق صاحبان سهام

INST: درصد مالکیت سهامداران نهادی

BIG: کیفیت حسابرسی (سازمان حسابرسی، حسابرسان شرکت باشد عدد یک در غیر اینصورت عدد صفر)

OPCYCLE: چرخه عملیات

در صورتی کیفیت گزارشگری مالی نقش واسطه ایی دارد که شرایط لازم برآورده شود:

(۱) اثربخشی حسابرسی داخلی (متغیر مستقل) در مدل اول باید اثر معنی دار روی عدم تقارن اطلاعاتی (متغیر وابسته) داشته باشد.

(۲) اثربخشی حسابرسی داخلی (متغیر مستقل) در مدل دوم باید اثر معنی دار روی کیفیت گزارشگری مالی (متغیر واسطه ایی) داشته باشد.

(۳) کیفیت گزارشگری مالی (متغیر واسطه ایی) در مدل سوم و چهارم باید اثر معنی دار روی عدم تقارن اطلاعاتی (متغیر وابسته) داشته باشد.

نقش واسطه‌ای (تاثیر غیرمستقیم اثربخشی حسابرسی داخلی بر عدم تقارن اطلاعاتی، از طریق کیفیت گزارشگری مالی) می‌تواند به دو صورت کامل یا نسبی باشد. اگر تاثیر اثربخشی حسابرسی داخلی (متغیر مستقل) روی عدم تقارن اطلاعاتی (متغیر وابسته) در مدل چهارم کمتر از مدل اول باشد، کیفیت گزارشگری مالی نقش واسطه‌ای نسبی خواهد داشت، یعنی هردو متغیر اثربخشی حسابرسی داخلی و کیفیت گزارشگری مالی می‌توانند عدم تقارن اطلاعاتی (متغیر وابسته) را پیش‌بینی کنند. اگر تاثیر اثربخشی حسابرسی داخلی (متغیر مستقل) روی عدم تقارن اطلاعاتی (متغیر وابسته) در مدل چهارم معنی‌دار نباشد، کیفیت گزارشگری مالی نقش واسطه‌ای کامل خواهد داشت، یعنی متغیر اثربخشی حسابرسی داخلی تنها به واسطه کیفیت گزارشگری مالی می‌توانند عدم تقارن اطلاعاتی (متغیر وابسته) را پیش‌بینی کنند. در غیر این صورت، عدم تقارن اطلاعاتی نقش واسطه‌ای ندارد.

۷ - یافته های پژوهش

یافته های پژوهش در دو قسمت آمار توصیفی و آمار استنباطی ارائه گردیده است:

۷.۱. آمار توصیفی

برای ارائه یک نمای کلی از خصوصیات مهم متغیرهای محاسبه شده، برخی از مفاهیم آمار توصیفی این متغیرها، شامل میانگین، میانه، بیشینه، کمینه و انحراف معیار در جدول ۲ ارائه شده است:

جدول (۲) - آمار توصیفی متغیرها

متغیر	نماد	میانگین	انحراف معیار	کمینه	بیشینه	چولگی	کشدگی
کیفیت گزارشگری مالی	FRQ	-۰/۰۸۹	۰/۰۴۳	-۰/۳۶۴	-۰/۰۰۹	-۲/۷۵	۱۵/۳۸۸
عدم تقارن اطلاعاتی	INASY	۰/۰۲۱	۰/۰۱۰	۰/۰۰۲	۰/۰۵۲	۰/۳۵۷	۲/۳۵۱
اثربخشی حسابرسی داخلی	IAE	۰/۵۸۱	۰/۲۰۳	۰/۱۲۵	۱	-۰/۰۴۰	۲/۳۰۹
اندازه شرکت	Size	۱۴/۰۳۴	۱/۴۳۷	۱۰/۳۵۲	۱۹/۹۷۳	۰/۸۸۰	۴/۴۵۲
نرخ بازده دارایی	ROA	۰/۰۸۹	۰/۱۴۱	-۰/۳۳۷	۰/۶۴۷	۰/۳۵۳	۴/۱۱۵
اهرم مالی	LEV	۰/۶۱۸	۰/۱۵۰	۰/۲۰۰	۰/۹۳۱	۰/۱۱۷	۲/۸۰۷
نسبت ارزش بازار به ارزش دفتری سهام	MTB	۲/۶۲۵	۱/۱۸۲	۰/۴۲۰	۵/۷۷۶	۰/۱۶۵	۲/۰۳۹
مالکیت نهادی	INST	۰/۷۲۲	۰/۰۹۹	۰/۲۲۶	۰/۹۳۵	-۱/۰۴۵	۸/۹۸۳
چرخه عملیاتی	OPCYCL E	۵/۲۶۵	۰/۶۹۵	۲/۵۱	۷/۲۷۷	-۰/۹۳۰	۴/۳۱۶

منبع: یافته های پژوهشگر

جهت رسیدن به نتایج کاراتر مشاهدات پرت با استفاده از روش آماری وینزورایزینگ ترمیم شده اند.

آمار استنباطی

پیش آزمون های مربوط به مدل های رگرسیونی

نوع داده های پژوهش حاضر داده های ترکیبی است، در این نوع داده ها به منظور انتخاب بین روش داده های تابلویی (پانل) و تلفیقی از آزمون F لیمر و هاسمن استفاده شده است. خلاصه نتایج این آزمون ها به شرح جدول ۳ ارائه شده است.

جدول (۳) - نتایج آزمون های تعیین نوع داده ها

نام مدل	آماره آزمون	سطح معنی داری	نتیجه
مدل اول	۷/۸۷	۰/۰۰۰	تابلویی (پانل ثابت)
مدل دوم	۵۰/۶۹	۰/۰۰۰	تابلویی (پانل ثابت)
مدل سوم	۸/۴۰	۰/۰۰۰	تابلویی (پانل ثابت)
مدل چهارم	10/71	۰/۰۰۰	تابلویی (پانل ثابت)

منبع: یافته های پژوهشگر

با توجه به اینکه مقدار احتمال به دست آمده از آزمون F لیمر برابر با ۰/۰۰۰ است، فرض صفر رد می شود و روش داده های تابلویی (پانل دیتا) پذیرفته می شود. جهت تشخیص ناهمسانی واریانس جملات خطا از آزمون والد تعدیل شده و جهت تشخیص خودهمبستگی سریالی جملات خطا از آزمون والد ریج استفاده گردید. نتایج این دو آزمون در جدول ۴ نشان داده شده است:

جدول (۴) - آزمون تشخیص ناهمسانی واریانس و خودهمبستگی سریالی

نام مدل	آماره آزمون	سطح معنی داری	نتیجه
مدل اول	۱/۱e+۰۵	۰/۰۰۰	وجود ناهمسانی واریانس
مدل دوم	۲/۶e+۰۷	۰/۰۰۰	وجود ناهمسانی واریانس
مدل سوم	۴/8e+۰۵	۰/۰۰۰	وجود ناهمسانی واریانس
مدل چهارم	۶۰۹۴۵/۹۴	۰/۰۰۰	وجود ناهمسانی واریانس
مدل اول	۸/۵۸۸	۰/۰۰۴	وجود خودهمبستگی سریالی
مدل دوم	۰/۳۲۴	۰/۵۷۰	عدم خودهمبستگی سریالی
مدل سوم	۶/۱۲۳	۰/۰۱۴	وجود خودهمبستگی سریالی

نام مدل	آماره آزمون	سطح معنی داری	نتیجه
مدل چهارم	۱۳/۹۵۲	۰/۰۰۰	وجودخودهمبستگی سریالی

منبع : یافته های پژوهشگر

مطابق با جدول ۴ سطح معنی داری آزمون والد تعدیل شده کمتر از ۵٪ است به عبارتی مدل های پژوهش دارای مشکل ناهمسانی واریانس هستند. مطابق جدول ۴ سطح معنی داری آزمون والد ریج برای مدل اول، سوم و چهارم مدل کمتر از ۵٪ است. بنابراین این مدل ها دارای مشکل خودهمبستگی سریالی است. جهت رفع مشکل ناهمسانی واریانس جملات خطا از روش تخمین خطای استاندارد تصحیح شده پانتل (PCSE) استفاده گردید.

جدول (۵): نتایج آزمون هم خطی مدل های پژوهش

متغیر	نماد	مدل اول و دوم		مدل سوم		مدل چهارم	
		1/VIF	VIF	1/VIF	VIF	1/VIF	VIF
اثربخشی حسابرسی داخلی	IAE	۰/۸۶۹	۱/۱۵	-	-	۰/۵۴۵	۱/۸۳
مالیکیت نهادی	inst	۰/۸۷۳	۱/۱۴	۰/۷۸۶	۱/۲۷	۰/۵۸۰	۱/۷۲
اندازه شرکت	Size	۰/۸۷۰	۱/۱۵	۰/۷۷۷	۱/۲۹	۰/۵۵۷	۱/۷۹
نرخ بازده دارایی	ROA	۰/۹۳۸	۱/۰۷	۰/۹۰۲	۱/۱۱	۰/۷۹۴	۱/۲۶
اهرم مالی	LEV	۰/۹۳۰	۱/۰۷	۰/۸۸۷	۱/۱۳	۰/۷۴۸	۱/۳۴
کیفیت حسابرسی	Big	۰/۹۵۱	۱/۰۵	۰/۹۶۱	۱/۰۴	۰/۸۹۸	۱/۱۱
چرخه عملیات	Opcycle	۰/۹۷۵	۱/۰۳	۰/۹۷۳	۱/۰۳	۰/۹۷۳	۱/۰۳
ارزش بازار به ارزش دفتری	MTB	۰/۹۸۹	۱/۰۱	۰/۹۸۹	۱/۰۱	۰/۹۸۸	۱/۰۱
کیفیت گزارشگری مالی	FRQ	-	-	۰/۷۱۸	۱/۳۹	۰/۴۵۱	۲/۲۲
میانگین		۱/۰۸		۱/۱۶		۱/۴۸	

منبع : یافته های پژوهشگر

همانگونه که در جدول (۵) ملاحظه می شود نتایج بیانگر عدم وجود هم خطی شدید میان متغیرهای توضیحی است و می توان به نتایج رگرسیون های برآوردی اتکا نمود.

۷.۳. آزمون فرضیه های پژوهش

۷.۳.۱. آزمون فرضیه اول

نتایج موجود در جدول (۶) مربوط به تخمین نهایی مدل فرضیه اول است. در بخش های قبلی نتایج ناهمگنی واریانس و خودهمبستگی سریالی برای آزمون اولین فرضیه نشان داد که این مدل مشکل ناهمسانی واریانس و خودهمبستگی سریالی جملات خطا دارد. جهت رفع این دو مشکل مدل به روش خطای استاندارد تصحیح شده پانل (PCSE) از نوع رگرسیون پرایس-وینستن با وارد کردن وقفه $AR(1)$ برآورد شد. به عبارت دیگر در این روش انحراف معیار ضرایب با در نظر گرفتن همزمان مشکل ناهمسانی واریانس و خودهمبستگی سریالی جملات خطا محاسبه می شود.

جدول (۶): تخمین نهایی مدل آزمون فرضیه اول

$INASY_{it} = \beta_0 + \beta_1 IAE_{it} + \beta_2 SIZE_{it} + \beta_3 ROA_{it} + \beta_4 LEV_{it} + \beta_5 MTB_{it} + \beta_6 INST_{it} + \beta_9 BIG_{it} + \beta_{10} OPCODE_{it} + \epsilon_{it}$					
نحوه تخمین: خطای استاندارد تصحیح شده پانل (PCSE)					
متغیر وابسته: عدم تقارن اطلاعاتی					
رگرسیون پرایس وینستن				نماد متغیر	متغیر
P-Value	آماره Z	انحراف استاندارد	ضریب		
۰/۰۰۰	-۲۲/۲۵	۰/۰۳۲	-۰/۷۳۱	IAE	اثربخشی حسابرسی داخلی
۰/۰۰۰	۶/۶۳	۰/۰۱۴	۰/۰۹۸	Size	اندازه شرکت
۰/۰۰۰	۹/۷۶	۰/۰۳۹	۰/۳۸۲	ROA	نرخ بازده دارایی
۰/۰۱۸	۲/۳۶	۰/۰۸۱	۰/۱۹۳	LEV	اهرم مالی
۰/۰۳۰	-۲/۱۷	۰/۰۴۲	-۰/۰۹۳	MTB	ارزش بازار به ارزش دفتری
۰/۰۰۰	-۲۱/۱۶	۰/۰۳۵	-۰/۷۵۲	Instowner	مالکیت نهادی
۰/۰۰۰	-۶/۴۲	۰/۰۶۷	-۰/۴۳۳	Big	کیفیت حسابرسی
۰/۷۲۹	-۰/۳۵	۰/۰۷۷	-۰/۰۲۶	Opcycle	چرخه عملیات
۰/۱۴۷	-۱/۴۵	۰/۴۶۸	-۰/۶۸۰	Cons	عرض از مبدا
۰/۴۸۲			ضریب تعیین		
۲۹۹۳/۱۶			آماره والد		
۰/۰۰۰			احتمال والد		
۷۹۸			مشاهدات		

منبع: یافته های پژوهشگر

فرضیه اول پژوهش به آزمون رابطه اثربخشی حسابرسی داخلی با عدم تقارن اطلاعاتی می پردازد. جهت آزمون فرضیه بایستی معنی داری ضریب IAE بررسی گردد. با توجه به سطح معنی داری این متغیر (۰/۰۰۰) که کمتر از ۵٪ است، فرضیه اول پژوهش تایید می گردد. از آنجایی که ضریب به دست آمده برای متغیر IAE منفی است (۰/۷۳۱-)، می توان بیان کرد که اثربخشی حسابرسی داخلی، عدم تقارن اطلاعاتی را کاهش می دهد.

۲.۷.۳. آزمون فرضیه دوم

فرضیه دوم به آزمون رابطه اثربخشی حسابرسی داخلی با کیفیت گزارشگری مالی می پردازد. مطابق با جدول (۷) آماره بدست آمده برای این متغیر، ۲۲/۹۳ است که بیشتر از مقدار بحرانی است بنابراین با توجه به سطح معنی داری این متغیر (۰/۰۰۰) که کمتر از ۵٪ است، فرضیه دوم پژوهش تایید می گردد. ضریب به دست آمده برای متغیر IAE برابر ۰/۸۱۸ است بنابراین می توان بیان کرد اثربخشی حسابرسی داخلی با کیفیت گزارشگری مالی رابطه مستقیم دارد. به عبارت دیگر می توان بیان کرد شرکت هایی که حسابرسی داخلی اثربخش تری دارند، گزارش های مالی با کیفیت تری ارائه می کنند.

جدول (۷): تخمین نهایی مدل آزمون فرضیه دوم

$FRQ_{it} = \beta_0 + \beta_1 IAE_{it} + \beta_2 SIZE_{it} + \beta_3 ROA_{it} + \beta_4 LEV_{it} + \beta_5 MTB_{it} + \beta_6 INST_{it} + \beta_7 BIG_{it} + \beta_8 OPCYC_{it}$ نحوه تخمین: خطی به روش خطای استاندارد تصحیح شده پانل (PCSE) متغیر وابسته: کیفیت گزارشگری مالی					
متغیر	نماد	ضرایب	انحراف استاندارد	آماره Z	سطح معنی داری
اثربخشی حسابرسی داخلی	IAE	۰/۸۱۸	۰/۰۳۵	۲۲/۹۳	۰/۰۰۰
اندازه شرکت	Size	۰/۲۴۷	۰/۰۱۰	۲۴/۰۵	۰/۰۰۰
نرخ بازده دارایی	ROA	۰/۷۳۴	۰/۰۴۰	۱۸/۳۰	۰/۰۰۰
اهرم مالی	LEV	-۰/۸۱۴	۰/۰۵۴	-۱۵/۰۵	۰/۰۰۰
ارزش بازار به ارزش دفتری	MTB	-۰/۰۳۳	۰/۰۳۹	-۰/۸۴	۰/۳۹۹
مالکیت نهادی	Instowner	۰/۸۷۰	۰/۰۳۹	۲۲/۰۲	۰/۰۰۰
کیفیت حسابرسی	Big	۰/۴۱۶	۰/۰۶۳	۶/۵۵	۰/۰۰۰
چرخه عملیات	Opcycle	-۰/۰۸۸	۰/۰۶۷	-۱/۳۱	۰/۱۹۰
عرض از مبدا	Cons	۱/۶۲۶	۰/۳۶۱	۴/۵۰	۰/۰۰۰
ضریب تعیین	۰/۵۴۸		آماره والد		۷۴۰/۴۲
تعداد مشاهدات	۷۹۸		سطح معنی داری والد		۰/۰۰۰

منبع: یافته های پژوهشگر

۳.۷.۳. آزمون فرضیه سوم

طبق جدول ۸ از آنجایی که سطح معنی داری این متغیر (۰/۰۰۰) است و کمتر از ۵٪ است، فرضیه سوم پژوهش تایید می گردد. از آنجایی که ضریب به دست آمده برای متغیر FRQ منفی است می توان بیان کرد که کیفیت گزارشگری مالی، عدم تقارن اطلاعاتی را کاهش می دهد.

جدول (۸): تخمین نهایی مدل آزمون فرضیه سوم

$INAS_{it} = \beta_0 + \beta_1 FRQ_{it} + \beta_2 SIZE_{it} + \beta_3 ROA_{it} + \beta_4 LEV_{it} + \beta_5 MTB_{it} + \beta_6 INST_{it} + \beta_5 BIG_{it} + \beta_6 OPCYCLE_{it} + \epsilon_{it}$					
نحوه تخمین: خطای استاندارد تصحیح شده پانل (PCSE)					
متغیر وابسته: عدم تقارن اطلاعاتی					
رگرسیون پرایس وینستن				نماد متغیر	متغیر
P-Value	آماره Z	انحراف استاندارد	ضریب		
۰/۰۰۰	-۱۰/۰۶	۰/۰۴۰	-۰/۴۱۰	FRQ	کیفیت گزارشگری مالی
۰/۰۰۰	۱۶/۲۸	۰/۰۱۴	۰/۲۳۱	Size	اندازه شرکت
۰/۰۰۰	۱۸/۳۱	۰/۰۴۲	۰/۷۷۷	ROA	نرخ بازده دارایی
۰/۰۰۳	-۳/۰۰	۰/۰۸۳	-۰/۲۴۹	LEV	اهرم مالی
۰/۰۱۶	-۲/۴۱	۰/۰۴۶	-۰/۱۱۲	MTB	ارزش بازار به ارزش دفتری
۰/۰۰۰	-۷/۳۹	۰/۰۳۸	-۰/۲۸۳	Instowner	مالکیت نهادی
۰/۰۰۹	-۲/۶۲	۰/۰۶۴	-۰/۱۶۹	Big	کیفیت حسابرسی
۰/۷۱۷	-۰/۳۶	۰/۰۸۰	-۰/۰۲۹	Opcycle	چرخه عملیات
۰/۷۳۰	۰/۳۵	۰/۴۷۵	۰/۱۶۴	Cons	عرض از مبدا
۰/۳۹۹			ضریب تعیین		
۱۲۴۲/۳۸			آماره والد		
۰/۰۰۰			احتمال والد		
۷۹۸			مشاهدات		

منبع: یافته های پژوهشگر

۴-۷-۴ - آزمون فرضیه چهارم

فرضیه چهارم پژوهش بیان می کند در رابطه اثربخشی حسابرسی داخلی و عدم تقارن اطلاعاتی، کیفیت گزارشگری مالی نقش واسطه ای دارد. جهت آزمون فرضیه بایستی ابتدا معنی داری ضریب FRQ بررسی گردد.

همانگونه که مشاهده می‌شود، سطح معنی داری متغیر FRQ (۰/۰۰۰) است و کمتر از ۵٪ است. بنابراین FRQ، معنی دار است. در صورتی کیفیت گزارشگری مالی نقش واسطه ایی دارد که شرایط لازم برآورده شود:

(۱) اثربخشی حسابرسی داخلی در مدل اول (جدول ۶) باید اثر معنی دار روی عدم تقارن اطلاعاتی (متغیر وابسته) داشته باشد.

(۲) اثربخشی حسابرسی داخلی در مدل دوم (جدول ۷) باید اثر معنی دار روی کیفیت گزارشگری مالی (متغیر واسطه ایی) داشته باشد.

(۳) کیفیت گزارشگری مالی در مدل سوم (جدول ۸) و مدل چهارم (جدول ۹) باید اثر معنی دار روی عدم تقارن اطلاعاتی (متغیر وابسته) داشته باشد.

جدول (۹): تخمین نهایی مدل آزمون فرضیه چهارم

$INASYit = \beta_0 + \beta_1 FRQit + \beta_2 SIZEit + \beta_3 ROAit + \beta_4 LEVit + \beta_5 MTBit + \beta_6 INSTit + \beta_5 BIGit + \beta_6 OPCYCLEit + \epsilon it$					
نحوه تخمین: خطای استاندارد تصحیح شده پانل (PCSE)					
متغیر وابسته: عدم تقارن اطلاعاتی					
رگرسیون پرایس وینستن				نماد متغیر	متغیر
P-Value	آماره Z	انحراف استاندارد	ضریب		
۰/۰۰۰	-۱۲/۳۵	۰/۰۵۰	-۰/۶۲۹	IAE	اثربخشی حسابرسی داخلی
۰/۰۱۸	-۲/۳۷	۰/۰۵۲	-۰/۱۲۴	FRQ	کیفیت گزارشگری مالی
۰/۰۰۰	۶/۸۷	۰/۰۱۸	۰/۱۲۸	Size	اندازه شرکت
۰/۰۰۰	۸/۸۵	۰/۰۵۳	۰/۴۷۳	ROA	نرخ بازده دارایی
۰/۳۰۹	۱/۰۲	۰/۰۹۰	۰/۰۹۲	LEV	اهرم مالی
۰/۰۲۲	-۲/۲۹	۰/۰۴۲	-۰/۰۹۷	MTB	ارزش بازار به ارزش دفتری
۰/۰۰۰	-۱۱/۵۹	۰/۰۵۵	-۰/۶۴۴	Instowner	مالکیت نهادی
۰/۰۰۰	-۵/۵۹	۰/۰۶۸	-۰/۳۸۱	Big	کیفیت حسابرسی
۰/۶۲۲	-۰/۴۹	۰/۰۷۶	-۰/۰۳۷	Opcycle	چرخه عملیات
۰/۳۰۶	-۱/۰۲	۰/۴۶۷	-۰/۴۷۸	Cons	عرض از مبدا
۰/۴۸۹				ضریب تعیین	
۲۶۸۹/۳۱				آماره والد	
۰/۰۰۰				احتمال والد	
۷۹۸				مشاهدات	

منبع: یافته های پژوهشگر

پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی
دوره ۱۷/ پیاپی ۶۸/ زمستان ۱۴۰۴

مطابق با نتایج بدست آمده در جدول (۶)، ضریب متغیر اثربخشی حسابرسی داخلی معنی دار است بنابراین شرط اول برقرار است. مطابق با جدول (۷) اثربخشی حسابرسی داخلی بر روی کیفیت گزارشگری مالی تاثیر دارد، بنابراین شرط دوم برقرار است. همچنین مطابق با جدول های (۸) و (۹) ضریب کیفیت گزارشگری مالی، معنادار است، بنابراین شرط سوم برقرار است.

مطابق با جدول (۹) از آنجایی که تاثیر اثربخشی حسابرسی داخلی (متغیر مستقل) بر عدم تقارن اطلاعاتی نسبت به نتایج مدل اول (جدول ۶) کمتر می باشد، بنابراین کیفیت گزارشگری مالی نقش واسطه‌ای نسبی دارد. یعنی هر دو متغیر اثربخشی حسابرسی داخلی و کیفیت گزارشگری مالی می‌توانند عدم تقارن اطلاعاتی (متغیر وابسته) را پیش‌بینی کنند، پس فرضیه چهارم تایید می‌شود. به عبارت دیگر می توان بیان کرد مطابق جدول (۶) ضریب بدست برای متغیر اثربخشی حسابرسی (IAE) برابر با ۰/۷۳۱ که مقدار همین ضریب مطابق با جدول (۹) برای مدل مذکور برابر با ۰/۶۲۹ است که این ضریب کاهش یافته است پس کیفیت گزارشگری مالی نقش واسطه‌ای نسبی در رابطه اثربخشی حسابرسی داخلی با عدم تقارن اطلاعاتی دارد.

۸ - بحث و نتیجه گیری و پیشنهادات پژوهش

طرفداران حاکمیت شرکتی همواره بر نقش واحد حسابرسی داخلی در بهبود کیفیت گزارشگری مالی تأکید دارند؛ اما با وجود این، پژوهشگران مذکور بر این باورند که نقش واحد حسابرسی داخلی در فرایند گزارشگری مالی هنوز به‌طور کامل بررسی نشده است. هدف پژوهش حاضر تاثیر اثربخشی حسابرسی داخلی بر عدم تقارن اطلاعاتی با توجه به نقش واسطه‌ای کیفیت گزارشگری مالی می باشد. جهت دستیابی به هدف پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده های گردآوری شده از طریق روش رگرسیون چندمتغیره اقدام به آزمون فرضیه های پژوهش گردید. نتایج آزمون فرضیه اول پژوهش نشان داد که اثر بخشی حسابرسی داخلی با عدم تقارن اطلاعاتی رابطه معکوس دارد. نتایج بدست آمده با پژوهش جاسمن و امین (۲۰۱۷)، وود و همکاران (۲۰۱۶) و عبدلی و همکاران (۱۳۹۴) منطبق است. پژوهشگران ذکر شده نیز به این نتیجه رسیدند که اثربخشی حسابرسی داخلی می تواند منجر به کاهش عدم تقارن اطلاعاتی گردد. با توجه به نتایج بدست آمده می توان بیان کرد که اثربخشی حسابرسی داخلی، می تواند به عنوان یک عامل بازدارنده اقدامات فرصت طلبانه مدیران را کاهش دهد و از طرف دیگر حسابرسی داخلی منجر به افزایش کیفیت حسابرسی می‌گردد به گونه‌ای که در صورت اثربخش بودن آن شواهد و اطلاعاتی در خصوص ویژگی های خاص صاحبکار در اختیار حسابرسی قرار می‌دهد و از طریق همکاری با حسابرسی به حل مناقشات حسابرسی و مدیریت کمک می کند، این شکل از اثربخشی حسابرسی منجر به کاهش عدم تقارن اطلاعاتی می شود. با توجه به نتایج بدست آمده می توان به اهمیت حسابرسی داخلی به عنوان یکی از مکانیزم های حاکمیتی شرکتی پی برد و از طریق آن به نقش حسابرسی داخلی در حل و فصل مناقشات بین کارگزار و کارگمار در تئوری نمایندگی اشاره کرد. نتایج فرضیه دوم نشان داد اثربخشی حسابرسی داخلی با کیفیت گزارشگری مالی رابطه مستقیم دارد. به عبارت دیگر می

توان بیان کرد شرکت‌هایی که حسابرسی داخلی اثربخش تری دارند، گزارش های مالی با کیفیت تری ارایه می کنند. نتایج این فرضیه یا پژوهش های بانانوکا و همکاران (۲۰۱۸)، کاواسه و همکاران (۲۰۲۱) و ولی زاده و خدایی (۱۴۰۰) منطبق است. از طرفی با پژوهش موسوی شیرینی و همکاران (۱۳۹۸) همسو نیست موسوی شیرینی و همکاران نشان دادند که، رابطه معناداری بین چرخش سیستماتیک حسابرسان به سمت جایگاه مدیریتی و نیز چرخش کارمندان واحد حسابرسی داخلی در درون واحد حسابرسی با کیفیت گزارشگری مالی وجود ندارد. به طور کلی نتایج حاصل از فرضیه دوم پوهش حاکی از آن است که الزام سازمان بورس و اوراق بهادار در سال ۱۳۹۱، به تشکیل واحد حسابرسی داخلی و رعایت مفاد منشور فعالیت حسابرسی داخلی، موجب بهبود کیفیت گزارشگری مالی و کاهش عدم تقارن اطلاعاتی در شرکت‌ها و مؤسسات ملزم، شده است □ حسابرسان مستقل کیفیت حسابرسی داخلی را از دو زاویه صلاحیت حسابرسان داخلی و سطح استقلال عملکرد حسابرسی داخلی مشاهده می کنند (کاواسه و همکاران، ۲۰۲۱). حسابرسان داخلی و اعضای کمیته حسابرسی کیفیت حسابرسی داخلی را بر اساس چگونگی نشان دادن گزارش های حسابرسی داخلی مفید تنظیم می کنند بعلاوه، بانانوکا و همکاران (۲۰۱۸) بیان نمودند که حسابرسی داخلی عملکرد اثربخشی کنترل های داخلی را ارزیابی می کند، در مدیریت ریسک مشارکت می کند و مطابقت با قوانین و مقررات را تضمین می کند. این بدان معنی است که، هنگامی که حسابرسی داخلی توانایی بررسی اثربخشی کنترل های داخلی را کسب کرد و در مدیریت ریسک مشارکت داشت، پس صلاحیت آن را دارد. اگر کارکنان حسابرسی داخلی صالح، مستقل و مطابق با استانداردهای حرفه ای نباشند، پس نمی توانند نقش خود را ایفا کنند و در نتیجه عملکردی ندارند

نتایج آزمون فرضیه سوم پژوهش نشان داد که کیفیت گزارشگری مالی با عدم تقارن اطلاعاتی رابطه معکوس دارد. از آنجایی که ضریب به دست آمده برای این متغیر منفی است می توان بیان کرد که کیفیت گزارشگری مالی، عدم تقارن اطلاعاتی را کاهش می دهد نتایج این فرضیه با پژوهش لیانگ و همکاران (۲۰۱۷) و اندرو و همکاران (۲۰۱۳) منطبق است. یافته های این فرضیه با این ایده منطبق است که اگر گزارشگری مالی به شیوه مناسبی انجام شود علامت هایی مبنی بر شفافیت اطلاعاتی توسط مدیران منعکس می شود در نتیجه حسابرسان می توانند ارزیابی بهتری از محیط کنترلی و ساختارهای کنترلی داشته باشند، دسترسی حسابرسان به اطلاعات محرمانه تر فراهم می شود و در نهایت حسابرسان در رسیدگی های خود محدودیت های کمتری متحمل می شوند بنابراین عدم تقارن اطلاعاتی بین آنها و شرکت کاهش می یابد. هرچقدر عدم تقارن اطلاعاتی بین مدیر و سهامداران کاهش پیدا کند مشکلات نمایندگی بین آنها کمتر می گردد و در نتیجه برای هر دو آنها هزینه های نمایندگی کمتری در بر خواهد داشت. نتایج فرضیه چهارم پژوهش نشان داد در رابطه اثربخشی حسابرسی داخلی و عدم تقارن اطلاعاتی، کیفیت گزارشگری مالی نقش واسطه ای دارد. نتایج این فرضیه بر این ایده استوار است که حسابرس داخلی اثربخش به واحد تجاری کمک می کند تا اهداف گزارشگری مالی خود را با آوردن جزئیات سیستماتیک آنچه در شرکت انجام می شود و چگونگی انجام آن

دنبال کند. حسابرسی داخلی که به عنوان یک ناظر برای فعالیت‌های مالی شرکت عمل می‌کند، شیوه‌های گزارشگری مالی را بهبود می‌بخشد (کاواسه و همکاران، ۲۰۲۱) بنابراین انتظار بر این است که رابطه اثربخشی حسابرسی از طریق افزایش کیفیت گزارشگری مالی، عدم تقارن اطلاعاتی را کاهش دهد. یافته‌های این فرضیه با پژوهش اندرو و همکاران (۲۰۱۳)، لیانگ و همکاران (۲۰۱۷) منطبق است. آنها نشان دادند که در صورت کارا بودن واحد حسابرسی داخلی، کیفیت و کفایت اطلاعات خصوصی منتشر شده توسط مدیریت افزایش یافته که این موضوع سبب کاهش سطح عدم تقارن اطلاعاتی در شرکت خواهد شد.

با توجه به نتایج فرضیه اول به حسابرسان مستقل پیشنهاد می‌گردد به منظور بهبود کیفیت حسابرسی های خود، اثربخشی واحد حسابرسی را به عنوان یک عامل کاهنده ابهام در محیط رسیدگی مد نظر قرار دهند. یا توجه به نتایج فرضیه چهارم از آنجایی که عملکرد حسابرسان مستقل می‌تواند بر کیفیت گزارشگری مالی و حل مناقشات حسابرس و مدیر کمک کند به حسابرسان داخلی پیشنهاد می‌شود صلاحیت های حرفه ای و استقلال حسابرسی را رعایت کنند. با توجه به نتایج فرضیه سوم به سرمایه گذاران در بورس پیشنهاد می‌گردد جهت اتخاذ تصمیمات سرمایه گذاری به فاکتورهای تعیین کننده اثر بخشی حسابرسی به عنوان یک عامل اثرگذار بر کیفیت حسابرسی توجه داشته باشند. پیشنهاد می‌گردد در تحقیقات آتی اثر بخشی حسابرسی بر هزینه سرمایه و نقدشوندگی سهام نیز بررسی گردد. همچنین آنچه که به عنوان یک محدودیت در انجام این پژوهش اثر گذار بود، عدم دسترسی و افشا اطلاعات قابل توجه ای از ویژگی های حسابرسان داخلی شرکت ها بود که در صورت کسب اطلاعات بیشتر حجم نمونه گسترده تر می‌گردید و قابلیت تعمیم پذیری نتایج افزایش می‌یافت.

فهرست منابع

- احمدپور، احمد؛ رسائیان، امیر، ۱۳۸۵. رابطه بین معیارهای ریسک و اختلاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش سهام در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه بررسیهای حسابداری و حسابرسی، ۱۳(۴)، صص. ۶۰-۳۷.
- بادآور نهندي، یونس؛ پاک مرام، عسگر؛ قادری، قدرت، ۱۳۹۷. تاثیر کیفیت گزارشگری مالی بر تعامل بین هزینه های نمایندگی و سرعت تعدیل قیمت سهام. پیشرفت های حسابداری، ۱۰(۲)، صص. ۳۱-۶۲.
- بامری، عمران؛ شورورزی، جواد، ۱۴۰۲. بررسی و تبیین رابطه بین حسابرسی داخلی و کیفیت اقلام تعهدی. فصلنامه علمی اقتصاد و بانکداری اسلامی، ۱۲(۴۳)، صص. ۲۹۴-۲۷۳.
- تقی زاده خانقاه، وحید، ۱۳۹۲. ارتباط بین کیفیت حسابرسی و کیفیت گزارشگری مالی. اولین کنفرانس بین المللی حماسه سیاسی (با رویکردی بر تحولات خاورمیانه) و حماسه اقتصادی (با رویکردی بر مدیریت و حسابداری)، رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن.

- حاجیه، زهره ؛ رفیعی، آزاده، ۱۳۹۳. تاثیر کیفیت عملکرد حسابرسی داخلی بر به هنگام بودن گزارش حسابرسی مستقل. پژوهشهای حسابداری مالی و حسابرسی، ۶(۲۴)، صص. ۱۲۱-۱۳۷.
- خواجهی، شکراله؛ اعتمادی جوربایی، مصطفی؛ منفرد مهارلویی، محمد؛ منصوری، شعله، ۱۳۹۲. مالکیت خانوادگی، ترکیب هیأت مدیره و کیفیت گزارشگری مالی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه حسابداری مالی، ۵(۱۹)، صص. ۱۱۰-۱۳۶. □ دستگیر، محسن ؛ محمدی، کامران، ۱۳۸۹. تأثیر تغییرپذیری سودهای عملیاتی و اندازه شرکت بر روی قابلیت پیش بینی مدلهای تعهدی و نقدی. حسابداری مالی، ۲(۶)، صص. ۷۳-۹۴.
- صالحی، مهدی؛ اورادی، جواد ؛ سالاری فورگ، زینب، ۱۳۹۵. تأثیر وجود کمیته حسابرسی و ویژگی های آن بر تأخیر گزارش حسابرسی. دانش حسابداری، ۷(۲۶)، صص. ۵۹-۸۳.
- عبدلی محمدرضا؛ نادعلی، علی اکبر، ۱۳۹۴. بررسی تاثیر وجود حسابرس داخلی بر کاهش رخداد تحریف های مالی و قانونی و مالیاتی در شرکت ها. دانش حسابرسی، ۱۵(۶۱)، صص. ۱۷۷-۱۹۲.
- قائمی، محمدحسین؛ وطن پرست، محمدرضا، ۱۳۸۴. بررسی نقش اطلاعات حسابداری در کاهش عدم تقارن اطلاعاتی در بورس اوراق بهادار تهران. فصلنامه بررسی های حسابداری و حسابرسی، ۱۲(۴۱)، صص. ۸۵-۱۰۳.
- کردستانی، غلامرضا ؛ محمدی نسب، سید محسن، ۱۴۰۲. تاثیر اثربخشی کنترل های داخلی بر افشای ریسک در متن گزارش های مالی. فصلنامه پژوهش های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۵(۱)، صص. ۱-۲۲.
- موسوی شیری، محمود؛ قدردان، احسان ؛ حسینی، هاجر السادات، ۱۳۹۸. نقش چرخش حسابربان داخلی بر کیفیت گزارشگری مالی. دانش حسابرسی، ۱۹(۷۴)، صص. ۷۷-۱۰۶.
- مومنی یانسنی، ابوالفضل ، ۱۴۰۲. وضعیت مالی و ریسک سقوط آتی قیمت سهام ؛ اهمیت کیفیت کنترل داخلی شرکت ها. فصلنامه پژوهش های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۵(۴)، صص. ۱۷۴-۱۵۷.
- مشایخی، بیتا ؛ یزدانیان، عالمه، ۱۳۹۷. شناسایی عناصر کلیدی حسابرسی داخلی. بررسیهای حسابداری و حسابرسی، ۲۵(۱)، صص. ۱۳۵-۱۵۸.
- ولی زاده، اعظم ؛ خدایی، مونا، ۱۴۰۰. اثر تعدیل کننده کیفیت عملکرد حسابرسی داخلی بر رابطه بین کیفیت حاکمیت شرکتی و عملکرد شرکت. فصلنامه پژوهش های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۳(۴)، صص. ۱-۲۲.
- Abbott, L. J., Daugherty, B., Parker, S., & Peters, G. F., 2016. Internal audit quality and financial reporting quality: The joint importance of independence and competence. Journal of Accounting Research, 54(1), pp 3-40.
- Alquda, H, Amran, N.A, Hasan, H, Lutfi, A., Alessa, N, Alrawad, M., Almaiah, D., 2023. Examining the critical factors of internal audit effectiveness from internal auditors' perspective:

- Moderating role of extrinsic rewards. Journal homepage: www.cell.com/heliyon, DOI: [10.1016/j.heliyon.2023.e20497](https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e20497) 10(16), pp 1–17.
- Andreou, P.C, Antoniou, C., Horton, J., Louca, C., 2013. Corporate Governance and Firm-Specific Stock Price Crashes. SSRN Working paper.
- Bananuka, J., Nkundabanyanga, S.K., Nalukenge, I. and Kaawaase, T.K., 2018. Internal audit Function, audit committee effectiveness and accountability in the Ugandan statutory corporations. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 16(1), pp. 138-157.
- Baron, R. M., and Kenny, D. A., 1986. The Moderator–Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), pp. 1173-1182
- Chang, Yu-Tzu, Chen, Hanchung, Cheng, Rainbow K & Chi, Wuchun., 2019. The impact of internal audit attributes on the effectiveness of internal control over operations and compliance. *Journal of Contemporary Accounting & Economics*, 15(1), pp 1–19.
- Chen, A., & Gong, J. J., 2019. Accounting comparability, financial reporting quality, and the pricing of accruals. *Advances in accounting*, 45(2), 100415.
- Dechow, P. M., & Dichev, I. D., 2002. The Quality of Accruals and Earnings: The Role of Accrual Estimation Errors. *The Accounting Review*, 77(4), pp35-59.
- Desai, R., Desai, V., Libby, T., & Srivastava, R. P., 2017. External auditors' evaluation of the internal audit function: An empirical investigation. *International Journal of Accounting Information Systems*, 24(3), pp 1-14.
- DeZoort, T., Hermanson, D., Archambeault, D. and Reed, S., 2002. Audit committee effectiveness: a synthesis of the empirical audit committee literature. *Journal of Accounting Literature*, 10(21), pp.38–75.
- Fadzil, F. H., Haron, H., & Jantan, M., 2005. Internal auditing practices and internal control system. *Managerial Auditing Journal*, 4(4), pp165- 172.
- Idrissi, B., 2022. Impact de l'audit interne sur la reduction de l'asymétrie d'information : Une étude empirique sur les entreprises marocaines . *African Scientific Journal*, 3(13), pp 323-339.
- Institute of Internal Auditors (IIA), 2013. *Global Internal Audit Competency Framework*. Altamonte Springs, FL: IIA.
- Jasman, J., & Amin, M. N. (2017), Internal audit role on information asymmetry and real earnings management. *Jurnal Ekonomi dan Keuangan Islam*, 21(2), pp 95-104.
- Jiraporn, P., G. Miller, S. S. Yoon, and Y. S. Kim., 2008., Is earnings management opportunistic or beneficial? An agency theory perspective. *International Review of Financial Analysis* 17(6), pp622–634. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=917941.
- Joshi, P. L., and Govindan, Marthandan., 2023. Influencing factors for internal audit effectiveness in the Indian context. *Afro-Asian Journal of Finance and Accounting*, 13(2), pp. 253-276.
- Kaawaase, T.K., Nairuba, C., Akankunda, B. and Bananuka, J., 2021., Corporate governance, internal audit quality and financial reporting quality of financial institutions. *Asian Journal of Accounting Research*, 6(3), pp348–366. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/AJAR-11-2020-0117>
- LaFond, R., & Watts, R. L., 2008. The information role of conservatism. *The accounting review*, 83(2), pp 447-478.
- Leung, S.C M., Srinidhi, B and Xie, L., 2017. Auditor Tenure, Information Asymmetry and Earnings Quality. <https://ssrn.com/abstract=2941949>.

- Lenz,R.,Sarens,Gerrit., 2012. Internal Auditing Effectiveness: Multiple Case Study Research in Germany That Hardens Role Theory and the Relational Theory of Coordination Accepted for presentation at the CAAA ANNUAL CONFERENCE. May31 - June 3.
- Lin, S., Pizzini, M., Vargus, M., & Bardhan, I. R., 2011. The role of the internal audit function in the disclosure of material weaknesses. *The Accounting Review*, 86(1),pp 287-323.
- Margaret, H., Christ., Masli ,Adi., Sharp ,N. Y., & Wood ,David A.,2015. Rotational internal audit programs and financial reporting quality: Do compensating controls help?. *Accounting, Organizations and Society*, 44(5),pp 37-59.
- McNichols, M.F., 2002. Discussion of the Quality of Accruals and Earnings: The Role of Accrual Estimation Errors. *Accounting Review*, 77,pp61-69.
<http://dx.doi.org/10.2308/accr.2002.77.s-1.61>
- Pizzini, M., Shu ,L. & Vargus,M., 2010. The impact of internal audit function quality on audit delays. *Auditing A Journal of Practice & Theory*. 34(1),pp 1-41.
- Prawitt,D.,Smith,J.,&Wood,D.,2009. Internal audit quality and earnings management.American Accounting Association , 84(4), pp1255- 1280.
- Scott, W. R., 2015. *Financial accounting theory*. 4thed. Canada: Person Education.
- Smith, G., 2005. Communication Skills are Critical for Internal Auditors. *Managerial Auditing Journal*, 20(5),pp 513-519
- Venkatesh, P. C. and Chiang, R., (1986). Information asymmetry and the dealer's bid-ask spread: A case study of earnings and dividend announcements. *Journal of Finance*, 41(5),pp 1089-1102. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-6261.1986.tb02532.x>
- Wood, D. A., (2016). Discussion of correlates of external quality assessment and improvement programs in internal auditing: A study of 68 countries. *Journal of International Accounting Research*, 15(2),pp 73-77.

Abstract

The mediating role of financial reporting quality on the relationship between internal audit effectiveness and information asymmetry

Maryam Haghighat Shahrestani¹

Sina Kheradyar²

Fazel Mohammadi Nodeh³

Received: 13 / October / 2025 Accepted: 12 / December / 2025

Abstract

Internal auditors' search for a role of proper standing and recognition in recent years is strongly influenced by the need of financial associations for greater assurance of reporting quality. According to the theory of games, internal audit as one of the mechanisms of the management system, on the one hand, can lead to the reduction of conflict between the independent auditor and the company, and on the other hand, it can lead to the improvement of the quality of financial reporting. Therefore, the aim of the present study is to investigate the mediating role of financial reporting quality on the relationship between internal audit effectiveness and information asymmetry of companies listed on the Tehran Stock Exchange. For this purpose, a statistical sample consisting of 114 companies admitted to the Tehran Stock Exchange was selected for the years 2014 to 2015. Data analysis was done through multivariate regression method using Stata software. The results of the research hypothesis test showed that there is an inverse relationship between the effectiveness of internal audit and information asymmetry. Also, there is a direct relationship between the effectiveness of internal audit and the quality of financial reporting, and there is an inverse relationship between the quality of financial reporting and information asymmetry. Finally, in relation to the effectiveness of internal audit and information asymmetry, the quality of financial reporting plays a mediating role. The research findings provide evidence of the supervisory role of the internal auditor on the financial reporting process and reducing information asymmetry.

Keywords: internal audit effectiveness, financial reporting quality, audit quality, information asymmetry.

¹ Department of Accounting, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran. 5189900681@iau.ir

² Department of Accounting, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran (Corresponding Author) sina.kheradyar@iau.ac.ir.

³ Department of Management, Lahijan Branch, Islamic Azad University, Lahijan, Iran .fazel1364@iau.ac.ir

بررسی نقش ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری مدیران بر سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی

رضا مظاهری تهرانی^۱

علی اسماعیل‌زاده^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۲

چکیده

هدف این پژوهش، بررسی نقش ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری مدیران بر سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است. در این پژوهش برای بررسی ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری مدیران از پنج شاخص (رفتار نمایندگی مدیران، رفتار کوتاه‌بینانه مدیران، رفتار مقتدرانه مدیران، توانایی مدیران و رفتار متهورانه مالیاتی از جانب مدیریت) استفاده شده است. بدین منظور داده‌های مربوط به ۱۵۵ شرکت برای دوره‌ی زمانی بین سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۹ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. الگوی رگرسیون پژوهش با استفاده از روش داده‌های تابلویی با رویکرد اثرات ثابت، بررسی و آزمون شد. پژوهش حاضر از نظر ماهیت، از نوع همبستگی و از لحاظ هدف، کاربردی است. نتایج پژوهش نشان داد، رفتار نمایندگی مدیران، رفتار مقتدرانه مدیریت و رفتار متهورانه مالیاتی از سوی مدیریت به عنوان نوعی از رفتارهای فرصت طلبانه مدیریت، با کاهش سطح شفافیت و پاسخگویی از یک سو و افزایش سطح عدم تقارن اطلاعاتی از سوی دیگر سبب افزایش سؤگیری در پیش‌بینی‌های مدیران می‌شود. افزون بر این، نتایج مویده آن است مدیران توانمند به دلیل توانایی بالاتر و انگیزه لازم جهت حفظ اعتبار خود در صنعت مورد فعالیت، دارای سطح برنامه‌ریزی منسجم‌تر و دقت پیش‌بینی بالاتری بوده و سبب کاهش سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی می‌شوند. همچنین، نتایج بیانگر آن است رفتار کوتاه‌بینانه مدیران به عنوان نوعی رفتار فرصت طلبانه از سوی مدیریت اثر معناداری بر سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی ندارد.

واژه‌های کلیدی: رفتار فرصت طلبانه مدیریت، سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی، شفافیت شرکتی و ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری مدیران.

۱. گروه حسابداری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران. ایران. 5499367582@iau.ir

۲. گروه حسابداری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران. ایران (نویسنده مسئول). al.esmaeilzadeh@iau.ir

۱- مقدمه

شرایط مبهم و اشتباهات شناختی که در روانشناسی انسان ریشه دارد، باعث می‌شود که سرمایه‌گذاران در شکل دهی انتظارات خود، مرتکب اشتباه شوند و در نتیجه، رفتارهای ویژه‌ای در هنگام سرمایه‌گذاری در بازارهای مالی از خود بروز دهند. یکی از مهمترین عللی که سبب بروز این اشتباه در تصمیم‌گیری از سوی سرمایه‌گذاران خواهد شد، شفاف نبودن اطلاعات مالی ناشی از عدم تقارن اطلاعاتی بین مدیران و سرمایه‌گذاران می‌باشد که می‌تواند ناشی از سؤگیری در پیش‌بینی مدیریت باشد. از سوی دیگر، مهم‌ترین اطلاعات در بازار سرمایه، اطلاعات و پیش‌بینی‌هایی است که مدیریت شرکت‌ها به بازار عرضه می‌کنند. از جمله این پیش‌بینی‌ها، پیش‌بینی سود و فروش توسط مدیریت است که از مهم‌ترین منابع اطلاعاتی مورد استفاده سرمایه‌گذاران می‌باشد. پیش‌بینی سود توسط مدیریت در ارزیابی سودآوری، ریسک مرتبط با سود، قضاوت در مورد قیمت سهام و مدل‌های ارزشیابی در سطح گسترده‌ای استفاده می‌شود. تحقیقات مالی و حسابداری نشان می‌دهد که قیمت‌ها در بازار اوراق بهادار، به اطلاعات حسابداری از جمله پیش‌بینی‌های مدیریت واکنش نشان می‌دهد. این واکنش نشان از محتوا و بار اطلاعاتی این پیش‌بینی‌هاست که باعث تغییر رفتار فعالان بازار سرمایه می‌گردد. برای شناخت و توضیح علل واکنش‌های مختلف بازار به اطلاعات سود، مفهومی تحت عنوان ضریب واکنش سود مطرح شده است. همچنین، مفهوم دیگری در ارتباط با این پیش‌بینی‌ها مطرح شده است که در ارتباط با سؤگیری در پیش‌بینی‌های مدیریت است و می‌تواند بر اعتماد بازار تأثیر گذار بوده و به اعتبار واحد تجاری لطمه وارد کند. سؤگیری در پیش‌بینی‌های مدیریت می‌تواند تحت تأثیر عواملی نظیر رفتارهای فرصت طلبانه مدیران باشد. دو نوع از این رفتار فرصت طلبانه، خوش‌بینی‌مدیریتی و کوتاه‌بینی‌مدیریتی می‌باشند. خوش‌بینی‌مدیریتی به عنوان یک سؤگیری رو به بالا در باورهای مدیریت در ارتباط با خروجی‌های آتی است که بر روی یک دامنه وسیعی از تصمیمات فردی و شرکتی تأثیر می‌گذارد (بومن، ۲۰۱۴). خوش‌بینی‌مدیریتی اگر در مورد توانایی شخصی مدیر یا در مورد شرایط بازار خارجی باشد مساعد است اما کارآفرینان و مدیران اجرایی اغلب با تعصب خوش‌بینی آسیب می‌بینند. تحقیقات نشان داده‌اند که بسیاری از مدیران و کارآفرینان تمایل دارند خوش‌بین باشند و باور دارند شوک‌های منفی کمتری برای آنان اتفاق می‌افتد به عبارت دیگر باور دارند که وقایع منفی برای مدیران نسبت به دیگران به احتمال کمتری اتفاق خواهد افتاد (جیانگ و لیو، ۲۰۱۸).

از سوی دیگر، عوامل رفتاری و روانی به نام اطمینان بیش از حد مدیران، هزینه‌های نمایندگی، رفتار مدیریت سود، کوتاه‌بینی مدیران و رفتار متهورانه مالیاتی از جانب مدیریت می‌تواند پیش‌بینی‌های واحد تجاری را تحت تأثیر قرار دهد و باعث تغییرات قابل ملاحظه در آنها شود (دوئلان و همکاران، ۲۰۱۵). اطمینان بیش از حد مدیران، یکی از جدیدترین مفاهیم مالی رفتاری است که هم در نظریه‌های مالی و هم روانشناسی به جایگاه ویژه‌ای دست یافته است. اطمینان بیش از حد سبب می‌شود انسان توانایی‌های خود را بیشتر از حد معمول و ریسک‌ها را کمتر از حد معمول تخمین زده، و این احساس در وی بوجود آید که قادر به کنترل مسائل و رویدادها

باشد، در حالیکه ممکن است اینگونه نباشد (نوفسینگر، ۲۰۰۱). همچنین، اطمینان بیش از حد مدیران، می‌تواند بر ارائه اطلاعات مالی توسط مدیر به بازار سرمایه اثرگذار باشد. زیرا، مدیران معتقدند که با ادامه دادن پروژه‌های سرمایه‌گذاری ارزش سهامداران در بلندمدت حداکثر خواهد شد لذا تمایلی نسبت به افشای اطلاعات محرمانه‌ای که از بازخورد منفی سرمایه‌گذاری برخوردارند، نخواهند داشت، لذا جهت انتقال باورهای خوش‌بینانه خود امکان بهره‌گیری از اقلام تعهدی مثبت وجود دارد (شراند و زچمن، ۲۰۱۱) یا حتی می‌تواند شناسایی زبان‌ها را به تأخیر اندازد (احمد و دولمان، ۲۰۱۳). از سوی دیگر، رفتارهای کوتاه‌بینانه دارای نتایج موقت مطلوبی هستند و پیامدهای منفی آن در بلندمدت نمایان می‌شود؛ زیرا بازارهای سرمایه قادر به درک صحیح پیامدهای کوتاه‌بینی در زمان وقوع نیستند. مدیران با نگرش کوتاه‌بین، زمانی که با سود کمتر از سود مورد انتظار مواجه می‌شوند ممکن است با قطع مخارج تحقیق و توسعه و بازاریابی این نقص را، به طور موقت مرتفع سازند ولی در بلندمدت این نوع دستکاری‌ها مؤثر نخواهد بود و بر استراتژی‌های متفاوت افشای شرکت اثرگذار است (لهمن، ۲۰۰۴). علاوه بر این، مدیران در اجرای برنامه‌های تجاری، از توان انتخاب راهبردهای مختلف مدیریتی برخوردارند که هر یک از این روش‌ها منجر به ایجاد جریان‌های نقدی متفاوتی خواهد شد و در نهایت، کارایی مدیریت، مستلزم انتخاب راهبردهای بهینه‌ای است که به بالاترین ارزش مورد انتظار برای شرکت بیانجامد، اما در عمل، گاهی اوقات مدیران به دلایل مختلف (برای مثال در پاسخ به معیارهای کوتاه‌مدت نگر ارزیابی عملکرد)، در انتخاب راهبردهای ارزش آفرین شرکت، به جای تمرکز بر اهداف بلندمدت و خلق بیشترین ارزش مورد انتظار از طریق انتخاب بهترین راهکار، به راهکارهایی روی می‌آورند که عملکرد کوتاه‌مدت آنها را بهبود بخشد و این مهم، زمانی به موضوعی بغرنج و مسئله‌ساز مبدل می‌شود که چنین انتخابی از سوی مدیران، به هزینه کاهش ارزش مورد انتظار شرکت در بلندمدت منجر شود و تأثیر نامطلوبی بر عملکرد آینده شرکت بگذارد. به بیان دیگر، انتظار می‌رود مدیرانی که بر اهداف کوتاه‌مدت متمرکز هستند، در یک فاصله زمانی کوتاه به نتایج و بازده سریع و البته موقت دست یابند، اما در بلندمدت عملکرد آنان مطلوب و رضایت بخش نخواهد بود و به گفته‌ای، درگیر مدیریت بسیار کوتاه‌بینانه یا بسیار خوش‌بینانه می‌شوند (میزیک، ۲۰۱۰). با توجه به انواع رفتارهای مدیریتی که مدیریت واحد تجاری از خود نشان می‌دهد این استدلال وجود دارد که رفتارهای مدیریتی می‌تواند به عنوان یک عامل اثرگذار بر سطح پیش‌بینی‌ها در صورت‌های مالی باشد. چرا که، رفتارها و ویژگی‌های شخصیتی مدیران به عنوان شاخصی اثرگذاری بر انتظارات آتی مدیران است و می‌تواند به عنوان عامل اصلی ایجاد سؤگیری در پیش‌بینی‌های مدیریت باشد. بنابراین با توجه به مطالب مطرح شده، با بررسی ادبیات سؤگیری پیش‌بینی‌های مالی در پژوهش‌های داخلی و خارجی، می‌توان ادعا کرد که اکثر پژوهش‌های داخلی و خارجی در ارتباط با سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی سکوت کرده و پژوهش‌های اندکی در این ارتباط انجام شده است. هدف اساسی این پژوهش نیز بررسی نقش ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری مدیران بر سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است. همچنین، این پژوهش جزء نخستین پژوهش‌هایی می‌باشد که به صورت گسترده به بررسی ابعاد اخلاقی و رفتارهای مدیران خواهد پرداخت و همچنین به

دنبال گسترش ادبیات مربوط به سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی است. از سوی دیگر، این پژوهش به دنبال پاسخ به این سوال است که آیا رفتارهای فرصت طلبانه مدیران عاملی اثر گذار بر پیش‌بینی‌های مالی مدیریت است؟ و آیا سؤگیری در پیش‌بینی مدیریت می‌تواند تحت تاثیر ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری مدیران شامل، رفتار نمایندگی مدیران، رفتار کوتاه‌بینانه مدیران، رفتار مقتدرانه مدیران، توانایی مدیران و رفتار متهورانه مالیاتی از جانب مدیریت قرار گیرد؟ ساختار پژوهش تا انتها شامل، پیشینه نظری و تجربی، تدوین فرضیات و روش شناسی پژوهش و در انتها شامل یافته‌های پژوهش به همراه تحلیل فرضیات، نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادهای کاربردی است.

۲- پیشینه پژوهش

۲-۱- مبانی نظری

در چارچوب تئوری نمایندگی مدیران به عنوان نمایندگان سهامداران (مالکان) عمل می‌کنند. مدیران با این انتظار که در تصمیمات قابل درک مدیریت ارزش‌های مورد انتظار سهامداران را حداکثر کنند، تعیین می‌شوند. مبانی تئوریک بیان می‌دارند که نگرش مدیران رده بالا بر روی نحوه تصمیم‌گیری آنها تاثیر گذار است. همه‌ی مدیران به حکم آن که مدیرند به یک شیوه عمل نمی‌کنند و مانند سایر افراد جامعه تفاوت‌های فردی، استعدادها، انگیزه‌ها، رغبت‌ها و تمایلات مخصوص به خود دارند و از نگرش، دانش و نظام ارزشی متفاوتی برخوردارند. این تفاوت‌ها اگر چه به ظاهر ممکن است جزئی باشد، اما هنگامی که از فرآیندهای واسطه شناختی افراد عبور می‌کنند، به تفاوت‌های بسیار بزرگ و نتایج رفتاری کاملاً متفاوت می‌انجامد. چنین تفاوت‌هایی عمدتاً از تفاوت‌های ناشی از نگرش هر یک از افراد سرچشمه می‌گیرد (نادریان و امیرحسینی، ۲۰۰۸). از جمله این ویژگی‌های مدیران سطح رفتارهای کوتاه‌بینانه، بحث مدیریت سود، رفتار نمایندگی مدیران و رفتارهای متهورانه مالیاتی مدیران است که می‌تواند بر سؤگیری‌ها در پیش‌بینی مالی که وابسته به دیدگاه‌های متفاوت مدیران است، اثر گذار باشد.

از سوی دیگر، سیستم اطلاعاتی معتبر، صحیح و مربوط یکی از عوامل موثر بر کارایی و توسعه بازارهای سرمایه است که با ارائه اطلاعات به موقع و قابل اتکا، از میزان عدم اطمینان می‌کاهد و موجب تصمیم‌گیری بهینه می‌شود. مهم‌ترین اطلاعات در بازار سرمایه، اطلاعات و پیش‌بینی‌هایی است که مدیریت شرکت‌ها به بازار عرضه می‌کنند. از جمله این پیش‌بینی‌ها، پیش‌بینی سود و فروش توسط مدیریت است که از مهم‌ترین منابع اطلاعاتی مورد استفاده سرمایه‌گذاران می‌باشد. پیش‌بینی سود توسط مدیریت در ارزیابی سودآوری، ریسک مرتبط با سود، قضاوت در مورد قیمت سهام و مدل‌های ارزشیابی در سطح گسترده‌ای استفاده می‌شود. نتایج تحقیقات حسابداری نشان می‌دهد که قیمت‌ها در بازار اوراق بهادار، به اطلاعات حسابداری از جمله پیش‌بینی‌های مدیریت واکنش نشان می‌دهد. این واکنش نشان از محتوا و بار اطلاعاتی این پیش‌بینی‌هاست

که باعث تغییر رفتار فعالان بازار سرمایه می‌گردد. برای شناخت و توضیح علل واکنش‌های مختلف بازار به اطلاعات سود، مفهومی تحت عنوان ضریب واکنش سود مطرح گردیده است. همچنین، مفهوم دیگری در ارتباط با این پیش‌بینی‌ها مطرح شده است که در ارتباط با سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی است و می‌تواند بر اعتماد بازار تأثیر گذار بوده و به اعتبار واحد تجاری لطمه وارد کند. سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی می‌تواند تحت تأثیر عواملی نظیر ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری متفاوت مدیریت باشد. به صورت کلی در ارتباط با اثر ویژگی‌های رفتاری و اخلاقی مدیران بر سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی این استدلال وجود دارد که شرکت‌های دارای مدیران با رعایت استانداردهای رفتاری و اخلاقی بالاتر (اخلاق‌مدار) که در جهت منافع سهامداران و جامعه تلاش می‌کنند دارای شفافیت، سطح نظارت و برنامه‌ریزی دقیقتری هستند و این شرکت‌ها سعی می‌کنند یک روند با ثباتی را از خود به بازار عرضه کرده و از ایجاد تنش در بازار خودداری کنند لذا این انتظار وجود دارد که با شفافیت بالاتر شاهد سؤگیری در پیش‌بینی‌های مدیریت کمتری در برآورد شرکت‌ها باشیم (ما و همکاران، ۲۰۱۸). افزون بر این، این استدلال وجود دارد که برای شرکت‌هایی که دارای مدیران با رفتارهای فرصت طلبانه و استانداردهای پایین‌تری از رعایت اخلاق هستند سطح پایین‌تری از شفافیت و سطح نظارت ضعیف‌تری وجود دارد و در این شرکت‌ها به مسائل اخلاقی توجه زیادی نمی‌شود و دارای شرایط با ثباتی نیستند. همچنین، این مدیران اهمیتی برای منافع سهامداران قائل نیستند لذا این انتظار وجود دارد با سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی بیشتری در برآوردها روبرو باشند. با توجه به این استدلال‌ها مدل مفهومی پژوهش به شرح زیر طراحی شده است.

۲-۲- پیشینه تجربی

گانگ و همکاران (۲۰۲۲) به بررسی رابطه میان سؤگیری در پیش‌بینی‌های سود مدیریت، کنترل داخلی و ریسک سقوط قیمت سهام پرداختند. این پژوهش در کشور چین و در بازه زمانی سال‌های ۲۰۱۲ الی ۲۰۱۸، با به کارگیری مدل رگرسیون چندمتغیره مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج نشان داد که سؤگیری پیش‌بینی سود مدیریت به طور مثبت با ریسک سقوط مرتبط است، و این اثر عمدتاً در سؤگیری خوش‌بینانه وجود دارد. علاوه بر این، سطوح بالاتر کنترل داخلی می‌تواند سؤگیری پیش‌بینی سود مدیریت را کاهش دهد و سپس باعث کاهش ریسک سقوط قیمت سهام شود. به طور مشخص، از میان پنج مولفه کنترل داخلی، ارزیابی ریسک و ارتباطات کانال‌های اصلی هستند. علاوه بر این، تأثیر کنترل داخلی در تضعیف سؤگیری پیش‌بینی سود مدیریت بر ریسک سقوط قیمت سهام در شرکت‌هایی با افشای اجباری، افشای به موقع و اخبار بد، بارزتر است. نتایج موید آن است که کنترل داخلی نقش مهمی در کاهش ریسک سقوط قیمت سهام ناشی از سؤگیری پیش‌بینی سود مدیریت دارد.

جیانگ و همکاران (۲۰۲۲) به بررسی رابطه بین احساس تحلیلی و سؤگیری در پیش‌بینی سود در بازار مالی پرداخت. وی با استفاده از تکنیک پردازش زبان طبیعی، احساسات بیان شده در گزارش‌های تحلیلگران

بازارهای سهام را به صورت کمی اندازه گیری کرد. وی دریافت هم احساسات تحلیلگر و هم سؤگیری‌های پیش‌بینی سود در حال کاهش است و تغییرات زمانی سؤگیری‌های پیش‌بینی سود یک رفتار نامتقارن را نشان می‌دهد، برای مثال، سؤگیری‌های اولیه دست‌کم گرفته شده ممکن است با خرد جمعی تصحیح شوند. نتایج به صورت کلی نشان داد همبستگی پیرسون بین احساسات تحلیلگر و خطاهای پیش‌بینی سود مثبت است. علاوه بر این، نتایج موید آن است احساسات تحلیلگر با احساسات سرمایه گذار رایج متفاوت است.

ناردی و همکاران (۲۰۲۱) به بررسی تأثیر سؤگیری‌های شناختی و عوامل مالی بر دقت پیش‌بینی تحلیلگران پرداختند. هدف این مطالعه تحلیل مشترک اهمیت عوامل شناختی و مالی در دقت پیش‌بینی سود توسط تحلیلگران بود. این پژوهش از تحلیل متن برای ارزیابی سؤگیری‌های شناختی از گزارش‌های کیفی تحلیلگران استفاده کرده است. علاوه بر این، آنان داده‌ها را با استفاده از روش‌های یادگیری رگرسیون آماری و روش‌های یادگیری طبقه‌بندی آماری، تحلیل کردند. نتایج نشان داد که در بین سؤگیری‌های شناختی، خوش‌بینی با دقت پیش‌بینی رابطه منفی و با سؤگیری رابطه مثبت دارد. نتایج همچنین بیانگر آن است که در بین عوامل مالی، مهم‌ترین جنبه‌ها دقت تحلیلگران، نوسان، بدهی و سودآوری هستند و سن شرکت، ارزش منصفانه، رسیدهای سپرده گذاری آمریکایی، سود و زیان در مقیاس کوچکتر مهم خواهند بود.

الکوردی و همکاران (۲۰۲۰) به بررسی تأثیر راهبری شرکتی بر افشای ریسک پرداختند. نمونه آنان شامل ۱۵ بانک در بین سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۵ بوده است. نتایج پژوهش آنان نشان داد ویژگی‌های راهبری شرکتی شامل اندازه هیات مدیره، استقلال هیات مدیره، مالکیت مدیریت، مالکیت نهادی و کمیته حسابرسی تأثیر مثبت و معناداری بر افشای ریسک در گزارشگری سالانه شرکت دارد.

هی و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهشی به بررسی تأثیر بیش‌اعتمادی مدیریتی در انتخاب روش تامین مالی داخلی و کارآیی سرمایه گذاری در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس شانگهای و شنژن چین طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵ پرداختند. آنان معتقدند که تامین مالی داخلی برای فرصت‌های کسب و کار، تامین وجوه می‌کند و کمبودهای سرمایه‌گذاری را کاهش می‌دهد اما ممکن است سبب سرمایه‌گذاری بیش از حد شود به خصوص در شرکت‌هایی که پدیده بیش‌اعتمادی مدیریتی در آنها دخیل است. مسئله سرمایه‌گذاری بیش از حد در بنگاه‌های دولتی بیش از بنگاه‌های غیردولتی به بیش‌اعتمادی مدیریتی مربوط می‌شود.

لیو و جیانگ (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان خوش‌بینی مدیریتی در یک بازار رقابتی با استفاده از نظریه بازی‌ها به بررسی تأثیر خوش‌بینی مدیریتی بر عملکرد شرکت در یک بازار رقابتی پرداختند. نتایج آنان موید آن است که در یک محیط رقابتی که خوش‌بینی مدیریتی فراگیر شده باشد شرکت‌ها بایستی مدیر واقع بین استخدام کنند. همچنین، کرافت و همکاران (۲۰۱۸) در پژوهشی اثر کوتاه‌بینی مدیران بر کیفیت گزارشگری مالی را مورد بررسی قرار دادند. نتایج پژوهش آنها نشان داد که رفتار کوتاه بینانه مدیران در فرکانس گزارشگری مالی باعث کاهش سطح سرمایه گذاری آتی می‌شود.

چن و لین (۲۰۱۶) به مطالعه کوتاه‌بینی مدیران و کاهش سرمایه‌گذاری در طرح‌های تحقیق و توسعه در بازار در حال ظهور تایوان و اینکه آیا سرمایه‌گذاران نهادی رفتار کوتاه‌بینانه مدیران را تشدید می‌کنند، می‌پردازند. نتایج نشان می‌دهد که مدیران شرکت‌های تایوانی، به منظور رسیدن به اهداف کوتاه مدت عایدات، هزینه‌های تحقیق و توسعه را قطع می‌کنند؛ همچنین سرمایه‌گذاران نهادی داخل سازمانی کوتاه‌مدت‌گرا، کوتاه‌بینی مدیریتی را تشدید می‌کنند. در مقابل، سرمایه‌گذاران نهادی خارج سازمانی به عنوان یک سپر از کوتاه‌بینی مدیریتی و کاهش هزینه‌های تحقیق و توسعه جلوگیری می‌کنند.

دهقان و همکاران (۱۴۰۱) به بررسی تأثیر کیفیت پیش‌بینی مدیریت بر کارایی سرمایه‌گذاری با در نظر گرفتن نقش تعدیلگری ساختار مالکیت پرداختند. نمونه آماری پژوهش آنان شامل ۱۲۹ شرکت در بازه زمانی سال‌های ۱۳۸۸ الی ۱۳۹۷، با به کارگیری مدل رگرسیون چندمتغیره مورد بررسی قرار گرفته است. این پژوهش از نظر ماهیت، از نوع همبستگی و از لحاظ هدف، کاربردی است. در این پژوهش از مالکیت نهادی و تمرکز مالکیت، برای سنجش ساختار مالکیت، استفاده شده است. نتایج نشان داد که دقت پیش‌بینی سود تأثیر مثبت و معناداری بر کارایی سرمایه‌گذاری دارد. به علاوه، مالکیت نهادی، تأثیر دقت پیش‌بینی سود بر کارایی سرمایه‌گذاری را تعدیل نمی‌کند؛ اما تمرکز مالکیت، تأثیر دقت پیش‌بینی سود بر کارایی سرمایه‌گذاری را تعدیل خواهد کرد.

فرخ و جهان‌شاد (۱۴۰۱) به بررسی ارتباط میان خودشیفتگی مدیران و انتخاب سبک‌های رهبری در حسابداری پرداختند. جامعه‌ی آماری این پژوهش شامل مدیران شرکت‌های پذیرفته شده در بورس بوده است. به دلیل عدم دسترسی به تمامی اعضای جامعه‌ی آماری، از روش نمونه‌گیری در دسترس استفاده شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از روش معادلات ساختاری بوده است. یافته‌های پژوهش نشان داد که خودشیفتگی مدیران بر سبک رهبری تحول‌گرا در حسابداری-در مقایسه با عمل‌گرا- تأثیر بیشتری داشته است. علاوه بر این، خودشیفتگی مدیران بر سبک رهبری عمل‌گرا و سبک رهبری تحول‌گرا در تعیین استراتژی تجاری شرکت‌ها، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مدیریت سود و کیفیت گزارشگری مالی تأثیرگذار است.

رضازاده و همکاران (۱۳۹۹) به بررسی تأثیر سؤگیری در پیش‌بینی سود مدیریت بر رفتار سرمایه‌گذاری شرکت و عدم تقارن اطلاعاتی پرداختند. پژوهش آنان شامل ۱۵۵ شرکت بورسی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۶ بوده است. نتایج پژوهش نشان داد که سؤگیری در پیش‌بینی سود توسط مدیریت بر رفتار سرمایه‌گذاری شرکت تأثیر منفی دارد. همچنین، نتایج موید آن است که مدیران در جهت حفظ منافع خود و در راستای آرامش سرمایه‌گذاران بالفعل و سایر ذینفعان، برای مخفی نگه داشتن اثر ناکارایی سرمایه‌گذاری‌ها، سود پیش‌بینی شده را همراه با سؤگیری گزارش می‌نمایند.

تقی‌زاده خانقاه و بادآور نهندي (۱۳۹۹) به بررسی ارتباط بین بیش‌اطمینانی مدیریت، تأمین مالی داخلی و کارایی سرمایه‌گذاری پرداختند. پژوهش آنان شامل ۱۳۰ شرکت بورسی طی سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۶ بوده است. نتایج نشان داد که بین بیش‌اطمینانی مدیریت و تأمین مالی داخلی، ارتباط مثبت وجود دارد. همچنین،

بین بیش‌اطمینانی مدیریت با سطح سرمایه‌گذاری و سرمایه‌گذاری بیشتر از حد، ارتباط مثبت و با سرمایه‌گذاری کمتر از حد، ارتباط منفی وجود دارد. از سوی دیگر، نتایج نشان داد که بین تأمین مالی داخلی با سطح سرمایه‌گذاری و سرمایه‌گذاری بیشتر از حد ارتباط مثبت و با سرمایه‌گذاری کمتر از حد ارتباط منفی وجود دارد. در نهایت، یافته‌ها نشان داد که تأمین مالی داخلی بر رابطه بین بیش‌اطمینانی مدیریت و سطح سرمایه‌گذاری تأثیر مثبت دارد و تأثیر تعاملی تأمین مالی داخلی بر رابطه بین بیش‌اطمینانی مدیریت و سرمایه‌گذاری بیشتر از حد مثبت و معنادار است، در حالیکه این رابطه برای شرکت‌های کم سرمایه‌گذار معنادار نیست.

امیری و همکاران (۱۳۹۷) به بررسی اثر رفتارهای کوتاه‌بینی و خوش‌بینانه مدیریت بر شفافیت اطلاعات مالی پرداختند. نمونه پژوهش آنان شامل ۹۷ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران برای دوره زمانی ۱۳۸۸-۱۳۹۵ می‌باشد. برای تجزیه و تحلیل آزمون فرضیه‌های پژوهش از مدل رگرسیونی چند متغیره استفاده شده است. نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش نشان داد که رفتار خوش‌بینی مدیران باعث کاهش شفافیت اطلاعات مالی شرکت‌ها می‌شود. این یافته نشان می‌دهد که مدیران بر اثر تعصبات، بیش از حد خوش‌بین هستند و به دلیل مغرضانه بودن، به شفافیت سازی اطلاعات مالی نمی‌پردازند. نتایج دیگر پژوهش نشان داد که رفتار کوتاه بینانه مدیران بر شفافیت اطلاعات مالی شرکت‌ها اثر منفی می‌گذارد.

۳- فرضیه‌های پژوهش

با توجه به مبانی نظری مطرح شده و پژوهش‌های پیشین، فرضیه‌های پژوهش به صورت زیر تدوین شده است:

فرضیه اول: سطح رفتار نمایندگی مدیران بر سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی تأثیر مثبت معناداری دارد.

فرضیه دوم: رفتار کوتاه‌بینانه مدیران بر سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی تأثیر مثبت معناداری دارد.

فرضیه سوم: رفتار مقتدرانه مدیران بر سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی تأثیر مثبت معناداری دارد.

فرضیه چهارم: توانایی مدیریت شرکت بر سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی تأثیر منفی معناداری دارد.

فرضیه پنجم: رفتار متهورانه مالیاتی مدیریت بر سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی تأثیر مثبت معناداری دارد.

۴- روش‌شناسی پژوهش

۴-۱- جامعه و نمونه‌ی آماری

این پژوهش با توجه به عدم امکان کنترل کلیه متغیرهای مربوط نمی‌تواند از نوع پژوهش‌های تجربی محض باشد اما، با توجه به تجزیه و تحلیل اطلاعات گذشته، این پژوهش از نوع پژوهش‌های نیمه تجربی است. همچنین، با توجه به اینکه نتایج بدست آمده از پژوهش به حل یک مشکل یا موضوع خاص می‌پردازد، از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش نیز از نوع تجزیه و تحلیل همبستگی با رویکرد رگرسیونی است.

جامعه آماری شامل کلیه شرکت‌های بورسی در طول دوره زمانی سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۹ بوده است. چگونگی انتخاب نمونه، به صورتی بوده است که در هر مرحله از میان تمامی شرکت‌های بورسی در ابتدای سال ۱۳۸۶، شرکت‌هایی که حائز ویژگی‌های زیر نبوده‌اند، حذف شده و شرکت‌های موجود برای انجام آزمون انتخاب شدند: (۱) شرکت‌ها باید در طول دوره زمانی مورد رسیدگی تداوم فعالیت داشته و به صورت مداوم در بورس فعال باشند.

(۲) نمونه آماری تنها دربرگیرنده شرکت‌های تولیدی و صنعتی است.

(۳) سال مالی شرکت‌ها منتهی به ۲۹ اسفند ماه باشد.

با توجه به اعمال شرایط فوق، در نهایت، پس از طی مراحل مزبور، تعداد ۱۵۵ شرکت در برگیرنده ۲۰۱۵ سال-شرکت برای بررسی این موضوع انتخاب شد. که مطابق با جدول زیر است:

جدول (۱). نحوه انتخاب نمونه

۴۹۴	تعداد کل شرکت‌های پذیرفته شده بورسی
۳۵۶	تعداد شرکت‌هایی که داده‌های آنان در دسترس است و تداوم فعالیت داشته‌اند
۳۱۷	تعداد شرکت‌هایی که پایان سال مالی آن ۱۲/۲۹ است
(۷۲)	تعداد شرکت‌های سرمایه‌گذاری، بیمه، لیزینگ، بانک‌ها و ...
(۹۰)	۷۲ تعداد شرکت‌هایی که در دوره پژوهش دارای اطلاعات ناقص بودند
۱۵۵	تعداد شرکت‌های باقی مانده به عنوان نمونه

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۲-۴- الگوها و متغیرهای پژوهش

الگوی پژوهش زیر برای انجام آزمون فرضیه‌های انتخاب شده است (هی و همکاران، ۲۰۱۹).

$$BIAS_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 Agency\ Cost_{i,t} + \beta_2 Myopic_{i,t} + \beta_3 CEO\ Power_{i,t} + \beta_4 Mgr\ Ability_{i,t} + \beta_5 ETRD_{i,t} + \beta_6 size_{i,t} + \beta_7 Liquid_{i,t} + \beta_8 Loss_{i,t} + \beta_9 Age_{i,t} + \beta_{10} MBV_{i,t} + \beta_{11} CFO_{i,t} + \beta_{12} ROA_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

مدل پژوهش

۳-۴- متغیر وابسته پژوهش

سؤگیری در پیش‌بینی مالی ($BIAS_{i,t}$): برای اندازه‌گیری شاخص سؤگیری در پیش‌بینی مالی از معیارهای زیر استفاده شده است.

الف) تفاوت فروش و فروش پیش‌بینی شده: برابر با قدر مطلق تفاوت فروش واقعی و فروش پیش‌بینی شده می‌باشد به طوری که اگر بیشتر از میانه باشد عدد یک و در غیر این صورت صفر را می‌پذیرد (صالحی و همکاران، ۱۳۹۶).

ب) تفاوت سود هر سهم و سود هر سهم سال قبل: برابر با قدر مطلق تفاوت سود هر سهم سال و سود هر سهم سال قبل می‌باشد به طوری که اگر بیشتر از میانه باشد عدد یک و در غیر این صورت صفر را می‌پذیرد (لین و همکاران ۲۰۰۵).

ج) تفاوت سود تقسیمی هر سهم و سود تقسیمی هر سهم سال قبل: برابر با قدر مطلق تفاوت سود تقسیمی هر سهم سال با سود تقسیمی هر سهم سال قبل می‌باشد به طوری که اگر بیشتر از میانه باشد عدد یک و در غیر این صورت صفر را می‌پذیرد (لی و تانگ ۲۰۱۲).

در نهایت پس از تعیین عدد برای هر سال شرکت، شاخص سؤگیری در پیش‌بینی مالی به شرح زیر محاسبه می‌شود.

$$BIAS = \frac{\text{اقلامی که امتیاز یک گرفته‌اند}}{\text{کلیه اقلامی که ارزش‌های صفر و یک گرفته‌اند}}$$

۴-۴- متغیرهای مستقل پژوهش

رفتار نمایندگی مدیریت (Agency Cost): برای اندازه‌گیری این متغیر از شاخص هزینه نمایندگی با سه معیار به شرح زیر استفاده شده است:

الف) جریان نقد آزاد: جریان‌های نقد آزاد به پیروی از یوان و همکاران (۲۰۱۶) به ترتیب زیر محاسبه گردید: $\text{جریان نقد آزاد} = \text{خالص وجه نقد ناشی از فعالیت‌های عملیاتی} - \text{بهره تأمین مالی} - \text{سود تقسیمی}$

پس از محاسبه جریان‌های نقد آزاد برای هر شرکت به منظور افزایش قابلیت مقایسه، برمبلغ فروش شرکت تقسیم می‌گردد. از طریق ضرب دو عامل مذکور، هزینه‌های نمایندگی برای شرکت‌های مورد بررسی حاصل خواهد شد. به طوری که اگر بیشتر از میانه باشد عدد یک و در غیر این صورت صفر را می‌پذیرد.

ب) نسبت گردش دارایی‌ها: این نسبت از جمله نسبت‌های معروف است که بیانگر کارایی مدیریت و چگونگی بهره‌گیری وی از دارایی‌ها می‌باشد. هرآنچه نسبت مذکور بالاتر باشد، مبین کارایی بیشتر مدیر و در نتیجه هزینه‌های نمایندگی کمتر می‌باشد. نسبت مذکور از طریق تقسیم فروش شرکت بر مجموع دارایی‌های آن حاصل می‌شود (آنگ و همکاران، ۲۰۰۰). به طوری که اگر بیشتر از میانه باشد عدد صفر و در غیر این صورت یک را می‌پذیرد.

پ) نسبت هزینه‌های اختیاری: نسبت هزینه‌های اختیاری می‌تواند معیاری از افراط‌گرایی مدیریت در انجام هزینه‌های اختیاری باشد. نسبت هزینه‌های اختیاری (هزینه‌های عمومی و اداری و فروش)، چگونگی کنترل هزینه‌های عملیاتی توسط مدیران را اندازه‌گیری می‌کند و به عنوان معیار مستقیم هزینه‌های نمایندگی به کار می‌رود. یعنی هر چه این نسبت بالاتر باشد، هزینه‌های نمایندگی نیز بیشتر است (آنگ و همکاران، ۲۰۰۰). به طوری که اگر بیشتر از میانه باشد عدد یک و در غیر این صورت صفر را می‌پذیرد.

در نهایت پس از تعیین عدد برای هر سال شرکت، شاخص هزینه نمایندگی به شرح زیر محاسبه می‌شود.

$$\text{Agency Cost} = \frac{\text{اقلامی که امتیاز یک گرفته‌اند}}{\text{کلیه اقلامی که ارزش‌های صفر و یک گرفته‌اند}}$$

رفتار کوتاه‌بینانه مدیریت (*Myopic*): انتظار می‌رود زمانی که شرکتها به موفقیت مالی چشمگیری دست می‌یابند، فرصت و منابع لازم برای سرمایه‌گذاری در داراییهای بلندمدت آینده را به دست آورند. بنابراین شرکتهایی که به طور همزمان بازدهی بیش از حد مورد انتظار و هزینه بازاریابی و تحقیق و توسعه‌ای کمتر از حد طبیعی را گزارش می‌کنند، به احتمال زیاد مشمول ویژگی مدیریت کوتاه بینانه (دارای مدیران کوتاه بین) خواهند بود. برای شناسایی و تعیین شرکتهای کوتاه بین، ابتدا لازم است سطح مورد انتظار بازده دارایی، هزینه بازاریابی و هزینه تحقیق و توسعه را برای هر شرکت در هر دوره زمانی برآورد کرد. در این راستا، به پیروی از اندرسون و سیائو (۱۹۸۲) از روابط ۱ تا ۳ استفاده شده است:

$$\begin{aligned} ROA_{i,t} &= \beta_0 + \beta_1 ROA_{i,t-1} + \varepsilon_{i,t} \\ Mktg_{i,t} &= \beta_0 + \beta_1 Mktg_{i,t-1} + \varepsilon_{i,t} \\ R\&D_{i,t} &= \beta_0 + \beta_1 R\&D_{i,t-1} + \varepsilon_{i,t} \end{aligned}$$

در این روابط؛ ROA ، $Mktg$ و $R\&D$ به ترتیب بازده داراییها، هزینه بازاریابی به کل فروش و هزینه تحقیق و توسعه به کل فروش است. یادآوری می‌شود که هزینه بازاریابی و مخارج تحقیق و توسعه از یادداشتهای توضیحی افشاشده شرکت‌ها استخراج می‌شود. پس از محاسبه مقادیر برآوردی بازده داراییها، هزینه بازاریابی و هزینه تحقیق و توسعه با استفاده از مدلهای فوق، مقادیر پیش‌بینی شده حاصل از مدل با مقادیر واقعی مقایسه شدند، سپس با توجه به خطای پیش‌بینی این سه مدل، شرکتها در چهار گروه اصلی به شرح مندرج در جدول زیر قرار می‌گیرند.

جدول (۲). اندازه‌گیری متغیر رفتار کوتاه‌بینانه مدیریت

گروه ۱	گروه ۲	گروه ۳	گروه ۴
اختلاف بازده دارایی پیش‌بینی شده با واقعی مثبت	اختلاف بازده دارایی پیش‌بینی شده با واقعی مثبت	اختلاف بازده دارایی پیش‌بینی شده با واقعی مثبت	اختلاف بازده دارایی پیش‌بینی شده با واقعی منفی
اختلاف هزینه بازاریابی و تحقیق و توسعه پیش‌بینی شده با واقعی منفی	فقط اختلاف یکی از هزینه بازاریابی و تحقیق و توسعه	اختلاف هزینه بازاریابی و تحقیق و توسعه پیش‌بینی شده با واقعی مثبت	-

گروه ۱	گروه ۲	گروه ۳	گروه ۴
	پیش‌بینی شده با واقعی منفی		

منبع: یافته‌های پژوهشگر

در بین این گروه‌ها، گروه یک شرکت‌های با مدیریت کوتاه بین در نظر گرفته شده است. در این گروه با وجود مثبت بودن عملکرد شرکت و افزایش بازده داراییها، هزینه‌های بازاریابی و تحقیق و توسعه کاهش یافته است (مردای و باقری، ۱۳۹۳).

رفتار مقتدرانه مدیریت (*CEO Power*): برای اندازه‌گیری شاخص رفتار مقتدرانه مدیریت از معیارهای زیر استفاده شده است.

الف) درصد مالکیت مدیریت: برابر با درصد سهام در اختیار مدیر عامل می‌باشد. به طوری که اگر بیش‌تر از میانه باشد عدد یک و در غیر این صورت صفر را می‌پذیرد (هوانگ، ۲۰۱۵).

ب) دوره تصدی مدیریت: برابر تعداد سال‌هایی است که یک شخص سمت مدیرعاملی شرکت را برعهده دارد. به طوری که اگر بیش‌تر از میانه باشد عدد یک و در غیر این صورت صفر را می‌پذیرد (هوانگ، ۲۰۱۵).

ج) تخصص مالی مدیرعامل: یک متغیر رتبه‌ای است به طوری که اگر مدیر عامل دارای مدرک کارشناسی رشته‌های حسابداری، مدیریت مالی و اقتصاد باشد عدد یک، در صورتی که دارای مدرک کارشناسی ارشد رشته‌های حسابداری، مدیریت مالی و اقتصاد باشد عدد دو، در صورتی که دارای مدرک دکتری رشته‌های حسابداری، مدیریت مالی و اقتصاد باشد عدد سه، و در غیر این صورت صفر می‌گیرد. سپس از این متغیر میانه گرفته شده، به طوری که اگر بیش‌تر از میانه باشد عدد یک و در غیر این صورت صفر را می‌پذیرد (هوانگ، ۲۰۱۵).

در نهایت پس از تعیین عدد برای هر سال شرکت، شاخص قدرت مدیریت به شرح زیر محاسبه می‌شود.

$$CEO Power = \frac{\text{اقلامی که امتیاز یک گرفته‌اند}}{\text{کلید اقلامی که ارزش‌های صفر و یک گرفته‌اند}}$$

توانایی مدیریت (*Mgr Ability*): در پژوهش حاضر، به منظور اندازه‌گیری توانایی مدیریت از مدل دمرجیان و همکاران (۲۰۱۲) استفاده شده است. در این مدل، با استفاده از اندازه‌گیری کارایی شرکت و سپس وارد کردن آن در رگرسیون خطی چند متغیره به عنوان متغیر وابسته و کنترل ویژگی‌های ذاتی شرکت، توانایی مدیریت محاسبه می‌شود. آنها به منظور اندازه‌گیری کارایی شرکت، دمرجیان و همکاران (۲۰۱۲) از مدل تحلیل

پوششی داده‌ها (DEA1) استفاده کرده‌اند. مدل تحلیل پوششی داده‌ها، نوعی مدل آماری است که برای اندازه‌گیری عملکرد سیستم با استفاده از داده‌های ورودی و خروجی، کاربرد دارد. و به صورت زیر محاسبه شده است:

$$Max_v \theta = \frac{sales}{v_1 CoGS + v_2 SG\&A + v_3 NetPPE + v_4 OpsLease + v_5 R\&D + v_6 Goodwill + v_7 Intan}$$

که در آن:

CoGS

بهای کالای فروش رفته در سال *t*,

SG\&A

هزینه‌های عمومی اداری و فروش در سال *t*,

NetPPE

مانده خالص املاک، ماشین آلات و تجهیزات در ابتدای سال *t*,

OpsLease

هزینه اجاره عملیاتی در سال *t*,

R\&D

هزینه تحقیق و توسعه در سال *t*,

Goodwill

سرقفلی خریداری شده در ابتدای سال *t* و

Intan

مانده خالص دارایی نامشهود در ابتدای سال *t*.

در این مدل برای هر کدام از متغیرهای ورودی ضریب خاص، *v*، در نظر گرفته شده است زیرا اثر همه متغیرهای ورودی بر خروجی (فروش) یکسان نیست. مقدار محاسبه شده برای کارایی شرکت در محدوده صفر تا ۱ قرار می‌گیرد که حداکثر کارایی برابر ۱ و هر چه مقدار به دست آمده کمتر باشد یعنی کارایی شرکت پایین‌تر است. هدف از محاسبه کارایی شرکت، اندازه‌گیری توانایی مدیریت است و از آنجا که در محاسبات مربوط به کارایی ویژگی‌های ذاتی شرکت نیز دخالت دارند، نمی‌توان توانایی مدیریت را به درستی اندازه‌گیری کرد زیرا متأثر از این ویژگی‌ها، بیشتر یا کمتر از مقدار واقعی محاسبه می‌شود.

دمرجیان و همکاران (۲۰۱۲) به منظور کنترل اثر ویژگی‌های ذاتی شرکت در مدل خود کارایی شرکت را به دو بخش جدا یعنی کارایی بر اساس ویژگی‌های ذاتی شرکت و توانایی مدیریت، تقسیم کرده‌اند. آنها این کار را با استفاده از کنترل ۵ ویژگی ذاتی شرکت (اندازه شرکت، سهم بازار شرکت، جریان نقدی شرکت، عمر پذیرش شرکت در بورس و فروش خارجی (صادرات)) انجام داده‌اند. هر کدام از این ۵ متغیر به عنوان ویژگی‌های ذاتی شرکت، می‌توانند به مدیریت کمک کنند تا تصمیمات بهتری اتخاذ کنند یا در جهت عکس عمل کرده و

¹ data envelopment analysis

توانایی مدیریت را محدود نمایند. در مدل زیر که توسط دمرجیان و همکاران (۲۰۱۲) ارائه شده، این ۵ ویژگی کنترل شده است.

$$\begin{aligned} \text{Firm Efficiency} \\ = \alpha_0 + \alpha_1 \text{Size}_{i,t} + \alpha_2 \text{MarketShare}_{i,t} + \alpha_3 \text{FCF}_{i,t} + \alpha_4 \text{Age}_{i,t} + \alpha_5 \text{FCI}_{i,t} \\ + \varepsilon_{i,t} \end{aligned}$$

که در آن، $\text{Size}_{i,t}$ اندازه شرکت و برابر با لگاریتم طبیعی مجموع دارایی‌های شرکت، $\text{MarketShare}_{i,t}$ سهم بازار شرکت و برابر با نسبت فروش شرکت به فروش کل صنعت، $\text{FCF}_{i,t}$ متغیری موهومی که در صورت مثبت بودن جریان‌های نقدی عملیاتی برابر یک و در صورت منفی بودن برابر صفر در نظر گرفته شده است، $\text{Age}_{i,t}$ عمر پذیرش شرکت در بورس اوراق بهادار و برابر با لگاریتم طبیعی تعداد سال‌هایی که شرکت در بورس پذیرفته شده است، $\text{FCI}_{i,t}$ نیز متغیر دامی است و برای شرکت‌هایی که صادرات (فروش با ارز خارجی) داشته اند برابر ۱ در غیر این صورت صفر در نظر گرفته شده است و باقی مانده مدل ($\varepsilon_{i,t}$) نیز نشان دهنده میزان توانایی مدیریت است.

رفتار متهورانه مالیاتی (ETRD): نرخ قانونی برابر ماده ۱۰۵ قانون مالیات‌های مستقیم ایران نرخ مالیاتی ۲۵٪ درآمد مشمول مالیات می‌باشد. نرخ موثر مالیاتی از تقسیم میزان مالیات قطعی پرداخت شده هر سال بر سود قبل از مالیات به دست می‌آید. بر این اساس، نرخ مؤثر مالیاتی از نرخ قانونی متفاوت خواهد بود. دلیل این امر نیز وجود انواع معافیت‌های مالیاتی یا تمکین ناقص مالیاتی (گزارشگری متهورانه مالیاتی) از سوی مؤدیان مالیاتی می‌باشد. بنابراین تفاوت بین این نرخ مالیات قانونی و نرخ موثر مالیاتی، به عنوان معیار و متغیری جهت اندازه‌گیری، گزارشگری متهورانه مالیاتی می‌باشد (فرانک و همکاران، ۲۰۰۹).

۴-۵- متغیرهای کنترل پژوهش

اندازه شرکت (SIZE): برابر با لگاریتم طبیعی جمع دارایی‌های شرکت است. در ارتباط با اثر اندازه شرکت بر سوءگیری در پیش‌بینی‌های مالی دو استدلال رقیب وجود دارد. استدلال نخست بیان می‌کند شرکت‌های بزرگتر از ساختار راهبری شرکتی و کنترل داخلی قوی‌تر برخوردارند. در نتیجه، پیش‌بینی‌های دقیق‌تری داشته و با سوءگیری کمتری روبه‌رو هستند. از سوی دیگر استدلال رقیب بیان می‌کند شرکت‌های بزرگتر به دلیل پیچیدگی کسب و کار و تاثیر پذیری بیشتر از مسائل حاشیه‌ای معمولاً دارای سوءگیری بیشتری در پیش‌بینی‌های مالی هستند (اندرو و همکاران، ۲۰۱۸).

نقدینگی شرکت (*Liquid*): برابر با نسبت وجه نقد و معادل وجه نقد به مجموع دارایی‌های شرکت است. در ارتباط با اثر قدرت نقدینگی بر سوءگیری در پیش‌بینی‌های مالی این استدلال وجود دارد که شرکت‌هایی که دارای مدیریت قوی‌تر در مدیریت نقدینگی هستند و قدرت نقدینگی بالایی دارند معمولاً از ساختار راهبری شرکتی و کنترل داخلی قوی‌تری برخوردارند. در نتیجه، پیش‌بینی‌های دقیق‌تری داشته و با سوءگیری کمتری روبه‌رو هستند (اندرو و همکاران، ۲۰۱۸).

زیان‌دهی (*Loss*): متغیر موهومی است که اگر شرکت شرکت در سال جاری زیان داشته باشد عدد یک و در غیر این صورت صفر است در ارتباط با اثر زیان‌دهی بر سوءگیری در پیش‌بینی‌های مالی این استدلال وجود دارد که شرکت‌هایی که دارای زیان‌دهی بالاتری هستند معمولاً از ساختار راهبری شرکتی و کنترل داخلی ضعیف‌تر برخوردار و سعی می‌کنند در پیش‌بینی‌های مالی خوش‌بینی بیش از حدی داشته تا به بازار سیگنال دهند به زودی از منطقه زیان خارج می‌شوند. در نتیجه، با سوءگیری بیشتری روبه‌رو هستند (اندرو و همکاران، ۲۰۱۸).

سن شرکت (*Age*): برابر با لگاریتم طبیعی سن شرکت از تاریخ تاسیس است در ارتباط با اثر سن شرکت بر سوءگیری در پیش‌بینی‌های مالی این استدلال وجود دارد که شرکت‌هایی که دارای سن بیشتری هستند معمولاً از ساختار راهبری شرکتی و ساختار مالی قوی‌تری برخوردارند. زیرا با گذشت زمان و آزمون و خطا به یک ساختار مالی مناسب رسیدند. در نتیجه، پیش‌بینی‌های دقیق‌تری داشته و با سوءگیری کمتری روبه‌رو هستند (اندرو و همکاران، ۲۰۱۸).

نسبت ارزش بازار به ارزش دفتری (*MBV*): برابر با نسبت ارزش بازار حقوق صاحبان سهام به ارزش دفتری حقوق صاحبان سهام شرکت تعریف شده است. در ارتباط با اثر نسبت ارزش بازار بر سوءگیری در پیش‌بینی‌های مالی این استدلال وجود دارد که شرکت‌هایی که توسط بازار ارزش‌گذاری بالاتری می‌شوند معمولاً اعتماد بازار را کسب کردند و این کسب اعتماد به دلیل پیش‌بینی‌های دقیق بوده که در گذشته انجام داده بودند. در نتیجه، پیش‌بینی‌های دقیق‌تری داشته و با سوءگیری کمتری روبه‌رو هستند (اندرو و همکاران، ۲۰۱۸).

جریان نقد عملیاتی (*CFO*): برابر با جریان نقد عملیاتی شرکت است و با کل دارایی‌های شرکت تعدیل شده است در ارتباط با اثر جریان نقد عملیاتی بر سوءگیری در پیش‌بینی‌های مالی این استدلال وجود دارد که شرکت‌هایی که دارای عملکرد نقدی بالاتری هستند معمولاً از ساختار راهبری شرکتی و کنترل داخلی قوی‌تری برخوردارند. در نتیجه، پیش‌بینی‌های دقیق‌تری داشته و با سوءگیری کمتری روبه‌رو هستند (اندرو و همکاران، ۲۰۱۸).

اهرم مالی (*LEV*): برابر با نسبت کل بدهی‌ها به کل دارایی‌های شرکت است در ارتباط با اثر اهرم مالی بر سوءگیری در پیش‌بینی‌های مالی این استدلال وجود دارد اهرم بالاتر به عنوان نظارت خارجی بیشتر بر شرکت است. در نتیجه، نظارت بالاتر خارجی همراه با پیش‌بینی‌های دقیق‌تر بوده و با سوءگیری کمتری روبه‌رو هستند (فاسو، ۲۰۱۳).

بازده دارایی‌ها (ROA): برابر با نسبت سود خالص به کل دارایی‌های شرکت است در ارتباط با اثر قدرت سودآوری بر سوءگیری در پیش‌بینی‌های مالی این استدلال وجود دارد که شرکت‌هایی که دارای قدرت سودآوری بالاتری هستند معمولاً از ساختار راهبری شرکتی و کنترل داخلی قوی‌تری برخوردارند. در نتیجه، پیش‌بینی‌های دقیق‌تری داشته و با سوءگیری کمتری روبه‌رو هستند (اندرو و همکاران، ۲۰۱۸).

۵- یافته‌های پژوهش

۵-۱- آمار توصیفی

نتایج آمار توصیفی متغیرهای پژوهش در جدول (۳) نشان داده شده است.

جدول ۳. آماره‌های توصیفی متغیرهای پژوهش*

متغیر	تعداد	میانگین	میانه	انحراف معیار	بیشینه	کمینه
سؤگیری در پیش‌بینی مالی	۲۰۱۵	۰/۴۹	۰/۳۳۳	۰/۳۳۵	۱	۰
رفتار نمایندگی مدیریت	۲۰۱۵	۰/۴۹۱	۰/۶۶۶	۰/۲۹۵	۱	۰
رفتار مقتدرانه مدیریت	۲۰۱۵	۰/۵۴۴	۰/۶۶۶	۰/۳۰۲	۱	۰
توانایی مدیریت	۲۰۱۵	-۰/۰۰۶	۰/۰۰۲	۰/۲۱۳	۰/۶۸۳	-۰/۶۵۸
رفتار متهورانه مالیاتی مدیریت	۲۰۱۵	۰/۱۴۹	۰/۱۵۰	۰/۰۸۸	۰/۲۵۰	۰/۰۰۱
اندازه شرکت	۲۰۱۵	۶/۰۵۹	۶/۰۱۲	۰/۶۶۸	۸/۴۱۴	۴/۳۵۶
نقدینگی شرکت	۲۰۱۵	۰/۰۳۶	۰/۰۲۴	۰/۰۳۷	۰/۲۰۸	۰/۰۰۲
سن شرکت	۲۰۱۵	۱/۵۵۸	۱/۶۰۲	۰/۱۶۱	۱/۸۲۶	۰/۹۰۳
نسبت ارزش بازار به ارزش دفتری	۲۰۱۵	۱/۸۱۷	۱/۵۸۶	۰/۷۸۱	۶/۳۷۴	۱/۰۰۱
نسبت جریان نقد عملیاتی به کل دارایی‌ها	۲۰۱۵	۰/۱۰۹	۰/۰۹۴	۰/۱۱۸	۰/۴۷۵	-۰/۲۸۲
بازده دارایی‌ها	۲۰۱۵	۰/۰۸۴	۰/۰۷۳	۰/۱۳۰	۰/۴۵۴	-۰/۳۳۹
آمار توصیفی متغیرهای دوجویی						
رفتار کوتاه‌بینانه مدیریت	۲۰۱۵	۰/۰۳۱	۰	۰/۱۷۴	۱	۰
زیان‌ده بودن شرکت	۲۰۱۵	۰/۱۴۵	۰	۰/۳۵۳	۱	۰

منبع: یافته‌های پژوهشگر

با توجه به نتایج بدست آمده از آماره‌های توصیفی متغیرهای تحقیق و نزدیک به هم بودن میانگین و میانه در بیشتر متغیرهای تحقیق، می‌توان بیان کرد که کلیه متغیرها از توزیع مناسبی برخوردار هستند. افزون بر این،

آماره‌های انحراف معیار، ضریب کشیدگی و چولگی نیز به منظور بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها بکار گرفته می‌شوند (کلر و وارک، ۲۰۰۳). با بررسی معیارهای مذکور می‌توان اظهار داشت که داده‌های مربوط به متغیرهای مستقل و وابسته از توزیع نرمال برخوردار هستند زیرا، متغیرها دارای حداقل فاصله از ارزش ارایه شده برای کشیدگی می‌باشند. از سوی دیگر، متغیر رفتار متهورانه مالیاتی مدیر دارای میانگین تقریبی ۱۵ درصد است که با توجه به نحوه اندازه‌گیری این متغیر نشان دهنده وجود رفتار متهورانه بالا در میان شرکت‌های ایرانی است. همچنین، با توجه به میانگین متغیر سوءگیری در پیش‌بینی‌های مدیریت که حدود ۵۰ درصد است نشان دهنده وجود سوءگیری بالا در پیش‌بینی‌های مدیریت بوده که می‌تواند ناشی از نوسانات شدید اقتصادی در کشور باشد. علاوه بر این، متغیر زیان‌ده بودن شرکت دارای میانگین حدود ۱۴ درصد است که بیانگر آن است در حدود ۱۴ درصد سال-شرکت‌های نمونه در وضعیت زیانده‌ی قرار دارند. افزون بر این، متغیر نقدینگی شرکت دارای میانگین حدود ۴ درصد است که با توجه به وجود تورم بالا و نوسانات اقتصادی موجود نشان دهنده مشکل نقدینگی بالا در شرکت‌های ایرانی است. همچنین، متغیر نسبت جریان نقد عملیاتی به کل دارایی‌ها دارای میانگین حدود ۱۱ درصد است که با توجه به وجود تورم بالا در دوره پژوهش، نشان دهنده ضعف عملکردی در شرکت‌های ایرانی بوده که می‌تواند ناشی از متغیرهای اقتصاد کلان و شرایط تحریمی باشد.

۲-۵- آزمون هم خطی متغیرهای مستقل و بررسی همسانی واریانس

همخطی به مفهوم وجود ارتباط شدید میان متغیرهای مستقل که توسط آماره VIF سنجیده می‌شود. مقادیر زیر ۱۰ برای این آماره نشان‌دهنده عدم وجود همخطی میان متغیرهای مستقل است (افلاطونی، ۱۳۹۲). نتایج کسب شده نشان داد که برای تمامی مقادیر بدست آمده این مقدار برای متغیرهای پژوهش کمتر از حد مجاز است. بنابراین، می‌توان ادعا کرد هم خطی میان متغیرهای پژوهش مشاهده نشده است. علاوه بر این، برای بررسی همسانی واریانس میان باقیمانده‌های مدل، آزمون والد تعدیل شده بکار گرفته شده است. این آزمون در نرم افزار استاتا انجام شده است (افلاطونی، ۱۳۹۲). نتیجه این آزمون برای مدل‌های پژوهش بیانگر وجود همسانی واریانس میان باقیمانده‌های مدل است. همچنین، نرمال بودن توزیع باقی مانده‌های رگرسیون نیز بررسی شد که نتایج موید نرمال بودن این باقی‌مانده‌ها می‌باشد.^۱

۳-۵- آمار استنباطی

با توجه به مبانی تئوریک طرح شده، پنج فرضیه تدوین و در ادامه به بررسی و آزمون آن‌ها پرداخته شده است. برای این هدف، ابتدا الگوی پژوهش برای بررسی پنج فرضیه آزمون شد. البته لازم است، قبل از برازش الگوی

^۱ . لازم به توضیح است که به دلیل محدودیت صفحه از آوردن جداول خودداری شده است.

پژوهش، آزمون چاو برای بررسی استفاده از روش داده‌های تابلویی با اثرات ثابت در مقابل روش داده‌های ترکیبی برای نمونه پژوهش انجام شود. نتایج آزمون چاو برای مدل پژوهش در جدول (۴) نشان داده شده است.

جدول (۴). نتایج آزمون چاو مدل پژوهش

الگوی مورد بررسی	آماره	سطح خطا	روش پذیرفته شده
مدل پژوهش	۴/۰۶۰	۰/۰۰۰	روش اثرات ثابت

منبع: یافته‌های پژوهشگر

با توجه به آماره و سطح خطای آزمون چاو برای مدل پژوهش، نتایج حاکی از عدم تایید فرض H_0 بوده است، در نتیجه، الگوی روش اثرات ثابت روش ارجح است. لازم است برای انتخاب از بین الگوی داده‌های تابلویی با اثرات ثابت یا داده‌های تابلویی با اثرات تصادفی، آزمون هاسمن نیز انجام شود. نتایج مربوط به آزمون هاسمن نیز در جدول (۵) نشان داده شده است.

جدول ۵: نتایج آزمون هاسمن برای مدل پژوهش

الگوی مورد بررسی	آماره	سطح خطا	روش پذیرفته شده
مدل پژوهش	۲۵/۷۴۵	۰/۰۱۱	روش اثرات ثابت

منبع: یافته‌های پژوهشگر

همانطور که در جدول (۵) قابل مشاهده است، نتایج حاکی از آن است که الگوی روش اثرات ثابت برای الگوی پژوهش، روش ارجح است. بنابراین، در ادامه به تخمین مدل پژوهش، با توجه به روش ارجح در جدول (۶) پرداخته شده است.

با توجه به نتایج قابل مشاهده در جدول (۶) و با توجه آماره‌ی F بدست آمده (۱۵/۳۹۰) و سطح خطای آن (۰/۰۰۰)، می‌توان ادعا کرد که در سطح اطمینان ۹۹ درصد، در مجموع الگوی تحقیق از معناداری بالایی برخوردار است. همچنین، با توجه به ضریب تعیین تعدیل شده بدست آمده برای الگو که برابر ۵۴ درصد است، می‌توان بیان کرد که در مجموع متغیرهای مستقل و کنترل تحقیق بیش از ۵۴ درصد تغییرات متغیر وابسته را توضیح می‌دهند. افزون بر این، با توجه به مقدار آماره‌ی دوربین واتسون که برابر ۱/۹۳۶ است، می‌توان ادعا کرد که خودهمبستگی مرتبه‌ی اول میان باقی‌مانده‌های الگو وجود ندارد. همچنین، نتایج بدست آمده نشان می‌دهد از میان متغیرهای کنترل، تنها متغیر اندازه شرکت، زیان‌ده بودن و بازده شرکت تاثیر معناداری بر سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی دارند. در ادامه به تحلیل نتایج هر فرضیه پرداخته شده است:

جدول ۶. نتایج تخمین مدل پژوهش

متغیر	ضریب متغیر	انحراف استاندارد	آماره تی	سطح خطا
عرض از مبدا	۰/۲۰۸	۰/۱۷۳	۱/۲۰۰	۰/۲۳۰
رفتار نمایندگی مدیران	۰/۱۴۱	۰/۰۲۴	۵/۸۵۴	۰/۰۰۰
رفتار کوتاه‌بینانه مدیران	۰/۰۲۳	۰/۰۳۴	۰/۶۷۰	۰/۵۰۲
رفتار مقتدرانه مدیریت	۰/۰۷۳	۰/۰۱۹	۳/۷۸۵	۰/۰۰۰
توانایی مدیریت	-۰/۱۱۴	۰/۰۲۶	-۴/۳۷۷	۰/۰۰۰
رفتار متهورانه مالیاتی مدیریت	۰/۲۵۰	۰/۰۸۶	۲/۸۸۳	۰/۰۰۴
اندازه شرکت	۰/۱۶۸	۰/۰۳۳	۴/۹۵۵	۰/۰۰۰
نقدینگی شرکت	۰/۲۷۲	۰/۱۷۳	۱/۵۷۴	۰/۱۱۵
زیان‌ده بودن شرکت	۰/۰۵۷	۰/۰۱۸	۳/۱۷۳	۰/۰۰۱
سن شرکت	-۰/۴۸۵	۰/۱۵۹	-۳/۰۴۵	۰/۰۰۲
نسبت ارزش بازار به ارزش دفتری	۰/۰۰۰۲	۰/۰۰۶	۰/۰۳۷	۰/۹۶۹
نسبت جریان نقد عملیاتی به کل دارایی‌ها	۰/۰۱۸	۰/۰۵۷	۰/۳۲۱	۰/۷۴۷
بازده دارایی‌ها	۰/۵۱۰	۰/۰۷۵	۶/۸۰۰	۰/۰۰۰
ضریب تعیین	۰/۵۸۰			
ضریب تعیین تعدیل شده	۰/۵۴۲			
آماره‌ی دوربین-واتسون	۱/۹۳۶			
آماره‌ی F	۱۵/۳۹۰			
احتمال آماره‌ی F	۰/۰۰۰			

منبع: یافته‌های پژوهشگر

نتیجه آزمون فرضیه اول

در این فرضیه به بررسی تأثیر رفتار نمایندگی مدیران بر سؤگیری در پیش‌بینی مدیران در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته شده است. با توجه به نتایج بدست آمده در جدول (۶) از برآورد الگو، ضریب متغیر رفتار نمایندگی مدیران برابر ۰/۱۴۱ و سطح خطای آن ۰/۰۰۰ است. بنابراین، با توجه به ضریب مثبت این متغیر و سطح معناداری آن، می‌توان ادعا کرد که رفتار نمایندگی مدیران تأثیر مثبت معناداری (در سطح خطای ۵ درصد) بر سطح سؤگیری در پیش‌بینی مدیران دارد. به عبارت دیگر، با افزایش رفتارهای فرصت طلبانه مدیران سطح سؤگیری در پیش‌بینی مدیران نیز افزایش می‌یابد که مطابق با مبانی نظری است. مطابق مبانی نظری این استدلال وجود دارد که شرکت‌های دارای رفتار نمایندگی بالاتر دارای شفافیت و سطح نظارت ضعیف‌تری هستند و در شرکت‌ها به مسائل اخلاقی توجه زیادی نمی‌شود و دارای

شرایط با ثباتی نیستند. همچنین، این مدیران اهمیتی برای منافع سهامداران قائل نیستند لذا این انتظار وجود دارد با سؤگیری در پیش‌بینی مدیران بالاتری روبرو باشند. بنابراین، با توجه به سطح معناداری، فرضیه اول پژوهش در سطح خطای ۵ درصد تایید شد. نتایج این فرضیه مطابق مبانی نظری و مطابق با نتایج پژوهش هی و همکاران، (۲۰۱۹) است.

نتیجه آزمون فرضیه دوم

در این فرضیه به بررسی تأثیر رفتار کوتاه‌بینانه مدیریت بر سؤگیری در پیش‌بینی مدیران در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته شده است. با توجه به نتایج بدست آمده در جدول (۶) از برآورد الگو، ضریب متغیر رفتار کوتاه‌بینانه مدیران برابر ۰/۰۲۳ و سطح خطای آن ۰/۵۰۲ است. بنابراین، با توجه به ضریب مثبت این متغیر و سطح معناداری آن، می‌توان ادعا کرد که رفتار کوتاه‌بینانه مدیران تأثیر مثبت غیرمعناداری (در سطح خطای ۵ درصد) بر سؤگیری در پیش‌بینی مدیران دارد. مطابق مبانی نظری این استدلال وجود دارد که شرکت‌های دارای رفتار کوتاه‌بینانه بالاتر دارای شفافیت و سطح نظارت ضعیف‌تری هستند و در شرکت‌ها به مسائل اخلاقی توجه زیادی نمی‌شود و دارای شرایط با ثباتی نیستند. علاوه بر این، با توجه به اینکه این مدیران به دوره کوتاه‌مدت مدیریت خود توجه دارند بنابراین، در انجام پیش‌بینی‌های بلندمدت هم از خود حساسیت بالایی نشان نمی‌دهند و سؤگیری در پیش‌بینی بیشتری از آنان می‌تواند وجود داشته باشد. همچنین، این مدیران اهمیتی برای منافع سهامداران قائل نیستند لذا این انتظار وجود دارد با سؤگیری در پیش‌بینی مدیران بالاتری روبرو باشند. بنابراین، با توجه به سطح معناداری، فرضیه‌ی دوم پژوهش در سطح خطای ۵ درصد رد می‌شود.

نتیجه آزمون فرضیه سوم

در این فرضیه به بررسی تأثیر رفتار مقتدرانه مدیریت بر سؤگیری در پیش‌بینی مالی مدیران در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته شده است. با توجه به نتایج بدست آمده در جدول (۶) از برآورد الگو، ضریب متغیر قدرت مدیریت برابر ۰/۰۷۳ و سطح خطای آن ۰/۰۰۰ است. بنابراین، با توجه به ضریب مثبت این متغیر و سطح معناداری آن، می‌توان ادعا کرد که رفتار مقتدرانه مدیریت تأثیر مثبت معناداری (در سطح خطای ۵ درصد) بر سؤگیری در پیش‌بینی مدیران دارد. به عبارت دیگر، با افزایش رفتارهای فرصت طلبانه مدیران سطح سؤگیری در پیش‌بینی مدیران نیز افزایش می‌یابد که مطابق با مبانی نظری است. مطابق مبانی نظری این استدلال وجود دارد که مدیران دارای قدرت بالاتر از پشتوانه محکمی در شرکت برخوردار هستند. بنابراین، این انتظار وجود دارد با توجه به قدرت بالاتر حساسیت زیادی از خود در قبال پیش‌بینی‌ها و سطح انحراف آن با واقعیت، از خود نشان ندهند. چرا که ماندگاری آنان الزاما بر اساس

عملکرد درست و پیش‌بینی‌های مناسب تعیین نخواهد شد بلکه امکان دارد بر اساس روابط پشت پرده و بر اساس قدرت پشتوانه که مدیر از آن بر خوردار است باشد. لذا این انتظار وجود دارد که این مدیران بیشتر در تلاش باشند تا نظرات حامیان خود را، که قدرت را از آنان وام گرفته‌اند، جلب کنند و الزاما توجهی به دقت پیش‌بینی‌ها نداشته باشند. در نتیجه، این انتظار وجود دارد با افزایش قدرت مدیریت دقت پیش‌بینی‌ها کاهش یافته که خود سبب افزایش سؤگیری در رفتار مدیریت می‌شود. بنابراین، با توجه به سطح معناداری، فرضیه‌ی سوم پژوهش در سطح خطای ۵ درصد تایید می‌شود. نتایج این فرضیه مطابق مبانی نظری و مطابق با نتایج پژوهش‌های همکاران، (۲۰۱۹) است.

نتیجه آزمون فرضیه چهارم

در این فرضیه به بررسی توانایی مدیریت بر سؤگیری در پیش‌بینی مالی مدیران در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته شده است. با توجه به نتایج بدست آمده در جدول (۶) از برآورد الگو، ضریب متغیر توانایی مدیریت برابر $0/114-$ و سطح خطای آن $0/000$ است. بنابراین، با توجه به ضریب منفی این متغیر و سطح معناداری آن، می‌توان ادعا کرد که توانایی مدیریت تاثیر منفی معناداری (در سطح خطای ۵ درصد) بر سؤگیری در پیش‌بینی مدیران دارد. به عبارت دیگر، با افزایش توانایی مدیران سطح سؤگیری در پیش‌بینی مدیران نیز کاهش می‌یابد که مطابق با مبانی نظری است. مطابق مبانی نظری برای این اثر دو استدلال رقیب وجود دارد. استدلال اول بیان می‌کند که اگر مدیران توانمند از توانایی خود در جهت اهداف شرکت استفاده کنند به دلیل توانایی بالاتر، معمولا شاهد دقت پیش‌بینی بالاتری از آنان خواهیم بود که سبب کاهش سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی می‌شود علاوه بر این، مدیران توانمند به دلیل اعتبار بالایی که در صنعت مورد فعالیت دارند تمام تلاش خود را جهت دستیابی به پیش‌بینی انجام شده و حفظ اعتبار خود انجام می‌دهند. بنابراین با سؤگیری در پیش‌بینی کمتری روبه‌رو هستند. اما، استدلال دوم ادعا می‌کند اگر مدیران توانمند از توانایی خود در جهت منافع شخصی و دور زدن سازوکارهای نظارتی شرکت استفاده کنند، این مدیران اهمیتی برای منافع سهامداران قائل نیستند لذا این انتظار وجود دارد با سؤگیری در پیش‌بینی مالی بالاتری روبرو باشند. بنابراین، با توجه به سطح معناداری، فرضیه‌ی چهارم پژوهش در سطح خطای ۵ درصد تایید شده و از استدلال نخست حمایت می‌کند. نتایج این فرضیه مطابق مبانی نظری و مطابق با نتایج پژوهش‌های همکاران، (۲۰۱۹) است.

نتیجه آزمون فرضیه پنجم

در این فرضیه به بررسی تأثیر رفتار متهورانه مالیاتی مدیریت بر سؤگیری در پیش‌بینی مدیران در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته شده است. با توجه به نتایج بدست آمده در جدول (۶) از

بر آورد الگو، ضریب متغیر رفتار متهورانه مالیاتی مدیریت برابر $0/۲۵۰$ و سطح خطای آن $۰/۰۰۴$ است. بنابراین، با توجه به ضریب مثبت این متغیر و سطح معناداری آن، می‌توان ادعا کرد که رفتار متهورانه مالیاتی مدیریت تاثیر مثبت معناداری (در سطح خطای ۵ درصد) بر سؤگیری در پیش‌بینی مالی مدیران دارد. به عبارت دیگر، با افزایش رفتارهای فرصت طلبانه مدیران سطح سؤگیری در پیش‌بینی مدیران نیز افزایش می‌یابد که مطابق با مبانی نظری است. مطابق مبانی نظری این استدلال وجود دارد که شرکت‌های دارای رفتار متهورانه مالیاتی بالاتر دارای شفافیت و سطح نظارت ضعیف‌تری هستند و در شرکت‌ها به مسائل اخلاقی توجه زیادی نمی‌شود و دارای شرایط با ثباتی نیستند. همچنین، این مدیران اهمیتی برای منافع ذینفعان قائل نیستند لذا این انتظار وجود دارد با سؤگیری در پیش‌بینی مالی مدیران بالاتری روبرو باشند. بنابراین، با توجه به سطح معناداری، فرضیه‌ی پنجم پژوهش در سطح خطای ۵ درصد تایید می‌شود. نتایج این فرضیه مطابق مبانی نظری و مطابق با نتایج پژوهش‌های همکاران، (۲۰۱۹) است.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش به تبیین اثر ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری مدیران بر سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته شد. بدین منظور فرضیه‌هایی برای بررسی این موضوع تدوین و با استفاده از اطلاعات در دسترس به تجزیه و تحلیل آن پرداخته شد. شرایط مبهم و اشتباهات شناختی که در روانشناسی انسان ریشه دارد، باعث می‌شود که سرمایه‌گذاران در شکل‌دهی انتظارات خود، مرتکب اشتباه شوند و در نتیجه، رفتارهای ویژه‌ای در هنگام سرمایه‌گذاری در بازارهای مالی از خود بروز دهند. یکی از مهمترین عللی که سبب بروز این اشتباه در تصمیم‌گیری از سوی سرمایه‌گذاران خواهد شد، شفاف نبودن اطلاعات مالی ناشی از عدم تقارن اطلاعاتی بین مدیران و سرمایه‌گذاران می‌باشد که می‌تواند ناشی از سؤگیری در پیش‌بینی مدیریت باشد. از سوی دیگر، مهم‌ترین اطلاعات در بازار سرمایه، اطلاعات و پیش‌بینی‌هایی است که مدیریت شرکت‌ها به بازار عرضه می‌کنند. از جمله این پیش‌بینی‌ها، پیش‌بینی سود و فروش توسط مدیریت است که از مهم‌ترین منابع اطلاعاتی مورد استفاده سرمایه‌گذاران می‌باشد. پیش‌بینی سود توسط مدیریت در ارزیابی سودآوری، ریسک مرتبط با سود، قضاوت در مورد قیمت سهام و مدل‌های ارزشیابی در سطح گسترده‌ای استفاده می‌شود. تحقیقات مالی و حسابداری نشان می‌دهد که قیمت‌ها در بازار اوراق بهادار، به اطلاعات حسابداری از جمله پیش‌بینی‌های مدیریت واکنش نشان می‌دهد. این واکنش نشان از محتوا و بار اطلاعاتی این پیش‌بینی‌هاست که باعث تغییر رفتار فعالان بازار سرمایه می‌گردد. برای شناخت و توضیح علل واکنش‌های مختلف بازار به اطلاعات سود، مفهومی تحت عنوان ضریب واکنش سود مطرح شده است. همچنین، مفهوم دیگری در ارتباط با این پیش‌بینی‌ها مطرح شده است که در ارتباط با سؤگیری در پیش‌بینی‌های مدیریت است و می‌تواند بر اعتماد بازار تاثیر گذار بوده و به اعتبار واحد تجاری لطمه وارد کند. سؤگیری در پیش‌بینی‌های مدیریت می‌تواند تحت تاثیر عواملی نظیر رفتارهای فرصت طلبانه مدیران باشد.

دو نوع از این رفتار فرصت‌طلبانه، خوش‌بینی‌مدیریتی و کوتاه‌بینی‌مدیریتی می‌باشند. خوش‌بینی‌مدیریتی به عنوان یک سؤگیری رو به بالا در باورهای مدیریت در ارتباط با خروجی‌های آتی است که بر روی یک دامنه وسیعی از تصمیمات فردی و شرکتی تاثیر می‌گذارد. خوش‌بینی‌مدیریتی اگر در مورد توانایی شخصی مدیر یا در مورد شرایط بازار خارجی باشد مساعد است اما کارآفرینان و مدیران اجرایی اغلب با تعصب خوش‌بینی آسیب می‌بینند. تحقیقات نشان داده‌اند که بسیاری از مدیران و کارآفرینان تمایل دارند خوش‌بین باشند و باور دارند شوک‌های منفی کمتری برای آنان اتفاق می‌افتد به عبارت دیگر باور دارند که وقایع منفی برای مدیران نسبت به دیگران به احتمال کمتری اتفاق خواهد افتاد. در ارتباط با اثر ویژگی‌های رفتاری و اخلاقی مدیران بر سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی این استدلال وجود دارد که شرکت‌های دارای مدیران با رعایت استانداردهای رفتاری و اخلاقی بالاتر (اخلاقی‌مدار) که در جهت منافع سهامداران و جامعه تلاش می‌کنند دارای شفافیت، سطح نظارت و برنامه‌ریزی دقیقتری هستند و این شرکت‌ها سعی می‌کنند یک روند با ثباتی را از خود به بازار عرضه کرده و از ایجاد تنش در بازار خودداری کنند. لذا این انتظار وجود دارد که با شفافیت بالاتر شاهد سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی کمتری در برآورد شرکت‌ها باشیم. علاوه بر این، مدیران اخلاقی‌مدار و توانمند به دلیل اعتبار بالایی که در صنعت مورد فعالیت دارند تمام تلاش خود را جهت دستیابی به پیش‌بینی انجام شده و حفظ اعتبار خود انجام می‌دهند. افزون بر این، این استدلال وجود دارد که برای شرکت‌هایی که دارای مدیران با رفتارهای فرصت‌طلبانه و استانداردهای پایین‌تری از رعایت اخلاق هستند سطح پایین‌تری از شفافیت و سطح نظارت ضعیف‌تری وجود دارد و در این شرکت‌ها به مسائل اخلاقی توجه زیادی نمی‌شود و دارای شرایط با ثباتی نیستند. همچنین، این مدیران اهمیتی برای منافع سهامداران قائل نیستند لذا این انتظار وجود دارد با سؤگیری در پیش‌بینی‌های مدیریت بیشتری در برآوردها روبرو باشند. مطابق با این استدلال‌ها نتایج نشان داد، رفتار نمایندگی مدیران، رفتار مقتدرانه مدیریت و رفتار متهورانه مالیاتی از سوی مدیریت به عنوان نوعی رفتارهای فرصت‌طلبانه مدیریت، با کاهش سطح شفافیت و پاسخگویی سبب افزایش سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی مدیران می‌شود (مطابق با نتایج پژوهش هی و همکاران، ۲۰۱۹). افزون بر این، نتایج موید آن است مدیران توانمند به دلیل توانایی بالاتر و انگیزه لازم جهت حفظ اعتبار خود در صنعت مورد فعالیت، دارای سطح برنامه‌ریزی منسجم‌تر و دقت پیش‌بینی بالاتری بوده و سبب کاهش سؤگیری در پیش‌بینی‌های مالی می‌شوند. (مطابق با نتایج پژوهش هی و همکاران، ۲۰۱۹). از سوی دیگر، نتایج بیانگر آن است رفتار کوتاه‌بینانه مدیران به عنوان نوعی رفتار فرصت‌طلبانه از سوی مدیریت اثر معناداری بر سؤگیری در پیش-بینی‌های مالی ندارد.

در راستای نتایج بدست آمده از پژوهش، پیشنهادهایی به شرح زیر مطرح می‌شود:

- با توجه به نتایج مدیران شرکت‌ها می‌توانند تاثیرات دقت در پیش‌بینی‌های خود را شناسایی و کنترل کنند. افزون بر این، به مدیران پیشنهاد می‌شود که در تجزیه و تحلیل میزان سؤگیری در پیش‌بینی‌ها ویژگی‌های رفتاری خود را کنترل کرده و به استراتژی‌های متفاوت شرکت توجه کنند

- و آن را در تحلیل‌ها و ارزیابی‌های خود لحاظ کنند. همچنین، به مدیران بیش اعتماد شرکت‌ها پیشنهاد می‌شود که از این به بعد به تأثیر بیش اعتمادی خود بر تصمیم‌گیری خود و عواقبی که این تصمیم‌گیری‌ها بر عملکرد و بازدهی سهام دارند، توجه نموده و تصمیمات عقلایی اتخاذ نمایند.
- علاوه بر این، با توجه به نتایج بدست آمده از پژوهش، به سرمایه‌گذاران پیشنهاد می‌شود در ارزیابی شرکت‌ها و اتخاذ تصمیم‌های سرمایه‌گذاری به میزان سوگیری در پیش‌بینی‌های مالی در همه گزارش‌های ارائه شده از جمله گزارش فعالیت هیئت مدیره توجه نمایند. با توجه به نتایج پژوهش که نشان داد سوگیری در پیش‌بینی‌های مالی تحت تأثیر ویژگی‌های رفتاری مدیران است به مراجع استاندارد گذار پیشنهاد می‌شود شرکت‌ها را ملزم به افشای اطلاعات مربوط به پیش‌بینی‌های مالی مدیران نمایند تا سرمایه‌گذاران راحت‌تر بتوانند شرکت‌ها را مورد ارزیابی قرار دهند و تصمیمات منطقی اتخاذ نمایند.
- افزون بر این، به قانون‌گذاران و تدوین‌کنندگان سیاست‌های مالی توصیه می‌شود تا با حمایت بازارهای مالی و همچنین بازار سرمایه از بروز اختلال و عدم ثبات در آن جلوگیری نمایند و قوانین را در جهت افزایش معافیت‌ها برای شرکت‌هایی که به مسائل اخلاقی و رفتاری توجه بیشتری دارند قائل شوند و سبب ایجاد انگیزه برای شرکت‌ها به منظور اتخاذ تصمیمات و استراتژی‌های بلندمدت شوند. همچنین، پیشنهاد می‌شود ناظران نیز در انجام وظیفه خود به مسائل مربوط به ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری مدیران و بحث کاهش نوسانات بازار در جهت افزایش کیفیت افشا توجه بیشتری داشته باشند چرا که این عوامل سیگنال‌هایی از موفقیت بازار در آینده ارائه می‌دهد.

۱-۶- پیشنهادها برای پژوهش‌های آتی

- از سوی دیگر، با انجام هر پژوهش، راه به سوی مسیری جدید باز می‌شود و ادامه‌ی راه مستلزم انجام پژوهش‌های دیگری است. بنابراین، انجام پژوهش‌هایی به شرح زیر پیشنهاد می‌شود:
- بررسی نقش ویژگی‌های کمیته حسابرسی و حسابرسی داخلی بر سوگیری در پیش‌بینی‌های مدیریت.
 - بررسی نقش مفاهیم مالی و گزارشگری بر سوگیری در پیش‌بینی‌های مدیریت.
 - بررسی نقش ویژگی‌های رفتاری مدیران بر سوگیری در پیش‌بینی‌های مدیریت در شرکت‌ها با سیستم نظارتی متفاوت و صنایع گوناگون.

فهرست منابع

- افلاطونی، عباس. (۱۳۹۲). *تجزیه و تحلیل آماری با Eviews در تحقیقات حسابداری و مدیریت مالی*. چاپ اول، تهران، انتشارات ترمه.
- امیری، اسماعیل؛ خدای پور، احمد؛ کامیابی، یحیی. (۱۳۹۷). اثر رفتارهای کوتاه‌بینی و خوش‌بینانه مدیریت بر شفافیت اطلاعات مالی. پژوهش‌های کاربردی در گزارشگری مالی، ۱۳(۲)، صص ۱۴۱-۱۷۷.
- تقی‌زاده خانقاه، وحید؛ بادآور نهندي، یونس. (۱۳۹۹). ارتباط بین بیش‌اطمینانی مدیریت، تامین مالی داخلی و کارایی سرمایه‌گذاری. دانش حسابداری، ۱۱(۲)، صص ۲۰۹-۲۳۸.
- دهقان، فاطمه؛ پورحیدری، امید؛ خدای پور، احمد. (۱۴۰۱). تأثیر کیفیت پیش‌بینی مدیریت بر کارایی سرمایه‌گذاری با در نظر گرفتن نقش ساختار مالکیت، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۴(۵۳)، صص ۵۱-۷۶.
- رضازاده، حامد؛ پاک‌مرام، عسگر؛ بحری ثالث، جمال؛ عبدی، رسول. (۱۳۹۹). تأثیر سؤگیری در پیش‌بینی سود مدیریت بر رفتار سرمایه‌گذاری شرکت و عدم تقارن اطلاعاتی، دانش حسابداری، ۱۱(۲)، صص ۱۶۷-۱۳۹.
- صالحی، اله‌کرم؛ موسوی، روح‌الله و مرادی، محمد. (۱۳۹۶). تأثیر خوشبینی مدیریتی بر حساسیت سرمایه‌گذاری به جریان نقدی، دانش مالی تحلیل اوراق بهادار، سال دهم، شماره ۳۳، بهار ۱۳۹۶، صص ۶۵-۷۶.
- فرخ، سعید؛ جهانشاد، آریتا. (۱۴۰۱). خود شیفتگی مدیران، انتخاب سبک‌های رهبری در حسابداری، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۴(۵۶)، صص ۲۲۱-۲۴۲.
- مرادی، جواد؛ باقری، هادی. (۱۳۹۳). بررسی مقایسه‌ای تأثیر کوتاه‌بینی مدیریت و مدیریت سود بر بازده سهام. بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، ۲۱(۲)، صص ۲۲۹-۲۵۰.
- Aflatoni, A. (2014). *Statistical Analysis with Eviews in Accounting and Financial Management Research*, First Edition, Tehran, Termeh Publications. (in Persian).
- Alkurdi, A., Hossainey, KH., Tahat, Y., Aladwan, M. (2020). The Impact of Corporate Governance on Risk Disclosure: Jordanian Evidence, *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 2020 Vol: 23 Issue: 1.
- Amiri, I; Khodamipour, A., Kamiabi, Y. (2018). The effect of short-sighted and optimistic management behaviors on financial information transparency, *journal of Applied Research in Financial Reporting*, 13(2), pp. 141-177. (in Persian).
- Andrew, C.C., Shuping, C., Adam, E., Bin, M. (2018). Does Long-Term Earnings Guidance Mitigate Managerial Myopia?. www.ssrn.com/abstract=2570037
- Ang, J., Cole, R., & Lin, J. (2000). Agency Costs and Ownership Structure, *The Journal of Finance*, 55: 81-106.
- Bouwman, C.H. (2014). Managerial optimism and earnings smoothing. *Journal of Banking & Finance*, 41, 283-303.

- Chen, Y., & Lin, F. (2016). Does institutional short-termism matter with managerial myopia?, *Journal of Business Research*, 93: 319-341.
- Dehghan, F; Pourhydari, O; Khodamipour, A. (1401). The effect of management forecasting quality on investment efficiency considering the role of ownership structure, *Financial Accounting and Audit Research*, 14(53), pp. 51-76.
- Demerjian, P., B. Lev, and S. MacVay. (2012). Quantifying managerial ability: A new measure and validity test. *Management Science* 58(7): 1229-1248.
- Duellman, S., Hurwitz, H. & Sun, Y, (2015), "Managerial Overconfidence and Audit Fees", *Journal of Contemporary Accounting & Economics*, 11(2), PP.148-165.
- Farrokh, S; Jahanshad, A. (1401). Self-infatuation of managers, selection of leadership styles in accounting, financial accounting and auditing research, 14(56), pp. 221-242.
- Fosu, s. (2013). Capital structure, product market competition and firm performance: evidence from South Africa. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 53, 140-151.
- Frank, M. L. Lynch, and S. Reno. (2009). Tax reporting aggressiveness and its relation to aggressive financial reporting. *The Accounting Review* 84:467-496.
- Gong, Y., Xia, Y., Xia, X., Wang, Y. (2022). Management Earnings Forecasts Bias, Internal Control, and Stock Price Crash Risk: New Evidence from China, *Emerging Markets Finance and Trade*, 29 (4): 382-405. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2021.1931113>
- He, Y., Chen, C., Hu, Y. (2019). Managerial overconfidence, internal financing, and investment efficiency: Evidence from China. *Research in International Business and Finance*, 47, 501-510.
- Huang, X. (2015). Managerial ability and real earnings management. Unpublished Doctoral Dissertation, Oklahoma University.
- Jiang, B., Liu, C. (2018). Managerial Optimism in a Competitive Market. *Production and Operations Management*, 27(9), 256-281.
- Jiang, X., Xiong, L., Zhao, N., Zheng, C, J., & Jiang, T, Y. (2022). Analyst sentiment and earning forecast bias in financial markets, *Statistical Mechanics and its Applications*, Volume 589, 1 March 2022, <https://doi.org/10.1016/j.physa.2021.126601>.
- Keller, G., Warrack, B. (2003). *Statistics for Management and Economics* (6th ed.). Pacific Grove, CA: Duxbury Press.
- Lehman, D.R. (2004). Matrice for making marketing matter. *Journal of Marketing*, 64(4), 73-75.
- Li, J., W. Tong. (2012). Managerial Overconfidence, CEO Selection and Corporate Investment: An Empirical Analysis. Working paper, available at: www.ssrn.com.
- Li, W, L, Zheng, K. (2016). Product market competition and cost stickiness, *Rev Quant Finan Acc*, Springer Science, July 2016.
- Li, Y., Wang, J., Wu, X. (2019). Distracted institutional shareholders and managerial myopia: evidence from R&D expenses. *Finance Research Letters*.
- Lin, Y. H., Hu, S.Y., Chen, M.S. (2005). Managerial optimism and corporate investment: Some empirical evidence from Taiwan. *Pacific-Basin Finance Journal*, 13 (5): 523-546.
- Ma, Z., Wu, L., Zhang, J., & Zhou, K. (2018). Sentiment and Audit Quality, www.ssrn.com/abstract=3023363.
- Mizik, N. (2010). The Theory and Practice of Myopic Management. *Journal of Marketing Research*, 47 (4): 594-611.
- Moradi, J., Bagheri, H. (2014). A Comparative Study of the Impact of Managerial Myopia and Earnings Management on Stock Returns, *Accounting and Auditing Reviews*, Volume 21, Number 2, Summer 2014, pp. 229-250. (in Persian).

- Naderian-Jahromi, M. and Amirhosseini, S.E. (2008). "Studying the Relation between Sport Manager's Personality and Demographic Characteristics with their Job Skills". *Olympic*, 11 (4): 105-114.
- Nardi, P, C., Ribeiro, E, M., Bueno, J, L., & Aggarwal, I. (2021). The Influence of Cognitive Biases and Financial Factors on Forecast Accuracy of Analysts, *Quantitative Psychology and Measurement*, Volume 12 - 2021 | <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.773894>.
- Rezazadeh, H., Pak maram, A., Bahri Sales, J., Abdi, R. (2020). Effect of Bias in Management Earnings Forecasts on Investment Behavior of Firm and Information Asymmetry, *Journal of Accounting Knowledge*, Vol. 11, No. 2, Summer2020. (in Persian).
- Salehi, A., Mousavi, R., and Moradi, M. (2017). The Impact of Investment Sensitivity Management on Cash Flow, *Financial Knowledge of Securities Analysis*, Year 10, Issue 33, Spring 2017, pp. 65-76.
- Scherand, C. M. & Zechman, S. L, (2011), "Executive Overconfidence and the Slippery Slope to Financial Misreporting", *Journal of Accounting and Economics*, 53(1-2), PP. 311–329.
- Taghizadeh Khaneghah, V., Badavar Nahandi, Y. (2020). Relationships between Managerial Overconfidence, Internal Financing and Investment Efficiency. *Journal of Accounting Knowledge*, Vol. 11, No. 2, Summer 2020. (in Persian).
- Yang, SH, Zhu, Q, Feiying, H, Ziang, Z. (2016). How Does Corporate Social Responsibility Change Capital Structure?, ssrn.com/abstract=2726063.

Abstract

Examining the role of Ethical and Behavioral Characteristics of Managers on Bias in Financial Forecasts

Reza Mazaheri Tehrani¹

Ali Esmaeilzadeh²

Received: 14 / October / 2025 Accepted: 13 / December / 2025

Abstract

The purpose of this research is to investigate the role of ethical and behavioral characteristics of managers on bias in financial forecasts in companies admitted to the Tehran Stock Exchange. In this research, five indicators have been used to examine the moral and behavioral characteristics of managers (representative behavior of managers, short-sighted behavior of managers, authoritative behavior of managers, ability of managers and daring tax behavior on the part of management). For this purpose, data related to 155 companies for the period between 2008 and 2020 were analyzed. The regression model of the research was examined and tested using panel data method with fixed effects approach. The present research is practical in terms of its nature, correlation type and purpose. The researches showed that the representative behavior of the managers, the authoritative behavior of the management and the daring tax behavior of the management as a type of opportunistic behavior of the management, with a decrease in the level of transparency and accountability on the one hand and an increase in the level of information asymmetry on the other hand, cause an increase in bias. It is in managers' forecasts. In addition, the results confirm that, due to their higher ability, capable managers have a more consistent level of planning and higher forecasting accuracy, and they reduce bias in financial forecasts. Also, the results show that the short-sighted behavior of managers does not have a significant effect on bias in financial forecasts.

Keywords: Management opportunistic behavior, bias in financial forecasts, corporate transparency and ethical and behavioral characteristics of managers.

¹. Department of Accounting, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran. Iran.

5499367582@iau.ir

². Department of Accounting, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran. Iran (Corresponding author). al.esmaeilzadeh@iau.ir

تأثیر کیفیت کارکنان بر مسئولیت پذیری اجتماعی: شواهدی از شرکت های ایرانی

یاسمن خلیلی^۱

محمد تقی کبیری^۲

کرامت الله حیدری رستمی^۳

ابوالفضل مؤمنی یانسری^{۴✉}

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۳

چکیده

کارکنان به عنوان با ارزش ترین دارایی یک شرکت و منبع کلیدی مزیت رقابتی آن محسوب می شوند، دیدگاهی که در محافل نظری و تجاری به یک اجماع تبدیل شده است. وجود کارکنان با کیفیت می تواند در بهبود قدرت نرم شرکت ها و کمک به آنها برای دستیابی به توسعه پایدار مفید واقع شود. در همین راستا مطالعه حاضر با هدف بررسی ارتباط بین کیفیت کارکنان و مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت ها صورت پذیرفت. بدین منظور، برای سنجش کیفیت کارکنان از سطح تحصیلات آنان و برای اندازه گیری مسئولیت اجتماعی از چک لیستی مشتمل بر ۳۹ قلم افشاء که با محیط گزارشگری کشور سازگار می باشد، استفاده گردید. فرضیه تحقیق با استفاده از نمونه ای متشکل از ۹۵ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۱ و با بهره گیری از مدل رگرسیون چندمتغیره مبتنی بر تکنیک داده های ترکیبی مورد آزمون تجربی قرارگرفت. یافته های پژوهش حاکی از آن است که با افزایش کیفیت کارکنان، مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت ها افزایش می یابد.

واژه های کلیدی: کارکنان، کیفیت، مسئولیت پذیری اجتماعی.

۱. گروه حسابداری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. y_khalili@pnu.ac.ir

۲. گروه مدیریت، دانشکده علوم اداری و اقتصادی، دانشگاه اراک، اراک، ایران. m-kabiri@araku.ac.ir

۳. گروه مدیریت، دانشکده علوم اداری و اقتصادی، دانشگاه اراک، اراک، ایران. k-heydarirostami@araku.ac.ir

۴. استادیار رشته حسابداری، گروه علوم اداری و اقتصادی، دانشکده علوم انسانی و علوم ورزشی، دانشگاه گنبد کاووس، گنبد، ایران. (نویسنده مسئول). a.momeni83@yahoo.com

۱- مقدمه

با ظهور حوزه اقتصاد دانش، دارایی‌های فیزیکی جای خود را به سرمایه انسانی به عنوان یک منبع استراتژیک مهم در شرکت‌ها دادند. راجان و زینگلز (۲۰۰۰) برای نخستین بار نظریه سرمایه انسانی در حوزه حاکمیت شرکتی را مطرح نمودند. بر اساس این نظریه، آن‌ها معتقدند که ریشه مسائل حاکمیتی را دیگر نباید در راس هرم سازمانی جستجو نمود، بلکه در هزاره جدید این مسائل بیشتر به کارکنان سازمان مرتبط است (لیو و همکاران، ۲۰۱۷). چرا که امروزه کارکنان به عنوان یکی از با ارزش‌ترین دارایی‌های شرکت و منبع کلیدی مزیت رقابتی آن به‌شمار می‌روند. به‌طوریکه، برخورداری شرکت‌ها از کارکنان باکیفیت برای دستیابی به توسعه پایدار امری ضروری است. مطالعات اخیر صورت گرفته نیز بیانگر آن است که کیفیت کارکنان بر عملکرد مالی، استراتژی کسب و کار، وضعیت کاری کارکنان، فعالیت‌های نوآورانه و کیفیت اطلاعات حسابداری و گزارشگری مالی شرکت‌ها تأثیر بسزایی دارد (کال و همکاران، ۲۰۱۷).

از سوی دیگر، مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها از دهه ۱۹۵۰ در ادبیات آکادمیک مورد بحث بوده و از ظهور اولیه آن تاکنون به‌طور قابل ملاحظه‌ای تکامل یافته است. طی این دوره، این مفهوم از رویه‌های ناهماهنگ و داوطلبانه به یک تعهد واضح و صریح در پاسخ به فشارهای ذینفعان توسعه یافته و به تدریج به یک تعهد مستمر تبدیل شده است (چیونگ، ۲۰۱۶). تا جایی که امروزه، مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها همواره یک استراتژی مهم برای مدیریت روابط بین شرکت و ذینفعان داخلی و خارجی آن تلقی می‌گردد (روسانی و همکاران، ۲۰۱۸). منظور از مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، پیوستگی و اتحاد میان فعالیت‌ها و ارزش‌های سازمان به‌گونه‌ای است که منافع کلیه ذینفعان شامل سهامداران، مشتریان، کارکنان، سرمایه‌گذاران و عموم جامعه، در سیاست‌ها و عملکرد سازمان منعکس گردد. به عبارت دیگر، سازمان باید همواره خود را جزئی از اجتماع بداند و نسبت به جامعه احساس مسئولیت داشته باشد و در جهت بهبود رفاه عمومی به‌گونه‌ای مستقل از منافع مستقیم شرکت، تلاش کند (دارابی و همکاران، ۱۳۹۵). بر اساس ادبیات موجود، شرکت‌های با کارمندان باکیفیت‌تر، معمولاً از شهرت بیشتری برخوردار هستند و منابع و انگیزه‌های بیشتری نیز برای سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی خواهند داشت. علاوه بر این، هرچه کیفیت کارکنان بالاتر باشد، صلاحیت حرفه‌ای آنان نیز بهبود یافته و به عملکرد مالی بهتر شرکت‌ها کمک نموده و بدین ترتیب، این‌گونه شرکت‌ها تمایل بیشتری به انجام مسئولیت‌های اجتماعی خواهند داشت (سان و همکاران، ۲۰۲۰). بنابراین، انتظار می‌رود که شرکت‌های دارای کارکنان باکیفیت‌تر، فعالیت‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی بیشتری داشته باشند.

با این حال در عمده مطالعات داخلی صورت گرفته این موضوع نادیده انگاشته شده و یک فضای خالی در ادبیات حسابداری و مالی برای تحقیق وجود دارد که این خود، انگیزه‌ای جهت انجام پژوهش حاضر می‌باشد. لذا در این پژوهش سعی بر آن است تا تأثیر کیفیت کارکنان بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها مورد بررسی قرار گیرد. پرسش اصلی تحقیق آن است که آیا بین کیفیت کارکنان و مسئولیت‌پذیری اجتماعی

شرکت ها رابطه معناداری وجود دارد؟ و در صورت مثبت بودن پاسخ، نوع رابطه چگونه می باشد؟. یافته های پژوهش ضمن بسط ادبیات نظری موجود در زمینه مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت ها در کشورهای در حال توسعه نظیر بازار سرمایه ایران، می تواند موجب درک بهتر سرمایه گذاران، قانون گذاران بازار سرمایه و تدوین کنندگان استانداردهای حسابداری از تاثیر کیفیت کارکنان بر مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت ها گشته و در امر تصمیم گیری آنان راهگشا باشد.

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۱.۲. مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت

مسئولیت اجتماعی شرکت ها، از دهه ۱۹۵۰ در ادبیات آکادمیک مورد بحث بوده و از ظهور اولیه آن تاکنون به طور قابل ملاحظه ای تکامل یافته است. طی این دوره، این مفهوم از رویه های ناهماهنگ و داوطلبانه به یک تعهد واضح و صریح در پاسخ به فشارهای ذینفعان توسعه یافته و به تدریج به یک تعهد مستمر تبدیل شده است (صفری گرایلی، ۱۳۹۷). مسئولیت اجتماعی را می توان این گونه تعریف کرد: مجموعه ای از فعالیت های مربوط به اندازه گیری و پردازش عملکرد سازمان های تجاری و نقش آن ها در نگهداری و محافظت از محیط زیست و ارائه ای خدمات متفاوت به جوامع محلی خود مستقیم و غیرمستقیم و گزارش این نتایج به گونه ای که جامعه قادر به ارزیابی عملکرد اجتماعی آن سازمان باشد. وظیفه ای سازمان ها محدود به بیشینه سازی سود و بازده اقتصادی نیست، بلکه شامل تمام جنبه های محیطی و خدمات اجتماعی می شود. (رهاله و شریاری، ۲۰۰۸). اندرلی و تاویس (۱۹۹۸)، مسئولیت پذیری اجتماعی سازمان را به عنوان خط مشی و تکنیکی ورای اجابات قانونی آن و به منظور سوددهی برای کل جامعه تعریف کرده اند. بر طبق تعریف آنجلیدیس و ابراهیم (۱۹۹۳)، مسئولیت پذیری اجتماعی سازمان شامل فعالیت اجتماعی سازمان با هدف پاسخگویی به نیازهای جامعه است. لرنر و فریکسل (۱۹۸۸)، مسئولیت پذیری اجتماعی سازمان را در قالب سازگاری فعالیت ها و درآمد سازمان را با انتظارات و ارزش های جامعه تعریف می کنند. تمایل و اصرار واحد تجاری به تعهد نسبت به مسئولیت اجتماعی در تمامی ابعاد، اثر قابل توجهی را روی عملکرد مالی دارد، درواقع گرایش به سمت مسئولیت اجتماعی، واحد تجاری را ترغیب می کند تا برای بهبود محیط زیست، استفاده از انرژی و مواد کمتر، مدیریت ضایعات و غیره تلاش کند (ساندهو و کاپور، ۲۰۱۰). در نتیجه واحدهای تجاری می توانند بازده های بلندمدت خود را از طریق کاهش اثرات منفی خود بر اجتماع، به صورت اختیاری، حداکثر نمایند. به طوری که امروزه این تفکر در میان واحدهای تجاری به صورت روزافزون در حال شکل گیری است که موفقیت بلندمدت آن ها می تواند از طریق مدیریت کردن عملیات شرکت، هم زمان با ایجاد اطمینان از حمایت محیطی و پیشرفت مسئولیت های اجتماعی شرکت، تحقق یابد (فروغی و همکاران، ۱۳۸۷).

۲.۲. کیفیت کارکنان و مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت

تئوری ذینفعان پیشنهاد می کند که یک شرکت متشکل از ذینفعان مختلف است و مدیران باید هنگام تصمیم گیری به یک توازن از منافع همه طرفین دست یابد. نیروی کار شرکت چنین گروهی از ذینفعان هستند که می توانند بر تصمیم گیری شرکت تأثیر بگذارند. به عنوان مثال، کورنل و شاپیرو (۱۹۸۷) و تیتمن (۱۹۸۴)، مستند می کنند که سهامداران مانند کارکنان نقش مهمی در استراتژی شرکت و امور مالی شرکت دارند (سان و همکاران، ۲۰۲۰). آچاریا و همکاران (۲۰۱۱) اشاره می کنند که کارکنان می توانند از طریق مشارکت خود در شرکت ها بر سیاست شرکت تأثیر بگذارند. اگر یک مدیر عامل ترجیحات زیردستان خود را در نظر نگیرد، زیردستان می توانند سطح تلاش کمتری را انتخاب کنند که به عملکرد شرکت آسیب می رساند و منجر به کاهش رفاه مدیر عامل می شود (یوان و همکاران، ۲۰۲۳).

پژوهش های گذشته شواهد تجربی زیادی در مورد تعامل بین کارکنان و سیاست های شرکت ارائه می دهند. برخی ادبیات نشان می دهد که کار سخت بر انتخاب های مدیران در سیاست حسابداری تأثیر می گذارد. شواهد تجربی از هیلاری (۲۰۰۶) نشان می دهد که نیروی کار سازمان یافته قوی به طور مثبت با سطح عدم تقارن اطلاعات مرتبط است، زیرا مدیران هنگام تنظیم سیاست افشای خود، قدرت چانه زنی کارکنان را در نظر می گیرند. شواهد حاصل از بیکاری نیروی کار نیز این استدلال را تأیید می کند که مدیران ترجیحات و علایق کارکنان را هنگام اتخاذ سیاست مالی در نظر می گیرند. شرکت ها از سیاست های مالی محافظه کارانه برای اطمینان دادن به کارکنان خود در مورد امنیت شغلی، محیط کار و رفاه کاری استفاده خواهند کرد. آگراوال و ماتسا (۲۰۱۳) دریافتند که ریسک بیکاری کارکنان یک عامل تعیین کننده سطح اهرم شرکت است. مدیران همچنین هنگام افزایش ریسک بیکاری کارکنان، وجه نقد بیشتری را حفظ می کنند و درآمد را افزایش می دهند، زیرا می خواهند درک کارکنان از امنیت شغلی را بهبود بخشند. با توجه به تصمیمات سرمایه گذاری، شرکت هایی با کارکنان ریسک گریز تر، سرمایه گذاری های محافظه کارانه تری در بازنشتی را در مواجهه با ریسک ورشکستگی ترجیح می دهند و از این استنباط حمایت می کنند که شرکت ها نگرش کارکنان را در تصمیمات شرکتی ادغام می کنند. یافته های مربوط به مسئولیت زیست محیطی شرکتی نیز با این دیدگاه مطابقت دارد که شرکت ها نگرش کارکنان را در تصمیم گیری شرکتی وارد می کنند (جیانگ و همکاران، ۲۰۲۱). مطابق با این دیدگاه که کنترل در شرکت ها از همه جهات انجام می شود (فاما، ۱۹۸۰)، کارکنان نیز گاهی اوقات نقش نظارتی را در تأثیرگذاری بر تصمیم گیری شرکت ایفا می کنند. افزایش جابجایی مدیرعامل و از دست دادن شهرت به دلیل دعاوی حقوقی کارکنان نیز نشان دهنده نقش کارکنان در حاکمیت شرکتی است. یک نظرسنجی نشان می دهد که کارکنان ۱۷ درصد از پرونده های کلاهبرداری را از سال ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۴ افشا کردند، که درصد بالاتری از موارد افشا شده توسط حسابرسان و کمیسیون بورس و اوراق بهادار است. وایلد (۲۰۱۷) استدلال می کند که، علاوه بر افشای تخلفات حسابداری در گذشته، افشاگری می تواند از انجام

تخلفات در آینده جلوگیری کند، زیرا انتظارات مدیران را برای کشف تخلف افزایش می دهد (یوان و همکاران، ۲۰۲۳).

کارکنان به طور طبیعی به عملکرد فعلی و توسعه آینده شرکت خود اهمیت می دهند، زیرا این جنبه ها مستقیماً با شغل و رفاه آنها مرتبط است. این احساس نگرانی ممکن است کارکنان را به مخالفت با رفتارهای کوتاه بینانه مدیران برانگیزد. علاوه بر این، حفظ درستکاری شخصی، اجتناب از همدستی در تخلف، و رعایت مسئولیت اجتماعی انگیزه هایی برای کارکنان برای اعمال نظارت در شرکت ها هستند. به طور معمول، افراد با تحصیلات عالی، دانش پایه و مهارت های حرفه ای بیشتری دارند. افراد دارای تحصیلات عالی علاوه بر مهارت در یک ظرفیت حرفه ای، روشی سیستماتیک برای تفکر و یادگیری نیز دارند. آنها تمایل دارند ذهن بازتری داشته باشند، پیچیدگی شناختی بیشتری دارند و توانایی درک اطلاعات قوی تری دارند. برتری کارکنان با تحصیلات عالی، باعث می شود که آنها آگاهی و درک بهتری از اهداف و جنبه های مختلف فعالیت یک شرکت داشته و ضمن کمک به تحقق اهداف اقتصادی و مالی، نقش مهمی در ترغیب شرکت برای مشارکت در انجام فعالیت های زیست محیطی، اجتماعی و .. دارند.

در پژوهش های خارجی صورت گرفته مرتبط با موضوع پژوهش، یوان و همکاران (۲۰۲۳) در پژوهشی با عنوان سطح تحصیلات کارکنان و مدیریت سود واقعی، با بکارگیری از نمونه ای از شرکت های چینی دریافتند که بین سطح تحصیلات عالی کارکنان شرکت با مدیریت سود واقعی رابطه معکوسی وجود دارد. نتایج پژوهش وانگ و همکاران (۲۰۲۱) نشان داد که کیفیت کارکنان، موجب کاهش ریسک سقوط قیمت سهام شرکت ها می گردد. سان و همکاران (۲۰۲۰) با استفاده از داده های شرکت های حاضر در بورس شانگهای طی سال های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۶ به بررسی تاثیر کیفیت کارکنان بر افشای مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت ها پرداختند و به این نتیجه رسیدند که شرکت های دارای کارکنان با کیفیت بالاتر، از افشای مسئولیت پذیری اجتماعی بیشتری برخوردارند. لیو و همکاران (۲۰۱۷) به بررسی تأثیر نظارت خارجی بر رابطه بین کیفیت کارکنان و اثربخشی کنترل های داخلی شرکت های چینی پرداختند. نمونه آماری این پژوهش شامل ۱۵۲۲ شرکت-سال مشاهده طی سالهای ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۳ بود. یافته های پژوهش آنها حاکی از آن است که کیفیت کارکنان باعث بهبود اثربخشی کنترل های داخلی شرکت ها می گردد. علاوه بر این، آنها دریافتند که تأثیر مثبت کیفیت کارکنان بر اثربخشی کنترل های داخلی در شرکت های دارای نظارت خارجی قوی تر به مراتب بیشتر از سایر شرکت ها است. هارجوتو (۲۰۱۸) به بررسی تأثیر مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت بر احتمال و شدت تقلب شرکت پرداخت. نتایج پژوهش نشان داد که شرکت های با مسئولیت اجتماعی بالاتر، احتمال و شدت تقلب شرکتی کمتری دارند. کیم و همکاران (۲۰۱۷) پژوهشی تحت عنوان افشای مسئولیت اجتماعی شرکت و اثربخشی کنترل داخلی، طی دوره زمانی ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۲ برای ۱۵۹۶۱ شرکت-سال انجام دادند. نتایج پژوهش آنها نشان داد که افشای مسئولیت اجتماعی باعث بهبود اثربخشی کنترل داخلی شرکت می گردد. سابرامانیام و همکاران (۲۰۱۷) در پژوهش خود و با استفاده از داده های نمونه ای از ۱۹۴ شرکت حاضر در

بورس سهام مالزی، تأثیر افشای مسئولیت اجتماعی و مالکیت نهادی بر نقدشوندگی سهام شرکت ها را مورد بررسی قرار دادند. نتایج پژوهش نشان داد که با بهبود سطح افشای مسئولیت اجتماعی شرکت ها، نقد شوندگی بازار افزایش می یابد. علاوه بر این، آن ها دریافتند که مالکیت سرمایه گذاران نهادی رابطه بین افشای مسئولیت اجتماعی و نقدشوندگی سهام شرکت ها را تشدید می کند. وای چو و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهشی تحت عنوان "مسئولیت اجتماعی شرکت ها و عدم تقارن اطلاعاتی" و با انتخاب نمونه ای شامل ۵۱۰۸۶ شرکت - سال مشاهده طی سال های ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۹ به بررسی ارتباط بین این متغیرها پرداختند. آن ها در این پژوهش از دامنه قیمت پیشنهادی خرید و فروش سهام به عنوان سنج عدم تقارن اطلاعاتی استفاده نمودند.

در مطالعات داخلی مرتبط، شقاقی و مشایخ (۱۴۰۲) با مطالعه بر روی ۱۳۸ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران بین سال های ۱۳۹۹-۱۳۹۲ دریافتند که بیش اعتمادی مدیران با مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت رابطه مثبت و معنی داری دارد. همچنین بیش اعتمادی مدیریت رابطه بین مسئولیت پذیری اجتماعی و عملکرد شرکت را تضعیف می کند و محدودیت های مالی رابطه بین مسئولیت پذیری اجتماعی و عملکرد شرکت را تعدیل نمی کند. ملکی و علوی (۱۴۰۱) در پژوهشی به بررسی تأثیر کیفیت کارمندان حسابداری بر حق الزحمه و محتوای گزارش حسابرسی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداختند. یافته های پژوهش نشان می دهد که کیفیت کارمندان حسابداری بر حق الزحمه حسابرسی و تعداد بندهای بعد از اظهار نظر تأثیر منفی معنادار و بر نوع اظهار نظر تأثیر مثبت معنادار (جهت اظهار نظر به سمت تعدیل نشده) دارد. نهایتاً کیفیت کارمندان حسابداری بر تعداد بندهای شرط تأثیر معناداری ندارد. یافته های مطالعه نمازی و اسماعیل پور (۱۴۰۰) نشان داد که کیفیت حسابرسی بر ارزش افزوده (ارزش افزوده بازار و ارزش افزوده اقتصادی) و همچنین، مسئولیت اجتماعی تأثیر مثبت و معناداری دارد. افزون بر این، مسئولیت اجتماعی نیز، تأثیر مثبت و معناداری بر ارزش افزوده شرکت ها دارد. دیگر یافته پژوهش این است که مسئولیت اجتماعی، به عنوان یک متغیر میانجی، بر رابطه بین کیفیت حسابرسی و ارزش افزوده شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران تأثیر دارد و نقش میانجی آن تأیید می شود. نتایج بیانگر این است که با افزایش مسئولیت پذیری اجتماعی، عملکرد شرکت ها به مراتب بهبود پیدا می کند. نیکزاد چالشتی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهش خود ضمن تعیین معیارهای موثر بر کیفیت کارکنان شرکت از دیدگاه خبرگان و تبیین مدلی جامع و چند معیاره برای سنجش کیفیت کارکنان، تأثیر کیفیت کارکنان بر کیفیت گزارشگری مالی را بررسی نمودند. برای این منظور، شاخص کیفیت کارکنان برای نمونه ای متشکل از ۷۰ شرکت بورسی طی سال های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۶ محاسبه و تأثیر کیفیت کارکنان بر کیفیت گزارشگری مالی از طریق تخمین مدل رگرسیون آزمون گردید. نتایج حاصل از انجام پژوهش نشان می دهد سطح تحصیلات، تجربه کاری، سرانه آموزش و سرانه حقوق کارکنان مهم ترین معیارهای سنجش کیفیت کارکنان از دیدگاه خبرگان است. همچنین نتایج تجزیه و تحلیل فرضیه پژوهش نشان داد که بهبود شاخص کیفیت کارکنان باعث افزایش کیفیت گزارشگری مالی شرکت می گردد. رضائی پیتته نوئی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی به بررسی رابطه بین کیفیت کارکنان

با اثربخشی کنترل های داخلی شرکت و مطالعه اثر تعدیل کنندگی نظارت خارجی بر این رابطه پرداختند. آنان برای سنجش کیفیت کارکنان از یک شاخص ترکیبی شامل سابقه کاری، سطح تحصیلات و تعداد کارکنان شرکت استفاده کردند. فرضیه های تحقیق نیز با استفاده از نمونه ای متشکل از ۶۳ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ مورد بررسی قرار گرفت. یافته های پژوهش حاکی از آن است که کیفیت کارکنان شرکت، اثربخشی کنترل های داخلی را بهبود می بخشد. علاوه بر این، نتایج نشان می دهد که در شرکت هایی با نظارت خارجی قوی تر، کیفیت کارکنان تأثیر بیشتری بر اثربخشی کنترل های داخلی دارد. یافته های پژوهش قلی زاده و همکاران (۱۳۹۸) نشان داد که بین کیفیت کارکنان و خطای پیش بینی سود رابطه منفی و معنادار و بین کیفیت کارکنان و دقت پیش بینی سود مدیران رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. حاجیها و شاکری (۱۳۹۸) با مطالعه بر روی ۷۵ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران دریافتند که بین تمرکز مالکیت و مسئولیت اجتماعی ارتباط معناداری وجود دارد ولی بین معیار درصد سهام در دست سهام داران عمده و مسئولیت اجتماعی ارتباط معناداری مشاهده نشد. همچنین یافته های آنها حاکی از عدم وجود رابطه معنادار بین مسئولیت اجتماعی و ارزش شرکت می باشد. مران جوری و علی خانی (۱۳۹۳) طی پژوهشی به بررسی رابطه بین سطح افشای اطلاعات زیست محیطی و اجتماعی با دو سازوکار راهبری شرکتی؛ یعنی سرمایه گذاران نهادی و مدیران غیرموظف در شرکت های ایرانی پرداختند. نمونه آماری این پژوهش شامل ۶۶ شرکت فعال در صنایع مختلف طی سال های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ بود. یافته ها بیانگر آن است که بین اندازه شرکت با سطح افشای اطلاعات زیست محیطی و اجتماعی رابطه معنادار مثبتی وجود دارد، اما بین سطح افشای اطلاعات زیست محیطی و اجتماعی و سرمایه گذاران نهادی و مدیران غیرموظف رابطه معناداری مشاهده نشد. حاجیها و سرفراز (۱۳۹۳) رابطه بین مسئولیت پذیری اجتماعی و هزینه حقوق صاحبان سهام شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران را مورد بررسی قرار دادند. یافته های پژوهش نشان داد که مسئولیت پذیری اجتماعی رابطه منفی و معناداری با هزینه حقوق صاحبان سهام دارد. به بیان دیگر، اطلاعات مسئولیت پذیری شرکت برای سرمایه گذاران محتوای اطلاعاتی دارد.

۳. فرضیه پژوهش

به منظور پاسخ به سوال پژوهش و بر اساس ادبیات نظری و شواهد تجربی صورت گرفته (سان و همکاران، ۲۰۲۰)، فرضیه تحقیق به صورت زیر تبیین می گردد:

فرضیه پژوهش: کیفیت کارکنان بر مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت ها تأثیر مثبت و معناداری دارد.

۴. روش‌شناسی پژوهش

مطالعه حاضر از نظر هدف، پژوهشی کاربردی و از نظر شیوه گردآوری داده‌ها از نوع تحقیقات نیمه تجربی پس‌رویدادی در حوزه تحقیقات اثباتی حسابداری است که با استفاده از روش رگرسیون چند متغیره و مدل‌های اقتصادسنجی انجام شده است. جامعه آماری مورد مطالعه در این پژوهش را شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال‌های ۱۳۹۷ الی ۱۴۰۱ تشکیل می‌دهد و نمونه انتخابی تحقیق نیز شرکت‌هایی می‌باشند که مجموعه شرایط زیر را دارا باشند:

(۱) شرکت‌هایی که تاریخ پذیرش آنها در سازمان بورس اوراق بهادار قبل از سال ۱۳۹۷ بوده و تا پایان

سال ۱۴۰۱ نیز در فهرست شرکت‌های بورس می‌باشند.

(۲) به منظور افزایش قابلیت مقایسه، سال مالی آنها منتهی به پایان اسفند ماه باشد.

(۳) طی سال‌های مذکور تغییر فعالیت یا تغییر سال مالی نداشته باشند.

(۴) جزء شرکت‌های سرمایه‌گذاری و واسطه‌گری مالی نباشند (شرکت‌های سرمایه‌گذاری به علت تفاوت ماهیت فعالیت با بقیه شرکت‌ها در جامعه آماری منظور نشدند).

پس از اعمال محدودیت‌های فوق تعداد ۹۵ شرکت به عنوان نمونه آماری پژوهش انتخاب شدند. داده‌های مورد نیاز شرکت‌های منتخب با مراجعه به صورت‌های مالی و یادداشت‌های توضیحی همراه صورت‌های مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران موجود در سامانه کدال، پایگاه اینترنتی بورس اوراق بهادار و نیز از نرم‌افزار ره‌آورد نوین استخراج گردید. جهت تجزیه و تحلیل نهایی داده‌ها نیز از نرم افزارهای اقتصادسنجی Eviews و Stata استفاده شده است.

۵. مدل و متغیرهای مورد استفاده در پژوهش

به منظور آزمون فرضیه‌های تحقیق از مدل رگرسیون چند متغیره زیر که برگرفته از پژوهش سان و همکاران (۲۰۲۰) می‌باشد، استفاده شده است:

$$CSR_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 EMPQ_{i,t} + \beta_2 SIZE_{i,t} + \beta_3 ROE_{i,t} + \beta_4 LEV_{i,t} + \beta_5 GWTH_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

در مدل فوق:

$CSR_{i,t}$ ، شاخص مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت i در سال t ؛ $EMPQ_{i,t}$ ، کیفیت کارکنان شرکت i در سال t ؛ $SIZE_{i,t}$ ، اندازه شرکت i در سال t ؛ $ROE_{i,t}$ ، شاخص سودآوری شرکت i در سال t ؛ $LEV_{i,t}$ ، اهرم مالی شرکت i در سال t ؛ $GWTH_{i,t}$ ، فرصت‌های رشد شرکت i در سال t و $\varepsilon_{i,t}$ ، جزء خطای الگوی رگرسیون می‌باشد

متغیر وابسته: متغیر وابسته این پژوهش مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت (CSR) است که برای اندازه‌گیری آن، ابتدا با توجه به تحقیقات قبلی (پورعلی وحجامی، ۱۳۹۳؛ مران‌جوری و علی‌خانی، ۱۳۹۳) و نظرخواهی از صاحب‌نظران مالی، چک لیستی متشکل از ۳۹ مورد افشای مسئولیت اجتماعی که با محیط گزارشگری کشور

سازگار می باشد، تهیه گردید. سپس با مشاهده صورت های مالی، یادداشت های توضیحی و گزارش فعالیت هیئت مدیره شرکت های نمونه، وجود یا نبود اقلام موجود در چک لیست بررسی گردید. به طوری که در صورت وجود هر یک از این اقلام، امتیاز یک و در غیر این صورت امتیاز صفر برای شرکت مورد نظر لحاظ شده و در نهایت، شاخص افشای مسئولیت پذیری اجتماعی هر شرکت از تقسیم جمع موارد افشاء شده بر کل موارد قابل افشاء بدست می آید. به طوری که:

$$CSR_{i,t} = \frac{\sum_{i=1}^n Y_i}{\sum_{i=1}^m T_i}$$

که در آن:

$CSR_{i,t}$ = شاخص افشای مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت i در سال t ،

$\sum_{i=1}^n Y_i$ = کلیه موارد افشا که شرکت از آن امتیاز یک را گرفته و

$\sum_{i=1}^m T_i$ = کل موارد قابل افشاء می باشد.

عناوین کلی و مولفه های چک لیست مسئولیت پذیری اجتماعی بکار رفته در تحقیق، در جدول ۱ نشان داده شده است:

جدول ۱- چک لیست مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت

عنوان کلی	مولفه ها
مسائل محیطی	کنترل الودگی، جلوگیری از خسارات زیست محیطی، بازیافت یا جلوگیری از ضایعات، حفظ منابع طبیعی، تحقیق و توسعه، سیاست زیست محیطی، سرمایه گذاری در پروژه های زیست محیطی، سایر مسائل محیطی.
محصولات و خدمات	توسعه محصول/سهم بازار، کیفیت محصول/ISO، ایمنی و سلامت محصول، توقف تولید، سایر محصولات و خدمات.
منابع انسانی	تعداد کارکنان، حقوق ماهانه/پاداش نقدی و مزایا، سهام تحت تملک کارمندان، بازنشستگی و مزایای پایان خدمت، سلامتی و ایمنی در محیط کار، برنامه های آموزش و توسعه کارکنان، ورزشی و رفاهی، وام یا بیمه کارمندان، روحیه و ارتباطات کارمندان، سایر منابع انسانی.
مشتریان	سلامتی مشتریان، شکایتها/ضایتمندی مشتریان، سیایت پرداخت دیرتر برای مشتریان خاص، تدارک تسهیلات و خدمات پس از فروش، پاسخگویی به نیاز مشتریان، سایر مشتریان.
مسئولیت های جامعه	سرمایه گذاری اجتماعی، حمایت از فعالیتهای جامعه، هدایا و خدمات خیریه، اقدامات قانونی/دعای قضایی، فعالیتهای مذهبی/فرهنگی، سایر مسئولیتهای جامعه.
انرژی	حفظ و صرفه جویی در انرژی، توسعه و اکتشاف منابع جدید، استفاده از منابع جدید، سایر انرژی.

منبع: پورعلی وحجامی (۱۳۹۳) و مران جوری و علی خانی (۱۳۹۳)

متغیر مستقل: متغیر مستقل این پژوهش، کیفیت کارکنان (*EMQ*) است که برای سنجش آن مطابق با پژوهش کال و همکاران (۲۰۱۷) و قلی زاده و همکاران (۱۳۹۸) از متوسط سطح تحصیلات کارکنان شرکت استفاده شده است. بدین ترتیب که ابتدا برای هر شرکت تعداد کل کارکنان آن محاسبه می شود؛ سپس به کارکنان زیر دیپلم رتبه ۱، دیپلم رتبه ۲، کاردانی رتبه ۳، کارشناسی رتبه ۴، کارشناسی ارشد رتبه ۵ و دکتری رتبه ۶ اختصاص داده می شود. در نهایت، از طریق میانگین موزون، متوسط سطح تحصیلات کارکنان هر شرکت محاسبه می شود. به طوری که مقادیر بالاتر (پایین تر) بیانگر کیفیت بیشتر (کمتر) کارکنان می باشد.

متغیرهای کنترلی: در این پژوهش برخی از مهم ترین متغیرهایی که بر مبنای مطالعات قبلی (شقاقی و مشایخ، ۱۴۰۲؛ سان و همکاران، ۲۰۲۰) به عنوان عوامل مؤثر بر مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت شناخته شده اند، به عنوان متغیرهای کنترلی مدنظر قرار گرفتند که عبارتند از:

- (۱) اندازه شرکت: معادل لگاریتم خالص فروش سالیانه شرکت.
- (۲) اهرم مالی: معادل نسبت مجموع بدهی به مجموع دارایی های شرکت.
- (۳) سودآوری: معادل نسبت سود خالص به ارزش بازار حقوق صاحبان سهام.
- (۴) فرصت های رشد شرکت: معادل نسبت ارزش بازار به ارزش دفتری حقوق صاحبان سهام شرکت.

۶. یافته های پژوهش

۱.۶. آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

به منظور بررسی مشخصات عمومی متغیرها و تجزیه و تحلیل دقیق آن ها، آشنایی با آمار توصیفی مربوط به متغیرها لازم است. جدول ۲، آمار توصیفی متغیرهای مورد استفاده در تحقیق که شامل بررسی شاخص های مرکزی و پراکندگی می باشد را برای نمونه ای متشکل از ۴۷۵ شرکت - سال مشاهده در فاصله زمانی سال های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۱ نشان می دهد.

جدول ۲- آماره توصیفی متغیرهای تحقیق

متغیر	نماد	کمترین	بیشترین	میانگین	میانه	انحراف معیار
مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت	CSR	۰/۱۹۲	۰/۶۸۳	۰/۴۰۱	۰/۳۹۴	۰/۲۰۲
کیفیت کارکنان	EMPQ	۱/۸۳۳	۴/۴۱۶	۲/۷۴۵	۲/۷۳۱	۰/۳۸۶
اندازه شرکت	SIZE	۱۰/۱۱۲	۱۴/۸۲۳	۱۲/۵۶۶	۱۲/۵۳۲	۰/۵۴۷
سود آوری شرکت	ROE	-۰/۸۰۲	۰/۵۶۷	۰/۱۴۱	۰/۱۳۹	۰/۱۶۶
اهرم مالی	LEV	۰/۱۳۳	۰/۸۳۱	۰/۵۸۱	۰/۵۷۹	۰/۲۳۳
فرصت های رشد	GWTH	۰/۸۶۶	۹/۴۰۱	۴/۵۴۴	۴/۵۳۸	۱/۶۰۵

منبع: یافته های پژوهشگر

بر اساس اطلاعات جدول فوق، شرکت های نمونه به طور متوسط از تعداد کل اقلام قابل افشاء مسئولیت پذیری اجتماعی، حدود ۴۰ درصد آن را افشاء می کنند. همچنین، مقادیر میانگین و میانه کیفیت کارکنان به ترتیب ۲/۷۴۵ و ۲/۷۳۱ می باشد که بیانگر آن است بیش از نیمی از شرکت های مورد بررسی، کارکنانی با سطح تحصیلات بالاتر از دیپلم دارند. علاوه بر این، سود خالص شرکت های نمونه به طور میانگین، حدود ۱۴ درصد ارزش حقوق صاحبان سهام آن هاست. ضمن آن که، ملاحظه مقدار میانگین متغیر اهرم مالی نیز حکایت از آن دارد که به طور متوسط حدود ۵۸ درصد از دارایی های شرکت های نمونه از محل بدهی، تامین مالی شده اند.

۲.۶. نتایج تجزیه و تحلیل مدل رگرسیونی پژوهش

داده های این پژوهش به صورت داده های ترکیبی می باشند، در داده های ترکیبی ابتدا از آزمون F لیمر استفاده می شود تا تلفیقی یا تابلویی بودن داده ها مشخص گردد و در صورت استفاده از روش داده های تابلویی، به منظور این که مشخص گردد کدام روش (اثرات ثابت یا اثرات تصادفی) برای برآورد مدل مناسب تر است، از آزمون هاسمن استفاده می شود. همچنین برای تشخیص ناهمسانی واریانس و خودهمبستگی سریالی در مدل، به ترتیب از آزمون نسبت درست نمایی (LR) و وولدریج استفاده گردید که نتایج حاصل از این آزمون ها در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳- نتایج آزمون های مورد استفاده برای مدل پژوهش

نوع آزمون	آماره آزمون	سطح معناداری	نتیجه آزمون
آزمون F لیمر	۹/۴۰۸	۰/۰۰۰	کارایی روش تابلویی
آزمون هاسمن	۱۳/۱۱۵	۰/۰۱۴	کارایی روش اثرات ثابت
آزمون نسبت درست نمایی	۳۲۴/۰۸	۰/۰۰۰	وجود ناهمسانی واریانس
آزمون وولدریج	۲/۱۰۹	۰/۱۵۲	عدم وجود خود همبستگی

منبع: یافته های پژوهشگر

با توجه به جدول فوق، آزمون F لیمر و سطح معناداری آن کمتر از ۰/۰۵ بوده لذا فرضیه صفر آزمون رد شده و بیانگر آن است که باید از روش داده های تابلویی استفاده شود. همچنین با توجه به نتایج آزمون هاسمن و سطح معناداری آن (۰/۰۱۴)، لازم است که مدل با استفاده از روش اثرات ثابت برآورد گردد. نتایج آزمون نسبت درست نمایی (LR) و سطح معناداری آن (۰/۰۰۰) نشان می دهد که مدل دارای مشکل ناهمسانی واریانس است. به منظور رفع این مشکل، از روش حداقل مربعات تعمیم یافته^۱ (GLS) برای برآورد مدل استفاده می شود.

1- Generalized Least Square

همچنین، سطح معناداری آزمون وولدریج (۰/۱۵۲) حاکی از عدم وجود خودهمبستگی سریالی در مدل است. علاوه بر این، به منظور اطمینان از عدم وجود مشکل همخطی بین متغیرهای توضیحی، آزمون همخطی با استفاده از عامل تورم واریانس (VIF) مورد بررسی قرار گرفت که با توجه آنکه مقادیر این آماره برای متغیرهای توضیحی کمتر از ۱۰ است، لذا هم خطی بین آن ها وجود ندارد. نتایج حاصل از آزمون فرضیه پژوهش در جدول ۴ ارائه شده است:

جدول ۴- نتایج آزمون فرضیه تحقیق

متغیر	نماد	ضریب	انحراف معیار	آماره تی	معناداری
عرض از مبدا	B ₀	۰/۲۶۲	۰/۰۷۷	۳/۴۱۴	۰/۰۰۰
کیفیت کارکنان	EMPQ	۰/۱۵۳	۰/۰۵۶	۲/۷۰۵	۰/۰۰۷
اندازه شرکت	SIZE	۰/۱۷۱	۰/۰۵۴	۳/۱۱۲	۰/۰۰۲
سودآوری شرکت	ROE	۰/۰۷۵	۰/۰۴۴	۱/۷۰۴	۰/۰۸۹
اهرم مالی	LEV	۰/۰۹۹	۰/۰۶۲	۱/۵۹۴	۰/۱۳۶
فرصت های رشد	GWTH	۰/۱۱۷	۰/۰۵۱	۲/۲۹۴	۰/۰۲۱
آماره F فیشر		۱۳/۰۸۴			
معناداری آماره F		۰/۰۰۰			
ضریب تعیین تعدیل شده		۰/۵۵۲			
آماره دوربین واتسون		۱/۹۹۱			

منبع: یافته های پژوهشگر

ملاحظه مقدار آماره F و سطح معناداری آن (۰/۰۰۰) در این جدول، بیانگر معناداری کلی مدل رگرسیونی برازش شده در سطح خطای ۵ درصد است. با توجه ضریب تعیین تعدیل شده مدل نیز می توان ادعا نمود که حدود ۵۵ درصد از تغییرات مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت ها، توسط متغیرهای مدل توضیح داده می شود. همانطور که در نگاره فوق ملاحظه می شود، ضریب برآوردی و آماره t مربوط به متغیر EMPQ مثبت و در سطح خطای ۵ درصد معنادار بوده که حاکی از وجود رابطه مثبت و معنادار بین کیفیت کارکنان و مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت ها می باشد. بر مبنای این شواهد، فرضیه پژوهش پذیرفته می شود.

۷. بحث و نتیجه گیری

هدف اصلی این تحقیق بررسی ارتباط بین کیفیت کارکنان و مسئولیت پذیری اجتماعی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است. پژوهش حاضر از این حیث دارای اهمیت است که در زمره نخستین تحقیقات داخلی می باشد که به بررسی این موضوع پرداخته و از این رو، می تواند به توسعه ادبیات حسابداری در کشورهای در حال توسعه از جمله بازار سرمایه نوظهور ایران، کمک شایانی نماید. برای دستیابی به این هدف، نمونه ای متشکل از ۹۵ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در نظر گرفته شد. نتایج آزمون فرضیه پژوهش حاکی از آن است که بین کیفیت کارکنان و مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت ها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. تایید فرضیه فوق بدان معناست که شرکت های با کارمندان باکیفیت تر، معمولاً از شهرت بیشتری برخوردار هستند و منابع و انگیزه های بیشتری نیز برای سرمایه گذاری در فعالیت های مسئولیت اجتماعی خواهند داشت. علاوه بر این، هرچه کیفیت کارکنان بالاتر باشد، صلاحیت حرفه ای آنان نیز بهبود یافته و به عملکرد مالی بهتر شرکت ها کمک نموده و بدین ترتیب، این گونه شرکت ها تمایل بیشتری به انجام مسئولیت های اجتماعی خواهند داشت. نتیجه بدست آمده در این پژوهش، با یافته های تحقیق سان و همکاران (۲۰۲۰) مبنی بر وجود رابطه مثبت بین کیفیت کارکنان و مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت ها، مطابقت دارد.

براساس یافته های پژوهش حاضر، به سرمایه گذاران و تحلیل گران بازار سرمایه پیشنهاد می گردد که هنگام اتخاذ تصمیمات سرمایه گذاری علاوه بر متغیرهای مالی، به کیفیت کارکنان شرکت نیز توجه نموده و آن را به عنوان عاملی موثر بر مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت ها در مدل های تصمیم گیری خود لحاظ نمایند. همچنین به مدیران شرکت ها نیز پیشنهاد می گردد که با بکارگیری و استخدام کارکنان باکیفیت تر، سطح گزارشگری مسئولیت پذیری اجتماعی خود را بهبود بخشند.

در فرآیند انجام پژوهش علمی، مجموعه شرایطی وجود دارد که خارج از کنترل محقق است ولی به طور بالقوه می تواند نتایج پژوهش را تحت تاثیر قرار دهد. یکی از مهم ترین محدودیت پژوهش حاضر، آن است که به دلیل عدم الزام استانداردهای گزارشگری مالی در خصوص افشای اطلاعات تفصیلی مرتبط با کارکنان، تعداد محدودی از شرکت های موجود در بورس اوراق بهادار تهران اطلاعات مربوط به آن ها را افشا کرده بودند که این موضوع باعث محدود شدن تعداد شرکت های نمونه گردید.

در ادامه، به پژوهشگران آتی توصیه می شود که تاثیر کیفیت کارکنان بر گزارشگری پایداری شرکت ها مورد مطالعه قرار گیرد. همچنین، تاثیر کیفیت کارکنان بر شفافیت اطلاعاتی و کیفیت گزارشگری مالی شرکت ها نیز از دیگر موضوعاتی است که مطالعه و بررسی آن به پژوهشگران آتی پیشنهاد می گردد.

فهرست منابع

- پورعلی، محمدرضا و حجامی، محدثه، ۱۳۹۳. بررسی رابطه بین افشای مسئولیت اجتماعی و مالکیت نهادی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. *دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت*، ۱۰(۲)، صص. ۱۵۰-۱۳۵.
- حاجیه، زهره و سرفراز، بهمن، ۱۳۹۳. بررسی رابطه بین مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت ها و هزینه حقوق صاحبان سهام در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. *پژوهش های تجربی حسابداری*، ۴(۱۴)، صص. ۱۲۳-۱۰۵.
- حاجیه، زهره و شاکری، عبدالرضا، ۱۳۹۸. حاکمیت شرکتی، افشای مسئولیت اجتماعی و ارزش شرکت. *پژوهش های حسابداری مالی و حسابرسی*، ۱۱(۴۴)، صص. ۱۹۲-۱۷۵.
- دارابی، رویا، وقفی، سید حسام، و سلمانیان، مریم، ۱۳۹۵. بررسی ارتباط گزارشگری مسئولیت اجتماعی با ارزش و ریسک شرکت های پذیرفته شده بورس اوراق بهادار تهران. *دوفصلنامه حسابداری/ارزشی و رفتاری*، ۱(۴)، صص. ۲۱۳-۱۹۳.
- رضائی پیتهنوئی، یاسر، صفری گرایلی، مهدی، و غلامرضا پور، محمد، ۱۳۹۸. کیفیت کارکنان و اثربخشی کنترل های داخلی: نقش تعدیلی نظارت خارجی. *دانش حسابرسی*، ۱۹(۷۵)، صص. ۱۴۱-۱۲۳.
- شقایق، محدثه و مشایخ، شهناز، ۱۴۰۲. رابطه بین بیش اعتمادی مدیریت، مسئولیت پذیری اجتماعی، عملکرد شرکت و محدودیت های مالی. *پژوهش های حسابداری مالی و حسابرسی*، ۱۵(۶۰)، صص. ۱۰۶-۷۹.
- صفری گرایلی، مهدی، ۱۳۹۷. مسئولیت پذیری اجتماعی و ارزشگذاری بازار از نگهداشت وجه نقد شرکت. *راهبرد مدیریت مالی*، ۱(۱۶)، صص. ۱۸۲-۱۶۳.
- فروغی، داریوش، میر شمس شهنشاهی، مرتضی، و پور حسین، سمیه، ۱۳۸۷. نگرش مدیران درباره افشای اطلاعات حسابداری اجتماعی: شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. *بررسی های حسابداری و حسابرسی*، ۱۵(۵۲)، صص. ۷۰-۵۵.
- قلی زاده، محمدحسن، رضائی پیتهنوئی، یاسر، و غلامرضا پور، محمد، ۱۳۹۸. کیفیت کارکنان شرکت و کیفیت سود پیش بینی شده به وسیله مدیریت. *فصلنامه علمی- پژوهشی مدیریت دارایی و تأمین مالی*، ۷(۳)، صص. ۸۵-۹۸.
- مران جویری، مهدی و علی خانی، رضیه، ۱۳۹۳. افشای مسئولیت های اجتماعی و راهبری شرکتی. *بررسی های حسابداری و حسابرسی*، ۲۱(۳)، صص. ۳۴۸-۳۲۹.
- ملکی، فریبا و علوی، معصومه، ۱۴۰۱. بررسی تأثیر کیفیت کارمندان حسابداری بر حق الزحمه و محتوای گزارش حسابرسی. *قضاوت و تصمیم گیری در حسابداری*، ۱(۴)، صص. ۵۰-۲۷.

نمازی، نویدرضا و اسماعیل پور، حسن، ۱۴۰۰. تأثیر کیفیت حسابداری بر ارزش افزوده شرکت ها با تأکید بر نقش میانجی مسئولیت اجتماعی. پژوهش های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۳(۵۲)، صص. ۱۱۵-۱۵۰.

نیکزاد چالشتی، قدرت اله، عربصالحی مهدی، و فروغی، داریوش، ۱۳۹۹. تبیین مدلی برای سنجش کیفیت کارکنان با استفاده از شاخص آنتروپی شانون و بررسی اثر آن بر کیفیت گزارشگری مالی، فصلنامه حسابداری مالی، ۱۲ (۴۸)، صص. ۱-۲۸.

- Acharya, V. V., Myers, S. C. and Rajan, R. G., 2011. The Internal Governance of Firms. *The Journal of Finance*, 66 (3), pp. 689-720.
- Agrawal, A. and Matsa, D., 2013. Labor Unemployment Risk and Corporate Financing Decisions. *SSRN Electronic Journal*. 10.2139/ssrn.1667035.
- Angelidis, J.P. and Ibrahim, N.A., 1993. Social demand and corporate strategy: A corporate social responsibility model. *Review of Business*, 15(3). pp.7-10.
- Call, A. C., Campbell, J. L., Dhaliwal, D. S. and Moon Jr, J. M., 2017. Employee quality and financial reporting outcomes. *Journal of Accounting and Economics*, 64(1), pp. 123-149.
- Cheung, A .W., 2016. Corporate social responsibility and corporate cash holdings, *Journal of Corporate Finance*, 37, pp.412-430.
- Enderle, G. and Tavis, L. A., 1998. A balanced concept of the firm and the measurement of its long-term planning and performance. *Journal of Business Ethics*, 17 (11), pp.1129-1144.
- Fama, E.F., 1980. Agency Problems and the Theory of the Firm, *Journal of Political Economy*, 88 (2), pp. 288-307.
- Harjoto, M. A., 2018. Corporate Social Responsibility and Corporate Fraud. *Social Responsibility Journal*, 13(4), pp.762-779.
- Hilary, G., 2006. Organized labor and information asymmetry in the financial markets. *Review of Accounting Studies*, 11, pp. 525-548.
- Kim, Y.S., Kim, Y. and Kim, H., 2017. Corporate social responsibility and Internal Control Effectiveness. *Asia-Pacific Journal of Financial Studies*, 46, pp.341-372.
- Jiang, X., Yang, J., Yang, W. and Zhang, J., 2021. Do employees' voices matter? Unionization and corporate environmental responsibility. *International Review of Economics & Finance*, 76(C), pp.1265-1281.
- Lerner, D.L. and Fryxell, E.G., 1988. An empirical study of the predictors of corporate social performance: a multi-dimensional analysis. *Journal of Business Ethics*, 7, pp.951-959.
- Liu, C., Lin, B. and Shu, E., 2017. Employee quality, monitoring environment and internal control. *China Journal of Accounting Research*, 10 (1), pp.51-70.
- Rahahleh, M. Y. and Shariari, J. A., 2008. The Extent of Social Responsibility Accounting Application in the Qualified Industrial Zones in Jordan. *Journal of International Management Review*, 4(2), pp.5-17.
- Rosati, F., Costa, R., Calabrese, A. and Pedersen, E., 2018. Employee attitudes towards corporate social responsibility: a study on gender, age and educational level differences. *Corp Soc Resp Env Ma*. pp. 1306-1319. <https://doi.org/10.1002/csr.1640>
- Sandhu, HS, and Kapoor, S., 2010. Corporate social responsibility initiatives: An analysis of voluntary corporate disclosure. *South Asian Journal of Management*, 17(2), pp.47-80.

- Subramaniam, R.K, Samuel, S. and Mahenthiran., S., 2017. Liquidity Implications of Corporate Social Responsibility Disclosures: Malaysian Evidence. *Journal of International Accounting Research*, 15(1), pp.133-154.
- Sun, S., Li, T., Ma, H., Li, R.Y.M., Gouliamos, K., Zheng, J., Han, Y., Manta, O., Comite, U., Barros, T., Duarte, N. and Yue, X.-G., 2020. Does Employee Quality Affect Corporate Social Responsibility? Evidence from China. *Sustainability*, 12, pp.1-19.
- Wang, L., Zhu, W. and Hu, J., 2021. Employee quality and stock price crash risk. *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, 15(5), pp. 433-460.
- Cho, S. Y., Lee, C. and Pfeiffer, R.J., 2013. Social Responsibility and information asymmetry, *J.Account.Public Policy*, 32(1), pp.71-83.
- Yuan, Z., Wang, Z. and Liu, B., 2023. Employee education level and real earnings management: evidence from China. *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, DOI: 10.1080/16081625.2023.2176327.

Abstract

The impact of Employee Quality on Social Responsibility: Evidence from Iranian Firms

Yassaman Khalili¹

Mohammad Taghi Kabiri²

Keramatollah Heydari Rostami³

Abolfazl Momeni Yanesari⁴

Received: 15 / October / 2025 Accepted: 14 / December / 2025

Abstract

Employees are the most valuable assets of an enterprise and the key source of its competitive advantage, a view that has become a consensus in theoretical and business circles. The presence of a high-quality staff is conducive to improving the soft power of enterprises, helping them to achieve sustainable development. In this regard, the present study was conducted with the aim of investigating the relationship between employee quality and corporate social responsibility. For this purpose, the education level of the workforce was used to measure the employees quality and also a checklist containing 39 disclosure items, which is compatible with the country's reporting environment, was used as a proxy for corporate social responsibility. The research hypothesis was empirically tested using a sample of 95 firms listed in Tehran Stocks Exchange during the time period 2019 to 2023 and using the multivariable regression model based on the panel data technique. The research findings indicate that the higher the quality of the employee, the more the social responsibility of the firms.

Keywords: Employee, Quality, Social Responsibility.

¹. Department of Accounting, Payame Noor University, Tehran, Iran. y_khalili@pnu.ac.ir

². Department of Management, Faculty of Administrative Sciences and Economics, Arak University, Arak, Iran. m-kabiri@araku.ac.ir

³. Department of Management, Faculty of Administrative Sciences and Economics, Arak University, Arak, Iran. k-heydarirostami@araku.ac.ir

⁴. Assistant professor of Accounting, Department of Administrative and Economics, Faculty of Humanities & Physical Education, Gonbad Kavous University, Gonbad, Iran. (Corresponding author)
a.momeni83@yahoo.com

امکان سنجی حسابداری مدیریت زیست محیطی و اجتماعی در شهرداری (مطالعه موردی شهرداری شیراز)

مجتبی احمدی^۱

فرزانه حیدپور^۲

اسماعیل شمس الدینی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۴

چکیده

شهرها به عنوان محرک‌های اصلی توسعه اقتصادی، تأثیرات عمیقی بر محیط زیست و ساختارهای اجتماعی داشته و مدیریت آن‌ها مستلزم رویکردی مسئولانه است. لذا نظام حسابداری مدیریت زیست محیطی و اجتماعی به عنوان یک سامانه اطلاعاتی راهبردی، نقش کلیدی در تلفیق ملاحظات پایداری در فرآیندهای تصمیم‌سازی ایفا می‌کند. پژوهش حاضر با هدف امکان‌سنجی استقرار این نظام در شهرداری شیراز و با تمرکز بر شناسایی ابعاد مفهومی، شاخص‌های بنیادین و طبقه‌بندی هزینه‌ها و عواید مرتبط، با مشارکت ۳۳ خبره و ۱۹۲ کارکنان مالی و حساب‌رسان در سال ۱۴۰۴ صورت پذیرفته است. ابزارهای گردآوری داده‌ها شامل پرسشنامه و مصاحبه بوده و برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای SPSS و SmartPLS بهره گرفته شده است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که از مجموع ۲۹ شاخص زیست محیطی و ۱۸ شاخص اجتماعی استخراج شده از اجماع خبرگان، به ترتیب ۲۲ و ۱۸ شاخص از ضرورت اجرایی برخوردار بوده‌اند. همچنین از بین ۲۲ گویه هزینه‌ها و عواید پیش‌بینی شده برای شاخص‌های زیست محیطی، ۱۸ گویه و از ۱۵ گویه مربوط به شاخص‌های اجتماعی، ۱۳ گویه مورد تأیید پاسخ‌دهندگان قرار گرفته است.

واژه‌های کلیدی: امکان سنجی، حسابداری مدیریت، زیست محیطی، اجتماعی، شهرداری، مطالعه موردی، شیراز.

۱ گروه حسابداری، واحد یاسوج، دانشگاه آزاد اسلامی، کهگیلویه و بویراحمد، ایران Mojtaba.ahmadi4123@iau.ac.ir

۲ گروه حسابداری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) fheidarpoor@iau.ac.ir

۳ گروه حسابداری، واحد یاسوج، دانشگاه آزاد اسلامی، کهگیلویه و بویراحمد، ایران esmaeilshams@iau.ac.ir

۱- مقدمه

رشد شتابان شهرنشینی از میانه‌ی قرن بیستم، چهره‌ی کهری زمین را دگرگون ساخته است. بر پایه‌ی تجزیه و تحلیل‌های آماری، از سال ۱۹۵۰ به این سو، جمعیت کشورهای توسعه‌یافته رشدی نمایی را تجربه کرده و در حال حاضر، حدود ۵۰ درصد از جمعیت جهان در مناطق شهری زندگی می‌کنند. پیش‌بینی‌ها حاکی از آن است که این جمعیت تا سال ۲۰۴۵، یک و نیم برابر خواهد شد که به معنای افزایش چشمگیر در تعداد ساکنان کلان‌شهرها است (کیان و همکاران^۱، ۲۰۱۱). در این بستر، شهرها به عنوان موتورهای محرک اقتصاد جهانی نقش آفرینی می‌کنند؛ به گونه‌ای که ۸۵ درصد از تولید ناخالص داخلی جهانی، ۷۵ درصد تقاضای منابع طبیعی و ۵۰ درصد از تولید پسماند جهانی را به خود اختصاص داده و مسئول بیش از ۷۰ درصد از انتشار گازهای گلخانه‌ای در سطح جهان هستند. این حجم از تأثیرگذاری، نیازمند عزمی جدی برای حرکت به سوی الگوهای پایدار توسعه است. دستیابی به این مهم، مستلزم برنامه‌ریزی و اقدامات سیاسی هوشمندانه‌ای است که نه تنها به بُعد زیست‌محیطی، که به تحلیلی اجتماعی برای ترسیم تصویری جامع و پایدار از سیستم‌های شهری نیز می‌پردازد (گونزالز گارسیا و همکاران^۲، ۲۰۱۹). در دو دهه‌ی اخیر، این نگرش مسئولانه به اثرات سازمان‌ها بر جامعه، منجر به ظهور مفهومی نوظهور و حیاتی شده است؛ مفهومی که پایداری را به چالشی برای نگرش کلاسیک «ارزش سهامداران» تبدیل کرده و اکنون، سازمان‌ها را در قبال تأثیر فعالیت‌هایشان بر محیط زیست و جامعه، متعهد و پاسخگو می‌داند (پاپوسی و سوددی^۳، ۲۰۲۰). در همین راستا، نهادهای بین‌المللی مانند سازمان بین‌المللی استاندارد با معرفی استانداردهایی چون ISO 37120 در سال ۲۰۱۸، گام‌های مؤثری در جهت تعریف شاخص‌هایی برای ارزیابی پایداری در شهرها و جوامع برداشته‌اند. با این وجود، در مورد مجموعه شاخص‌های مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی و اجتماعی در حوزه‌ی شهری، اجماع جهانی وجود ندارد (ماکدو و همکاران^۴، ۲۰۱۷). این شکاف نظری و عملی، در بستر مدیریت شهری ایران، به ویژه در شهرداری‌ها، نمودی دوچندان یافته است. از یک سو، گسترش فساد مالی در برخی از شوراهای شهر و شهرداری‌ها در سال‌های اخیر، گواهی بر وجود رویه‌های غیراخلاقی و غیرمسئولانه از بُعد زیست‌محیطی و اجتماعی است. از سوی دیگر، فرآیند توسعه‌ی شهرها و افزایش درآمدهای شهرداری، همزمان با فقدان نظارت کافی نهادهای ناظر، بر قدرت و اختیارات شهرداری‌ها افزوده است. این در حالی است که فشار فزاینده‌ی شهروندان برای برخورداری از مدیریت شهری با نگرشی وسیع‌تر به اهداف و فعالیت‌ها در ابعاد زیست‌محیطی و اجتماعی، شهرداری‌ها را با چالشی بنیادین مواجه ساخته است. متأسفانه، علیرغم این افزایش تقاضا برای شفافیت و پاسخگویی، دستورالعمل‌ها، آیین‌نامه‌ها و قوانین جامعی برای رفتار شهرداری‌ها در این عرصه توسعه

¹ Qian and et al² Gonzalez-Garcia and et al³ Papoutsi and Sodhi⁴ Macedo and et al

نیافته است (فاطری و همکاران، ۱۴۰۲). در کشورهای توسعه یافته، پاسخ به این چالش، در قالب سیستم‌های اطلاعاتی و حسابداری مانند «حسابداری مدیریت زیست محیطی و اجتماعی» تجلی یافته است. با این حال، علیرغم پژوهش‌های گسترده در این حوزه در سطح جهانی، در ایران به صورت جدی و نظام‌مند به این موضوع پرداخته نشده است. همچنین، درک روشنی از ابعاد، شاخص‌ها و اولویت‌های زیست محیطی و اجتماعی در شهرداری‌ها وجود نداشته و ضرورت و اولویت‌بندی این شاخص‌ها به وضوح تبیین نشده است. بر این اساس، پژوهش حاضر درصدد است تا با تحقق هدف اصلی «امکان سنجی استقرار حسابداری مدیریت زیست محیطی و اجتماعی در شهرداری شیراز» خود، گامی ضروری در جهت ارتقای شفافیت، پاسخگویی و نیل به مدیریت شهری پایدار بردارد.

۲- چارچوب نظری و پیشینه پژوهش

در حوزه حسابداری، اطلاعات نقش مهمی را در تصمیمات مدیریت ایفا می کنند (الموالی^۱، ۲۰۱۵). اطلاعات حسابداری برای درک صحیح موقعیت مالی سازمان لازم و ضروری هستند و به عنوان مبنایی برای تصمیم گیری استراتژیک استفاده می شوند (اویوو و همکاران^۲، ۲۰۲۲). سیستم اطلاعاتی حسابداری به عنوان یکی از منابع تامین کننده اطلاعات جهت تصمیم گیری مدیران دارای اهمیت ویژه ای است. به همین دلیل مدیران به اطلاعات تهیه شده توسط حسابداری مدیریت اتکاء می کنند. به عبارت دیگر ارائه اطلاعات بهتر به مدیران اجازه می دهد تا انتخاب بهتری داشته باشند و آثار مثبتی بر کیفیت تصمیم های اخذ شده را مشاهده کنند (نیکهردا و همکاران^۳، ۲۰۲۰). در همین راستا یکی از اطلاعات مفید برای تصمیم گیری های مدیران، اطلاعات مرتبط با "حسابداری مدیریت" می باشد که ابزارهای گوناگون، روش ها و اطلاعات درون سازمانی مفیدی را ارائه می دهد (نگوین^۴، ۲۰۲۲). حسابداران مدیریت با برنامه ریزی آگاهانه و هوشمندانه، آمادگی لازم را برای ارائه خدمات مورد نیاز مدیران، فراهم می نمایند و در نتیجه باعث بهبود عملکرد مالی سازمان می شوند (اویوو و همکاران، ۲۰۲۲). امروزه بسیاری از سازمان ها به دنبال اطلاعات به روز در رابطه با فرآیندهای صورت گرفته در درون سازمان هستند که بتوانند با تحلیل این اطلاعات به موقع در رابطه با فعالیت های آتی خود، به بهترین نحو تصمیم گیری نمایند (آکسوی و همکاران^۵، ۲۰۲۰). یک از اطلاعات حائز اهمیت برای شهرداری ها، که دارای نوآوری می باشد، اطلاعات منتج شده از حسابداری زیست محیطی و اجتماعی می باشد. طبق پژوهش اویو و همکاران (۲۰۲۱) "نوآوری در ارائه اطلاعات حسابداری مدیریت" به معنی آن نیست که حسابداری مدیریت روشی جدید در جامعه مطرح و سازمان ها را ملزم به استفاده از آن نمایند. بلکه نوآوری

¹ Al-Mawali

² Oyewo and et al

³ Nikherda and et al

⁴ Nguyen

⁵ Aksoy and et al

در اطلاعات به معنای آن است که، موجب نوآوری در عملکرد سازمان و تصمیم گیری مفیدتر شود، تا این مهم منجر به بهبود فرآیندهای سازمان و ایجاد بستر مناسب در جهت پاسخگویی و افزایش شفافیت گردد. در سالهای اخیر، حسابداری و گزارشگری "زیست محیطی و اجتماعی" توجهات زیادی را در حوزه حسابداری به خود جلب کرده است (اوتاما و انیس^۱، ۲۰۲۳).

حسابداری و ارائه گزارش زیست محیطی و اجتماعی، فرآیند سنجش و اعلان عملکرد پایداری سازمان (در حوزه مسئولیت زیست محیطی و اجتماعی) و همچنین مسئول بودن در برابر ذینفعان داخلی و خارجی است (روسا^۲، ۲۰۱۰). با این وجود، «حسابداری زیست محیطی و اجتماعی»^۳ و «ارائه گزارش مرتبط با آن» معمولاً به عنوان دو فعالیت مجزا تلقی می‌شوند. به طور کلی "حسابداری زیست محیطی و اجتماعی" به صورت یک روش حسابداری و مدیریت اطلاعات توصیف می‌شود که هدف از آن ایجاد و ارائه‌ی اطلاعات با کیفیت برای نشان دادن پیشرفت سازمان به سمت اهداف پایدار است. در صورتیکه "ارائه گزارش زیست محیطی و اجتماعی" با استفاده از ابزارهای رسمی (در راستای عملکرد پایداری سازمان)، اعلان و افشاء^۴ می‌شود. که این مهم منجر به ایجاد شکل گیری یک سیستم پاسخگویی می‌شود که اطلاعات مربوط به عملکرد زیست محیطی و اجتماعی (که مسئولیت آن پیش تر بر عهده سازمان است) را ثبت و به ذینفعان گزارش می‌دهند (آکتاس و همکاران^۵، ۲۰۱۷). پیشرفت های اخیر نشان می‌دهد، سازمان ها به یک سیستم گزارشگری جدید نیاز دارند که تمامی عوامل زیست محیطی و اجتماعی مؤثر بر عملیات سازمان را به عنوان مجموعه واحد در نظر بگیرد. لذا برای مرتفع کردن این نیاز، حرفه حسابداری و حسابداران حرفه ای باید سیستم حسابداری و گزارشگری جدیدی طراحی نمایند (اسوانی و همکاران^۶، ۲۰۲۴). حسابداری مدیریت زیست محیطی و اجتماعی شامل شناسایی، جمع آوری، تجزیه و تحلیل و استفاده از دامنه وسیعی از اطلاعات برای تصمیم گیری داخلی می باشد (آذر و همکاران^۷، ۲۰۲۱). این اطلاعات از جنبه زیست محیطی شامل "اطلاعات فیزیکی در مورد مصرف بهینه انرژی، برداشت آب و تاثیرپذیری منابع از آن، تولید گازهای گلخانه‌ای، عدم انطباق فعالیت‌های سازمان با قوانین و مقررات زیست محیطی، هزینه‌های صورت گرفته برای انجام مسئولیت‌های زیست محیطی و نهایتاً اطلاعات پولی در مورد هزینه‌های مربوط به محیط زیست، درآمدها و پس اندازها" است. از جنبه اجتماعی نیز اطلاعات شامل "مزایای ارائه شده به کارمندان، بهداشت و ایمنی کارگران، میانگین ساعات آموزش به کارکنان و انجام هزینه‌هایی بابت مسئولیت اجتماعی از جمله هزینه اعطایی به امور خیریه و هزینه‌های مشخص شده از سوی دولت به منظور بازسازی یا کمک و نظایر آن و نهایتاً

¹ Utama and Anis

² Roosa

³ Social and Environmental accounting

⁴ disclose

⁵ Aktas and et al

⁶ Aswani and et al

⁷ Azar and et al

اطلاعات پنهان و غیر مستقیم مرتبط با مسئولیت اجتماعی" است (برکمان و همکاران^۱، ۲۰۲۴). تحقیقات قبلی نشان می‌دهد که حسابداری مدیریت زیست محیطی و اجتماعی یک پایه و پشتوانه ضروری برای مدیریت کیفیت محیطی و اجتماعی است، زیرا بر محدودیت‌های "رویکردهای حسابداری مرسوم" غلبه می‌کند و مقیاس بسیار وسیع‌تری از اطلاعات محیطی و اجتماعی را در مدیریت سازمانی ادغام می‌کند (بولتون و کاپرچیک^۲، ۲۰۲۱).

زمینه ای که فارغ از رشد ها و یا کمبودها در حسابداری ایران، می تواند توسط نظریه پردازان حسابداری و حسابداران با تجربه و علاقمند فراهم شود و پاسخگوی بخش عمده ای از نیازهای حسابداری مدیریت در ایران باشد. در همین راستا، یکی از سازمان هایی که بایستی برای به کارگیری و پیاده سازی حسابداری مدیریت زیست محیطی و اجتماعی، اقداماتی را صورت دهد، شهرداری ها می باشند. زیرا بخش قابل ملاحظه ای از فعالیت های آنها در قالب مسئولیت های "زیست محیطی و اجتماعی" قرار می گیرد. طبق پژوهش باباجانی و حیدریان (۱۳۹۴) فرآیند حسابداری مرسوم، در شهرداری ها بیشتر تمرکز به گزارشگری درآمدها و عایدات، هزینه ها و مخارج در قالب حساب های مستقل در شهرداری ها دارد. ملاک تشخیص فعالیت های اختصاصی در شهرداری، بودجه تعیین شده خواهد بود که برای هر یک از فعالیت های اختصاصی طبق دستورالعمل مربوطه، یک بودجه اختصاصی، تنظیم و به تصویب می رسد. از دیدگاه قانون گذاران، فرآیند حسابداری مذکور، تحقق اهداف و ارزیابی مسئولیت حاکم بر تحصیل، بکارگیری و مصرف منابع ضروری را ارزیابی می کند. طبق پژوهش استروبل و همکاران^۳ (۲۰۲۱) با انطباق و پیاده سازی حسابداری "زیست محیطی و اجتماعی" میتوان به ازای اقلام مستقل در رابطه با فعالیت های حوزه "زیست محیطی و اجتماعی" اقدام به ارائه گزارش کرد. مهم ترین اقلام این گزارش، میتواند "هزینه ها و مخارج صورت گرفته" و "عایدات ناشی از آن" در فعالیت مورد نظر باشد. با توجه به چارچوب نظری موجود در زمینه «حسابداری مدیریت زیست محیطی و اجتماعی» در بخش عمومی و سازمان های دولتی، این پژوهش ابتدا به بررسی پیشینه موضوع می پردازد و سپس روش شناسی تحقیق و پرسش های پژوهش را تبیین می کند. در ادامه، داده های پژوهش با به کارگیری آزمون های آماری مورد تحلیل قرار می گیرند تا در نهایت، الگویی برای استقرار نظام حسابداری مدیریت زیست محیطی و اجتماعی در شهرداری شیراز طراحی و در اختیار ذی نفعان و استفاده کنندگان قرار گیرد، در همین راستا پیشینه پژوهش های مرتبط در رابطه با موضوع پژوهش به شرح زیر می باشد:

کیان و همکاران (۲۰۱۱) در مطالعه سازمان های محلی استرالیا دریافتند که فشارهای نظارتی و انتظارات جامعه محلی، انگیزه های اصلی برای توسعه حسابداری مدیریت زیست محیطی هستند. در ادامه پیشینه

¹ Berkman and et al

² Bolton and Kacperczyk

³ Stroebel and et al

پژوهش های داخلی ارائه می گردد. گراکو و همکاران^۱ (۲۰۱۳) در کانادا نشان دادند که مشارکت ذی نفعان نه تنها درک متقابل را افزایش می دهد، بلکه به کیفیت و اعتبار ابزارهای حسابداری پایداری نیز می افزاید. سالکوفسکی^۲ (۲۰۱۶) در آمریکا استدلال کرد که گزارش دهی پایداری برای شهرها در حال تبدیل شدن به یک «ضرورت قانونی مطلوب» است، به ویژه برای شهرهایی که اوراق بهادار منتشر می کنند. دیک^۳ (۲۰۱۷) با مقایسه شهرداری های هلند و کانادا دریافت که اندازه شهرداری پیش بینی کننده مهمی برای میزان افشای پایداری است، اما ملیت تأثیر چندانی ندارد. کواکی و همکاران^۴ (۲۰۱۸) در غنا نشان دادند که تمایل به گزارش دهی پایداری عمدتاً تحت تأثیر فشار ذی نفعان و در دسترس بودن منابع است. نیمان و هاپ^۵ (۲۰۱۸) در مطالعه شهرهای پیشگام اروپایی دریافتند که گزارش دهی پایداری می تواند منجر به بهبود مدیریت و افزایش انگیزه کارکنان شود، اما هزینه های بالای تهیه گزارش، بسیاری را به انتشار الکترونیکی محدود می کند. بلینی و همکاران^۶ (۲۰۱۹) در مطالعه ای بین المللی دریافتند که اگرچه گزارش دهی پایداری در حال تحول است، اما بسیاری از سازمان های عمومی گزارش هایی با کیفیت ضعیف و بدون تأییدیه خارجی منتشر می کنند. تترووا و ژلینکووا^۷ (۲۰۱۹) در جمهوری چک دریافتند شهرداری ها عمدتاً بر مسئولیت پذیری اقتصادی تمرکز دارند و فعالیت های مربوط به مسئولیت اخلاقی را به حداقل می رسانند. گونزالز گارسیا و همکاران^۸ (۲۰۱۹) در اسپانیا با ارزیابی ۶۴ شهرداری تأیید کردند که اندازه شهرداری شاخص مناسبی برای سنجش پایداری است و روش توسعه یافته شان برای سایر شهرها نیز قابل تعمیم است. آدامز و سابهاش^۹ (۲۰۲۱) بر ساده سازی گزارش دهی پایداری و انتقال تنظیم استانداردها به نهادهای بخش خصوصی در دوران همه گیری کووید-۱۹ تأکید کردند. مونیر و همکاران^{۱۰} (۲۰۲۲) در استرالیا به این نتیجه رسیدند که حاکمیت شرکتی با عملکرد پایداری شرکت رابطه مثبت دارد و این عملکرد منجر به بهبود مشروعیت سازمان در جامعه می شود (بیسور، ۲۰۲۴). اوتااما و انیس (۲۰۲۳) در اندونزی دریافتند که عواملی مانند سن شرکت، عدم اطمینان محیطی و تجربه مدیر، به طور مستقیم بر کیفیت سیستم اطلاعات حسابداری و عملکرد حسابداری مدیریت زیست محیطی و اجتماعی تأثیر می گذارند. سو مافیت و همکاران^{۱۰} (۲۰۲۳) نشان دادند که عملکرد قوی در حوزه محیط زیست، اجتماع و حاکمیت شرکتی (ESG) رابطه ای منفی با ضعف های کنترل داخلی دارد و نشانگر وجود «لحن اخلاقی» در مدیریت است. بیسور (۲۰۲۴) در بررسی سازمان های آمریکایی دریافت که

¹ Greco and et al

² Sulkowski

³ Dik

⁴ Kwakye and et al

⁵ Niemann and Hoppe

⁶ Bellini and et al

⁷ Tetreva and Jelinkova

⁸ Adams and Subhash

⁹ Munir and et al

¹⁰ Sue Moffitt and et al

هزینه‌های زیست‌محیطی افشاشده، به موقع بودن سود را زمانی نشان می‌دهند که مقدار این هزینه‌ها کم باشد و توافقنامه پاریس به عنوان یک شوک برون‌زا، سازمان‌ها را با ریسک هزینه‌های نامتقارن مواجه کرده است. المصری و تاناکا^۱ (۲۰۲۵) با طراحی یک "داشبرد یکپارچه ESG" برای شهرداری‌های ژاپن نشان دادند که این ابزار مبتنی بر فناوری ابری، به‌طور همزمان شفافیت، سرعت تصمیم‌گیری و پاسخگویی اجتماعی را از طریق مشارکت مستقیم شهروندان افزایش می‌دهد.

طالب‌نیا و همکاران (۱۳۹۱) به عنوان پیشگامان این حوزه در ایران، نشان دادند شرکت‌های ایرانی تمایل به افشای اختیاری و عمدتاً در بخش منابع انسانی دارند. فخاری و همکاران (۱۳۹۶) بر سبب‌بندی بودن پایداری (اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی) و نقش آن در ایجاد اعتماد تأکید کردند. چناری بوکت و بنی‌مهد (۱۳۹۸)، ستایش و مهتری (۱۳۹۸)، پارسیان و همکاران (۱۳۹۸) در مجموعه‌ای از پژوهش‌ها به ارائه چارچوب‌های نظری و عملی برای گزارشگری یکپارچه و پایداری در ایران همت گماردند. مهرانی و شاکری طاهری (۱۳۹۹) به ترتیب به تدوین مدل اشاعه گزارشگری پایداری و تبیین مصادیق زیست‌محیطی در صنایع پرداختند. پورخانی‌ذاکره‌بری و جهان‌شاد (۱۴۰۰) و عزیزی و همکاران (۱۴۰۰) در طراحی الگوهای پایداری تأکید کردند که عواملی مانند «تعهد مدیریت ارشد»، «مشروعیت اجتماعی» و «حساسیت صنعت» از کلیدی‌ترین عوامل تعیین‌کننده در اجرای موفق این سیستم‌ها هستند. عباسی استمال و همکاران (۱۴۰۰) و جلالیان و همکاران (۱۴۰۰) بر لزوم افشای شفاف شاخص‌های پایداری و تدوین ضوابط حقوقی جامع برای حفاظت از محیط‌زیست شهری تأکید نمودند. احمدزاده و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهش خود با هدف ارائه چارچوبی متوازن برای گزارشگری پایداری، دریافتند که از ۱۶۹ مؤلفه اولیه، تنها ۸۵ مؤلفه منطبق با انتظارات ذینفعان است. با ایجاد توازن بین این مؤلفه‌ها، الگوی نهایی متشکل از ۶۰ مؤلفه در قالب «گزارش پایداری شرکتی متوازن» ارائه گردید. غیائی و خردمند (۱۴۰۲) در مطالعه‌ای بر روی شهرداری‌ها نشان دادند که «حسابداری سبز» بر «هوشمندسازی شهری» و «توسعه پایدار» تأثیر مثبت و معناداری دارد. یوسفی‌زاده و فخاری (۱۴۰۳) دریافتند که عوامل شرکتی همچون اندازه شرکت، ساختار هیئت‌مدیره و استراتژیک بودن صنعت، بر گزارشگری پایداری تأثیرگذارند و رابطه‌ای متقابل بین این گزارش‌دهی و بازده حقوق صاحبان سهام وجود دارد. رفیعی و سجادی (۱۴۰۴) در مطالعه‌ای با استفاده از روش دلفی فازی و نظرسنجی از خبرگان، یک الگوی بومی را طراحی کرده‌اند. یافته‌های آن نشان می‌دهد که «حمایت سیاسی و قانونی»، «توانمندسازی نیروی انسانی» و «ایجاد سیستم پاداش مبتنی بر شاخص‌های پایداری» سه رکن اصلی برای استقرار موفق این نظام در شهرداری‌های ایران هستند.

¹ Al-Masri and Tanaka

۳- سوال های پژوهش

با توجه عنوان اصلی و مباحث مطروحه، این پژوهش به دنبال یافتن پاسخ علمی به پرسش های زیر است:

سوال (۱) ابعاد و شاخص های زیست محیطی و اجتماعی قابل انطباق در شهرداری با ذکر عنوان هزینه ها و عایدات ناشی از آن کدامند؟

سوال (۲) اولویت بندی ابعاد و شاخص های زیست محیطی و اجتماعی قابل انطباق با فعالیت های شهرداری شیراز چگونه است؟

سوال (۳) تا چه اندازه میتوان شاخص های زیست محیطی و اجتماعی را در قالب سرفصل های مستقل در شهرداری شیراز شناسایی و طبقه بندی کرد؟

۴- روش پژوهش

به طور کلی پژوهش حاضر به تعبیر مالکم اسمیت^۱ (۲۰۰۳) از نوع پژوهش های تجربی، پیمایشی و کیفی است. با توجه به اینکه تحقیقات از لحاظ جهت گیری ها به سه بخش بنیادی، کاربردی و توسعه ای تقسیم میشود (خاکی، ۱۳۹۲). پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی است. پژوهش های کاربردی عمدتاً با هدف ارتقای کارکردی محصولات، فرآورده ها و سامانه ها طراحی می شوند. این دسته از مطالعات همچنین در راستای پاسخگویی به نیازهای انسانی و بهینه سازی ابزارها، الگوها و سازوکارها به منظور توسعه رفاه اجتماعی و ارتقای کیفیت زندگی به کار گرفته می شوند (حافظ نیا، ۱۳۹۵). علاوه بر این، تحقیق حاضر از نظر بُعد زمانی مقطعی محسوب می شود و در طبقه رویکردهای اثبات گرایی قرار می گیرد و جزء تحقیقات توصیفی حسابداری به شمار می رود. از آنجا که این نوشتار به توصیف شرایط موجود بدون دخل و تصرف (و نه به الزام و توصیه خاص) می پردازد لذا قضاوت های ارزشی در آن کم رنگ است. در این پژوهش برای جمع بندی داده ها و محاسبات مورد نیاز از صفحه گسترده اکسل و برای تجزیه و تحلیل نهایی از جدیدترین نسخ نرم افزارهای SPSS و SmartPLS بهره گرفته شده است. بر همین اساس در این مطالعه روش تحقیق، با هدف امکان سنجی استقرار این نظام در شهرداری شیراز و با تمرکز بر "شناسایی ابعاد مفهومی، شاخص های بنیادین و طبقه بندی هزینه ها و عواید مرتبط صورت" دارای گام های زیر است: **گام اول:** در این مرحله، با هدف پاسخگویی به سوال اول پژوهش، فعالیت های شهرداری در چارچوب استاندارد G4 (نسل چهارم گزارش دهی پایداری مؤسسه GRI) مورد بررسی قرار می گیرد. برای نیل به این هدف، از روش مصاحبه عمیق با خبرگان علمی و اجرایی (با نمونه گیری به روش گلوله برفی تا رسیدن به اشباع نظری) بهره گرفته می شود. لازم به ذکر است در این مرحله، نتایج مطالعات مرتبط در این حوزه و نتایج مصاحبه با خبرگان اجرایی در اختیار خبرگان علمی قرار می گیرد. از سوی دیگر در همین مرحله نیز از خبرگان در رابطه با ارزیابی و شناسایی عنوان «سرفصل هزینه ها

¹ Malcolm Smith

و عواید (منافع) پیش‌بینی شده ناشی از شاخص‌های زیست‌محیطی و اجتماعی، نظرخواهی می‌شود تا علاوه بر ابعاد و شاخص‌های اولیه در حوزه‌های زیست‌محیطی و اجتماعی، هزینه‌ها و عواید پیش‌بینی شده به ازای هر شاخص استخراج گردد. **گام دوم:** در این مرحله، به منظور پاسخگویی به سوال دوم پژوهش، پرسشنامه‌ای طراحی می‌شود که این پرسش را مورد بررسی قرار می‌دهد: «ابعاد و شاخص‌های زیست‌محیطی و اجتماعی قابل انطباق با فعالیت‌های شهرداری شیراز کدامند و از چه اولویتی برخوردارند» این پرسشنامه بر مبنای مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت (از ۱=کمترین اولویت تا ۵=بالاترین اولویت) تنظیم شده است. جامعه آماری این مرحله، کارکنان بخش مالی و حساب‌برسان (داخلی و خارجی) شهرداری شیراز، هستند که پرسشنامه توسط آنان تکمیل خواهد شد. نهایتاً در **گام سوم:** به مانند مرحله قبل، در این مرحله هم به منظور پاسخگویی به سوال سوم پژوهش، پرسشنامه‌ای طراحی می‌شود که پرسش زیر را مورد بررسی قرار می‌دهد: «تا چه اندازه می‌توان شاخص‌های زیست‌محیطی و اجتماعی را در قالب سرفصل‌های مستقل در شهرداری شیراز شناسایی و طبقه‌بندی کرد» این پرسشنامه از نتایج شناسایی «هزینه‌ها و عواید (منافع)» پیش‌بینی شده ناشی از سوال اول، اقدام به امکان‌سنجی ایجاد «طبقه‌بندی مستقل» می‌کند. ابزار سنجش در این پرسشنامه، مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت می‌باشد که توسط جامعه آماری پژوهش، متشکل از کارکنان بخش مالی و حساب‌برسان (داخلی و خارجی) شهرداری شیراز، تکمیل خواهد شد.

۵- جامعه آماری پژوهش

جامعه آماری پژوهش شامل دو گروه «خبرگان علمی و اجرایی» و «کارکنان بخش مالی و حساب‌برسان (داخلی و خارجی) شهرداری شیراز» می‌باشد که توضیحات مرتبط به ازای هر گروه به این شرح می‌باشد. **خبرگان علمی:** این گروه شامل اعضای هیئت علمی عضو گروه‌های حسابداری، مدیریت مالی، مدیریت، علوم اجتماعی، برنامه ریزی شهری و منابع طبیعی هستند، که در خصوص ادبیات نظری پژوهش صاحب نظر بوده و در زمینه ابعاد توسعه پایدار، دارای پژوهش‌های رسمی و منتشر شده هستند. **خبرگان اجرایی:** این گروه شامل شهرداران، معاونین مالی، بودجه و مدیران ارشد شهرداری شیراز هستند. **کارکنان بخش مالی و حساب‌برسان (داخلی و خارجی) شهرداری شیراز:** این گروه از یک سو شامل معاونین مالی، رئیس اداره مالی، مسئول امور قراردادها، مسئول تنظیم اسناد، ممیزی و اعتبارات سازمان‌ها و مناطق تابعه و از سوی دیگر شامل حساب‌برسان داخلی و مستقل شهرداری شیراز هستند. لازم به ذکر است که در پژوهش حاضر، انتخاب افراد (که شامل خبرگان و کارمندان بخش مالی) بابت مشارکت در انجام پژوهش به صورت هدفمند یا قضاوتی^۱ می‌باشد. نمونه‌گیری هدفمند یا قضاوتی، محقق را به اتخاذ تصمیم درباره اینکه چه واحدهایی برای گنجاندن

¹ Purposive or Judgment Sampling

در نمونه مناسب است، و میدارد. این تکنیک نمونه گیری اغلب در جمعیت های مخفی که دسترسی به آنها برای محقق مشکل است، به کار میرود.

۶- متغیرهای پژوهش

این پژوهش با هدف «امکان سنجی استقرار حسابداری مدیریت زیست محیطی و اجتماعی در شهرداری شیراز» طراحی شده است. همان گونه که پیش تر اشاره شد، این مرحله از مطالعه به روش کیفی انجام می پذیرد. برای شناسایی و استخراج ابعاد و شاخص های اولیه در حیطه های زیست محیطی و اجتماعی مرتبط با فعالیت های شهرداری، از روش مصاحبه بهره گرفته می شود. چارچوب نظری مورد استفاده در این گام، استاندارد G4 (نسل چهارم گزارش دهی پایداری مؤسسه GRI) می باشد، که مبنایی معتبر برای شفافیت در عملکرد زیست محیطی و اجتماعی سازمان ها محسوب می شود. لازم به ذکر است که در این مرحله، نتایج تحقیقات گونزالز گارسیا و همکاران (۲۰۱۹)، بلینی و همکاران (۲۰۱۹)، تتروو و ژلینکووا (۲۰۱۹)، بیسور (۲۰۲۴)، فاطری و همکاران (۱۴۰۱) و غیائی و خردمند (۱۴۰۲) برای نظرخواهی بهتر به مصاحبه شوندگان ارائه گردید. بر این اساس، ابعاد شناسایی شده در حوزه زیست محیطی عبارت اند از: ۱- مصرف سوخت، انتشار گازهای گلخانه ای و کاهش انتشار ۲- مصرف انرژی، کاهش مصرف و بهینه سازی ۳- برداشت، بازیافت، تخلیه و تأثیرات زیست محیطی ۴- دفع ضایعات، نشت ها و حمل زباله های خطرناک ۵- انتشارات هوایی و شدت انتشار گازها ۶- تأثیرات بر گونه ها و بازسازی زیستگاه ها ۷- تشکیل کمیته های تخصصی ۸- جریمه ها و پیاده سازی استانداردها ۹- آموزش کارکنان و شهروندان ۱۰- بهره برداری، صرفه جویی و استهلاک منابع و در حوزه اجتماعی نیز ابعاد شناسایی شده شامل: ۱- مدیریت منابع انسانی و توسعه کارکنان ۲- ایمنی بهداشت و رفاه کار ۳- برابری، انصاف و حکمرانی داخلی ۴- تعامل با جامعه و مسئولیت اجتماعی می باشد. در بخش یافته های پژوهش، به تفصیل به هر یک از این ابعاد و شاخص های مربوطه پرداخته خواهد شد.

۷- یافته های پژوهش

۷-۱- یافته های توصیفی

در این مطالعه، به منظور تبیین ابعاد و شاخص های حسابداری مدیریت زیست محیطی و اجتماعی، از نظرات ۳۳ نفر از خبرگان حوزه های علمی و اجرایی بهره گیری شد. ترکیب جنسیتی این جامعه آماری نشان می دهد که ۷۲/۷ درصد را مردان و ۲۷/۳ درصد را زنان تشکیل می دهند. کلیه این افراد دارای مدرک تحصیلی دکترا بوده اند که از این تعداد، ۳۱ نفر از اعضای هیأت علمی دانشگاه ها و ۲ نفر دیگر از خبرگان اجرایی شاغل در شهرداری شیراز بوده اند. تحلیل ویژگی های جمعیت شناختی خبرگان، حاکی از آن است که بیشترین فراوانی سابقه کاری در بازه ۲۱ تا ۲۵ سال و بیشترین فراوانی سنی در محدوده ۵۱ تا ۵۵ سال قرار دارد. گروه دوم

مشارکت‌کنندگان در این پژوهش را ۱۹۲ نفر از کارکنان بخش مالی شهرداری شیراز تشکیل می‌دهند که ۵۹/۴ درصد از ایشان مرد و ۴۰/۶ درصد زن هستند. بیشترین میزان سابقه کاری این گروه در دامنه ۱۰ تا ۱۵ سال و بیشترین فراوانی سنی آنان در محدوده ۳۰ تا ۳۸ سال مشاهده می‌شود. شایان ذکر است که نتایج جامع آمار توصیفی مرتبط با ویژگی‌های جمعیت‌شناختی هر دو گروه در جداول ۱ و ۲ ارائه شده است. و پس از آن نیز یافته‌های حاصل از تحلیل‌های استنباطی در راستای پاسخ به پرسش‌های پژوهش ارائه می‌گردد.

جدول ۱- نتایج آمار توصیفی جمعیت شناختی خبرگان علمی و اجرایی

متغیر		فراوانی	درصد فراوانی	متغیر		فراوانی	درصد فراوانی
جنسیت	مرد	۲۴	۷۲/۷	سن	۴۰ تا ۴۵ سال	۳	۹/۱
	زن	۹	۲۷/۳		۴۶ تا ۵۰ سال	۸	۲۴/۲
تجربه کاری	۱۵ تا ۲۰ سال	۶	۱۸/۲		۵۱ تا ۵۵ سال	۱۲	۳۶/۴
	۲۱ تا ۲۵ سال	۱۴	۴۲/۴		۵۶ تا ۶۰ سال	۱۰	۳۰/۳
	۲۶ سال به بالا	۱۳	۳۹/۴				

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۲- نتایج آمار توصیفی جمعیت شناختی کارمندان بخش مالی و حسابرسان شهرداری شیراز

متغیر		فراوانی	درصد فراوانی	متغیر		فراوانی	درصد فراوانی
جنسیت	مرد	۱۱۴	۵۹/۴	سن	۳۰ تا ۳۸ سال	۹۸	۵۱
	زن	۷۸	۴۰/۶		۳۸ تا ۴۵ سال	۴۹	۲۵/۵
تجربه کاری	۱۰ تا ۱۵ سال	۸۹	۴۶/۴		۴۵ تا ۵۳ سال	۴۰	۲۰/۸
	۱۵ تا ۲۰ سال	۴۷	۲۴/۵		۵۳ به بالا	۵	۲/۶
	۲۰ تا ۲۵ سال	۴۳	۲۲/۴				
	۲۵ سال به بالا	۱۳	۶/۸				

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۷-۲- نتایج آمار استنباطی در جهت پاسخ به سوال اول پژوهش

همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، این مرحله از پژوهش با هدف اصلی «شناسایی ابعاد و شاخص‌های زیست‌محیطی و اجتماعی» و هدف فرعی «برآورد هزینه‌ها و عواید پیش‌بینی‌شده ناشی از استقرار این شاخص‌ها»، از طریق مصاحبه و نظرسنجی از خبرگان علمی و اجرایی به انجام رسید. برای تحلیل داده‌های

کیفی حاصل از مصاحبه‌ها، از روش کدگذاری باز و محوری بهره‌گیری شد. در این روش، پس از گردآوری داده‌ها و تبدیل آنها به متن نوشتاری (پیاپی‌سازی مصاحبه‌ها)، واحدهای معناداری از متون (از قبیل عبارات یا جملات کلیدی) استخراج، کدگذاری و شماره‌گذاری می‌شوند. در ادامه، کدهای اولیه مورد بازبینی قرار گرفته و بر اساس تشابه مفهومی در قالب مقوله‌های گسترده‌تر ادغام می‌گردند. در این فرآیند، کدهای تکراری حذف و مفاهیم مشابه در ذیل مقوله‌های اصلیت (تم‌ها) سازماندهی می‌شوند. در گام کدگذاری باز، داده‌های خام نام‌گذاری (کد اولیه)، مفهوم‌سازی و در نهایت مقوله‌بندی می‌شوند. شایان توجه است که در خلال این مصاحبه‌ها، داده‌های مرتبط با هزینه‌ها و عواید پیش‌بینی‌شده شاخص‌های مذکور نیز گردآوری شد. در ادامه و با کسب اجازه از مشارکت‌کنندگان، خلاصه‌ای از یکی از مصاحبه‌ها (پس از اعمال ویرایش و بازنویسی برای حفظ انسجام و وضوح) که در پاسخ به پرسش «ابعاد و شاخص‌های زیست‌محیطی و اجتماعی قابل انطباق در شهرداری شیراز» انجام شده است، در جداول ۱ و ۲ ارائه می‌گردد. لازم به ذکر است که در همین مرحله بابت هزینه‌ها و عواید پیش‌بینی‌شده ناشی از شاخص‌های زیست‌محیطی و اجتماعی هم مصاحبه صورت گرفته است.

جدول ۳- نمونه ای از کد گذاری اولیه مصاحبه ها در رابطه با حوزه اجتماعی

خلاصه متن مصاحبه	استخراج کدهای اولیه
در مدیریت شهری، نه تنها متولی ارائه خدمات است، بلکه مسئولیتی ریشه‌دار در قبال عدالت اجتماعی، برابری و ارتقای کیفیت زندگی دارد. این گزارش، تصویری از اقدامات و تعهدات ما در حوزه اجتماعی، بر پایه شاخص‌های شفاف و پویا ارائه می‌دهد. توسعه سرمایه انسانی: ما باور داریم که نیروی انسانی، ارزشمندترین دارایی شهرداری است. از این رو، فرآیند استخدام و تنوع نیروی انسانی بر پایه شایسته‌سالاری و انعکاس دهنده تنوع جامعه طراحی شده است. برای حفظ کرامت و امنیت شغلی کلیه کارکنان، سیاستی عادلانه در ارائه مزایای کارکنان تمام‌وقت و پاره‌وقت و نیز حمایت از خانواده با اعطای مرخصی والدین و تضمین بازگشت به کار دنبال می‌شود. برنامه‌های مستمر آموزش کارکنان و ارتقاء مهارت و برنامه‌های انتقال، همراه با بررسی عملکرد و پیشرفت شغلی منظم، بستری برای رشد فردی و سازمانی فراهم می‌آورد. ایمنی، بهداشت و انصاف: تضمین سلامت و ایمنی نیروی کار اولویت ماست. فعالیت کمیته‌های ایمنی و بهداشت کار و انعقاد توافق‌نامه‌های ایمنی با اتحادیه‌ها، همراه با اطلاع‌رسانی	مصرف سوخت از منابع تجدیدپذیر و غیرتجدیدپذیر استخدام و تنوع نیروی انسانی مزایای کارکنان تمام‌وقت و پاره‌وقت مرخصی والدین و بازگشت به کار آموزش کارکنان ارتقاء مهارت و برنامه‌های انتقال بررسی عملکرد و پیشرفت شغلی اطلاع‌رسانی تغییرات عملیاتی کمیته‌های ایمنی و بهداشت کار آمار آسیب‌های شغلی مشاغل پرخطر توافق‌نامه‌های ایمنی با اتحادیه‌ها تنوع در نهادهای حاکمیتی نسبت حقوق زنان و مردان

خلاصه متن مصاحبه	استخراج کدهای اولیه
تغییرات عملیاتی به کارکنان، از ارکان این مهم است. ما با رصد مستمر آمار آسیب‌های شغلی و شناسایی مشاغل پرخطر، در جهت صفر کردن حوادث تلاش می‌کنیم. در عرصه حکمرانی داخلی، تنوع در نهادهای حاکمیتی را تضمین کرده و با پایش نسبت حقوق زنان و مردان، برابری دستمزد را دنبال می‌کنیم. هرگونه حوادث تبعیض با جدیت پیگیری شده و از تکرار آن جلوگیری می‌شود. تعامل با جامعه: شهرداری جزئی از پیکره جامعه است و تاثیر متقابلی بر آن دارد. بنابراین، مشارکت جامعه محلی در طراحی و اجرای پروژه‌ها، اصل جدایی‌ناپذیر فعالیت‌های ماست. ما با صداقت کامل، اثرات منفی بر جوامع محلی را پایش و برای کاهش آن می‌کوشیم. شفافیت در مشارکت‌های مالی و سیاسی و پاسخگویی در قبال جرمه‌ها و مجازات‌های اجتماعی، اعتماد عمومی را تضمین می‌کند.	حوادث تبعیض مشارکت جامعه محلی اثرات منفی بر جوامع محلی مشارکت‌های مالی و سیاسی جریمه‌ها و مجازات‌های اجتماعی

منبع: یافته‌های پژوهشگر

در جدول ۴ نیز نمونه‌ای از کد گذاری اولیه مصاحبه‌ها در رابطه با حوزه زیست محیطی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

جدول ۴- نمونه‌ای از کد گذاری اولیه مصاحبه‌ها در رابطه با حوزه زیست محیطی

خلاصه متن مصاحبه	استخراج کدهای اولیه
شهرداری به عنوان متولی اصلی مدیریت شهری، نقش محوری در تحقق پایداری محیط زیستی ایفا می‌کند. این گزارش، مروری است بر مهم‌ترین اقدامات و دستاوردهای ما در این مسیر، که با شاخص‌های دقیق کمی و کیفی مورد سنجش قرار گرفته است. انرژی و هوای پاک: در راستای کاهش ردپای کربنی، مجموعه شهرداری با محوریت کاهش انتشار مستقیم و غیرمستقیم گازهای گلخانه‌ای گام برمی‌دارد. این مهم از طریق گذر تدریجی از مصرف سوخت از منابع غیرتجدیدپذیر و جایگزینی آن با انرژی‌های تجدیدپذیر، و نیز اجرای پروژه‌های جامع بهینه‌سازی مصرف انرژی (برق، گرمایش، سرمایش، بخار) محقق شده است. ثمره این تلاش‌ها، کاهش محسوس در انواع انرژی مصرفی و نسبت شدت انتشار گازهای	- مصرف سوخت از منابع تجدیدپذیر و غیرتجدیدپذیر - کاهش انتشار مستقیم گازهای گلخانه‌ای - مصرف انرژی (برق، گرمایش، سرمایش، بخار) - کاهش مصرف انرژی ناشی از اقدامات بهره‌وری - کاهش در انواع انرژی مصرفی - کاهش نیاز انرژی محصولات و خدمات - انتشار غیرمستقیم انرژی

پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی
دوره ۱۷ / پیاپی ۶۸ / زمستان ۱۴۰۴

خلاصه متن مصاحبه	استخراج کدهای اولیه
گلخانه‌ای بوده است. پایش مستمر انتشارات هوایی قابل توجه از دیگر اقدامات کلیدی در این حوزه است. مدیریت آب: حفاظت از سرمایه‌های حیاتی حفاظت از منابع آب با مدیریت یکپارچه این مایع حیات دنبال می‌شود. این امر شامل پایش دقیق حجم کل آب برداشت‌شده از منابع مختلف، افزایش حجم آب بازیافت و استفاده مجدد در عملیات شهری و آبیاری فضای سبز، و مدیریت علمی حجم آب تخلیه‌شده (اعم از برنامه‌ریزی‌شده و بدون برنامه) است تا منابع آب و زیستگاه‌های آبی از هرگونه تأثیر منفی در امان بمانند. پسماند و آلودگی: مسئولیت در قبال زمین مدیریت پسماند با اولویت پیشگیری از آلودگی محیط زیست انجام می‌پذیرد. بر این اساس، وزن ضایعات خطرناک و غیرخطرناک و روش‌های دفع آنان به دقت رصد شده و فرآیند حمل و دفع زباله‌های خطرناک مطابق با سخت‌گیرانه‌ترین استانداردها انجام می‌شود. همچنین، با پایش مستمر تعداد و حجم لکه‌های نشت ثبت‌شده، از بروز آلودگی‌های گسترده جلوگیری به عمل می‌آید. حفاظت از تنوع زیستی: میزبانی مسئولانه از طبیعت شهر شهر ما خانه مشترک انسان‌ها و طبیعت است. به همین دلیل، ارزیابی تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم پروژه‌های شهری بر تنوع زیستی و همچنین تأثیرات مثبت و منفی بر گونه‌ها و مناطق حساس، در دستور کار قرار دارد. ما متعهد به حفظ و گسترش مناطق زیستگاهی تحت حفاظت یا بازسازی‌شده هستیم و حضور گونه‌های فهرست قرمز (IUCN) را در مناطق تحت تأثیر فعالیت‌های خود به دقت رصد می‌کنیم. حکمرانی و فرهنگ: بنیان‌های نر ماندگاری تحقق این اهداف بلندمدت، نیازمند ساختار حکمرانی قدرتمند و ارتقای فرهنگ عمومی است. ایجاد کمیته‌های تخصصی زیست‌محیطی تضمین‌کننده تصمیم‌سازی علمی است. از سویی، با اجرای برنامه‌های مستمر فرهنگ‌سازی و آموزش محیط زیستی، شهروندان را در این مسیر همراه می‌سازیم. پایبندی به رعایت استانداردهای زیست‌محیطی و پیگیری دقیق جریمه‌ها و مجازات‌های	- حجم کل آب برداشت‌شده با تفکیک منابع - حجم آب بازیافت و استفاده مجدد - حجم آب تخلیه‌شده برنامه‌ریزی‌شده و بدون برنامه - منابع آب و زیستگاه‌های تحت تأثیر تخلیه - وزن ضایعات خطرناک و غیرخطرناک و روش دفع - تعداد و حجم لکه‌های نشت ثبت‌شده - حمل و دفع زباله‌های خطرناک - انتشارات هوایی قابل توجه - نسبت شدت انتشار گازهای گلخانه‌ای - موقعیت جغرافیایی و تنوع زیستی مناطق عملیاتی - تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم بر تنوع زیستی - تأثیرات مثبت و منفی بر گونه‌ها و مناطق - مناطق زیستگاهی تحت حفاظت یا بازسازی‌شده - گونه‌های فهرست قرمز اتحادیه بین المللی برای حفاظت از طبیعت و زیستگاه‌ها در مناطق تحت تأثیر - ایجاد کمیته‌های تخصصی زیست‌محیطی - جریمه‌ها و مجازات‌های زیست‌محیطی - رعایت استانداردهای زیست‌محیطی - فرهنگ‌سازی و آموزش محیط زیستی - مدیریت تأثیرات بر منابع طبیعی

خلاصه متن مصاحبه	استخراج کدهای اولیه
زیست محیطی، خط قرمزهای ما در حراست از محیط زیست هستند. اقتصاد سبز: بهره‌وری در مصرف منابع در نهایت، همه این اقدامات در چارچوب یک نگاه اقتصادی عادلانه و پیشرو قرار می‌گیرد که هدف آن بهینه‌سازی استفاده از منابع طبیعی، حصول صرفه‌جویی و سوددهی از این طریق، و نظارت بر استهلاك منابع طبیعی با پیشرفته‌ترین روش‌های اندازه‌گیری است. این رویکرد، نه تنها هزینه‌ها را کاهش می‌دهد، بلکه آینده‌ای پایدار و سودآور را برای شهرمان به ارمغان می‌آورد.	- بهینه‌سازی استفاده از منابع طبیعی - صرفه‌جویی و سوددهی در منابع طبیعی - استهلاك منابع طبیعی و روش‌های اندازه‌گیری

منبع: یافته‌های پژوهشگر

در ادامه، با استفاده از یافته‌های مصاحبه از خبرگان علمی و اجرایی، ابعاد و شاخص‌های اولیه در حوزه‌های زیست محیطی و اجتماعی و هزینه‌ها و عواید پیش‌بینی شده به ازای هر شاخص استخراج گردید. سپس، به منظور سنجش میزان توافق بین نظرات این خبرگان، ضریب توافق کندال محاسبه گردید که نتیجه آن در جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۵- نتایج آزمون ضریب کندال برای بررسی میزان اجماع حاصل از نظر خبرگان علمی

تعداد خبرگان (۳۳ نفر)	حوزه زیست محیطی		حوزه اجتماعی	
	(مرحله اول)	(مرحله دوم)	(مرحله اول)	(مرحله دوم)
ضریب کندال	۰/۱۳۷	۰/۷۹۸	۰/۱۳۹	۰/۸۰۵
ضریب خی دو	۹/۰۸۹	۹۰۴/۰۹۸	۹/۲۵۸	۹۰۶/۱۱۴
درجه آزادی	۲۸	۲۸	۱۷	۱۷
بازه اطمینان	۰/۱۴۴	۰/۰۰۰	۰/۱۴۴	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهشگر

با توجه به تکرار روش دلفی در دو مرحله (بابت شناسایی ابعاد و شاخص‌های اولیه و طبقه بندی هزینه ها و عایدات ناشی از آن)، در مرحله دوم توافق قابل قبولی میان خبرگان حاصل شد که با ضریب توافق کندال ۰/۷۹۸ و ۰/۸۰۵ تأیید گردید. این مقدار نشان‌دهنده سطح مطلوبی از اجماع در نظرات مشارکت‌کنندگان برای تعیین ابعاد و شاخص‌های اولیه در حوزه‌های زیست محیطی و اجتماعی (مرتبط با فعالیت‌های شهرداری شیراز) و طبقه بندی هزینه ها و عایدات ناشی از آن است. شایان ذکر است که دسته‌بندی نهایی شاخص‌های

استخراج شده (همراه با طبقه بندی هزینه ها و عواید ناشی از آن) در این حوزه ها، در جداول ۷ و ۸ ارائه شده است.

۳-۷- نتایج آزمون پایایی و روایی بابت شناسایی ابعاد و شاخص های اولیه و طبقه بندی هزینه ها و عایدات ناشی از آن

لازم به ذکر است که تمامی اقدامات صورت گرفته تا قبل از این مرحله، مبتنی بر روش های کیفی تحقیق می باشد. حال در ادامه نتایج کمی مرتبط با این حوزه ارائه می گردد. بر همین اساس نتایج حاصل از آزمون آلفا کرونباخ، پایایی اشتراکی، ترکیبی و روایی همگرا پرسشنامه به شرح زیر ارائه می گردد.

جدول ۶- نتایج آزمون پایایی و روایی برای تعیین ابعاد و شاخص های حوزه های زیست محیطی و اجتماعی و طبقه بندی عواید و هزینه ها به ازای هر شاخص

نتایج تحلیل شناسایی ابعاد و شاخص های حوزه های زیست محیطی و اجتماعی				نتایج تحلیل طبقه بندی عواید و هزینه های پیش بینی شده به ازای هر شاخص				شاخص های حوزه های زیست محیطی و اجتماعی
آلفای کرونباخ	Rho-A (پایایی اشتراکی)	CR (پایایی ترکیبی)	AVE (میانگین واریانس های استخراجی)	آلفای کرونباخ	Rho-A (پایایی اشتراکی)	CR (پایایی ترکیبی)	AVE (میانگین واریانس های استخراجی)	
۰/۷۳۷	۰/۷۱۴	۰/۸۴۶	۰/۷۳۳	۰/۷۳۷	۰/۷۵۴	۰/۸۴۵	۰/۷۳۲	مصرف سوخت، انتشار گازهای گلخانه ای و کاهش انتشار
۰/۸۴۲	۰/۸۶۷	۰/۸۸۷	۰/۶۱۲	۰/۸۴۲	۰/۸۵۹	۰/۸۸۷	۰/۶۱۲	مصرف انرژی، کاهش مصرف و بهینه سازی
۰/۷۴۵	۰/۸۱۶	۰/۸۳۹	۰/۵۸۰	۰/۸۱۲	۰/۸۲۷	۰/۸۸۸	۰/۷۲۵	برداشت، بازیافت، تخلیه و تأثیرات زیست محیطی
۰/۷۶۲	۰/۷۶۴	۰/۸۶۳	۰/۶۷۸	۰/۷۶۲	۰/۷۷۳	۰/۸۶۲	۰/۶۷۶	دفع ضایعات، نشت ها و حمل زباله های خطرناک
۰/۷۸۲	۰/۷۹۵	۰/۷۶۵	۰/۵۱۷	-----				انتشارات هوایی و شدت انتشار گازها
۰/۷۸۱	۰/۸۱۱	۰/۸۴۹	۰/۵۳۲	۰/۷۸۱	۰/۸۰۳	۰/۸۵۰	۰/۵۳۴	تأثیرات بر گونه ها و بازسازی زیستگاه ها
۰/۷۵۹	۰/۷۶۰	۰/۸۵۵	۰/۷۴۶	۰/۷۵۹	۰/۷۶۰	۰/۸۵۵	۰/۷۴۶	جریمه ها و پیاده سازی استانداردها
۰/۷۸۰	۰/۷۹۲	۰/۷۶۰	۰/۵۴۵	-----				بهره برداری، صرفه جویی و استهلاك منابع

مدیریت منابع انسانی و توسعه کارکنان	۰/۸۳۰	۰/۸۳۸	۰/۸۷۶	۰/۵۴۳	۰/۸۳۰	۰/۸۳۸	۰/۸۷۶	۰/۵۴۳
ایمنی بهداشت و رفاه کار	۰/۸۰۱	۰/۸۱۰	۰/۸۶۳	۰/۵۵۸	۰/۷۵۰	۰/۷۶۰	۰/۸۴۲	۰/۵۷۱
برابری، انصاف و حکمرانی داخلی	۰/۷۲۰	۰/۷۷۶	۰/۸۳۸	۰/۶۳۶	۰/۷۱۵	۰/۷۱۵	۰/۸۷۵	۰/۷۷۸
تعامل با جامعه و مسئولیت اجتماعی	۰/۸۲۰	۰/۸۲۷	۰/۸۸۱	۰/۶۴۹	۰/۷۸۳	۰/۷۸۷	۰/۸۷۳	۰/۶۹۷

منبع: یافته های پژوهشگر

در گام نخست طبق دیدگاه فورنل و لارکر^۱ (۱۹۸۱)، با توجه به اینکه مقادیر ضریب آلفای کرونباخ به دست آمده برای پرسشنامه ها بالاتر از ۰/۷ بود، می توان پایایی آنها را در سطح مطلوب ارزیابی نمود. از سوی دیگر، شاخص های پایایی اشتراکی و ترکیبی به عنوان معیارهایی برای ارزیابی برازش درونی مدل به کار می روند و میزان همخوانی گویه های مربوط به سنجش هر عامل را نشان می دهند. مقادیر این دو شاخص در صورتی که بیش از ۰/۶ باشد، بیانگر پایایی مشترک و مرکب مناسب مدل است. همان گونه که در جدول ۶ ملاحظه می شود، کلیه عوامل از این منظر از پایایی قابل قبولی برخوردار بودند. در نهایت، روایی همگرا معیاری است که برای ارزیابی برازش مدل های اندازه گیری در روش حداقل مربعات جزئی (PLS) مورد استفاده قرار می گیرد. شاخص میانگین واریانس استخراج شده (AVE) بیانگر میزان واریانس مشترک بین هر یک از ابعاد سازه و شاخص های مرتبط با آن است. بر اساس دیدگاه فورنل و لارکر^۲ (۱۹۸۱)، مقدار قابل قبول برای این شاخص، ۰/۴ به بالا در نظر گرفته می شود (احمدزاده و همکاران، ۱۴۰۱). نتایج محاسبه این شاخص برای متغیرهای آشکار پژوهش در جدول ۶ ارائه شده است. چنان که مشاهده می شود، تمامی مقادیر AVE مربوط به سازه ها از حد (۰/۴) فراتر بوده که این امر حاکی از برخورداری پرسشنامه از روایی همگرایی قابل قبول است.

۷-۴- نتایج آمار استنباطی در جهت پاسخ به سوال دوم پژوهش

جدول ۷، مقادیر t-value بارهای عاملی شاخص های حوزه های زیست محیطی و اجتماعی را نشان می دهد. بر اساس معیار آماری، در صورتی که مقدار آماره t بار عاملی هر شاخص با سازه مربوطه، برابر یا بزرگ تر از ۱/۹۶ باشد، آن شاخص از دقت و توانایی لازم برای سنجش صفت پنهان مورد نظر برخوردار است (نائلی و برنستین، ۱۹۹۴). همچنین، مقادیر بارهای عاملی به صورت جداگانه در این جدول ارائه شده اند. بر اساس یافته های حاصل از الگوی معادلات ساختاری، از میان ۲۹ شاخص حوزه زیست محیطی، تنها ۲۲ شاخص ضرورت

^۱ Naeli and Bernstein

^۲ Fornell and Larker

داشته‌اند و از بین ۱۸ شاخص حوزه اجتماعی نیز فقط ۱۵ شاخص ضروری تشخیص داده شده‌اند. در ادامه، نتایج مربوط به ابعاد و شاخص‌های حوزه‌های زیست محیطی و اجتماعی (مربوط به فعالیت‌های شهرداری شیراز) مطابق با جدول ۷ ارائه می‌گردد.

جدول ۷- نتایج تحلیل عامل تأییدی ابعاد و شاخص‌های حوزه زیست محیطی و اجتماعی

ردیف	عنوان ابعاد	عنوان شاخص‌ها	بار عاملی	آماره t
ابعاد و شاخص‌های حوزه زیست محیطی				
۱	مصرف سوخت، انتشار گازهای گلخانه‌ای و کاهش انتشار	افزایش سهم مصرف انرژی از منابع تجدیدپذیر	۰/۶۰۷	۱۶/۲۹۸
۲		کاهش میزان انتشار مستقیم گازهای گلخانه‌ای	۰/۵۶۰	۱۴/۴۸۵
۳	مصرف انرژی، کاهش مصرف و بهینه‌سازی	کاهش مصرف کل انرژی (برق، گرمایش، سرمایش، بخار)	۰/۵۱۵	۱۵/۸۹۱
۴		صرفه‌جویی در مصرف انرژی ناشی از اجرای پروژه‌های بهره‌وری انرژی	۰/۴۵۲	۳۴/۳۸۴
۵		کاهش مقدار هر یک از انواع انرژی مصرفی	۰/۳۲۶	۳۲/۵۹۶
۶		ارزیابی و کاهش نیاز به انرژی در چرخه عمر محصولات و خدمات	۰/۴۳۹	۱۶/۱۶۱
۷		کاهش میزان انتشار غیرمستقیم گازهای گلخانه‌ای	۰/۵۱۱	۲۶/۴۰۲
۸	برداشت، بازیافت، تخلیه و تأثیرات زیست محیطی	کاهش در حجم کل آب برداشت‌شده با تفکیک منابع	۰/۳۵۵	۲۵/۸۷۹
۹		افزایش حجم آب بازیافت شده و استفاده مجدد از آن	۰/۴۰۰	۳۶/۱۰۳
۱۰		کاهش حجم آب تخلیه‌شده به محیط زیست	۰/۱۵۴	۱/۷۵۵
۱۱		اجرای برنامه‌های حفاظت از منابع آب و زیستگاه‌های آبی	۰/۳۵۱	۳۲/۶۱۱
۱۲	دفع ضایعات، نشت‌ها و حمل زباله‌های خطرناک	کاهش در وزن ضایعات خطرناک و غیرخطرناک و روش دفع	۰/۳۷۷	۱۶/۷۵۹
۱۳		کاهش تعداد و حجم لکه‌های نشت ثبت‌شده	۰/۴۱۰	۲۳/۵۹۰
۱۴		مدیریت ایمن و بهداشتی حمل، نگهداری و دفع نهایی پسماندهای خطرناک	۰/۴۲۷	۱۴/۰۹۴
۱۵	انتشارات هوایی و شدت انتشار گازها	پایش و کاهش انتشارات هوایی قابل توجه	۰/۲۱۱	۱/۷۰۷
۱۶		محاسبه و کاهش نسبت شدت انتشار گازهای گلخانه‌ای	۰/۱۸۳	۱/۵۶۷
۱۷		شناسایی و پایش موقعیت جغرافیایی مناطق عملیاتی	۰/۴۸۱	۱۰/۵۴۳

ردیف	عنوان ابعاد	عنوان شاخص ها	بار عاملی	آماره t
۱۸	تأثیرات بر گونه‌ها و بازسازی زیستگاه‌ها	ارزیابی تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم پروژه‌های عمرانی و خدمات شهری بر محیط زیست	۰/۳۳۳	۲۳/۴۳۲
۱۹		ثبت و پایش تأثیرات مثبت و منفی فعالیت‌ها بر گونه‌های گیاهی و جانوری و مناطق حفاظت‌شده	۰/۳۴۰	۲۲/۳۲۰
۲۰		تعیین مساحت مناطق زیستگاهی که تحت برنامه‌های حفاظت یا بازسازی	۰/۴۵۴	۸/۸۶۶
۲۱		پایش حضور گونه‌های قرمز اتحادیه بین المللی برای حفاظت از طبیعت و زیستگاه ها	۰/۵۸۱	۱۶/۹۲۸
۲۲	تشکیل کمیته‌های تخصصی	ایجاد و فعال سازی کمیته‌های تخصصی زیست‌محیطی	۰/۱۰۸	۱/۸۵۲
۲۳	جریمه‌ها و پیاده‌سازی استانداردها	کاهش در جریمه‌ها و مجازات‌های زیست‌محیطی	۰/۵۷۵	۹/۹۹۲
۲۴		رعایت استانداردهای زیست‌محیطی	۰/۵۸۳	۱۰/۷۰۰
۲۵	آموزش کارکنان و شهروندان	فرهنگ‌سازی و آموزش محیط زیستی	۰/۱۰۶	۷/۱۲۴
۲۶	بهره‌برداری، صرفه‌جویی و استهلاک منابع	تدوین و اجرای برنامه مدیریت برای کاهش تأثیرات منفی بر منابع طبیعی	۰/۳۴۸	۱۰/۸۸۴
۲۷		بهینه‌سازی استفاده از منابع طبیعی	۰/۱۵۴	۱/۳۳۸
۲۸		صرفه‌جویی و سوددهی در منابع طبیعی	۰/۲۰۲	۱/۸۶۲
۲۹		پایش میزان کاهش ذخایر منابع طبیعی تجدیدناپذیر	۰/۲۵۵	۱/۷۲۰
ابعاد و شاخص‌های حوزه اجتماعی				
۱	مدیریت منابع انسانی و توسعه کارکنان	سنجش نسبت استخدام و تنوع نیروی انسانی	۰/۶۹۵	۱۷/۷۹۵
۲		میزان دسترسی کارکنان تمام‌وقت و پاره‌وقت به مزایا	۰/۷۹۰	۲۸/۴۵۰
۳		نسبت استفاده از مرخصی والدین و نرخ بازگشت به کار	۰/۶۵۰	۱۳/۸۲۹
۴		میانگین ساعت آموزش سالانه به ازای هر کارمند	۰/۷۱۷	۱۸/۱۲۱
۵		وجود برنامه‌های ارتقای مهارت و مسیر پیشرفت شغلی	۰/۷۱۴	۱۶/۲۸۳
۶		بررسی عملکرد و پیشرفت شغلی کارکنان	۰/۸۳۹	۳۶/۴۳۷
۷	ایمنی بهداشت و رفاه کار	اثربخشی اطلاع‌رسانی تغییرات عملیاتی مهم	۰/۲۱۵	۱/۱۲۴
۸		کمیته‌های ایمنی و بهداشت کار	۰/۷۱۰	۱۷/۵۱۲
۹		آمار آسیب‌های شغلی	۰/۶۷۰	۱۳/۱۷۵
۱۰		ارزیابی ریسک و برنامه‌های کنترل برای مشاغل پرخطر	۰/۷۷۵	۲۵/۵۳۷
۱۱		انعقاد توافق‌نامه‌های ایمنی با اتحادیه‌ها	۰/۸۰۸	۲۷/۷۵۰
۱۲	برابری، انصاف و حکمرانی داخلی	سنجش تنوع (جنسیت، سن و تخصص) در نهادهای حاکمیتی شهرداری	۰/۸۳۴	۲۰/۵۲۳

ردیف	عنوان ابعاد	عنوان شاخص ها	بار عاملی	آماره t
۱۳	تعامل با جامعه و مسئولیت اجتماعی	پایش مستمر حقوق و دستمزد به ازای هر پست	۰/۷۸۹	۱۷/۳۱۷
۱۴		تعداد و نوع حوادث گزارش شده تبعیض و آزار	۰/۲۲۵	۱/۳۵۳
۱۵		مشارکت جامعه محلی در تصمیم گیری ها	۰/۷۸۳	۳۰/۵۴۱
۱۶		کاهش اثرات منفی پروژه ها بر جوامع محلی	۰/۸۶۹	۲۱/۵۹۱
۱۷		شفافیت مشارکت های مالی و سیاسی	۰/۸۴۹	۱/۴۲۳
۱۸		کاهش تعداد جریمه ها و مجازات های اجتماعی	۰/۲۴۱	۲۰/۰۰۵

منبع: یافته های پژوهشگر

۷-۵- نتایج آمار استنباطی در جهت پاسخ به سوال سوم پژوهش

جدول ۸، مقادیر t-value مربوط به بارهای عاملی شناسایی هزینه ها و عواید پیش بینی شده به ازای شاخص های زیست محیطی و اجتماعی را نمایش می دهند. یافته های الگوی معادلات ساختاری نشان می دهد از بین ۲۲ گویه هزینه ها و عواید پیش بینی شده به ازای شاخص های زیست محیطی صرفاً ۱۸ گویه از دید پاسخ دهندگان مورد تایید بوده است. همچنین از ۱۵ گویه هزینه ها و عواید پیش بینی شده به ازای شاخص های اجتماعی صرفاً ۱۳ گویه از دید پاسخ دهندگان مورد تایید بوده است. در ادامه نتایج هزینه ها و عواید پیش بینی شده به ازای شاخص های زیست محیطی و اجتماعی (مرتبط با فعالیت های شهرداری شیراز) به شرح جدول ۸ می باشد.

جدول ۸- نتایج تحلیل عامل شناسایی هزینه ها و عواید پیش بینی شده به ازای هر شاخص

ردیف	شاخص های حوزه زیست محیطی و اجتماعی	عنوان هزینه ها و عواید پیش بینی شده		نتایج هزینه ها و عواید پیش بینی شده	
		عایدات (منافع)	هزینه ها	بار عاملی	آماره t
۱	افزایش سهم مصرف انرژی از منابع تجدیدپذیر	کاهش هزینه های بلندمدت سوخت و آلودگی هوا	هزینه ایجاد زیرساخت های انرژی پاک	۰/۸۲۴	۲۱/۵۹۵
۲	کاهش میزان انتشار مستقیم گازهای گلخانه ای	بهبود سلامت عمومی و کاهش جریمه های زیست محیطی	نوسازی ناوگان حمل و نقل شهری	۰/۸۸۶	۱۴/۸۰۷
۳	کاهش مصرف کل انرژی (برق، گرمایش، سرمایش، بخار)	کاهش هزینه ها از طریق بهینه سازی مصرف انرژی	هزینه های جاری تأمین انرژی در ساختمان های شهرداری	۰/۷۳۰	۱۷/۴۰۰

ردیف	شاخص های حوزه زیست محیطی و اجتماعی	عنوان هزینه ها و عواید پیش بینی شده		نتایج هزینه ها و عواید پیش بینی شده	
		عایدات (منافع)	هزینه ها	بار عاملی	آماره ت
۴	صرفه جویی در مصرف انرژی ناشی از اجرای پروژه های بهره وری انرژی	صرفه جویی مالی و افزایش بهره وری عملیاتی	نصب تجهیزات کم مصرف در ساختمان ها	۰/۸۲۶	۳۶/۹۴۹
۵	کاهش مقدار هر یک از انواع انرژی مصرفی	کاهش وابستگی به منابع پرهزینه	هزینه تغییر الگوی مصرف در خدمات شهری	۰/۲۰۱	۱/۸۱۰
۶	ارزیابی و کاهش نیاز به انرژی در چرخه عمر محصولات و خدمات	افزایش رضایت شهروندان و کاهش هزینه ها	هزینه طراحی مجدد خدمات شهری با رویکرد کم مصرف	۰/۷۲۱	۱۶/۶۰۵
۷	کاهش میزان انتشار غیرمستقیم گازهای گلخانه ای	ارتقاء شفافیت و اعتبار زیست محیطی شهرداری	هزینه پایش زنجیره تأمین و خدمات پیمانکاران	۰/۸۱۱	۲۸/۵۸۳
۸	کاهش در حجم کل آب برداشت شده با تفکیک منابع	مدیریت پایدار منابع آبی و کاهش هدررفت	هزینه نصب کنتورهای هوشمند در تأسیسات شهری	۰/۸۰۷	۲۲/۸۵۱
۹	افزایش حجم آب بازیافت شده و استفاده مجدد از آن	کاهش مصرف آب شیرین و هزینه های تأمین آب	هزینه احداث تأسیسات تصفیه فاضلاب شهری	۰/۸۷۸	۳۸/۱۱۳
۱۰	اجرای برنامه های حفاظت از منابع آب و زیستگاه های آبی	حفظ اکوسیستم های شهری و کاهش تعارضات اجتماعی	هزینه مطالعات زیست محیطی در پروژه های عمرانی	۰/۲۴۶	۱/۷۳۶
۱۱	کاهش در وزن ضایعات خطرناک و غیرخطرناک و روش دفع	کاهش آلودگی و افزایش بهره وری بازیافت	هزینه تفکیک و دفع ایمن زباله ها	۰/۷۸۳	۱۷/۱۷۳
۱۲	کاهش تعداد و حجم لکه های نشت ثبت شده	کاهش خسارات زیست محیطی و مالی	هزینه پایش مستمر تأسیسات شهری	۰/۸۵۶	۲۵/۴۴۰
۱۳	مدیریت ایمن و بهداشتی حمل، نگهداری و دفع نهایی پسماندهای خطرناک	کاهش ریسک سلامت عمومی و رعایت مقررات	هزینه عقد قرارداد با شرکت های تخصصی حمل زباله	۰/۸۲۶	۱۸/۹۸۰
۱۴	شناسایی و پایش موقعیت جغرافیایی مناطق عملیاتی	توسعه گردشگری پایدار و حفظ سرمایه طبیعی	هزینه حفاظت از مناطق طبیعی شهری	۰/۶۶۵	۱۰/۶۶۰

ردیف	شاخص های حوزه زیست محیطی و اجتماعی	عنوان هزینه ها و عواید پیش بینی شده		نتایج هزینه ها و عواید پیش بینی شده	
		عایدات (منافع)	هزینه ها	بار عاملی	آماره ۲
۱۵	ارزیابی تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم پروژه های عمرانی و خدمات شهری بر محیط زیست	کاهش تخریب زیستگاه ها و افزایش رضایت عمومی	هزینه ارزیابی اثرات پروژه های شهری	۰/۷۶۴	۲۰/۲۰۶
۱۶	ثبت و پایش تأثیرات مثبت و منفی فعالیت ها بر گونه های گیاهی و جانوری و مناطق حفاظت شده	حفظ تنوع زیستی و ارتقاء جایگاه شهرداری	هزینه پایش گونه های حساس در مناطق شهری	۰/۲۰۱	۱/۳۶۷
۱۷	تعیین مساحت مناطق زیستگاهی که تحت برنامه های حفاظت یا بازسازی	افزایش کیفیت زندگی و جذب گردشگر	هزینه بازسازی و نگهداری فضاهای سبز	۰/۶۲۳	۱۰/۸۷۲
۱۸	پایش حضور گونه های قرمز اتحادیه بین المللی برای حفاظت از طبیعت و زیستگاه ها	حفظ گونه های نادر و ارتقاء اعتبار بین المللی	هزینه اقدامات حفاظتی ویژه در مناطق حساس	۰/۷۸۵	۱۷/۴۷۰
۱۹	کاهش در جرمه ها و مجازات های زیست محیطی	اصلاح رفتار سازمانی و کاهش تخلفات	پرداخت جرمه ها و اصلاح فرایندها	۰/۲۶۸	۱/۴۱۲
۲۰	رعایت استانداردهای زیست محیطی	کاهش ریسک حقوقی و افزایش اعتماد عمومی	هزینه تطبیق پروژه ها با مقررات	۰/۸۶۱	۱۷/۲۳۸
۲۱	فرهنگ سازی و آموزش محیط زیستی ۱۸۱۵	مشارکت شهروندان در حفاظت از محیط زیست	هزینه تولید محتوا و برگزاری کارگاه ها	۰/۴۶۸	۱۱/۵۶۹
۲۲	تدوین و اجرای برنامه مدیریت برای کاهش تأثیرات منفی بر منابع طبیعی	حفظ منابع و افزایش تاب آوری شهری	هزینه پایش و برنامه ریزی منابع	۰/۷۲۵	۱۲/۱۰۴
۲۳	سنجش نسبت استخدام و تنوع نیروی انسانی	افزایش بهره وری، تنوع دیدگاه ها، رضایت اجتماعی	هزینه جذب، آموزش، حقوق و مزایا	۰/۶۸۸	۱۷/۳۳۶
۲۴	میزان دسترسی کارکنان تمام وقت و پاره وقت به مزایا	کاهش نارضایتی، حفظ نیروی انسانی، افزایش وفاداری	پرداخت بیمه، مزایا، بازنشستگی	۰/۷۸۷	۲۸/۱۶۲
۲۵	نسبت استفاده از مرخصی والدین و نرخ بازگشت به کار	ارتقاء عدالت اجتماعی، حفظ کارکنان متخصص	پرداخت حقوق در مرخصی، جایگزینی موقت	۰/۶۴۸	۱۳/۷۱۷
۲۶	میانگین ساعت آموزش سالانه به ازای هر کارمند	ارتقاء کیفیت خدمات، افزایش بهره وری	هزینه دوره ها، مربیان، زمان کاری	۰/۷۲۲	۱۹/۰۱۳

ردیف	شاخص های حوزه زیست محیطی و اجتماعی	عنوان هزینه ها و عواید پیش بینی شده		نتایج هزینه ها و عواید پیش بینی شده	
		عایدات (منافع)	هزینه ها	بار عاملی	آماره ۴
۲۷	وجود برنامه های ارتقای مهارت و مسیر پیشرفت شغلی	حفظ سرمایه انسانی، کاهش هزینه های استخدام مجدد	هزینه مشاوره، آموزش، برنامه ریزی بازنشستگی	۰/۷۲۰	۱۷/۱۲۸
۲۸	بررسی عملکرد و پیشرفت شغلی کارکنان	انگیزش کارکنان، بهبود عملکرد سازمانی	هزینه ارزیابی زمان و منابع ارزیابی، نرم افزارهای مدیریت منابع انسانی	۰/۸۴۰	۳۷/۴۲۳
۲۹	کمیته های ایمنی و بهداشت کار	کاهش حوادث، افزایش رضایت شغلی، کاهش غیبت	هزینه تشکیل کمیته، آموزش، تجهیزات ایمنی	۰/۷۳۱	۱۷/۶۰۳
۳۰	آمار آسیب های شغلی	بهبود ایمنی، کاهش هزینه های بلندمدت، اعتبار سازمانی	هزینه درمان، غرامت، بیمه، روزهای کاری از دست رفته	۰/۶۹۳	۱۳/۲۴۲
۳۱	ارزیابی ریسک و برنامه های کنترل برای مشاغل پرخطر	حفظ جان کارکنان، کاهش ریسک حقوقی	هزینه تجهیزات حفاظتی، بیمه ویژه، آموزش تخصصی	۰/۷۹۵	۲۵/۳۸۱
۳۲	انعقاد توافق نامه های ایمنی با اتحادیه ها	افزایش همکاری، کاهش اعتراضات، ارتقاء برند شهرداری	هزینه مذاکره و اجرای تعهدات	۰/۲۵۶	۱/۴۵۵
۳۳	سنجش تنوع (جنسیت، سن و تخصص) در نهادهای حاکمیتی شهرداری	افزایش اعتماد عمومی، ارتقاء عدالت اجتماعی	هزینه سیاست گذاری، آموزش، اصلاح ساختار	۰/۸۸۵	۱۹/۳۶۷
۳۴	پایش مستمر حقوق و دستمزد به ازای هر پست	کاهش تبعیض، افزایش رضایت عمومی و کارکنان	هزینه اصلاح ساختار پرداخت، بررسی و تحلیل	۰/۸۷۹	۱۸/۱۱۷
۳۵	مشارکت جامعه محلی در تصمیم گیری ها	افزایش رضایت شهروندان، کاهش مقاومت اجتماعی	هزینه نظرسنجی، جلسات مشاوره، برنامه های توسعه	۰/۸۵۴	۳۰/۷۶۴
۳۶	کاهش اثرات منفی پروژه ها بر جوامع محلی	کاهش اعتراضات، افزایش پایداری اجتماعی	هزینه اصلاح پروژه ها، جبران خسارت	۰/۸۲۶	۲۳/۷۵۳
۳۷	کاهش تعداد جرمه ها و مجازات های اجتماعی	یادگیری سازمانی، کاهش تخلفات آینده	پرداخت جریمه، اصلاح فرآیندها	۰/۲۶۹	۱/۶۳۰

منبع: یافته های پژوهشگر

۸- نتیجه گیری و پیشنهادات

شهرها به عنوان محرک‌های اصلی اقتصاد جهانی، تأثیرات عمیق زیست‌محیطی و اجتماعی از خود بر جای می‌گذارند و مدیریت آن‌ها مستلزم رویکردی مسئولانه و شفاف است. در این راستا، حسابداری مدیریت زیست‌محیطی و اجتماعی به عنوان یک سیستم اطلاعاتی راهبردی، ابزاری حیاتی برای یکپارچه‌سازی ملاحظات پایداری در تصمیم‌گیری‌های مدیریتی محسوب می‌شود. با این وجود، استقرار این نظام در سازمان‌های عمومی کشور، به ویژه شهرداری‌ها، با چالش‌های عملیاتی و شناختی مواجه بوده است. این پژوهش با هدف اصلی "امکان سنجی حسابداری مدیریت زیست محیطی و اجتماعی در شهرداری شیراز" به صورت کاربردی به دنبال "شناسایی ابعاد و شاخص‌های اولیه و طبقه بندی هزینه ها و عایدات ناشی از آن" می باشد. بر همین اساس نتایج داوری شاخص‌ها، نشان‌دهنده یک اولویت‌بندی استراتژیک و واقع‌بینانه از سوی شهرداری شیراز در حوزه زیست محیطی است که حول محور "الزامات عملیاتی، حکمرانی خوب و کاهش ریسک" می باشد. شاخص‌های تأییدشده عمدتاً در سه دسته کلان جای می‌گیرند: ۱- شاخص‌های کارکردی و ملموس؛ این شاخص‌ها (مانند مدیریت انرژی، آب و پسماند) مستقیماً به مأموریت‌های اصلی شهرداری مرتبط هستند، اثرات فوری بر سلامت عمومی و هزینه‌های عملیاتی دارند و به راحتی قابل اندازه‌گیری و پایش هستند. ۲- شاخص‌های انطباقی و حقوقی: مواردی مانند کاهش جریمه‌های زیست‌محیطی و رعایت استانداردها، نشان‌دهنده حساسیتی دقیق بر ریسک‌های قانونی و مالی شهرداری است و پایه‌ای ضروری برای هر سیستم حسابداری مسئولیت‌پذیر به‌شمار می‌رود. ۳- شاخص‌های راهبردی و بلندمدت: گنجاندن مواردی مانند ارزیابی اثرات پروژه‌ها، حفاظت از تنوع زیستی و فرهنگ‌سازی، حاکی از بلوغ نسبی نگاه مدیریتی و حرکت به سمت رویکردی پیش‌گیرانه و پایدار است. در مقابل، شاخص‌های تایید نشده عمدتاً به سه چالش ساختاری مهم اشاره دارند: ۱- چالش فنی: شاخص‌هایی مانند پایش دقیق آب تخلیه‌شده و انتشارات هوایی، به سیستم‌های پایش پیشرفته و پرهزینه‌ای نیاز دارند که فراتر از توان سنجش فعلی شهرداری است. ۲- چالش حاکمیتی: برخی شاخص‌ها (مانند کاهش ذخایر طبیعی) عمدتاً در حیطه اختیارات سازمان‌های ملی است و از دایره نفوذ مستقیم یک نهاد محلی مانند شهرداری خارج است. ۳- چالش ارزش‌گذاری: شاخص‌های اقتصادی مانند "سوددهی منابع طبیعی" به دلیل نبود چارچوب مالی استاندارد برای کمی‌کردن ارزش واقعی خدمات اکوسیستمی، رد شده‌اند. از طرفی تحلیل شاخص‌های اجتماعی حاکی از آن است که شهرداری شیراز، استقرار حسابداری مدیریت اجتماعی را عمدتاً در چارچوب "مدیریت ریسک، عدالت درون‌سازمانی و حفظ مشروعیت بیرونی" می‌پذیرد. شاخص‌های تأییدشده از سنجش تنوع و ایمنی نیروی کار تا مشارکت جامعه محلی همگی نمایانگر تلاش برای نهادینه‌سازی حکمرانی مطلوب و پاسخگویی عملیاتی هستند. این انتخاب‌ها بر پایه‌ای از قابلیت سنجش مستقیم و کاهش هزینه‌های ناشی از نارضایتی داخلی و خارجی استوار شده‌اند. در مقابل، شاخص‌های تایید نشده از جمله شفافیت مالی - سیاسی، پایش موارد تبعیض

و سنجش اثربخشی ارتباطات، سه حوزه حساسیت برانگیز را عیان می سازند که فراتر از این چارچوب محتاطانه قرار می گیرند. این امتناع، نه لزوماً از سر بی اهمیتی، که بیشتر بازتاب **مرزهای کنونی شفافیت، تابوی گفت و گو درباره آسیب های فرهنگی و محدودیت های ارتباط دوسویه** در بافت سازمانی شهرداری شیراز است. بنابراین، نقشه راه کنونی اگرچه گامی ضروری و بلندپروازانه در مسیر مسئولیت پذیری اجتماعی است، اما عبور از این مرزهای حساس، آزمون نهایی و تعیین کننده برای تحقق حکمرانی شهری شفاف و تمام عیار خواهد بود. در بخش مقایسه یافته ها با تحقیقات پیشین، با وجود فقدان مطالعه ای که مستقیماً با چارچوب این پژوهش قابل قیاس باشد، یافته های حاضر از انسجام نظری برخوردار بوده و با مبانی مطرح شده در آثار کیان و همکاران (۲۰۱۱)، سالکوفسکی (۲۰۱۶)، المصری و تاناکا (۲۰۲۵) و رفیعی و سجادی (۱۴۰۴) همسویی نشان می دهد. با توجه به نتایج حاصل از پژوهش پیشنهاداتی به شرح زیر ارائه می گردد: بر اساس یافته های این پژوهش، پیشنهاد می شود شهرداری شیراز برای استقرار موفق نظام حسابداری مدیریت زیست محیطی و اجتماعی، اقدامات یکپارچه ای را در سه عرصه حاکمیتی، فنی و فرهنگی دنبال نماید. در سطح حاکمیتی، تدوین "سند راهبردی پایداری" به تصویب شورای شهر، ایجاد "کمیته راهبری بین دستگاهی" با مشارکت نهادهای مرتبط و تخصیص ردیف بودجه ویژه برای پروژه های پایداری، بستر حقوقی و مالی لازم را فراهم می آورد. در بعد فنی و اجرایی، استقرار "سامانه یکپارچه اطلاعات پایداری" همراه با اجرای پروژه های پایلوت در حوزه های کلیدی و تدوین دستورالعمل های بومی برای اندازه گیری شاخص ها، امکان پایش مؤثر را ایجاد خواهد کرد. در عرصه فرهنگی و سازمانی، برگزاری برنامه های آموزشی فراگیر برای تمام سطوح کارکنان، طراحی سازوکارهای امن گزارش دهی تخلفات اجتماعی، و انتشار منظم "گزارش سالانه پایداری" برای عموم، به زدودن تابوهای شفافیت و تقویت اعتماد عمومی کمک شایانی خواهد نمود. این نقشه راه جامع، شهرداری شیراز را به عنوان پیشگام حکمرانی شهری پایدار در ایران تثبیت خواهد کرد.

فهرست منابع

- احمدزاده، یونس؛ مرانجوری، مهدی؛ علیخانی، رضیه؛ تقی پوریان، یوسف. (۱۴۰۱). ارائه چارچوب گزارشگری پایداری مبتنی بر ایجاد توازن بین انتظارات ذینفعان و ظرفیت های شرکت. پژوهش های حسابداری مالی و حسابرسی، سال ۱۴، شماره ۴، صص ۱۸۹-۱۶۱.
- باباجانی، جعفر؛ حیدریان، ناصح. (۱۳۹۴). ارزیابی سازگاری محتوای چارچوب نظری، اصول حسابداری و گزارشگری مالی شهرداری ها با ویژگی های محیطی فعالیت های شهرداری ها از منظر کارشناسان مالی. پژوهش های حسابداری مالی، سال ۷، شماره ۲، صص ۷۲-۵۳.

- پارسیان، حسین، حسین کاظمی و جواد رضازاده، (۱۳۹۸)، "شناسایی شاخص‌های افشای داوطلبانه اطلاعات و نظام راهبری شرکتی؛ شکاف بین وضعیت موجود و مورد انتظار"، پژوهش‌های کاربردی در گزارشگری مالی، سال ۸، شماره ۱۴، صص ۶۷-۹۵
- پورخانی ذاکله بری، مظفر و آریتا جهان‌شاد، (۱۴۰۰)، "ارائه الگو برای افشاء پایداری شرکتی و ارزیابی عوامل مرتبط با تئوری مشروعیت بر گزارشگری آن"، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال ۱۳، شماره ۴۹، صص ۱۷۷-۲۰۴
- جلالیان، عسکر؛ منوری، سید مسعود؛ پرکره، محمد حسین. (۱۴۰۰). تدوین چارچوب ضوابط حقوقی حفاظت از محیط زیست شهری در ساخت و سازهای کلان شهری. پژوهش نامه حقوق بشری. دوره ۲۳. شماره ۲۸. صص ۱۱-۳۸
- چناری بوکت، حسن و بهمن بنی مهد، (۱۳۹۸)، "در پژوهشی به بررسی پایداری شرکتی: راهبردی تئوریک و یکپارچه با رویکرد دستوری و عمل‌گرا"، نشریه علمی حسابداری مدیریت، سال ۱۲، شماره ۴۲، صص ۱۰۳-۱۲۵
- رفیعی، محمد؛ سجادی، امیر. (۱۴۰۴). طراحی الگوی بومی استقرار نظام پایداری در شهرداری‌های ایران. پژوهش‌های مدیریت در ایران. سال ۸. شماره ۳. صص ۱۵۰-۱۲۵
- ستایش، محمد حسین و زینب مهتری، (۱۳۹۸). چارچوبی برای کلیات مبانی نظری گزارشگری یکپارچه در ایران. مجله پیشرفت‌های حسابداری دانشگاه شیراز. سال ۱۱. شماره ۱. صص ۱۴۲-۱۰۵
- طالب نیا، قدرت الله، رضیه علی خانی و مهدی مران جوری، (۱۳۹۱). ارزیابی کمیت و ماهیت افشاء اطلاعات حسابداری زیست محیطی و اجتماعی در ایران. مجله بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، سال ۱۹، شماره ۶۹، صص ۴۳-۶۰
- عباسی استمال، محمدرضا، مهدی زینالی، رسول برادران حسن زاده و یونس بادآور نهندي، (۱۴۰۰). تحلیل شکاف فازی عوامل افشاء اطلاعات مربوط به حسابداری توسعه پایدار با رویکرد آمیخته در ایران. دوفصلنامه علمی حسابداری دولتی، سال ۸، شماره ۱، صص ۲۹-۵۲
- عبدی، مصطفی، غلامرضا کردستانی و جواد رضازاده، (۱۳۹۸). طراحی الگوی منسجم گزارشگری پایداری شرکت‌ها. پژوهش‌های حسابداری مالی، سال ۴، شماره ۱۱، صص ۲۳-۴۴
- عزیزی، صدیقه؛ سالاری، حجت الله؛ رنجبر، محمد حسین؛ خدادادی، داوود. (۱۴۰۰). رایه الگویی به منظور شناسایی و رتبه‌بندی شاخص‌های حسابداری زیست محیطی با استفاده از تکنیک ORESTE و بر مبنای رویکرد گراند تئوری. مجله علوم و تکنولوژی محیط زیست. دوره ۲۳. شماره ۱۱. صص ۱۱۴-۹۹
- غیائی، مرضیه؛ خردمند، علی. (۱۴۰۲). بررسی تاثیر حسابداری سبز در هوشمند سازی و توسعه پایدار شهری. فصلنامه چشم‌انداز حسابداری و مدیریت دوره ۶. شماره ۸۰. صص ۱۵۱-۱۶۸

- فاطری، علی؛ مشایخی، بیتا؛ حجازی، رضوان. (۱۴۰۲). رتبه بندی ابعاد و شاخص های گزارشگری پایداری در شهرداری ها. حسابداری و منافع اجتماعی. دوره ۱۳. شماره ۱. صص ۳۳-۵۴
- فخاری، حسین، اسفندیار ملکیان و منیر جفائی رهنی، (۱۳۹۶). تبیین و رتبه بندی مؤلفه ها و شاخص های گزارشگری زیست محیطی، اجتماعی و راهبری شرکتی به روش تحلیل سلسله مراتبی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار. حسابداری ارزشی و رفتاری، سال ۲، شماره ۴، صص ۱۸۷-۱۵۳
- مشایخ، شهناز، منا پارسایی و اکرم کرانی، (۱۴۰۰). رابطه بین مسئولیت اجتماعی شرکت ها با کیفیت اطلاعات حسابداری و گزارش حسابرس. پژوهش های حسابداری مالی و حسابرسی، سال ۱۳، شماره ۵۱، صص ۴۱-۶۴
- مهرانی، کاوه و سید حسین شاکری طاهری، (۱۳۹۹). تدوین چارچوب گزارشگری پایداری شرکتی. پژوهش های تجربی حسابداری، سال ۹، شماره ۳۸، صص ۸۳-۱۱۱
- یوسفی زاده، محسن؛ فخاری، علی. (۱۴۰۳). عوامل شرکتی موثر بر گزارشگری پایداری و ارتباط آن با بازده حقوق صاحبان سهام. پژوهش های حسابداری مالی. سال ۱۰. شماره ۴. صص ۹۵-۱۲۰.
- Adams, Carol A and Subhash, Abhayawansa, (2021), "Connecting the COVID-19 pandemic, environmental, social and governance (ESG) investing and calls for 'harmonisation' of sustainability reporting", *Critical Perspectives on Accounting*, 4 (11), PP 23-44
- Aksoy, M., M. K. Yilmaz, E. Tatoglu, and M. Basar. (2020). Antecedents of corporate sustainability performance in Turkey: The effects of ownership structure and board attributes on non-financial companies. *Journal of Cleaner Production*, 276: 1-11.
- Aktas, R., K. Kayalidere, and M. Kargin. (2017). Corporate sustainability reporting and analysis of sustainability reports in turkey. *International Journal of Economics and Finance*. 5(3): 113-125.
- Al-Masri, J., & Tanaka, K. (2025). Integrated ESG Dashboard Japan municipalities 2025. Advance online publication
- Al-Mawali, H. (2015). Contingent Factors of Strategic Management Accounting. *Research Journal of Finance and Accounting*, 6 (11), 130-137.
- Aswani, J., A. Raghunandan, and S. Rajgopal (2024). "Are Carbon Emissions Associated with Stock Returns?" *Review of Finance* 28 (1), pp. 75-106.
- Azar, J., M. Duro, I. Kadach, and G. Ormazabal (2021). "The Big Three and corporate carbon emissions around the world". *Journal of Financial Economics* 142 (2), pp. 674-696.
- Bellini, O., Rodrigues, N., Lagioia, T., & Freitas, T. (2019). Public Sector (UN) Sustainability: a study of GRI adherence and sustainability reporting disclosure standards in Public Institutions and State-Owned Companies of the Public Agency Sector. *Cuadernos de Contabilidad*, 20(49), 1-28 DOI:10.11144/Javeriana.cc20-49.psss.
- Berkman, H., J. Jona, and N. Soderstrom (2024). "Firm-specific climate risk and market valuation". *Accounting, Organizations and Society* 112.
- Bissessur, Sanjay. (2024). Accounting for Environmental Cost. *SSRN Electronic Journal*

- Bolton, P. and M. Kacperczyk (2021). "Do investors care about carbon risk?" *Journal of Financial Economics* 142 (2), pp. 517–549.
- Dik, R. (2017). Sustainability in local governments: Disclosures in Dutch and Canadian municipal annual reports. Master's Thesis, Radboud University. <https://pdfs.semanticscholar.org/1725/e2392150fc00a532d98800d3cdec4f20b2cb.pdf>.
- Gonzalez-García, S., Rama, M., Cortes, A., García-Guaita, F., Nunez, A., Gonzalez Louro, L., Teresa Moreira, M., & Feijoo, G. (2019). Embedding environmental, economic and social indicators in the evaluation of the sustainability of the municipalities of Galicia (northwest of Spain). *Journal of Cleaner Production*, 234, 27-42 <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.06.158>.
- Greco, G., Sciulli, N., & D'Onza, G. (2013). The influence of stakeholder engagement on sustainability reporting: evidence from Italian local councils. *Public Management Review*, 17(4), 1-24.
- Kwakye, T.O., E. E. Welbeck, G. M. Y. Owusu, and F. K. Anokye. (2018). Determinants of intention to engage in Sustainability Accounting and Reporting (SAR): the perspective of professional accountants. *Int J Corporate Soc Responsibility* 3(1): 1-13. DOI:10.1186/s40991-018-0035-2.
- Macedo, J; Rodrigues, F; Tavares, F; (2017). Urban sustainability mobility assessment: indicators proposal. *Energy Procedia*, 731-740.
- Nguyen, T. (2022). Factors Affecting Application of Cost Management Accounting: Evidence from Small and Medium Enterprises in Vietnam. *The Journal of Asian Finance, Economics & Business*, 9(4), 185-190.
- Niemann, L., & Hoppe, T. (2018). Sustainability reporting by local governments: a magic tool? Lessons on use and usefulness from European pioneers. *Public Management Review*, 20(1), 201-223 <https://doi.org/10.1080/14719037.2017.1293149>.
- Nikherda, N., Jamiliah, S., Ibrahim, k., & Tuan, Z. (2020). Strategic Management Accounting Practices as a Mediating Role between Strategy Formation Capability and Value Creation. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 10(11), 405-429.
- Oyewo, B., Taurigana, V., Omikunle, B.M. and Owoyele, O. (2022). The global management accounting principles (GMAP) and the relationship between organizational design elements, *Accounting Research Journal*, 35(5), 637-659. <https://doi.org/10.1108/ARJ-07-2020-0202>.
- Papoutsis, A; Sodhi, M.S; (2020). Does disclosure in sustainability reports indicate actual sustainability performance? *Journal of Cleaner Production*, in press, journal pre-proof, Available online 11 March 2020, Article 121049.
- Qian, W., Burritt, R., & Monroe, G., (2011). Environmental management accounting in local government: A case of waste management. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 24(1), 93-128 <https://doi.org/10.1108/09513571111098072>.
- Roosa, S.A. 2010. Sustainable Development Handbook, 2nd ed., The Fairmont Press, GA.
- Stroebe, J. and J. Wurgler. (2021). "What do you think about climate finance?" *Journal of Financial Economics* 142 (2), pp. 487–498
- Sue Moffitt, [Jacquelyn. Jeanne-Claire Patin. Luke Watson](#). (2023). Corporate Environmental, Social, and Governance (ESG) Performance and the Internal Control Environment. *Accounting Horizons*, forthcoming. SSRN Electronic Journal.

- Sulkowski, A. (2016). *City sustainability reporting: An emerging & desirable legal necessity*. *Pace Enviromental Law Review*, 33, 278-299.
- Tetreova, L., & Jelinkova, M. (2019). *Municipal social responsibility of statutory cities in the Czech Republic*. *Sustainability*, 11(8), 1-19 <https://doi.org/10.3390/su11082308>.
- Utama, A., & Anis, I. (2023). *Contingent Factors that Influence the Accounting Information System Quality and Environmental Management Accounting Adoption among Companies in Indonesia*. *Budapest International Research and Critics Institution*, 5(3), 80-93.

Abstract

Feasibility of Environmental and Social Management Accounting in Municipalities (Case Study: Shiraz Municipality)

Mojtaba Ahmadi¹
Farzaneh Heydarpour²
Esmail Shamsodini³

Received: 16 / October / 2025 Accepted: 15 / December / 2025

Abstract

Cities function as primary drivers of economic development, exerting profound impacts on ecological systems and social structures, thereby necessitating responsible management approaches. Consequently, Environmental and Social Management Accounting (ESMA) serves as a strategic information system, playing a pivotal role in integrating sustainability considerations into managerial decision-making processes. This study aimed to assess the feasibility of implementing ESMA within Shiraz Municipality, focusing on identifying its conceptual dimensions, fundamental indicators, and the classification of associated costs and benefits. Conducted in 2025, the research engaged 33 experts and 192 financial staff and auditors. Data collection employed questionnaires and interviews, with data analysis performed using SPSS and SmartPLS software. Findings indicate that, from a total of 29 environmental and 18 social indicators derived from expert consensus, 22 and 18 indicators, respectively, were deemed essential for implementation. Furthermore, out of 22 proposed cost and benefit items for environmental indicators, 18 were confirmed by respondents, while 13 out of 15 items related to social indicators received confirmation.

Keywords: Feasibility, Management Accounting, Environmental, Social, Municipality, Case Study, Shiraz

¹ Department of Accounting, Yas.c., Islamic Azad University, Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad, Iran
Mojtaba.ahmadi4123@iau.ac.ir

² Department of Accounting, CT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding author)
fheidarpour@iau.ac.ir

³ Department of Accounting, Yas.c., Islamic Azad University, Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad, Iran
esmaeilshams@iau.ac.ir

تدوین الگوی عوامل موثر بر ارزیابی فرار مالیاتی شرکت‌ها در ایران با استفاده از روش نظریه پردازی داده بنیاد

سیدحمیدرضا رخشا^۱
محمد نمازی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۵

چکیده

هدف این مقاله، شناسایی عوامل موثر بر فرار مالیاتی و تدوین الگوی نهایی مربوط به ارزیابی فرار مالیاتی شرکت‌ها در ایران با استفاده از اطلاعات حسابداری مدیریت شرکت و نظریه پردازی داده بنیاد است. روش پژوهش، روشی کیفی مبتنی بر نظریه پردازی داده بنیاد با کمک ابزار مصاحبه علمی، عمیق و ساختار نیافته خبرگان مالیاتی است که از طریق گام‌های کدگذاری سه مرحله‌ای باز، محوری و انتخابی، در سال ۱۴۰۰ انجام شده است. همچنین بخش ادبیات نظری پژوهش بر مبنای مطالعه‌های کتابخانه‌ای، جمع‌آوری و تهیه گردیده است. جامعه آماری را خبرگان صاحب نظر مالیاتی از بین کارکنان وزارت امور اقتصادی و دارایی و استادان رشته حسابداری دانشگاه‌های دولتی و خیره در حوزه مالیات تشکیل داده‌اند. یافته‌های این پژوهش با استفاده از روش آنالوژی شانون به صورت آماری نشان داده شد. تحلیل یافته‌ها با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا صورت گرفته است. نتایج پژوهش عوامل علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها را نشان می‌دهد. به گونه خاص عوامل فردی، درون سازمانی، برون سازمانی، شرایط نامناسب اقتصادی و عوامل کیفیت اطلاعات حسابداری مدیریت به عنوان عوامل علی در ارزیابی ریسک فرار مالیاتی مشاهده گردید. با توجه به کدگذاری‌های انجام گرفته و الگوی تدوین شده راهبردهای زیر برای ارزیابی و کاهش ریسک فرار مالیاتی نیز مشخص شد: اجرای هرچه سریع‌تر پایانه فروشگاهی و سامانه مودیان برخط، توجه بیشتر به گزارشگری مالی بین‌المللی IFRS و استفاده از زبان گزارشگری مالی توسعه پذیر XBRL. الگوی نهایی ارائه شده برای جامعه نقش کاربردی داشته و پیامدهای مثبتی برای شرکت‌ها، استفاده‌کنندگان، دولت، مالیات‌ستان‌ها، اقتصاد و عموم مردم در بر دارد.

واژه‌های کلیدی: پایانه فروشگاهی، فرار مالیاتی، تئوری داده بنیاد.

۱ گروه حسابداری، دانشکده حسابداری و مدیریت، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. rseyedhamid@yahoo.com

۲ گروه حسابداری، دانشکده حسابداری و مدیریت، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران (نویسنده مسئول). m.namazi@rose.shirazu.ac.ir

۱- مقدمه

امروزه با توجه به مشکلات ناشی از تحریم‌های بین‌المللی و شرایط کنونی اقتصاد ایران، نقش و اهمیت مالیات‌ها^۱ در تأمین درآمدها و اعمال سیاست‌های مالیاتی بیشتر احساس می‌شود. به دلیل عدم برخورداری و یا عدم به‌کارگیری عوامل اجرایی نظام مالیاتی ایران از یک سیستم نظام‌مند، ساختاریافته و شفاف حسابداری، متأسفانه دربسیاری از موارد مالیات‌های تشخیصی مورد رضایت و استقبال موءدیان و شهروندان قرار نمی‌گیرد. همچنین عدم پذیرش و رضایت‌مندی موءدیان و اقشار مختلف جامعه نسبت به مالیات‌های تشخیصی، موجب ایجاد شکاف میان دولت، مالیات‌ستان‌ها و پرداخت‌کنندگان مالیات می‌شود. وجود شکاف و اختلاف میان این دو، از یک سو ممکن است موجب به‌هم‌گسیختگی جامعه و زایش ناهنجاری‌های اجتماعی گردد و از سوی دیگر زمینه افزایش ریسک و فرار مالیاتی^۲ را فراهم کند. به دلیل اینکه پرداخت مالیات برای برخی از افراد رضایت‌بخش نیست، برخی از موءدیان با هدف نپرداختن مالیات و یا کاهش میزان مالیات پرداختی اقدام به فرار مالیاتی می‌نمایند. فرار مالیاتی به معنای شکستن حریم قانون مالیاتی است و ویژگی آشکار فرار مالیاتی، غیرقانونی بودن آن است (اعتمادی، ساری و سپاسی، ۲۰۱۷). برای حداقل کردن فرصت‌های فرار مالیاتی، نیاز به یک نظام مالیاتی قوی است که در آن برای کسانی که از پرداخت مالیات طفره می‌روند جرائمی در نظر گرفته شود، فرار مالیاتی هرگونه عمل غیرقانونی برای نپرداختن و یا کم پرداختن مالیات است (نمازی و صادق‌زاده مهارلویی، ۲۰۱۷).

مهم‌ترین مسئله‌ای که در این پژوهش باید به آن پرداخته شود پاسخگویی به این پرسش‌ها است چگونه می‌توان الگوی عوامل موثر بر ارزیابی فرار مالیاتی شرکت‌ها در ایران را تدوین نمود؟ و نقش اطلاعات حسابداری مدیریت در این الگو چیست؟

مهم‌ترین هدف‌های این پژوهش به شرح زیر هستند:

- با استفاده از اندیشه‌های خبرگان مالیاتی و بر مبنای روش داده‌بنیاد^۳، عوامل موثر بر فرار مالیاتی اشاره شده در الگوی مفهومی شناسایی و ارائه گردد.
- عوامل و شرایط فرار مالیاتی شرکت‌ها در آن الگو شناسایی شود.
- الگویی جامع جهت پیشگیری و کنترل عوامل فرار مالیاتی شرکت‌ها که، از لحاظ عدم اطمینان محیطی، گزارشگری مالی، راهبری شرکتی و مدیریت سود دارای شرایط خاص خود می‌باشد، ارائه شود.

انگیزه اصلی این پژوهش این است که در سال‌های اخیر به دلیل بحران‌های اقتصادی بین‌المللی علیه ایران، در راستای اقتصاد مقاومتی و برون رفت از تنگناهای مالی، روی آوری به درآمدها، سیاست‌ها و نظام‌های

¹ Taxes

² Tax Evasion

³ Grounded Theory

مالیاتی از مهم‌ترین اولویتهای اقتصادی و حسابداری به شمار می‌رود. در یک چنین شرایطی، ناتوانی، ناکارآمدی و یا وجود نقاط ضعف با اهمیت در نظام مالیاتی، نه تنها موجب تزلزل پایه‌های اعتماد دولت و جامعه می‌شود، بلکه به نابسامانی‌های مالی، ریسک مالیاتی و اقتصادی هم می‌افزاید.

اهمیت نقش درآمدهای مالیاتی به استناد ماده ۱۱۷ قانون توسعه پنجم در خصوص کاهش وابستگی به نفت و مواد ۱۱۹ تا ۱۲۱ اصلاح نظام مالیاتی و ماده ۶ و ۸ قانون توسعه ششم به منظور تحقق اهداف سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، نظام مدیریت مالی و محاسباتی و همچنین فقدان پژوهش‌های کافی در این مورد، این انگیزه را بوجود آورد که موضوع عوامل موثر بر ریسک فرار مالیاتی به عنوان یک مطالعه پژوهشی برگزیده شود. از آنجائی که تا کنون در کشور ما پژوهشی مبتنی بر روش داده‌بنیاد در مورد فرار مالیاتی صورت نگرفته است، این اقدام با درنظر گرفتن ویژگی خاص از جمله «عدم اطمینان محیطی، گزارشگری مالی، راهبری شرکتی و مدیریت سود» یک ضرورت محسوب می‌گردد.

انتظار می‌رود نتایج این پژوهش بتواند دستاوردها و ارزش افزوده علمی به شرح زیر داشته باشد:

- نتایج پژوهش بتواند مبانی نظری پژوهش‌های گذشته در ارتباط با فرار مالیاتی را با کیفیت‌تر نماید.
 - شواهد تجربی پژوهش نشان خواهد داد که تا چه اندازه کیفیت اطلاعات حسابداری مدیریت می‌تواند بر ریسک فرار مالیات تأثیرگذار باشد که این نیز می‌تواند اطلاعات سودمندی را در اختیار قانون‌گذاران حوزه بازار سرمایه، تدوین کنندگان استانداردهای حسابداری و سایر ذینفعان قرار دهد.
 - نتایج می‌تواند ایده‌های تازه‌ای را برای انجام پژوهش‌های جدید در حوزه فرار مالیاتی فراهم نماید.
- در بخش‌های بعدی مقاله به تشریح مبانی نظری، پیشینه پژوهش، روش‌شناسی، نتیجه‌گیری، پیشنهادها و درنهایت «طرح پیشنهادی تدوین الگوی فرار مالیاتی شرکت‌ها با استفاده از رویکرد داده‌بنیاد» می‌پردازد.

۲- مبانی نظری

بررسی‌ها نشان می‌دهد الگوهای تصمیم‌گیری، که فارغ از بنیان‌های روان‌شناسی و تنها بر اساس مولفه‌های اقتصادی طراحی شده‌اند، نمی‌توانند تحولات و نحوه دقیق عملکرد مالیاتی تصمیم‌گیرندگان را بیان کنند، بنابراین بهره‌گیری از اقتصاد رفتاری در مورد عوامل کاهش فرار مالیاتی اثرگذار است (امیری، ۲۰۱۷). پیچیدگی نظام مالیاتی، بروکراسی اداری، افزایش بار مالیاتی، معافیت‌های گسترده، فعالیت‌های پنهانی، فشارهای جهانی و کاهش فرهنگ مالیاتی موجب رشد درجه‌های گوناگونی از فساد می‌شود (بروکس^۱، ۲۰۰۱). چالشی که اقتصاد رفتاری مبتنی بر یافته‌های روانشناسی بر اقتصاد متعارف وارد می‌کند، ساختار نظری است که اهمیت احساس‌ها، ترجیح‌ها و گرایش‌ها را در جهت‌دهی به قضاوت‌ها، تصمیم‌های اقتصادی و مالیاتی در نظر نمی‌گیرد (کهنمان^۲، ۲۰۰۳). فرار مالیاتی منجر به افزایش مالیات تحریفی گردیده و از این رو با بزرگ‌تر

¹ Brooks

² Kahneman

نمودن اقتصاد زیر زمینی، منابع را به سمت فعالیت‌های غیر تولیدی سوق داده و مانعی برای رشد اقتصادی به شمار آید (اسلمرود^۱، ۲۰۰۷). تضاد منافعی که میان دولت و سهامداران وجود دارد، می‌تواند به وسیله تئوری نمایندگی به عنوان یکی از تعارض‌های موجود بین فرار مالیاتی ذینفعان شرکت‌ها مطرح گردد (نمازی، ۲۰۰۵). انتظار می‌رود دولت به منظور تامین تقاضای روبه رشد رفاه عمومی و جلوگیری از فرار مالیاتی، بر مالیات دهندگان فشار آورند و سعی نمایند که میزان تمکین مالیاتی^۲ مالیات دهندگان را افزایش دهند (ریستاتوس^۳، ۲۰۱۴). اجتناب مالیاتی^۴ و فرار مالیاتی، توان رقابتی عوامل اقتصادی را به نفع آن‌هایی که مالیات نپرداخته‌اند، تغییر می‌دهد و از این بابت شکاف بین گروه‌های مختلف درآمدی را بیشتر خواهد کرد. چنانچه برای پیشگیری از فعالیت‌هایی که منجر به عدم پرداخت مالیات می‌شود چاره‌اندیشی نشود، ممکن است افراد دیگر نیز به منظور افزایش توان مالی خود به این کار ترغیب شوند و به دلیل تأثیر رفتار اجتماعی افراد بر یکدیگر، به تدریج مقبولیت آن گسترش یابد و به عنوان یک عمل و رفتار غیر قانونی، اما به دلیل تکرار زیاد رایج گردد (خواجه‌وی و کیامهر، ۲۰۱۶). ما به دیگران نگاه می‌کنیم تا یادگیریم که چگونه رفتار کنیم، به ویژه در موقعیت‌های مبهم و بحران‌ها و زمانی که دیگران را خبره‌تر می‌دانیم؛ در فرار مالیاتی به باورها، اندیشه‌ها، ارزش‌ها و انتظارات از آن‌ها کمتر توجه شده و همواره آن‌ها را مشخص و ثابت در نظر می‌گیرند، که اشتباهی بسیار بزرگ است (امیری، ۲۰۱۷). طبق یک دیدگاه در دادگاه آمریکا^۵، (۲۰۰۴) فرار مالیاتی بر سه عنصر دلالت دارد:

- پرداخت مالیات کمتر از آنچه که باید یک مودی مالیاتی پرداخت نماید یا متعهد به پرداخت آن باشد؛
- حالت ذهنی‌ای که به صورت «شروانه»^۶، «بدذاتانه»^۷ یا «خودسرانه»^۸ توصیف می‌شود؛
- مجموعه عملکردها یا اقدام‌های ناموفقی که غیرقانونی است.

۱-۲- عوامل تشکیل دهنده الگوی مفهومی پژوهش

شکل ۱ الگوی مفهومی این پژوهش را جهت استفاده از روش داده بنیاد، با توجه به هدف، مبانی نظری و پیشینه پژوهش نشان می‌دهد. عوامل و مولفه‌های این الگو با توجه به تحلیل محتوای منابع مربوط از مولفه‌های کیفیت اطلاعات حسابداری مدیریت، عوامل کیفی حسابداری مدیریت و عوامل سازمانی که در شکل تدوین شده به دست آمده است.

¹ Slemrod

² Tax Compliance

³ Ritsatos

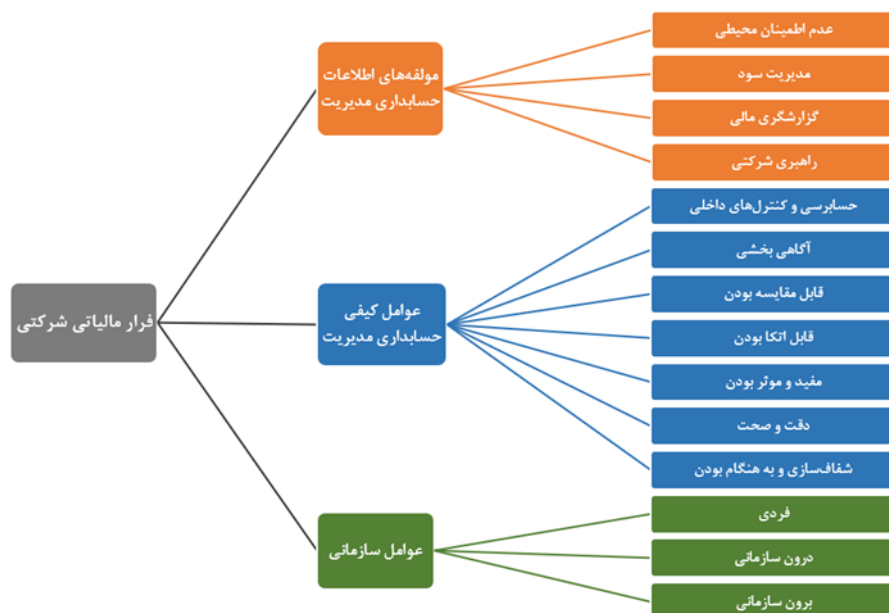
⁴ Tax Avoidance

⁵ U.S.A. Supreme Court Case

⁶ Evil

⁷ Bad Faith

⁸ Willful

شکل ۱. الگوی مفهومی پژوهش

(منبع: یافته‌های پژوهشگر)

مولفه‌های عوامل کیفیت اطلاعات حسابداری مدیریت اثرگذار بر فرار مالیاتی: این مقاله با توجه به ادبیات موجود از چارچوب مفهومی و مولفه‌های زیر، به عنوان عوامل تأثیرگذار بر فرار مالیاتی، که می‌تواند در روش داده بنیاد مورد استفاده قرار گیرد، استفاده می‌کند (زارع، افشانی، اسلامی، توتونچی و روحانی، ۱۴۰۱). عدم اطمینان محیطی: گوش واولسون (۲۰۰۹) عدم اطمینان محیطی را کمبود اطلاعات کافی مربوط به متغیرهای محیطی برای تصمیم‌گیری در باره موضوع‌های مشخص تعریف می‌کند و معتقد است عدم اطمینان محیطی طبیعتی تغییرپذیر و غیرقابل پیش‌بینی دارد. وی بیان می‌کند اگرچه محیط پیرامونی محدودیت‌های زیادی را برای شرکت ایجاد می‌کند، ولی مدیران همچنان فرصت دارند تا در شرایط عدم اطمینان از خود واکنش نشان دهند؛ به عبارت دیگر در شرایط روبرو شدن با عدم اطمینان محیطی مدیران می‌توانند با اتخاذ تصمیم‌های استراتژیک بیشترین و بهترین بهره‌وری و سودآوری را برای سهامداران خود داشته باشند. مدیریت سود: سود ابزار مهم و اثرگذاری در تعیین عملکرد و ارزیابی بنگاه‌ها و شرکت‌ها در نظر گرفته می‌شود. بیشتر پژوهشگران و مدیران تصمیم‌های سرمایه‌گذاران را بر مبنای کیفیت اطلاعات داخلی حسابداری

مدیریت مربوط به سود را، ارزیابی و یا شروع می‌کنند (معتمدی و تازی وردی، ۱۴۰۱). گزارش‌های حسابداری مدیریت مربوط به مدیریت سود اطلاعات ارزشمند و با کیفیتی را برای تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران و سایر استفاده‌کنندگان به ویژه محاسبه دقیق مالیات، ارایه می‌نماید.

راهبری شرکتی: حاکمیت شرکتی، شیوه‌های به کار گرفته شده توسط مدیران شرکت با هدف تعیین راهبردهایی است که موجب دستیابی شرکت به اهداف تعیین شده، کنترل ریسک و مصرف بهینه منابع می‌شود؛ استقلال هیات مدیره، دانش هیات مدیره، درصد مالکیت سهامداران کنترلی، نمایندگی اعضای هیات مدیره از بُعد دولتی یا خصوصی بودن، عملکرد هیات مدیره برخی از مولفه‌های حاکمیت شرکتی هستند و به گونه‌ی کلی، راهبری شرکتی بیان می‌کند که چگونه شرکت‌ها اداره، هدایت و کنترل شوند (یگانه و رضایی، ۱۳۹۷).

کیفیت و شفافیت گزارشگری مالی: آکسا و آرمن^۱ (۲۰۰۶) شفافیت را به موقع بودن و کفایت افشای کارکردهای مالی و عملیاتی شرکت تعریف می‌کنند. گزارشگری مالی نیز به عنوان معیار شفافیت گزارشگری مالی در نظر گرفته شده است. کیفیت گزارشگری مالی و سیاست افشا بر میزان شفافیت شرکت تأثیر می‌گذارد. در نتیجه محدود کردن افشا، باعث افزایش عدم تقارن اطلاعاتی بین مدیران و اشخاص بیرون شرکت می‌شود. سیستم گزارشگری حسابداری مدیریت، به عنوان مهم‌ترین زیرسیستم اطلاعاتی شرکت، نقش بی بدیلی را در کیفیت محیط اطلاعات داخلی شرکت ایفا می‌کند. کیفیت گزارشگری حسابداری مدیریت و سیاست‌های افشای اطلاعات یکی از جنبه‌های مهم محیط اطلاعاتی شرکت‌ها بوده که سرمایه‌گذاران و سایر استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی را در نظارت بر عملکرد مالی و عملیاتی شرکت یاری رسانده و به تصمیم‌گیری‌های آگاهانه مبتنی بر صورت‌های مالی و سایر موارد افشا منجر می‌شود. آکسا و آرمن (۲۰۰۶) شفافیت را به موقع بودن و کفایت افشای کارکردهای مالی و عملیاتی شرکت می‌داند. شفافیت اطلاعات، امکان تصمیم‌گیری آگاهانه و پاسخگویی در مورد چگونگی تحصیل و مصرف منابع را فراهم نموده و از این‌رو، موجب محاسبه دقیق و صحیح مالیات می‌شود.

ویژگی‌های کیفی اطلاعات حسابداری مدیریت اثرگذار بر تصمیم‌گیری‌های مدیریتی و فرار مالیاتی: بهرامفر و رسولی (۱۳۷۷) با توجه به اینکه اطلاعات حسابداری مدیریت به عنوان ابزار ارزشمند مدیران در تصمیم‌گیری‌ها تلقی می‌گردد، هدف از ایجاد و بکارگیری این ویژگی‌ها کمک به مدیران و سایر استفاده‌کنندگان در تصمیم‌گیری‌هاست. اگر دولت، سرمایه‌گذاران، مدیران و سایر استفاده‌کنندگان به دلایل گوناگون نتوانند از ویژگی‌های اطلاعات حسابداری مدیریت استفاده کنند، آن اطلاعات هیچ گونه ارزشی برای تصمیم‌گیری ندارند، زیرا ویژگی‌های اثرگذاری در این گونه اطلاعات وجود ندارد. مهم‌ترین دلایل و عوامل عدم بکارگیری استفاده‌کنندگان و مدیران از اطلاعات حسابداری مدیریت این است که این اطلاعات، بار علمی،

¹ Aksu & Arman

اثرگذاری و کیفیت لازم را ندارند. ولی اگر اطلاعات حسابداری مدیریت دارای اثرگذاری و از کیفیت لازم برخوردار باشند استفاده‌کنندگان در تصمیم‌گیری‌های خود از آنها استفاده می‌کنند. ویژگی‌های کیفی اطلاعات حسابداری مدیریت عبارت است از صفت و کیفیتی از اطلاعات حسابداری که مفید بودن و اثربخشی آن را افزایش می‌دهد (بهرامفر و رسولی، ۱۳۷۷). این ویژگی‌های اثرگذار در شکل ۱ به نمایش گذاشته شده‌اند. عوامل سازمانی اثرگذار بر فرار مالیاتی شرکتی: به مجموعه عواملی گفته می‌شود که در جلوگیری از فرار مالیاتی و یا گسترش فرار مالیاتی نقش اساسی دارند. همانند عوامل فردی و ویژگی‌های انسانی چون قانون‌مداری، حقوق شهروندی، توجه به محیط زیست، میهن‌پرستی، تقوا و دین‌داری، کمک و همراهی دولت برای مردم و تفاوت‌های جنسیتی زنانه و مردانه می‌باشد، این ویژگی‌های افراد در مالیات‌پردازی و یا فرار مالیاتی اثرگذار است. موارد درون سازمانی به عواملی همچون قوانین، دستورالعمل‌های مالی و مالیاتی و حسابداری، سخت‌افزارها و نرم‌افزارها، ایجا انگیزه و رغبت در کار مرتبط است. عوامل برون سازمانی به عدالت مالیاتی، اعتماد دو سویه میان دولت و مردم، پاسخگویی دولت، رضایت مردم از نحوه مصرف مالیات‌ها و تعامل با مردم و سازمان‌ها کشورها مرتبط است.

۳-پیشینه پژوهش

۳-۱-پژوهش‌های خارجی

پژوهش‌های متعددی در زمینه فرار مالیاتی در سال‌های گذشته انجام شده است که شرح آن‌ها در حیطه این مقاله نمی‌گنجد. در سال‌های اخیر این پژوهش‌ها اغلب به بررسی تأثیر فرار مالیاتی در جامعه و کسب و کار پرداخته‌اند. به عنوان نمونه گامانوسی و رابلن^۱ (۲۰۱۸) بر اساس روش تعادل نش در نظریه بازی‌ها به بررسی فرار مالیاتی در شبکه اجتماعی پرداختند. نتایج نشان داد که مودیان از فرار مالیاتی به عنوان ابزاری برای تقویت و افزایش مصرف مورد انتظار خود نسبت به سایرین در شبکه‌های اجتماعی، استفاده می‌کنند. یوسفی، وصال و پیلوار^۲ (۲۰۲۰) به بررسی فرار مالیاتی و اجتناب از پرداخت مالیات بر واردات، شواهدی از ایران پرداختند. یافته‌ها از ۲۱ شریک تجاری و گمرک ایران از سال ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۳، سه نتیجه را گزارش داد. ۱. افزایش یک درصدی در نرخ مالیات، همبستگی معنی‌دار با افزایش ۱.۸ درصدی در خلاء تجاری دارد. ۲. همبستگی منفی معنی‌دار بین شاخص اجتناب مالیاتی و خلا تجاری وجود داشت. ۳. نشان داده شد که افزایش یک درصدی در نرخ تعرفه با افزایش ۰.۶ درصدی در درآمد تعرفه با عوارض گمرکی همبستگی دارد. آلم (۲۰۲۱) به بررسی فرار مالیاتی، فناوری و نابرابری‌های میان این دو پرداختند. نتایج نشان داد که روند کلی فناوری به سمت توانایی دولت‌ها برای دسترسی به اطلاعات بهتر، انجام تجزیه و تحلیل بهتر این اطلاعات،

¹ Gamannossi & Rablenb

² Yousefia, Vesal & Pilvar

و طراحی سیستم‌ها و سیاست‌های بهتر خواهد بود، تا دولت‌ها توانایی خود را در جمع‌آوری مالیات افزایش دهند. اثرگذاری فناوری بر الگوهای توزیعی فرار مالیاتی، تأثیرات مهمی بر نابرابری اقتصادی خواهد داشت. به طور خاص، فرار مالیاتی برای افرادی که درآمدشان عمدتاً از دستمزد، بهره، سود سهام، و سود سرمایه دریافت می‌شود، بسیار دشوارتر و تقریباً غیرممکن خواهد شد، زیرا این افراد در معاملاتی شرکت می‌کنند که یک ردپای الکترونیکی را به جا می‌گذارند و آنها مشمول کسر مالیات هستند و فرار مالیاتی برای این افراد عملاً غیرممکن خواهند بود. در واقع، شواهد در حال ظهور نشان می‌دهد که فناوری‌های جدید فرار مالیاتی را برای افراد با درآمد بالا و بسیار بالا ساده‌تر می‌نماید زیرا قدرت سیاسی افراد با درآمد بالا نیز این احتمال را ایجاد می‌کند که به طور نامتناسبی از هرگونه تغییر تکنولوژیک سود ببرند. نتایج نشان می‌دهد که فناوری فرار را برای اکثر مالیات دهندگان به طور فزاینده‌ای دشوار می‌کند، اما این فناوری همچنین فرار مالیاتی را برای مالیات دهندگان با درآمد بالا به طور فزاینده‌ای ساده‌تر می‌کند.

برخی از پژوهش‌های اخیر خارجی به بررسی عوامل موثر بر فرار مالیاتی پرداخته‌اند. به عنوان نمونه، کیم، پریخ و اشتاینز^۱ (۲۰۲۰) به بررسی روحیه مالیاتی و فرار مالیاتی پرداختند. یافته‌ها نشان داد که روحیه مالیاتی پایین با فرار مالیاتی ارتباط و همبستگی نزدیکی دارد. در نمونه‌ای از ۲۱ کشور میزبان و ۱۳۸ کشور مبدأ، یافته‌ها نشان داد که کشورهایی که روحیه مالیاتی پایینی دارند، یعنی با افرادی که تقلب در پرداخت مالیات را توجیه پذیر می‌دانند، در مقایسه با کشورهایی که روحیه مالیاتی بالاتری دارند، فرار مالیاتی بیشتری دارند. خلیل و سیدانی^۲ (۲۰۲۰) به بررسی نگرش‌های فرار مالیاتی و ارتباط آن‌ها با دینداری در یک زمینه کاملاً متفاوت از نظر مذهبی می‌پردازند. این پژوهش با مقایسه مسیحیان و مسلمانان و بررسی انگیزه‌های فرار از پرداخت مالیات، از زاویه جدیدی ارتباط بین نگرش‌های فرار از پرداخت مالیات و میزان دینداری را بررسی می‌کند. نتایج نشان داد که دینداری متغیر اصلی توضیحی موثر بر نگرش‌های فرار مالیاتی نیست. برخی از متغیرهای جمعیتی مانند درآمد و تحصیلات تأثیر بیشتری در فرار مالیاتی دارند. روابط مذهبی رابطه بین دینداری و فرار مالیاتی را تعدیل می‌کند، اما فرار مالیاتی را خنثی نمی‌کند و نقشی تعدیل کننده در سیاست فرار مالیاتی ندارد. الرحمن و بی‌دین (۲۰۲۲) به بررسی تأثیر انصاف مالیاتی، نفوذ همکاران و تعهد اخلاقی در مورد فرار مالیاتی فروش محصولات در میان شرکت‌های کوچک و متوسط اردن پرداختند. نتایج نشان داد که انصاف مالیاتی و تعهد اخلاقی تأثیر منفی معناداری بر رفتار فرار مالیاتی فروش در بین مالکان و مدیران دارد. از سوی دیگر، تأثیر هم‌صنفان به طور مثبت و قابل توجهی بر رفتار فرار مالیاتی فروش محصولات تأثیر گذاشته است. یافته‌ها همچنین با بررسی اثرات انصاف مالیاتی، نفوذ هم‌تایان و تعهد اخلاقی بر فرار مالیاتی فروش محصولات، در مورد اهمیت عوامل اجتماعی-روان‌شناختی در کاهش فرار مالیاتی کمک می‌کنند.

¹ Kemmea, Parikhh & Steign

² Khalil & Sidani

۲-۳- پژوهش‌های داخلی

در ایران نیز در سال‌های اخیر پژوهش‌های انجام شده، در رابطه با تأثیر فرار مالیاتی بر بازار سهام و رویکرد های اقتصادی بوده است. به عنوان نمونه، فروغی، میرزایی و رسایان (۱۳۹۱) به بررسی تأثیر فرار مالیاتی بر ریسک سقوط آتی قیمت سهام پرداختند. یافته‌ها نشان داد، فرار از پرداخت مالیات منجر به افزایش ریسک سقوط آتی قیمت سهام می‌شود ولی در شرکت‌های با نظام راهبری قوی‌تر، اثر فرار مالیاتی بر افزایش ریسک سقوط آتی قیمت سهام کمتر می‌شود. نمازی و صادق زاده مهارلویی (۱۳۹۶) به پیش‌بینی فرار مالیاتی با استفاده از الگوریتم‌های داده کاوی درخت تصمیم پرداختند. نتایج نشان داد، روش‌های جنگل تصادفی، کاهش خطای هرس، LMT ، $J48$ ، ریشه تصمیم و درخت تصادفی از دقت و کارایی بیشتری در پیش‌بینی فرار مالیاتی برخوردار هستند. همچنین با استفاده از اطلاعات حسابداری در سطح خرد می‌توان اقدام به پیش‌بینی فرار مالیاتی از سوی شرکت‌ها نمود؛ این در حالی است که رویکردهای اقتصادی نگاهی کلی به فرار مالیاتی داشته و در سطح خرد اقدام به بررسی فرار مالیاتی نمی‌کنند، اما با استفاده از اطلاعات حسابداری و فن‌های داده کاوی می‌توان به پیش‌بینی فرار مالیاتی در سطح خرد پرداخت. ایزدخواستی، دادگر، پوریابیگی (۱۴۰۰) به بررسی تأثیر همزمان کیفیت نهادی و فرار مالیاتی بر عملکرد نظام مالیاتی کشورهای منتخب MENA پرداختند. نتایج نشان داد که کارایی و پاسخگویی دولت نسبت به سهم واردات کالا و خدمات در تولید ناخالص داخلی اثر مثبت و سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی تأثیر منفی بر عملکرد نظام مالیاتی داشته است. همچنین افزایش کارایی و پاسخگویی دولت، زمینه مشارکت بیشتر مردم در تامین هزینه‌های دولت و کاهش فرار مالیاتی را فراهم می‌نماید.

اغلب پژوهش‌های انجام شده اخیر در جهت بررسی عوامل موثر بر فرار مالیاتی گام برداشته‌اند. به عنوان نمونه، مجتهدزاده، ابوحمزه و میرزایی (۱۳۹۴) به بررسی تأثیر کیفیت افشای شرکتی بر کاهش گریز مالیاتی شرکت‌های بورسی تهران پرداختند. نتایج بیانگر تأثیر مثبت کیفیت افشای شرکتی بر کاهش گریز مالیاتی شرکت‌هاست؛ یعنی شرکت‌هایی که از امتیاز کیفیت افشای بالاتری برخوردارند، نسبت به سایر شرکت‌ها گریز مالیاتی کمتری دارند. اعتمادی و همکاران (۱۳۹۶) به ارزیابی ریسک سیاست‌های کمینه‌سازی مالیات شرکت‌ها پرداختند. یافته‌ها نشان داد، کاهش نرخ موثر مالیاتی، تأثیر منفی معناداری بر بی‌ثباتی وضعیت مالیاتی در طول زمان دارد؛ به این معنی که شرکت‌های با نرخ موثر مالیات کمتر، نمی‌توانند پرداخت مالیات کمتر در طول زمان را ثابت نگه دارند. خواجهی و کرشاهی (۱۳۹۷) به بررسی پدیدارشناسی نقش نگرش فردی بر اخلاق مالیاتی و تمکین مالیاتی پرداختند. نتایج نشان داد، میزان اعتقادات دینی، میهن‌پرستی، شفافیت دولت‌ها و پاسخگویی آن‌ها به مردم تا حد زیادی مانع از فرار مالیاتی می‌شود. نمازی و اسماعیل‌پور (۱۳۹۹) به بررسی تأثیر استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی^۱ بر فرار مالیاتی و اجتناب مالیاتی در کشور

¹ International Financial Reporting Standards

ایران پرداختند یافته‌ها نشان داد، IFRS تأثیر با اهمیت منفی در جلوگیری فرار مالیاتی و با اهمیت مثبت در جلوگیری از اجتناب مالیاتی دارد. پذیرش IFRS بر افزایش قابلیت اتکاء صورت‌های مالی تأثیر مثبت و معناداری دارد و استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی کاربردهای با اهمیتی در زمینه فرار و اجتناب مالیاتی دارد.

خوشبخت، تائبی و زینلی (۱۴۰۱) به بررسی دینداری، اخلاق حرفه‌ای حسابداران و تقلب‌های گزارشگری مالی پرداختند. یافته‌ها نشان داد که دینداری حسابداران بر تقلب‌های گزارشگری مالی تأثیر منفی و معناداری دارد و بر اخلاق حرفه‌ای حسابداران تأثیر مثبت و معناداری دارد. همچنین دینداری موجب می‌گردد تا حسابداران از سطح اخلاقی بالاتری برخوردار باشند.

در این پژوهش ما به دنبال راهکاری متفاوت از پژوهشگران قبلی هستیم که دیگر پژوهشگران به آن ورود ننموده‌اند. این پژوهش کوشش می‌نماید عوامل موثر بر فرار مالیاتی را با توجه اهمیت مولفه‌های کیفیت اطلاعات حسابداری مدیریت (عدم اطمینان محیطی، مدیریت سود، گزارشگری مالی و راهبری شرکتی) و همچنین موارد کیفی اطلاعات حسابداری مدیریت با رویکرد نظریه‌پردازی داده‌بنیاد مورد بررسی قرار دهد و بر اساس گام‌های سه‌گانه کدگذاری، الگوی مفهومی پژوهش را تدوین و ارائه نماید و اهمیت این الگو را در بکارگیری عملی آن نشان دهد.

۴-روش شناسی پژوهش

این پژوهش دارای ماهیت بنیادی، کاربردی و از منظر فرایند اجرا یا نوع داده‌ها، از نوع کیفی است؛ زیرا از طریق مصاحبه با هدف کشف ماهیت پدیده‌ها و آزمون نظریه‌ها به جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات در مورد عوامل موثر بر فرار مالیاتی می‌پردازد. و یک چارچوب مفهومی ایجاد می‌کند تا از این طریق بتوان عوامل موثر بر فرار مالیاتی را با دید همه‌جانبه و به صورت گروه‌بندی شده شناخت؛ از لحاظ منطق اجرا یا نوع استدلال، استقرایی است یعنی روند شکل‌گیری تئوری حرکت از جز به کل است. در این پژوهش مصاحبه‌شوندگان با توجه به تجربه‌های خود در مورد نتایج پدیده‌ها، عوامل موثر بر فرار مالیاتی را مطرح می‌کنند و پژوهشگر از طریق بررسی روابط بین این عوامل، الگوی فرار مالیاتی را تدوین می‌کند. منظور از استقرایی بودن نظریه داده‌بنیاد این است که در این روش به آزمون فرضیه پرداخته نمی‌شود، بلکه نظریه تدوین شده در نتیجه گردآوری و تحلیل همزمان داده‌ها روییده و زاییده می‌شود (گولدینگ^۱، ۲۰۰۲). یکی از روش‌های مهم کیفی، نظریه پردازی داده‌بنیاد است که هدف آن شناخت و درک تجارب افراد از رویدادها و وقایع در بستری خاص است (استراوس و کوربین^۲، ۱۹۹۸). گلیسر و استراوس^۳ (۱۹۶۷) با بکارگیری این واژه به وضعیتی اشاره دارند که

¹ Golding

² Strauss & Corbin

³ Glaser & Strauss

در آن هیچ داده بیشتری یافت نمی‌شود که پژوهشگر به وسیله آن ویژگی‌های مقوله را رشد دهد. در این مقاله به منظور بررسی اجزاء الگوی پژوهش و تحقق بخشیدن به اهداف مطالعه، از روش داده‌بنیاد (استراوس و کوربین، ۱۹۹۸) استفاده شد. برای جمع‌آوری مبانی نظری و ادبیات موضوعی پژوهش، از منابع کتابخانه‌ای، مقاله‌ها، شبکه‌های اطلاع رسانی داخلی و خارجی (نشریات علمی پژوهشی، نورمگز^۱، پایگاه علمی جهاد دانشگاهی^۲، مگ‌ایران^۳، پورتال علوم انسانی^۴، گوگل اسکالر^۵، تیلورفرانسیس^۶، ساینس‌دایرکت^۷، اسکاپوس^۸، ساینس‌هاب^۹ و اشپرینگر^{۱۰}) مرتبط با موضوع استفاده شده است. سایر داده‌ها و اطلاعات با استفاده از روش داده‌بنیاد و انجام مصاحبه‌های ساختارنیافته با رویکرد اکتشافی خبرگان مالیاتی دریافت گردید. گردآوری داده‌ها از طریق مصاحبه از بهترین راه‌حل‌ها در روش داده‌بنیاد است، زیرا مصاحبه شونده برای ارائه اندیشه‌ها و راه‌حل‌ها از آزادی بیشتر و محدودیت کمتری برخوردار است. تحلیل داده‌ها از طریق گام‌های کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شده است. نتایج این گام‌ها بر عرضه پارادایم منطقی یا بر تصویر تجسمی از نظریه در حال تکوین تمرکز و تاکید دارد.

مهم‌ترین دلیل انتخاب این روش آن است که:

- (۱) در حوزه مورد پژوهش مطالعات اندکی وجود داشته‌باشد.
 - (۲) زمانی که پژوهشگر به فهم ادراکات و تجارب مشارکت‌کنندگان مورد خاصی را مدنظر داشته باشد.
 - (۳) زمانی که هدف پژوهشگر گسترش یک نظریه جدید باشد (ابوالمعالی^{۱۱}، ۲۰۱۲).
- با توجه به پرسش‌های از قبل تدوین شده تصمیم گرفته شد برای پاسخ این پرسش‌ها افرادی انتخاب شوند که اشراف کاملی نسبت به مالیات داشته و از توانایی علمی و تجربه کافی در زمینه مالیات به صورت قابل قبول برخوردار باشند. تعداد افراد مصاحبه شونده تا آنجا ادامه پیدا کند که در مورد پاسخ پرسش‌ها به اشباع نظری برسیم. در این پژوهش بعد از انجام مصاحبه با پانزده نفر خبره اشباع نظری حاصل شد و نیاز به تعداد بیشتری احساس نگردید. جامعه آماری این پژوهش خبرگان علمی و تجربی از میان معاونان سازمان امور مالیاتی، مدیران کل و معاونین مدیران کل وزارت امور اقتصادی و دارایی با سابقه حرفه‌ای بیش از ده سال در زمینه مالیاتی و استادان دانشگاه‌های دولتی با درجه علمی دکترای رشته حسابداری که در زمینه مالیات خبره و صاحب نظر هستند و سابقه انتشار چندین مقاله علمی پژوهشی در زمینه مالیاتی می‌باشند تشکیل شده‌است.

¹ <https://www.noormags.ir>

² <https://www.sid.ir>

³ <http://www.magiran.com>

⁴ <http://ensani.ir/fa>

⁵ <https://scholar.google.com>

⁶ <https://taylorandfrancis.com/journals>

⁷ <https://www.sciencedirect.com>

⁸ <https://www.Scopus.com>

⁹ <https://Sci-hub.se>

¹⁰ <https://sc98.ir>

¹¹ Abu al-Ma'ali

در این مطالعه از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته ۱۵ نفر استفاده شده است. مصاحبه نیمه‌ساختاریافته مصاحبه‌ای است که در آن سوالات از قبل مشخص می‌شود و از تمام مصاحبه شوندگان، پرسش‌های مشابه پرسیده می‌شود، اما آن‌ها آزادند که پاسخ خود را به هر طریقی که می‌خواهند ارائه دهند. نوع نمونه‌گیری در این پژوهش، نمونه‌گیری نظری است که در آن، نمونه با هدف دستیابی به مجموعه اطلاعات جامع و غنی انتخاب می‌شود. در این نمونه‌گیری، افراد، اطلاعات و یا رخدادهایی انتخاب می‌شوند که در روشن ساختن و تعریف حدود تناسب مقوله‌ها به پژوهشگر کمک کنند (گولدینگ^۱، ۲۰۰۲). نمونه‌گیری نظری تا زمانی ادامه می‌یابد که مقوله‌ها به اشباع نظری برسد؛ منظور از اشباع نظری این است که نظریات خبرگان پیرامون یک مفهوم و یا موضوع به حدی می‌رسد که آن موضوع به روشنی قابل فهم و درک است و دیگر نیازی به توضیح، تشریح و پاسخ‌گویی از جانب دیگر خبرگان نیست. همچنین اشباع بدین معنی است که هیچ داده‌ی تازه و مهمی به دست نیاید و مقوله‌ها به خوبی پرورده شده باشند؛ اشباع نظری نقطه‌ای در جریان شکل‌گیری مقوله‌ها است که تحلیل بیشتر منجر به یافتن ویژگی تازه، ابعاد و یا روابط جدید نمی‌شود (ابوالمعالی، ۲۰۱۲).

ما در این مقاله پس از انجام ۱۵ مصاحبه با خبرگان (که دارای سابقه حرفه‌ای با بیش از ده سال در زمینه مالیاتی و یا دکترای حسابداری با سابقه انتشار چند مقاله علمی پژوهشی در زمینه مالیاتی باشند) و دریافت داده‌های گردآوری شده به اشباع نظری رسیده‌ایم و به صورت منطقی قانع شدیم که دیگر نیازی به توضیح، تشریح و پاسخ‌گویی به سوالات مصاحبه از جانب خبرگان و انجام مصاحبه جدید وجود ندارد و به همین استدلال به ۱۵ نفر بسنده نمودیم جدول ۱ اطلاعات مربوط را نشان می‌دهد.

جدول ۱. اطلاعات مربوط به خبرگان

ردیف	جنسیت	تعداد	پایه علمی	محل کار	نوع همکاری
۱	مرد	۳۴	۱۶	دکترای حسابداری	دانشگاه شیراز
۲	زن	۳۶	۱۵	دکترای حسابداری	دانشگاه شیراز
۳	مرد	۵۶	۳۲	دکترای حسابداری	دانشگاه تهران
۴	مرد	۵۳	۳۴	ارشد مدیریت	وزارت امور اقتصادی و دارایی
۵	زن	۳۶	۱۵	دکترای حسابداری	وزارت امور اقتصادی و دارایی
۶	مرد	۳۹	۱۵	دکترای حسابداری	وزارت امور اقتصادی و دارایی
۷	زن	۴۱	۲۱	دکترای حسابداری	وزارت امور اقتصادی و دارایی
۸	زن	۳۸	۱۸	دکترای حسابداری	وزارت امور اقتصادی و دارایی
۹	زن	۴۳	۲۱	دکترای حسابداری	وزارت امور اقتصادی و دارایی
۱۰	مرد	۴۶	۲۲	ارشد حسابداری	وزارت امور اقتصادی و دارایی
۱۱	مرد	۵۶	۳۳	دکترای اقتصاد	وزارت امور اقتصادی و دارایی
۱۲	مرد	۵۴	۳۰	ارشد مدیریت	وزارت امور اقتصادی و دارایی
۱۳	مرد	۵۵	۲۲	ارشد مدیریت	وزارت امور اقتصادی و دارایی
۱۴	مرد	۴۳	۲۲	ارشد حسابداری	وزارت امور اقتصادی و دارایی
۱۵	زن	۴۵	۲۲	دکترای حسابداری	دانشگاه تهران

منبع: یافته‌های پژوهشگر

¹ Goulding

۴-۱- مراحل انجام پژوهش کیفی

در این پژوهش از رویکرد کلی روش داده‌بنیاد طبق مطالعه استراوس و کوربین (۱۹۹۸) استفاده شده است. به این معنا که تجزیه و تحلیل، از کدگذاری باز که کوچکترین و جزئی‌ترین مفاهیم در داده‌های پژوهش است، آغاز شده و با گردهم آوردن مفاهیم مرتبط و اتصال منطقی آن‌ها در کدگذاری محوری، که حاوی گزاره‌ها و مفاهیم جدید کمتری است، شکل می‌گیرد. با تکرار عمل ادغام گزاره‌ها طی مرحله کدگذاری گزینشی، افزون بر اینکه به مفاهیمی بدیعی دست می‌یابیم، تعداد آن‌ها باز هم کاهش یافته و نتیجه کار به سمت گزاره‌هایی سوق می‌یابد که به لحاظ تعداد محدود، ولی از نظر معنا و مفهوم گسترده و غنی‌تر هستند. برای پیاده سازی این منطق در پژوهش، ابتدا مستندات ورودی تحقیق براساس مولفه‌ها و عوامل کیفی اطلاعات حسابداری مدیریت که در شکل ۱ نشان داده شده و همچنین محتوایی که در پرسش‌های ۱۵ فایل مصاحبه راجع به فرار مالیاتی تعریف شده، مورد بررسی دقیق قرار گرفت و به نرم افزار منتقل شدند (میانگین هر مصاحبه دو ساعت طول کشید). مرحله بعدی، که حساس‌ترین و پیچیده‌ترین بخش پژوهش است، بر اساس خروجی نرم‌افزار مفاهیم پایه تعیین و عمل کدگذاری باز انجام گردید. سپس به منظور تدوین الگوهای ارتباطی، مؤلفه‌ها، مفاهیم و مضمون‌های راهبردی نرم افزار مکس کیودا^۱ در قالب الگوی نمودار درختی استخراج و تدوین گردید. در نرم‌افزار مکس کیودا چهار پنجره اصلی وجود دارد:

- سیستم سند^۲ که محلی برای فراخوانی فایل‌های مصاحبه بوده و معروف به کدگذاری باز است.
- پنجره مرورگر سیستم^۳ محلی برای مشاهده محتوا و کدهای محوری است.
- کدگذاری^۴ محلی برای سازماندهی و مدیریت کدهای استخراج‌شده و معروف به کدگذاری انتخابی است.
- بازیابی بخش‌ها^۵ کارایی چندانی ندارد و معروف به مقوله و پنجره بازیابی است (خاکی، ۲۰۱۷).

۴-۲- گام‌های کدگذاری‌ها

۴-۲-۱- کدگذاری باز

در این مرحله ابتدا فایل‌های مصاحبه، که از قبل توسط پژوهشگر گردآوری و طبقه‌بندی شده است آماده کدگذاری می‌شوند. در پژوهش حاضر ۱۵ فایل مصاحبه گردآوری شده که هر کدام حاوی ۱۲ پرسش است (ضمیمه ۱ پرسش‌ها را نشان می‌دهد). در کدگذاری باز، تعداد زیادی مقوله با مفهوم‌های گوناگون از متن‌های مصاحبه‌ها کشف می‌شود. در واقع عمل کدگذاری باز بخشی از زنجیره تجزیه و تحلیل داده‌هاست که به

^۱ MAXQDA

^۲ Document System

^۳ Document Browser

^۴ Code System

^۵ Retrieved Segments

مفهوم‌پردازی و مقایسه‌سازی داده‌ها می‌پردازد و بهتر است بگوییم نخست کلمه‌ها، عبارت‌ها و جمله‌های معنادار مصاحبه‌شونده‌ها با استفاده از یک نام مفهومی مشخص و سپس با استفاده از نام‌های انتزاعی‌تر، مفهوم‌های به دست آمده دسته‌بندی می‌شوند که «مقوله یا مفهوم»^۱ نامیده می‌شوند. در گام بعدی، با واکاوی داده‌ها، ویژگی‌ها و ابعاد مقوله‌های به دست آمده گروه‌بندی می‌شوند. در این قسمت، با مرور مجموعه داده‌های گردآوری شده، تلاش شد که مفاهیم نهفته در مصاحبه‌ها باز شناسایی شود که «کدگذاری باز» نامیده می‌شود، چون با ذهنی باز به نام‌گذاری مفاهیم پرداخته شده‌است و محدودیتی برای تعیین کدها قابل نشده‌ایم. در کدگذاری باز، کوچکترین واحدهای مفهومی که در داده‌های کیفی از طریق مصاحبه‌ها گردآوری شده بر اساس سطوح عوامل علی^۲، شرایط زمینه‌ای^۳، مداخله‌گر^۴، راهبردها^۵ و پیامدها^۶ با رویکرد اکتشافی استخراج شدند. به این ترتیب، فایل‌های مصاحبه وارد نرم افزار شده و گزارش کدگذاری باز دریافت گردید.

۴-۲-۲- کدگذاری محوری

گام دوم براساس نتایج کدگذاری باز است. در این گام داده‌ها نسبت به گام اول کمتر است چون در گام اول ۱۵ فایل مصاحبه و چیزی حدود ۶۰ صفحه ولی در گام دوم ۱۴۴۵ کلمه، عبارت و یا جمله وجود داشت که خیلی از اینها یک مفهوم را چند بار تکرار نمودند، یعنی نظرهای مشابه مصاحبه‌شونده‌ها است. در این گام به کمک نرم افزار عبارت‌ها و یا کلمه‌هایی را انتخاب کردیم که هر کدام تعدادی زیر مجموعه دارند. به عنوان مثال «تقوا، استقلال، دانش، مهارت، جنسیت، شخصیت، تحصیلات» عواملی هستند که زیر مجموعه‌های آنها در کدگذاری باز وجود دارند. بقیه موارد هم به همین ترتیب است. در کدگذاری محوری، مقوله‌های جدا از هم در چهارچوبی معنادار در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند و روابط میان آنها، به ویژه رابطه مقوله محوری با سایر مقوله‌ها، مشخص می‌شود.

۴-۲-۳- کدگذاری انتخابی

در گام سوم روی نتایج گام دوم کار می‌شود که باز تعداد داده‌ها کمتر می‌شود ولی دقت بیشتری نیاز دارد. به عنوان مثال ویژگی‌های فردی را انتخاب می‌کنیم که زیر مجموعه‌های آن مواردی است که در گام دوم انتخاب شده‌اند (تقوا، استقلال، دانش، مهارت). نتایج گام سوم در کدگذاری انتخابی، فرایند یکپارچه‌سازی و تصفیه‌ی نظریه است (استراوس و کوربین، ۱۹۹۸). در این مرحله کدهای استخراج شده در قسمت سیستم کدگذاری

¹ Category or Concept

² Cause Factors

³ Background Condition

⁴ Interferer

⁵ Strategies

⁶ Consequences

نمایش داده می‌شود و می‌توان کدها را دسته‌بندی و ادغام نمود. این پنجره همان کدگذاری انتخابی است که با استفاده از کدها می‌توان مقوله‌بندی، دسته‌بندی و کدها را برای ترسیم شکل طبقه‌بندی و مرتب کرد. در این مرحله پژوهشگر مجموعه‌ای از مضمون‌ها را ایجاد کرده و آن‌ها را مورد بازبینی قرار می‌دهد. این قسمت شامل دو مرحله بازبینی و تصفیه مضمون‌ها است. مرحله اول شامل بازبینی در سطح خلاصه‌های کدگذاری شده است و در مرحله دوم اعتبار مضمون‌ها در رابطه با مجموعه داده‌ها در نظر گرفته می‌شود. طی این گام، مشخص خواهد شد که برخی مضمون‌های پیشنهادشده، واقعا مضمون نیستند. مثلا اگر داده‌های کافی وجود نداشته باشد و یا داده‌ها خیلی متنوع باشند. یا اینکه برخی مضمون‌ها با همدیگر همپوشانی داشته باشند؛ و یا دو مضمون جداگانه یک معنی و مفهوم داشته باشند و با هم مضمون واحدی تشکیل دهند و یا اینکه اگر لازم باشد سایر مضمون‌ها به صورت جداگانه‌ای از همدیگر تفکیک شوند. همگونی درونی و فقدان همگونی بیرونی را که پتون^۱ (۱۹۹۰) به عنوان عوامل دوگانه قضاوت درباره مضمون‌ها، پیشنهاد کرده است می‌توان در اینجا به کار برد. داده‌های درون هر مضمون باید به لحاظ معنی و مفهوم، با هم انسجام و همخوانی داشته باشند و در عین حال باید تمایزهای واضح و مشخصی میان مضمون‌های مختلف وجود داشته باشد. در نهایت در گام سوم تجزیه و تحلیل داده‌ها به منظور استخراج و خلق نظریه‌پردازی خبرگان انجام می‌گیرد و در این گام چارچوب نظریه‌های خبرگان شکل می‌گیرد.

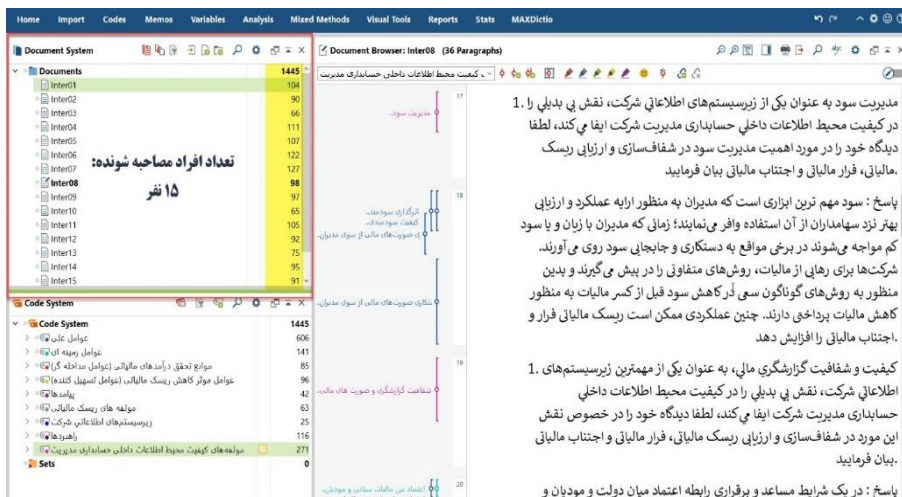
۴-۲-۴- خروجی‌های کدگذاری‌ها

شکل ۲ کدگذاری باز را نشان می‌دهد که بر مبنای ۱۵ فایل مصاحبه گردآوری‌شده، تجزیه و تحلیل شده است. از میان این فایل‌ها ۱۴۴۵ بخش کدگذاری شده که در شکل ۲ با انجام عمل زوم کردن قابل‌مشاهده است. بخش‌های کدگذاری شده همان بخش‌هایی از متون است که بارها ممکن است به بخشی از محتوا تخصیص داده شود. این تعداد همان بخش‌های کدگذاری شده در پنجره بازبایی بخش‌ها است. همچنین در پنجره ذکرشده، مقابل هر فایل مصاحبه یک عددی است که بیانگر تعداد کدهای استخراج شده از همان سند می‌باشد.

در شکل ۳ کدگذاری محوری در پنجره داکيومنت بروزر^۲ نمایش داده‌شده است. هنگامی که روی یک سند در نرم‌افزار مکس کیودا کلیک می‌کنیم، محتوای آن در سمت راست نمایش داده و در ادامه پس از خواندن هر خط، کد منحصر به فردی اختصاص داده می‌شود. مرحله بعدی در کدگذاری با نرم‌افزار مکس کیودا روش تحلیل محتوای کدگذاری انتخابی است.

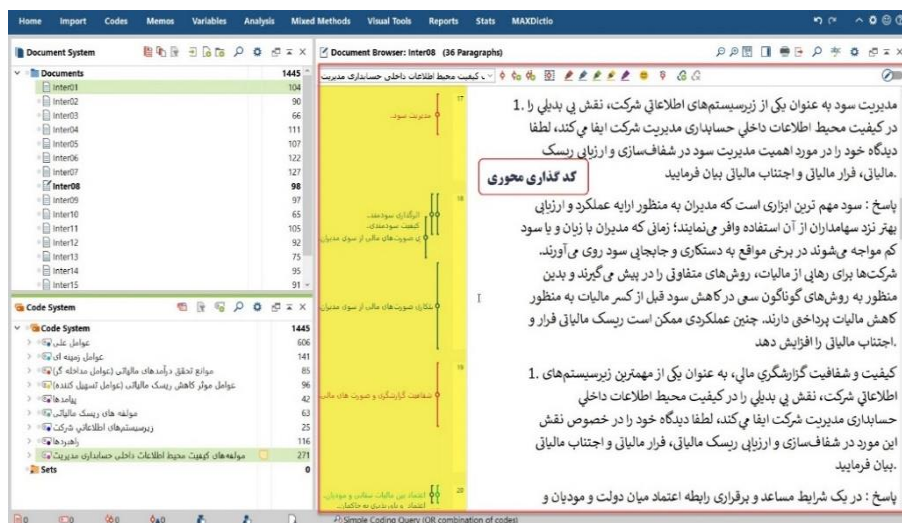
^۱ Patton

^۲ Browser Document

شکل ۲. کدگذاری باز در نرم‌افزار مکس کیودا

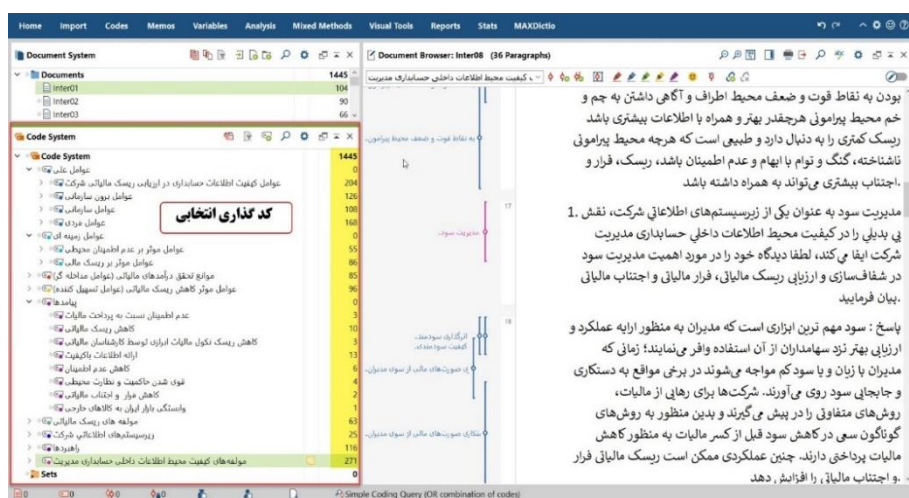
(منبع: یافته‌های پژوهشگر)

شکل ۳. کدگذاری محوری در نرم‌افزار مکس کیودا

(منبع: یافته‌های پژوهشگر)

شکل ۴ کدگذاری انتخابی پژوهش را در فضای نرم‌افزار مکس کیودا نشان می‌دهد. مطابق با این شکل ۱۴۴۵ بخش با این کدهای کدگذاری شده در قالب ۹ مقوله یا عوامل اصلی با کمک نرم‌افزار مکس کیودا استخراج شده است.

شکل ۴. کدگذاری انتخابی در نرم‌افزار مکس کیودا

(منبع: یافته‌های پژوهشگر)

جدول ۲. فراوانی‌های کدهای استخراج شده به ترتیب فایل‌های مصاحبه‌ها

مصاحبه	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	جمع
فراوانی	۱۰۴	۹۰	۶۶	۱۱۱	۱۰۷	۱۲۲	۱۲۷	۹۸	۹۷	۶۵	۱۰۵	۹۲	۷۵	۹۵	۹۱	۱۴۴۵

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۲ فراوانی تعداد کدهای استخراج شده از هر فایل مصاحبه را به ترتیب نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌های جدول ۲ بیشترین بخش‌های کدگذاری مربوط به مصاحبه شونده شماره ۷ با ۱۲۷ کدگذاری و کمترین آن مربوط به مصاحبه‌شونده شماره ۱۰ با ۶۵ کدگذاری است.

۵- پایایی، اعتبار الگو و اشباع نظری نتایج

رسیدن به کفایت و اشباع نظری، به گونه رایج پس از اجرای سه رویه کدگذاری باز، محوری و انتخابی حاصل نمی‌شود؛ بلکه پژوهشگر در حین گردآوری و تحلیل داده‌ها متوجه می‌شود که دیگر با داده‌های جدیدی که متفاوت با داده‌های قبل باشد روبرو نیست و داده‌های جدید تکرار یافته‌های قبلی هستند و نکته مبهمی هم در خصوص مقوله‌ها و ارتباط آن‌ها با هم، برایش مطرح نیست، این همان مرحله‌ای است که پژوهشگر به اشباع نظری رسیده است (از کیا و جاجرمی، ۲۰۰۶). در پژوهش کیفی منظور از اعتبار، مفاهیمی همچون دفاع‌پذیری، باورپذیری، تصدیق‌پذیری و بازتاب‌پذیری نتایج پژوهش صورت گرفته است، بدین معنی که اگر فرد دیگری این پژوهش را انجام می‌داد به نتایجی می‌رسید که در پژوهش حاضر استخراج شده است (خاکی، ۲۰۱۷). یکی از شاخص‌های پایایی پژوهش کیفی، ارزیابی دو یا چند سند از حیث ارجاع به شاخصی خاص است. مکس کیودا برای انجام این کار از چنین قابلیت‌ی برخوردار است. شکل ۵ رابطه اسناد و ماهیت صفر و یکی کدها را مشخص می‌کند که از این حیث امکان استفاده از شاخص کاپا^۱ وجود دارد.

Code System	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
عوامل علی															
> مهیا نبودن شرایط اقتصادی مناسب															
> عوامل کیفیت اطلاعات حسابداری در ارزیابی ریسک مالیاتی شرکت															
> عوامل بیرون سازمانی															
> عوامل درون سازمانی															
> عوامل فردی															
عوامل موثر بر ریسک (عوامل زمینه‌ای)															
> کیفیت و شفافیت															
> دسترسی و دقت															
موایع تحقق درآمد های مالیاتی (عوامل مداخله گر)															
> اطلاعاتی															
> انضباطی و ضابطه ای															
> اجرایی															
عوامل موثر کاهش ریسک مالیاتی (عوامل تسهیل کننده)															
> اقدامات کنترلی و بازدارنده															
> عوامل زیست محیطی															
معایب															
> قانونی															
> ساختاری															
مولفه های ریسک مالیاتی															
> زیرسیستم های اطلاعاتی شرکت															
> مدیریت سود															
> حاکمیت شرکتی															
> عدم اطمینان محیطی															
> کیفیت گزارشگری مالی و مالیاتی															
> مدیریت توانمند و استفاده از پردازشگرهای الکترونیکی برخط															
> شاخص های شرکتی															
> اطلاعاتی															
راهبردها															
> مدیریتی															
> بهبود هماهنگی															
> اقدامات مالی															
> مدیریت منابع انسانی															
> طراحی کیفیت اطلاعات با نرم افزارهای مالی و پایانه فروشگاهی															

شکل ۵. توافق و یا اشباع نظری شاخص‌های مختلف اسناد در نرم‌افزار مکس کیودا

(منبع: یافته‌های پژوهشگر)

¹ KAPA

شکل ۵ به گونه گرافیکی مقدار کدهای استخراج شده از هر فایل مصاحبه را به تفکیک ارائه می‌کند. هر ستون که با یک عدد نمایش داده شده معرف یک فرد مصاحبه شونده است. مطابق با یافته‌های شکل، توزیع کدهای استخراج شده از میان ۱۵ فایل مصاحبه نمایش داده شده است. هر فراوانی در قالب یک مربع آبی نمایش داده شده است. از آنجایی که میزان پراکندگی کدها از میان ۱۵ فایل برای کدهای استخراج شده متناظر با آن، دارای یکنواختی مطلوبی است لذا می‌توان نتیجه گرفت که توافق افراد مصاحبه شونده روی موضوع تحلیل بسیار مطلوب و بالاست و بدین طریق می‌توان به اشیاع نظری رسید.

۱-۵- ارزیابی شاخص کاپا

برای ارزیابی پایایی روش داده‌بنیاد، دو فایل مصاحبه ۶ و ۷ بر اساس گزینه Inter-Code Agreement نرم‌افزار مکس کیودا از نظر کدهای استخراج شده با یکدیگر مقایسه گردید. دلیل انتخاب این دو فایل مصاحبه، مقدار فراوانی بالایی بوده که نسبت به دیگر فایل‌های بررسی شده به خود تخصیص داده‌اند. خروجی آن ضریب کاپا (۰.۷۲۳) بوده که بیش از مقدار قابل قبول به دست آمد. این مقدار به معنای پایایی پژوهش است. در جدول ۳ به ارزیابی ضریب کاپا حاصل از نرم افزار SPSS پرداخته شده است. همچنین ضریب معناداری کمتر از ۰.۰۵، گویای وجود رابطه اهمیت میان دو فایل مصاحبه ۶ و ۷ است.

جدول ۳. ارزیابی ضریب کاپا

شرح	مقدار	انحراف معیار	برآورد T	معناداری
درجه کاپا	۰.۷۲۳	۰.۴۶۶	۴.۶۶۹	۰.۰۰۱
مصاحبه	۲	۲	۲	۲

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۳ میزان توافق افراد مصاحبه شونده بر اساس مصاحبه شونده‌های شش و هفت با استفاده از ضریب کاپا را نشان می‌دهد؛ یادآوری می‌گردد که مصاحبه‌های شش و هفت دارای بیشترین مقدار کدهای استخراج شده بودند که در قسمت های قبلی بسیار تکرار شدند. مقدار به دست آمده برای شاخص کاپا برابر است با مقدار ۰.۷۲۳ که مقدار انحراف معیار بالای ۰.۴۴۶ را به خود تخصیص داده است. برای معنی داری این ضریب می‌توان بر اساس دو معیار ارزش تی^۱ و آماره ارزش پی^۲ نتیجه گیری کرد که باید برای شاخص اول عدد بالای ۱.۹۶ و برای شاخص دوم باید کمتر از ۰.۰۵ باشد. از آنجایی که دو مقدار ۴.۶۶۹ بالاتر از ۱.۹۶ بوده و مقدار ارزش پی

^۱ T-VALUE

^۲ P-VALUE

حاصل شده برابر با ۰.۰۰۱ بوده و بسیار کوچک‌تر از سطح خطای ۵ درصد است می‌توان ادعا کرد که آزمون توافق بر اساس ضریب کاپا معنادار بوده و در سطح بسیار قابل قبولی قرار دارد.

۲-۵- الگوی کلید واژه‌های پرتکرار یا ورد کلود^۱

شکل ۶ فراوانی کلیدواژه‌های پرتکرار کدگذاری شده از میان ۱۵ فایل مصاحبه در نمودار ابر کلیدواژه‌ها^۲ را نشان می‌دهد. برای ترسیم نمودار ابر کلید واژه‌ها از ابزار ورد کلود که در زبانه ابزارهای بصری نرم افزار مکس کیودا است بهره گرفته شد.

شکل ۶. کلید واژه‌های پرتکرار یا ورد کلود

منبع: یافته‌های پژوهشگر

^۱ Word Cloud

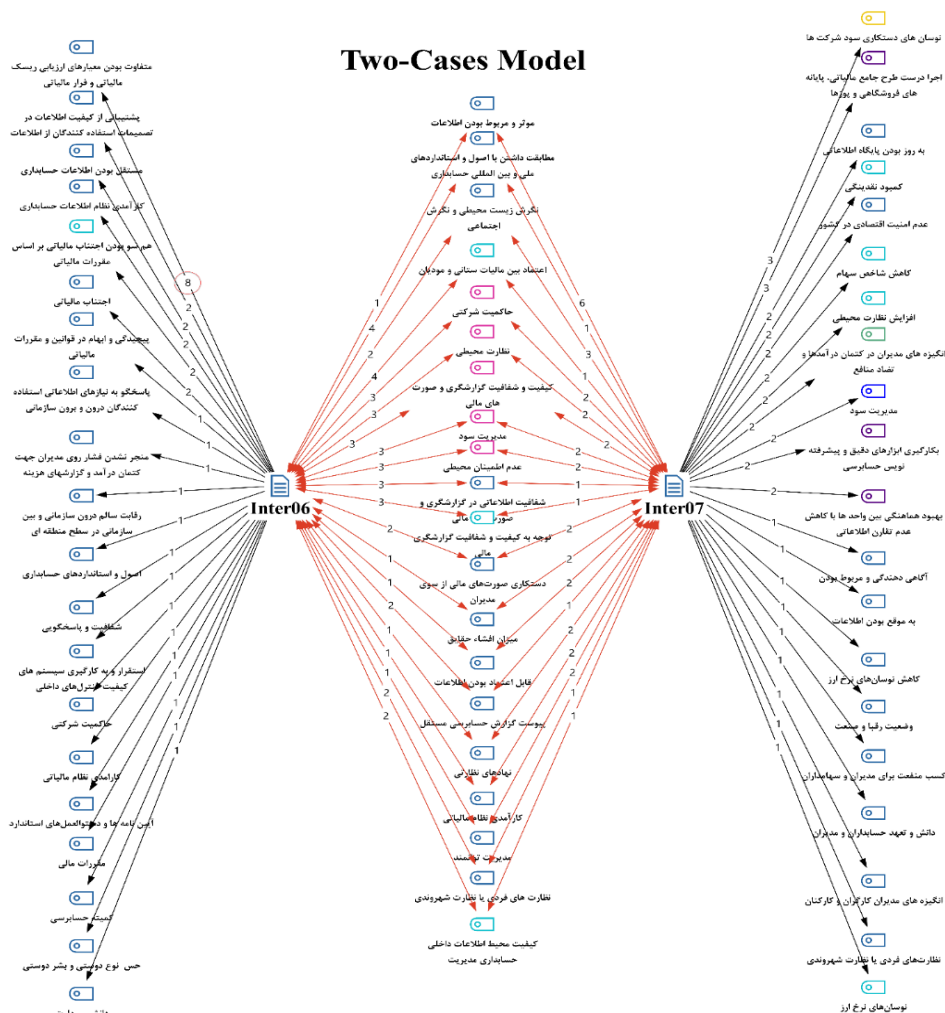
^۲ Keyword Cloud

هر کلید واژه‌ای که بیشتر از سوی مصاحبه شوندگان به آن اشاره شده باشد و یا اینکه دارای فراوانی بالاتری باشد، در شکل ابر کلید واژه‌ها در اندازه بزرگتر نمایش داده می‌شود. مطابق با یافته‌های شکل ۶ کلید واژه‌هایی که دارای اندازه بزرگتری هستند و بیشتر به چشم می‌آیند، همان مقوله‌ها و کدهایی هستند که مرکز ثقل پژوهش کیفی را شکل داده‌اند.

۳-۵- الگوی دوطرفه مکس مپ

در شکل ۷ الگوی دوگانه نرم‌افزار مکس کیودا، دو مصاحبه ۶ و ۷ با یکدیگر مشاهده شدند که نتایج به‌صورت نمودار در ادامه ارائه شده است. آن دسته از کدهایی که در وسط قرار دارند و با پیکان دوسویه قرمز نمایش داده شده‌اند، مربوط به کدهایی هستند که بین دو مصاحبه‌شونده ۶ و ۷ مشترک بوده و هریک از آن‌ها به این کدها اشاره کردند.

کدهایی که در سمت راست مصاحبه‌شونده ۷ قرار دارند، کدهایی هستند که تنها فرد مصاحبه‌شونده شماره ۷ به آن‌ها اشاره کرده و از سوی مصاحبه‌شونده ۶ اشاره نشده است. این امر برای مصاحبه‌شونده ۶ نیز صدق می‌کند و برعکس. همچنین روی هریک از پیکان‌ها، مقداری از سوی نرم‌افزار گزارش شده که بیانگر تعداد تکرار آن کد از میان بخش‌های کدگذاری شده می‌باشد.

شکل ۷. الگوی دو طرفه از خروجی های مکس مپ^۱ در روش کیفی
(منبع: یافته های پژوهشگر)

¹ Maxmap

۶-ارائه نتیجه‌ها

۶-۱-تحلیل محتوا

دراین مرحله از پژوهش، یافته‌های حاصل از مراحل قبل ارائه می‌شوند، با استفاده از روش آنتروپی شانون^۱ (خاکی، ۲۰۱۷) یافته‌های این پژوهش به صورت آماری در شکل ۸ نشان داده می‌شود

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	Total
عوامل علی																
مها بودند شرایط اقتصادی مناسب					11		5	5	6		6				6	39
کیفیت اطلاعات حسابداری در آربابان ریسک مالیاتی شرکت	8	13	9	16	19	20	19	15	3	16	15	23	6	19	3	204
عوامل درون سازمانی	7	9	9	7	6	8	10		9	7	14	6	8	10	16	126
عوامل درون سازمانی	10	6	6	6	8	11	4	2	4	7	13	8	8	6	9	108
عوامل فردی	4	11	10	10	9	15	13	13	15	5	9	12	10	17	15	168
عوامل موثر بر ریسک (عوامل زمینه ای)	7	4	7	7	12	7	4	10	3	7			5	1	9	83
عوامل مداخله گر																
اطلاعاتی					2				3	1						6
انضباطی و صافه ای		1	1		3	10	2	2	2		2		3	3	3	32
اجرائی		2			7	7	2	1	3	1	2	5	3	4	7	44
عوامل موثر کاهش ریسک مالیاتی (عوامل تسهیل کننده)	1															1
اقدامات کنترلی و بازدارنده	8	8		10	2	4	12	7	8		1		4	14		78
عوامل ریسک محتمل	2	2		3	2	1	2	2			1			2		17
عوامل																
فانونی		1		3						2						6
ساختاری		1	1	5	1	1						1				10
عوامل های ریسک مالیاتی																
ربرسیست‌های اطلاعاتی شرکت	15	2	2		2			2								25
ساختار های شرکتی						5	4	3								12
اطلاعاتی	6	5	3	3		6	12	1	2		2	3	3	4	1	51
راهنم‌ها																
مدیریتی	12			2	9	1	5	6	6	1	3	2	1	1		49
به‌بود هماهنگی				3	4	2	7	7	6							31
اقدامات مالی					1		2	6	2	1	5	3				20
مدیریت منابع انسانی								3			2	1				6
جی کیفیت اطلاعات با برم ارزش‌های مالی و پایانه فروشگاهی								5		2		1	1			9
SUM	73	68	45	75	93	103	108	82	81	46	84	65	52	81	69	1125
# N = Documents	1 (6.7%)	1 (6.7%)	1 (6.7%)	1 (6.7%)	1 (6.7%)	1 (6.7%)	1 (6.7%)	1 (6.7%)	1 (6.7%)	1 (6.7%)	1 (6.7%)	1 (6.7%)	1 (6.7%)	1 (6.7%)	1 (6.7%)	1 (100.0%)

شکل ۸. توزیع فراوانی کدها

(منبع: یافته‌های پژوهشگر)

شکل ۸ میزان توزیع کدهای استخراج‌شده را نشان می‌دهد. کدها همان عبارات معنی‌داری است که مقوله‌ها یا کدهای اصلی‌مان را در یک پژوهش کیفی نشان می‌دهند. منظور از بخش‌های کدگذاری شده، همان پاراگراف‌ها، خطوط و قطعاتی از محتوای فایل‌های مصاحبه بوده که با کدهای موردنظر پژوهشگر کدگذاری شده و به عبارت دیگر به آن بخش از محتوای مطالعه شده، در قالب کلمه، مفاهیم و یا جمله به آن کدی تخصیص داده می‌شود. شکل ۸ مفاهیم بین ۱۵ فایل مصاحبه را نشان می‌دهد. اعدادی که به‌صورت درصد و یا عدد در شکل گزارش‌شده‌اند بیانگر این است که کد موردنظر بر اساس فایل مصاحبه‌شونده چه مقدار با همان کد منتخب، کدگذاری شده است. برای مثال اگر به سطر SUM نگاه کنیم، بیشترین کدهای استخراج‌شده مربوط به مصاحبه‌شونده شماره ۷ با ۱۰۸ بخش کدگذاری شده است. هر سلول بیانگر تعداد

¹ Entropy Shannon

فراوانی و یا کد در فایل مصاحبه‌شونده متقاطع را نشان می‌دهد که به معنای تعداد تکرار است. سلول‌های سبزروشن و سبزتیره به ترتیب بیانگر بخش‌های کدگذاری شده با فراوانی کم و بالا هستند.

۲-۶- واکاوی اطلاعات

در این قسمت به تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده پرداخته می‌شود. ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه نیمه ساختاریافته بوده که با استفاده از نرم‌افزار تحلیل کیفی مکس کیودا نسخه ۲۰۲۰ صورت گرفته است. نبود الگوی مشخص و روشنی، فرایند محاسبه دقیق مالیات در ایران را پیچیده کرده و ضعف اطلاعات حسابداری، گزارشگری مالی و مالیاتی را آشکارتر نموده است. در این پژوهش بر اساس نتایج کدگذاری خبرگان مندرج در شکل‌های ۲ تا ۹ و جدول‌های کدگذاری که به دلیل محدودیت مقاله امکان ارائه آن‌ها وجود نداشت، یافته‌ها و نتایج گام‌های کدگذاری سه مرحله‌ای طبق نظر خبرگان در قالب مقوله‌های اصلی زیر دریافت گردید که به ترتیب بیان می‌گردند.

۳-۶- شرایط علی

«عوامل برون سازمانی، درون سازمانی، فردی، مولفه‌های کیفیت اطلاعات حسابداری مدیریت، عوامل کیفی حسابداری مدیریت، عدم گسترش فرهنگ مالیاتی، عدم نیروی انسانی مجرب و با دانش، معافیت‌های متعدد، بیکاری و فعالیت‌های پنهانی، عدم کارایی نظام اطلاعات مالی و مالیاتی، کاهش اعتماد به دولت و نحوه مصرف مالیات‌ها، عدم توجه به اعتقادات مذهبی، عدم وجود پایانه فروشگاهی و سامانه مودیان برخط» به عنوان شرایط علی شناسایی شده‌اند که در پیوند با شرایط زمینه‌ای، مداخله‌گر و راهبردهای حسابداری مدیریت به عنوان مهم‌ترین عوامل و دلایل فرار مالیاتی شرکت‌ها بیان گردیده‌اند.

۴-۶- شرایط زمینه‌ای

«مشکلات زیرساختی، فناوری، عوامل سیاسی، تحریم‌های بین‌المللی، شرایط نامناسب اقتصادی، تورم، نوسان‌های ارزی، پیچیدگی محیط شرکت، پیچیدگی قوانین و مقررات مالیاتی، مقاومت در برابر تغییر و بهینه‌سازی، نگرش سودجویانه، قانون‌گریزی، دریافت وجوه و یا امتیاز توسط ماموران مالیاتی، نگرش مجرمانه و مجرم شدن تدریجی افراد، ترویج روش‌های تحریف‌گرایانه مالیاتی، تسهیل شرایط فساد پذیری مالیاتی، عدم تطابق قوانین با استانداردهای ملی و بین‌المللی، عدم وجود سیستم نظارتی و قضایی قوی در برخورد با تبهکاران» به عنوان شرایط زمینه‌ای شناسایی شده‌اند.

۵-۶- شرایط مداخله‌گر

«عدم اطمینان محیطی، مدیریت سود، گزارشگری مالی، راهبری شرکتی، کمبود منابع مالی جهت استقرار فناوری آنلاین، سوابق نامناسب مالیاتی، کیفیت نامناسب کنترل‌های داخلی، کیفیت نامناسب حسابرسی داخلی، گزارش حسابرسی مشروط، ضعف ساختاری نقش مخرب دولت در کاهش اعتماد، پیچیدگی و ابهام در قوانین مالیاتی، نداشتن دوراندیشی و نگرش سیستمی به مالیات ستانی» به عنوان شرایط مداخله‌گر شناسایی شده‌اند.

۶-۶- راهبردهای اطلاعاتی حسابداری مدیریت

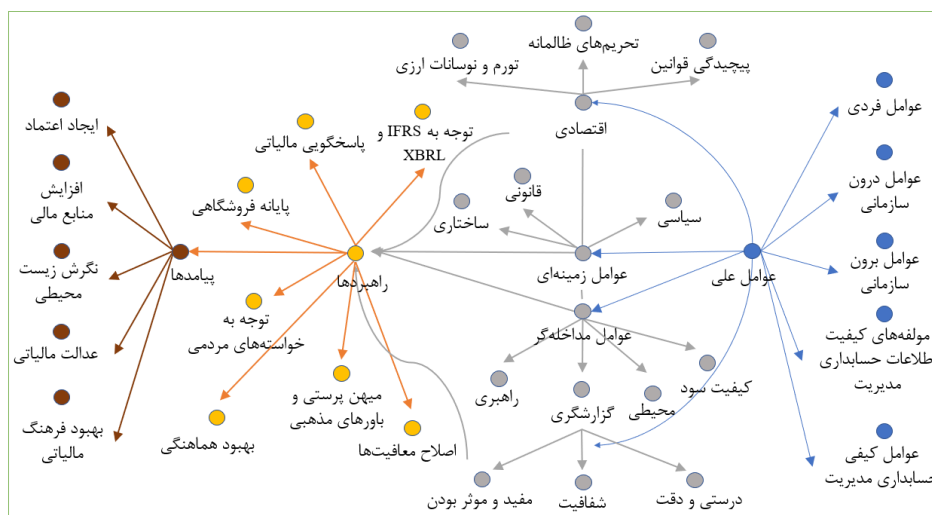
«بهبود هماهنگی و تعامل بین سازمانی، اصلاح معافیت‌ها، توجه به خواسته‌های مودیان و مردم، دینداری، وطن دوستی، اجرای پایانه فروشگاهی و مودیان برخط، توجه به اهمیت استانداردهای گزارشگری مالی بین‌المللی IFRS و زبان گزارشگری مالی توسعه پذیر XBRL، پاسخگویی مالیاتی و شفاف‌سازی نحوه مصرف مالیات‌ها، دقت و صحت در گزارشگری مالی، مفید و موثر بودن اطلاعات در تصمیم‌گیری‌های مالیاتی، آگاهی بخشی، قابل مقایسه بودن، قابل اتکا بودن اطلاعات حسابداری مدیریت در محاسبه مالیات، ارتقاء گزارشگری داخلی حسابداری مدیریت در تصمیم‌های مالیاتی، توجه به موارد توسعه پایدار، تعیین ریسک مالیاتی قبل از ارجاع پرونده به حسابرسی، بکارگیری نرم‌افزارهای مالی و مالیاتی جهت حذف و یا کاهش پورسانت‌های غیرقانونی، وجود بانک اطلاعاتی آنلاین، استقرار نظام ارزیابی مودیان، و افشای ریسک‌های مالیاتی شرکت» به منزله راهبردهای اقدامی شناسایی شده‌اند.

۷-۶- پیامدها

افزایش رفاه اجتماعی، اعتماد مردم و مودیان، منابع مالی، گسترش فعالیت‌های ساختاری، عدالت مالیاتی، فناوری و زیست محیطی، بهبود فرهنگ مالیاتی، توجه به وطن دوستی و باورهای مذهبی» به عنوان پیامدهای مثبت ناشی از کاهش فرار مالیاتی شناسایی و ارائه گردیده‌اند. این پیامدها زمانی کسب می‌شوند که فرار مالیاتی کنترل شود، ولی چنانچه فرار مالیاتی گسترده باشد این پیامدها همگی می‌توانند به صورت منفی عاید جامعه شوند.

۸-۶- الگوی نهایی پژوهش

شکل ۹ که یک الگوی درختی و نمودار گرافیکی کیفی است بر اساس محتوای مصاحبه‌های خبرگان و مقوله‌های اصلی پژوهش طراحی و استخراج شده است. این شکل، از مفاهیم بخش‌های عوامل علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها تشکیل شده و نتایج زیر را نشان می‌دهد.

شکل ۹. الگوی نهایی

(منبع: یافته‌های پژوهشگر)

۷- بحث و نتیجه‌گیری

از آنجایی که فرار مالیاتی یک متغیر پنهانی و به گونه مشخص قابل اندازه‌گیری نیست، در قالب یک مشکل اساسی برای جامعه واقعیت و ماهیتی فرهنگی، علمی اخلاقی، رفتاری، ارزشی و سیاسی دارد که عوامل و مؤلفه‌های گوناگونی در پیدایش آن نقش دارند. بنابراین ما برپایه اندیشه‌های خبرگان، که خلاصه آن در شکل ۹ آمده است، به گونه گسترده و با نگرشی جامع به عوامل فرار مالیاتی دست یافتیم که می‌تواند در اقتصاد و جامعه تاحدودی برای استفاده‌کنندگان به عنوان راهنما و راهگشا قابلیت بکارگیری داشته باشد. بر اساس نظریه‌های خبرگان استفاده شده در این پژوهش مهم‌ترین دلایل عوامل مربوط به فرار مالیات شرکتی در ایران به قرار زیر اند.

- ۱- عوامل فرهنگی: این عوامل می‌توانند محرکه تمامی هنجارها و ناهنجاری‌ها، ملایمات و ناملایمات، مالیات پردازی و فرار مالیاتی و سرچشمه اثرگذاری برای تمامی خوبی‌ها و بدی‌ها به ویژه فرار مالیاتی باشند.
- ۲- عوامل فردی و جنسیتی؛ در گام دوم فرار مالیاتی به عوامل فردی ارتباط پیدا می‌کند، به این شکل که فردگرایی، منفعت طلبی فردی و بی تفاوتی نسبت به هموطنان به عنوان یک رفتار عادی و رایج در حال شکل گرفتن نوعی شیوه اخلاقی است و این رفتارها در تشدید فرار مالیاتی اثرگذارند. در راستای محاسبه دقیق مالیات شرکتی هرچقدر عوامل فردی با وجدان کاری، عقلانیت، دلسوزی نسبت به کشور و جامعه جهانی، احساس میهن پرستی، عرق ملی، تقوا و دینداری همراه باشد، انسان را از انجام فعالیت‌های ناصواب به دور

نگه می‌دارد و فرار مالیاتی را کاهش و عدالت مالیاتی را گسترش می‌دهد. یکی دیگر از ویژگی‌های فردی تفاوت‌های جنسیتی مودیان است. با توجه به ساختار جنسیتی بانوان و ریسک‌پذیری کمتر زنان نسبت به مردان به نظر می‌رسد که فرار مالیاتی در بین بانوان کمتر از فرار مالیاتی مردان است (ایزدخواستی و همکاران، ۱۴۰۰).

۳- قوانین و مقررات: توجه به اصول و رعایت استانداردهای حسابداری ملی، گزارشگری مالی بین‌المللی، گزارشگری مالی توسعه‌پذیر، اجرای دقیق پایانه فروشگاهی و سامانه مودیان برخط عواملی هستند که در محاسبه دقیق مالیات و جلوگیری از فرار مالیاتی اثرگذار هستند و می‌توانند در بهبود شرایط مالیاتی و کمینه سازی فرار مالیات شرکتی موثر واقع شوند. عدم رعایت قوانین و مقررات مالی و اداری، مالیاتی به ویژه «فرار مالیاتی» برای غالب افراد و اشخاص نوعی زرنگی محسوب می‌شود و قانون‌مداری و مالیات پردازی متأسفانه در جامعه از جایگاه ارزشمندی برخوردار نیست. این شیوه عملکردی، وارونگی ارزشی، خودزنی فرهنگی و فرار مالیاتی را تشویق و ترغیب می‌کند که ریشه در ناکارآمدی‌های نظام مالی، مالیاتی، عدم وجود شفافیت، ابهام و پیچیدگی‌ها و گستره بی‌عدالتی‌ها و بی‌اعتمادی‌های دو سویه میان مردم و دولت مردان دارد.

۴- مولفه‌های کیفیت اطلاعات حسابداری مدیریت: مدیریت سود: یکی از نگرانی‌های اصولی افراد جامعه که توسط قوانین و مقررات گوناگون انجام می‌گیرد، موضوع مدیریت سود است، مدیریت سود نقطه مقابل حقیقت است که ممکن است مدیران با انگیزه‌های متفاوتی به استقبال آن برونند (فرودی و حجازی، ۱۳۹۹). کنترل‌های تعدد مدیریت سود نمایشگر شرایط اقتصادی شرکت برای استمرار تداوم فعالیت، ابراز بقاء، سودآفرینی برای سهامداران و همچنین توان رقابت در زمینه‌های ملی و جهانی با رقیبان پیچیده و پویا است؛ در شرایط نابسامان اقتصادی و رقابت شانه به شانه سرمایه‌گذاران در بازار تولید کالا و خدمات، گاهی وقت‌ها فرار مالیاتی نوعی موفقیت در میدان اقتصادی و از طرف دیگر مالیات پردازی شکست در زمینه اقتصادی و عقب افتادن از رقیبان می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت این شیوه نگرش سود و زبانی مدیریت سود، راه فرار مالیاتی را برای مودیان هموارتر می‌نماید.

عدم اطمینان محیطی: عدم اطمینان محیطی محدودیت‌های جدی برای شرکت ایجاد می‌کند و بر تصمیم‌های مدیران موثر است و در مواقعی که با یک شرایط نامطمئن محیطی روبرو می‌شوند اقدام به استفاده بیشتر از مدیریت سود و دستکاری سود می‌کنند (معمدی و تاری وردی، ۱۴۰۱). یعنی شرایط محیطی سخت که وارونگی واقعیت‌ها، ناموزونی حقیقت‌ها، پیچیدگی و ابهام‌ها و دنیای سراسر چالش را به شرکت تحمیل می‌نماید. با دقت نظر در مورد مطالب پیشین از قبیل موارد فرهنگی نامناسب، نابسامانی شرایط اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، بی‌عدالتی‌ها و بی‌اعتمادی‌های دو سویه، برخی از مودیان با ابراز صادقانه گزارش‌های مالی نه تنها سودی از فعالیت خود دریافت نمی‌کنند، بلکه زیان‌ده و یا ورشکسته هم می‌شوند. در چنین هنگامه‌ای که رعایت شفافیت و ابراز صداقت به زیان شرکت‌ها باشد و از طرفی موفقیت اقتصادی حتی همراه با فرار مالیات مطلوب و قابل احترام باشد، گرایش به رفتارهای انحرافی و فرار مالیاتی می‌تواند تقویت شود.

راهبردهای شرکتی: در راستای بهبود عملکرد مالیاتی شرکت و جلوگیری از فرار مالیاتی، راهبری شرکتی و حکمرانی خوب روابط متقابل انسان‌ها را نسبت به هم‌دیگر گره می‌زند تا بتواند محیطی مناسب همراه با تصمیم‌گیری عقلایی برای انجام فعالیت‌های اقتصادی پر رقابت برای شرکت در جامعه فراهم نماید و انگیزه‌های نهفته در مبادلات و معاملات شرکت را ساختارمند نماید. در این زمینه پاسخ‌گویی دولت در زمینه دریافت و نحوه مصرف مالیات‌ها انگیزه پرداخت مالیات در شرکت‌ها را افزایش می‌دهد و عدم پاسخ‌گویی فرار مالیاتی را ترغیب می‌نماید. شفاف‌سازی مالیات‌های مصرفی و عدالت مالیاتی به منظور ایجاد اعتماد میان دولت و مردم کاری پسندیده است و عدم شفافیت مالیاتی موجب کاهش اعتماد و کاری ناپسند است. مسیر کاهشی و عقب‌گرد اعتماد مردم به بخش مالیاتی دولت، اعتماد و اعتقاد نداشتن مردم به دولت، قبول نداشتن مودیان به مالیات‌ستان‌ها، باور نداشتن مالیات‌ستان‌ها به دولت و نیروهای مافوق، همچنین اعتماد نکردن مالیات‌پردازان به هم‌وطنی‌ها و دیگر مودیان، نارضایتی گسترده‌ایست که فرار مالیاتی را ترغیب و تشدید می‌نماید.

گزارشگری مالی: شفاف‌سازی صادقانه فعالیت‌های شرکت جزو مهم‌ترین و بهترین منابع اطلاعاتی حسابداری مدیریت است که جهت محاسبه دقیق مالیات و انجام تصمیم‌گیری‌های صحیح به دولت، اعتباردهندگان، سرمایه‌گذاران، اقتصاد و تمامی افراد جامعه ارایه می‌گردد. به هر اندازه که این اطلاعات مطابق با عوامل کیفی اطلاعات حسابداری مدیریت «درست، صحیح، بهنگام، قابل اعتماد، قابل مقایسه، قابل اتکا، مفید، موثر و اثرگذار در تصمیم‌گیری‌ها باشد» محاسبه مالیات شرکتی را در مسیر درستی همراه با عدالت مالیاتی قرار می‌دهد. بر عکس این موضوع ممکن است که این گونه اطلاعات به گونه ناصحیح و نادرست و در راستای منافع شخصی در اختیار استفاده‌کنندگان قرار گیرد؛ در چنین حالتی محاسبه مالیات خدشدار می‌شود، عدالت مالیاتی زیر پا گذاشته می‌شود و مسیر فرار مالیاتی هموار می‌گردد.

۵- سایر موارد به عوامل کیفی اطلاعات حسابداری مدیریت، عوامل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی مربوط است که اجزا و زیرمجموعه‌های این موارد در عوامل زمینه‌ای و مداخله‌گر به عنوان دلایل فرار مالیاتی بسیار تاثیر گذار هستند. در الگوی پژوهش، زیر مجموعه راهبردها عوامل گسترده‌ای هستند که توجه به آن‌ها موجب کاهش مالیاتی و بی‌توجهی به آن‌ها افزایش فرار مالیاتی را در پی خواهد داشت، به عنوان مثال معافیت‌های گسترده که در قانون مالیات‌های مستقیم آمده است، اگر اصلاح شوند در کاهش فرار مالیاتی موثرند، ولی اگر اصلاح نشوند فرار مالیاتی را افزایش می‌دهند. مفاهیم اقتصادی، فناوری، رفتاری، مذهبی، میهن‌پرستی و سایر موارد مرتبط با فرار مالیاتی که در شکل ۹ آمده است، به همین ترتیب اثرگذار هستند. پیامدها که خروجی الگوی کاهش فرار مالیاتی را به نمایش گذاشته است به مالیات‌ستان‌ها، مودیان و تمامی افراد جامعه نشان می‌دهند که رعایت عوامل علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر و راهبرها به کاهش فرار مالیاتی منجر می‌شود. همچنین افزایش اعتماد، افزایش منابع مالی و رفاه اجتماعی، کاهش آلودگی‌ها، عدالت مالیاتی و بهبود فرهنگ مالیاتی را به دنبال دارد. افزون بر این، عدم رعایت این موارد منجر به افزایش فرار مالیاتی و پیامدهای ناگوار آن می‌گردد. ماده ۱۶۹ مکرر قانون مالیات‌های مستقیم؛ وزارت امور اقتصادی دارایی را مکلف به اجرای پایانه

فروشگاهی و سامانه مودیان برخط نموده است. این اقدام از یک سو بهسازی نظام اطلاعات حسابداری و مالیاتی را در پی خواهد داشت و از سوی دیگر ریسک فرار مالیاتی را کمینه‌سازی و بهینه‌سازی می‌نماید. براساس نتایج مندرج در گام‌های پژوهش و به استناد شکل‌های ۲ تا ۹ و جدول‌های کدگذاری، راه‌های کاهش فرار مالیاتی در قالب شرایط علی، مداخله‌گر، زمینه‌ای، راهبردها و پیامدها در الگوی پیشنهادی پژوهش تدوین شده‌اند. نتایج این پژوهش می‌تواند به دولت، بورس و اوراق بهادار، سازمان حسابرسی، دیوان محاسبات، مودیان، اقتصاد، و سایر ذینفعان در کل جامعه در راستای جلوگیری از تخلف‌های مالیاتی به ویژه فرار مالیاتی کمک نماید. نتایج این پژوهش با پژوهش خارجی وصال و پیلوار (۲۰۲۰) و آلم (۲۰۲۱) همسو نیستند ولی با مطالعات خارجی گامانوسی و رابین (۲۰۱۹) و خلیل و سیدانی (۲۰۲۰) و الرحمنه و بی دین (۲۰۲۲) و همچنین با پژوهش‌های داخلی فروغی و همکاران (۱۳۹۱) مجتهدزاده و همکاران (۱۳۹۴) اعتمادی و همکاران (۱۳۹۶) نمازی و صادق‌زاده (۱۳۹۶) خواجهی و کرشاهی (۱۳۹۷) و نمازی و اسماعیل‌پور (۱۳۹۹) و ایزدخواستی، دادگر، پوریایی (۱۴۰۰) و خوشبخت، تائبی و زینلی (۱۴۰۱) همخوانی دارند.

۷-۱- پیشنهادها

به مسئولین، علاقمندان دانشگاهی و حرفه‌ای پیشنهاد می‌شود به سازه‌های موثر در فرار مالیاتی که در این پژوهش گزارش شد، توجه نموده و زمینه‌های اجرایی و عملیاتی آن را نیز فراهم سازند. هرچه زودتر پایانه فروشگاهی و سامانه مودیان به صورت آنلاین در سطح کشور اجرا شود، تا تمامی پوزهای فروشگاهی کشور به سیستم بانکی، مالیاتی و سایر سازمان‌ها لینک شود. تمامی خرید و فروش‌ها دریافت‌ها و پرداخت‌ها در کشور فقط توسط پوزهای بانکی لینک شده صورت پذیرد. پوزهای خارج از سامانه مالیاتی جمع‌آوری و حذف گردد. تهیه فاکتور، اسناد مالی و سایر مستندات لازم در سیستم اطلاعات حسابداری و گزارشگری مالی، در صورتیکه از پایانه فروشگاهی لینک شده به سازمان مالیاتی استخراج شده باشد، پذیرفته شود. هیچ نوع معامله و یا دریافت و پرداختی خارج از پایانه فروشگاهی پذیرفته نشود. سامانه اعتباری و ارزیابی مودیان براساس کد ملی و شناسه شرکت از طریق نظام بانکی لینک شده به سازمان مالیاتی صورت پذیرد. زیرساخت‌های اینترنتی و فناوری همراه با آموزش‌های لازم برای اجرای پایانه فروشگاهی در دسترس عموم قرار گیرد. قوانین بازدارنده برای جلوگیری از فرار مالیاتی و خدمات بزه‌کارانه با جدیت اجرا شود. قوانین، دستورالعمل‌های مالی، مالیاتی، استانداردهای ملی با درنظرگرفتن رفاه عمومی و ویژگی‌های فرهنگی اصلاح گردد. اجرای استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی برای شرکت‌ها الزامی گردد تا مشکلات ناشی از نابسامانی‌های اقتصادی، تحریم‌های سیاسی و عوامل فرهنگی اجتماعی بهتر کنترل و مدیریت گردد. به پژوهشگران نیز پیشنهاد می‌شود موارد فوق را از نظر پژوهش در سازمان‌های مختلف مورد مطالعه قرار دهند.

۲-۷- محدودیت‌ها

یکی از محدودیت‌های این پژوهش مربوط به بیماری کرونا در انجام مصاحبه‌ها بوده است که در ابتدا دسترسی افراد خبره برای مصاحبه را سخت نمود و در گام بعدی به دلیل ترس از بیماری و نداشتن وقت کافی از انجام مصاحبه و پاسخگویی خوداری می‌کردند. مشکل دیگر نبود مستندات کافی در مورد فرار مالیاتی در کشور می‌باشد، زیرا عمده فعالیت‌های فرار مالیاتی ناشناخته و نامشخص هستند. بیشتر پژوهش‌هایی که با رویکرد داده‌بنیاد صورت می‌پذیرند تا حدودی قضاوتی و بر مبنای سلیقه پژوهشگر و خبرگان انجام می‌شود، این کار تعمیم‌پذیری نتایج را سخت می‌کند. مشکل دیگر مربوط به محدودیت‌های ذاتی روش داده‌بنیاد می‌شود و در بر گیرنده مواردی مانند عدم اشتیاق مشارکت خبرگان در انجام مصاحبه‌ها، محدود بودن حوزه نگرش مصاحبه‌شوندگان، عدم شناسایی دقیق و پراکنده بودن خبرگان در سطح کشور و عدم دسترسی پژوهشگران به این سطح گستردگی است. با این وجود تلاش لازم به عمل آمد تا یافته‌ها به علت وجود این محدودیت‌ها خدشه دار نگردند.

فهرست منابع

- ابوالمعالی، خدیجه؛ (۱۳۹۱). پژوهش کیفی از نظریه تا عمل. تهران: نشر علم.
- ازکیا، مصطفی؛ ایمانی‌ججرمی، حسین؛ (۱۳۸۴). بررسی جامعه شناختی عوامل کارایی شوراهای اسلامی شهر. مطالعات جامعه شناختی، ۲۶ (۱۱)، ۳۳-۶۴.
- اعتمادی، حسین؛ سپاسی، سحر؛ ساری، محمدعلی؛ (۱۳۹۶). ارزیابی ریسک سیاست‌های کمینه سازی مالیات شرکت‌ها. مطالعات تجربی حسابداری مالی، ۵۴ (۱۴)، ص ۱۸-۱.
- امیری، میثم؛ (۱۳۹۶). اقتصاد رفتاری و فرار مالیاتی. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، شماره ۶۴، ص ۱۳۰-۹۵.
- ایزدخواستی، حجت؛ دادگر، یدالله؛ بیگی، پوریا؛ (۱۴۰۰). بررسی تاثیر همزمان کیفیت نهادی و فرار مالیاتی بر عملکرد نظام مالیاتی کشورهای منتخب MENA. فصلنامه اقتصاد مقداری، زمستان ۱۴۰۰، ۱۸ (۴) ص ۱۲۵-۱۵۸.
- بهرامفر، نقی؛ رسولی، ولی اله؛ (۱۳۷۷). ویژگی‌های کیفی اطلاعات حسابداری مدیریت و نقش آن در تصمیم‌گیری. بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، سال ۶، شماره ۲۴ و ۲۵، ص ۱۰۹-۸۶.
- حساس یگانه، یحیی؛ رضایی، شهروز. (۱۳۹۷). مدلی برای تاثیر مسئولیت اجتماعی و هزینه‌های مالیات شرکت بر اجتناب و فرار مالیاتی. مطالعات تجربی حسابداری مالی، سال ۱۵، شماره ۵۸، ص ۲۷-۵۸.
- خاکی، غلامرضا؛ (۱۳۹۶). روش تحقیق گراندیدی با رویکرد پایان‌نامه نویسی. تهران، نشر فوژان.
- خوشبخت، اسماعیل؛ تائبی، امیرحسین؛ زینلی، حدیث؛ (۱۴۰۱). دینداری، اخلاق حرفه‌ای حسابداران و تقلب‌های گزارشگری مالی. پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، دوره ۱۴، شماره ۱ (پیاپی ۵۳) / بهار ۱۴۰۱، ص ۲۲۳-۲۵۳.

- خواجوی، شکرالله؛ کرشاهی، بهنام؛ (۱۳۹۷). پدیدارشناسی نقش نگرش فردی بر اخلاق مالیاتی. دوفصلنامه ارزشی رفتاری، سال ۳، شماره پنجم، صص ۱۸۷-۲۰۸.
- خواجوی، شکرالله؛ کیامهر، محمد؛ (۱۳۹۵). مدل‌سازی اجتناب مالیاتی با استفاده از اطلاعات حسابداری. مجله دانش حسابداری، سال ۷، شماره ۲۵، صص ۷۹-۱۰۰.
- دانایی‌فرد، حسن؛ امامی، مجتبی؛ (۱۳۸۶). استراتژی‌های پژوهش کیفی: تاملی بر نظریه‌پردازی داده‌بنیاد. اندیشه مدیریت، سال ۱، شماره ۲، صص ۶۹-۹۷.
- رمضانی، سیدمهدی؛ عسکری، علی؛ (۱۳۹۴). مدیریت ریسک مالیاتی با تاکید بر اندازه و نوع فعالیت مؤدیان حقوقی.
- زارع، علیرضا؛ افشانی، علیرضا؛ اسلامی، حسین؛ توتونچی، جلیل؛ روحانی، علی؛ (۱۴۰۰). کاوشی کیفی در بسترهای اجتماعی فرایند پرداخت مالیات. نشریه جامعه‌شناسی کاربردی، سال ۳۳، پیاپی (۸۷)، شماره ۳، ۱۴۰۱، ۲۹-۵۰.
- فرودی، مریم؛ حجازی، رضوان؛ (۱۳۹۹). رایحه الگوی مفهومی مدیریت سود مبتنی بر روش نظریه داده‌بنیاد چند وجهی. پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال ۱۲، شماره ۴۸، زمستان ۹۹، صص ۱۲۰-۹۵.
- فروغی، داریوش؛ فدوی، محمدحسن؛ حاجیان‌نژاد، امین؛ (۱۳۹۴). بررسی تاثیر سیاست‌های اجتناب مالیاتی بر نوع گزارش حسابرس. پژوهشنامه مالیات، دوره ۲۳، شماره ۲۵.
- فروغی، داریوش؛ میرزایی، منوچهر؛ رساییان، امیر؛ (۱۳۹۱). تاثیر فرار مالیاتی بر ریسک سقوط قیمت سهام. پژوهشنامه مالیات، شماره ۱۳، صص ۷۱-۱۰۰.
- مجتهدزاده، ویدا؛ ابوحمزه، مینا؛ میرزایی، محمدمهدی؛ (۱۳۹۴). تاثیر کیفیت افشای شرکتی بر گریز مالیاتی. پژوهش‌های تجربی، سال ۴، شماره ۱۵، صص ۲۱-۱.
- معتمدی، پگاه؛ تازی وردی، یدالله؛ (۱۴۰۱). تاثیر عدم اطمینان محیطی بر پایداری سود. پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، دوره ۱۴، شماره ۱ (پیاپی ۵۳)، بهار ۱۴۰۱، صص ۴۹-۳۱.
- نمازی، محمد؛ (۱۳۸۴). بررسی کاربردهای تئوری نمایندگی در حسابداری مدیریت. پیشرفت‌های حسابداری (علوم اجتماعی و انسانی شیراز)، دوره ۲۲، شماره ۲، صص ۱۶۴-۱۴۷.
- نمازی، محمد؛ صادق‌زاده مهارلوئی، محمد؛ (۱۳۹۶). پیش‌بینی فرار مالیاتی با استفاده از الگوریتم‌های داده‌کاوی درخت تصمیم. حسابداری مالی، ۹ (۳۶)، صص ۷۶-۱۰۰.
- نمازی، محمد؛ اسماعیل‌پور، حسن، (۱۳۹۹). تاثیر استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی بر فرار و اجتناب مالیاتی. مجله دانش حسابداری، دوره ۱۱، شماره ۱، صص ۳۳-۱.
- هادیان، ابراهیم؛ تحویلی، علی، (۱۳۹۲). شناسایی عوامل موثر بر فرار مالیاتی در اقتصاد ایران. فصلنامه برنامه‌ریزی و بودجه، سال ۱۸، شماره ۲، صص ۵۸-۳۹.

- Aksu, M., & Kosedag, A. (2006). Transparency and Disclosure Scores and Their Determinants in the Istanbul Stock Exchange. *Corporate Governance: An International Review*, 14(4), 277-296.
- Al-Rahamneh, N. M., & Bidin, Z. (2022). The Effect of Tax Fairness, Peer Influence, and Moral Obligation on Sales Tax Evasion among Jordanian SMEs. *Journal of Risk and Financial Management*, 15(9), 407.
- Alm, J. (2021). Tax evasion, Technology, and Inequality. *Economics of Governance*, 22(4), 321-343.
- Brooks, N. (2001). Challenges of Tax Administration and Compliance. Tax Conference, Asian Development Bank. PP. 1-35.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. Thousand Oaks, CA: Sage. Organizational Research Methods, 12(3), 614-617.
- Gamannossi degl'Innocenti, D., & Rablen, M. D. (2018). Tax Evasion on a Social Network.
- Glaser, B., Strauss, A., 1967. The Discovery of Grounded Theory. Aldine Publishing Company, Hawthorne, NY.
- Ghosh, D., & Olsen, L. (2009). Environmental Uncertainty and Managers' Use of Discretionary Accruals, Accounting, Organizations and Society, 34(2), PP. 188-205.
- Goulding, C. (2002) Grounded Theory: A Practical Guide for Management, Business and Market Researchers. Sage, London.
- Kahneman, D. (2003). Maps of Bounded Rationality: Psychology for Behavioral Economics, Nobel Foundation 2002.
- Kemme, D. M., Parikh, B., & Steigner, T. (2020). Tax Morale and International Tax Evasion. *Journal of World Business*, 55(3), 101052.
- Khalil, S., & Sidani, Y. (2020). The Influence of Religiosity on Tax Evasion Attitudes in Lebanon. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 40, 100335, pp. 1-14.
- Patton, M. Q. 1990. Qualitative Evaluation and Research Methods. California: SAGE Publications Inc.
- Ritsatos, T. (2014). Tax evasion and Compliance; From the Neo-Classical Paradigm to Behavioral Economics, A Review. *Journal of Accounting & Organizational Change*.
- Slemrod, J. (2007). Cheating Ourselves. The Economies of Tax Evasion. *Journal of Economic Perspectives*, 21(1), 24-48.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1998). Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Yousefi, K., Vesal, M., & Pilvar, H. (2020). Import Tax Evasion and Avoidance: Evidence from Iran. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 75, 31-39.

ضمیمه مقاله : پرسش‌های مصاحبه

۱. «عدم اطمینان محیطی، مدیریت سود، کیفیت و شفافیت گزارشگری مالی، نظارت محیطی» از مهم‌ترین مولفه‌های کیفیت اطلاعات حسابداری مدیریت در ارزیابی فرار مالیاتی شرکت‌ها در ایران می‌باشند؛ لطفا دیدگاه خود را در این مورد بیان نمایید. ۲. عدم اطمینان محیطی به عنوان یکی از مولفه‌ها و زیرسیستم‌های اطلاعاتی شرکت، نقش بی بدیلی را در کیفیت اطلاعات حسابداری مدیریت شرکت ایفا می‌کند، لطفا دیدگاه خود را در مورد اهمیت عدم اطمینان محیطی در شفاف‌سازی و ارزیابی فرار مالیاتی بیان فرمایید. ۳. مدیریت سود به عنوان یکی از زیرسیستم‌های اطلاعاتی شرکت، نقش بی بدیلی را در کیفیت اطلاعات حسابداری مدیریت شرکت ایفا می‌کند، لطفا دیدگاه خود را در مورد اهمیت مدیریت سود در شفاف‌سازی و ارزیابی فرار مالیاتی بیان فرمایید. ۴. کیفیت و شفافیت گزارشگری مالی، به عنوان یکی از مهمترین زیرسیستم‌های اطلاعاتی شرکت، نقش بی بدیلی را در کیفیت اطلاعات حسابداری مدیریت شرکت ایفا می‌کند، لطفا دیدگاه خود را در خصوص نقش این مورد در شفاف‌سازی و ارزیابی فرار مالیاتی بیان فرمایید. ۵. نظارت محیطی به عنوان یکی از زیرسیستم‌های اطلاعاتی شرکت، نقش بی بدیلی را در کیفیت اطلاعات حسابداری مدیریت شرکت ایفا می‌کند، لطفا نظر خود را در مورد اهمیت حاکمیت شرکتی در شفاف‌سازی و ارزیابی فرار مالیاتی بیان فرمایید. ۶. به اعتقاد شما عوامل کیفی اطلاعات حسابداری مدیریت باید شامل چه مواردی باشد؟ لطفا تشریح کنید. ۷. به اعتقاد شما، ریسک فرار مالیاتی باید شامل چه مواردی باشد؟ لطفا شرح دهید. ۸. زمانی که با عوامل کیفی اطلاعات حسابداری مدیریت در ارزیابی فرار مالیاتی شرکت، مواجه می‌گردید، چه عواملی را مد نظر قرار می‌دهید؟ لطفا تشریح نمایید. ۹. کدام عوامل درون سازمانی در طراحی کیفیت اطلاعات حسابداری در ارزیابی فرار مالیاتی شرکت نقش تعیین کننده‌ای دارند؟ لطفا به ترتیب اولویت تشریح نمایید. ۱۰. کدام عوامل برون سازمانی در طراحی کیفیت اطلاعات حسابداری در ارزیابی ریسک مالیاتی شرکت نقش تعیین کننده‌ای دارند؟ لطفا به ترتیب اولویت تشریح نمایید. ۱۱. کدام عوامل فردی در طراحی کیفیت اطلاعات حسابداری در ارزیابی ریسک مالیاتی شرکت نقش تعیین کننده‌ای دارند؟ لطفا به ترتیب اولویت تشریح نمایید. ۱۲. به منظور استفاده بیشتر از نظریه‌های جنابعالی لطفا با توجه به پرسش‌های فوق نظر خویش را در مورد مهم‌ترین عوامل ارزیابی فرار مالیاتی بیان فرمایید.

Abstract

Developing a Model of Factors Affecting the Assessment of Corporate Tax Evasion in Iran Using Data-Based Theorizing Method

Seyed Hamidreza Rakhsha¹

Mohammad Namazi²

Received: 17 / October / 2025 Accepted: 16 / December / 2025

Abstract

The aim of this article is to identify the factors affecting tax evasion and develop a final model related to the assessment of corporate tax evasion in Iran using company management accounting information and data-based theorizing. The research method is a qualitative method based on data-based theorizing with the help of scientific, in-depth and unstructured interviews with tax experts, which were conducted through three-stage coding steps of open, axial and selective, in 1400. Also, the theoretical literature part of the research was collected and prepared based on library studies. The statistical population was formed by tax experts from among the employees of the Ministry of Economic Affairs and Finance and professors of accounting at public universities and experts in the field of taxation. The findings of this research were shown statistically using the Shannon entropy method. The findings were analyzed using MaxQuda software. The research results show causal, contextual, intervening factors, strategies and consequences. In particular, individual, intra-organizational, external factors, unfavorable economic conditions and management accounting information quality factors were observed as causal factors in assessing tax evasion risk. According to the coding carried out and the developed model, the following strategies for assessing and reducing tax evasion risk were also identified: implementing the store terminal and the online taxpayer system as soon as possible, paying more attention to IFRS international financial reporting and using XBRL extensible financial reporting language. The final model presented has a practical role for society and has positive consequences for companies, users, government, tax authorities, the economy and the general public.

Keywords: store terminal, tax evasion, data-based theory.

¹ Department of Accounting, Faculty of Accounting and Management, Shiraz University, Shiraz, Iran. rseyedhamid@yahoo.com

² Department of Accounting, Faculty of Accounting and Management, Shiraz University, Shiraz, Iran (Corresponding author).m.namazi@rose.shirazu.ac.ir

Abstracts

Content

• Investigating the impact of social responsibility on the speed of stock price adjustment considering ... Kazem Shamsadini & Parvin Khajavi	30
• Investigating and Ranking the Impact of Factors beyond the Auditor's Control on the Supreme ... Amin akbari , Ahmad Khodamipour & Omid Pourheidari	54
• A Model Explaining the Informational Efficiency of Stock Price Based on Various Stock Price ... M. Naghizadeh Aydanlu, Y. Badavar Nahandi, R. Baradaran Hassanzadeh & Ali Asghar Mottaghi	106
• Evaluation of internal audit performance using metacombination method Mozhgan Heidari , Aliakbar Charmahali & Mehran Matinfard	140
• The relationship between underinvestment and overinvestment in social responsibility with ... Mahdi Filsaraei & Mostafa Samani	166
• The Role of Managers' Religiosity and Gender Diversity in Corporate Social Responsibility Disclosure Farhad Azizi & Fatemeh Alaei kord gheslaghi	188
• Examining the moderating role of institutional ownership on the effect of tax avoidance on ... Mehdi Kazemi & Maryam Emamimibody	210
• The mediating role of financial reporting quality on the relationship between internal audit ... Maryam Haghighat Shahrestani, Sina Kheradyar & Fazel Mohammadi Nodeh	240
• Examining the role of Ethical and Behavioral Characteristics of Managers on Bias in Financial ... Reza Mazaheri Tehrani & Ali Esmaeilzadeh	268
• The impact of Employee Quality on Social Responsibility: Evidence from Iranian Firms Yassaman Khalili, M.Taghi Kabiri, Keramatollah Heydari Rostami & Abolfazl Momeni Yanesari	286
• Feasibility of Environmental and Social Management Accounting in Municipalities ... Mojtaba Ahmadi, Farzaneh Heydarpour & Esmail Shamsodini	316
• Developing a Model of Factors Affecting the Assessment of Corporate Tax Evasion in Iran Using ... Seyed Hamidreza Rakhsha & Mohammad Namazi	350

In The Name of God

License Holder: Islamic Azad University-Central Tehran Branch

Executive Director: Dr. Farzaneh Heidarpour

Editor-in-Chief: Dr. Rezvan Hejazi

Managing Director: Dr. Amir Reza Keyghobadi

Editors: Dr. Zohreh Hajiha & Dr. Amir Reza Keyghobadi

*Financial
Accounting
and Auditing
Researches*

December 2025
Volume 17. No. 68

p-ISSN: 2383-0379
e-ISSN: 2383-272X

Editorial Board:

Dr. H. Etemadi

Professor of Accounting, Tarbiat Modarres University.

Dr. R. Hejazi

Professor of Accounting, Alzahra University.

Dr. F. Heidarpour

Professor of Financial Management, Islamic Azad University-Central Tehran Branch.

Dr. E. Malekian K. B.

Professor of Accounting, Mazandaran University.

Dr. Z. Pourzamani

Professor of Accounting, Islamic Azad University-Central Tehran Branch

Dr. M. H. Setayesh

Professor of Accounting, Shiraz University.

Dr. A. Yaghoobnezhad

Associate Professor of Financial Management, Islamic Azad University-Central Tehran Branch

- **Postal Code:** 1955847881
- **Tel& Fax:** (+9821)73681452
- **Web:** <http://faar.iauctb.ac.ir>
- **E-mail:** faar@iauctb.ac.ir & faar.iau@gmail.com
- Opinions Expressed in this quarterly do not necessarily reflect the views of The Journal and University

Address:

Tehran- End of Artesh Blvd- Shahid
Sohani Street- above Sohanak Square-
Velayat University Complex- Azad
University- Central Tehran Branch
Tehran, Iran.